B. Unwin

PATRUM

APOSTOLICORUM OPERA.

The Apostolic fathers.

PATRUM
APOSTOLICORUM OPERA,

TEXTUM

EX

EDITIONIBUS PRÆSTANTISSIMIS REPETITUM RECOGNOVIT, ANNOTATIONIBUS ILLUSTRAVIT, VERSIONEM LATINAM EMENDATIOREM, PROLEGOMENA ET INDICES

ADDIDIT

CAROLUS IOSEPHUS HEFELE,

SS. THEOL. DOCTOR EIUSDEMQUE IN ACAD. TUBING. PROF. P. O.

EDITIO QUARTA

AUCTA ET EMENDATA.

TUBINGAE,

IN BIBLIOPOLIO HENRICI LAUPP.

MDCCCLV.

EX OFFICINA HENRICI LAUPP.

PRAEFATIO.

Quum vetustiores illae quas habemus Patrum Apostolicorum collectiones tum ob caritatem tum ob raritatem usui publico et majori auditorum conventui in praelectionibus academicis minus essent aptae, ad novam hanc collectionem adornandam ante sedecim annos et animum et manus admovimus. Primam editionem quae a. 1839 prodiit, secunda et tertia annis 1842 et 1847, denique his ipsis diebus haec quarta secuta est, et qui singulas inter se velit comparare, posteriores multis modis prioribus praestare non negabit. Prima editio textum graecum (sine versione latina) e praestantissimis libris repetitum et passim recognitum cum paucis adnotationibus exhibuit. Secunda aucta est Actis martyrii S. Ignatii et epistola ecclesiae Smyrnensis de martyrio S. Polycarpi, atque textui graeco pluries emendato addita est versio latina, quam in Ignatii epistola ad Romanos a Ruinarto, in Actis martyrii S. Ignatii a Clerico et Ruinarto, in epistola ad Diognetum a Henrico Stephano, in cunctis reliquis epistolis a Cotelerio mutuati sumus et millies emendavimus. Insuper indices rerum et personarum, nec non et Prolegomena, in quibus de singulis Patrum Apostolicorum operibus, eorum fatis et editionibus, de authentia et integritate etc. disseritur, valde auximus, de vita singulorum Patrum verba fecimus et uberius de quaestionibus criticis disputavimus. — Non parum deinde

studii et laboris in tertia editione adornanda impendimus. Syriacam veterem trium Ignatianarum epistolarum versionem in monasterio quodam Aegypti detectam et a *Curetono* Anglo a. 1845 editam (*The ancient Syriac version of the epistles of saint Ignatius to St. Polycarp, the Ephesians and the Romans* etc. London, Rivingtons) cum graeco textu nostro contulimus; secundam *Jacobsoni* editionem Patrum Apostolicorum (Oxon. 1840. 2 tom.) utiliter adhibuimus, animadversiones *Joannis Caroli Theodori Otto* in epistolam ad Diognetum et lectiones variantes codicis Argentoratensis ab ipso collati, ubi videbatur, in usum nostrum convertimus etc. etc.

Novis curis denique quarta haec editio elaborata est. Textum multis locis, praesertim in epistolis S. Ignatii, veteres versiones Syriacam et Armeniacam (nuper a Petermanno editam) adhibentes, emendavimus et annotationum majori numero illustravimus. In versione latina ubique sensum sanctorum Patrum accuratius exprimere conati sumus, Prolegomena et indices amplificavimus et correximus, et quae a viris doctis in rem nostram disputata erant, in Prolegomenis et notis proposuimus. Maximo hîc usui nobis fuerunt numerosi illi libri, qui a viris doctissimis ultimis his annis de operibus Patrum Apostolicorum in genere et praecipue de epistolis S. Ignatii conscripti sunt. Laudamus praesertim

1) *Corpus Ignatianum: a complete collection of the Ignatian Epistles, genuine, interpolated, and spurious; together with numerous extracts from them, as quoted by ecclesiastical writers down to the tenth century; in syriac, greek, and latin: an english translation of the syriac text, copious notes, and introduction, by*

William Cureton, M. A. F. R. S. Chaplain in ordinary to her Majesty the Queen. London, Francis et John Rivington. 1849.

2) *Bunsen, die drei ächten und die vier unächten Briefe des Ignatius von Antiochien. Hergestellter und vergleichender Text mit Anmerkungen. Hamburg* 1847.

3) *Ejusdem, Ignatius von Antiochien und seine Zeit. Sieben Sendschreiben an Dr. August Neander. Hamburg* 1847.

4) *Ejusdem, Hippolytus und seine Zeit. Leipzig. T. I.* 1852. *T. II.* 1853.

5) *Petermann (Dr. et Univers. Berol. Prof.), S. Ignatii Patris Apostolici quae feruntur epistolae unacum ejusdem martyrio. Collatis edd. graecis versionibusque Syriaca, Armeniaca, latinis etc. Lipsiae* 1849.

6) *Baur, die Ignatianischen Briefe und ihr neuester Kritiker. Eine Streitschrift gegen Herrn Bunsen. Tübing.* 1848.

7) *Denzinger (Prof. Würzburg.), über die Aechtheit des bisherigen Textes der Ignatianischen Briefe. Würzburg* 1849.

8) *Ejusdem* 2 *Dissertationes in Tübinger theologische Quartalschrift* 1851: *„Ritschl und die Ignatianischen Briefe"*, 1852: *„über die Zeit der Entstehung des gnostischen Aeonensystems."*

9) *Uhlhorn (Theologus Göttingensis): das Verhältniss der kürzern griechischen Recension der Ignatianischen Briefe zur syrischen Uebersetzung, und die Authentie der Briefe überhaupt, in Niedner's Zeitschrift für die historische Theologie* 1851 *p.* 3 *sqq. et p.* 247 *sqq.*

10) *Hilgenfeld* (*Prof. Jenensis*), *die Apostolischen Väter, Untersuchungen über Inhalt und Ursprung der unter ihrem Namen erhaltenen Schriften. Halle* 1853.

11) *Justinus des Märtyrers Brief an Diognetus, griechisch und deutsch, mit Einleitung und Erläuterungen, von Dr. Hoffmann, Gymnasial-Oberlehrer in Neisse* 1851.

12) *Otto, Epistola ad Diognetum, Justini Philosophi et Martyris nomen prae se ferens. Editio II*[da]. *Lipsiae* 1852.

13) *Nolte, Dr.* (*Presbyter Arnhemii in Hollandia*), *Beiträge zur Texteskritik der Briefe des Barnabas, Clemens von Rom, Ignatius, Polycarpus und der Martyr-Acten des Lezteren* (*in Scheiner, Zeitschrift für kathol. Theologie, Wien* 1854. *p.* 226 *sqq.*).

14) *Lübkert, Dr., die Theologie der apostol. Väter in übersichtlicher Zusammenstellung etc. in Niedner, Zeitschrift für die histor. Theolog.* 1854. *p.* 589 *sqq.*

15) Quum *Richardi Adalberti Lipsii* (Theologi Lipsiensis) disquisitio de Clementis Romani epistola ad Corinthios priore prodiret (Lipsiae 1855); ea pars editionis nostrae, quae de epistolis S. Clementis agit, prelo jam impressa erat.

Scribebam Tubingae mense Julio MDCCCLV.

PROLEGOMENA.

I. DE EPISTOLA BARNABAE.

I. Inter S. Pauli socios et coadjutores *Joses Barnabas* eminet, in Cypro natus, genere Judaeus et Levita, qui christiani amoris fervore motus agrum suum vendidit, pretiumque ante pedes Apostolorum posuit. Act. 4, 37.

Numero LXX discipulorum Christi eum fuisse adscriptum, veteres non absone tradunt [1]), eorumque narrationem ad veritatem accedere recentiores non incaute credunt. Cognomen *Barnabae*, teste S. Scriptura ab Apostolis Nostro impositum, idem esse quod בַּר נְבוּאָה seu: *filium orationis inspiratae*, ex versione S. Lucae Act. 4, 36: υἱὸς παρακλήσεως satis adparet [2]). *Josen Barnabam* a *Josepho Barsaba* (Act. 1, 23.) non esse distinguendum, et utrumque nomen eamdem denotare personam, nostris temporibus *Ullmannus* [3]) et alii probare studebant, aliorum assensu destituti, beneque reclamantibus viris doctissimis De Wette [4]), Olshausen [5]) et Winer [6]). Plura de vita et laboribus Barnabae apostolicis nobis tradunt libri sacri:

a) Act. 9, 26. 27.: Paulum conversum primus Barnabas circa ann. 40 p. Ch. Apostolis, adhuc illum timentibus, adduxit.

1) *Clem. Alex.* Strom. Lib. II. c. 20. p. 489 ed. Pott. Venet. *Euseb.* H. E. I, 12. *Epiphan.* haer. 20, 4.

2) De hac re disputavi in libro meo: *Das Sendschreiben des Apostels Barnabas aufs Neue untersucht, übersetzt und erklärt* etc. Tub. 1840. p. 6—8.

3) Studien u. Kritiken 1828. p. 377 sqq.

4) Kurze Erklärung der Apostelgesch. p. 12 ad Act. I, 23.

5) Bibl. Commentar. T. II, p. 574.

6) Bibl. Realwörterbuch s. v. *Joseph Barsabas*. Cfr. librum meum: *Das Sendschreiben* etc. p. 9—11.

b) Act. 11, 22. Paulo post Barnabas ab Apostolis Antiochiam missus est, ut hanc ecclesiam regeret;

c) Act. 11, 25. Apostolici hujus muneris socium Paulum sibi addidit.

d) Act. 11, 30. Barnabas et Paulus circa ann. 44 pecunias Antiochiae collectas Hierosolymam pertulerunt.

e) Act. 13 et 14. Ambo annis 45 et 46 p. Ch. nomen Domini praedicantes Cyprum et Asiam minorem peragrarunt.

f) Act. 15, 2 sq. et Gal. 2, 1. 9. Barnabas et Paulus reversi, ab Antiochenis ob seditionem propter Judaistas obortam Hierosolymam missi, concilio Apostolorum interfuerunt. ann. 50—52.

g) Act. 15, 37 sq. Aliquo tempore praeterlapso Barnabas et Paulus secundum iter apostolicum ingredi statuebant, sed dissensione Marci causa oborta Barnabas a Paulo discessit, assumtoque Marco Cyprum navigavit. De fatis ejus subsequentibus liber actuum Apostolorum prorsus silet. Sed

h) I Cor. 9, 5. 6. edocemur, Barnabam non minus ac Paulum *labore manuum victum quaesivisse* (juxta Vulgatam et nonnullos Patres: *feminam non secum duxisse*).

i) Gal. 2, 13. Petri simulationem ob metum Judaistarum Barnabas Antiochiae imitatus est ann. 52 seu 55.

k) Barnabam anno 57 iterum S. Pauli fuisse comitem et ab eo in societate Titi ad Corinthios esse missum, Gallandius [1]) ex II Cor. 8, 18 sqq. evincere conatus est. Sed erravit vir doctissimus [2]).

l) Anno 62 Marcus, Barnabae consobrinus et itineris comes, iterum in societate Pauli versabatur (cfr. Coloss. 4, 10.); quo fit, ut Barnabam illo anno jam mortuum fuisse putemus. Idem concludi potest ex I Petr. 5, 15 et II Tim. 3, 11; nec minus Alexander, monachus Cyprius (Sec.

1) Biblioth. vet. Patrum T. I. Proleg. p. XXXIV.

2) Cfr. *Olshausen*, Commentar. T. III. p. 783 et libellum meum supra citatum p. 27 et 28.

VI vel IX.), Barnabae laudator, tempus martyrii ejus annis 53—57 assignat [1]).

Haec sunt, quae de vita et fatis Barnabae comperta habemus. Multas alias easque fabulosas narrationes in libello meo supra citato congestas reperies p. 11—15 et p. 31—47.

II. Barnabae nostro epistola tribuitur, graeco sermone conscripta, de cujus authentia adhuc sub judice lis est. Defenderunt eam *Ludovicus Elias Dupin* [2]), *Nicolaus Nourrius* [3]), *Gallandius* [4]), et nostris temporibus *Henke* [5]), *Rördam* [6]) et *Franke* [7]); authentiam epistolae impugnaverunt *Hugo Menardus* [8]), *Tentzelius* [9]), *Natalis Alexander* [10]), *Remi Ceillier* [11]), *Ittigius* [12]), *Moshemius* [13]), *Lumperus* [14]), *Hugius* [15]), *Ullmannus* [16]), *Neander* [17]), *Mynster* [18]) et *Winer* [19]). Ipse ego in tertio libri mei capite p. 147—195, pluribus verbis hanc sententiam tueri conatus sum; paucis nunc disputabo.

a) Antiquissimus authentiae testis est *Clemens Alexandrinus*, qui septies epistolam Barnabae laudat, quaterque eam *Apostolo* Barnabae tribuit.

Strom. II, 6. p. 445: *Εἰκότως οὖν ὁ Ἀπόστολος Βαρνάβας· Ἀφ᾽ οὗ, φησὶν, ἔλαβον μέρους κ. τ. λ.* Epist. Cap. 1.

Strom. II, 7. p. 447: *Καὶ Βαρνάβας ὁ Ἀπόστολος· Οὐαὶ οἱ συνετοὶ παρ᾽ ἑαυτοῖς.* Ex Cap. 4.

1) Cfr. libellum meum p. 2. not. 6. p. 31 sqq. et 159.

2) Bibl. des auteurs etc. T. I. p. 6 sq.

3) In apparatu ad Bibl. max. P. P. T. I. Diss. 3.

4) Bibl. vet. Patrum T. I. Proleg. p. XXIX sqq.

5) De Epistolae, quae Barnabae tribuitur, authentia. Jen. 1827.

6) Comment. de authentia Ep. Barnabae. Hafniae 1828.

7) In Guerike et Rudelbach Zeitschrift für luth. Theol. 1840. fasc. 2.

8) In sua Epistolae nostrae editione.

9) Apud *Fabric.* Bibl. eccles. p. 42. §. X.

10) Hist. eccles. Sec. I. c. 12. art. 8.

11) Histoire général des auteurs etc. T. I. p. 498 sqq.

12) In selectis capitibus historiae eccl. Sec. I. T. I. p. 20.

13) Commentar. de rebus Christ. ante Const. M. p. 161.

14) Historia theol. critica T. I. p. 150.

15) Zeitschrift für das Erzbisthum Freiburg. Fasc. 2. p. 132. Fasc. 3. p. 208 sqq.

16) Studien u. Kritiken T. I. p. 381.

17) Kirchengesch. T. I. 3. p. 733.

18) Studien und Kritiken II, 323.

19) Bibl. Realwörterbuch s. v. *Barnabas.*

Strom. II, 20. p. 489: *Οὔ μοι δεῖ πλειόνων λόγων, παραθεμένῳ μάρτυν τὸν ἀποστολικὸν Βαρνάβαν, ὁ δὲ τῶν ἑβδομήκοντα ἦν καὶ συνεργὸς τοῦ Παύλου, κατὰ λέξιν ὧδέ πως λέγοντα· Πρὸ τοῦ ἡμᾶς πιστεῦσαι τῷ Θεῷ κ. τ. λ.* Ex Cap. 16.

Strom. V, 10. p. 683: *Ἀλλὰ καὶ Βαρνάβας, ὁ καὶ αὐτὸς συγκηρύξας τῷ Ἀποστόλῳ, κατὰ τὴν διακονίαν τῶν ἐθνῶν, τὸν λόγον· Ἁπλούστερον, φησὶν, ὑμῖν γράφω κ. τ. λ.* Ex Cap. 6.

Strom. II, 15. p. 464: *Ἀλλὰ καὶ Δαβὶδ, καὶ πρὸ Δαβὶδ ὁ Μωϋσῆς, τῶν τριῶν δογμάτων τὴν γνῶσιν ἐμφαίνουσιν διὰ τούτων ... Ταῦτα μὲν ὁ Βαρνάβας.* Ex Cap. 10.

Strom. II, 18. p. 472: *Ἀμέλει μυστικῶς ὁ Βαρνάβας· Ὁ δὲ Θεὸς ὁ τοῦ παντὸς κόσμου κυριεύων, φησὶ, δώῃ κ. τ. λ.* Ex Cap. ult.

Strom. V, 8. p. 677: *Ἔμπαλιν δὲ ἐπιτρέπει, διχηλοῦν καὶ μαρυκώμενον ἐσθίειν· μηνύων, φησὶν ὁ Βαρνάβας, κολλᾶσθαι δεῖν μετὰ τῶν φοβουμένων τὸν Κύριον κ. τ. λ.* Ex Cap. 10.

b) Praeceptorem suum secutus est *Origenes:*

Lib. I. contr. Cels. n. 63. T. I. p. 378 ed. Ruae.: *Γέγραπται δὴ ἐν τῇ Βαρνάβα καθολικῇ ἐπιστολῇ· ὅτι ἐξελέξατο τοὺς ἰδίους ἀποστόλους Ἰησοῦς, ὄντας ὑπὲρ πᾶσαν ἀνομίαν ἀνομωτέρους.* Ex Cap. 5.

De Princ. III, c. 2. n. 4. T. I. p. 140: *Eadem quoque Barnabas in epistola sua declarat, quum duas vias esse dicit, unam lucis, alteram tenebrarum, quibus et praeesse certos quosque angelos dicit: viae quidem lucis angelos Dei, tenebrarum autem viae angelos Satanae.* Ex Cap. 18.

Sacris quoque Scripturis Origenes epistolam nostram adnumerasse videtur Lib. I. Comment. in Ep. ad Rom. 1, 24. T. IV. p. 473: *Sunt praeterea, sicut in multis Scripturae locis invenimus, etiam utriusque partis, vel utriusque viae fautores quidam et adjutores angeli.*

Sed neminem latet, cum Clementem, tum Origenem saepius libros apocryphos et nothos pro genuinis habuisse, ideoque testimonio illorum pro epistolae nostrae authentia non plenam vim esse tribuendam. Bene Hugius et Redepenning addunt, nec

Clementem nec Origenem cum eadem reverentia, quam scriptis vere apostolicis tribuunt, de epistola nostra disputare [1]).

c) *Eusebium* et *Hieronymum* authentiam epistolae nostrae negavisse, multi male credunt.

Legimus quidem in illius historia ecclesiastica III, 25: ἐν τοῖς νόθοις κατατετάχθω καὶ τῶν Παύλου πράξεων ἡ γραφὴ, ὅ τε λεγόμενος Ποιμὴν, καὶ ἡ ἀποκάλυψις Πέτρου, καὶ πρὸς τούτοις ἡ φερομένη Βαρνάβα ἐπιστολή.

Sed Eusebius, epistolam nostram τοῖς νόθοις accensens, improprie hanc vocem usurpavit, et revera non de libris *adulterinis*, sed de ἀντιλεγομένοις, sive *dubiis* libris, et a nonnullis *repudiatis* verba fecit, ut ipse paulo post testatur dicens: ταῦτα μὲν πάντα (i. e. ... Acta Pauli, Pastor etc. et Epistola Barnabae) τῶν ἀντιλεγομένων ἂν εἴη.

Non minus Eusebius in sexto historiae suae libro c. 14. epistolam nostram τοῖς ἀντιλεγομένοις adscribit, docens: Clementem Alexandrinum in libris Hypotyposeon omnes libros sacrae Scripturae enarrasse, ne ἀντιλεγομένοις quidem libris praetermissis, μηδὲ τὰς ἀντιλεγομένας παρελθών· τὴν Ἰούδα, λέγω, καὶ τὰς λοιπὰς καθολικὰς ἐπιστολὰς, τήν τε Βαρνάβα καὶ τὴν Πέτρου λεγομένην ἀποκάλυψιν. *Auctoritatem* igitur epistolae, non ejus *authentiam,* Eusebius in dubium vocavit.

Paene eadem dicenda sunt de Hieronymo, scribente: *Barnabas Cyprius, qui et Joseph Levites, cum Paulo gentium Apostolus ordinatus, unam ad aedificationem ecclesiae pertinentem epistolam composuit, quae inter apocryphas scripturas legitur* [2]). Quem in locum scite Pearsonius [3]): „Barnabae epistolam fuisse tradit (Hieronymus) non ipsi suppositam, aut spuriam; *ad aedificationem ecclesiae* pertinuisse asserit, non itaque haereticam putavit; *lectam* tamen *inter apocryphas Scripturas* docet, nec ab ecclesia repudiatam innuit.“ Apocryphi autem libri tum ii vocantur, qui authentici quidem, sed ab auctoritate canonica remoti, et in sacrarum scripturarum canone non repositi sunt; tum ii, qui non sunt eorum, quorum titulis prae-

1) ***Redepenning,*** Origenes I, p. 249.
2) ***Hieron.*** lib. de viris illustr. c. 6.
3) Vindic. Ignat. P. I. c. 4. p. 289. Cfr. Galland. l. c. p. XXX.

notantur (ψευδεπίγραφα). Hieronymum priori sensu Barnabae epistolam apocrypham appellasse patet, quum eam Barnabae quidem adscribat, et nihilominus inter apocryphas scripturas eam lectam esse contendat.

Testimonia igitur scriptorum antiquorum authentiae epistolae favere nemo negabit. Nihilominus non levibus moti argumentis eam apostolico viro abjudicandam censemus.

1. Si epistola nostra ab antiquis pro authentica fuisset reputata, certe inter libros canonicos ea legeretur; sicut Augustinus de Apocryphis Andreae et Joannis dicit: *si illorum essent, recepta essent ab ecclesia* [1]).

2. Epistolam nostram *post* eversionem Hierosolymae exaratam esse, ex cap. 16 facile conjicitur. Sed supra p. VIII. lit. l) vidimus, Barnabam sine dubio tunc temporis non amplius in vivis degisse.

3. Capite 5 Apostoli ὑπὲρ πᾶσαν ἁμαρτίαν ἀνομώτεροι vocantur. Talia Barnabam, Apostolorum socium, dixisse vix putem. Ista autem hyperbola multo magis secundi seculi rhetorem prodit.

4. Quae capite 10 incredibilia de lepore, hyaena etc. proferuntur, magis nugatorem allegorizantem, quam Apostolum redolent.

5. Barnabas, qui provincias Asiae minoris peragraverat, multosque annos Antiochiae in Syria vixerat, bene compertum habere debuit, falsum id esse, quod capite 9 affirmatur, omnes idolorum sacerdotes Syrosque omnes esse circumcisos.

6. Innumerae allegoriae nugatoriae, praesertim c. 5—11, ab illo non possunt esse conscriptae, qui propter eloquentiae ardorem ab Apostolis בַּר נְבוּאָה est appellatus.

7. Quoad sacros Judaeorum ritus falsa quaedam in epistola nostra c. 7 et 8 leguntur, quae *Levitam* Barnabam, qui diutius Hierosolymis vixerat, auctorem habere non possunt.

8. Epistola nostra injuste de Judaismo disputat, circumcisionem carnis superstitiosam esse pronuntiat (c. 9), sabbatum vituperat (c. 15), leges Mosis a Judaeis non ad litteram intel-

1) Contr. adversarium Legis et Prophetarum I, c. 20. n. 39. ed. *Migne*, T. VIII. p. 626.

ligendas fuisse contendit (c. 10), et oeconomiam veteris Testamenti non Evangelio demum, sed jam illo die, quo Moses tabulas legis de manibus projecit, abolitam esse, Judaeosque tunc testamentum in perpetuum perdidisse docet (c. 4 et 14). Cuncta haec non a Barnaba exspectes, qui, ut fideles e gentibus et e Judaeis componeret, Antiochiam est missus; sed secundum seculum talia sapiunt, similemque contra Judaismum fervorem in epistola ad Diognetum reperies.

III. Revera primis seculi secundi temporibus 107—120 epistolam nostram exaratam esse putem.

1. Post eversionem templi Hierosolymitani eam scriptam esse, ex capite 16 satis liquet. Sic enim ibi: *Διὰ γὰρ τὸ πολεμεῖν αὐτοὺς καθηρέθη* (*ὁ ναός*) *ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν· νῦν κ. τ. λ.* Qui aliter distinguunt, et *τὸ νῦν* nomini *ἐχθρῶν* jungunt, statim post annum 70 p. Ch. has litteras datas esse contendunt [1]).

2. Primis seculi secundi temporibus Judaistae, ecclesiam in periculum vocantes, eodem ferventi modo impugnabantur a S. Ignatio Antiocheno et ab auctore epistolae ad Diognetum.

3. Non ante seculum secundum Christiani sabbatum celebrare desierunt; quod jam evenisse, epistola nostra docet c. 15.

4. Auctor epistolae nostrae contra eosdem haereticos, Judaistas et Docetas, verba facit, quos S. Ignatius vituperat. Ut hic, ita et Noster *incarnationem* Christi contra Docetas (c. 5 et 6) praedicare conatus est.

5. Theologumena multa epistolae nostrae, praesertim quoad typologiam, simillima sunt doctrinae S. Justini et Tertulliani, i. e. scriptorum seculi secundi.

6. In omnibus codicibus antiquis epistola Barnabae *postposita* est epistolae Polycarpi, fortasse, quia junior, certe non multo antiquior putabatur.

7. Non ita multo post annum 120 epistolam nostram conscriptam esse,

α) ex capite 16 patet, ubi de eversione Hierosolymae ita

1) Galland. l. c. p. XXXIII.

disseritur, ut palam sit, Aeliam Capitolinam nondum ab Hadriano fuisse exstructam.

β) Post annum 137, secundo bello Judaico finito, nullum amplius Judaistarum periculum adesse poterat. Denique

γ) Celsus jam circa annum 150—160 ex epistolae nostrae cap. 5 (ὑπὲρ πᾶσαν ἁμαρτίαν ἀνομώτεροι) convicia contra Apostolos hausisse videtur [1]).

IV. Quibusnam lectoribus epistola fuerit destinata, nullibi, deficiente pleniore salutationis formula, claris verbis expressum est. Origenes epistolam nostram *catholicam* nominat; sed ex capite primo et fine noni patet, ad *certos* quosdam fideles, *arctiori* vinculo auctori junctos, litteras has fuisse datas. Argumentum primae partis epistolae et totius demonstrationis methodus certiores nos faciunt, auctorem ad *fideles e Judaeis*, sine dubio Hellenistas, instante periculo Judaistarum verba fecisse. Danielem Schenkel, certiora de lectoribus proferentem, temere id egisse, alibi demonstravimus [2]).

V. Idem vir doctus, Daniel Schenkel [3]), ut litem de authentia epistolae componeret, probare conatus est, epistolam Barnabae genuinam quidem esse, sed non integram, omnesque ejus partes, viris doctis displicentes, a Therapeuta quodam, Christianorum sacra secuto, originem traxisse, qui mystica sua sapientia viri apostolici litteras augere sit ausus. Nos contra alibi integritatem epistolae defendere studuimus [4]). Paucis nunc rem absolvam:

1. *Secunda* seu paraenetica pars epistolae, c. 18—21, quae jam ante Schenkelium a pluribus in dubium vocabatur, quippe quae in veteri versione latina non exstet,

α) jam ab antiquissimis illis scriptoribus, qui primi epistolae mentionem faciebant, Clemente et Origene, lecta est, et laudata et citata.

1) *Origen.* c. Cels. n. 63. T. I. p. 378.

2) In libello: *Das Sendschreiben des A. Barnabas* etc. p. 132 sq.

3) In *Ullmanni* etc.: Studien und Krit. 1837. p. 652—686.

4) Tübing. theol. Quartalschrift. 1839. I. p. 60 sqq. et in libello meo supra citato p. 196 sqq.

β) Eadem in omnibus, quos habemus, graecis codicibus exstat.

γ) Non minus in stichometriis veterum pars haec secunda numerabatur.

δ) Sancti Pauli quoque epistolae parti didacticae alteram partem paraeneticam adjungunt.

ε) In parte secunda de duabus viis disseritur, quarum jam in parte prima cap. 4 et 6 mentio fuerat facta.

ζ) Styli diversitatem ex diversa utriusque partis indole ortam esse facile perspicimus.

2. *Prima* quoque epistolae pars integra et ab interpolationibus libera est reputanda.

α) Singula enim capita unius argumenti sunt partes, eumque habent finem, ut demonstretur, Judaismum esse abolitum, novaeque eum oeconomiae salutis cessisse, quam typis praemonstrare jam ab initio Judaismi munus erat.

β) Falsum est, quod Schenkelius contendit, caput sextum non cum septimo, sed demum cum tertio decimo orationis nexu esse conjunctum. Ea enim capita, quae Schenkelius delenda putat, c. 7—12 incl., nil aliud, nisi continuationem antecedentis demonstrationis, novam oeconomiam a Judaismo typis fuisse praemonstrandam, continent.

γ) Duo alia quoque capita, 15 et 16, quae Schenkelio displicent, minime sunt rejicienda, quippe quae ad demonstrationem necesse pertineant. Quodsi enim abolitio Judaismi fuerat demonstranda, etiam de abrogatione *sabbati* (c. 15) et *templi* (c. 16) verba facienda erant.

δ) Capita, Schenkelio displicentia, non aliter de veteri Testamento disputant, ac ea, quae pro genuinis sunt reputata. Ubique idem fervor contra Judaismum nobis occurrit.

ε) Perperam Schenkelius affirmat, de novo quoque Testamento contraria doceri in diversis capitibus.

ζ) Jam Clemens Alexandrinus, qui primus epistolae nostrae meminit, capita ista displicentia legit et laudavit, et ne minimum quidem interpolationis testimonium ullibi exstat.

VI. De *doctrina* Barnabae cfr. libellum meum: *Das Sendschreiben des A. Barnabas* etc. p. 242—262. De eadem re

disputarunt *Franke*, in *Rudelbach* et *Guerike:* Zeitschr. für luth. Theologie etc. 1840. Fasc. II., *Hilgenfeld* (die apostol. Väter. 1853. p. 37 sqq.) et *van Gilse*, *Heyns* et *Junius* in tribus commentationibus de theologia patrum apostolicorum morali, ab Academia Lugduno-Batava 1833 praemio ornatis. Denique anno 1854 Dr. *Lübkert* de theologia Patrum apostolicorum generatim disputavit in *Niedner*, Zeitschrift für histor. Theologie T. XXIV. a. 1854. p. 589 sqq.

VII. Post Nicephorum patriarcham Constantinopolitanum († 828) et auctorem antiquae cujusdam Stichometriae, a Cotelerio publicatae, usque ad seculum XVII nemo epistolae nostrae notitiam habuisse videtur.

Primus iterum eam, epistolae Polycarpi conjunctam, Jacobus Sirmondus S. J. in codice Turriano detegebat. Paulo post in aliis tribus codicibus, Bibliothecae Vaticanae, Cardinalis Columnae et Andreae Schotti S. J., eadem epistola reperiebatur. Hugo autem Menardus, e Congregatione S. Mauri, antiquam epistolae versionem latinam in codice Corbeiensi (ante Sec. IX) invenerat. Apographon codicis Schottiani et veteris illius versionis latinae Claudius Salmasius Isaaco Vossio, Vossius Usserio tradidit. Quo facto Jacobus Usserius Armachanus, Hiberniae Primas a. 1643 Oxonii epistolam Barnabae prelo subjecit. Sed ingens incendium, quod non exiguam partem urbis Oxoniensis vastavit, omnia quoque exemplaria absumsit.

Quo autem ferme tempore Usserius suam praeparabat editionem, de ipsa epistola Parisiis evulganda cogitabat Hugo Menardus, monachus Benedictinus. Ipso mortuo 1644 Lucas Dacherius, ejusdem Congregationis, Menardi editionem 1645 in lucem emisit, textui Turriano versione Corbeiensi adjecta.

Emendatiorem Barnabae epistolam 1646 Amstelodami edidit Isaacus Vossius, pluribus aliis codicibus usus, Florentino, Vaticano et Romano Theatinorum. Plures deinde secutae sunt editiones, praesertim Cotelerii, Russelii et Gallandii.

VIII. Notandum denique, in *omnibus* graecis codicibus deesse capita 1—4 inclus. et dimidium quinti.

II. DE DUABUS EPISTOLIS CLEMENTIS ROMANI.

I. Clementem Romanum eundem esse cum eo, quem S. Paulus in Ep. ad Philipp. 4, 3 laudibus effert [1]), jam Origenes [2]), Eusebius [3]), Epiphanius [4]), Hieronymus [5]) et alii veterum affirmarunt [6]). Quodsi res ita se habet, facile apparet, Clementem S. Pauli, Philippis in Macedonia secundo itinere apostolico A. 53—55 (cfr. Act. 16.) Evangelium praedicantis, socium ac coadjutorem optime meritum fuisse.

Chrysostomus in Commentario ad I Timoth. suspicatur, Clementem, pariter ac Lucam et Timotheum, perpetuum itineris comitem Divi Pauli fuisse.

Mihi autem Clemens *civis urbis Philippensium* fuisse videtur, qui a Paulo, Philippis morante, conversus, ipse praeconem Evangelii in opere apostolico optime adjuvit, Paulo autem abeunte, domi remansit, inter suos Christi causam agens.

Pluribus conjectura nostra probari potest.

a) Quum Paulus Philippos properaret, neminem nisi Silam, Timotheum et Lucam comitem habuisse videtur. Cfr. Act. 16.

b) Nullibi sacra Scriptura Clementis meminit, Apostolum Paulum in itineribus comitantis.

c) Ex Philipp. 4, 3 clare apparet, tempore primae Pauli captivitatis Romanae Clementem Philippis degisse.

d) Philipp. 4, 3 Clementis non aliter fit mentio, ac eorum, qui cives Philippenses absque dubio fuerunt.

Quando, ubi et quonam genere ortus fuerit Clemens noster,

1) *Ναὶ ἐρωτῶ καὶ σὲ, σύζυγε γνήσιε· συλλαμβάνου αὐταῖς, αἵτινες ἐν τῷ εὐαγγελίῳ συνήθλησάν μοι, μετὰ καὶ Κλήμεντος καὶ τῶν λοιπῶν συνεργῶν μου, ὧν τὰ ὀνόματα ἐν βίβλῳ ζωῆς.*

2) In Joann. 1, 29. Opp. T. IV. p. 153 ed. Ruae.

3) H. E. III, 15.

4) Haeres. 27. n. 6.

5) Liber de viris illustr. c. 15. Opinionem hanc impugnant *Gieseler*, Lehrb. d. Kirchengesch. I, 121, *Guerike*, Handb. d. K.G. I, 167 et alii, ad quorum augendam dubitationem magnum *Jacobsonus* accedere putat pondus ex eo, quod Irenaeus, qui omni laude Clementem nostrum cumulat, de tali ac tanto testimonio (Philipp. 4, 3) ne verbum quidem habeat.

6) Contradicunt *Ritschl*, Entstehung der altkathol. Kirche. 1850. p. 284 et *Hilgenfeld*, l. c. p. 95.

nescimus. Liber pontificalis, Catalogi Romanorum pontificum, S. Eucherius Lugdunensis et Breviarium Romanum ex Recognitionibus et Homiliis pseudoclementinis fabulosam illam receperunt narrationem, quae Clementi genus Romae senatorium, patremque Faustinum ex stirpe Caesarum vindicat. Talia refutatione non indigent.

Tillemontius (*Mémoires* II. p. 149) ex prima Clementis epistola, cap. 4. (*πατὴρ ἡμῶν Ἰακώβ*) collegit, virum nostrum apostolicum ex stirpe *Judaica* esse editum. Ipsi primum accessit Coustantius in celeberrima sua editione Epistolarum Romanorum pontificum T. I. p. 11; postea vero (l. c. p. 41) vir doctissimus suam mutavit sententiam. Tillemontii sententiam amplexus est Herm. Venema, ut exinde argumentum deduceret contra epistolam posteriorem, cujus scriptor origine Gentilem aperte se prodit.

Tillemontius addere poterat, Clementem non solum cap. 4., sed et c. 31 (*ὁ πατὴρ ἡμῶν Ἀβραάμ*) patriarcham Judaeorum *patrem nostrum* appellare.

Praeterea Clemens c. 55. de amore erga patriam disputans, exemplis *gentium* prolatis, ad exempla eorum procedit, quos, ut dicit, *inter nos* cognovimus. Quibus quum *judaicas* mulieres, Judith et Esther, adscribere videatur, ipse in ortus judaici suspicionem incurrit.

Sed non valde gravia haec sunt argumenta. Notum enim est, et alios patres, quos e gentibus ortos esse nemo nescit, justas veteris Testamenti personas suis adscribere majoribus. E. g. Theophilus lib. III. ad Autol. n. 24. scribit: *Ἀβραὰμ ὁ πατριάρχης ἡμῶν*, n. 27: *Ἀβραὰμ τοῦ προπάτορος ἡμῶν*, et n. 94: *Δαβὶδ ὁ πρόγονος ἡμῶν*. Plura alia exempla vide sis apud *Semisch, Justin. der Mart.* T. I. p. 121.

Quod autem memorata capitis 55 exempla attinet, monendum praeterea, Clementem fortasse primum e gentibus, tum e Christianis, denique e Judaeis exempla amoris patriae protulisse.

Clementem, Apostolorum discipulum, a Clemente Alexandrino *Apostoli* nomine insignitum [1]), *Romanae ecclesiae fuisse episco-*

1) Strom. IV, c. 17. p. 609 ed. Pott.

pum, unianimes tradunt veteres; sed quotus ordine Romanam insederit cathedram, vetus et adhuc sub judice lis est [1]).

1. Clementem immediatum Petri successorem fuisse, plerique Latinorum priscis jam temporibus, teste Hieronymo [2]), affirmarunt.

Eum a Petro ipso fuisse ordinatum, Tertullianus addit [3]). Hieronymus ipse, quamvis in Catalogo Clementem Lino et Anacleto postposuerit, postea sententiam mutasse, ceterisque Latinis accessisse videtur, scribens: *Et Clemens, vir apostolicus, qui post Petrum Romanam ecclesiam rexit, scribit ad Corinthios* [4]).

2. Clementem nostrum *Lino* demum successisse censent Augustinus [5]), Optatus Milevitanus [6]), Constitutiones Apostolorum [7]) et Catalogus Romanorum pontificum, a Bollandistis in Propylaeo mensis Maji evulgatus.

3. Denique non *Linum* solum, sed et *Cletum* seu *Anacletum* ante Clementem nostrum Romanae ecclesiae gubernacula tenuisse, Irenaeus [8]) contendit: *Θεμελιώσαντες οὖν καὶ οἰκοδομήσαντες οἱ μακάριοι Ἀπόστολοι τὴν ἐκκλησίαν, Λίνῳ τὴν τῆς ἐπισκοπῆς λειτουργίαν ἐνεχείρισαν. Τούτου τοῦ Λίνου Παῦλος ἐν ταῖς πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολαῖς μέμνηται. διαδέχεται δὲ αὐτὸν Ἀνέγκλητος· μετὰ τοῦτον δὲ τρίτῳ τόπῳ ἀπὸ τῶν Ἀποστόλων τὴν ἐπισκοπὴν κληροῦται Κλήμης, ὁ καὶ ἑωρακὼς τοὺς μακαρίους Ἀποστόλους, καὶ συμβεβληκὼς αὐτοῖς, καὶ ἔτι ἐναυ-*

1) Optimum catalogum pontificum Romanorum invenies in *Blanchiniana* (Bianchini) editione operis *Anastasii* Bibliothecarii de vitis Pontificum.

2) Liber de viris illustr. c. 15: *Clemens . . . quartus post Petrum Romae episcopus; siquidem secundus Linus fuit, tertius Anacletus, tametsi plerique Latinorum secundum post Petrum Apostolum putent fuisse Clementem.*

3) De praescript. haer. c. 32: *Romanorum* (ecclesia) *Clementem a Petro ordinatum edit.*

4) In Isai. c. 52.

5) Ep. 53 ad Generos.: *Petro successit Linus, Lino Clemens, Clementi Anacletus.*

6) Lib. II.: *Cathedra una est; sedit prior Petrus, cui successit Linus, Lino Clemens, Clementi Anacletus.*

7) Lib. VII, c. 46: *Τῆς δὲ Ῥωμαίων ἐκκλησίας Λῖνος μὲν ὁ Κλαυδίας πρῶτος ὑπὸ Παύλου, Κλήμης δὲ μετὰ τὸν Λίνου θάνατον ὑπ' ἐμοῦ Πέτρου δεύτερος κεχειροτόνηται.*

8) Adv. haer. Lib. III. c. 3 apud *Euseb.* H. E. V, 6.

λον τὸ κήρυγμα τῶν Ἀποστόλων, καὶ τὴν παράδοσιν πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχων κ. τ. λ.

Cum Irenaeo stat *Eusebius* (H. E. III, 13. 15. 34.) docens, *Linum* ab anno 68 usque ad a. 80, *Anencletum* 80—92, Clementem 92—101 p. Ch. n. sedem Romanam tenuisse.

Eandem sententiam *Hieronymus* in libro de viris illustribus c. 15 tuebatur, ut supra vidimus [1]).

4. Varias has sententias ita componebant viri docti et priscorum et recentiorum temporum, ut conjicerent, *Linum* et *Cletum* viventibus adhuc Apostolis Paulo et Petro Romanorum fidelium fuisse antistites, *Clementem* autem, illis fortasse defunctis, seu sub Nerone martyrio coronatis [2]), a Petro, ad mortem properante, Romanae ecclesiae *Episcopum* esse ordinatum.

Hanc sententiam tuiti sunt

α) Rufinus (Praef. in S. Clementis Recognit.): *Cujus rei hanc accepimus esse rationem, quod Linus et Cletus fuerunt quidem ante Clementem Episcopi in urbe Roma, sed superstite Petro, videlicet, ut illi Episcopatus curam gererent, ipse vero Apostolatus impleret officium. Sicut invenitur etiam apud Caesaream fecisse; ubi cum ipse esset praesens, Zachaeum tamen a se ordinatum habebat Episcopum. Et hoc modo utrumque verum videbitur: ut et illi ante Clementem numerentur Episcopi, et Clemens tamen post obitum Petri docendi susceperit sedem.*

β) Chronicon Damasi: *Nisi tempora pontificatus Lini atque Cleti sub spatio praesulatus B. Petri comprehenderis, non sibi consone respondebunt anni pontificum Romanorum annis imperatorum.*

γ) Beda venerabilis, Rabanus, Haymo et alii. Cfr. Coteler. ed. Patrum apost. T. I. p. 492 et p. 387.

Conjecturae huic Eusebius obstat, docens, Clementem anno demum 92 sedem episcopalem ascendisse, 24 annis a morte S. Petri praeterlapsis, quorum 12 Lino, et pariter 12 Anencleto

1) Cfr. pag. anteced. Not. 2.

2) Indiculus Romanorum pontif., supra memoratus, *Linum* Capitone et Rufo Coss. (i. e. A. 67 p. Ch.) e vivis decessisse annotat.

assignantur. Sed vix credam, Eusebium id, documentis fultum, scripsisse. Fortasse per traditionem ipsi innotuerat, Linum et Anencletum 12 annos Romanam rexisse ecclesiam. Quum autem ipsum lateret, illos conjunctos, *unacum, vivente adhuc Petro,* gubernacula tenuisse; fieri poterat, ut, Catalogum Irenaei respiciens, summa fiducia suam nobis proponeret computationem.

5. Nec de Epiphanii conjectura taceamus, qui I Clem. c. 54 male interpretatus, Clementem, a Petro ordinatum, pacis causa cessisse Lino autumat; Lino autem successisse Cletum, Cleto Clementem resumto pontificatu, arbitratur [1]). Nos hanc quaestionem iterum adtingemus, de tempore, quo prima Clementis epistola scripta fuerit, disputantes (infra n. VIII.).

Jam de *morte* Clementis verba faciamus. Eusebius contendit, Clementem *novem* annos munere episcopali functum, tertio Trajani anno (101 p. Ch.) mortem obiisse. Ad ea autem, quae supra diximus, et infra dicemus, attendentes, *novem* quidem regiminis annos Clementi tribuimus (A. 68—77) cum Caveo, Dodwello, Fleurio et aliis; eum autem jam sub Vespasiano defunctum esse putamus. Qui vero Eusebio fidem habere velit, cum ipso credat oportet, brevi tempore, A. 101—153, non minus quam septem seu octo pontifices sedem Romanam ascendisse, quamvis una tantum persecutio hoc temporis spatium perturbasset.

Eusebius et Hieronymus (l. l. c. c.) mortem Clementis nulla de martyrio mentione instituta commemorant. Irenaeus quoque (III, 3.), Pontifices usque ad Eleutherium recensens, eorum quemquam martyrium passum praeter Telesphorum haud significat. A Rufino vero et Zosimo Clemens noster martyr appellatur [2]).

Ex Actis martyrii, sine dubio supposititiis, Lumperus historiam martyrii S. Clementis his verbis refert: „Clementem, a Mamertino, urbis praefecto, fidei causa accusatum, Trajanus in Chersonesum ultra Pontum Euxinum relegavit. Invenit vero ibi ultra duo millia Christianorum, jam diu ad caedendi marmoris opus damnatorum. Inter maxima autem horum fidelium incom-

1) Haeres. XXVII, n. 6.

2) *Lumper,* historia theologico-critica, T. I. p. 16.

moda illud erat, quod sexto milliario aquam humeris suis deportare deberent. Pontifex autem eorum miseratione tactus, cum agni cujusdam ductu, ubi fons esset, cognovisset, eam, ut effoderent, Christianis ostendit. Quibus nequicquam laborantibus S. Clemens ipse eum locum levi ictu percussit, et fons illico exsiliit. Ad miraculi hujus famam tota provincia accurrente, cunctisque ad fidem traductis et baptizatis, intra anni spatium septuaginta ecclesiae constructae, idola omnia confracta, templa circumjacentis regionis diruta, omnesque luci usque ad trecenta milliaria in circuitu concisi fuere. Trajanus vero, ut tantum rei christianae progressum sisteret, Clementem anchora ad collum ligata in mare demergi mandavit. At mari usque ad locum, quo pontificis corpus jacebat, recedente, illud tumulo saxeo in templo quodam marmoreo conditum Christiani invenerunt" [1]).

II. Clementis temporibus quum gravissima dissensio Corinthi exorta esset inter fratres [2]), ecclesia Romana luculentissimam epistolam Corinthiis scripsit, qua eos ad pacem concordiamque revocaret, et fidem illorum, et quam recens ab Apostolis susceperant traditionem renovarent. Ita Irenaeus [3]). Hanc epistolam nomine ecclesiae Romanae Clementem nostrum scripsisse refert Eusebius [4]); multique alii veterum hujus epistolae meminerunt. Sed ante Sec. XVII. omnes medii et inferioris aevi theologi hanc patris apostolici epistolam deperditam lugebant.

Anno autem 1628 Cyrillus Lucaris, Patriarcha Constantinopolitanus, Anglorum regi Carolo I. antiquissimum V. et N. T. codicem dono misit [5]); et ecce, ad calcem praestantissimi hujus

1) Historia theol. crit. T. I. p. 52 sq.

2) Seditio mota fuerat contra presbyteros (c. 47), qui injuste muneribus suis dejiciebantur (c. 44). Schenkelius (in Ullmanni Stud. et Krit. 1841. Fasc. I. p. 53 sqq.) autumat, factionem illam, quae Christi esse gloriabatur (I Cor. 1, 12), revixisse, et sicut auctoritatem Apostolorum, ita et auctoritatem presbyterorum, qui ab Apostolis fuerant instituti, sprevisse ac rejecisse. Sed Clemens ipse recentiorem Corinthiorum seditionem ab illa priori bene distinguit c. 47.

3) Adv. haer. III, 3. Apud *Euseb.* Hist. Eccl. V, 6.

4) Hist. eccl. III, 16 et 38.

5) Cfr. *Woide*, Praef. ad editionem Codicis Alexandrini, p. III. §. 15 et *Tübing.* theol. Quartalschrift, 1843. p. 583.

codicis *Alexandrini* epistola illa Clementis, dudum desiderata, inveniebatur [1]) cum fragmento alterius libri, quem catalogus codici praefixus his litteris signat:

....*εντος ἐ.....λη B.* [2]) i. e. *Κλήμεντος ἐπιστολὴ B.*

Utramque hanc Clementis epistolam ex vetustissimo illo codice primus omnium Oxonii 1633 edidit Patricius Junius, regis Anglorum bibliothecarius; voces deperditas et litteras vetustate exesas, spatiis et interstitiis accurate, ut putabat, dimensis, supplevit et minio notavit. Sed ipsius editio, et omnes, ad Junianam exactae, vitiis laborant non paucis. Quo factum est, ut Henricus Woltonus, e Coll. S. Johann. Evang. A. M. codicem mstum de novo accurate inspiceret, et textum Junianum octogies emendaret et suppleret. Sic prodiit 1718 Cantabrigiae editio Wottoniana, in qua, quae aberant a msto exemplari, minutioribus typis impressa invenis. Hanc editionem Gallandius sibi sequendam summo jure censuit, qui insuper notis et conjecturis aliorum virorum eruditorum, Millii, Birrii, Freyii etc., in elaboranda sua editione est usus. Denique A. 1838, 1840 et 1847 (edit. III.) Oxonii e typographeo academico prodiit editio elegantissima Guilielmi Jacobsoni, qui codicem Alexandrinum iterum evolvit, textum passim emendavit, conjecturas doctas proposuit, et annotationibus aliorum suas adjecit [3]).

Nos cum Gallandio et Jacobsono ea, quae apud Wottonum, msto codici plane adhaerentem, vitioso vel obsoleto more scripta inveniebantur, mutavimus, voces et litteras, quae in codice desunt, uncis inclusimus, et Jacobsonum aliosque viros doctos duces habuimus, e nostris quoque, praesertim in annotationibus, nonnulla proferentes.

1) Codex Mstus epigraphen praestat: *ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ Α.* Cfr. *Jacobson*, Patres apost. edit. II. T. I. p. 2.

2) Cfr. *Jacobson*, l. c. p. XIII. Inscriptionis in fronte epistolae ipsius ne litteram quidem integram praebet Cod. Mstus. *Jacobson* l. c. p. 220.

3) S. Clementis Romani, S. Ignatii, S. Polycarpi, patrum apostolicorum, quae supersunt. Accedunt S. Ignatii et S. Polycarpi Martyria. Ad fidem codicum recensuit, adnotationibus variorum et suis illustravit, indicibus instruxit *Guilielmus Jacobson* A. M., (Prof. Theol. in Univers. Oxon.). II Tomi, editio tertia. Oxonii 1847.

III. Clementem Romanum ad Corinthios scripsisse, nemo negabit. Fuere tamen, qui epistolam nostram non *genuinam* putarent, nec illam censerent, quam antiqui Patres laudarunt et allegarunt. Praesertim Jo. Tolandus [1]), Christ. Aug. Salig [2]) et Gisbertus Voëtius, Theol. professor in Academia Ultrajectina [3]) authentiam epistolae nostrae negarunt, illi imperiose nulla afferentes argumenta, hic hallucinationem potius, quam demonstrationem proferens. Quam male praeconcepta opinione ductus id egerit, audi. *Admiramur,* inquit, *singularem divinam providentiam, quae curavit, ut ab Apostolorum discipulis, virisque apostolicis, et Apostolorum seculo proximis, aut nihil scriberetur, aut nihil conservaretur et ad posteros manaret, aut saltem nihil ab initio ecclesiae usque in hunc diem superesset, de quo non dubitaretur, aut quod per tineas blattasque, aut alium quemvis Dei exercitum mutilatum non esset: ut soli Scripturae tanto evidentius sua constaret auctoritas, illique soli esset propria incorruptibilitas et aeternitas.*

De recentioribus epistolae nostrae impugnatoribus cfr. infra p. XXXII.

Nos eandem, quam Clemens scripserit, habere epistolam, exinde satis probatur, quia ea, quae veteres ecclesiae patres ex dicta epistola allegarunt, in nostra reperiuntur.

a) Jam *S. Polycarpus,* ut Gallandius monuit, eandem Clementinam epistolam manu versavit, et nonnulla ex ea paene verbotenus in suam ad Philippenses epistolam transtulit.

Ep. I Clem.	Epist. Polyc.
C. 1. *Γυναιξίν τε ... παρηγγέλλετε, στεργούσας καθηκόντως τοὺς ἄνδρας ἑαυτῶν ... πάνυ σωφρονούσας.*	C. 4. *Διδάξωμεν ... τὰς γυναῖκας ὑμῶν ... στεργούσας τοὺς ἑαυτῶν ἄνδρας ἐν πάσῃ ἀληθείᾳ καὶ ... ἐν πάσῃ ἐγκρατείᾳ.*

1) In Catalogo librorum Christo et Apostolis adscriptorum c. 18. T. I. Opp. p. 392.

2) De diptychis Veterum c. 3. §. 4. p. 39. Cfr. *Mosheim.* instit. majores p. 213.

3) Select. Disput. P. I. p. 103. Cfr. *Grabe,* Spicileg. T. I. p. 260.

C. 5. *Πέτρος … οὕτω μαρτυρήσας ἐπορεύθη εἰς τὸν ὀφειλόμενον τόπον τῆς δόξης.*	C. 9. *Εἰς τὸν ὀφειλόμενον αὐτοῖς τόπον εἰσὶ παρὰ τῷ κυρίῳ.*
C. 7. *Διὸ ἀπολείπωμεν τὰς κενὰς καὶ ματαίας φροντίδας, καὶ ἔλθωμεν ἐπὶ τὸν εὐκλεῆ καὶ σεμνὸν τῆς ἁγίας κλήσεως ἡμῶν κανόνα.*	C. 7. *Διὸ ἀπολείποντες τὴν ματαιότητα τῶν πολλῶν … ἐπὶ τὸν ἐξ ἀρχῆς ἡμῖν παραδοθέντα λόγον ἐπιστρέψωμεν.*
C. 9. *Διὸ ὑπακούσωμεν τῇ μεγαλοπρεπεῖ καὶ ἐνδόξῳ βουλήσει αὐτοῦ (Θεοῦ) … ἀπολιπόντες τὴν ματαιοπονίαν, τήν τε ἔριν κ. τ. λ.*	C. 2. *Διὸ ἀναζωσάμενοι τὰς ὀσφύας ὑμῶν δουλεύσατε τῷ Θεῷ ἐν φόβῳ καὶ ἀληθείᾳ, ἀπολιπόντες τὴν κενὴν ματαιολογίαν, καὶ τὴν τῶν πολλῶν πλάνην.*
C. 13. *Μεμνημένοι τῶν λόγων τοῦ κυρίου Ἰησοῦ, οὓς ἐλάλησεν διδάσκων· … ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε, ἐν αὐτῷ μετρηθήσεται ὑμῖν.*	C. 2. *Μνημονεύοντες δὲ ὧν εἶπεν ὁ κύριος διδάσκων· … ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε, ἀντιμετρηθήσεται ὑμῖν.*
C. 21. *Ἴδωμεν, πῶς ἐγγύς ἐστιν (ὁ κύριος), καὶ ὅτι οὐδὲν λέληθεν αὐτὸν τῶν ἐννοιῶν ἡμῶν, οὐδὲ τῶν διαλογισμῶν, ὧν ποιούμεθα … Ἐρευνητὴς γάρ ἐστιν ἐννοιῶν καὶ ἐνθυμήσεων.*	C. 4. *Γινωσκούσας, … ὅτι πάντα μωμοσκοπεῖται, καὶ λέληθεν αὐτὸν οὐδὲν, οὔτε λογισμῶν, οὔτε ἐννοιῶν, οὔτε τι τῶν κρυπτῶν τῆς καρδίας.*
Ibid. *Τοὺς νέους παιδεύσωμεν τὴν παιδείαν τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ, τὰς γυναῖκας ἡμῶν ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν διορθωσώμεθα. Τὸ ἀξιαγάπητον τῆς ἁγνείας ἦθος ἐνδειξάσθωσαν, … τὴν ἀγάπην αὐτῶν μὴ κατὰ προσκλίσεις, ἀλλὰ πᾶσιν τοῖς φοβουμένοις τὸν Θεὸν ὁσίως, ἴσην παρεχέτωσαν.*	Ibid. *Διδάξωμεν … τὰς γυναῖκας ὑμῶν (πορεύεσθαι) ἐν τῇ δοθείσῃ αὐταῖς πίστει καὶ ἀγάπῃ καὶ ἁγνείᾳ … καὶ ἀγαπώσας πάντας ἐξ ἴσου ἐν πάσῃ ἐγκρατείᾳ· καὶ τὰ τέκνα παιδεύειν τὴν παιδείαν τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ.*

b) Quae *Irenaeus* de epistola Romanae ecclesiae ad Corinthios refert, optime respondent indoli nostrae epistolae. En

verba ejus: *Ἐπὶ τούτου οὖν τοῦ Κλήμεντος στάσεως οὐκ ὀλίγης τοῖς ἐν Κορίνθῳ γενομένης ἀδελφοῖς, ἐπέστειλεν ἡ ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησία ἱκανωτάτην γραφὴν τοῖς Κορινθίοις, εἰς εἰρήνην συμβιβάζουσα αὐτοὺς, καὶ ἀνανεοῦσα τὴν πίστιν αὐτῶν, καὶ ἣν νεωστὶ ἀπὸ τῶν Ἀποστόλων παράδοσιν εἰλήφει.* Adv. haer. Lib. III. c. 3. n. 3.

c) *Clemens Alexandrinus* multos epistolae Clementinae locos laudat, qui adhuc in epistola nostra reperiuntur.

Strom. I. c. 7. p. 339: *Αὐτίκα ὁ Κλήμης ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ κατὰ λέξιν φησὶ, τὰς διαφορὰς ἐκτιθέμενος τῶν κατὰ τὴν ἐκκλησίαν δοκίμων· Ἤτω τις πιστὸς, ἤτω δυνατός τις γνῶσιν ἐξειπεῖν, ἤτω σοφὸς ἐν διακρίσει λόγων, ἤτω γοργὸς ἐν ἔργοις.* Eadem verba, ex I Clem. c. 48 desumta, repetit Alexandrinus Strom. VI. c. 8. p. 773.

Strom. IV. c. 17. p. 609. 610: *Ναὶ μὴν ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ ὁ Ἀπόστολος Κλήμης, καὶ αὐτὸς ἡμῖν τύπον τινὰ τοῦ γνωστικοῦ ὑπογράφων, λέγει· Τίς γὰρ παρεπιδημήσας πρὸς ὑμᾶς κ. τ. λ.* Hic Alexandrinus epistolae nostrae capita 1. 9. 10. 11. 12. 17. 18. 21. 22. 36. 38. 40. 41. 48. 49. 50. 51. 53 excerpsit.

Strom. V. c. 12. p. 693: *Ἀλλὰ κἀν τῇ πρὸς Κορινθίους Ῥωμαίων ἐπιστολῇ· Ὠκεανὸς ἀπέραντος ἀνθρώποις γέγραπται, καὶ οἱ μετ᾽ αὐτὸν κόσμοι.* Cfr. I Clem. c. 20.

Strom. VI. c. 8. p. 773: *Τοσούτῳ γὰρ μᾶλλον ταπεινοφρονεῖν ὀφείλει, ὅσῳ δοκεῖ μᾶλλον μείζων εἶναι, ὁ Κλήμης ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους φησί.* Cfr. I Clem. c. 48.

Strom. I. c. 7. p. 339: *Ἐὰν δὲ τὴν βασιλικήν τε καὶ αὐθεντικὴν εἴσοδον ζητῇς, ἀκούσῃ· Αὕτη ἡ πύλη τοῦ Κυρίου, δίκαιοι εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ. Πολλῶν τοίνυν ἀνεῳγμένων πυλῶν ἐν δικαιοσύνῃ, αὕτη ἣν ἐν Χριστῷ.* Cfr. I Clem. c. 48.

d) *Origenes* de principiis II. c. 3. n. 6. T. I. p. 82. ed. Ruae: *Meminit sane Clemens Apostolorum discipulus etiam eorum, quos ἀντίχθονας Graeci nominarunt, atque alias partes orbis terrae, ad quas neque nostrorum quisquam*

accedere potest, neque ex illis, qui ibi sunt, quisquam transire ad nos; quos et ipsos mundos appellavit, quum ait: „Oceanus intransmeabilis est hominibus, et hi, qui trans ipsum sunt mundi, qui his eisdem dominatoris Dei dispositionibus gubernantur.“ Cfr. I Clem. c. 20.

Orig. in Ezech. c. 8. T. III. p. 422: *Φησὶ δὲ ὁ Κλήμης· Ὠκεανὸς ἀπέραντος ἀνθρώποις, καὶ οἱ μετ' αὐτὸν κόσμοι τοσαύταις διαταγαῖς τοῦ δεσπότου διοικοῦνται.* Cfr. I Clem. c. 20.

Idem in Joann. I, 29. T. IV. p. 153: *Μεμαρτύρηται δὲ καὶ παρὰ τοῖς ἔθνεσιν, ὅτι πολλοί τινες λοιμικῶν ἐνσκηψάντων νοσημάτων ἑαυτοὺς σφάγια ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ παραδεδώκασι· καὶ παραδέχεται ταῦθ' οὕτως γεγονέναι οὐκ ἀλόγως πιστεύσας ταῖς ἱστορίαις ὁ πιστὸς Κλήμης, ὑπὸ Παύλου μαρτυρούμενος, λέγοντος· μετὰ Κλήμεντος κ. τ. λ.* Cfr. I Clem. c. 55.

e) *Eusebium* eandem, quae nunc exstat, Clementis epistolam ante oculos habuisse, verba ejus satis demonstrant.

Hist. eccl. III, 16: *Τούτου δὴ οὖν τοῦ Κλήμεντος ὁμολογουμένη μία ἐπιστολὴ φέρεται, μεγάλη τε καὶ θαυμασία, ἣν ὡς ἀπὸ τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας τῇ Κορινθίων διετυπώσατο, στάσεως τηνικάδε κατὰ τὴν Κόρινθον γενομένης.*

Ibid. III, 38: *Τοῦ Κλήμεντος ἐν τῇ ἀνωμολογημένῃ παρὰ πᾶσιν, ἣν ἐκ προσώπου τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας τῇ Κορινθίων διετυπώσατο. Ἐν ᾗ τῆς πρὸς Ἑβραίους πολλὰ νοήματα παραθεὶς, ἤδη δὲ καὶ αὐτολεξεὶ ῥητοῖς ἐξ αὐτῆς χρησάμενος κ. τ. λ.*

Epistolam nostram saepe iisdem verbis uti, quae in Epistola ad Hebraeos inveniuntur, nemo nescit [1]).

1) Multi autumarunt, aut Clementem ipsum epistolam ad Hebraeos scripisse, aut certe eam in sua scribenda ante oculos habuisse. Longe aliter conjicit Dr. *Mack* (Tübing. theol. Quartalschrift 1838. Fasc. III. p. 385 sqq.), id agens, ut nobis ostendat, epistolam Clementis epistola ad Hebraeos fuisse priorem, et hanc ad Clementis epistolam bene apud Corinthios introducendam confectam, et una cum Clementis epistola datam esse ad Corinthios. Mackium impugnavit W. F. Rinck in Ullmanni Stud. et Krit. 1839. Fasc. IV. p. 1002 sq.

f) *Cyrillus Hierosolymitanus* Catech. 18. c. 8. fabulam de Phoenice (I Clem. 25.), ut ipse testatur, ex epistola Clementis profert.

g) *Epiphanius* haer. 27. n. 6: *Λέγει γὰρ* (Clemens) *ἐν μιᾷ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ· Ἀναχωρῶ, ἄπειμι, ἐνσταθήτω ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ.* Cfr. I Clem. c. 54.

h) *Hieronymus* de viris illustr. c. 15: *Scripsit* (Clemens) *ex persona Romanae ecclesiae ad ecclesiam Corinthiorum valde utilem epistolam, quae et in nonnullis locis publice legitur, quae mihi videtur characteri epistolae, quae sub Pauli nomine ad Hebraeos fertur, convenire. Sed et multis de eadem epistola, non solum sensibus, sed juxta verborum quoque ordinem abutitur.*

Idem Lib. XIV. Comment. in Isai. 52, 13: *Clemens, vir apostolicus, qui post Petrum rexit ecclesiam, scribit ad Corinthios: Sceptrum Dei, Dominus Jesus Christus, non venit in jactantia superbiae, quum possit omnia, sed in humilitate.* Cfr. I Clem. c. 16.

Idem Lib. I. Comment. in Ep. ad Ephes. 2, 2: *Clemens in epistola sua scribit: Oceanus et mundi, qui trans ipsum sunt.* Cfr. I Clem. c. 20.

Idem ibid. Lib. II. ad c. 4, 1: *Cujus rei et Clemens ad Corinthios testis est: Vinculum charitatis Dei quis poterit enarrare?* Cfr. I Clem. c. 49.

Testimonia posteriorum taceamus.

IV. Nonnulli veterum locos epistolae Clementinae laudant, qui in nostris exemplaribus non leguntur. E. g. *Basilius,* Lib. de spiritu sancto c. 29. n. 72. T. III. p. 61. ed. B. B. scribit: *Ἀλλὰ καὶ ὁ Κλήμης ἀρχαϊκώτερον* (f. *ἀρχαϊκώτερος*)· *ζῇ, φησὶν, ὁ Θεὸς, καὶ ὁ κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον* [1]).

Sed futiles sunt illorum rationes, qui hanc ob causam authentiam epistolae nostrae impugnarunt; fortasse enim omnes hi loci, quorum parvus est numerus, olim post caput 57 legebantur, ubi folium integrum excidit. Certe *ῥῆσις* illa Basilii, ut Freyius

1) Reliquos locos reperies in Galland. Bibl. T. I. p. 44 sq.

monuit, peropportune illi loco convenit, et accomodari potest in Epistola ad finem decurrente.

V. Jam de *integritate* dicendum est.

a) Eodem anno 1633, quo primum epistola nostra typis vulgabatur, *Hier. Bignonius,* Ictus Parisinus, integritatem ejus in dubium vocavit, plures clausulas et voces epistolae genuinae additas esse putans. Praesertim viro doctissimo displicebat

α) narratio de Phoenice c. 25.,

β) frequentia Epithetorum,

γ) vox λαϊκὸς c. 40. et

δ) locus capitis 47: ubi ecclesia Corinthiorum ἀρχαία vocatur.

Ipsi respondit *Hugo Grotius* [1]), inter alia monens, Clementem sine dubio aeque ac auctorem epistolae ad Hebraeos graecum sermonem ex eruditis auctoribus hausisse, ideoque liberiori dictione, non, ut eam apud *hebraizantes* invenimus, in minutias concisa, sed largius fluenti, usum esse.

Quod narrationem de Phoenice attinet, alii quoque veterum e. g. Tacitus (Annal. VI, 29.) et Plinius (H. N. VII, 49. XIII, 9. XXIX, 9.) eidem fabulae fidem habebant.

Ecclesiam Corinthiorum jam a Clemente, respectu aliarum ecclesiarum, ἀρχαίαν appellari potuisse, nemo negabit.

Denique de voce λαϊκὸς quae dicenda sunt, in notis ad c. 40. reperies.

b) Supra p. XXVI diximus, Clementem Alexandrinum multa epistolae nostrae capita (1. 9—12. 17. 18. 21. 22. 36. 38. 40. 41. 48. 49. 50. 51. 53.), tecto Romani Clementis nomine, excerpsisse, et abbreviata libro quarto Stromatum intexuisse [2]). *Eduardus* vero *Bernardus* et *Clericus* in utraque Amstelodamensi Coteleriana editione Patrum apostolicorum suspicabantur, omnes hos locos Alexandrinum ipsum habere auctorem, e cujus libro interpolatam esse nostram epistolam contendunt.

Illis accessit *Laurentius Mosheim* V. C. [3]). Ipsi enim in

1) Apud *Coteler.* Patr. apost. ed. Cleric. 1724. T. I. p. 133 sq.

2) Cfr. infra p. 66. not. 2.

3) Instit. hist. chr. majores p. 214 sq.

epistola nostra multa proferri videntur, quorum nulla est cum consilio, Corinthios ad concordiam vocandi, cognatio. *Priora,* inquit, *decem capita quaedam habent vestigia manus fallacis, sed non ita multa: persequitur auctor constanter consilium suum. At capite XI et XII ad fidem et hospitalitatem commendandam accedit, in quo nulla plane apparet cohaerentia cum praecedentibus. Quocirca parum abest, quin haec capita existimem intrusa esse. Redit ad institutum Clemens capite XIII, et in eo pergit ad c. XXII. Hoc vero capite repente, nulla ipsum ratione invitante, ad argumentum longe aliud properat, ad resurrectionem corporum mortuorum, de qua ad caput usque XXVIII disserit. Capite XXVIII instituti sui recordari videtur iterum; atque hujus capitis initium bene concinit fini capitis XXI, difficillime vero cum exitu capitis XXVII jungi potest. Quapropter quae de cadaverum in vitam reditu praecipiuntur sex capitibus, subjecta videntur esse Clementi . . . Neque melius existimo de capitibus XL—XLV et de capite LV, quibus ea legas, quae nulli potuerunt in mentem venire nisi homini, rei, quam agit, prorsus immemori.*

Quod Bernardi et Clerici attinet argumentationem, bene *Wottonus* [1]) ita disserit: *Irriti tamen sunt hujus conatus. Qui enim hoc modo ex Clemente Alexandrino arguit, aut eum non probe novit, aut mala fide agit. Eadem enim ratione actum erit de authentia et fide eorum omnium, qui a Clemente Alexandrino usquam citantur, scriptorum. Nemo enim Patrum majore licentia usus est in citandis authoribus, sive sacris, sive ethnicis; cum ei in more sit, non integra authorum verba semper recitare, sed pro arbitrio suo nunc contrahere, nunc de suo inserere, alia omittere, alia variis modis mutare.*

Moshemio denique ita respondeamus.

α) Capp. XI et XII epistolae nostrae cum antecedentibus bene cohaerent, quippe quae eandem cum his materiam tractent, *invidiae* Corinthiorum exempla *hospitalitatis,* pietatis et fidei opponant, simulque poenas *dissensionis* (c. XI) ostendant.

1) In Notis ad I Clem. c. 9.

β) Nec capita XXIII—XXVIII a consilio Clementis remota sunt. Resurrectionis enim Clemens aut ideo meminit, quia, teste I Cor. 15, 12., nonnulli Corinthiorum resurrectionem mortuorum negabant; aut ideo, ut ea, quae Noster c. 21 et 22 de poenis improborum dixerat, probarentur.

γ) Capita XL—XLV aperte id agunt, ut Corinthios, contra clerum rebellantes, ad concordiam et subjectionem revocarent. Optime igitur consilio Clementis respondent, simulque arctissime cum capitibus 37 et 38 cohaerent.

δ) Caput denique LV nil nisi exempla ejus charitatis profert, de qua capite antecedenti verba fiebant.

ε) Porro nonnulla capita, Moshemio diplicentia, jam a Veteribus laudantur et citantur, e. g. c. LV ab Origene in Joann. I, 29; c. XXV a Cyrillo Hieros. Catech. 18, 8.

ζ) Omnia capita in dubium vocata in antiquissimo illo codice Alexandrino reperiuntur.

η) Quum epistola Clementis publice in ecclesiis praelegeretur, vix fieri poterat, ut ab homine improbo foedaretur.

ϑ) Styli ac orationis diversitas nullibi in epistola nostra est reperienda.

VI. Recentiorum temporum viri docti et *authentiam* et *integritatem* primae Clementis epistolae ad unum omnes agnoscunt, et nulla jam gravior dubitatio hac de re movetur. Quem enim lateat primaeva simplicitas, qua ornatur, evangelica sapientia, qua excellit, apostolica praedicatio, quam sonat haec Clementis epistola? Nonne viro apostolico ea se praebet dignissimam? Omnia sane ei authentiae indicia adsunt. Audi Wottonum [1]): *In illa*, inquit, *non violatur temporis ratio, nihil contra* (antiquam) *ecclesiae disciplinam instituitur; nihil contra doctrinam christianam praecipitur; stylus ac dicendi methodus proxime accedunt ad Novum Testamentum, neque aliquid, quod non est maxime viro apostolico dignum, in ea reperitur.* Et alio loco [2]): *Illa vis et ἐνέργεια divina ubique in eo* (Clemente) *refulget, quae suo fulgore percellit animum legentis;*

1) Praef. p. CCVI.

2) In Dedicat.

adeo, ut paene dicam, Spiritum Dei, non hominem in eo loquentem sentias.

Hugo Grotius [1]) non simulatae vetustatis indicia in Epistola nostra reperiri contendit: *De Christo semper loquitur, non ut posteriores πλατωνικώτερον, sed simpliciter plane, et ut Paulus Apostolus solet. Alia quoque dogmata, postea subtilius explicata, tractat ἀφελέστερον, et vocibus κλήσεως, κλητῶν, ἐκλεκτῶν, sensu plane Paulino utitur.*

Nostris quidem temporibus *Schweglerus* (nachapostol. Zeitalter, T. II. p. 125 sqq.), et *Baurius* (die ignatian. Briefe und ihr neuester Kritiker, Tubg. 1848. p. 127 sqq.) authentiam hujus epistolae in dubium vocare conati sunt, sed strenue eam defenderunt *Bunsenius* (Ignatius v. A. und seine Zeit p. 189 sq.), *Ritschl* (Entstehung der altkathol. Kirche, Bonn 1850. p. 282) et alii.

VII. Magna fuit apud Veteres epistolae nostrae auctoritas, quam Irenaeus ἱκανωτάτην γραφὴν [2]), Eusebius μεγάλην τε καὶ θαυμασίαν [3]) appellat. Publice eam, praesertim diebus dominicis, in nonnullis ecclesiis fuisse praelectam, Dionysius Corinthius [4]), Eusebius [5]), Hieronymus [6]) et Photius [7]) testantur.

Minoris eam Photius ipse aestimabat, quod Clemens mundos trans Oceanum existere supponeret (c. 20), Phoenicis avis exemplo tanquam verissimo uteretur (c. 25), quodque pontificem praesidemque Dominum nostrum Jesum Christum appellans (c. 36), illas Deo convenientes ac sublimiores de eo voces non protulisset.

VIII. Jam de tempore, quo prima Clementis epistola scripta fuerit, disputemus.

Scriptam eam esse brevi post persecutionem aliquam, constat ex ipsa epistola, c. I. Esse vel Neronis vel Domitiani persecutionem nemo dubitat. Grabius, Pagius, Orsius, Gallandius, Wottonus aliique, *Neronis* persecutione desinente, proxime post

1) In Epist. ad Bignonium, apud *Coteler.*, Ed. Patr. apost. T. I. p. 134.
2) Adv. haer. III, 3.
3) *Euseb.* H. E. III, 16.
4) Apud. Euseb. H. E. IV, 33.
5) *Euseb.* H. E. III, 16.
6) *Hieron.* de viris illustr. c. 15.
7) Biblioth. Cod. 113.

Apostolorum Petri et Pauli martyrium, circa A. 68 scriptam eam esse contendunt. Cotelerius autem, Tillemontius, Lumperus, Schliemann (die Clementinen p. 409 sq.), Bunsen (Ignat. v. Antioch. etc. p. 95), Ritschl (l. c. p. 282) et Hilgenfeld (die apostol. Väter 1853. p. 84 et 99) temporibus persecutionis Domitiani circa A. 96 vel 97 eam exaratam arbitrantur.

Tota haec quaestio facillime posset dissolvi, si tempus Clementini episcopatus plane constaret. Ex supra dictis autem intelleximus, ecclesiasticum Clementis regimen aut annis 68—77, aut 92—101 esse tribuendum.

Quum vero res ita se habeat, epistolam ipsam inspiciamus, temporis indicia investigaturi.

a) Clemens martyrii Apostolorum Petri et Pauli capite 5 mentionem faciens ait: *ἔλθωμεν ἐπὶ τοὺς ἔγγιστα γενομένους ἀθλητάς*. Inde apparet, epistolam nostram non multo post obitum Apostolorum, i. e. non multo post persecutionem Neronis exaratam esse.

b) Capite 6 persecutio nuper praeterlapsa (c. 1) adeo cruenta, et multitudo martyrum tanta describitur, ut Neronis, non Domitiani tempora indicentur. *Ingentem* enim *multitudinem* sub Nerone cruciatam fuisse, Tacitus (eadem sane phrasi, qua utitur S. Pater, *πολὺ πλῆθος*) nobis refert [1]); de Domitiano autem Tertullianus ita loquitur: *Tentaverat et Domitianus, portio Neronis de crudelitate, sed qua et homo, facile coeptum repressit, restitutis etiam, quos relegaverat* [2]).

c) Capp. 5 et 6 nullus tot illustrium martyrum, qui sub Domitiano passi sunt, nominatur: non Flavius Clemens, non Ancilius Glabrio, non Flavia Domitilla, non Joannes Evangelista; quorum aliquem, ut Cardinalis Orsi [3]) monet, saltem memorasset S. Pater, si post Domitianeam persecutionem scripsisset.

d) In fine c. 6 dicit Clemens: *ζῆλος καὶ ἔρις πόλεις μεγάλας κατέστρεψεν.* Quodsi, quando Noster haec scripsit, Jeru-

1) Annal. XV. c. 41—44.
2) Apolog. c. 5.
3) Istor. eccl. T. I. p. 412. Apud Galland. Bibl. T. I. Proleg. p. XIX.

salem jam cecidisset, cujus fatale excidium solo zelo et internis rixis acceleratum fuerat, Clemens illud moestissimum exemplum certe non omisisset, praesertim quia Dominus tam luculenter cuncta praedixerat. Cfr. *Windischmann*, Vindiciae Petrinae p. 54.

e) Ante Domitiani tempora, et paulo post Neronis persecutionem epistolam nostram scriptam esse, suadet cultus Judaici mentio, in templo Hierosolymitano tunc adhuc stante vigentis. Capp. 40 et 41. Ad enervandum hoc argumentum Lardnerus et alii exemplum Flavii Josephi proferebant, qui A. 93 p. Ch. n. de sacrificiis non aliter disputavit, ac si templum adhuc exstitisset [1]. Sed res utraque, Josephi et Clementis, longe dissimilis est. Josephus, sacros populi sui ritus describens, per figuram, historicis non inusitatam, praesenti, quod dicimus, historico utitur. Clemens autem, ut Corinthios ad ordinem servandum adducat, lectoribus ordinem Judaici cultus ante oculos ponit. Quodsi autem templum jam fuisset destructum, tota S. Patris argumentatio fuisset infirma, ipsaque adversarios invitasset, ut dicerent: en, eversione templi Hierosolymitani Deus ipse testatus est, talem ordinem sibi non esse exoptatum.

Ex his colligimus, epistolam nostram desinente Neronis persecutione et ante excidium Hierosolymae (A. 68—70) esse scriptam, S. Clementem autem ipsi S. Petro successisse.

Quae a Cotelerio aliisque objiciuntur, nullius sunt ponderis. Inde enim, quod Clemens c. 47. referat, primam Corinthiorum dissensionem ἐν ἀρχῇ τοῦ εὐαγγελίου excitatam esse, concludi non potest, longius temporis spatium ab illa prima dissensione esse praeterlapsum. Namque S. quoque Paulus, novem circiter annis post fundatam ecclesiam Philippensem, in epistola ad Philippenses IV, 15. de ἀρχῇ τοῦ εὐαγγελίου loquitur, minime innuens, ecclesiam Philippensem ante multos jam annos esse fundatam.

Nec id nos movet, quod S. Clemens c. 42. ecclesiam Corinthiorum ἀρχαίαν appellaverit. Ἀρχαία enim ecclesia, ut bene

1) Antiquit. III. c. 10.

animadvertit Dodwellus, optimo jure ea nuncupatur, quae *ἐν ἀρχῇ τοῦ εὐαγγελίου*, i. e. primis praedicati Evangelii temporibus, est fundata [1]).

Windischmannus (l. c.) id magnopere urget, quod Clemens c. 4 scribat: „eos qui ab Apostolis pastores constituti sunt et *πολλοῖς χρόνοις* ab omnibus testimonium praeclarum reportarunt, ab officio suo removere, iniquum est.“ Unde sequi putat vir doctissimus, epistolam diu post mortem Apostolorum scriptam esse. Quodsi vero beatus Paulus jam secundo suo itinere ecclesiae Corinthiacae recens fundatae presbyteros praeposuit, illi a Clemente omni jure per *„longum tempus probati“* nominari poterant.

IX. De doctrina S. Clementis, quae indolem Paulinam prae-sefert, *Lumperus* [2]), *Heynsius, Junius* ac *Van Gilse* [3]), *Möhlerus* [4]), *Permaneder* [5]), *Fessler* [6]), *Hilgenfeld* [7]) et alii disputarunt.

X. *Secundae Clementis epistolae* a nemine antiquissimorum patrum fit mentio. Nam duas Clementis opistolas jam *secundo* post Christum seculo fidelibus notas fuisse, nullo modo e verbis Dionysii, Corinthiorum episcopi, conjici potest [8]). Quum enim egregiam illam, de qua supra disputavimus, Clementis epistolam *προτέραν* appellaverit, id non respectu secundae cujusdam Clementinae epistolae, sed epistolae Soteris, Romani pontificis, pariter apud Corinthios publice praelectae, dixisse manifestum est.

1) Cfr. *Grabii* Spicil. T. I. p. 256.

2) Historia theol. crit. T. I. p. 56—92.

3) In Commentationibus de Patrum apostolicorum theologia morali. Cfr. supra p. XVI.

4) Patrolog. T. I. p. 61 sqq.

5) *Permaneder*, Patrol. specialis T. I. p. 32 sqq.

6) *Fessler*, instit. Patrol. T. I. p. 160.

7) *Hilgenfeld*, die apostol. Väter, Halle 1853. p. 85 sqq.

8) Dionys. Cor. apud Euseb. H. E. IV, 23: *Ἐν αὐτῇ δὲ ταύτῃ* (epistola Dionysii ad Soterem) *καὶ τῆς Κλήμεντος πρὸς Κορινθίους μέμνηται* (Dionysius) *ἐπιστολῆς, δηλῶν ἀνέκαθεν, ἐξ ἀρχαίου ἔθους ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῆς ποιεῖσθαι. Λέγει γοῦν· τὴν σήμερον οὖν κυριακὴν ἁγίαν ἡμέραν διηγάγομεν, ἐν ᾗ ἀνεγνώκαμεν ὑμῶν* (Soteris) *τὴν ἐπιστολήν· ἣν ἕξομεν ἀεί ποτε ἀναγινώσκοντες νουθετεῖσθαι, ὡς καὶ τὴν προτέραν ἡμῖν διὰ Κλήμεντος γραφεῖσαν.*

Seculo autem *tertio* secundam Clementis Epistolam in usu et auctoritate fuisse, ex Apostolorum canone 85 demonstrare conatus est Gallandius [1]. Sed erraverit vir doctissimus. Nam postremus iste canon non ante finem seculi quinti confectus est, ut egregie docuit Dr. Sebastianus de Drey V. C. [2].

Primus, qui secundae Clementis epistolae meminit, Eusebius est, monens, et alteram Clementis epistolam proferri; sed eam non perinde ac priorem notam esse, quoniam nec veteres ea usi fuerint [3].

Deinde inest haec epistola celeberrimo illi Alexandrino codici in Museo britannico Londinensi asservato. Seculo igitur IV et V Clemens hujus epistolae auctor a multis putabatur. Quo jure, nescimus. Pariter nos latet, quibus nixi argumentis Hieronymus [4] et Photius [5] hanc epistolam a veteribus reprobatam contenderint; nam Eusebius talia non profert, antiquiores autem prorsus de ea silent. Non errare te putem, si Hieronymum et Photium Eusebii verba minus recte interpretatos esse contenderes. Ergo veterum testimonia authentiam hujus epistolae non aperte negare, antiquissimorum autem patrum silentium suspectam eam reddere, clare perspicimus [6].

1) Bibl. Veter. P. P. T. I. Proleg. p. XV.

2) Neue Untersuchungen über die Constitutionen und Canones der Apostel. Tübingen 1832. p. 370. 377. 445.

3) Hist. eccl. III, 38: *Ἰστέον δὲ, ὡς καὶ δευτέρα τις εἶναι λέγεται τοῦ Κλήμεντος ἐπιστολή· οὐ μὴν ἔθ᾽ ὁμοίως τῇ προτέρᾳ καὶ ταύτην γνώριμον ἐπιστάμεθα· ὅτι μηδὲ τοὺς ἀρχαίους αὐτῇ κεχρημένους ἴσμεν.*

4) Catal. script. eccl. c. 15: ***Fertur et secunda ejus nomine epistola, quae a veteribus reprobatur.***

5) Bibl. Cod. 113: *Ἡ δὲ λεγομένη δευτέρα πρὸς τοὺς αὐτοὺς* (Corinthios) *ὡς νόθος ἀποδοκιμάζεται.* Praeterea Photius notat, epistolam hanc secundam dicta quaedam peregrina velut e sacra Scriptura inducere, interpretationes locorum quorumdam alieniores proferre, nec continentem orationis seriem et consequentiam servare.

6) Nonnulli Epiphanium quoque epistolae nostrae testimonium praebere contendunt, quippe qui (Haer. 27, 6 et 30, 15) de pluribus Clementis epistolis verba faciat. Sed

a) Epiphanius epistolas quoque illas *ad virgines* Clementinas putasse videtur, quarum respectu de pluribus Clementis epistolis loqui debebat.

b) Secundae nostrae Clementis epistolae expressis verbis nullibi Epiphanius testimonium praebet.

Quae quum ita sint, epistolam ipsam, seu potius fragmentum, quod adhuc superest in codice Alexandrino, adeamus oportet, investigantes, num interna ei insint indicia, quibus Clemens noster ejus auctor probari possit. Audiamus Wottonum [1]). *Quoad stylum,* inquit, *et dicendi methodum* (Epistola IIda) *est adeo dissimilis a priore ac indubitata, ut merito dubitari possit, an sit vere Clementis.* Eadem jam Joannes Morinus monuerat, dicens [2]): *illius stylus ut prioris non est simplex, sed argutulus; non sponte fluens, sed pro auctoris captu studiose elaboratus; non ἀπεριόδικος et nonnunquam ἀνανταπόδοτος, sed verborum ambitum, antitheses earumque redditionem ambitiose affectat.* Morino assentitur criticorum princeps Richardus Simon [3]), quem plerique secuti sunt. Eandem partem nostris temporibus Wocherus tenuit in versione sua prioris epistolae Clementis [4]). Quicumque secundam istam epistolam attente legerint, negare non poterunt, magnam inter ipsam et priorem styli diversitatem intercedere.

Praeter silentium antiquissimorum patrum ac styli diversitatem id etiam suspicionem suppositionis nobis injicit, quod dimidia pars capitis 23 primae epistolae in secundam quoque est recepta c. 11.

Bene addit Grabius [5]), haud epistolae formam habere istam, quae secunda Clementis ad Corinthios dicitur, ipsâque inscriptione cum voto juncta in frontispicio carère, qualis tamen in omnibus Apostolorum ac virorum apostolicorum litteris ad particulares ecclesias datis, inque ipsa prima Clementis, plane exstat. Homiliae potius quam epistolae similem recte judicavit Vendelinus, qui tamen minus recte ipsi Clementi eam adscripsit, et post eum Dodwellus Dissert. I. in Irenaeum §. 29 [6]). Clementi nostro hanc epistolam vindicare studuerunt Cotelerius [7]), Coustantius [8]),

1) Praef. p. CCVI.

2) Exercit. Biblic. lib. I. c. 5. 5. 9. Exercit. 9.

3) Bibl. Chois. T. I. c. 38. p. 282.

4) Die Briefe der apostolischen Väter Clemens und Polycarpus, neu übersetzt und mit Einleitungen und Commentarien versehen von *M. J. Wocher*. Tübing. 1830. p. 203. 208.

5) Spicileg. T. I. p. 268.

6) *Grabe*, Spicil. l. c.

7) In edit. P. P. Apost. T. I. p. 182.

8) Epist. Rom. Pontif. T. I. p. 34.

Gallandius [1] et Lumperus [2]. Sed vix in partes suas te trahent viri doctissimi, cum ipsorum argumenta sint levia, ipsique magis objectionibus aliorum bellum indixerint, quam suam opinionem probaverint. Illud absque omni dubio facilius erat; nam neminem fugiet, Hermannum Venemam [3] aliosque nonnunquam leviores contra authentiam hujus epistolae objectiones esse ausos. Sed nemini defensorum hujus epistolae firma argumenta pro Clemente auctore proferre contigit.

Placet nobis Grabii sententia, a Möhlero quoque recepta [4], istam vulgo dictam epistolam secundam Clementis fuisse unam ex homiliis eidem (false) adscriptis, quales plures una fuisse patet ex Anastasii Antiocheni Quaest. 96.

Wocherus, nullo certo fundamento nixus, Dionysio, Corinthi episcopo, hanc epistolam tribuendam esse putat [5], *Schweglerus* eam ab Ebionita quodam, qui seculo secundo vergente Ebionitismum cum doctrina *ecclesiastica* componere studebat, conscriptam autumat [6]. *Grabius* opus hoc spurium medio seculo III, post Origenis tempora, Clementi suppositum fuisse suspicatur [7]; melius Dr. *Hilgenfeld* illud temporibus persecutionis Marci Aurelii adscribit et Gnosticis oppositum fuisse putat [8].

III. DE SEPTEM EPISTOLIS IGNATII ANTIOCHENI.

I. De patria, genere ortuque beati Ignatii Theophori [9] nihil certi apud Veteres invenitur. Judice Tillemontio celeberrimus hic Antiochiae episcopus Syrus potius, quam Graecus origine fuit.

1) Biblioth. T. I. Proleg. p. XIV.
2) Histor. theol. crit. T. I. p. 22.
3) Cfr. *Galland.* Bibl. l. c. p. XVII et *Lumper.* l. c. p. 27.
4) Patrol. T. I. p. 65 sq.
5) l. c. p. 204.
6) *Schwegler*, nachapostol. Zeitalter, T. I. p. 448 sqq.
7) Spicil. T. I. p. 269.
8) *Hilgenfeld*, die apostol. Väter, p. 111 sqq.
9) Num Ignatius ipse se Θεοφόρον appellaverit, cfr. infra p. 150. not. 4. Θεοφόρος = *homo, qui Deum in pectore gestat;* Θεόφορος = *homo a Deo gestatus.*

Ex verbis Gregorii Abulpharagii (Sec. XIII.) [1]) conjecerunt viri docti, Ignatium oriundum fuisse *Norae* in Sardinia, seu *Norae* in Cappadocia vel Phrygia [2]), sed revera Syri beatum martyrem *Nureno* appellarunt, i. e. *igneum*, quia nomen *Ignatii* ab *igne* derivandum esse putarent [3]). Metaphrastes et Menaea graeca apud Bollandum [4]) ipsum parvulum illum fuisse volunt, quem Salvator noster ultimo praedicationis suae anno Apostolis de primatu litigantibus ad imitationem proposuit, dum ajebat [5]): *quicumque humiliaverit se sicut parvulus iste, hic est major in regno coelorum* [6]).

Ignatium S. Joannis Apostoli auditorem et S. Polycarpi condiscipulum fuisse, acta Martyrii ejus c. 3. et nonnulli Veterum tradunt [7]). S. Gregorius M. eum etiam divi Petri discipulum vocat [8]).

Constitutiones Apost. (VII, 46.) contendunt, Ignatium a divo Paulo episcopum Antiochiae esse ordinatum. Plerique tamen a Petro regimen ecclesiae illi traditum fuisse putarunt [9]). Petrus Halloixius honore hoc a Joanne Evangelista eum donatum censet [10]). In regenda Antiochena ecclesia Ignatium Evodio, ab Apostolis constituto, successisse, et secundum illius urbis episcopum fuisse, tradit Eusebius [11]); Constitutiones Apostolorum autem (VII, 46.) innuunt, Evodium ac Ignatium eodem tempore ecclesiae Antiochenae praefuisse, illum a Petro, hunc a Paulo constitutum. Theodoretus denique tertiam propugnat opinionem,

1) Dynastiarum historia, Dynast. VII. p. 119 interprete Pocockio: *Ignatium Nuraniensem, episcopum Antiochenum, qui ad leones conjectus, ab iis discerptus est.* Cfr. *Grabe.*

2) *Grabe,* Spicil. T. II. p. 1 et 2 et *Jacobson.* Patrum apost. T. I. p. XX.

3) Cfr. *Denzinger* über die Aechtheit des bisherigen Textes der Ignatianischen Briefe. Würzburg 1849. p. 8.

4) Acta S. S. T. I. Febr. ad diem 1.

5) Matth. 18, 4.

6) Vide *Lumper.* Hist. theol. crit. T. I. p. 245 sq.

7) E. g. Eusebius in Chron. a divo Hieronymo latine vulgato ad A. 11 Trajani.

8) Ep. 37 ad Anastasium Antioch. Apud *Lumperum* l. c. p. 246.

9) *Chrysost.* hom. in S. Ignat. Mart. c. 4. p. 597. T. II.

10) In vita Ignatii, apud *Lumperum* l. c. p. 247.

11) *Euseb.* Hist. eccl. III, 22.

Ignatium immediate S. Petro successisse [1]). Baronius (Ann. 45, 14 et 71, 11) atque Natalis Alexander (Sec. I. Diss. 14. Prop. 1) conjiciunt, Evodium ac Ignatium eodem tempore, alterum Judaeis, alterum Ethnicis ad verae religionis cultum conversis, praefuisse; quibus ad concordiam tandem adductis, Ignatium Evodio cessisse, iterumque post obitum illius sedisse.

De Ignatii cura pastorali verba faciunt acta martyrii c. I. Eadem porro narrant, Ignatium a Trajano, contra Armeniam et Parthos proficiscente Antiochiaeque morante, ad bestias damnatum, Romam esse abductum.

Post longam et periculosam navigationem, ad decem milites, quos leopardos vocat [2]), alligatus, sanctus Martyr Smyrnam pervenit, ubi ex colloquio, cum S. Polycarpo et adjacentium ecclesiarum legatis habito, ingentem voluptatem percepit, et quatuor epistolas ad Ephesios, Magnesios, Trallianos et Romanos conscripsit.

Smyrna Troadem venit, ubi Ignatius paucorum dierum moram epistolis ad Philadelphenses, Smyrnaeos et Polycarpum exarandis dicavit. Inde Neapolim adductus, Philippos pertransiens Macedoniam totam peragravit. Epidamni vero (i. e. Dyrachii) in Epiro navem brevi soluturam offendens, Hadriaticum mare enavigavit, atque in Tyrrhenum ascendit. Puteolos ubi pervenit e navi descendere cupiebat, ut ad S. Pauli exemplum Romam Puteolis contenderet. At vento vehementi in altum repulsus urbem illam praeterire coactus est. Denique ad Portum Romanum perveniens a fidelibus, Roma obviam euntibus, salutatus, a custodibus autem festinantibus Romam in amphitheatrum ductus, et duobus leonibus objectus est, qui illico ipsum devorarunt, solis durioribus relictis ossibus, quae collecta Antiochiam pretiosi instar thesauri deportata sunt.

Ignatium nono anno imperatoris Trajani (a 26 Jan. 106 — 26 Jan. 107 p. Chr.) ad bestias damnatum, decimo autem Trajani anno, 20. Dec. 107, martyrio coronatum esse, acta passionis ejus tradunt c. 2 et 7.

1) *Theodoret.* Dialog. I. p. 49. T. IV. | 2) *Ignat.* ep. ad Rom. c. 5.

Aliam sententiam tenent Guilielmus Lloydius [1]), Pearsonius [2]), Pagius [3]), Grabius [4]), Norisius [5]) et alii, a Josepho Eckhelio [6]), rei numismaticae apprime gnaro, et nuperrime a Dr. Henrico Francke [7]) repetitam, confirmatam et emendatam. Veterum scriptorum, monumentorum et numorum testimoniis utentes illi, praesertim Eckhel et Francke, demonstrarunt, Trajanum exeunte anno 114 in Asiam se contulisse, Antiochiae hiemasse, initio anni 115 ibi terrae motu paene obrutum, ineunte vere anni 115 in Parthos et Armenos arma movisse et finito bello ad hiberna Antiochiam reversum esse. — Haec cum certissima sint, viri doctissimi inde concludunt, Ignatium nostrum illo ipso anno 115 a Trajano Antiochiae degente circa tempus magni illius terrae motus a Trajano anno ejus 18mo damnatum esse, et omnes illis adstipulentur oportet, qui Trajanum s e m e l tantum Antiochiae moratum esse contendunt.

Tillemontius [8]) vero et Eduardus Corsinus [9]) *duplicem* Armeniacam et Parthicam expeditionem a Trajano susceptam statuere et numis confirmare studuerunt, quibus et nos in prioribus editionibus plane accedentes scripsimus: „*Testibus Dione et Zonara O p t i m i nomen tunc primum Trajano concessum fuit, cum is Armeniam expulso Parthamasiride ceterisque regulis omnino sublatis occupasset. Ideoque, cum in numis pluribus Romae percussis Optimi nomen Trajano tributum occurrat, in quibus ipse Consul V vocatur, dubitari certe vix poterit, quin Trajanus Armeniam subegerit ante annum 112 (U. C. 865),*

1) Cfr. *Grabe,* Spicileg. T. II. p. 22.

2) In dissertatione posthuma de anno, quo S. Ignatius a Trajano Antiochiae ad bestias erat condemnatus, quam dissertationem Smithius et Jacobsonus (T. II. p. 524 sqq. edit. II) in suas editiones receperunt.

3) *Pagi,* Critica in Annales Baronii, ad ann. 107. n. 3—6.

4) *Grabe,* Spicileg. T. II. p. 22.

5) *Noris,* epistola consularis, in T. II Opp. omnium, ed. *Baller.* p. 927.

6) *Eckhel,* doctrina numorum veterum, P. II. Vol. VI. p. 450 sqq. Vindob. 1796.

7) *Francke*, zur Geschichte Trajans, Güstrow, 1837. p. 253 sqq.

8) Hist. des Emper. T. II. Not. 17. sur Trajan. *Idem*, Mémoires pour servir etc. T. II. p. 195 et Not. 10. p. 583.

9) *Galland.* Biblioth. T. I. Proleg. p. LXI sq.

quo sextum Consulatum Romae suscepit. Denique, ut alia Corsini argumenta silentio praeteream, eximius alter Trajani numus habetur, in quo Caesar ipse APICT. CEB. ΓERM. ΔAK. ΠAPΘ. i. e. Optimus, Augustus, Germanicus, Dacicus, Parthicus appellatur, simulque decimus imperii ipsius annus expressus conspicitur. Ergo anno U. C. 861 (107 p. Ch.), in quem decimus imperii annus incurrit, Trajanus jam Optimi atque Parthici nomen acceperat. Duplex igitur Trajani in Orientem profectio agnosci debet, nihilque gravius obstat, quo minus anno 107 Ignatium e vivis decessisse putemus" [1]).

Argumentationem hanc ideo proponendam putavimus, ut notam chronologicam, quae in actis Martyrii S. Ignatii c. 2 invenitur, ἐννάτῳ ἔτει, cum historia componeremus. Nonnulla vero illi dubia obstare, lubenter concedam. Prae cunctis *Josephus Eckhel*, in opere celeberrimo „*Doctrina numorum veterum*" (P. II. Vol. VI. Vindobonae 1796. p. 448—454) contra Tillemontium omni vi contendit: a) Trajano non ante annum 867 U. C. = 114 p. Ch. titulum *Optimi* fuisse decretum (p. 449. 452), b) nomine *Parthici* Trajanum non nisi in monumentis tribuniciae suae potestatis XIX et XX = a. 116 et 117 decorari (p. 450); c) numos ergo illos, qui a Tillemontio (Corsino et nobis) supra in testimonium aducta sunt, Eckhelius plane falsas et adulterinas declarat. „*Bellam,* inquit p. 451 sq., *Trajani historiam, quam quis ex catalogis seu lapidum seu numorum, quos nobis Gruterus, Muratorius, Mediobarbus obtrusere, volet contexere! Non habent fabulae monstra magis obscoena, Chimaeras, Cerberos, Centauros, quam inauspicatus is partus erit, ut nec pes nec caput uni reddatur formae. Sinceri lapides et numi nequaquam ante consulatum VI (= 112 p. Ch.) aut titulum Parthici, aut Parthici belli facta sistunt. Numi TIGRIS, vel INDIA, vel REX PARTHIS DATUS addito COS. V. unum Mediobarbum praeconem habent.*" In Eckhelii partes ierunt *Francke* (Zur Geschichte Trajans,

1) Addamus: teste Malala Trajanus *septima* Januarii, feria *quinta* Antiochiam ingressus est. Sed *septimam* Januarii cum *feria quinta*, A. 107 (non A. 115) concurrisse ostendit Usserius (Not. 6 in Martyr. S. Ign.).

1837. p. 253 sqq.) et *Uhlhornus* (in *Niedner*, Zeitschrift für histor. Theologie 1851. p. 255), sed ab his et ab illo nil nisi affirmationes et nullibi certa et firma argumenta falsitatis numorum illorum prolata sunt.

Eckhelius praeterea duplicem Trajani expeditionem Armeniacam et Parthicam negavit (l. c. p. 451 sqq.), quia „*ex auctoribus et monumentis veteribus plane constat, Trajanum in consulatu VI* (quod a. 112 p. Ch. coepit) *in Orientem profectum esse; at illum per consulatum V* (ergo annis 106 et 107) *Roma abfuisse, nedum longinquum, grave ac periculosum in remoto Oriente bellum gessisse, nullo indubitatae fidei testimonio potest comprobari. An credibile, istud praeteritum fuisse ab historicis, et ab horum nullo vel tenuem factam mentionem belli Parthici duplicis, cum tamen duplex bellum Dacicum aperte distinguant Dio et Spartianus.*“ Francke et Uhlhorn etiam in hac re vestigia Eckhelii secuta sunt, non attendentes, unam partem assertionis ab eo probatam esse, non alteram. Concedimus equidem, Trajanum anno 867 U. C. = 114 p. Ch. ad bellum Parthicum profectum esse; pro altera autem assertionis parte, unum tantum fuisse bellum Parthicum, Eckhelius nil nisi argumenta ex *silentio* profert.

Ceterum non negabimus, Eckhelii et aliorum sententiam cum actis martyrii S. Ignatii posse componi, si in secundo horum capite verba ἐννάτῳ ἔτει, quorum auctoritas dubia est, cum Grabio et aliis mutemus. Vetus interpres latinus habet: *quarto anno;* Grabius conjecit δεκάτῳ ἐννάτῳ ἔτει, quod a 26 Jan. 116 coepit; anno 115 respondet ὀκτωκαιδεκάτῳ ἔτει (ιη).

Apud Uhlhornum (l. c. p. 255), Francke (l. c. p. 261) et Eckhelium (l. c. p. 454) legimus, Tillemontium postea a sententia sua de duplici expeditione Parthica recessisse; quod a veritate alienissimum est. Eo enim ipso loco, quem Eckhelius laudat, Tillemontius (Not. XXII et XXV in Traj., Histoire des empereurs, T. II. p. 512. Venise. 1732) sententiam suam *repetit,* et de *secundo* itinere Trajani (le second voyage) loquitur. In Eckhelii verba hic temere jurarunt Francke et Uhlhornus. In alia autem re posterior ab omnibus differt. Acta martyrii

S. Ignatii spuria reputans, beatum Martyrem non a Trajano ipso, Antiochiae morante a. 115, sed a proconsule ejus jam intra a. 105—108 ad bestias damnatum esse conjicit ea ex causa, quod Eusebius, Chronicon Paschale, Hieronymus et acta (spuria) martyrii mortem ejus huic tempori (105—108) adscribant (l. c. p. 258 sqq.).

II. Quindecim sub nomine S. Ignatii circumferuntur epistolae, e quibus tres latine tantum ad nos pervenerunt, et Graecismum minime redolentes, non ab Interprete, sed Auctore latino profectae videntur: ad B. Virginem una, ad S. Joannem duae. Caeterae graece supersunt.

Ex quindecim his epistolis octo unanimi doctorum consensu spuriae habentur: 1) una ad B. Virginem, 2) et 3) duae ad S. Joannem, 4) una ad Mariam Cassabolitem, 5) una ad Tarsenses, 6) una ad Antiochenos, 7) una ad Heronem, diaconum Antiochenum, 8) una ad Philippenses [1]).

Reliquarum septem, quae datae sunt 1) ad Ephesios, 2) ad Magnesios, 3) ad Trallianos, 4) ad Romanos, 5) ad Philadelphenses, 6) ad Smyrnaeos et 7) ad Polycarpum, duplex exstat graecum exemplar, alterum brevius, alterum longius. Recensionem breviorem longiori esse praehabendam, paene ad unum omnes viri critici affirmarunt. *Schmidtius* [2]) autem et *Netzius* [3]), neutri recensioni laudem sinceritatis praebentes, utramque ex immutatione genuini cujusdam exemplaris ortam putabant [4]). Novissimis vero temporibus D. *Carolus Meier*, theologiae professor Giessensis nuper demortuus, longiori recensioni palmam tribuens, eam non plane quidem integram et genuinam, breviori tamen longe praeferendam esse contendit [5]). Sed tantum aberat,

1) Cfr. virorum doctorum de hisce epistolis judicia apud Russelium et Jacobsonum (T. I. p. XXV sqq.).

2) *Versuch über die gedoppelte Recension der Briefe des Ignatius*, in: *Hencke*, Magazin für Relig.philosophie. T. III. p. 91 sqq. Opinioni huic Schmidtius postea nuntium misit (Kirch.Gesch. T. I. p. 209 sq.).

3) In: *Ullmann*, Studien u. Krit. 1835. p. 881 sqq.

4) Hanc opinionem secutus est V. C. Carolus Hase, Kirchengesch. p. 70. ed. V.

5) In: Ullmanni Stud. et Krit. 1836. p. 340 sqq.

ut virorum doctorum applausu id faceret, ut neminem, quem sciam, in suam traheret sententiam, plures vero, re iterum in litem vocata, brevioris recensionis rem agerent. Laudemus hic V. D. *Richardum Rothe* [1]) Heidelbergensem, *Arndtium* [2]) Ratzeburgensem, *Baurium* Tubingensem [3]) et *Fridericum Düsterdieck* Hamelensem [4]).

Meierus tribus potissimum argumentis sententiam suam firmare conatus est.

a) In breviori, inquit, recensione Nicaena de Deitate Christi doctrina tenetur, ergo Postnicaenis temporibus exarata putetur; longior vero recensio minus decisum de hac re dicendi genus, apostolicis temporibus congruum, prae se fert et servat. — Verum acrior utriusque recensionis inspectio docet, longiorem quoque octiesdecies Christum *Deum* nominare, eam magis definite de *persona* Spiritus sancti loqui, pleniorique formula Trinitatis esse usam [5]); quo fit, ut merito posterioribus sit temporibus tribuenda.

b) Secundum argumentum Meierus ex styli charactere depromit, monens, breviorem recensionem epitomes deformis et obscurae ferre naturam, cui longior textu meliori lumen praebere debeat. Sed contra plures longioris recensionis loci a breviore demum illustrantur. Illam justo esse loquaciorem, dictionisque gravitate carere, facile videas. Nec minus additamenta inertia et citationes superfluae te fugient, quibus interpolator genuinum textum augere est ausus. Breviorem vero recensionem nemo epitomen putabit, qui succinctum et concisum sermonem, gravibus sententiis refertum, grammaticis quidem regulis minus obnoxium, sed ardore scriptoris ferventem a frigida duraque epitome possit discernere. Quod denique obscu-

1) Die Anfänge der christl. Kirche. Wittenberg. 1837. p. 739.

2) In: Ulmanni Stud. et Krit. 1839. p. 136.

3) Tübing. Zeitschr. für Theol. 1838. Fasc. III. p. 148.

4) *Düsterdieck*, de Ignatianarum epistolarum authentia etc. Commentatio Gottingae praemio regio ornata, p. 20 sqq.

5) Cfr. *Arndt*, in: *Ullmanni* Stud. etc. 1839. p. 161—146; *Rothe*, Anfänge etc. p. 744—751 et *Düsterdieck*, l. c. p. 26 sq. et 33.

ritatis opprobrium attinet, id de corruptis praesertim locis dictum putes, quibus saepissime medela potest afferri [1]).

c) Testem quoque antiquum suae opinionis adducit Meierus, Chronicon dico Paschale, temporibus Constantii imperatoris conscriptum (ad a. D. 32. p. 416. Vol. I. ed. Bonn. 1832), in quo longioris recensionis locus (ad Trall. c. 10) laudatur. Sed antiquiores nobis testes praesto sunt, Eusebius [2]) et Athanasius [3]), quibus breviorem recensionem ad manus fuisse inde facile colliges, quod verba ab ipsis citata in breviori tantum, non aeque in longiori inveniuntur recensione [4]).

d) Denique in longiori recensione praeter episcopos, presbyteros et diaconos reliqui quoque clericorum ordines nominantur (Philad. c. 4: *καὶ ὁ λοιπὸς κλῆρος*), qui S. Ignatii temporibus nondum in ecclesia exstiterunt.

Breviorem ergo recensionem merito longiori, interpolatae, praeferendam putamus.

III. Quum e tenebris iterum in lucem prodirent epistolae S. Ignatii, primae omnium detectae et typis impressae sunt Parisiis 1495 falsae istae tres epistolae, latine tantum scriptae, ad B. Virginem una et ad S. Joannem duae. Cfr. supra p. XLIV. Nro. II. Tribus annis post *Jacobus Faber Stapulensis*, his epistolis, „quod tenebris omnium dignissimae fuerint" omissis, undecim alias (7 interpolatas et 4 falsas) e versione veteri latina edidit Parisiis 1498. Anno autem 1536 *Symphorianus Champerius* Lugdunensis has a Fabro editas cum tribus aliis ab illo rejectis, et quarta (non minus falsa) ad Mariam Cassabolitem, nunquam ante publicata, edi curavit; atque ita tandem 15 Ignatii epistolae latine exstiterunt.

Duodecim earum (7 interpolatas et 5 falsas) e codice

1) *Arndt* l. c. p. 149—161; et *Rothe*, l. c. p. 756 sqq.

2) Hist. eccl. III, 36.

3) De synodo Arim. et Seleuc. p. 292. T. I. ed. Paris. 1627.

4) *Rothe*, l. c. p. 742. 743. Fusiori modo argumenta Meieri enervavit *Düsterdieck* l. c., qui *thetica* quoque argumentatione breviori recensioni originis primitivae laudem vindicare studet, et interpolatam editionem ante medium seculum quartum exaratum esse negat, p. 28—41.

graeco Bibliothecae Augustanae primus omnium Dillingae 1557 edidit *Valentius Hartungus Frid*, seu *Pacaeus*, nomine pro aevi consuetudine immutato. Easdem 12 epistolas *Andreas Gesnerus* graece et latine (interprete Joanne Brunnero) e codice Bibliothecae V. C. Gaspari a Nydpryck, Tiguri 1559 edidit. Quum Pacaei editio ipsum lateret, Gesnerus primum se graecas Ignatii epistolas edidisse jactabat.

Paene centum annis post breviores demum et genuinae S. Ignatii epistolae detectae sunt, easque primus graece in lucem protulit Amstelodami 1646 *Isaacus Vossius* ex uno superstite Bibliothecae Mediceae codice ms. seculi XI, veteremque latinam versionem addidit, quam graeco exemplari propemodum in omnibus respondentem Oxonii 1644 e duobus codicibus, uno Cantabrigiensi et altero ex bibliotheca Richardi episcopi Norvicensis, *Jacobus Usserius,* Archiepiscopus Armachanus vulgaverat [1]).

Verum quum in illo (et unico) codice Mediceo seu Florentino deesset epistola ad Romanos, Vossius illam ex interpolatarum editione desumtam, duce vetere interprete, suae integritati restituere adortus est. Anno autem 1689 Epistolam ad Romanos, veteri latinae versioni ad amussim respondentem, e Cod. 1451 Bibliothecae regiae Parisiensis membranaceo [2]), Parisiis publici juris fecit *Theodericus Ruinartus* in *Actis Martyrum sinceris;* quam deinceps *Grabius* et *Clericus* prodire jusserunt. Anno 1709 Oxonii prodiit praestantissima *Thomae Smithii* editio, quam secuti sunt *Ludovicus Frey, Richardus Russel, Andreas Gallandius* et *Guilielmus Jacobsonus;* quos et nos duces habuimus.

IV. Authentiam epistolarum S. Ignatii primi impugnare tentarunt *Salmasius, Blondellus* et praesertim *Joannes Dallaeus (Daillé)*, Theologus e Gallia celeberrimus et V. D. minister apud Calvinistas Charentonenses, qui a. 1666 in libro: „*de scriptis quae sub Dionysii Areopagitae et Ignatii Antiocheni*

1) Cfr. *Pearson*. Vindiciae Ignatianae, in *Coteler*. Opp. Patrum Apost. ed. *Cleric*. 1724. T. II. Append. p. 264 sqq.

2) Codex hic, olim Colbertinus 460, acta martyrii S. Ignatii continet, quibus capite IV epistola Ignatii ad Romanos interposita est.

nominibus circumferuntur" demonstrare conatus est, epistolas nostras plane subdititias et diu post obitum S. Ignatii a falsario quodam confectas esse. Paulo post earum authentiam egregie defendit *Joannes Pearsonius*, presbyter, postea episcopus Anglicanus in celeberrimis suis „*Vindiciis Ignatianis*", quae primum Cantabrigiae a. 1672 prodiere, et quum praesertim in terris cis mare rariores fierent, a *Joanne Clerico* in utramque novam editionem operis *Coteleriani* (SS. Patrum etc. opera, T. II. P. II. p. 250—440) receptae sunt. Novissima „Vindiciarum" editio nuperrime ab *Eduardo Churton* Oxonii 1852 (2 Vol. 8.) adornata est: „*Vindiciae Epistolarum S. Ignatii, auctore Joanne Pearson Episcopo Cestriensi. Editio nova annotationibus et praefatione ad hodiernum controversiae statum accomodata.*"

Pearsonium oppugnare sunt aggressi *Matthaeus Larroquanus, Samuel Basnagius, Casimirus Oudinus* et alii, quibus frequens Episcoporum mentio in his epistolis praeter alia minime placebat. Sed iis responderunt, authentiam epistolarum nostrarum defendentes, *Nicolaus Nourrius* 1), *Remi Ceillier* 2), *Thomas Maria Mamachius* 3) et *Lumperus* 4). Nostris temporibus praesertim *D. Baurius* Tubingensis 5) authentiam epistolarum Ignatii in dubium vocat, mediisque seculi II. temporibus eas Romae a falsario quodam in favorem episcopatus ideae confectas esse contendit. Ipsi accessere *Schweglerus* 6) Tubingensis et *D. Hilgenfeld*, Professor Jenensis 7).

Contrarias partes tenuerunt, authentiam septem epistolarum S. Ignatii defendentes, Doctor *Rothe* 8), *Joannes Eduardus*

1) Apparat. ad Biblioth. max. Patrum T. I. p. 78 sqq.

2) Hist. general. T. I. p. 626.

3) Origines et antiq. Christ. T. IV. p. 377 sqq.

4) Hist. theol. crit. T. I. p. 266—268.

5) *Baur*, Die sogenannten Pastoralbriefe des A. Paulus, auf's neue kritisch untersucht, von Dr. *Baur*. p. 87. Abgenöthigte Erklärung. Tüb. Zeitschr. für Theol. 1836. Fasc. 3. p. 199 et 1838. Fasc. 3. p. 149 sqq. Die Ignat. Briefe und ihr neuester Kritiker. Tübing. 1848. *Baurii* sententias repetivit *Schweglerus*, das nachapostolische Zeitalter, T. II. p. 159—179.

6) *Schwegler*, das nachapost. Zeitalter T. II. p. 159 sqq.

7) *Hilgenfeld*, die apostol. Väter. Halle 1853.

8) Anfänge der christl. Kirche p. 715 sqq.

Hutherus [1]), *Fridericus Düsterdieck* [2]), *Gerardus Uhlhorn* [3]) et *Anonymus* quidam in ephemeridibus: *Herold des Glaubens* [4]).

V. Quae nos, epistolarum Ignatii rem agere, moveant, audi:

1) Minime D. Baurius nobis persuasit, *Romanum Ignatii iter*, quod scribendi has epistolas occasionem praebuisse perhibetur, esse commentitium.

a) Trajanum enim Antiochiae hiemasse dubitari non potest.

b) Eum Christianos, illos praesertim, qui delati et accusati erant, ad mortem damnasse, nemo jure negabit. Jam Plinio enim proconsuli imperator mandaverat: „*si deferantur et arguantur, puniendi sunt.*" Cfr. *Uhlhorn*, l. c. p. 264.

c) Plebs, panem et *circenses* postulans, meliori nullo modo placari poterat, quam Christianorum ad *bestias* damnatione.

d) Imperatorem aut proconsulem ejus (si Uhlhornum audias) damnatos Christianos Romam misisse, ut Romanae plebi grati aliquid faceret, nullo modo veritati repugnat. Cfr. *Uhlhorn* l. c. p. 264 sq.

e) Quod Ignatius Smyrnae et Troade fratres convenisse ibique epistolas scripsisse perhibetur, id minime contradicit crudelitati custodum, de qua ipse in Ep. ad Rom. c. 5 queritur. Apud Romanos enim captivis, ad milites alligatis, permissum erat, amicos suscipere et libere colloqui cum illis. Paulus e. g. in vinculis Christum praedicavit. Cfr. Act. 28, 16. 30. 31. Praeterea saepissime Christiani aditum ad martyres et incarceratos argento a militibus emerunt. Optime ergo *Pearsonius* [5]) scribit: *Haec cum fuerit vetustissima ecclesiae consuetudo, idem etiam in Ignatii vinculis factum constat. — — Omnibus igitur modis Diaconi aliique ab Ecclesiis missi Ignatio in itinere ministrabant, adeoque eum a vexationibus militum, quantum in ipsis erat, praemiis redimebant. Hinc autem recte intelligitur, quod*

1) Betrachtung der wichtigsten Bedenken gegen die Aechtheit der Ignatianischen Briefe. Von Dr. *Joh. Ed. Huther*, in *Illgenii* Zeitschrift für histor. Theol. T. XI. Fasc. IV. p. 3—73.

2) *Düsterdieck* in libro jam supra laudato.

3) In *Niedner*, Zeitschrift für histor. Theol. 1851. p. 247 sqq.

4) Herbipoli 1839. N. 40—45.

5) Vindiciae Ignatianae Pars II. c. 11.

de militibus, quos Leopardos vocat, scribit: οἳ καὶ εὐεργετούμενοι χείρους γίνονται, scilicet, quo plus pecuniae a fidelibus acciperent pro relaxatione vexationis, eo acrius ex intervallo S. Martyrem vexabant, quo majorem pecuniae vim extorquerent, et Christianos copiosius emungerent. Quare cum toties Ignatio contingeret refrigeratio et ab iniquitate militum redemptio, et, ut loquitur Tertullianus, „facultas liberae custodiae," facile potuit illas, quas habemus, epistolas exarare, quarum aliquae non multum longiore, quam unius horae spatio scribi potuerunt, neque ex illis ulla tam prolixa est, ut plures quam tres horas postulet. Cfr. *Uhlhorn,* l. c. p. 271 sq.

f) Exceptiones, quae adversus Romanum Ignatii iter itinerisque rationem sunt prolatae, mihi futiles videntur. Doctissimae Tafelii de via Ignatia dissertationes novam huic rei lucem attulerunt [1]), quas qui perlegerit, tantum abest, ut viam, qua sanctus Martyr ductus esse narratur, monstrosam putare possis, ut clare perspiciat, illum non nisi vulgari Romanorum via militari, quae vocabatur Egnatia, usum esse. Cfr. infra acta Martyrii S. Ignatii c. 5.

g) Ignatius, Smyrna Romanis scribens, non absurda, ut Baurio videtur, peregit. Duae enim viae Smyrna Romam ducebant, altera maritima, altera terrestris (via Egnatia), ut bene docuit V. C. Tafel (l. c.). Terrestri via Ignatius, fortasse quia militibus negotia erant in Troade et Macedonia, ducebatur (cfr. Acta martyr. c. 5.); epistola autem, sine dubio via maritima, navi quadam *cursoria,* in urbem missa, ante Ignatium ipsum Romae advenire poterat. Nec dubitari potest, quin terrestri quoque via epistola illa, alii cuidam tradita, citius Romam venire potuerit, quam Ignatius ipse, senio confectus [2]).

1) *Tafel,* de via militari Romanorum Egnatia, qua Illyricum, Macedonia et Thracia jungebantur. Dissertationes II. Tubingae, Laupp. 1837 et 1841. Via Egnatiana jam a Strabone primo ante Christum seculo descripta est. Quis eam suo nomine insigniverit, nunc in obscuro est; fortasse idem vir, qui et urbi Egnatiae in *Apulia* originem dedit. Cfr. infra Martyrium S. Ignat. c. 5 et *Uhlhorn,* l. c. p. 270.

2) Chrysostomus (Orat. in S. Ignat. T. II. c. 4. p. 598. ed. Montf) addit, Trajanum Ignatio longiora itineris spatia proposuisse, ut et itineris et

h) Nec absurde Ignatius a Romanis precatus est, ut ab omni conatu, ipsum liberandi, abstinerent. Mos enim erat Christianorum, tantum, quantum poterant, niti, ut fratres propter fidem captos et damnatos liberarent, quod discimus ex Const. Apost. IV. §. 9. V. §§. 1. 2., ex Luciani Peregrino §. 12, et ex Eusebii Hist. eccl. VI, 40. [1]). Notum porro est, jam tempore Pauli Apostoli *ἐν Καίσαρος οἰκίᾳ* fuisse fideles; tempore autem Domitiani Domitillam et Clementem, ex familia Caesaris, christianorum sacra secutos esse, innuit Suetonius. Romanorum denique magistratuum sacram auri famem nemo nescit. Facile itaque aut pecunia, aut dolo, aut alia quadam ratione, fideles aliquid in favorem Ignatii moliri poterant. Alio modo Uhlhornus (l. c. p. 266) objectionem Baurii et aliorum ex epistola S. Ignatii ad Romanos desumtam removet. Si enim Ignatius, ut ipsi videtur, non ab imperatore ipso, sed a proconsule ejus damnatus et Romam missus fuerat, fideles in Urbe degentes perfacile aliquid ad eum liberandum moliri, praesertim ad imperatorem appellare poterant, immo ipso damnato nolente.

i) Ignatium in *Occidentem* profectum esse, ex verbis S. Polycarpi patet. Capite enim XIII Ep. ad Philippenses legimus: *„Et de ipso Ignatio, et de his, qui cum eo sunt, quod certius agnoveritis, significate.“* Quodsi autem Ignatius Antiochiae remansisset, nec in *Occidentem* venisset, nullo modo Polycarpus Smyrnensis verba illa ad Philippenses scripsisset, quod facile ex situ locorum demonstratur.

Roma ⊙. . . ⊙ Philippi. . . . ⊙ Smyrna. . . . ⊙ Antiochia. Nemo sane Smyrnaeorum Philippenses adibit, ut certior fiat de iis, quae Antiochiae gerantur; bene autem quae Romae eveniant, a Philippensibus edoceri poterit.

k) Ignatium ad *bestias* damnatum esse, *S. Irenaeus* [2]) testatur. *Ὡς εἶπέ τις τῶν ἡμετέρων διὰ τὴν πρὸς Θεὸν μαρτυρίαν κατακριθεὶς πρὸς θηρία· „ὅτι σῖτός εἰμι Θεοῦ, καὶ δι' ὀδόντων θηρίων ἀλήθομαι, ἵνα καθαρὸς ἄρτος εὑρεθῶ.“*

temporis longitudine viri constantiam labefactaret.

1) *Coteler.* ad c. 1 Epistolae *S. Ignatii* ad Rom.

2) Adv. haer. V, 28. Apud *Euseb.* Hist. eccl. III, 36.

Ex Epist. Ign. ad Rom. c. 4. Irenaeus autem, Polycarpi discipulus, nullo modo hac in re errare poterat.

l) Ignatium *Romae* cum *bestiis* pugnasse, clare docet *Origenes* [1]). *Καλῶς ἐν μιᾷ τῶν μάρτυρός τινος ἐπιστολῶν γέγραπται· τὸν Ἰγνάτιον λέγω, τὸν μετὰ τὸν μακάριον Πέτρον τῆς Ἀντιοχείας δεύτερον ἐπίσκοπον, τὸν ἐν τῷ διωγμῷ ἐν Ῥώμῃ θηρίοις μαχησάμενον· „καὶ ἔλαθε τὸν ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος ἡ παρθενία Μαρίας.“* Ex Ep. Ign. ad Ephes. c. 19.

m) Itineris Romani *Eusebius* [2]) quoque testis est: *Λόγος δ᾽ ἔχει, τοῦτον* (Ignatium) *ἀπὸ Συρίας ἐπὶ τὴν Ῥωμαίων πόλιν ἀναπεμφθέντα, θηρίων γενέσθαι βορὰν, τῆς εἰς Χριστὸν μαρτυρίας ἕνεκεν.*

n) Magni denique ponderis *S. Chrysostomi* [3]) est effatum, *Antiochenam* de Ignatio *Antiocheno* traditionem testificans: *Ἐν μέσῳ τῷ θεάτρῳ, τῆς πόλεως ἄνω καθεζομένης ἁπάσης, τὸν τοῦ μαρτυρίου τρόπον ὑπέμεινε, θηρίων ἐπ᾽ αὐτὸν ἀφεθέντων· ... Ἀκούσας γὰρ, ὅτι οὗτος αὐτὸν τῆς τιμωρίας ὁ τρόπος μένει, „Ἐγὼ τῶν θηρίων ἐκείνων ὀναίμην“ ἔλεγε.* Ex Ep. Ign. ad Rom. c. V.

Recentiorum testimonia taceamus, de Romano Ignatii itinere minime dubitantes. Confer autem, quae *Hutherus* l. c. p. 57—61 et *Uhlhorn* l. c. p. 264—274 contra Baurium monuerunt.

2) Non minus testimoniis Veterum probari potest, Ignatium plures exarasse *epistolas.*

a) De *epistolis* Ignatii primus *Polycarpus* [4]) verba facit: *Τὰς ἐπιστολὰς Ἰγνατίου, τὰς πεμφθείσας ἡμῖν ὑπ᾽ αὐτοῦ, καὶ ἄλλας, ὅσας εἴχομεν παρ᾽ ἡμῖν, ἐπέμψαμεν ὑμῖν, καθὼς ἐνετείλασθε· ... ἐξ ὧν μεγάλα ὠφεληθῆναι δυνήσεσθε. Περιέχουσι γὰρ πίστιν καὶ ὑπομονὴν καὶ πᾶσαν οἰκοδομὴν, τὴν εἰς τὸν κύριον ἡμῶν ἀνήκουσαν.* Qui igitur epistolas Ignatii in dubium vocare velint, Polycarpi quoque epistolae, praeeunte Dallaeo, bellum indicant oportet. Sed quis est, qui putet, falsarium quemdam eo temeritatis esse progressum, ut vivente adhuc sancto

1) Homil. VI. in Luc.
2) Hist. eccl. III, 36.
3) Homil. in S. Ignat. n. 5. Opp. T. II. p. 599. ed. Ruae.
4) *Polyc.* Ep. ad Philipp. c. 13.

Polycarpo [1]) non solum amico ejus Ignatio, sed et ipsi Polycarpo falsas supponeret epistolas? De testimonio Polycarpi cfr. *Pearson*. Vindiciae P. I. c. 5. et *Uhlhorn*, l. c. p. 276.

b) Si vero originem epistolarum post mortem Polycarpi transferre et Polycarpi quoque epistolam rejicere velis, *Irenaeus* obstat, cujus temporibus epistolae illae et Ignatio et Polycarpo adscriptae jam praesto erant. Ipse illis testimonium praebet, et celeberrimus Polycarpi discipulus in hac re falli non potuit. Quod testimonium Irenaei de epistola Ignatii ad Romanos attinet, vide supra lit. k. p. LI; de epistola autem Polycarpi ad Philippenses ita disserit S. Irenaeus: *Ἔστι δὲ καὶ ἐπιστολὴ Πολυκάρπου πρὸς Φιλιππησίους γεγραμμένη κ. τ. λ.* [2]). De testimonio Irenaei cfr. *Pearson*. Vindiciae P. I. c. 6 et *Uhlhorn*, l. c. p. 274 sqq.

c) Tertius epistolarum Ignatianarum testis *Lucianus* est Samosatensis, qui in dialogo *de morte Peregrini* Ignatii nostri historiam deridere videtur. Peregrinus (§. 1. 42) enim saepius *κακοδαίμων* nominatur, quo nomine Ignatium quoque Trajanus notavit (cfr. Martyrium Ignatii c. 2). Deinde Peregrinus tanquam *episcopus* describitur (§. 11), et his verbis: *ἐν Συρίᾳ δεθέντα* (§. 18). Porro narrat Lucianus (§. 13), Christianos subsidia misisse captivo suo Peregrino. Nonne vero haecce referes ad legatos, quos Asiaticae ecclesiae Ignatio mittebant gratulaturos (Ign. ad Eph. c. 1. 2. ad Magn. c. 2)? Summa vero acerbitate Ignatium carpit martyrii appetentem. Quasi amentem enim *κενοδοξίαν* deridet nobilem ejus fervorem, et cum Ignatius hortatus fuerit ecclesias, ut mitterent gratulatores Antiochiam (Ign. ad Philad. c. 10. ad Polyc. c. 7 sq.), vicissim de Peregrino apud Lucianum ita est: *φασὶ δὲ πάσαις σχεδὸν ταῖς ἐνδόξοις πόλεσιν ἐπιστολὰς διαπέμψαι αὐτὸν ... καί τινας ἐπὶ τούτῳ πρεσβευτὰς τῶν ἑταίρων* ἐχειροτόνησε, νεκραγγέλους καὶ νερτεροδρόμους *προσαγορεύσας* (§. 41), at

1) Mediis enim Sec. II. temporibus, ergo vivente adhuc S. Polycarpo, epistolas nostras confectas esse Baurius contendit. Cfr. supra p. XLVIII.

2) Adv. haer. III. 3. Apud *Euseb.* Hist. eccl. IV, 14.

rursum audias Ignatium: πρέπει — χειροτονῆσαι — θεοπρεσβύτην (Smyrn. c. 11), θεόδρομος (Polyc. c. 7) [1].

d) Paulo post Irenaeum *Origenes* [2] de epistolis Ignatii verba fecit.

α) *Memini aliquem sanctorum dixisse, Ignatium nomine, de Christo: „Meus autem amor crucifixus est."* Ex Ep. *Ignatii* ad Rom. c. 7.

β) Secundum Origenis testimonium vide supra lit. I. pag. LII. De testimonio Origenis cfr. *Pearson.* Vindiciae P. I. c. 7.

e) Addamus hisce testibus *Eusebium* [3], qui non solum de Romano Ignatii itinere, sed et de septem ejus epistolis nominatim agit, singulas paucis describens, ex epistolis vero ad Rom. c. V et ad Smyrn. c. III plura depromens: Ὁ τε παρὰ πλείστοις εἰσέτι νῦν διαβόητος Ἰγνάτιος, τῆς κατ' Ἀντιόχειαν Πέτρου διαδοχῆς, δεύτερος τὴν ἐπισκοπὴν κεκληρωμένος. Λόγος δ' ἔχει, τοῦτον ἀπὸ Συρίας ἐπὶ τὴν Ῥωμαίων πόλιν ἀναπεμφθέντα, θηρίων γενέσθαι βορὰν, τῆς εἰς Χριστὸν μαρτυρίας ἕνεκεν. .... Οὕτω δῆτα ἐν Σμύρνῃ γενόμενος, ἔνθα ὁ Πολύκαρπος ἦν, μίαν μὲν ἐπιστολὴν τῇ κατὰ τὴν Ἔφεσον ἐκκλησίᾳ γράφει, ποιμένος αὐτῆς μνημονεύων Ὀνησίμου· ἑτέραν δὲ τῇ ἐν Μαγνησίᾳ τῇ πρὸς Μαιάνδρῳ, ἔνθα πάλιν ἐπισκόπου Δάμα μνήμην πεποίηται· καὶ τῇ ἐν Τράλλεσι δὲ ἄλλην, ἧς ἄρχοντα τότε ὄντα Πολύβιον ἱστορεῖ. Πρὸς ταύταις καὶ τῇ Ῥωμαίων ἐκκλησίᾳ γράφει· ᾗ καὶ παράκλησιν προτείνει, ὡς μὴ παραιτησάμενοι τοῦ μαρτυρίου, τῆς ποθουμένης αὐτὸν ἀποστερήσαιεν ἐλπίδος. Heic Eusebius (ex recensione breviori) integrum caput 5 Ep. Ign. ad Rom. inserit; quo facto ita pergit: Ἤδη δ' ἐπέκεινα τῆς Σμύρνης γενόμενος, ἀπὸ Τρῳάδος τοῖς τε ἐν Φιλαδελφείᾳ αὖθις διὰ γραφῆς ὁμιλεῖ, καὶ τῇ Σμυρναίων ἐκκλησίᾳ, ἰδίως τε τῷ ταύτης προηγουμένῳ Πολυκάρπῳ· ὃν οἷα δὴ ἀποστολικὸν ἄνδρα εὖ μάλα γνωρίζων, τὴν κατ' Ἀντιόχειαν αὐτῷ ποίμνην, ὡς ἂν γνήσιος καὶ ἀγαθὸς ποιμὴν παρατίθεται, τὴν περὶ αὐτῆς

1) Cfr. *Pearson.* Vindic. P. I. c. 2; *Düsterdieck*, l. c. p. 48. et *Denzinger*, über die Aechtheit des bisherigen Textes der Ignat. Briefe. 1849. p. 85. Hujus argumenti vim negat *Uhlhorn*, l. c. p. 280. Nota 66.

2) Prolog. in Cant. Canticor.

3) Hist. eccl. III, 34.

φροντίδα διὰ σπουδῆς ἔχειν αὐτὸν ἀξιῶν. His dictis Eusebius priorem partem capitis 3 Ep. ad Smyrn. (*Ἐγὼ ... ἐπίστευσαν*) ad verbum ex breviori recensione profert. De testimonio Eusebii cfr. *Pearson.* Vindiciae P. I. c. 8.

f) *Athanasius* [1]) quoque Ignatianis epistolis testimonium perhibet: *Ἰγνάτιος οὖν, ὁ μετὰ τοὺς Ἀποστόλους ἐν Ἀντιοχείᾳ κατασταθεὶς ἐπίσκοπος, καὶ μάρτυς τοῦ Χριστοῦ γενόμενος, γράφων περὶ τοῦ Κυρίου, εἴρηκεν· „εἷς ἰατρός ἐστι, σαρκικὸς καὶ πνευματικὸς, γεννητὸς καὶ ἀγέννητος, ἐν ἀνθρώπῳ Θεὸς, ἐν θανάτῳ ζωὴ ἀληθινὴ, καὶ ἐκ Μαρίας καὶ ἐκ Θεοῦ.“* Ex Ep. Ign. ad Ephes. c. 7. De testimonio Athanasii cfr. *Pearson.* Vindiciae P. I. c. 8.

g) Denique *Hieronymum* [2]), qui non nisi verba Eusebii repetiisse videtur, audiamus: *Ignatius, Antiochenae ecclesiae tertius post Petrum Apostolum episcopus, commovente persecutionem Trajano, damnatus ad bestias, Romam vinctus mittitur. Quumque navigans Smyrnam venisset, ubi Polycarpus, auditor Joannis, episcopus erat, scripsit unam epistolam ad Ephesios, alteram ad Magnesianos, tertiam ad Trallenses, quartam ad Romanos; et inde egrediens scripsit ad Philadelpheos et ad Smyrnaeos, et proprie ad Polycarpum, commendans illi Antiochensem ecclesiam; in qua et de Evangelio, quod nuper a me translatum est, super persona Christi ponit testimonium, dicens* (ad Smyrn. c. 3): *„Ego vero et post resurrectionem in carne eum vidi, et credo, quia sit. Et quando venit ad Petrum, et ad eos, qui cum Petro erant, dixit eis: Ecce, palpate me, et videte, quia non sum daemonium incorporale. Et statim tetigerunt eum et crediderunt.“ Dignum autem videtur, quia tanti viri fecimus mentionem, et de epistola ejus, quam ad Romanos* (cap. V.) *scribit, pauca ponere: „De Syria usque“*, etc. etc. *Quumque jam damnatus esset ad bestias, ardore patiendi, quum rugientes audiret leones, ait: „frumentum Christi sum, dentibus bestiarum molar, ut panis mundus inveniar.“* (Ex Ep. ad Rom. c. IV.) *Passus est anno undecimo Trajani.*

1) De syn. Arim. et Seleuc. n. 47. | 2) De viris illustr. c. 16.

Posteriorum Patrum testimonia, inter ea decem testimonia Theodoreti, apud Gallandium et Cotelerium congesta invenies. De testimonio Hieronymi, Chrysostomi, Theodoreti et aliorum cfr. *Pearson,* Vindiciae P. I. c. 2 et c. 9.

3) Baurius contendit, Ignatium omnimodo in his litteris, tum justo fervidiori desiderio martyrii, tum absona humilitatis et modestiae cum jactatione et superbia conjunctione se talem praebere, ut apostolici viri vestigia nullibi detegas, fictam vero personam facile reperias.

Verum

a) Singularis animi calor et commotio, inaffectata et nativa se praebendi ratio, omnimoda sinceritas et simplicitas, scriptorem ex intimo corde verba sua proferentem, non falsarium produnt [1]). Inprimis nemo falsarius praeclarum illud cap. IV ad Trallianos scripsisset, ubi Ignatius aperte testatur, quantopere ipsi, ad coronam martyrii properanti, superbia quaedam sit periculosa. In fervidiori enim martyrii desiderio falsarius gloriam hérois sui posuisset.

b) Revera minime nobis mirum videtur, si Ignatius, coronam martyrii exspectans, eadem via, qua Paulus, Romam ductus, a fratribus longe lateque salutatus laudibusque ornatus, fervidoque erga Christum amore flagrans, vehementi quodam martyrii desiderio ardebat [2]).

c) Absonam humilitatem Baurius in iis locis detexisse putat, ubi Ignatius se ipsum *minimum* et *indignum* praedicat, et cum Diaconis tantum, non cum Episcopis se comparat; c. g. ad Smyrn. c. 11 et 12; ad Rom. c. 4 et 9; ad Ephes. c. 8 et 18; ad Trall. c. 13; ad Philad. c. 4; ad Magn. c. 2. Sed eandem humilitatem divo quoque Paulo propriam fuisse ex I Cor. 15, 8—10., Ephes. 3, 8. et I Tim. 1, 12—13. perspicies. Cfr. *Uhlhorn,* l. c. p. 310 sq.

d) Jactatio et superbia, apostolico viro indecora, in cognomine Θεοφόρος inveniri non potest. Temporibus enim apostolicis plures fidelium talibus honorificis nominibus ipsi sunt usi, ut

1) Cfr. *Rothe,* Anf. etc. p. 718 sqq. *Huther,* l. c.

2) Cfr. *Rothe,* l. c. p. 722. et *Uhlhorn,* l. c. p. 312 sq.

B. Petrus, Barnabas, Barsabas *Justus* et alii. Praeterea S. Ignatius non immodestior est beato Paulo (II Cor. 10, 1. 11, 5. 11, 21—23. Gal. 2, 11. 17.), quem nec censor acerrimus ob eam rem *fictam* personam nominare velit. Accedit, quod multi viri docti titulum hunc Θεοφόρος in epistolis Ignatio ab alio additum putent, quum ante seculum VItum nemo unquam beatum Martyrem hoc titulo ornaverit. Cfr. infra p. 150. not. 4.

4) Dallaeus et alii ex cap. 8 epistolae ad Magnesios, ubi Σιγῆς fit mentio, concludere voluerunt, epistolas nostras non ante tempora Valentini Gnostici confectas esse, sed in notis a. h. l. (infra p. 178 sq.) demonstravimus, jam Simonem Magum τῇ Σιγῇ in systemate suo locum dedisse, et quidem primarium.

5) Falsarius in Pseudoignatio suo excolendo et commendando vix neglexisset, de necessitate Ignatii cum Joanne Apostolo verba facere. Sed nullibi in epistolis nostris talia reperies [1]).

6) Qui in favorem explanandae episcopatus ideae has epistolas confectas et confictas esse putant, epistolam Ignatii ad Romanos non in consilium vocant, in qua nulla episcopatus fit mentio [2]). Falsarius utique, Romae sua fingens, de Romano quoque episcopatu verba fecisset. Notandum vero, auctorem epistolarum non id inprimis egisse, ut hierarchiam ecclesiasticam et obedientiam erga episcopos commendaret. Multo enim magis curae ei fuit, ut fideles a veneno judaizantium Docetarum dehortaretur. Ad evitandam deinde hanc contagionem unitas ecclesiastica et arctissima cum episcopo conjunctio postulatur [3]). — Baurius et alii omni vi affirmant, Ignatii temporibus episcopatum, quem in epistolis nostris invenimus, nondum in ecclesia viguisse. Ipsis responderunt *Rothe,* Anfänge der christl. Kirche 1837. p. 463 sqq. et *Uhlhorn,* l. c. p. 317 sqq., modo nobis non plane sufficienti, cum persuasum nobis sit, Christum ipsum Dominum hierarchiam ecclesiasticam et munus episcopale instituisse.

7) Adversarii contendunt, haereses ab Ignatio impugnatas

1) Cfr. *Rothe,* l. c. p. 718. not. 5.
2) Cfr. *Möhler,* Athanasius. T. I. p. 18.
3) Cfr. paginam sequentem et infra p. 150. not. 1.

non jam ineunte seculo secundo, sed posterioribus demum temporibus viguisse. Id a vero alienissimum esse *Hutherus* [1]), *Düsterdieck* (l. c.) et *Uhlhornus* (l. c. p. 281 sqq.) demonstrarunt.

a) E pluribus enim epistolarum locis apparet, haereses istas recenter exortas esse et ad magnam vim nondum invaluisse. Nonnullae civitates (e. g. Ephesus) adhuc ab hac peste plane liberae erant (cfr. Ignat. ad Ephes. c. 6), in aliis urbibus non omnes incolae sed singuli tantum (*τινὲς*, *ὀλίγοι ἄφρονες*) corrupti erant (cfr. ad Magn. c. 4, ad Smyrn. 5, ad Trall. c. 8). Quum vero hi summo studio alios quoque pervertere et zizania latius seminare conarentur, beatus Martyr valde necessarium putavit, omnes ut sibi caverent praemuniendi (cfr. ad Magn. c. 11, ad Trall. c. 8, ad Smyrn. c. 4).

b) Duo *diversa* haereticorum genera (Docetas *et* Judaizantes) ab Ignatio perstringi plerique crediderunt, praesertim Pearsonius (Vindic. P. I. c. 2). *Hutherus* autem (l. c.) et *Uhlhornus* (l. c. p. 283 sqq.) bene docuerunt, Ignatium non nisi in *unum* genus haereticorum, *Judaizantium* dico *Docetarum*, tela accuisse. Beatus enim Pater, si etiam contra Judaistas sensu speciali, a Docetis distinctos pugnasset, absque omni dubio etiam de circumcisione verba fecisset, quod nullibi in epistolis ejus reperitur. Insuper in epistola ad Magnesios c. 8—10 Judaistae impugnantur, capite autem sequenti plane iidem haeretici Docetismi accusantur. Accedit, quod haeretici isti etiam *hierarchiae* ecclesiasticae repugnarent, absque unitate cum *episcopo* se *Deo* uniri posse putarent, et sine episcopo et presbyteris seorsim sacra sua agerent (ad Magn. c. 4 et 7, ad Philad. c. 7. 8, ad Trall. c. 7, ad Smyrn. c. 8; cfr. *Uhlhorn*, l. c. p. 289 sq.) [2]).

c) Hujus generis haeretici, Judaismum et Docetismum com-

1) *Betrachtung der wichtigsten Bedenken gegen die Aechtheit der Ignatianischen Briefe*, in *Illgenii „Zeitschrift für histor. Theol.“* T. XI. P. IV. p. 32 sqq.

2) *Ritschl*, Entstehung der altkathol. Kirche, Bonn 1850. p. 579 contendit, ab Ignatio duo genera adversariorum impugnari, *α. haereticos*, *β. schismaticos*; sed Uhlhornus (l. c. p. 287 sq.) bene docuit, eos, quos Ritschl *schismaticos* putat, ipsos illos *judaizantes Docetas* esse, hierarchiae ecclesiasticae resistentes.

ponentes, non nisi initio seculi II^di adscribi possunt, praesertim temporibus Cerinthi, qui simili quodam modo duplicem istum errorem in systemate suo tenuit. *Jam circa medium seculi II^di* elementa illa disparata, Docetismus et Judaismus, etiam extrinsecus disjuncta et alterum ab altero haereticorum genere propugnatum erat. Basilides e. g. et Marcion inter Gnosticos et Docetas coaevis Judaistis acriter resistebant. Immo divortium illorum duo elementorum, quae in Cerintho adhuc conjuncta apparent, jam in haereticis epistolarum nostrarum initium cepisse videtur. Utrumque Cerinthiacae haereseos elementum servabant Magnesii et Philadelphenses, cum Gnosticismo seu Docetismo minus *exculto Judaismum conjungentes* (cfr. ad Magn. c. 9. ad Philad. c. 6); Smyrnaei vero ac Tralliani, graeca philosophia magis imbuti, haeresin Cerinthiacam adeo perpoliverant, ut judaico illo elemento relicto, gnosticas solum opiniones, ipsius Cerinthi modum superantes foverent, quo factum, ut Ignatius in epistolis ad Smyrnaeos, Polycarpum, Trallianos (et Ephesios) Docetismum solum impugnaverit. Ex dictis elucet, haereticos in epistolis nostris obvios, mediis inter Cerinthum et Basilidem temporibus (a. 90—130) assignandos esse, quod cum tempore martyrii S. Ignatii *mire concordat.* Cfr. *Düsterdieck* (l. c. p. 55) et *Uhlhorn* (l. c. p. 295 sqq.). Plane idem tempus etiam Hegesippus nobis statuendum suadet in fragmento apud Eusebium (histor. eccl. III, 32) dicens: inde temporibus martyrii S. Simeonis, episcopi Hierosolymitani († a. 108), haereticos (Judaistas) antea magis in occulto serpentes, palam prodiisse. (Cfr. *Uhlhorn*, l. c. p. 292.) Denique, haereticos nostros non e numero *posteriorum* Gnosticorum fuisse, clare ex eo apparet, quod Ignatius, excepto Docetismo, ceteros posteriorum Gnosticorum errores ne minime quidem tangit [1]).

8) Negari denique non potest, nonnullis epistolas nostras non ex criticis, sed ex dogmaticis tantum causis displicuisse. Quicumque enim aut divinam episcopatus institutionem, aut divinitatem Christi, aut realem Domini in eucharistia praesentiam

1) Cfr. *Huther*, l. c. p. 42 et *Düsterdieck*, l. c.

negant, auctoritatem epistolarum Ignatii minuere conentur oportet. Sed confer, quae contra hos *Hutherus* l. c. p. 12 sqq. monuit.

VI. Paucos ante annos V. D. *Guilielmus Cureton,* Anglus, veterem versionem Syriacam trium S. Ignatii epistolarum publici juris fecit. Jam anno 1839 *Henricus Tattam,* copticarum litterarum peritissimus, Aegyptum peragrans in Syriaco Nitriae monasterio codicem antiquissimum, ante medium Sec. VI. exaratum, detexit, qui Syriacam versionem epistolae S. Ignatii ad Polycarpum continebat. Pecuniis deinde publicis adjutus doctissimus Tattamus anno 1842 secunda vice in Aegyptum profectus est, et prospera ipsi fortuna gaudenti multos alios monasterii illius codices emere contigit, inter quos etiam (e Sec. VI. vel VII.) antiqua versio Syriaca trium S. Ignatii epistolarum ad Ephesios, ad Romanos et ad Polycarpum, unacum pluribus Ignatianarum epistolarum fragmentis reperta est. Quibus codicibus detectis *Guilielmus Curetonus,* orientalium literarum apprime gnarus, optime se de re patristica fore meriturum sperabat, si versionem illam Syriacam praelo subjiceret et versionem anglicam adderet, atque textum graecum, Syriacae versioni (non accurate) respondentem exarare conaretur.

Quum vero Tattamus duos codices epistolae ad Polycarpum, ut diximus, ex Aegypto apportasset, unum anno 1839, alterum anno 1842; Curetonus nonnisi priorem, quia antiquiorem, typis exscribendum curavit, recentioris codicis lectiones variantes adjiciens. Praeterea vir doctissimus magnum quoque Syriacum fragmentum Martyrii S. Ignatii et epistolae ejusdem ad Romanos, quod Curetonus ipse anno 1839 in Museo britannico detexerat, in vulgus edere et libro suo addere decrevit. Sic prodiit Londini 1845 opus ejus sub titulo: *The ancient Syriac version of the epistles of saint Ignatius to St. Polycarp, the Ephesians, and the Romans: together with extracts from his epistles, collected from the writings of Severus of Antioch, Timotheus of Alexandria, and others, edited with an english translation, and notes. Also the greek text of these three epistles, corrected according to the authority of the Syriac version. By William Cureton, M. A. London: Rivingtons. Berlin: Asher*

& Comp. MDCCCXLV. Libro hoc usi omnem majorem inter versionem illam Syriacam et textum nostrum graecum differentiam suo loco adnotavimus. Curetonus nobis persuadere conatur, versionem illam Syriacam *genuino* textui Ignatiano accuratissime respondere, et omnia, quae in nostro graeco textu plura inveniuntur, ab aliis addita esse et introducta. Tantum vero abest, ut ei adstipulemur, ut versionem Syriacam non nisi epitomen Ignatianarum epistolarum, a monacho quodam Syriaco in proprios usus pios (seu asceticos) confectam (cfr. infra p. 153 Not. 9), reputare possimus, praesertim cum iidem codices a Tattamo detecti et alia plura *excerpta* ex epistolis Ignatianis, nec non alios libellos asceticos, ut Curetonus ipse fatetur, contineant. Praeterea saepius inde ex eo, quod nexus sententiarum in versione Syriaca minus est arctus, apparet, monachum illum non tam interpretis, quam *epitomatoris* partes egisse. Confer quae ad singulos locos monuimus: infra p. 154 Not. 3. p. 158 Not. 10. p. 160 Not. 1. p. 161 Not. 5. p. 165 Not. 10. p. 169 Not. 4 et 8. p. 184 Not. 3. p. 189 Not. 6. p. 204 Not. 1. p. 234 Not. 1. p. 242 Not. 5. p. 244 Not. 3.

Haec jam anno 1847 in tertia editione nostra Operum SS. Patr. apost. contra Curetoni sententiam monuimus. Interea *Rudolphus Christoph. Wordsworth* in Ephemeridibus: „The English Review“ simili quidem modo versionem syriacam *epitomen* decleraverat, in eo tamen longe a nobis diversus, quod illam Eutychianismi accusaret et ab haeretico quodam Eutychiano in favorem erroris sui confectam putaret. Hanc haereseos et haereticae originis incriminationem omni fundamento destitutam esse Curetonus in *Vindiciis* suis *Ignatianis* (London: Revingtons 1846) prolixiori modo demonstravit. Sed et opinionem nostram a V. C. Jacobsono, Denzingero, Uhlhorno et aliis receptam ille in novissimo opere impugnavit, quod inscriptum est: *„Corpus Ignatianum: a complete collection of the Ignatian epistles, genuine, interpolated, and spurious; together with numerous extracts from them, as quoted by ecclesiastical writers down to the tenth century; in syriac, greek, and latin: an english translation of the syriac text, copious*

notes, and introduction, by William Cureton, M. A. F. R. S. Chaplain in ordinary to her majesty the queen. London 1849."

In priori editione syriaci textus vir doctissimus non nisi uno codice trium illarum epistolarum integro usus est. Codex alter non nisi epistolam ad Polycarpum continebat. In adornando vero „Corpore Ignatiano" *tertius* quidam codex Syriacus ipsi praesto erat, qui aeque tres tantum et easdem Ignatii epistolas et in eadem brevi forma exhibet (cfr. *Corp. Ign.* p. XXXI). Qua re Curetonum in opinione sua non mediocriter firmatum esse, nemo mirabitur. Quum vero codex hic eundem plane textum habeat et ad eandem, ut dicimus, familiam pertinere videatur, cujus sunt ambo priores, ob detectionem ejus nos sententiae nostrae nuntium non mittendum putamus.

Si vir doctissimus prae cunctis p. VIII sqq. non certum esse contendit, versionem illam Syriacam a *monacho* confectam esse, id tanti non habeo; immo, si *Episcopum* aut *Presbyterum* aut *Diaconum* quemdam Syriacum hujus versionis auctorem putare volueris, ego non obloquar. Ceterum nec me movere possunt, quae Curetonus thesi nostrae, versionem istam nil nisi *epitomen* Ignatianarum epistolarum esse, opponit. Ipsum audias p. IX: „*Is there, therefore, any thing in the Three Epistles themselves which would tend to shew that, in their present form* (i. e. in versione syriaca), *they are an epitome of monkish and ascetic origin? The Epistle to the Romans consists almost entirely of arguments, which Ignatius urges upon those to whom he was writing, in order to induce them to refrain from making any effont to reverse the decree of Trajan, and to save him from the death to which he was condemned. Now it is a well-known fact that monasticism and asceticism, in their simplest and purest form, chiefly derived their origin from the desire which some converts to Christianity felt to avoid persecution, and consequent martyrdom, for the profession of their faith, by retiring to those wild and sequestered spots, where they might escape the observation of their Pagan persecutors. Moreover, I am not aware that in any subsequent ages such an earnest*

desire for the crown of martyrdom, as that evinced by Ignatius in the Epistle to the Romans, has ever been considered so peculiarly appropriate to the aspirations of monkish asceticism, that we should reasonably expect a Syrian monk to retrain this Epistle for his own „pious use", in preference to any of the others which he has rejected." Curetonus hîc affirmat, vitam monasticam a *fuga martyrii* originem duxisse, ideoque epistolam S. Ignatii ad Romanos, cum plena sit laude martyrii, nullo modo *monachis* potuisse placere. Et inde consequi putat vir doctissimus, veterem illam versionem Syriacam minime *monacho* posse adscribi. — Quid est, quod dicam? Temporibus Decii imperatoris plures Christianos, ut cruentam persecutionem evitarent, in loca deserta recessisse ibique more *Anachoretarum* (non *Monachorum*) vitam solitariam degisse, res est notissima; sed *originem et indolem monasticae vitae a fuga martyrii derivare,* plane insulsum est. Respice Antonium, vitae monasticae institutorem et patriarcham, de quo Athanasius scribit: „post haec ecclesiam excepit Maximini persecutio, sanctosque martyres Alexandriam adductos ille (Antonius) relicto monasterio secutus est, ajens: Pergamus et nos, ut vel vocati congrediamur vel praeliantes spectemur. Et *martyrii quidem desiderio flagrabat* .... moerenti similis erat, quod martyrium assequi non posset" [1]).

En patriarcham monachorum martyrii desiderio flagrantem et en — futile argumentum Curetoni. Si hunc audias, veteres monachi a legendis ac transscribendis actis martyrum abstinebant, ne ipsi, martyrium fugientes, pudore et rubore suffunderentur. Revera autem ejusmodi libri a nemine saepius, a nemine studiosius lecti et collecti et transscripti sunt, quam a monachis et vitae monasticae laudatoribus. Id apprime demonstrat nubes codicum, qui vitam Sanctorum continentes in *coenobiis* detecti sunt; et ad hodiernam usque diem in claustris quotidie pars *Martyrologii* publice legi solet.

Curetonus pergit: *„the Epistle to the Ephesians, contains an acknowledgment on the part of Ignatius for the kind*

1) *Athanas.* vita S. Antonii c. 46. Opp. ed. Patav. 1772, T. I. P. II. p. 663 sq.

attentions which they had shewn to him, an exhortation to them to imitate the good example of their Bishop, and advice how they should comport themselves toward their opposers, in returning kindness for injuries, and meekness for railing. The Epistle to Polycarp also gives further advice as to relative duties in common life; and likewise adds som instructions respecting matrimony, with an admonition to wives to love their husbands, and to husbands to cherish their wives. These surely could not have been peculiarly appropiate to the „pious use" of a monk, whose very name indicates that he had quitted the busy world, renounced the holy tie of matrimony, and, consequently, could not stand in need of any of those instructions which relate peculiarly to a state with which he has no concern", i. e. epistolae S. Ignatii ad Ephesios et ad Polycarpum etiam in ea forma, quam Syrus profert, multa continent, quae *monachus* e prolixiori, quam putamus, harum epistolarum forma vix exscripsisset et in epitomen ad usus pios redegisset, nam ibi disseritur de bono exemplo episcopi Ephesini, de officiis erga inimicos, praesertim de officiis *conjugum*, quae *monachum* non attinent. Ita Curetonus. Sed tota haec argumentatio ruit, si verba nostra: *„versionem Syriacam non nisi epitomen reputare possumus, a monacho quodam Syriaco in proprios usus pios confectam"* — non justo arctius interpretari velis. a) Ad propriam enim monachi ipsius aedificationem multa pertinebant, quae in epistola Ignatii ad Ephesios dicta sunt de virtutibus episcopi a fidelibus imitandis, de amore erga inimicos et de benedictionibus in injuriantes conferendis. b) Deinde si monachum illum Presbyterii ordine insignitum putare velis, non mireris, eum in usus suos homileticos seu pastorales excerpsisse adhortationes illas S. Ignatii in epistola ad Polycarpum, adhortationes dico de officiis mutuis omnium fidelium et de officiis conjugum.

Curetoni vestigia persequens illustrissimus eques *Christianus Carolus Bunsen*, t. t. regis Borussiae orator apud Anglos, a. 1847 duo libros publici juris fecit:

1) *Die drei ächten und die vier unächten Briefe des*

Ignatius von Antiochien. Hergestellter und vergleichender Text mit Anmerkungen. Hamburg 1847; et
2) *Ignatius von Antiochien und seine Zeit. Sieben Sendschreiben an Dr. August Neander. Hamburg 1847;*
eo consilio, ut sententiae Curetoni inter Germanos asseclas conduceret.

Paulo post Dr. *Jul. Henr. Petermann,* in Universitate Berolinensi Professor, novam epistolarum S. Ignatii editionem adornavit (Lips. 1849); cujus fundamentum vetus illa erat versio *Armeniaca,* quae seculo V, ut putatur, exarata, jam a. 1783 Constantinopoli prelo impressa, sed adhuc in Occidente valde ignota erat. Petermannus eam in notis ad textum graecum repetiit, et cum versionibus Syriaca et Latinis nec non cum Graeco contulit. Quum ea non solum septem illas Ignatii epistolas, quas nos genuinas putamus, sed et sex alias easque spurias contineret [1]), Petermannus has omnes in suam editionem recepit, additis quoque ceteris epistolis S. Ignatio et beatissimae Virgini falso adscriptis. Denique martyrium S. Ignatii adjecit. Comparatione textuum et versionum vir doctissimus in eam sententiam adductus est, ut Armeniacam versionem, quamquam ea cum textu codicis Medicei, si totum spectes, conveniret, non ex hoc graeco textu sed ex versione vetere *Syriaca* factam cognosceret, et quidem ex illa integra et non decurtata, cujus *epitomen* Curetonus publicavit [2]). „Si quis opponere velit,

1) Sex istae epistolae sunt: 1) Mariae Cassabolitis ad Ignatium, 2) Ignatii ep. ad Mariam Cassabolitem, 3) Ignatii ad Tarsenses, 4) ejusdem ad Antiochenos, 5) ad Heronem et 6) ad Philippenses.

2) Plane ei in hac re hac adstipulatur P. *Joseph Kalergi,* Presbyter et Monachus Armeniacus e congregatione celeberrima *Mechitaristarum* Viennae, in *Scheiner,* Zeitschrift für kathol. Theolog. 1852. p. 319, scribens: „*In Betreff des Schwerpunktes des* (Petermann'schen) *Beweises aber, dass nämlich das Armenische aus dem Syrischen und eben aus dem Cureton-Syrischen herrühre, ist kein vernünftiger Zweifel zulässig; diess ist nicht eine Vermuthung der schwankenden Philologie, sondern eine entschieden ausgemachte Sache. Schon lange war die armenische Sprache dieser Briefe eine Verlegenheit für die armenischen Philologen; desshalb war es für sie um so überraschender, als Petermann mit der*

dicit Petermannus p. XXIV et XXVI, Armeniacae versionis textum originalem non hanc Syriacam versionem esse, sed aliam eidem simillimam: respondemus, ne hoc quidem statui posse, quum in singulis vocibus reddendis mirum in modum cum illa congruat, id quod casu fieri potuisse prorsus nego. Versio igitur illa Syriaca non tres tantum, sed tredecim epistolas S. Ignatio adscriptas, easque non decurtatas (ut apud Curetonum leguntur), sed ita comparatas, ut Noster eas dedit, ab initio complectebatur, ita ut exinde appareat, conclusiones, quas Bunsenius secundum illam fecerit, stare non posse."

Petermanno respondit Bunsenius verbis superbis, non firmis argumentis, in opere: „Hippolytus und seine Zeit 1852" T. I. p. 46 et T. II. p. VII sqq. In partes ejus et Curetoni ierunt Dr. *Ritschl* (Die Entstehung der altkatholischen Kirche, Bonn 1850. pp. 418. 577 sqq.) et Lic. *Weiss* (in Reuter's Repertorium 1852); multo vero plures viri docti Syrolatriam eorum vituperarunt, partim textum codicis Medicei defendentes, partim *cunctas* epistolas Ignatio adscriptas τῆς νοθείας accusantes. Inter hos, qui ne illas quidem tres epistolas, quas Syrus exhibet, Ignatio tribuendas putant, Dr. *de Baur* Tubingensis (Die Ignatianischen Briefe und ihr neuester Kritiker. Eine Streitschrift gegen Herrn Bunsen. Tübing. 1848), et Dr. *Hilgenfeld*, Professor Jenensis (Die apostol. Väter. Halle 1853. p. 188 sqq.) eminent; authentiam vero septem epistolarum Ignatii, quas codices Mediceus et Parisiensis (cfr. supra p. XLVI n. III) continent, acriter defenderunt Dr. *Denzinger*, Professor Herbipolitanus, in libro: „Ueber die Aechtheit des bisherigen Textes der Ignat. Briefe, Würzburg 1849" et *Gerardus Uhlhorn* Göttingensis in *Niedner*, Zeitschrift für die histor. Theologie 1851. T. XXI. [1])

Behauptung hervortrat, dass das Armenische nicht aus dem Griechischen, sondern nach dem Syrischen gemacht sei. Die Beweise, welche er hierüber anführt, sind so entscheidend, dass jeder der armenischen Sprache Kundige sich derselben Ueberzeugung unwiderstehlich hingeben muss."

1) De perspicua et clara argumentatione Denzingeri jam in Ephemeridibus nostris: *Tübinger theolog. Quartalschrift*, 1849. p. 687 sqq. verba fecimus.

VII. Male etiam de *integritate* epistolarum Ignatii dubia mota sunt [1]). Praesertim omnia de episcopatu et de deitate Christi effata interpolatori a quibusdam tribuuntur. Sed

a) nullum externum interpolationis adest indicium.

b) Loci a veteribus laudati pari modo in breviori nostra recensione leguntur. Cfr. supra p. LII sqq.

c) Arctior materiae et orationis nexus omnem interpolationis suspicionem tollit; effata enim illa displicentia sine totius sermonis pariter ac sensus devastatione evelli non possunt.

d) Praeterea eandem styli rationem cum in repudiatis, tum in approbatis epistolarum partibus invenies.

e) Quod c. 8. Ep. ad Magn. Σιγῆς facta sit mentio, interpolationis non praebet indicium, ut in notis ad h. l. demonstravimus infra p. 178 Not. 8.

f) Polemicis tantum causis ducti nonnulli viri docti integritatem epistolarum nostrarum in dubium vocarunt [2]).

g) Qui episcopatus causa epistolas nostras interpolatas esse putant, nullo modo rationem reddere possunt, cur epistola ad Romanos sola ab interpolatore non fuerit foedata, quum sex reliquis impias ejus manus non pepercisse credant. Cfr. *Möhler*, Athanas. T. I. p. 18.

Ut brevi dicam, interpolationis suspicio ne minimum quidem mereri applausum videtur, planeque persuasum mihi est, talem judicii mediocritatem non auream esse. Epistolae Ignatii sint, ut sunt, aut non sint [3]).

VIII. Epistolarum auctor graeci sermonis non apprime gnarus, et ardentis potius animi impetus, quam grammaticae regulas secutus, periodorum structuram non semel violavit, orationis nexum

1) E. g. a *Neandro*, Kirchengesch. T. I. p. 1140 et a *Netzio* in *Ullmann*, Studien und Krit. 1835. p. 881 sqq. Qui breviores quoque S. Ignatii epistolas interpolatas putant, novissimis diebus validissimum interpolationis ejusmodi testimonium se assecutos putant versione Syriaca, a *Guil. Cureton* edita.

2) *Möhler*, Patrol. T. I. p. 125 sqq.

3) Optime *integritatem* harum epistolarum defendit *Düsterdieck*, l. c. p. 80 sqq.

sententiis interjectis saepius interrupit, et sublimes profundasque cogitationes suas sufficientibus verbis exprimere nequivit; ita ut facile non Graeciae, sed Asiae filium detegas [1]).

IX. De tempore, quo hae epistolae exaratae fuerint, duae feruntur celebriores sententiae, quarum altera anno 107, altera anno 116 favet. Nos, qui supra p. XL sq. martyrium Ignatii anno 107 assignavimus, eodem anno et epistolas conscriptas esse censeamus oportet.

X. De doctrina Ignatii disputarunt *Lumperus* [2]), *Junius*, *Heynsius* ac *van Gilse* [3]), *Möhlerus* [4]), *Permaneder* [5]), *Fessler* [6]), *Hilgenfeld* [7]) et alii.

IV. DE ACTIS MARTYRII S. IGNATII.

I. Acta Martyrii S. Ignatii A. 1647 e msto codice Caiensi edidit Usserius Armachanus, optime de B. Martyre ejusque epistolis meritus. Huic veteri versioni vir doctissimus alteram adjunxit [8]), ex antiquissimo Cottonianae Bibliothecae codice descriptam, in qua multae absurdae et fabulosae narrationes contra fidem historiarum ex novitiis Actis interpolatis desumtae continentur [9]).

Anno autem 1689 ex msto codice Parisino, olim Colbertino, nunc regio (vid. supra p. XLVII Not. 2) Acta nostra *graece* una cum nova versione latina Parisiis evulgavit Theodericus

1) Cfr. *Möhler*, Patrol. T. I. p. 122.

2) Hist. theol. crit. T. I. p. 305—327.

3) Commentationes de patrum apostolicorum theologia morali. Lugdun. Batav. 1833. a) p. 38—71. b) p. 39—58. c) p. 54—71.

4) Patrolog. T. I. p. 131—152. et Athanas. T. I. p. 19 sqq.

5) *Permaneder*, Patrol. specialis, 1843. T. I. p. 44 sqq.

6) *Fessler*, institutiones Patrol. T. I. 1850. p. 175.

7) *Hilgenfeld*, die apostol. Väter, Halle 1853. p. 226 sqq.

8) Utramque hanc versionem apud Gallandium reperies, et apud *Cotel.* Patres apost. ed. Cleric. 1724. T. II. p. 175 sqq.

9) *Grabe*, Spicileg. T. II. p. 3 et 4. *Smith*, praef. in acta Martyr. S. Ign. apud Jacobsonum edit. II. T. II. p. 523.

Ruinartus, presbyter e Congregatione S. Mauri, in *Appendice ad Acta primorum Martyrum sincera atque selecta.* Graecum autem hoc exemplar cum antiqua versione codicis Caiensis maxime convenire, cuivis ex leviuscula collatione facile constat [1]).

Post Ruinartum praecipue Grabius, Ittigius, Smithius et Jacobsonus Acta nostra, mendis, quae passim irrepserant, sublatis, ediderunt.

II. Acta haec, ut cum Smithio loquar, „a familiaribus S. Ignatii, qui Antiochia Romam usque illum sunt comitati, atque illius ultimo et maxime glorioso agoni interfuere, descripta esse, multa in ipsis Actis id testatissimum reddunt. In his enim sic loquuntur, qui ea litteris tradidere: *Ἡμεῖς μὲν ἄκοντες ἀπηγόμεθα, στένοντες ἐπὶ τῷ ἀφ' ἡμῶν μέλλοντι χωρισμῷ τοῦ δικαίου γίνεσθαι* [2]). Et nonnullis interjectis sub finem: *Τούτων αὐτόπται γενόμενοι* [3]). Haec, inquam, aliaque [4]) extra omne dubium ponunt, a S. Ignatii comitibus Acta hujusmodi fuisse perscripta; et quidem non longe post ipsius consummationem, et proximo, ut verisimillimum videtur, anno; dum res gestae cum totius itineris ratione in recenti fidelius inhaeserint memoria."

„Illos autem fuisse Philonem et Agathopodem, quorum meminit sanctissimus Martyr in epistolis ad Smyrnaeos et ad Philadelphenses, hunc Antiochiae, illum vero Tarsensis ecclesiae diaconum, vix a quoquam dubitari aut potest aut debet." Hactenus Smithius. Gallandius [5]) addit, Philoni et Agathopodi adjungendum saltem esse nominatim et Crocum, qui sanctum Martyrem Romam usque assectatus fuisse perhibetur [6]).

III. *Authentica* et genuina censentur Acta nostra ab Usserio, Dodwello, Ruinarto, Grabio, Tillemontio, Pearsonio, Smithio, Cotelerio, Mamachio [7]), Gallandio [8]), Lumpero [9]), Möhlero [10])

1) *Grabe* et *Smith* l. l. c. c.
2) Martyr. Ign. c. 5.
3) Ibid. c. 7.
4) E. g. συναντῶμεν τοῖς ἀδελφοῖς c. 6.
5) Bibl. Veterum Patrum T. I. Proleg. p. LX.
6) Ep. Ign. ad Rom. c. 10.
7) Origines et Antiquit. christ. T. IV. p. 401. 401.
8) Biblioth. Patrum T. I. Proleg. p. LX sqq.
9) Hist. theol. crit. T. II. p. 428. 433.
10) Patrol. T. I. p. 408 sq.

et aliis. Dallaeus vero, ut ipsius S. Martyris scripta, ita et Acta ejusdem pro suppositiiiis habuit; sed sicut illorum, ita horum quoque defensionem suscepit doctissimus Pearsonius P. II. Vindic. Epist. S. Ign. c. 12 [1]). Praeter Dallaeum Oudinus quoque, Heumannus et alii, nuperrime Hilgenfeld [2]) et praesertim Uhlhornus [3]) authentiam actorum impugnare agressi sunt: 1) E sex primis, dicunt, aerae christianae seculis neminem ante Evagrium (hist. eccl. I, 16) actorum illorum meminisse; praesertim nec Eusebium Caesariensem, nec Chrysostomum nec autorem Chronici paschalis, de Ignatio et ejus morte loquentes, hujus libri mentionem fecisse. — Id nemo negabit; sed partim argumentis ex silentio vim magnam non inesse compertum est, partim ea, quae Eusebius et Chrysostomus de S. Ignatio narrant, cum actis martyrii ejus perbene concordant, ita ut ex his fortasse hausta videantur. Et inter nostros multi in festo Martyris alicujus de vita et virtutibus et morte ejus in publicis concionibus ecclesiasticis verba faciunt (ut olim Chrysostomus in festo Ignatii), quin ad acta martyrii ejus expresse provocent. 2) Adversarios si audias, Eusebius (in Chronico) et auctor Chronici paschalis actis nostris aperte contradicunt: α) In actis, dicunt, legimus, Trajanum *Antiochiae* Ignatium condemnasse. Eusebius autem in Chronico narrat, Trajanum *post* mortem Ignatii Antiochiam venisse; β) Acta Ignatium *nono* Trajani anno (107) mortem obiisse contendunt, Chronicon autem paschale martyrium ejus anno 105 assignat. — Respondeo: a) Ponamus primo notas istas chronologicas apud Eusebium et auctorem Chronici paschalis capiti 2 actorum nostrorum plane, ut Uhlhornus putat, repugnare; quid tunc? Duo errores chronologici non evincunt, temporibus Eusebii et auctoris Chronici paschalis acta martyrii S. Ignatii nondum exstitisse. Respice Irenaeum, qui Christum aetatem paene 50 annorum attigisse affirmat (adv. haer. lib. II. c. 22. n. 4 et 5). Dicesne forsitan, Irenaei temporibus sacra evangelia nondum cognita fuisse? b) Quod

1) Apud Cotel. T. II. p. 411.

2) *Hilgenfeld*, die apost. Väter, 1853. p. 212.

3) *Uhlhorn* in *Niedner*, Zeitschr. für hist. Theol. 1851. p. 252 sqq.

deinde ad Eusebium in specie attinet, in Hieronymiana quidem Chronici ejus versione mors Ignatii ad annum 10 Trajani (= 107 p. Ch.), subjectio autem Armeniae (et, per consequentiam, iter Trajani Asiaticum) ad ann. 15 Trajani (114 p. Ch.) notatur [1]; sed nodus hic duplici modo solvitur. *α*) In genuino Eusebii textu, cujus veterem versionem Armeniacam Aucherus edidit, ne syllabam legimus de Armenis et Parthis a Trajano superatis [2], quo fit, ut Uhlhorni argumentatio non nisi adulterato textu nitatur. *β*) Praeterea, si *duplicem* Trajani expeditionem Armeniacam et Parthicam statuas, etiam textus chronici latinus seu Hieronymianus actis nostris non repugnat. c) Denique nota ista chronologica in Chronico paschali seu Alexandrino jam ideo firmo argumento esse non potest, quia in capite 2do actorum nostrorum locus de *nono* Trajani anno agens jam antiquis temporibus lectionum varietate non caruisse videtur (cfr. infra acta martyrii S. Ignatii p. 246).

3) Uhlhornus maximi id fecit, quod Trajanus non *nono* imperii sui anno, ut acta nostra c. 2 dicunt (= 106), sed anno demum 114 p. Ch. Antiochiam venerit (cfr. supra p. XLI sq.). Sed *α*) quaestio de anno mortis S. Ignatii nondum plane decisa est, et *β*) locus actorum c. 2, quo *τὸ ἔννατον ἔτος* nominatur, suspicioni corruptionis subjacet. Vetus interpres latinus exhibet *quarto anno*, et Grabius legendum putavit *δεκάτῳ ἐννάτῳ ἔτει* = 116 p. Chr., qua correctione nodus absque graviore difficultate solvitur.

Ceterum non negem, argumentis illis authentiam actorum aliquantulum suspectam reddi, sed inter authentiam suspectam et certissimam *νοθείαν* plurimum interest. Addamus: a) exceptiones, quae adversus Romanum Ignatii iter itinerisque rationem sunt prolatae, futiles sunt, quod jam ex iis, quae supra p. XLIX sq. ad iter hoc defendendum protulimus, adparet.

1) *Eusebii* Chronicon, in Opp. S. *Hieron.* ed. *Migne*, T. VIII. p. 607 et 610; et apud *Scaliger*, thesaurus temporum, p. 165 (non p. 195, ut apud Uhlhornum l. c. p. 259 legimus).

2) *Eusebii* Chronicon bipartitum, opera P. *Jo. Bapt. Aucher* Ancyrani, monachi armeni et doctoris mechitaristae. Venet. 1818. T. II. p. 281.

b) Actorum auctorem diu post Ignatii tempora vixisse, Dallaeus e sermonibus conjecit, quos cum Trajano a Martyre habitos Acta nostra praeter omnem veri ac decori speciem finxisse putat vir ille criticus. Ei jam Pearsonius [1]) respondit, *sermones* istos certe neque *veri*, neque *decori* rationes turbare contendens. Una tantum vox *κακοδαίμων* (c. 2.), a Trajano usurpata, objectioni illi occasionem praebuisse videtur, quam nemo dixerit imperatori minime convenire, qui eam recte intellexerit. Qui enim novit, quid sit *κακοδαίμων*, et quomodo Christianos in judicio compellare soliti fuerint ethnici, facile sentiet, et verum hoc et decorum esse. Est autem *κακοδαίμων*, ut ex multis exemplis Pearsonius docuit, nil aliud, quam *infelix* homo [2]).

Praeterea monendum, sermones Ignatii et Trajani, a scriptore Actorum *non ad verbum* relatos, auctoremque nostrum eadem licentia usum esse, quam omnino historici in enarrandis aliorum sermonibus sibi vindicabant. Quodsi e. g. capite 2 Trajanus deos gentilium *daemones* appellat, certe scriptorem christianum verbis christianis mentem Trajani exposuisse facile perspicies.

c) Authentiae argumentum inde quoque nobis petendum videtur, quod Acta haec pressa simplicique oratione sint conscripta.

IV. Postremam Actorum Ignatii partem spuriam, et ab interpolatore quodam assutam, arbitrati sunt Usserius, Grabius et alii; causis, ut mihi videtur, non sufficientibus.

a) Postremam Actorum partem in altera latina versione codicis Cottoniani deesse, minime negamus, sed hunc codicem nullius auctoritatis esse, ex iis, quae supra p. LXVIII diximus, satis apparet; luceque est clarius, interpretem istum, Ignatii adventu in urbe narrato, a genuino Actorum exemplari ad fabulas interpolatoris sese convertisse. Exstat autem posterior illa Actorum pars, a Grabio in dubium vocata, in versione codicis Caiensis, et in graeco exemplari Parisiensi.

b) Si Grabium audias, aperte sibi invicem repugnare videntur ista verba c. 7., quae in versione nostra ita sonant: *Horum nos ipsi spectatores facti, quum in lacrymis totam noctem ex-*

1) Vindiciae Ign. P. II. c. 12 apud Coteler. T. II. p. 411 sqq.

2) *Pearson.* l. c.

egissemus, et genibus flexis multaque oratione Dominum, ut nos infirmos de iis, quae facta fuerant, certos faceret, essemus precati etc. Si enim haec facta, Grabius inquit, ipsimet spectatores oculis usurpaverant, quid opus erat, ulteriorem de iis certitudinem a Deo postulare? — Sed Grabius graecum textum male interpretatus haec objecit; *αὐτόπται* enim illi non de morte Ignatii, sed de eo certiores fieri volebant, num martyrium ejus Deo esset acceptum, ut jam Clericus monuit [1].

c) Falsum esse contendit Grabius, quod c. 7 Ignatius mortuus fuisse dicatur *consulibus apud Romanos iterum Sura et Senecione*, i. e. anno 107. Grabius enim, ut supra p. XLI vidimus, unam tantum Trajani expeditionem Parthicam admittens, mortem S. Martyris anno 116 adscripsit. Nos contra tutius putavimus, alteri accedere sententiae, quae Ignatium anno 107 e vivis decessisse censet.

d) Objectio Usserii, detecto exemplari graeco diluta, jam a Grabio est omissa. Usserius in codice Caiensi legebat (c. 4.): *per praecedentes litteras gratias agens, appositas ad ipsas* etc. Hinc vir doctissimus conclusit, postremam Actorum partem ab illo scriptore seculi quinti esse confectam, qui graeca Acta in Latinum sermonem transtulit, exemplarique suo syllogen epistolarum Ignatii praeposuit; quam *praecedentem* epistolarum syllogen verbis illis: *praecedentes litteras* indicari Usserius suspicatus est. Sed graeca: ... *διὰ τῶν ἡγουμένων, γραμμάτων εὐχαρίστων ἐκπεμφθέντων κ. τ. λ.* ita reddantur oportet: *utque ecclesiis, quae ipsi per rectores* (*ἡγουμένων*) *suos occurrerant, mercedem redderet, gratias agens litteris* (*γραμμάτων*) *ad eas missis* (Cod. Caiensis male: *appositas ad ipsas*).

Quum res ita se habeat, objectioni Usserii nullam vim inesse facile perspicies, neque de *integritate* Actorum dubitabis, licet fortasse paucissima quaedam, aut vitio librariorum corrupta, aut manibus posteriorum addita sint.

V. Exstant *interpolata* quoque acta Martyrii S. Ignatii, eaque inter se diversa:

1) Vide notam 6 ad c. 7 Martyr. Ignat. infra p. 255.

a) apud *Simeonem Metaphrasten* ad 20 Decbr., non ab eo ipso Sec. X, ut quidam putant, sed tribus seculis ante, ut videtur, confecta (apud *Coteler*. Patr. apost. Opp. ed. II. Clerici T. II. p. 163 sqq.).

b) *Armeniaca* versio, ab *Aucherio* edita (Vitae SS. T. II. p. 72 sqq.) et a *Petermanno* repetita (S. Ignatii p. a. epistolae etc. Lips. 1849. p. 496 sqq.). Aucherius immodicis eam laudibus exornavit, contendens, in ea sola genuinam formam martyrii S. Ignatii nobis esse servatam. „*Nostra*, inquit, *recensio, jure meritoque cognoscitur tanquam fons et exemplar omnium, quae hucusque in cognitionem venerunt recensionum*" (*Petermann*, l. c. p. 498). Cfr. quae contra monuit *Uhlhornus* in *Niedner*, Zeitschrift für histor. Theol. 1851. p. 251.

c) Proxime ad eam accedit versio illa *latina*, „Vita S. Ignatii, ex vetustissimis MSS latinis" edita a *Bollando* et *Henschenio* in Actis Sanct. T. I. Febr. p. 29 sqq. Versionem hanc latinam et illam Armeniacam ex una eademque recensione graeca prodiisse Petermannus contendit (p. 484. 505), Uhlhornus negavit (p. 251).

VI. Denique Curetonus *fragmentum Syriacae* versionis antiquae actorum nostrorum edidit (Corp. Ignat. p. 222 et p. 252 sqq.), quod a textu graeco codicis Colbertini non multum differt.

V. DE EPISTOLA S. POLYCARPI.

I. De patria, genere, loco ac tempore nativitatis S. Polycarpi nihil compertum habemus. Quae autem de apostolici hujus viri vita ad nos pervenerunt, ea Gallandius bene congessit [1]). „Ab Apostolis eum edoctum, et cum multis, qui Dominum viderant, familiariter versatum esse testatur Irenaeus [2]), ejus discipulus, his verbis: *Καὶ Πολύκαρπος ὑπὸ Ἀποστόλων μαθητευθεὶς καὶ συναναστραφεὶς πολλοῖς τοῖς τὸν Χριστὸν ἑωρακόσιν*. Deinceps

1) Biblioth. veterum Patrum. T. I. Proleg. p. LXIII sq.

2) Adv. haer. III, 3. Apud *Euseb.* Hist. eccl. 4, 14.

Smyrnaeorum episcopum ab ipsis familiaribus ac ministris Domini constitutum, post Irenaeum l. c. tradit Eusebius [1]), sic scribens: *Τῶν Ἀποστόλων ὁμιλητὴς Πολύκαρπος, τῆς κατὰ Σμύρναν ἐκκλησίας πρὸς τῶν αὐταπτῶν καὶ ὑπηρετῶν τοῦ Κυρίου, τὴν ἐπισκοπὴν ἐγκεχειρισμένος.* Ejus tamen ecclesiae episcopatum ab Joanne Apostolo ipsum accepisse, prodit Tertullianus [2]): *Edant ergo*, inquit, *origines ecclesiarum suarum; evolvant ordinem episcoporum suorum, ita per successiones ab initio decurrentem, ut primus ille episcopus aliquem ex Apostolis vel apostolicis viris, qui tamen cum Apostolis perseveraverint, habuerit auctorem et antecessorem .... sicut Smyrnaeorum ecclesia Polycarpum ab Joanne collocatum refert.* Neque aliter sane Hieronymus [3]): *Polycarpus, Joannis Apostoli discipulus, et ab eo Smyrnae episcopus ordinatus.*"

Num praeclarum illud testimonium, quod in Apocalypsi Joannis (2, 8—11.) *Angelo Smyrnae ecclesiae* tribuitur, ad Polycarpum nostrum sit referendum, jure dubitamus, quum nec annus nativitatis S. Polycarpi, nec tempus, quo Apocalypsis conscripta est, nobis plane innotuerit.

„Ejus autem animi et corporis dotes, pietatem, doctrinam, morum gravitatem coram spectatus, graphice depingit Irenaeus [4]) his verbis Florinum allocutus: *Vidi te, quum adhuc puer essem, in inferiore Asia apud Polycarpum, splendide agentem in palatio, et magnopere laborantem, ut te illi approbares. Etenim ea, quae tunc temporis gesta sunt, melius memoria teneo, quam illa, quae nuper acciderunt; ... adeo ut et locum ipsum possim dicere, in quo beatus Polycarpus sedens disserebat; processus quoque ejus et ingressus, vitae totius formam et corporis speciem; sermones denique, quos ad populum habebat, et familiarem consuetudinem, quae illi cum Joanne, ut narrabat, et cum reliquis, qui Dominum ipsum vidissent, intercesserat; et qualiter dicta illorum commemorabat; et quaecumque de Domino ab iisdem audierat. De miraculis quoque illius ac*

1) Hist. eccl. III, 36.
2) De prascript. c. 32.
3) De viris illustr. c. 17.
4) Ep. ad Florin. apud *Euseb.* Hist. eccl. V, 20.

de doctrina, prout ab iis, qui Verbum vitae ipsi conspexerant, Polycarpus acceperat, eodem prorsus modo referebat, in omnibus cum Scriptura sacra consentiens. Hactenus Irenaeus, qui et alibi summatim in eandem sententiam haec tradit [1]): *Sed et Polycarpus ... quem nos quoque adhuc adolescentes vidimus (vixit enim diutissime, et in ultima senectute, summa cum gloria illustre perpessus martyrium, excessit e vita), ea semper docuit, quae ab Apostolis didicerat, et quae etiamnum tradit Ecclesia, et quae sola sunt vera.*"

„His autem enarratis, paucisque interjectis, illud quoque refert S. Pater, memoratu dignum. *Ipse enim Polycarpus,* inquit, *quum ei aliquando Marcion occurrisset dixissetque, ἐπιγίνωσκε ἡμᾶς· respondit, ἐπιγινώσκω τὸν πρωτότοκον τοῦ σατανᾶ.*"

Haec Romae fiebant. Antonino enim imperante et Aniceto ecclesiam gubernante S. Polycarpus Romam est profectus, ut diversas de celebrando paschate opiniones componeret. Sed neuter alteri, ut a more suo discederet, persuadere potuit. In pace igitur, vinculo charitatis minime rupto, Polycarpus a S. Aniceto discessit, postquam non paucos, desertis Valentini et Marcionis erroribus, ad ecclesiam reduxerat.

Mortem S. Polycarpi acta martyrii ejus nobis tradunt. Quo autem anno praesul optimus e vita discesserit, inter doctos et rerum chronologicarum magistros disputatur. Polycarpum anno 147 passum esse vult *Pearsonius*, quem sequuntur Dodwellus, Caveus, Lardnerus et Gallandius [2]). Secundum Baraterium et Stierenium [3]) Polycarpi martyrium referri debet ad annum 161; juxta Norisium et Tillemontium ad annum 166; juxta Scaligerum, Valesium, Gieselerum et Neandrum ad annum 167; Baronius

1) Adv. haer. III, 3 apud *Euseb.* Hist. eccl. IV, 14.

2) Biblioth. veterum Patrum. T. I. Proleg. p. XC sq.

3) *Stierenius* (über das Todesjahr Justin's d. Mart. in *Illgenii* „Zeitschrift für die hist. Theol." 1842. Fasc. I. p. 34) conjicit, Polycarpum anno 161 martyrio esse coronatum, quia Eusebius (Hist. eccl. IV, 15) narrationem de martyrio Polycarpi cum fine capitis 14 arctissime conjungit, ubi de morte Antonini Pii et de initio imperii Marci Aurelii verba fecerat. Cfr. Tübinger theol. Quartalschrift 1843. p. 144.

denique, Usserius, Nourrius et alii anno 169 Polycarpum martyrio coronatum fuisse statuunt. Petitum si audias, Polycarpi passio ad annum 175 pertinet; Basnagius in annum 178 mortem ejus rejicit [1]).

II. „Neque solum verbo et exemplo gregem suum instituit pastor optimus, verum etiam scriptis erudivit sacra doctrina refertis, atque viro apostolico plane dignis. De his haec habet in epistola modo laudata Irenaeus [2]): *Καὶ ἐκ τῶν ἐπιστολῶν δὲ αὐτοῦ, ὧν ἐπέστειλεν ἤτοι ταῖς γειτνιώσαις ἐκκλησίαις, ἐπιστηρίζων αὐτὰς, ἢ τῶν ἀδελφῶν τισι, νουθετῶν αὐτοὺς καὶ προτρεπόμενος, δύναται φανερωθῆναι.* Ex variis tamen epistolis Polycarpianis ad nos una pervenit, quae est ad Philippenses; *luculentissima* scilicet, judice ipso Irenaeo [3]), *ex qua, quicumque salutis suae curam gerunt, poterunt, si volent, et formam fidei illius, et praedicationem veritatis cognoscere;* adeo, ut haud mirari subeat, si apud primaevos Christianos tanto in pretio et honore fuerit habita, ut in sacris eorum coetibus legi consueverit; quemadmodum ad usque Hieronymi [4]) aetatem factitatum fuisse novimus."

III. De epistolae nostrae *authentia*, a Centuriatoribus Magdeburgensibus, Dallaeo et aliis [5]) in dubium vocata, optime disputavit vir doctissimus Nicolaus le Nourry [6]), cujus verba referens, lectoribus grati aliquid facere puto: „Nemo est, inquit, qui hac in epistola omnes scriptoris apostolici notas et characteres facile non animadvertat. Ubique enim verba, stylus, ingenium, aliaque omnia illam a viro vere apostolico, immo et ab ipsomet Polycarpo scriptam esse aperte produnt."

„Neque vero ipsa tantum epistola, sed testes etiam locu-

1) Vide *Jacobson.* edit. Patrum apostol. ed. II. T. I. p. LVIII.

2) Ep. ad Florin. apud Euseb. Hist. eccl. V, 20.

3) Apud *Euseb.* Hist. eccl. IV, 14.

4) De viris illustr. c. 17.

5) Dallaeum maxime secuti sunt *Semlerus* (ad *Baumgarten*, Untersuchung theol. Streit. II, 36 sq.) et *Rösler,* Bibliothek d. K.Väter I, 93 sq. Nuperrime Epistolam S. Polycarpi in dubium vocarunt *Schweglerus* Tubingensis (Das nachapostol. Zeitalter T. II. p. 154 sqq.) et *Hilgenfeld,* die apostol. Väter, Halle 1853. p. 271 sqq.

6) Appar. ad Biblioth. max. Patrum T. I.

pletissimi, omnique exceptione majores, illud idem firmissime adseverant. Horum agmen ducit *Irenaeus*, Lugdunensis episcopus, et Polycarpi nostri discipulus, qui in agnoscendis vel designandis magistri sui epistolis falli non poterat. Is enim de hac Polycarpi epistola haec memoriae tradidit [1]): *Ἔστι δὲ καὶ ἐπιστολὴ Πολυκάρπου πρὸς Φιλιππησίους γεγραμμένη, ἱκανωτάτη, ἐξ ἧς καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς πίστεως αὐτοῦ, καὶ τὸ κήρυγμα τῆς ἀληθείας, οἱ βουλόμενοι, καὶ φροντίζοντες τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας, δύνανται μαθεῖν* ... Irenaei sententiae subscripsit *Eusebius*. Ac ne quis, de qua Polycarpi epistola loquatur, ullam unquam litem movere posset, ille plures ex eadem epistola locos, qui in ea etiam nunc reperiuntur, fideliter transscripsit. Sic autem ille [2]): *Καὶ ὁ Πολύκαρπος δὲ τούτων αὐτῶν* (epistolarum S. Ignatii) *μέμνηται ἐν τῇ φερομένῃ αὐτοῦ πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολῇ, φάσκων αὐτοῖς ῥήμασι κ. τ. λ.* (Sequuntur verba Polycarpi ex cap. 9 et 13). Et in alio libro Eusebius [3]): *Ὁ μέν τοι Πολύκαρπος ἐν τῇ δηλωθείσῃ πρὸς Φιλιππησίους αὐτοῦ γραφῇ, φερομένῃ εἰς δεῦρο, κέχρηταί τισι μαρτυρίαις ἀπὸ τῆς Πέτρου προτέρας ἐπιστολῆς* (e. g. c. 1. 2. 5. 7. 8. 10). Eusebio accedit *Hieronymus*, qui eidem epistolae suum quoque dedit testimonium [4]): *Polycarpus, Joannis Apostoli discipulus, et ab eo Smyrnae episcopus ordinatus; totius Asiae princeps fuit* etc. *Scripsit ad Philippenses valde utilem epistolam, quae usque hodie in Asiae conventu legitur.* Ex quibus Hieronymi verbis discimus, non solum ab illo hanc epistolam Polycarpo adscribi, sed eam insuper, summa cura in ecclesiis adservatam, ibi maximo fuisse in pretio."

„His autem tribus locupletissimis testibus innumerabiles alios, si quid opus esset, adjungere possemus, Photium, Maximum, Theodoretum caeterosque omnes, qui de hac Polycarpi epistola aliquid deinceps scriptis mandaverunt. Sed cum illorum, quos jam citavimus, diligentia et fide nulla major desiderari queat, inutili aliorum nominatim appellandorum opera lubenter supersedemus."

1) Adv. haer. III, 3. Apud *Euseb.* Hist. eccl. IV, 14.

2) Hist. eccl. III, 36.

3) Hist. eccl. IV, 14.

4) De viris illustr. c. 17.

„Constat itaque, hanc epistolam non alium, quam Polycarpum habuisse auctorem. *Mirandus ergo Dallaeus, qui omnes* ingenii sui vires eo intendit, ut aliquam hujusce epistolae, quam falsis opinionibus suis non favere sentiebat, dubitationem, vel saltem suspicionem quocumque tandem modo injiciat. Nullo enim alio ad id probandum nititur firmamento, quam Stichometria, quae in calce Chronographiae Nicephori Constantinopolitani adjecta est“ 1). Hoc autem fragmentum a Nicephoro nequaquam scriptum fuisse, eique perperam a Dallaeo adscribi, invictis rationum momentis docuerunt Nourrius et Pearsonius 2).

Praeterea Nourrius adjicit, „opinionem Dallaei suis ipsis sodalibus, ejusdemque sectae viris a vero ita alienam videri, ut Moynius 3) de ea sic aperte pronunciet: *Numquam potui pedibus nec animo ire in sententiam celeberrimi Dallaei, qui hanc Polycarpi epistolam tam celebrem, ac ubique terrarum ita praedicatam, suspectam reddere conatus est . . . Neque enim video, quomodo opus tantum, omnibus ita notum, vel minimam de se possit excitare suspicionem. Nullum quippe exstat opus, cujus certiora animadvertantur veritatis argumenta, quam epistola ad Philippenses; ac si de illa dubitari liceret, nullum esset antiquitatis monumentum, cujus fides etiam incerta ac dubia non labasceret.*“

Praeter Nourrium authentiam epistolae S. Polycarpi defenderunt *Pearson.* Vindic. Ignat. P. II. cap. V apud *Coteler.* (Patres apost. T. II. Sect. II. p. 300 sqq.), *Mosheim.* Comment. de reb. Christ. p. 162, *Tillemont,* Mémoires II, 327, *Ittig,* diss. de haeresiarchis apostolicae aetatis p. 186 et in Appendice ad diss. de Haeresiarchis p. 75 sq., *Lücke,* Commentar über die Briefe des Evang. Johannes p. 3. 4, *Möhler,* Patrolog. T. I. p. 155—163, et nuperrime *Uhlhorn* in *Niedner,* Zeitschrift für histor. Theologie 1851. p. 276 sqq.

1) Quisquis auctor sit Stichometriae, ille non pronuntiat, Epistolas S. Ignatii et Polycarpi esse supposititias. Nuda enim hic Ignatii et Polycarpi nomina ponuntur, neque vel de epistolis vel de suppositione quidquam affirmatur. E contextu potius patet, duos hos Patres a canone solum S. Scripturae arceri.

2) Vindiciae Ignatianae P. I. c. 4 apud Coteler. T. II. Sect. II. p. 287 sqq.

3) Proleg. ad Varia Sacra.

IV. Jam de *integritate* dicendum. Dallaeus, cum totam epistolam rejicere se posse non speraret, ultimam certe ejus partem Polycarpo suppositam contendit, assentientibus Moynio, Bunsenio [1]) et aliis. Sed

a) Jam Eusebius (Hist. eccl. III, 36.) posteriorem hanc epistolae partem citat, atque ex ea (c. 13), ut ex praecedentibus, quaedam Polycarpi verba transscripsit [2]).

b) Eusebius, ut bene Pearsonius docet [3]), nec falli, nec fallere potuit. Erat enim tota epistola omnibus exposita; erat in ecclesiis Asiaticis tunc temporis, cum scriberet Eusebius, publice lecta; norat eam Hieronymus, cujus versioni, nisi aliis occupatus, incubuisset, et tamen Eusebiana nunquam recusavit. De illa igitur particula, quam exscripsit Eusebius, dubitari non potest, nisi etiam de tota epistola simul absque ulla ratione dubitemus.

Quae Dallaeus ex epistola ipsa contra integritatem profert, nullius momenti esse, facile perspicies.

a) Decentissimam epistolae clausulam c. 12 inveniri, reliqua igitur postea adjecta esse, contendit vir criticus. Sed clausulis ejusmodi *ante* finem totius epistolae S. Paulus quoque et Clemens Romanus usi sunt; cfr. ad Rom. 15, 33. ad Ephes. 3, 21.; I Clem. ad Cor. capp. 20. 38. 45. 50. 58.

b) Impostor, si Dallaeum audias, ita loquitur, ut Ignatium, quo tempore haec scripta sunt, adhuc superesse significet. *De ipso*, inquit c. 13., *Ignatio, et de his, qui cum eo sunt, quod certius agnoveritis, significate.* Prioris autem partis auctor (c. 9) apertissime affirmat, Ignatium jam fuisse mortuum. Futile hoc argumentum. Si enim verba illa c. 13, mendacii accusata, graeca adhuc exstarent (*καὶ περὶ Ἰγνατίου καὶ περὶ τῶν μετ' αὐτοῦ*), nemo certe contenderet, Ignatium *adhuc vivum* illis significari aut innui.

Nuperrime Dr. *Ritschl* (altkath. Kirche, Bonn 1850) alio modo ac Dallaeus permultos hujus epistolae locos, ex diversis capitibus,

1) Cfr. *Bunsen,* Ignatius v. Antioch. u. seine Zeit. 1847. p. 108.

2) Cfr. supra p. LXXVIII et Nourrium.

3) Vindic. Ignat. P. II. cap. V apud *Coteler.* l. c. p. 300 sqq.

praesertim eos, qui de S. Ignatio et ejus epistolis loquuntur, in suspicionem interpolationis adducere conatus est non *argumentis, sed arbitrariis conjecturis* insistens; cui bene et copiose respondit Dr. *Denzinger* in Tübing. theol. Quartalschrift 1851. p. 399—409.

V. Epistolam S. Polycarpi paulo post martyrium S. Ignatii exaratam esse, ex epistola ipsa erudimur, c. 13. Cfr. supra p. XL sq., quae de tempore mortis S. Ignatii disputavimus.

VI. Haec epistola manca habetur in omnibus graecis codicibus mstis. Ubi autem codices deficiunt, ibi continenter subnectitur epistola Barnabae, sed capite truncato. Cfr. supra p. XVI. Nr. VII. et p. 1. Not. 2.

Totam vero Polycarpi epistolam vetus nobis servavit versio, quam primus 1498 Parisiis, ab ipso inventam, evulgavit Jacobus Faber Stapulensis.

Graece et latine primus epistolam in lucem protulit Duaci 1633 Petrus Halloixius, ex apographo Francisci Turriani, a viro doctissimo Jacobo Sirmondo S. J. ad illum transmisso [1]. Post annos 14 Jacobus Usserius aliud nactus exemplar, quod ex Andreae Schotti apographo Claudius Salmasius manu sua descriptum cum Isaaco Vossio communicaverat, illud contulit cum edito Halloixano, atque hanc Polycarpianam epistolam cum vetere interprete Londini evulgavit 1647; quam deinde nova interpretatione adornatam exhibuit Cotelerius. Anno 1709 prodiit Thomae Smithii editio praestans, eamque secutus est Gallandius. Novas denique editiones 1838, 1840 et 1847 adornavit Guilielmus Jacobsonus, codicibus Vaticano, Parisino et Mediceo-Laurentiano usus.

VII. De Polycarpi *doctrina* disputaverunt *Lumperus* [2], *Heynsius*, *Junius* ac *van Gilse* [3], *Möhlerus* [4] et alii.

1) Cfr. supra p. XVI. Nr. VII.
2) Hist. theol. crit. T. I. p. 351—356.
3) Commentationes de theologia patrum apost. morali p. 60—69; p. 74—84; p. 75—78.
4) Patrolog. T. I. p. 159—162.

VI. DE MARTYRIO S. POLYCARPI.

I. „Inter praeclariora ecclesiasticae antiquitatis monumenta merito recensetur Epistola Ecclesiae Smyrnensis de martyrio S. Polycarpi, adeo, ut illam paene integram Eusebius historiae suae *necessario inserendam* existimaverit [1]. Quin immo illustris ejus interpres Valesius eo processit, ut affirmarit [2], Polycarpi ejusque sociorum martyrium litteris traditum esse omnium primum, Actaque Martyrum nulla exstare antiquiora; nec dubitarit proinde, quin illa Smyrnensium epistola primo loco posita fuerit ab Eusebio, in libro, quem inscripsit *ἀρχαίων μαρτυριῶν συναγωγή*. Molliter tamen excipiendus vir doctissimus; nondum quippe detecta, quo tempore ille sic sentiebat, Acta martyrii S. Ignatii sincera.“ Ita Gallandius [3].

II. Insignis haec de martyrio S. Polycarpi epistola rectissime, ut Smithius docet [4], „dici potest *ἐγκύκλιος* sive *encyclica*, ut ex inscriptione patet; utpote ad varias ecclesias, tam in Asia minori vicinas, quam alibi in aliis provinciis, *κατὰ πάντα τόπον* transmissa; quae de iis solis, quae *κατὰ Πόντον, juxta Pontum* sitae erant, male interpretatur Eusebius [5], pro *πάσαις ταῖς κατὰ πάντα τόπον*, quum ad omnes ecclesias, ubi christianae religionis professio vigebat, per orientem praecipue sparsas, debeat propagari et extendi ab ipsis *Philadelphensibus* [6], quantum in ipsis erat, *τοῖς ἐπέκεινα ἀδελφοῖς* communicanda [7]: eadem verborum serie in omnibus retenta, soloque particularis ecclesiae, ad quam dirigitur, nomine mutato.“

III. Hanc epistolam non continuo post Polycarpi martyrium [8], sed aliquanto post tempore a Smyrnaeis scriptam fuisse contendit Valesius [9], dicens: „quum Philomelienses de

1) Hist. eccl. IV. 15.

2) Ibid. Not. 1.

3) Biblioth. veterum Patrum l. c. p. LXXXIX.

4) Schol. in Ep. Smyrn. Eccl. p. 113.

5) Hist. eccl. IV, 15.

6) Non *Philadelphensibus*, sed fidelibus *Philomelii* epistolam nostram inscriptam fuisse statuit Jacobsonus, quem nos secuti sumus. Cfr. quae infra ad inscriptionem hujus epistolae annotavimus p. 273. not. 7.

7) Ep. Eccl. Smyrn. c. 20.

8) Vide supra p. LXXVI.

9) Not. 1 ad *Euseb.* Hist. eccl. IV, 15.

Polycarpi martyrio fama tantum ac rumore tenus audiissent, litteras dederunt ad Smyrnaeorum ecclesiam, rogantes, ut cuncta, quae in beatissimi viri passione gesta fuerant, singillatim perscripta ad ipsos mitterentur. Quod quidem libentissime praestiterunt Smyrnaei, scripta ad ipsos epistola, quam in manibus habemus. Id autem subindicant his verbis (c. 20): *ὑμεῖς μὲν οὖν ἠξιώσατε διὰ πλειόνων δηλωθῆναι ὑμῖν τὰ γενόμενα.*" Sed *primo* anno post mortem S. Polycarpi acta haec conscripta esse inde ex eo apparet, quod primus dies anniversarius hujus martyrii nondum celebratus fuit, ut ex cap. 18 perspicimus.

IV. Epistolam de martyrio Polycarpi, nomine ecclesiae Smyrnensis ab Evaresto conscriptam, Marcus quidam, seu Martianus [1]), ad Philomelienses pertulit [2]). Exemplar autem hujus epistolae habuit *Irenaeus,* quod *Gajus* ejus discipulus descripsit, et post eum *Socrates* quidam Corinthius, atque alius, *Pionius* nomine [3]).

V. Epistolae Smyrnensis ecclesiae optimum Eusebius praebuit testimonium, qui potiorem ejus partem historiae suae inseruit, hisce verbis [4]): *Ἐν τούτῳ δὲ* (tempore) *ὁ Πολύκαρπος, μεγίστων τὴν Ἀσίαν ἀναθορυβησάντων διωγμῶν, μαρτυρίῳ τελειοῦται. Ἀναγκαιότατον δὲ αὐτοῦ τὸ τέλος, ἐγγράφως ἔτι φερόμενον, ἡγοῦμαι δεῖν μνήμῃ τῆς ἱστορίας τῆςδε καταθέσθαι. Ἔστι δὲ ἡ γραφὴ ἐκ προσώπου ἧς αὐτὸς ἐκκλησίας ἡγεῖτο, ταῖς κατὰ Πόντον παροικίαις τὰ κατ' αὐτὸν ἀποσημαίνουσα διὰ τούτων κ. τ. λ.* Sequuntur verba epistolae nostrae.

Ibidem, postquam Eusebius multa protulit ex ea epistola, concludit his verbis: *Τὰ μὲν δὴ κατὰ τὸν θαυμάσιον καὶ ἀποστολικὸν Πολύκαρπον, τοιούτου κατηξίωτο τέλους, τῶν κατὰ τὴν Σμυρναίων ἐκκλησίαν ἀδελφῶν τὴν ἱστορίαν, ἐν ᾗ δεδηλώκαμεν αὐτῶν ἐπιστολῇ, καταθεθειμένων.*

1) Ita exhibet vetus interpres.
2) Vide Martyr. Polycarpi c. 20.
3) Ibid. c. 22. Acta quaedem S. Polycarpi spuria, Pionio huic auctori falso tributa, *Petrus Halloixius* in vitis Patrum oriental. T. I et post eum *Bollandus* edidit in Actis Sanctorum ad diem 26 Januar.
4) Hist. eccl. IV, 15.

De martyrio S. Polycarpi *Irenaeus* [1]) quoque verba fecit: Ἐπὶ πολὺ γὰρ παρέμεινε (Polycarpus)· καὶ πάνυ γηραλέος, ἐνδόξως καὶ ἐπιφανέστατα μαρτυρήσας, ἐξῆλθε τοῦ βίου.

Similiter Hieronymus [2]): *Postea vero, regnante M. Antonino et L. Aurelio Commodo, quarta post Neronem persecutione, Smyrnae, sedente Proconsule, et universo populo in amphitheatro adversus eum personante, igni traditus est.*

VI. Totam ecclesiae Smyrnensis epistolam nemo, quem sciam in dubium vocavit; ipsique critici rigidissimi laudem ei tribuerunt [3]). Iis, quae supra (Nr. I.) ex Valesio protulimus, ea addemus, quae illustrissimus Scaligerus in Animadversionibus suis Eusebianis (p. 121) effatus est. *Haec sunt,* inquit, *vetustissima illa ecclesiae martyria, quorum lectione piorum animus ita afficitur, ut numquam satur inde redeat; quod quidem ita esse, unusquisque pro captu suo et conscientiae modo sentire potest. Certe ego nihil unquam in historia ecclesiastica vidi, a cujus lectione commotior recedam, ut non amplius meus esse videar.*

Nostris temporibus praesertim *Moehlerus* epistolae hujus causam egit [4]).

Nonnullas lacinias, praesertim fabulam de columba c. 16, epistolae nostrae a posterioribus additas esse, contenderunt Heumannus [5]) et alii; non plane, ut videtur, injuste.

Equidem ultimam capitis 22 particulam, quae de Pionio loquitur, spuriam censeo et ab illo confectam, qui supposititia ista S. Polycarpi acta, quorum supra, p. LXXXIII. Not. 3, mentionem fecimus, quaeque Pionio false adscribuntur, genuinae Smyrnaeorum epistolae mala fraude adjunxit. Verbis enim καθὼς δηλώσω ἐν τῷ καθεξῆς Pseudo-Pionius indicat, *sequentibus* (i. e. Actis spuriis adjectis) se declaraturum esse, quae Polycarpus per revelationem ipsi manifestaverit.

1) Adv. Haer. III, 3. Apud *Euseb.* Hist. eccl. IV, 14.

2) De viris illustr. c. 17.

3) Vide *Tillemont*, Mémoires etc. T. II. p. 341 sqq. ed. Veneta. 1732 et *Fabric.* Bibl. gr. ed. Harles. T. VII. p. 51.

4) Patrolog. T. I. p. 410. Cfr. *Neander,* K.G. T. I. 1. p. 186 sqq.

5) Vide Not. 4 ad c. 16 infra p. 288.

VII. Epistolam ecclesiae Smyrnensis primus graece et latine (sed graece non integram) edidit *Petrus Halloixius* in vitis Patrum oriental. T. I. [1]). Integram autem eam anno 1647 Londini ex Menologio graeco mss. Barocc. evulgavit Usserius, Parisiis Cotelerius. Eandem deinde Actis Martyrum sinceris *Ruinartus* intexuit, et *Smithius* editioni Epp. Ignatii et Polycarpi addidit 1709. Smithium secutus est *Gallandius*. Novissimam et elegantissimam editionem 1838, 1840 et 1847 Oxonii evulgavit *Jacobsonus*, tribus codicibus, Barocciano, Parisino et Caesareo-Vindobonensi usus.

VIII. De *doctrina* hujus epistolae cfr. *Lumper*, hist. theol. crit. T. II. p. 453—459; *Möhler*, Patrolog. T. I. p. 158; *Permaneder*, Patrol. specialis T. I. p. 69.

IX. Addamus denique, quae Thomas Smithius, testis *αὐτόπτης*, de Smyrnensi amphitheatro, quo S. Polycarpus martyr gloriosus obiit, deque ejus sepulcro enarrat his verbis [2]): „Ad latera, inquit, alterius portae arcis, quae ad Orientem est, adhuc visuntur duae aquilae, Romanorum insignia, largiusculae et belle quidem delineatae. Hinc inter descendendum, amplum amphitheatrum ad Notapeliotem, quo S. Polycarpus martyrio coronatus est, intravimus, gradibus saxeis a Turcis ad ornandas aedes illinc sublatis. In cujus lateribus duae cavernae, quibus claudebantur leones, sibi invicem opponuntur. Sepulcrum S. Polycarpi, quod in latere montis adversus Euroaustrum adhuc conservatur, Graeci die festo, ipsius memoriae consecrato, pro more, qui apud ipsos obtinet, solemniter invisunt. Situm est in quadam aedicula, ecclesiae forte sacello, alii, per quam illuc transeundum est, contigua. In hoc monumento instaurando, si ab impressionibus aëriis, si a Turcis, si a Christianis occidentalibus, qui fragmenta marmoris quasi tot reliquias exinde tollunt, laedatur temereturque; laudabilis illorum collocatur opera, olla fictili quoque illic apposita, in quam quisque fere prae veneratione, qua erga *τὸν Μεγαλομάρτυρα* pro Christo invicta animi prae-

1) Duae exstant versiones antiquae, quarum altera *metaphrasis* potius, quam *versio* est.

2) Notit. sept. Asiae eccles. p. 164. edit. Oxon. 1672. *Lumper*. l. c. T. II. p. 461.

sentia mori sustinentem fertur, illic ductus pauculos aspros conjicit, ut in omne aevum perennet." Haec Smithius. De sepulcro S. Polycarpi etiam *Tischendorfus* in libro „*Reise in den Orient*". 1846. T. II. p. 248 loquitur, illudque in latere montis, qui vocatur *Mustasia,* prope urbem, eo ipso loco, quo beatus Martyr mortem obiit, situm esse affirmat.

VII. DE EPISTOLA AD DIOGNETUM.

I. Praestantissimam epistolam ad Diognetum gentilem primus graece in lucem extulit, latine vertit notisque illustravit Henricus Stephanus A. 1592. Quum in codice, quo Henricus Stephanus est usus, nec non in codice Argentoratensi, quem nostris diebus vir doctissimus Joannes Carolus Otto contulit, Justini nomen esset superscriptum [1]), epistola nostra eruditorum multorum consensu [2]) Justino martyri auctori est tributa; unde factum, ut a Prudentio Marano, a Doctore Otto, nunc professore Viennensi et aliis, in editiones operum Justini sit recepta. Non defuere tamen alii, neque pauci, qui ejus auctorem Justino multo antiquiorem esse existimarent. Hos inter primas tenet Tillemontius [3]), quem deinde secuti sunt Nourrius [4]), Gallandius [5]) et Lumperus [6]). Nostris temporibus praesertim viri doctissimi Georgius Böhl [7]), Carolus Semisch [8]), Joannes Car. Theod. Otto [9]) et Dr. Hoff-

1) *Otto,* epistola ad Diogn. edit. II. p. 3. edit. I. p. 10.

2) E. g. Cavei, Tentzelii, Fabricii; nostris temporibus Kestneri et Baumgarten-Crusii.

3) Mémoir. pour servir etc. T. II. p. 493 sqq.

4) Appar. T. I. p. 445.

5) Biblioth. l. c.

6) Hist. theol. crit. T. I. p. 183.

7) *Böhl,* opuscula patrum selecta. P. I. p. 109.

8) Justin d. Märtyrer. Breslau 1840. T. I. p. 172 sqq.

9) *Otto,* de Justini martyris scriptis et doctrina. Jenae 1841. p. 53 sqq. Nuperrime idem vir doctissimus peculiari dissertatione (*de epistola ad Diognetum*, Jenae 1845. edit. II Jenae 1852) epistolam nostram S. Justino vindicare conatus est. Sed confer, quae contra monuimus in: *Tübing. theol. Quartalschrift* 1846. Fasc. III. p. 460 sqq.

mann [1]) de hac re disputaverunt; hi Justini causam agentes et aliorum objectiones impugnantes, illi epistolam Justino abjudicantes.

Inscriptionem illam in duobus codicibus repertam, magni fecerunt Otto (Epistola ad Diognet. edit. II. p. 11) et Hoffmannus (l. c. p. 2); quum vero uterque codex *posterioris* demum esset aetatis et ceteri codices hac inscriptione carerent, non multum ponderis illi testimonio externo attribuendum putamus. Falsae enim inscriptiones persaepe nobis occurrunt, e. g. arabicorum canonum concilii Nicaeni [2]). Deinde, quo minus Justino hanc epistolam tribuamus, id imprimis obstat, „quod haec epistola sermonis indole haud parum discrepat ab iis libris, quos Justini esse extra controversiam positum est [3]). Quis est enim, quem fugiat, simplicem et perspicuam hujus epistolae dictionem, expeditam simul et integram verborum constructionem, ac singulorum enuntiatorum connexionem multum differre tum a verborum usu, quem in Justini scriptis conspicimus, artificiosiore, tum ab ipsius inculto dicendi genere, cum et impedita intricataque utatur verborum constructione, phrasibus mediis haud raro nimium quantum cumulatis, et prioribus singulorum enuntiatorum verbis consequentia addere saepe negligat [4]). Quae quidem sermonis discrepantia neque

1) *Hoffmann* (Gymnasial-Oberlehrer in Neisse in Schlesien) „über Justinus des Martyrers Brief an Diognet" 1851 in „Jahresbericht des königl. kathol. Gymnas. zu Neisse."

2) Cfr. librum meum „Concilien-geschichte", 1855. T. I. p. 351.

3) Stylus epistolae nostrae, judice Grabio (Spicil. T. II. p. 165), nimium quantum a reliquis Justini operibus est diversus, et argutiis abundat, quae raro apud Justinum reperiuntur; judice Gallandio (l. c. p. LXIX) stylus multo est floridior eo et elegantior, quo S. Martyr in suis, quotquot circumferuntur, sinceris operibus usus comperitur.

4) V. D. *Semisch* de hac styli discrepantia ita disserit (l. c. p. 177): „Statt dass die Schreibart Justin's den Mischcharakter trägt, welchen die griechische Sprache seit der Epoche Alexanders d. G. in immer fortschreitender Allgemeinheit angenommen hatte, nähert sich der Stil des Briefes der Reinheit der klassischen Diction; statt dass Justin in der Regel nachlässig und incorrect schreibt, ist in dem Briefe auf den Ausdruck grosse Sorgfalt verwendet; statt dass sich Justin für gewöhnlich in der Sphäre der gemeinen Umgangs- und Volkssprache hält, bewegt sich der Verfasser des Briefes in hohem Schwunge,

De martyrio S. Polycarpi *Irenaeus* [1]) quoque verba fecit: Ἐπὶ πολὺ γὰρ παρέμεινε (Polycarpus)· καὶ πάνυ γηραλέος, ἐνδόξως καὶ ἐπιφανέστατα μαρτυρήσας, ἐξῆλθε τοῦ βίου.

Similiter Hieronymus [2]): *Postea vero, regnante M. Antonino et L. Aurelio Commodo, quarta post Neronem persecutione, Smyrnae, sedente Proconsule, et universo populo in amphitheatro adversus eum personante, igni traditus est.*

VI. Totam ecclesiae Smyrnensis epistolam nemo, quem sciam in dubium vocavit; ipsique critici rigidissimi laudem ei tribuerunt [3]). Iis, quae supra (Nr. I.) ex Valesio protulimus, ea addemus, quae illustrissimus Scaligerus in Animadversionibus suis Eusebianis (p. 121) effatus est. *Haec sunt,* inquit, *vetustissima illa ecclesiae martyria, quorum lectione piorum animus ita afficitur, ut numquam satur inde redeat; quod quidem ita esse, unusquisque pro captu suo et conscientiae modo sentire potest. Certe ego nihil unquam in historia ecclesiastica vidi, a cujus lectione commotior recedam, ut non amplius meus esse videar.*

Nostris temporibus praesertim *Moehlerus* epistolae hujus causam egit [4]).

Nonnullas lacinias, praesertim fabulam de columba c. 16, epistolae nostrae a posterioribus additas esse, contenderunt Heumannus [5]) et alii; non plane, ut videtur, injuste.

Equidem ultimam capitis 22 particulam, quae de Pionio loquitur, spuriam censeo et ab illo confectam, qui supposititia ista S. Polycarpi acta, quorum supra, p. LXXXIII. Not. 3, mentionem fecimus, quaeque Pionio false adscribuntur, genuinae Smyrnaeorum epistolae mala fraude adjunxit. Verbis enim καθὼς δηλώσω ἐν τῷ καθεξῆς Pseudo-Pionius indicat, *sequentibus* (i. e. Actis spuriis adjectis) se declaraturum esse, quae Polycarpus per revelationem ipsi manifestaverit.

1) Adv. Haer. III, 3. Apud *Euseb.* Hist. eccl. IV, 14.

2) De viris illustr. c. 17.

3) Vide *Tillemont*, Mémoires etc. T. II. p. 341 sqq. ed. Veneta. 1732 et *Fabric.* Bibl. gr. ed. Harles. T. VII. p. 51.

4) Patrolog. T. I. p. 410. Cfr. *Neander*, K.G. T. I. 1. p. 186 sqq.

5) Vide Not. 4 ad c. 16 infra p. 288.

VII. Epistolam ecclesiae Smyrnensis primus graece et latine (sed graece non integram) edidit *Petrus Halloixius* in vitis Patrum oriental. T. I. [1]. Integram autem eam anno 1647 Londini ex Menologio graeco mss. Barocc. evulgavit Usserius, Parisiis Cotelerius. Eandem deinde Actis Martyrum sinceris *Ruinartus* intexuit, et *Smithius* editioni Epp. Ignatii et Polycarpi addidit 1709. Smithium secutus est *Gallandius*. Novissimam et elegantissimam editionem 1838, 1840 et 1847 Oxonii evulgavit *Jacobsonus*, tribus codicibus, Barocciano, Parisino et Caesareo-Vindobonensi usus.

VIII. De *doctrina* hujus epistolae cfr. *Lumper*, hist. theol. crit. T. II. p. 453—459; *Möhler*, Patrolog. T. I. p. 158; *Permaneder*, Patrol. specialis T. I. p. 69.

IX. Addamus denique, quae Thomas Smithius, testis αὐτόπτης, de Smyrnensi amphitheatro, quo S. Polycarpus martyr gloriosus obiit, deque ejus sepulcro enarrat his verbis [2]: „Ad latera, inquit, alterius portae arcis, quae ad Orientem est, adhuc visuntur duae aquilae, Romanorum insignia, largiusculae et belle quidem delineatae. Hinc inter descendendum, amplum amphitheatrum ad Notapeliotem, quo S. Polycarpus martyrio coronatus est, intravimus, gradibus saxeis a Turcis ad ornandas aedes illinc sublatis. In cujus lateribus duae cavernae, quibus claudebantur leones, sibi invicem opponuntur. Sepulcrum S. Polycarpi, quod in latere montis adversus Euroaustrum adhuc conservatur, Graeci die festo, ipsius memoriae consecrato, pro more, qui apud ipsos obtinet, solemniter invisunt. Situm est in quadam aedicula, ecclesiae forte sacello, alii, per quam illuc transeundum est, contigua. In hoc monumento instaurando, si ab impressionibus aëriis, si a Turcis, si a Christianis occidentalibus, qui fragmenta marmoris quasi tot reliquias exinde tollunt, laedatur temereturque; laudabilis illorum collocatur opera, olla fictili quoque illic apposita, in quam quisque fere prae veneratione, qua erga τὸν Μεγαλομάρτυρα pro Christo invicta animi prae-

1) Duae exstant versiones antiquae, quarum altera *metaphrasis* potius, quam *versio* est.

2) Notit. sept. Asiae eccles. p. 164. edit. Oxon. 1672. *Lumper*. l. c. T. II. p. 461.

sentia mori sustinentem fertur, illic ductus pauculos aspros conjicit, ut in omne aevum perennet." Haec Smithius. De sepulcro S. Polycarpi etiam *Tischendorfus* in libro *„Reise in den Orient"*. 1846. T. II. p. 248 loquitur, illudque in latere montis, qui vocatur *Mustasia*, prope urbem, eo ipso loco, quo beatus Martyr mortem obiit, situm esse affirmat.

VII. DE EPISTOLA AD DIOGNETUM.

I. Praestantissimam epistolam ad Diognetum gentilem primus graece in lucem extulit, latine vertit notisque illustravit Henricus Stephanus A. 1592. Quum in codice, quo Henricus Stephanus est usus, nec non in codice Argentoratensi, quem nostris diebus vir doctissimus Joannes Carolus Otto contulit, Justini nomen esset superscriptum [1]), epistola nostra eruditorum multorum consensu [2]) Justino martyri auctori est tribula; unde factum, ut a Prudentio Marano, a Doctore Otto, nunc professore Viennensi et aliis, in editiones operum Justini sit recepta. Non defuere tamen alii, neque pauci, qui ejus auctorem Justino multo antiquiorem esse existimarent. Hos inter primas tenet Tillemontius [3]), quem deinde secuti sunt Nourrius [4]), Gallandius [5]) et Lumperus [6]). Nostris temporibus praesertim viri doctissimi Georgius Böhl [7]), Carolus Semisch [8]), Joannes Car. Theod. Otto [9]) et Dr. Hoff-

1) *Otto*, epistola ad Diogn. edit. II. p. 3. edit. I. p. 10.

2) E. g. Cavei, Tentzelii, Fabricii; nostris temporibus Kestneri et Baumgarten-Crusii.

3) Mémoir. pour servir etc. T. II. p. 493 sqq.

4) Appar. T. I. p. 445.

5) Biblioth. l. c.

6) Hist. theol. crit. T. I. p. 183.

7) *Böhl*, opuscula patrum selecta. P. I. p. 109.

8) Justin d. Märtyrer. Breslau 1840. T. I. p. 172 sqq.

9) *Otto*, de Justini martyris scriptis et doctrina. Jenae 1841. p. 53 sqq. Nuperrime idem vir doctissimus peculiari dissertatione (*de epistola ad Diognetum*, Jenae 1845. edit. II Jenae 1852) epistolam nostram S. Justino vindicare conatus est. Sed confer, quae contra monuimus in: *Tübing. theol. Quartalschrift* 1846. Fasc. III. p. 460 sqq.

mann [1]) de hac re disputaverunt; hi Justini causam agentes et aliorum objectiones impugnantes, illi epistolam Justino abjudicantes.

Inscriptionem illam in duobus codicibus repertam, magni fecerunt Otto (Epistola ad Diognet. edit. II. p. 11) et Hoffmannus (l. c. p. 2); quum vero uterque codex *posterioris* demum esset aetatis et ceteri codices hac inscriptione carerent, non multum ponderis illi testimonio externo attribuendum putamus. Falsae enim inscriptiones persaepe nobis occurrunt, e. g. arabicorum canonum concilii Nicaeni [2]). Deinde, quo minus Justino hanc epistolam tribuamus, id imprimis obstat, „quod haec epistola sermonis indole haud parum discrepat ab iis libris, quos Justini esse extra controversiam positum est [3]). Quis est enim, quem fugiat, simplicem et perspicuam hujus epistolae dictionem, expeditam simul et integram verborum constructionem, ac singulorum enuntiatorum connexionem multum differre tum a verborum usu, quem in Justini scriptis conspicimus, artificiosiore, tum ab ipsius inculto dicendi genere, cum et impedita intricataque utatur verborum constructione, phrasibus mediis haud raro nimium quantum cumulatis, et prioribus singulorum enuntiatorum verbis consequentia addere saepe negligat [4]). Quae quidem sermonis discrepantia neque

1) *Hoffmann* (Gymnasial-Oberlehrer in Neisse in Schlesien) „über Justinus des Martyrers Brief an Diognet“ 1851 in „Jahresbericht des königl. kathol. Gymnas. zu Neisse.“

2) Cfr. librum meum „Conciliengeschichte“, 1855. T. I. p. 351.

3) Stylus epistolae nostrae, judice Grabio (Spicil. T. II. p. 165), nimium quantum a reliquis Justini operibus est diversus, et argutiis abundat, quae raro apud Justinum reperiuntur; judice Gallandio (l. c. p. LXIX) stylus multo est floridior eo et elegantior, quo S. Martyr in suis, quotquot circumferuntur, *sinceris* operibus usus comperitur.

4) V. D. *Semisch* de hac styli discrepantia ita disserit (l. c. p. 177): „Statt dass die Schreibart Justin's den Mischcharakter trägt, welchen die griechische Sprache seit der Epoche Alexanders d. G. in immer fortschreitender Allgemeinheit angenommen hatte, nähert sich der Stil des Briefes der Reinheit der klassischen Diction; statt dass Justin in der Regel nachlässig und incorrect schreibt, ist in dem Briefe auf den Ausdruck grosse Sorgfalt verwendet; statt dass sich Justin für gewöhnlich in der Sphäre der gemeinen Umgangs- und Volkssprache hält, bewegt sich der Verfasser des Briefes in hohem Schwunge,

ex variis variorum librorum generibus et argumentis, neque ex temporum, quibus singuli libri ab eodem auctore conscripti sint, majoribus intervallis commode explicari potest, sed diversum a Justino hujus epistolae auctorem fuisse manifesto indicio est. Huc accedit, quod, cum Justinum animadvertamus non solum accurata legis Mosaicae et prophetarum cognitione instructum esse, sed etiam sacrorum V. T. librorum divinitatem quam maxime venerari, ex iisque ad defendendam religionem christianam argumenta saepissime petere; contra hujus epistolae auctorem videmus libros V. T. parum curare, cum neque ullum ex iis locum alleget, nec verbo quidem divinam iis auctoritatem vindicet [1]), quamquam Judaeorum superstitiones increpanti non solum opportuna occasio oblata sit, sed paene imposita necessitas, de divina religionis Judaicae origine, deque consilio quo Deus legem dedit populo Israëlitico disserendi, ne ea, quae divino instituto nituntur, una cum erroribus et superstitionibus, quae postea irrepserunt, rejicere videretur" [2]).

Revera qui Apostolorum epistolas et opera Patrum primi et secundi seculi comparare velit, magnam quandam differentiam perspiciet, quae nobis aetatem epistolae ad Diognetum investigantibus lucem afferre poterit. Quum enim in epistolis Apostolorum et Clementis Romani nullibi odium legis Judaicae nobis occurrat, sed divina veteris foederis institutio ubique agnoscatur et ab omnibus colatur; post eversionem Hierosolymarum rem plane mutatam, Judaeos omni odio contra Christianos certantes, et hos

und gibt seiner Darstellung durch passend gewählte Gegensätze einen nachhaltigen Reiz (e. g. c. 5); statt dass Justin meist den Gegenstand, welchen er behandelt, durch ungehörige Einschiebsel zerreisst und überhaupt ohne logische Ordnung bespricht, verfolgt der Verfasser des Briefes sein Object in logischer sachgemässer Entwickelung. Dazu kommt, dass die Lieblingsausdrücke Justin's in dem Briefe durchaus fehlen und dagegen viele Wörter und Redensarten gebraucht sind, welche Justin nicht hat." Argumentum hoc, ex styli diversitate depromtum, enervari non posse, ipse Dr. Otto concedit (Epistola ad Diognetum, edit. II^da^. p. 36 sqq.

1) Cfr. *Semisch* l. c. p. 180.

2) *Böhl*, l. c. p. 111. Cfr. quae ad enervandum hoc argumentum dicta sunt a Dr. Otto l. c. p. 21 sqq. et Hoffmann l. c. p. 5 sq.

acriter illis infestos videmus. Praesertim Cerinthi haeresis et doctrinam et ecclesiam christianam in periculum vocavit, et cuncti fideles, maxime episcopi et ecclesiae doctores, ut Ignatius Antiochenus, Polycarpus et auctor epistolae sancto Barnabae adscriptae, bellum contra Judaistas valde sibi religioni habuere. Nonnulli in impugnandis Judaeis ipsos limites justitiae transgressi et non solum *errores* Judaeorum, sed etiam institutiones a *Deo* adornatas, circumcisionem, sabbata, sacrificia etc. vituperare et superstitionis accusare ausi sunt (e. g. epistola Barnabae). Secundo autem bello Judaico peracto nullum amplius Judaistarum periculum adfuit, ideoque vehementi ista Judaismi impugnatione desinente prisca illa et apostolica veteris foederis aestimatio apud orthodoxos Patres rediit, imprimis apud S. Justinum. Immo iisdem temporibus, jam ante et circa medium seculum secundum, orthodoxi Patres institutiones judaicas contra Gnosticos, Carpocratem, Basilidem, Ophitas, potissimum contra Marcionitas defendere et divinam earum originem demonstrare valde necessarium putarunt. Ex dictis apparet, epistolam ad Diognetum, quum non solum *superstitiones* Judaicas, sed ipsas *divinas* veteris foederis institutiones impugnet [1]), non sancto Justino adscribendam, sed priori illi tempori inter primum et secundum bellum judaicum assignandam esse.

Praeterea, ut V. C. *Semisch* (l. c. p. 179) monet, epistolae nostrae auctor aliter ac Justinus de idololatria disputat. Justinus enim paganorum deos spiritus putat realiter existentes (*daemones*) ac in statuis imaginibusque suis nonnunquam habitantes, ut hominum excipiant oblata [2]); Noster vero, tales spiritus non agnoscens, nil nisi ligna, lapides et metalla a gentilibus coli contendit [3]).

1) Cfr. quae monuimus in Tübinger Quartalschrift 1846. p. 465 et quae contra nos disputavit *Hoffmannus* l. c. p. 5.

2) Justini Apol. I, 5. p. 46 (p. 55 D. E.). I, 9. p. 48 (p. 57 C). I, 12. p. 50 (p. 59 D). Apol. II, 5. p. 92 (p. 44 B).

3) Ep. ad Diogn. c. 2. Uberius de hoc argumento disputavimus in Tübing. Quartalschrift 1846. p. 464. Cfr. objectiones *Hoffmanni* l. c. p. 4. et *Ottonis* l. c. p. 17 sqq.

Nec Justini doctrinae de *Λόγῳ σπερματικῷ* ea consentanea sunt, quae Noster c. 8 de statu mundi ante Christum disserit [1].

Alias denique diversitates dogmaticas V. D. *Semisch* enumeravit [2].

Addamus his aliorum quoque doctorum argumenta, quae congessit Gallandius [3].

1) Primum quidem prodit auctor (c. 11), Apostolorum se exstitisse auditorem: *Ἀποστόλων γενόμενος μαθητής;* quod sane non nisi admodum improprie de Justino quis dixerit [4]. Sed c. 11 a multis spurium putatur, cfr. infra p. XCII. nr. IV.

2) Deinde christianam religionem recens exortam saepius inculcat noster Anonymus. Alloquens enim Diognetum sub initium epistolae (c. 1): *Video te,* inquit, *acerrimo studio teneri discendi, quis sit divinus Christianorum cultus, . . . et cur NOVUM hoc genus aut institutum in consuetudinem venire NUNC COEPERIT, ET NON PRIUS . . . τί δή ποτε καινὸν τοῦτο γένος ἢ ἐπιτήδευμα εἰσῆλθεν εἰς τὸν βίον νῦν, καὶ οὐ πρότερον.* Et mox in eandem sententiam (c. 2): *Postquam factus fueris, velut ab initio, novus homo, utpote SERMONIS NOVI, sicut et ipse confessus es, auditor futurus . . . λόγου καινοῦ ἀκροατὴς ἐσόμενος.* Nonnullis interjectis, clarius adhuc idem confirmat his verbis (c. 9). *Quum superiori tempore Deus nos convicisset, non posse vitam consequi naturam nostram, NUNC autem Servatorem ostendisset . . . νῦν τὸν σωτῆρα δείξας.* —

1) *Semisch* l. c. p. 181. 182. Cfr. contra Dr. *Otto*, l. c. p. 26 sqq. Uberius de hac re disputavi in Tübing. Quartalschr. l. c. p. 467 sq.: „*Nicht das, dass in unserem Briefe die Lehre vom λόγος σπερματικὸς nicht vorkommt, macht die Justin'sche Autorschaft verdächtig, sondern das, dass unser Brief auf einer ganz andern Anschauungsweise der alten Welt ruht, als sie Justin gemäss seiner Lehre vom λόγος σπερματικὸς haben konnte.*" Cfr. quae Hoffmannus l. c. p. 25 Annot. 49 contra nos monuit.

2) *Semisch* l. c. p. 182—185.

3) Biblioth. vet. Patrum T. I. Proleg. p. LXVIII.

4) Cfr. *Böhl,* l. c. p. 111. *Semisch* l. c. p. 174. *Otto* de Justini scriptis p. 55. Epistola ad Diognetum ed. II. p. 13. *Tübing. Quartalschrift* 1846. p. 463.

Hoc argumentum non magni ponderis est, si epistolam nostram primis Justini temporibus adscribere velis [1]).

3) Nemo denique in memorandis Justini operibus epistolae hujus mentionem fecit [2]).

II. Ante annum 70 p. Chr. epistolam exaratam esse, ex c. 3 et 4 conjecerunt Tillemontius, Gallandius et alii, quippe qui auctor ita de ritu Judaeorum sit locutus, quasi templum Hierosolymitanum nondum fuisset dirutum. Sed vix dubito, quin eadem verba et post eversionem sacrae urbis a Christiano quodam, leges mosaicas impugnante, proferri potuissent [3]). Longe aliter se res habuit in Epistola I Clementis Romani c. 41 [4]).

Apostolicis temporibus auctorem nostrum vicinum fuisse, cum Böhlio non dubito. „Etenim egregia,“ inquit Böhlius, „hic conspicitur doctrinae puritas et in exponendis praecipuis evangelii articulis simplicitas, disciplinae Apostolorum, imprimis S. Pauli, valde consentanea. Nec tamen insignis ille cum Apostolorum disciplina et sermone consensus videtur ex artificiosa sermonis scripturae sacrae imitatione natus esse, sed ex ipso animo auctoris doctrinae apostolicae innutrito eaque penitus perfuso fluxisse.“

Baraterio Clemens Romanus, Gallandio Apollos epistolae nostrae auctor fuisse videtur [5]); sed utraque conjectura firmis argumentis est destituta. Rectius Trajani temporibus epistolam nostram exaratam putat Möhlerus, quum ea, quae de persecutionibus c. 7 leguntur, vix prius scripta esse possint, et acrior illa Judaeorum et Christianorum disjunctio ac Judaismi impugnatio secundum seculum redoleat [6]). Certiora de tempore statuere

1) Cfr. *Semisch* p. 175. *Otto,* l. c. p. 13 sq. et p. 12. *Quartalschr.* l. c.

2) Hoc argumentum ex silentio impugnarunt *Otto* et *Hoffmann* ll. cc. Cfr. quae contra Doctorem Otto monui in Tübing. Quartalschr. l. c. p. 462 sq. et quae Hoffmannus contra me protulit, l. c. p. 3. Alia argumenta, quae nobis leviora videntur, vide apud *Galland.* l. c. Cfr. quoque *Böhl.* l. c. p. 110. 111; *Semisch* l. c. p. 174—176. *Quartalschrift*, l. c. p. 462—468 sqq.

3) Cfr. *Semisch* l. c. p. 175. *Otto* l. c. p. 15 et Tübing. Quartalschrift 1825. p. 449.

4) Cfr. supra p. XXXIV. lit. e.

5) *Galland.* Bibl. l. c. p. LXX.

6) Tübinger theol. Quartalschrift 1825. p. 447; et Patrolog. T. I. p. 165 sq. Cfr. quae supra p. XIII. 2

recusat Semisch, l. c. p. 186. Conjecturam Bunsenii, *Marcionem* auctorem epistolae nostrae fuisse, bene refutavit Otto (epistola ad Diogn. ed. II. p. 42 sqq.). Ipse epistolam S. Justino, ut diximus, tribuens, eam temporibus secundi belli judaici (133—135 p. Ch.), et quidem *Romae* exaratam putat.

III. Quis fuerit Diognetus ille, plane incompertum habemus; nam Diogneti nomen haud inusitatum erat apud Graecos. Diogneto magistro M. Aurelius Imperator utebatur; sed nostrum hoc esse antiquiorem temporibusque Apostolorum vicinum putemus [1]). Diognetum paganum fuisse et scientia et dignitate conspicuum, fortasse *munere publico* fungentem, Hoffmannus ex verbis c. 1 concludit: *κράτιστε* et *ὡς μὴ λυπηθῆναι τὸν εἰπόντα* = ne me *poena* afficias [2]).

IV. Extremam epistolae partem, a capite XI spuriam putant Böhl [3]), Semisch [4]), Otto [5]) et Hoffmann [6]), quia

a) argumentum epistolae jam capite 10 ad finem sit perductum; et

b) sequentia a capite 11 cum antecedentibus non interno nexu cohaereant;

c) quia, quae c. 12 in laudem *τῆς γνώσεως* proferuntur, iis contradicant, quae c. 8 de *πίστει* scripta sunt;

d) quia posterior illa pars non unum lectorem, ut Diognetum, sed plures respiciat;

e) quia denique posterioris partis auctor jussu divino sua

et p. XIV. 7. *β* de epistola Barnabae annotavimus.

1) Epistolam nostram ab Aurelio imperatore ipso fuisse exoptatam, temere suspicatus est *Kestnerus* (Agape, p. 394 sq.) Cfr. *Semisch*, l. c. p. 172. Veri simillimum censet *Otto* (de Justini scriptis p. 54; epistola ad Diognetum ed. II. p. 48 sqq.), Diognetum nostrum, init. epistolae nobili *κρατίστου* cognomine nuncupatum, eundem esse, quo praeceptore usus est M. Aurelius.

2) *Hoffmann* (in Neisse) Justinus des Martyrers Brief an Diognet. 1851.

3) *Böhl*, l. c. p. 115 sq.

4) *Semisch*, l. c. p. 174.

5) *Otto*, epist. ad Diogn. ed. II. p. 56 sqq. Olim Dr. *Otto* integritatem epistolae defendit (de scriptis Justini M. p. 58), in posteriori autem libro (Epistola ad Diognet. ed. I. p. 84 sqq. ed. II. p. 56 sqq.) et ipse secundam ejus partem spuriam judicavit et ab orthodoxo Gnostico Alexandrino sec. III. confectam.

6) *Hoffmann* l. c. p. 3.

conscripsisse profiteatur c. 11, cum prior pars non nisi quaestionibus, ab amico propositis, respondere velit.

In prima quidem Patrum apostolicorum editione Böhlium temere de integritate epistolae nostrae dubitasse contendimus, nunc autem, re subtilius et acrius perpensa, parum abest, quin et nos posteriorem istam partem spuriam censeamus [1]).

V. De *doctrina* epistolae nostrae cfr. *Lumper* [2]), *Möhler* [3]), *Permaneder* [4]), *Otto* [5]) etc.

VIII. DE PASTORE HERMAE.

I. Auctor Pastoris saepius se ipsum Hermam appellat. Quis vero Hermas hic fuerit, et quo tempore vixerit, a viris doctis disputatur. Irenaeus et Clemens Alexandrinus, qui primi librum Pastoris laudaverunt, de patria, genere et aetate Hermae prorsus silent. Origenes autem, epistolam ad Romanos 16, 14 explanans [6]), Hermam a S. Paulo salutatum cum auctore Pastoris unam eandemque esse personam *conjicere* ausus est, nullis, ut videtur, argumentis nixus.

Post Origenem Eusebius refert, Hermam illum apostolicum a nonnullis auctorem Pastoris nostri *putari* [7]). Statim vero addit Eusebius, librum hunc ab aliis in dubium esse vocatum, et inter receptae auctoritatis libros poni non posse [8]).

1) Cfr. Tübing. Quartalschrift 1846. p. 469 sq.

2) Hist. theol. crit. T. I. p. 193 sqq.

3) Patrolog. T. I. p. 170 sqq.

4) Patrologia specialis T. I. p. 9 sqq.

5) *Otto*, epist. ad Diogn. edit. II. 1852. p. 15 sqq.

6) Lib. X. Explanat. in Ep. ad Rom. 16, 14: ***Puto tamen, quod Hermas iste sit scriptor libelli illius, qui Pastor appellatur, quae scriptura valde mihi utilis videtur, et ut puto divinitus inspirata.*** Alio vero loco (Homil. 25 in Luc. c. 12, 58) Origenes ipse de libro Pastoris ita disserit: „***si tamen cui placet, hujusmodi scripturam recipere . . .***“

7) H. E. III, 3: Ἐπεὶ ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος ἐν ταῖς ἐπὶ τέλει προσρήσεσι τῆς πρὸς Ῥωμαίους μνήμην πεποίηται μετὰ τῶν ἄλλων καὶ Ἑρμᾶ, οὗ φασὶν ὑπάρχειν τὸ τοῦ ποιμένος βιβλίον.

8) L. c.: Ἰστέον, ὡς καὶ τοῦτο πρὸς μὲν τινῶν ἀντιλέλεκται, δι᾽ οὓς οὐκ ἂν ἐν ὁμολογουμένοις τεθείη.

Conjecturam Origenis a multis receptam iterum profert Hieronymus de viris illust. c. 10, ita scribens: *Hermam (cujus Apostolus Paulus ad Romanos scribens meminit: „salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam, Hermen et qui cum eis fratres sunt") asserunt auctorem esse libri, qui appellatur Pastor; et apud quasdam Graeciae ecclesias jam publice legitur. Revera utilis liber, multique de eo scriptorum veterum usurpavere testimonia; sed apud Latinos paene ignotus est.* Quam parvi Hieronymus ipse alibi librum nostrum fecerit, infra videbimus.

Posterioribus temporibus multi alii in verba Origenis, Eusebii et Hieronymi juraverunt, et Hermae apostolico librum Pastoris tribuerunt.

Aliam sententiam primus auctor Fragmenti Muratoriani evulgavit, ita disserens: „Pastorem vero nuperrime temporibus nostris in urbe Roma Herma (l. Hermas) conscripsit, sedente cathedra urbis Romae ecclesiae Pio episcopo, fratre ejus. Et ideo legi eum quidem oportet, sed publicare vero in ecclesia populo, neque inter prophetas completum (l. completos) numero, neque inter Apostolos in finem temporum potest" [1]).

Testimonium hoc, circa annum 170 p. Ch., ut putatur, editum, eo majoris est momenti, quo accuratius auctor hujus fragmenti Pii tempora attingens, de re ipsa instructus esse poterat, et quo clarius perspicimus, eum nimiae libri Pastoris aestimationi, falsaeque de auctore opinioni obsistere voluisse.

Hermam, Pii I. fratrem (medio seculo II.), ab angelico pastore edoctum, librum nostrum conscripsisse, etiam Pseudo-Tertullianus (contra Marcion. lib. III. c. 9) tradit:

„Jamque loco nono cathedram suscepit Hyginus,
Post hunc deinde Pius, Hermas cui germine frater,
Angelicus pastor cui [2]) tradita verba locutus."

1) *Galland.* Bibl. vet. Patrum Tom. II. p. 208. *Wiseler* in Theol. Studien und Kritiken 1847, Fascicul. IV. p. 825 sq.

2) Ita cum Moshemio (de rebus Christ. ante Constantin. M. p. 163) legendum puto. Editi: *quia.*

Pii fratrem presbyterum fuisse et propter librum Pastoris ab ipso exaratum, ipsum Pastorem esse cognominatum, e secunda epistola Pii I. ad Justum, episcopum Viennensem, conjici potest [1]).

Similia in libro Pontificali legimus: „*Sub hujus* (Pii I.) *episcopatu frater ejus Hermes librum scripsit, in quo mandatum continetur, quod ei praecepit angelus Domini, cum veniret ad eum in habitu pastoris, ut sanctum Pascha die dominica celebraretur*“ [2]).

Quae cum ita sint, Fragmento Muratoriano majorem fidem praebeamus oportet, quam merae Origenis aliorumque conjecturae.

His accedit, quod Tertullianus Montanista non solum ipse acerrime librum Pastoris impugnet, sed etiam ab orthodoxa ecclesia eum rejectum esse contendat: „*Secunda te poenitentia excipiet; eris iterum de moecho Christianus. Haec tu mihi, benignissime Dei interpres! Sed crederem tibi, si scriptura Pastoris, quae sola moechos amat, divino instrumento meruisset incidi; si non ab omni concilio ecclesiarum, etiam vestrarum, inter apocrypha et falsa judicaretur; adultera et ipsa, et inde patrona sociorum*“ [3]). Et alio loco: „*Et utique receptior apud ecclesias Epistola Barnabae* (i. e. epistola ad Hebraeos) *illo apocrypho Pastore moechorum*“ [4]).

Non majori reverentia *Hieronymus* de libro Pastoris locutus est. „*Ex quo*, inquit, *liber ille apocryphus stultitiae condemnandus est, in quo scriptum est, quemdam angelum, nomine Tyri, praeesse reptilibus*“ [5]). Hieronymum Hermae Pastorem Vis. IV, 2. respexisse vix dubium est.

Interna quoque indicia Hermae apostolico librum nostrum abjudicandum suadent, ut recte *Gratzius* contendit [6]). „Consilium nempe,“ inquit, „quo totum hoc opus est conscriptum,

1) *Presbyter Pastor titulum condidit, et digne in Domino obiit.* Apud *Galland.* T. I. p. 672. *Baron.* ad ann. 166. n. 3. — Epistolas Pii ad Justum episc., quamvis non *plane* sunt indubitatae, ceteris tamen epistolis Pio adscriptis longe esse praeferendas, inter doctos constat.

2) Apud *Baron.* ad ann. 159. n. 4 et infra p. XCVIII. lit. e.

3) Tertull. de pudicit. c. 10.

4) L. c. c. 20.

5) Hieron. lib. I in Habacuc. ad c. 1, 14.

6) Disquisitio in Pastorem Hermae. Partic. I. Bonnae 1820. p. 8 et 9.

Hermae convenire omnino vix potest. Pervoluto nempe hoc libro, haud difficile perspiciet unusquisque, auctorem inter alia eo maxime retulisse sua consilia, ut in controversia, primum seculo secundo orta [1]), statuat, ipsis gravioribus peccatoribus, et moechis et apostatis, restare poenitentiam, quamvis unicam. Mirum sane videtur, quod tam parum ad hoc consilium, quod clare prodit auctor, attendebatur, qua observatione duce, aetas scriptoris determinanda, nulla laborasset difficultate. Ex ipsa porro ratione et institutione hujus libri in promptu esse nobis videtur, auctorem Pastoris Montanum [2]) ejusque asseclas petere cogitasse. Montano enim, unacum sociabus suis Priscilla et Maximilla, divinis revelationibus gloriantibus, quibus, quae in disciplina christiana maxime desideranda venirent, instituebantur, auctor noster alias revelationes divinitus datas opponere meditatus est" [3]).

Quum denique auctor Pastoris de morte Apostolorum (Sim. IX, 16.) et de more, cum subintroductis vivendi (Sim. IX, 11.) verba faciat, non Hermam apostolicum, sed fratrem Pii I. librum nostrum exarasse putemus.

Priori, ut vidimus, parti sententiae nostrae Gratzius adstipulatur, sed quoad partem posteriorem a nobis recedens, non fratrem Pii I. sed anonymum quemdam scriptorem seculo secundo librum hunc composuisse suspicatur, dicens: „*si nempe auctor addictus fuisset ecclesiae latinae, Romanoque pontifici cognationis vinculo conjunctus, certe liber ipsius notior exstitisset Latinis, quam Graecis*" [4]). Gratzius hic verba Hieronymi respicit: „*apud quasdam Graeciae ecclesias* (liber Pastoris) *jam publice legitur; . . . . sed apud Latinos paene ignotus est*" [5]).

1) Conf. *Joh. Morinus* de disciplina poenitent. *Jacob. Sirmond.* hist. poen. publicae. *Orsius* de criminum capitalium per tria priora secula absolutione. 1730. 4.

2) Haeresis Montanistarum tempore Pii I., mediis seculi secundi temporibus, utque nonnulli malunt, jam A. 140 initium cepit. Cfr. quae de hac re disputavimus in Kirchenlexicon von Wetzer et Welte. Freiburg 1851. T. VII. p. 255 et 266.

3) Plane a nobis recedit *Dornerus* (Lehre von der Person Christi, ed. II. T. I. p. 189 sq.), contendens: librum pastoris paulo *ante* tempora Montani scriptam esse, et auctorem ejus praecursorem Montanismi fuisse.

4) Gratz, l. c. p. 8.

5) De viris illustr. c. 10.

Ex his vero verbis id tantum conjicere debebat vir doctissimus, *Hieronymi temporibus* librum nostrum apud Latinos paene ignoratum fuisse. Duobus autem seculis ante Hieronymum Pastoris librum apud Latinos pervulgatum fuisse, e verbis Tertulliani supra laudatis apparet. Facile autem fieri poterat, ut liber hic posterioribus seculis, i. e. quarto et quinto, a Graecis, qui verum auctorem incompertum habuerunt viroque apostolico librum tribuerunt, majoris aestimaretur ideoque saepius legeretur, quam a Latinis, quorum multi eodem errore capti non fuerunt.

Non est igitur, quod fratrem Pii I. librum nostrum conscripsisse dubitemus [1]).

Minime vero, quae ab illis sententiae nostrae objiciuntur, taceamus.

a) Frater Pii I, ajunt, sermone latino, non graeco, librum conscripsisset, quippe qui, teste libro pontificali Damasi, natione Italus esset. Sed Italos quoque istis temporibus graeco idiomate saepissime usos esse, plane constat.

b) Auctorem Vis. II. c. 4. se coaevum Clementis Romani significare affirmant. Bene quidem; sed Hermam juniorem poëma hoc apocalyptico-didacticum [2]), fraude quadam pia, ut Montani errores eo gravius impugnarentur, seniori Hermae apostolico supposuisse contendimus [3]).

c) Maxime Irenaeus [4]) apostolico Hermae testimonium prae-

1) Librum Pastoris mediis seculi secundi temporibus Lückius quoque assignat, *Einleitung in die Offenb. Johannis* p. 142. In eandem sententiam iere auctores libri celeberrimi: *Origines de l'église Romaine*, *par les membres de la communauté de Solesmes*. Paris, Debécourt, 1836. T. I. p. 145. Alia placent *Schwegler*o Tubingensi, qui Pastorem temporibus Trajani a Judaista quodam seu Ebionita conscriptum putat. *Das nachapost. Zeitalter*, T. I. p. 332 sqq. Ipsi partim accedit *Hilgenfeld* (apostol. Väter p. 161 et 179), qui librum nostrum *laico* cuidam christiano, partibus *Judaistarum* faventi tribuit, qui paulo post initium seculi secundi per praedicationem *poenitentiae* renovationem vitae ecclesiasticae adducere studuerit.

2) Hermam librum IV Esdrae imitatum esse contendit Jachmannus p. 65. Cfr. Not. 6 ad Vis. I, 3.

3) Simili modo conjugatum et ad inopiam redactum etc. se fingit. Cfr. Vis. I, 3. Vis. II, 4. Vis. III, 6.

4) Adv. Haer. IV, 20. n. 2. ed. Massuet.

bere videtur ita scribens: *Bene ergo pronuntiavit Scriptura, quae dicit: „primo omnium crede, quoniam unus est Deus“* etc. ex Mand. I. Nisi enim Irenaeus, aiunt, patrem apostolicum Pastoris auctorem putasset, librum titulo *Scripturae* non insigniisset. Clementem quoque Alexandrinum (Strom. lib. I, 17. 29. lib. II, 1. lib. VI, 15) ita librum Pastoris laudasse monent, ut eum apostolico Hermae tribuisse videatur. Non est, quod id negemus; sed utrique Patri verum libri scriptorem ignotum fuisse contendimus. Pii enim frater non aperte, ut credimus, se auctorem libri professus est.

d) Sed Frater Pii non *Hermas,* sed *Hermes* vocabatur. In hujus testimonium librum Pontificalem [1]) et spuriam quandam epistolam Pii I adducunt, ubi frater Romani illius pontificis *Hermes* appellatur. Catalogus vero iste, nec non epistola illa spuria longe minoris sunt ponderis, quam Fragmentum Muratorianum, quod fratrem Pii *Hermam* nominat [2]).

e) Denique librum illum Pastoris, quem frater Pii conscripsit, de paschate die dominica celebrando, verba fecisse contendunt; in nostro autem Pastoris libro hujus rei mentionem non fieri monent. Sed non nisi spuria illa Pii epistola, spuriusque liber Damasi pontificalis, in Pastore talia legi contendunt [3]), prorsus de ea re silentibus antiquis Patribus; quo fit, ut posterioribus temporibus mandatum de Paschate die dominica celebrando, ab interpolatore quodam additum fuisse putemus [4]).

II. Hermae Pastor in tres libros hodie divisus est, quorum primus IV visiones continet, secundus XII mandata, tertius

1) Cfr. supra p. XCV.

2) Cfr. quoque Pseudotertullianum supra p. XCIV.

3) *Sub hujus episcopatu frater ipsius Hermes librum scripsit, in quo mandatum continetur, quod ei praecepit angelus Domini, qui venit ad eum in habitu Pastoris, ut sanctum Pascha die dominica celebraretur.* Liber pontif. in vita Pii I. n. 2. p. 29. ed. Rom. 1724.

4) Cfr. quae de auctore libri Pastoris disputavimus in *Tübing. theol. Quartalschrift,* 1839. p. 169 sqq. Hermae apostolici rem agunt praesertim *Nourrius*, *Gallandius*, *Lumperus*, *Möhlerus* (Patrol. I. p. 97 sqq.) et *Jachmannus*, der Hirte des Hermas. Königsberg 1835. *Semlerus* Pastorem Hermae in Aegypto conscriptum esse, male putavit. Cfr. Vis. II, 3. p. 329. not. 2.

X similitudines complectitur. Haec divisio posterioribus editoribus adscribenda est; siquidem illam neque MSS. exemplaria, neque vetusti scriptores agnoscunt; quin et a codicibus, qui superant, abesse capitum lemmata, Cotelerius aliique observarunt [1]).

III. Totum Hermae opus Pastoris nomine inscribitur, quod angelus poenitentiae, habitu pastorali indutus, Hermam alloquens et informans libro II. et III. inducitur. Aliam sententiam Jachmannus (l. c. p. 28) tueri videtur, monens, denominationem illam fortasse ab indole operis ethica derivandam esse, simili modo, quo et tres Pauli epistolae pastorales nuncupatae fuerint.

IV. Hermae Pastorem *graece* primo fuisse scriptum, nemo nescit; dolendum tamen, quod textus jam dudum temporum injuria sic interciderit, ut nonnulla tantum loca supersint, vetustiorum patrum graecorum operibus intexta. Quibus quidem laciniis, in primis vero fragmentis iis, quae satis multa occurrunt in *Doctrina ad Antiochum ducem,* inter Athanasii supposititia a Montfauconio evulgata, jactura hujusmodi utcumque sarciri potest.

V. Integra Pastoris exstat interpretatio latina, cujus auctor penitus incompertus est. Haec versio antiquissima facile putanda, utpote quae Tertulliani aetate fuisse videtur ecclesiae Africanae notissima.

VI. De auctoritate Pastoris in ecclesia, de theologia Hermae et de fine librorum ejus adeas Jachmannum (l. c. p. 68 sqq.), Lumperum [2]), Heynsium, Junium et van Gilse [3]), Möhlerum [4]), Lückium [5]), Weinrichium [6]), Hilgenfeldum [7]), Dornerum [8]) et alios, collatis iis, quae in Tübinger theol. Quartalschrift 1839. p. 174—184 et infra in notis ad Similit. IX, c. 5 et 6 monenda putavimus.

1) Cfr. *Galland.* Bibl. T. I. p. XXVII.

2) *Lumper*, hist. theol. crit. T. I. p. 116—145.

3) Commentationes de Patrum apost. doctrina morali p. 88 sqq. p. 99 sqq. p. 85 sqq.

4) *Möhler*, Patrolog. T. I. p. 100—106. *Athanas.* T. I. p. 14.

5) *Lücke*, Einleitung in die Offenb. Johannis p. 141 sqq.

6) *Weinrich*, disq. in doctrinam moralem ab Herma in Pastore propositam. Wirceb. 1804.

7) *Hilgenfeld*, die apostol. Väter. Jenae 1853. p. 165 sqq.

8) *Dorner*, Lehre von der Person Christi. Edit. II. T. I. p. 185—213.

VII. Primus Hermae tractatum Parisiis A. 1513 edi curavit Jacobus Faber Stapulensis. Optimas editiones Fabricius et Gallandius in lucem publicam emiserunt, quos et nos duces selegimus, Pastorem collectioni nostrae adjungere non dubitantes, quamvis et ipsi neminem apostolicorum virorum auctorem ejus putamus.

S. BARNABAE

EPISTOLA CATHOLICA.[1]

I. *Salutatio Barnabae ad fratres.*

[2] Avete, filii et filiae, in nomine Domini nostri Jesu Christi, qui nos dilexit, in pace. Magnarum et honestarum Dei [3] aequitatum abundantiam sciens esse in vobis, supra modum exhilaror beatis et praeclaris spiritibus vestris, quod [4] sic naturalem gratiam accepistis. Propter quod plurimum gratulor mihi, [5] sperans liberari, quia vere video in vobis infusum spiritum ab [6] honesto fonte Dei, [7] cum persuasum mihi sit hoc, et [8] plenus sciam,

1) Epistolam Barnabae καθολικὴν appellat *Origenes* contra Cels. I, n. 63. T. I. p. 378 ed. Ruaeorum.

2) Initium hujus epistolae antiquae versioni latinae codicis Corbeiensis debemus, qui primam epistolae nostrae partem c. 1 — 17 incl. continet et ante seculum IX conscriptus est. In textu graeco quatuor prima capita cum quinti dimidio desunt. Argumenta capitum a nobis, non a veteri interprete, superscripta sunt.

3) I. e. *virtutum a Deo datarum.* Procul dubio in textu graeco legebatur δικαιωμάτων. Δικαίωμα autem, quod vetus interpres semper reddit „*aequitas*“, duplicem habet sensum: a) = *probitas*, *pietas*, *virtus*, *sanctitas*, e. g. Rom. 5, 18 et hic apud Barnabam, b) = *praeceptum*, ut in capite sequenti epistolae nostrae et Luc. 1, 6. Rom. 1, 32. 2, 36. Codex Ms. male habet *aequitate*.

4) In graeco scriptum fuisse οὕτως ἔμφυτον, i. e. *altius radicatam*, *gratiam bene insitam et plantatam in anima justi*, ergo *firmam*, jam Hugo Menardus acute conjecit. Simili modo cap. IX τὴν ἔμφυτον δωρεὰν vetus interpres latine reddidit: *naturale donum.* Ἔμφυτον λόγον = *insitum verbum* etiam in epistola S. Jacobi 1, 21 reperies.

5) Cfr. Rom. 7, 24.

6) I. e. *egregio*. Menard.

7) Male alii hic *punctum* ponunt. Sensus est: *gratulor mihi et lubens moriar* (seu: *e vinculis liberatum iri spero.* Rhode in recensione editionis nostrae), *quia video vobis infusum spiritum Dei, persuasus, evangelicam meam apud vos praedicationem Dei gratia plurimos fructus tulisse.*

8) Ita Cod. Ms.; *plenius* legendum esse suspicantur Menard. et Oxon. Cfr. πληροφορηθεὶς Rom. 4, 21.

quia, dum ad vos adloquor, multa mihi bona successerunt in via [1] aequitatis Domini. Ideo, [2] fratres, et ego cogito diligere vos super animam meam; quia magnitudo fidei et dilectio habitat in [3] illo, et spes vitae [4] illius. Cogitans ergo hoc — [5] quasi curae mihi fuerit, ut vobiscum partiar

ἀφ᾽ οὗ ἔλαβον μέρους . . .	ex eo, quod accepi — futurum
. . . .	mihi, talibus [6] spiritibus ser-
. . . . *ἐσπούδασα*	vienti, hoc in mercede, [7] ad-
κατὰ μικρὸν ὑμῖν πέμψαι, ἵνα	properavi pauca vobis mittere,
μετὰ τῆς πίστεως ὑμῶν τελείαν	ut fidem consummatam habeatis
ἔχητε καὶ τὴν γνῶσιν. [8]	et scientiam.

Tres sunt [9] ergo [10] constitutiones Domini: [11] vitae spes, initium et consummatio. Propalavit enim Dominus per Prophetas, [12] quae praeterierunt, et [13] futurorum dedit nobis initia scire.

1) I. e. *gratia*, *benignitate*.

2) Codex Corbeiensis habet *fors*, quod hic sensu caret. Procul dubio vetus interpres scripserat FRS, i. e. *fratres*, quod librarius quidam inepte in *fors* mutavit.

3) I. e. in hac re, in hac dilectione proximi vera consistit dilectio, vera fides et firma spes. Aliter alii hunc locum interpretantur. Schnitzerus verba *in illo* ad antecedentia *infusum spiritum* refert, hunc spiritum infusum fontem dilectionis, fidei et spei esse affirmans. *In illo* = *in Domino* esse, Henrico Rhode placet.

4) I. e. *aeternae*.

5) Fortasse in graeco legebatur *ὡς σπουδασάμενος*, *cum mihi curae esse soleat*. Sensus: *Reputans — ut sum consuetus vobiscum partiri — bene me fore meriturum*, *si vobis spiritualiter serviam* etc.

6) Ms. *spiritus servientes*. Potterus conjicit: *spiritu servienti*; Schnitzerus (in recensione editionis nostrae): *spiritus servientis* (Genitiv. absol.) = *τοιούτοις τοῦ πνεύματος ὑπουργοῦντος*, i. e. *quum spiritus vobis* (*talibus*) *serviat*.

7) Ms. *adpropiavi*.

8) Graeca haec exstant apud *Clementem Alex.* Strom. II. c. 6. p. 445. ed. Pott. Venet. 1757.

9) Ergo = *οὖν* = *nempe*. Sensus est: *Talis in fide et scientia progressus Deo placet*, *qui ipse tres gradus in obtinenda salute ordinavit.*

10) *Διαταγαί*, *ordinationes*.

11) *Vitae spes* per oeconomiam veterem generi humano proposita; *initium vitae* per primum adventum Christi et fundationem regni divini in terris, *consummatio vitae* in regno divino in coelis.

12) *Quae praeterierunt*, i. e. veterem oeconomiam Dominus per prophetas fundavit, instituit, palam fecit. Ms. male *qui*.

13) I. e. nos ipsi *initia vitae* vidimus, i. e. fundationem regni divini in *terris*, quae simul initium est

[1] Sicut ergo locutus est, honestius et altius accedere [2] ad aram illius. Ego autem non tanquam doctor, sed unus ex vobis, demonstrabo pauca, [3] per quae in plurimis laetiores sitis.

II. *Sacrificia judaica abolita sunt.*

Cum sint ergo dies nequissimi, et [4] contrarius habeat hujus saeculi potestatem; debemus adtendentes inquirere [5] aequitates Domini.

[6] Τῆς μὲν οὖν πίστεως ἡμῶν εἰσιν οἱ συλλήπτορες φόβος καὶ ὑπομονή· τὰ δὲ συμμαχοῦντα ἡμῖν μακροθυμία καὶ ἐγκράτεια. [7] Τούτων οὖν, τὰ πρὸς τὸν Κύριον, μενόντων ἁγνῶς, [8] συνευφραίνονται αὐτοῖς σοφία, σύνεσις, ἐπιστήμη, γνῶσις.

[6] Fidei ergo nostrae adjutor est timor et sustinentia; quae autem nobiscum pugnant, patientia est et continentia. [7] Haec cum apud Dominum permanent casta, [8] conlaetantur illis sapientia et intellectus.

Adaperuit enim nobis per omnes Prophetas, quia non utitur nostris hostiis, neque victimis, neque oblationibus, haec dicens: [9] *Quo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum? dicit Dominus. Plenus sum holocaustomatibus arietum et pinguaminibus agnorum; et sanguinem hircorum et taurorum nolo; nec si veniatis* [10] *videri mihi. Quis enim exquisivit haec de manibus vestris? Calcare aulam meam non adjicietis. Si*

futurorum = vitae consummatae in regno *coelesti.*

1) Sensus: *Ideo, divinae voluntati obtemperantes, purius et altius ascendere debemus ad divinam veritatem. Qua in re epistola mea utinam vos adjuvet.*

2) Sc. *debemus;* in praeceptis enim passim ante infinitivum δεῖ subauditur. Clericvs.

3) Cfr. 1 Joann. 1, 4.

4) I. e. *Satanas.* Cfr. 1 Petr. 5, 8.

5) Δικαιώματα, *praecepta*, vel ut infra: *consilia benignitatis.* Cfr. c. X, XVI et XXI. et c. I. Nota 3.

6) Graeca haec exstant apud *Clem. Alex.* l. c.

7) I. e. *his ergo in iis, quae ad Dominum pertinent, caste manentibus* etc. *Casta* i. e. integra. Menard.

8) Sensus est: *ceteris fidei nostrae contra Satanam adjutoribus sapientia* — ἡ ἐπιστήμη τῶν δικαιωμάτων τοῦ κυρίου — *sese conjungat oportet.* Quaenam sint δικαιώματα illa, in sequentibus exponitur.

9) Isai. 1, 11—14.

10) Male Ms. *videre*; juxta LXX. l. *videri mihi*, i. e. *videri a me.* Menard.

VII. Primus Hermae tractatum Parisiis A. 1513 edi curavit Jacobus Faber Stapulensis. Optimas editiones Fabricius et Gallandius in lucem publicam emiserunt, quos et nos duces selegimus. Pastorem collectioni nostrae adjungere non dubitantes, quamvis et ipsi neminem apostolicorum virorum auctorem ejus putamus.

S. BARNABAE
EPISTOLA CATHOLICA.[1]

I. *Salutatio Barnabae ad fratres.*

[2] Avete, filii et filiae, in nomine Domini nostri Jesu Christi, qui nos dilexit, in pace. Magnarum et honestarum Dei [3] aequitatum abundantiam sciens esse in vobis, supra modum exhilaror beatis et praeclaris spiritibus vestris, quod [4] sic naturalem gratiam accepistis. Propter quod plurimum gratulor mihi, [5] sperans liberari, quia vere video in vobis infusum spiritum ab [6] honesto fonte Dei, [7] cum persuasum mihi sit hoc, et [8] plenus sciam,

1) Epistolam Barnabae καθολικὴν appellat *Origenes* contra Cels. I, n. 63. T. I. p. 378 ed. Ruaeorum.

2) Initium hujus epistolae antiquae versioni latinae codicis Corbeiensis debemus, qui primam epistolae nostrae partem c. 1 — 17 incl. continet et ante seculum IX conscriptus est. In textu graeco quatuor prima capita cum quinti dimidio desunt. Argumenta capitum a nobis, non a veteri interprete, superscripta sunt.

3) I. e. *virtutum a Deo datarum.* Procul dubio in textu graeco legebatur δικαιωμάτων. Δικαίωμα autem, quod vetus interpres semper reddit „*aequitas*“, duplicem habet sensum: a) = *probitas*, *pietas*, *virtus*, *sanctitas*, e. g. Rom. 5, 18 et hic apud Barnabam, b) = *praeceptum*, ut in capite sequenti epistolae nostrae et Luc. 1, 6. Rom. 1, 32. 2, 36. Codex Ms. male habet *aequitate*.

4) In graeco scriptum fuisse οὕτως ἔμφυτον, i. e. *altius radicatam*, *gratiam bene insitam et plantatam in anima justi*, ergo *firmam*, jam Hugo Menardus acute conjecit. Simili modo cap. IX τὴν ἔμφυτον δωρεὰν vetus interpres latine reddidit: *naturale donum*. Ἔμφυτον λόγον = *insitum verbum* etiam in epistola S. Jacobi 1, 21 reperies.

5) Cfr. Rom. 7, 24.

6) I. e. *egregio*. Menard.

7) Male alii hic *punctum* ponunt. Sensus est: *gratulor mihi et lubens moriar* (seu: *e vinculis liberatum iri spero*. Rhode in recensione editionis nostrae), *quia video vobis infusum spiritum Dei*, *persuasus*, *evangelicam meam apud vos praedicationem Dei gratia plurimos fructus tulisse.*

8) Ita Cod. Ms.; *plenius* legendum esse suspicantur Menard. et Oxon. Cfr. πληροφορηθεὶς Rom. 4, 21.

quia, dum ad vos adloquor, multa mihi bona successerunt in via [1] aequitatis Domini. Ideo, [2] fratres, et ego cogito diligere vos super animam meam; quia magnitudo fidei et dilectio habitat in [3] illo, et spes vitae [4] illius. Cogitans ergo hoc — [5] quasi curae mihi fuerit, ut vobiscum partiar

ἀφ᾽ οὗ ἔλαβον μέρους . . .	ex eo, quod accepi — futurum
. . . .	mihi, talibus [6] spiritibus ser-
. . . . ἐσπούδασα	vienti, hoc in mercede, [7] ad-
κατὰ μικρὸν ὑμῖν πέμψαι, ἵνα	properavi pauca vobis mittere,
μετὰ τῆς πίστεως ὑμῶν τελείαν	ut fidem consummatam habeatis
ἔχητε καὶ τὴν γνῶσιν. [8]	et scientiam.

Tres sunt [9] ergo [10] constitutiones Domini: [11] vitae spes, initium et consummatio. Propalavit enim Dominus per Prophetas, [12] quae praeterierunt, et [13] futurorum dedit nobis initia scire.

1) I. e. *gratia*, *benignitate*.

2) Codex Corbeiensis habet *fors*, quod hic sensu caret. Procul dubio vetus interpres scripserat FRS, i. e. *fratres*, quod librarius quidam inepte in *fors* mutavit.

3) I. e. in hac re, in hac dilectione proximi vera consistit dilectio, vera fides et firma spes. Aliter alii hunc locum interpretantur. Schnitzerus verba *in illo* ad antecedentia *infusum spiritum* refert, hunc spiritum infusum fontem dilectionis, fidei et spei esse affirmans. *In illo* = *in Domino* esse, Henrico Rhode placet.

4) I. e. *aeternae*.

5) Fortasse in graeco legebatur ὡς σπουδασάμενος, *cum mihi curae esse soleat*. Sensus: *Reputans — ut sum consuetus vobiscum partiri — bene me fore meriturum, si vobis spiritualiter serviam* etc.

6) Ms. *spiritus servientes*. Potterus conjicit: *spiritu servienti*; Schnitzerus (in recensione editionis nostrae): *spiritus servientis* (Genitiv. absol.) = τοιούτοις τοῦ πνεύματος ὑπουργοῦντος, i. e. *quum spiritus vobis (talibus) serviat*.

7) Ms. *adpropiavi*.

8) Graeca haec exstant apud *Clementem Alex.* Strom. II. c. 6. p. 445. ed. Pott. Venet. 1757.

9) Ergo = οὖν = *nempe*. Sensus est: *Talis in fide et scientia progressus Deo placet, qui ipse tres gradus in obtinenda salute ordinavit.*

10) Διαταγαὶ, *ordinationes*.

11) *Vitae spes* per oeconomiam veterem generi humano proposita; *initium vitae* per primum adventum Christi et fundationem regni divini in terris, *consummatio vitae* in regno divino in coelis.

12) *Quae praeterierunt*, i. e. veterem oeconomiam Dominus per prophetas fundavit, instituit, palam fecit. Ms. male *qui*.

13) I. e. nos ipsi *initia vitae* vidimus, i. e. fundationem regni divini in *terris*, quae simul initium est

[1] Sicut ergo locutus est, honestius et altius accedere [2] ad aram illius. Ego autem non tanquam doctor, sed unus ex vobis, demonstrabo pauca, [3] per quae in plurimis laetiores sitis.

II. *Sacrificia judaica abolita sunt.*

Cum sint ergo dies nequissimi, et [4] contrarius habeat hujus saeculi potestatem; debemus attendentes inquirere [5] aequitates Domini.

[6] *Τῆς μὲν οὖν πίστεως ἡμῶν εἰσιν οἱ συλλήπτορες φόβος καὶ ὑπομονή· τὰ δὲ συμμαχοῦντα ἡμῖν μακροθυμία καὶ ἐγκράτεια.* [7] *Τούτων οὖν, τὰ πρὸς τὸν Κύριον, μενόντων ἁγνῶς,* [8] *συνευφραίνονται αὐτοῖς σοφία, σύνεσις, ἐπιστήμη, γνῶσις.*	[6] Fidei ergo nostrae adjutor est timor et sustinentia; quae autem nobiscum pugnant, patientia est et continentia. [7] Haec cum apud Dominum permanent casta, [8] conlaetantur illis sapientia et intellectus.

Adaperuit enim nobis per omnes Prophetas, quia non utitur nostris hostiis, neque victimis, neque oblationibus, haec dicens: [9] *Quo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum? dicit Dominus. Plenus sum holocaustomatibus arietum et pinguaminibus agnorum; et sanguinem hircorum et taurorum nolo; nec si veniatis* [10] *videri mihi. Quis enim exquisivit haec de manibus vestris? Calcare aulam meam non adjicietis. Si*

futurorum = vitae consummatae in regno *coelesti.*

1) Sensus: *Ideo, divinae voluntati obtemperantes, purius et altius ascendere debemus ad divinam veritatem. Qua in re epistola mea utinam vos adjuvet.*

2) Sc. *debemus;* in praeceptis enim passim ante infinitivum *δεῖ* subauditur. Clericus.

3) Cfr. 1 Joann. 1, 4.

4) I. e. *Satanas.* Cfr. 1 Petr. 5, 8.

5) *Δικαιώματα, praecepta,* vel ut infra: *consilia benignitatis.* Cfr. c. X, XVI et XXI. et c. I. Nota 3.

6) Graeca haec exstant apud *Clem. Alex.* l. c.

7) I. e. *his ergo in iis, quae ad Dominum pertinent, caste manentibus* etc. *Casta* i. e. integra. Menard.

8) Sensus est: *ceteris fidei nostrae contra Satanam adjutoribus sapientia* — *ἡ ἐπιστήμη τῶν δικαιωμάτων τοῦ κυρίου* — *sese conjungat oportet.* Quaenam sint *δικαιώματα* illa, in sequentibus exponitur.

9) Isai. 1, 11—14.

10) Male Ms. *videre*; juxta LXX. I. *videri mihi,* i. e. *videri a me.* Menard.

adtuleritis mihi similaginem, vanum; [1] *supplicamentum execratio mihi est.* [2] *Neomenias vestras et diem magnum non sustineo; jejunium et ferias et dies festos vestros odit anima mea.* Haec ergo vacua fecit, ut nova lex Domini nostri Jesu Christi, quae sine [3] jugo necessitatis est, [4] humanam habeat oblationem. Dicit Dominus iterum ad illos: [5] *Numquid ego praecepi parentibus vestris, cum exierunt de terra Aegypti, ut offerrent mihi hostias et victimas? Sed hoc praecepi illis dicens:* [6] *unusquisque vestrum adversus proximum non habeat malitiam, et juramentum* [7] *mendum non* [8] *amet.* Intelligere ergo debemus, cum non simus sine intellectu, consilium benignitatis patris nostri; quia nobis dicit, volens nos [9] similiter errantes quaerere, quemadmodum ad illum accedamus. Nobis enim dicit: [10] *Sacrificium Deo cor contribulatum, et humiliatum Deus non despicit.* Certius ergo inquirere debemus, fratres, de nostra salute, ut ne quando [11] habeat introitum in nobis, et [12] avertat nos a vita nostra.

III. *Jejunia Judaeorum non sunt vera, nec Deo accepta.*

Dicit ergo iterum de his ad illos: [13] *Ut quid mihi jejunatis, ut hodie audiatur vox vestra in clamore? Non tale jejunium elegi, dicit Dominus, ut quis humiliet animam suam sine causa. Neque si curvaveris quasi circulum collum tuum, et saccum te circumdederis, et cinerem straveris; nec sic celebrabis jejunium acceptum.* Ad nos autem sic dicit: [14] *Cum jejunaveritis,*

1) *Θυμίαμα* LXX.
2) Cfr. Justin. Apol. I. n. 37.
3) Cfr. Galat. 5, 1.
4) I. e. ut in novo foedere homo se ipsum Deo offerat.
5) Jerem. 7, 22. 23.
6) Zachar. 8, 17.
7) *Juramentum mendum.* Cave haec mutes cum Menardo et Oxoniensibus in *mendax;* est enim prisca vox latina, ut docet Charisius, lib. I. Cler.
8) Ms. *habet.* Lege: *amet,* vel *habeat.*
9) I. e. *nos, in Judaeorum errores delapsos, salvare cupiens, Deus nobis ostendit, quemadmodum ad ipsum accedamus,* corde videlicet contrito.
10) Ps. 50, 19.
11) Suppl. *contrarius* vel *Satanas.* Menard.
12) Ita *Rhode.* Ms. *evertat.* Cfr. Ignat. ad Eph. c. 17: *μὴ αἰχμαλωτίσῃ ὑμᾶς ἐκ τοῦ προκειμένου ζῆν.*
13) Isai. 58, 4. 5.
14) Isai. 58, 6—10.

solve omnem nodum injustitiae, [1] *et omnem consignationem iniquam dele; resolve suffocationes* [2] *impotentium commerciorum, dimitte quassatos in remissionem, et omnem* [3] *cautionem malignam dissipa. Frange esurienti panem tuum, et egenos sine tecto induc in domum tuam. Cum videris nudum, vesti, et domesticos seminis tui non despicies. Tunc erumpet* [4] *temporaneum lumen tuum, et* [5] *vestimenta tua cito* [6] *oriuntur; et praeibit ante te justitia, et claritas Dei circumdabit te. Tunc exclamas, et Deus exaudiet te; cum adhuc loqueris, dicet: ecce adsum, si abstuleris a te nodum et* [7] *suadelam malorum, et verbum murmurationis, et dederis esurienti panem ex animo.* In hoc ergo, fratres, providens est et misericors Deus, quia in simplicitate crediturus esset populus, quem comparavit dilecto suo, atque ante ostendit omnibus nobis, ut non incurramus, tanquam proselyti, ad [8] illorum legem.

IV. *Antichristus ante portas; ergo fugiamus errores Judaizantium et opera malae viae.*

Oportet ergo de [9] his talibus multum scrutantes scribere, quae [10] nos possint sanare. Fugiamus ab omni opere iniquitatis, et odio habeamus [11] errorem hujus temporis, ut futuro diligamur.

1) *Et omnem — dele.* Relegari debent ista ad marginem; sunt enim alia versio verborum *πᾶσαν συγγραφὴν ἄδικον διάσπα*, quae infra sic redduntur: *et omnem cautionem* etc. Cotel.

2) I. e. violentorum. Menard.

3) *Συγγραφὴν* LXX.

4) *Πρώϊμον* LXX., i. e. *matutinum.* Menard. Sensus: *Tunc splendebis aurorae instar, et brevi magnificis vestibus ornaberis*, i. e. *felix eris.*

5) *Ἰάματα* LXX., i. e. *sanitates*, pro quo quidam legerunt *ἱμάτια.* Men.

6) L. *orientur.* Cotel.

7) Apud LXX *χειροτονίαν* legitur, i. e. *porrectio manuum* seu ad falsum testimonium, seu ad irrisionem proximi. — Cf. librum meum: *Das Sendschreiben des Apostels Barnabas. Tübing.* 1840. p. 53. — Imperitia interpretis, si Clericum audias, effecit, ut *χειροτονίαν* putaret compositam esse ex *χείρων* = *deterior, pejor.* Tum etiam syllabas *τονίαν* non modo a *τείνω* esse credidit, sed verbum hoc interpretatus est *contendere*, h. e. *vehementer velle, persuadere.*

8) I. e. *Judaeorum.*

9) Ita Voss. Ms. *histantibus.* Coterio placet: *his instantibus.* Cfr. librum meum: *Das Sendschreiben des Ap. Barn.* p. 54. Not. 1.

10) Ms. *non.*

11) Error hujus temporis est: *judaizare.*

Non demus animae nostrae spatium, ut possit habere potestatem discurrendi cum nequissimis et peccatoribus, ne quando similemus illis. [1] Consummata enim tentatio, sicut scriptum est, sicut Daniel dicit, adpropinquavit. Propter hoc enim Dominus [2] intercidit tempora et dies, ut acceleret dilectus illius ad hereditatem suam. Dicit sic propheta: [3] *Regna in terris decem regnabunt; et resurget retro pusillus, qui deponet tres in unum.* De regnis similiter [4]. De hoc ipso [5] dicit iterum Daniel: [6] *Et vidi quartam bestiam, nequam et fortem, et saeviorem caeteris bestiis marinis, et apparuerunt illi decem cornua; et ascendit aliud cornu breve in medio illorum, et dejecit cornua tria de majoribus cornibus.* [7] Intelligere ergo debemus. Adhuc et rogo vos tanquam unus ex vobis, omnes amans super animam meam, ut attendatis vobis, et non similetis eis, qui peccata sua congerunt, et dicunt: quia testamentum illorum et [8] non nostrum est. Nostrum autem, quia illi in perpetuum perdiderunt illud, quod Moyses accepit. Dicit enim Scriptura: [9] *Et fuit Moyses in monte jejunans XL diebus et XL noctibus; et accepit testamentum a Domino, tabulas lapideas, scriptas manu Dei.* Sed conversi in idola perdiderunt illud. Dicit enim Dominus Moysi: [10] *Moyses, descende celerius, quia praeteriit legem populus tuus, quem eduxisti de terra Aegypti.* Et projecit Moyses tabulas lapideas de manibus suis, et confractum est testamentum eorum, ut dilectio

1) I. e. *Antichristus jam ante portas; Deus enim tempora abbreviavit, ut regnum Christi citius adveniret.* Cfr. Dan. 9, 21. 27.

2) I. e. *abbreviavit.* Ms. *interdicit.*

3) Dan. 7, 24.

4) I. e. cum depositis regibus et regna eorum evertentur.

5) Sc. pusillo = Antichristo.

6) Dan. 7, 7. 8.

7) I. e. *prudentes simus, ne pereamus in tentatione.*

8) *Non* ante *nostrum* ponendum esse conjicit Dr. *Nolte* in *Scheiner* etc. Zeitschrift für d. kathol. Theologie. Wien 1851. T. VI. P. II. p. 227. Sensus est: *Judaei et Ebionitae contendunt, Christianos ex gentibus venientes partem non habere promissionum* etc. *veteris Testamenti.* — Conjecturam hanc recipere nolentes locum nostrum ita explicent oportet: *Judaei et Ebionitae legem Judaicam non solum Judaeos, sed et nos* (Christianos) *obligare contendunt.* Et sequentia: *Revera autem foedus divinum nostrum solum est, non Judaeorum simul.*

9) Exod. 31, 18. 34, 28.

10) Exod. 32, 7. Deut. 9, 12.

Jesu consignetur in praecordiis vestris [1] in spem fidei illius. Propter quod adtendamus novissimis diebus. Nihil enim proderit nobis omne tempus vitae nostrae et fidei, si non [2] odio iniquum et futuras tentationes habeamus, sicut dicit filius Dei: [3] *Resistamus omni iniquitati, et odio habeamus eam.* Ergo considerate opera [4] malae viae. Non separatim debetis [5] seducere vos tanquam justificati; sed in unum convenientes inquirite, quod communiter dilectis conveniat et prosit. Dicit enim Scriptura:

[6] *Οὐαὶ οἱ συνετοὶ παρ᾽ ἑαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες. Πνευματικοὶ γενώμεθα, ναὸς τέλειος τῷ Θεῷ. Ἐφ᾽ ὅσον ἐστὶν ἐφ᾽ ἡμῖν, μελετῶμεν τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ, καὶ φυλάσσειν ἀγωνιζώμεθα τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ (ἵνα ἐν τοῖς δικαιώμασιν αὐτοῦ εὐφρανθῶμεν).*

[6] *Vae illis, qui sibi solis intelligunt, et apud se docti videntur.* Simus spiritales, simus [7] templum consummatum Deo; in quantum est in nobis, [8] meditemur timorem Dei, et custodiamus mandata illius.

[9] Dominus non accepta persona judicat mundum; unusquisque secundum, quae facit, accipiet. Si fuerit bonus, bonitas eum antecedit; si nequam, merces nequitiae eum sequitur. Adtendite, ne quando [10] quiescentes jam vocati addormiamus in peccatis nostris, et Nequam accipiens potestatem [11] nostram suscitet [12] nos et excludat a regno Domini. Adhuc et illud intelligite, cum

1) I. e. *et ut spem vestram in fide* εἰς Χριστὸν *ponatis.* Sensus: *Moses projecit tabulas*, ut ostenderet, non Judaeos, sed Christianos veros esse haeredes divini foederis.

2) Ms. *modo.*

3) Hanc Christi sententiam in toto Evang. non reperies. Ergo aut ex traditione haustam, aut ex aliis locis compositam eam putes, e. g. ex Jac. 4, 7. vel II Tim. 2, 19: ἀποστήτω ἀπὸ ἀδικίας et Ps. 119, 163: ἀδικίαν ἐμίσησα.

4) Cfr. c. V et XX.

5) *Se seducere* = *se separare.* Menard. Cfr. Hebr. 10, 25.

6) Isai. 5, 21. Graeca exstant apud *Clem. Alex.* Strom. II. c. 7. p. 447. ed. Venet. Verbis ἵνα — εὐφρανθῶμεν, quae a me uncis sunt inclusa, nil respondet in veteri versione latina.

7) Cfr. I Cor. 3, 16. 17.

8) Cfr. Isai. 33, 18.

9) Cfr. I Petr. 1, 17. Gal. 2, 6. I Cor. 3, 8.

10) Cfr. Matth 25, 5 seqq.

11) I. e. *nostri.* Menard.

12) In Ms. deest *nos.* Alii *suscitetur.*

[1] videritis tanta signa et monstra in populo Judaeorum, et sic illos dereliquit Dominus. Adtendamus ergo, ne forte, sicut scriptum est, [2] *multi vocati, pauci electi,* inveniamur.

V. *Novum foedus, passione Christi fundatum, est nobis ad salutem, Judaeis ad interitum.*

Propter hoc Dominus sustinuit tradere corpus suum in exterminium, ut remissione peccatorum sanctificemur, quod est sparsione sanguinis illius. Scriptum est enim de illo, quaedam ad populum Judaeorum, quaedam ad nos. Dicit autem sic: [3] *Vulneratus est propter iniquitates nostras, et vexatus est propter peccata nostra; sanguine illius sanati sumus. Tanquam ovis ad victimam adductus est; et sicut agnus coram tondente se, sic non aperuit os suum.* [4] Supergratulari ergo debemus Domino, quia et praeterita nobis ostendit, et sapientes fecit, et de futuris non sumus sine intellectu. Dicit autem: [5] *Non injuste tenduntur retia avibus.* Hoc dicit, quia juste [6] periet homo habens viam veritatis, scientiam, et se a via tenebrosa non continet adhuc. Et [7] ad hoc Dominus sustinuit pati pro anima nostra, cum sit orbis terrarum Dominus, cui dixit [8] die ante constitutionem saeculi: [9] *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* Quomodo ergo sustinuit, cum ab hominibus hoc pateretur, discite. Prophetae, ab ipso habentes donum, in illum prophetaverunt; ille autem, ut vacuam faceret mortem et de mortuis resurrectionem ostenderet (quia in carne oportebat eum adparere), sustinuit, ut promissum parentibus redderet, et ipse sibi

1) Est perfectum; Hierosolyma enim jam erat eversa. Cfr. c. XVI.

2) Matth. 20, 16. 22, 14. Verba „*sicut scriptum est*" ab interprete latino addita putat *Credner* Beitr. I, 28.

3) Isai. 53, 5. 7.

4) Haec ad *nos* locutus est Dominus, nobis revelans mortem expiatoriam Christi et alia, quae sunt futura; ergo gratias agamus ei. Sequentia vero *Judaeis* sunt dicta.

5) Proverb. 1, 17. Haec ad *Judaeos* dicta sunt.

6) Menardus male correxit *peribit* pro *periet*, cum non hoc minus quam alterum in usu fuerit aevo posteriori. Ita et alibi *interiet*, *exiet* et *transiet*, etiam apud Tibullum. Voss.

7) I. e. πρὸς τοῦτο = *porro*.

8) Scil. *pater*. Menard.

9) Genes. 1, 26.

[1] τὸν λαὸν τὸν [2] καινὸν ἑτοιμάζων ἐπιδείξῃ ἐπὶ τῆς γῆς ὤν, ὅτι τὴν [3] ἀνάστασιν αὐτὸς ποιήσας κρινεῖ. [4] Πέρας γέ τοι διδάσκων τὸν Ἰσραὴλ, καὶ τηλικαῦτα τέρατα καὶ σημεῖα ποιῶν, ἐκήρυξε, καὶ [5] ὑπερηγάπησεν αὐτόν. Ὅτε δὲ τοὺς ἰδίους Ἀποστόλους, μέλλοντας κηρύσσειν τὸ εὐαγγέλιον αὐτοῦ, ἐξελέξατο, [6] ὄντας ὑπὲρ πᾶσαν ἁμαρτίαν ἀνομωτέρους — ἵνα δείξῃ, [7] ὅτι οὐκ ἦλθε „καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν" — τότε ἐφανέρωσεν ἑαυτὸν υἱὸν Θεοῦ εἶναι. [8] Εἰ γὰρ μὴ ἦλθεν ἐν σαρκὶ, πῶς ἂν ἐσώθημεν ἄνθρωποι, βλέποντες αὐτόν; ὅτι τὸν μέλλοντα [9] μὴ εἶναι ἥλιον, ἔργον χειρῶν αὐτοῦ ὑπάρχοντα, βλέποντες οὐκ ἰσχύουσιν εἰς

populum novum parans, dum in terris degit, ostenderet, quod [3] facta resurrectione ipse esset et judicaturus. [4] Porro, docens Israëlem, atque tam magna prodigia et signa faciens, praedicavit, ac [5] illum [Israëlem] summe dilexit. Quando autem Apostolos suos, ipsius Evangelium praedicaturos, elegit, [6] homines omni peccato iniquiores — ut ostenderet, quod non venit [7] *vocare justos, sed peccatores ad poenitentiam* — tunc palam fecit, se esse filium Dei. [8] Nisi vero in carne venisset, quomodo servati fuissemus nos homines, videntes eum? quandoquidem ii, qui solem hunc aliquando [9] desiturum, opus manuum ejus, aspiciunt, non valent

1) Hactenus omnia in graeco desunt; quod ideo factum est, quoniam in autographo illo, unde exemplaria, quae exstant, profluxere, unum et alterum forsan folium defuit. Voss. Versio latina, quae jam a dimidio capitis quinti sequitur, non est, ut in praecedentibus, veteris interpretis, sed Cotelerii et nostra. Veterem enim istam barbaram versionem ab eo loco, quo textus graecus incipit, omittendam esse putavimus.

2) Ms. κενὸν, male.

3) I. e. *Christus mortuos resuscitabit et judicabit.*

4) Πέρας = *porro*, ut saepe apud Barn.

5) Sc. τὸν Ἰσραήλ. Vetus interpres legebat: Καὶ οὐπερ ἠγάπησαν αὐτὸν, *nec dilexerunt illum.*

6) H. l. laudat. *Orig.* c. Cels. I. n. 63. T. I. p. 378. ed. Ruae. Quod accusationem Apostolorum, *eos maximos fuisse peccatores*, adtinet, cfr. librum meum: *Das Sendschreiben des Ap. Barnabas*, p. 160 sq.

7) Matth. 9, 13.

8) Conjunge haec cum verbis anteced.: *in carne oportebat eum apparere.* Eandem sententiam reperies in oraculis Sibyllinis, Prooem. v. 10—15. *Galland.* Biblioth. T. I.

9) I. e. *qui aliquando desinere debet.* Menard.

ἀκτῖνας αὐτοῦ ἀντοφθαλμῆσαι. [1] Οὐκοῦν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐς τοῦτο ἦλθεν ἐν σαρκὶ, ἵνα τὸ τέλειον τῶν ἁμαρτιῶν κεφαλαιώσῃ τοῖς διώξασιν ἐν θανάτῳ τοὺς προφήτας αὐτοῦ. Οὐκοῦν εἰς τοῦτο ὑπέμεινε. Λέγει γὰρ ὁ Θεός· [2] „τὴν πληγὴν τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, ὅτι ἐξ αὐτῶν,“ [[3] καὶ]· [4] „ὅταν πατάξω τὸν ποιμένα, τότε σκορπισθήσεται τὰ πρόβατα τῆς ποίμνης.“ Αὐτὸς ἠθέλησεν [5] οὕτω παθεῖν· ἔδει γὰρ, ἵνα ἐπὶ ξύλου πάθῃ. Λέγει γὰρ ὁ προφητεύων ἐπ' αὐτῷ· [6] „φεῖσαί μου τῆς ψυχῆς ἀπὸ ῥομφαίας, [7] καθήλωσόν μου τὰς σάρκας, [8] ὅτι πονηρευομένων συναγωγαὶ ἐπανέστησάν μοι.“ Καὶ πάλιν λέγει· [9] „ἰδοὺ τέθεικά μου τὸν νῶτον εἰς μάστιγας, καὶ τὰς σιαγόνας εἰς ῥαπίσματα· τὸ δὲ πρόσωπόν μου ἔθηκα ὡς [10] στερεὰν πέτραν.“

VI. *Christi passio et novum foedus jam a Prophetis annuntiantur.*

Ὅτε οὖν ἐποίησεν ἐντολὴν, [11] τί λέγει; [12] „Τίς ὁ κρινόμενός μοι; Ἀντιστήτω μοι. Ἢ τίς ὁ δικαζόμενός μοι; Ἐγγισάτω τῷ παιδὶ κυρίου. Οὐαὶ ὑμῖν· ὅτι πάντες ὑμεῖς παλαιωθήσεσθε ὡς ἱμάτιον, καὶ σὴς καταφάγεται ὑμᾶς.“ Καὶ πάλιν λέγει ὁ προφήτης· [13] „ἐπεὶ ὡς λίθος ἰσχυρὸς ἐτέθη εἰς συντριβήν· [14] ἰδοὺ ἐμβάλλω εἰς τὰ θεμέλια Σιὼν λίθον πολυτελῆ, ἐκλεκτὸν, ἀκρογωνιαῖον, ἔντιμον.“ Εἶτα τί λέγει; „Καὶ ὃς ἐλπίσει ἐπ' αὐτὸν, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα.“ Ἐπὶ λίθον οὖν ἡμῶν ἡ ἐλπίς; Μὴ γένοιτο· ἀλλ' ἐπεὶ ἐν ἰσχύει ἔθηκε τὴν [15] σάρκα αὐτοῦ ὁ κύριος. Λέγει γάρ· [16] „καὶ ἔθηκέ με ὡς στερεὰν πέτραν.“ Λέγει δὲ πάλιν ὁ προφήτης· [17] „λίθον, ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας.“ Καὶ πάλιν λέγει· [18] „αὕτη ἐστὶν ἡ ἡμέρα ἡ μεγάλη καὶ θαυμαστὴ, ἣν ἐποίησεν ὁ κύριος.“

1) Profert aliam causam adventus Christi, ut consummarentur peccata Judaeorum addita Christi morte. MENARD. Cfr. Matth. 23, 31 sqq.

2) Isai. 53, 8. Zachar. 13, 6. Ms. πηγήν. Vet. interpr.: *plaga corporis illius omnes sanati sumus.*

3) Καὶ restituo ex veteri versione lat., quae habet: *Et alius propheta.* Sensus est: *Annuntiavit Deus per prophetas, Judaeos Christum esse interfecturos, et hanc necem ipsis interitum fore.*

4) Zachar. 13, 7. Matth. 26, 31. Marc. 14, 27.

5) Sc. *in cruce.*

6) Psalm. 21, 21.

7) Ps. 118, 120.

radios illius obtueri. [1] Porro igitur filius Dei ideo in carne venit, ut summam imponeret peccatis eorum, qui ad mortem persecuti sunt prophetas ipsius. Ob hoc igitur passus est. Dicit enim Deus, [2] *plagam carnis ejus ab illis esse*, [3] et: [4] *quum percutiam pastorem, tunc dispergentur oves gregis.* Ipse autem [5] *sic* pati voluit; oportebat quippe, ut in ligno pateretur. Dicit enim, qui de illo prophetavit: [6] *parce animae meae a gladio;* [7] *clavis confige carnes meas,* [8] *quia concilia malignantium insurrexerunt in me.* Et rursus ait: [9] *ecce posui dorsum meum ad flagella, et genas ad alapas; faciem autem meam posui sicut* [10] *solidam petram.*

VI. *Christi passio et novum foedus jam a Prophetis annuntiantur.*

Quum autem fecit, quod [11] praeceptum ei fuerat, quid ait? [12] *Quis est, qui litiget mecum? Resistat mihi. Vel quis est, qui judicium ineat adversum me? Appropinquet puero Domini. Vae vobis, quia omnes vos veterascetis quasi vestimentum, et tinea devorabit vos!* Et iterum dicit propheta: [13] *sicut lapis fortis positus est in contritionem;* [14] *ecce immitto in fundamenta Sionis lapidem pretiosum, electum, angularem, honorabilem.* Deinde quid loquitur? *Et qui speraverit in illum, vivet in aeternum.* In *lapide* ergo spes nostra? Absit; sed quia Dominus [15] in fortitudine posuit corpus suum. Ait namque: [16] *et posuit me sicut solidam petram.* Adhuc autem dicit propheta: [17] *lapidem quem reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli.* Et iterum ait: [18] *haec est dies magna et*

8) Ps. 21, 17.

9) Isai. 50, 6. 7. Cfr. *Justin.* Apolog. I. n. 38.

10) I. e. *faciem non avertens.*

11) Sc. patris jussio de incarnatione et toto humanae incarnationis negotio.

12) Isai. 50, 8. 9.

13) Isai. 8, 14. juxta textum hebraicum, non juxta LXX. — Veterem interpretem imitati, vocem *ἐπεὶ* in versione nostra omisimus.

14) Isai. 28, 16. cfr. Rom. 9, 33. I Petr. 2, 6.

15) *Σὰρξ* Christi propter *ἰσχὺν* a Propheta *λίθος* vocatur.

16) Isai. 50, 7. *ἔθηκα.* Oxon. et LXX.

17) Ps. 117, 22.

18) Ps. 117, 24. loquitur de ea die, qua lapis reprobatus factus est in caput anguli.

[1] Ἁπλούστερον ὑμῖν γράφω, ἵνα συνιῆτε· ἐγὼ [2] περίψημα τῆς ἀγάπης ὑμῶν. Τί οὖν λέγει πάλιν ὁ προφήτης; [3] „Περιέσχε με συναγωγὴ πονηρευομένων, [4] ἐκύκλωσάν με ὡσεὶ μέλισσαι κηρίον,“ καὶ [5] „ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον.“ Ἐν [6] σαρκὶ οὖν αὐτοῦ μέλλοντος [7] φανεροῦσθαι καὶ πάσχειν, προεφανεροῦτο τὸ πάθος. Λέγει γὰρ ὁ προφήτης ἐπὶ τὸν Ἰσραήλ· [8] „οὐαὶ τῇ ψυχῇ αὐτῶν, ὅτι βεβούλευνται βουλὴν πονηρὰν καθ᾽ ἑαυτῶν, εἰπόντες· „δήσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχρηστος ἡμῖν ἐστι.“ [9] Λέγει δὲ καὶ Μωσῆς αὐτοῖς· [10] „ἰδοὺ τάδε λέγει κύριος ὁ Θεός· εἰσέλθετε εἰς τὴν γῆν τὴν ἀγαθήν, ἣν ὤμοσε κύριος τῷ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, [11] καὶ κατακληρονομήσατε αὐτήν, γῆν ῥέουσαν γάλα καὶ μέλι.“ Τί λέγει ἡ [12] γνῶσις, μάθετε. Ἐλπίσατε [13] [φησίν,] ἐπὶ τὸν ἐν σαρκὶ μέλλοντα φανεροῦσθαι ὑμῖν Ἰησοῦν. [14] Ἄνθρωπος [γὰρ] γῆ ἐστι πάσχουσα· ἀπὸ προσώπου γὰρ τῆς γῆς ἡ πλάσις τοῦ Ἀδὰμ ἐγένετο. [15] Τί οὖν λέγει· „[εἰς] τὴν γῆν τὴν ἀγαθήν, τὴν ῥέουσαν γάλα καὶ μέλι“; Εὐλογητὸς ὁ κύριος ἡμῶν, ὁ σοφίαν καὶ νοῦν θέμενος ἐν ἡμῖν τῶν κρυφίων αὐτοῦ. Λέγει γὰρ ὁ προφήτης· [16] „παραβολὴν κυρίου τίς νοήσει, εἰ μὴ σοφὸς καὶ ἐπιστήμων καὶ ἀγαπῶν τὸν κύριον αὐτοῦ“; Ἐπεὶ οὖν [17] ἀνακαινίσας ἡμᾶς ἐν τῇ ἀφέσει τῶν ἁμαρτιῶν, ἐποίησεν ἡμᾶς ἄλλον τύπον, ὡς [18] παιδίων ἔχειν τὴν ψυχήν, ὡς ἂν καὶ [19] [πνεύματι] ἀναπλασσόμενος αὐτὸς ἡμᾶς. Λέγει γὰρ ἡ γραφὴ περὶ ἡμῶν, ὡς λέγει τῷ υἱῷ· [20] „ποιήσωμεν κατ᾽ εἰκόνα καὶ καθ᾽ ὁμοίωσιν ἡμῶν τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἀρχέτωσαν τῶν θηρίων τῆς γῆς, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ

1) Ἁπλούστ. — συνιῆτε. Haec laudat *Clem. Alex.* Strom. V. c. 10. p. 683. ed. Pott. Venet. 1757.

2) I. e. *omnia pro vobis et facere et pati paratus.* Cfr. I Cor. 4, 13. et Ign. ad Eph. c. 18.

3) Ps. 21, 17.

4) Ps. 117, 12.

5) Ps. 21, 19. Cfr. *Justin.* Apol. I. n. 38.

6) I. e. *in humana natura.*

7) Cfr. I Timoth. 3, 16.

8) Isai. 3, 9. Sap. 2, 12. Cfr. *Justin.* Dialog. cum Tryphone n. 17.

9) Haec et sequentia usque ad τὸν κύριον αὐτοῦ habet *Clemens Alex.* Strom. V, 10. p. 683. ed. Venet.

10) Exod. 33, 1.

11) Levit. 20, 24.

12) I. e. *profundior Veteris Test. et antiquae oeconomiae divinae cognitio — homini christiano reclusa.* Cfr. *Neander* K.G. I, 415. edit. I.

mirabilis, quam fecit Dominus. [1] Simplicius vobis scribo, ut intelligatis, ego, [2] purgamentum vestrae caritatis. Quid vero porro dicit propheta? [3] *Obsedit me concilium malignantium,* [4] *circumdederunt me sicut apes favum,* et [5] *super vestem meam miserunt sortem.* Quum igitur in [6] carne esset [7] apparitarus et passurus, praemonstrata est ipsius passio. Nam in Israëlem dicit propheta: [8] *vae animae eorum, quia pessimum consilium inierunt adversus semetipsos, dicentes: alligemus justum, quoniam molestus nobis est.* [9] Sed et Moses dicit ad illos: [10] *ecce ista ait Dominus Deus: intrate in terram bonam, quam juramento promisit Dominus Abrahae et Isaac et Jacob;* [11] *et ut hereditatem possidete eam, terram fluentem lacte et melle.* Quid dicat [12] cognitio, discite: *sperate,* [13] inquit, *in Jesum, qui in carne manifestandus est vobis.* [14] Homo enim est terra, quae patitur; ex substantia enim terrae formatus est Adam. [15] Quid ergo dicit: in *terram bonam, lacte ac melle fluentem?* Benedictus sit Dominus noster, qui sapientiam et intelligentiam occultorum suorum posuit in nobis. Dicit enim propheta: [16] *parabolam Domini quis intelliget, nisi sapiens et peritus, et diligens Dominum suum?* Ubi igitur nos [17] renovavit per remissionem peccatorum, effecit, ut aliam formam haberemus, animam nempe [18] puerorum instar, utpote qui et [19] spiritu nos reformavit. Nam de nobis scriptura dicit, loquente patre ad filium: [20] *faciamus hominem ad imaginem et ad similitudinem nostram; et praesint bestiis terrae, et volatilibus coeli, et piscibus maris.*

13) Φησὶν, γάρ, εἰς, uncis inclusa, restituo (monente Davisio) ex Clem. Alexandrino, cum et vetus interpres ita legerit.

14) Homo quia *e terra* est creatus, ideo Christus secundum humanam suam naturam *terrae* potest comparari.

15) Heic incipit secunda loci biblici Exod. 33, 1. interpretatio allegorica seu gnostica. *Terra illa* 1) primum humanam *Christi naturam* denotabat, nunc 2) *Christianos, per salvatorem renatos* — pueros Dei innuit.

16) Haec verba in libris sacris frustra quaerentur. Similia occurrunt Isai. 40, 13. Prov. 1, 6. Potter.

17) Particip. pro indicat. ut c. 19. et saepius apud Patres.

18) Ms. παιδίον, male. Παιδίου Davis.

19) Ms. ἀναπλασσομένους, male. Πνεύματι restituit Fellus ex interpr. lat.

20) Gen. 1, 26.

οὐρανοῦ, καὶ τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης.“ Καὶ εἶπε κύριος, ἰδὼν τὸ καλὸν πλάσμα, ἄνθρωπον· [1] „αὐξάνεσθε, καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν.“ Ταῦτα πρὸς τὸν υἱόν [2]. Πάλιν σοι ἐνδείξω, πῶς πρὸς ἡμᾶς δευτέραν πλάσιν ἐπ᾽ ἐσχάτων ἐποίησε. Λέγει κύριος· [3] „ἰδοὺ ποιήσω τὰ ἔσχατα ὡς τὰ πρῶτα.“ [4] Εἰς τοῦτο οὖν ἐκήρυξεν ὁ προφήτης· „εἰσέλθετε εἰς γῆν ῥέουσαν γάλα καὶ μέλι, καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς.“ Ἰδοὺ οὖν ἡμεῖς ἀναπεπλάσμεθα, καθὼς πάλιν ἐν ἑτέρῳ προφήτῃ λέγει· [5] „ἰδοὺ, λέγει κύριος, ἐξελῶ τούτων, τουτέστιν ὧν προέβλεπε τὸ πνεῦμα κυρίου, τὰς λιθίνας καρδίας, καὶ βαλῶ σαρκίνας αὐτοῖς“· ὅτι ἔμελλεν ἐν σαρκὶ φανεροῦσθαι, [6] καὶ ἐν ἡμῖν κατοικεῖν. Ναὸς γὰρ ἅγιος, ἀδελφοί μου, τῷ κυρίῳ τὸ κατοικητήριον ἡμῶν τῆς καρδίας. Λέγει γὰρ πάλιν [7] κύριος· [8] „καὶ ἐν τίνι ὀφθήσομαι τῷ κυρίῳ Θεῷ μου, καὶ δοξασθήσομαι;“ Λέγει· [9] „ἐξομολογήσομαί σοι ἐν ἐκκλησίᾳ ἐν μέσῳ ἀδελφῶν μου, καὶ ψαλῶ ἀναμέσον ἐκκλησίας ἁγίων.“ Οὐκοῦν ἡμεῖς ἐσμεν, οὓς εἰσήγαγεν εἰς τὴν γῆν τὴν ἀγαθήν. Τί οὖν τὸ γάλα καὶ μέλι; Ὅτι πρῶτον τὸ παιδίον μέλιτι, εἶτα γάλακτι ζωοποιεῖται· [10] οὕτω καὶ ἡμεῖς τῇ πίστει τῆς ἐπαγγελίας καὶ τῷ λόγῳ ζωοποιούμενοι ζήσομεν κατακυριεύοντες τῆς γῆς. Προείρηκε δὲ ἐπάνω, ὅτι αὐξανέσθωσαν, καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων. [11] Τίς οὖν ὁ δυνάμενος νῦν ἄρχειν θηρίων, ἢ ἰχθύων, ἢ πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ; Αἰσθάνεσθαι γὰρ ὀφείλομεν, ὅτι τὸ ἄρχειν ἐξουσία ἐστὶν, ἵνα τις ἐπιτάξας κυριεύσῃ. [12] Εἰ οὖν οὐ γίνεται τοῦτο νῦν, ἄρα ἡμῖν εἴρηκε. Πότε; Ὅταν καὶ αὐτοὶ τελειωθῶμεν κληρονόμοι τῆς διαθήκης κυρίου γενέσθαι.

VII. *Jejunium et caper typus Christi.*

Οὐκοῦν νοεῖτε, τέκνα εὐφροσύνης, ὅτι πάντα ὁ καλὸς κύριος προεφανέρωσεν ἡμῖν, ἵνα γνῶμεν, ᾧ κατὰ πάντα εὐχαριστοῦντες

1) Gen. 1, 28.

2) Sc. jam initio creationis de nobis dixit.

3) Non est in S. Script.; sed forsan respexit Barnabas ad Ezech. 36, 11. vel Matth. 20, 16.

4) I. e. respectu secundae hujus creationis (regenerationis christianae) praedicavit propheta: *intrate* etc., i. e. *renascimini.*

5) Ezech. 11, 19. 36, 26.

6) Cfr. Joh. 1, 14.

7) Vocem κύριος, quam nec vetus legit interpres, aut male additam putes,

Tum Dominus videns hominem, pulchrum figmentum suum, ait: [1] *crescite et multiplicamini, et replete terram.* Haec ad filium [2]. Iterum autem tibi ostendam, quomodo quoad nos ultimis temporibus secundam creationem peregerit. Dicit enim Dominus: [3] *ecce faciam novissima tamquam priora.* [4] Hoc respiciens praedicavit propheta: *intrate in terram lacte et melle fluentem, et dominamini ei.* Ecce igitur, nos denuo formati sumus; quemadmodum rursus in alio propheta dicit: [5] *ecce,* inquit Dominus, *auferam ab eis,* hoc est ab eis, quos spiritus Domini praevidebat, *corda lapidea, et immittam illis corda carnea;* quia in carne voluit apparere, [6] et habitare in nobis. Templum enim sanctum, fratres mei, Domino est habitatio cordis nostri. Etenim iterum ait [7] Dominus: [8] *ubinam apparebo coram Domino Deo meo, et glorificabor?* Ait: [9] *confitebor tibi in ecclesia, in medio fratrum meorum, et cantabo in medio ecclesiae sanctorum.* Itaque nos sumus, quos introduxit in terram bonam. Sed quare lac et mel? Quoniam infans primum melle, tunc lacte viviscit; [10] ita et nos, fide, quam habemus promissis Dei, et verbo praedicationis vivificati, vivemus terram possidentes. Superius vero praedixit: *crescant et praesint piscibus.* [11] Quis potest nunc praeesse bestiis, vel piscibus, vel coeli volucribus? Scire enim debemus, *praeesse* potestatem designare, ut quis imperet ac dominetur. [12] Etsi id nunc non contingat; promisit id sane nobis. Quando fiet? Quum et ipsi adeo perfecti erimus, ut heredes simus testamenti Domini.

VII. *Jejunium et caper typus Christi.*

Intelligite ergo, filii dilectionis ac laetitiae, quod bonus Dominus omnia nobis praemonstravit, ut cognosceremus, cui in

aut non ad *Deum*, sed ad *Prophetam* (David) referas. — Notes deinde, hisce verbis *tertiam* loci illius biblici explicationem allegoricam seu gnosticam incipere, quae *terram illam* de *ecclesia christiana* interpretatur. Cfr. p. 12. Not. 12 et p. 13. Not. 15.

8) Ps. 41, 3.

9) Ps. 21, 23.

10) *Lac* et *mel* = πίστις καὶ κήρυγμα, quibus ecclesia nos nutrit.

11) Ms. τί, male.

12) Sensus: *in praesenti quidem imperium illud in volucres* etc. *non tenemus, sed promissam hanc dominationem aliquando recuperabimus.*

ὀφείλομεν αἰνεῖν. Εἰ οὖν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὢν κύριος, καὶ μέλλων κρίνειν ζῶντας καὶ νεκρούς, [1] ἔπαθεν, ἵνα ἡ πληγὴ αὐτοῦ ζωοποιήσῃ ἡμᾶς· πιστεύσωμεν, ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ οὐκ ἠδύνατο παθεῖν, εἰ μὴ [2] διὰ ἡμᾶς. Ἀλλὰ καὶ σταυρωθεὶς ἐποτίζετο ὄξει καὶ χολῇ. Ἀκούσατε, πῶς περὶ τούτου [3] πεφανέρωκαν οἱ ἱερεῖς τοῦ [4] λαοῦ. Γεγραμμένης ἐντολῆς αὐτοῦ, [5] ὃς ἂν μὴ νηστεύσῃ τὴν νηστείαν, θανάτῳ ἐξολοθρευθήσεται, ἐνετείλατο κύριος, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν ἤμελλε [6] σκεῦος τοῦ πνεύματος προσφέρειν θυσίαν· ἵνα καὶ ὁ τύπος ὁ γενόμενος ἐπὶ Ἰσαάκ, τοῦ προσενεχθέντος ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, τελεσθῇ. Τί οὖν λέγει ἐν τῷ προφήτῃ; [7] „Καὶ φαγέτωσαν ἐκ τοῦ τράγου, τοῦ προσφερομένου τῇ νηστείᾳ ὑπὲρ πασῶν τῶν ἁμαρτιῶν.“ Προσέχετε ἀκριβῶς· „καὶ φαγέτωσαν οἱ ἱερεῖς μόνοι πάντες τὸ ἔντερον ἄπλυτον μετὰ ὄξους.“ Πρὸς τί; Ἐπειδὴ ἐμὲ, [8] εἶπεν, ὑπὲρ ἁμαρτιῶν μέλλοντα τοῦ λαοῦ τοῦ καινοῦ προσφέρειν τὴν σάρκα μου, μέλλετε ποτίζειν χολὴν μετὰ ὄξους· φάγετε ὑμεῖς μόνοι, τοῦ λαοῦ νηστεύοντος καὶ κοπτομένου ἐπὶ σάκκῳ καὶ σποδῷ. Ἵνα δείξῃ, ὅτι δεῖ αὐτὸν παθεῖν ὑπὲρ αὐτῶν, πῶς οὖν ἐνετείλατο; προσέχετε. [9] „Λάβετε δύο τράγους καλοὺς καὶ ὁμοίους, καὶ προσενέγκατε· καὶ λαβέτω ὁ ἱερεὺς τὸν ἕνα εἰς ὁλοκαύτωμα.“ Τὸν δὲ ἕνα τί ποιήσουσιν; [10] „Ἐπικατάρατος, φησὶν, ὁ εἷς.“ Προσέχετε, πῶς ὁ τύπος τοῦ Ἰησοῦ φανεροῦται. [11] „Καὶ ἐμπτύσατε πάντες, καὶ κατακεντήσατε, καὶ περιθεῖτε τὸ ἔριον τὸ κόκκινον περὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ· καὶ οὕτως εἰς ἔρημον βληθήτω.“ Καὶ ὅταν γένηται οὕτως, ἄγει ὁ βαστάζων

1) Ὁ υἱὸς θεοῦ ἔπαθεν, haec per *communicationem idiomatum* dicta sunt. Cfr. ***Francke*** in: ***Zeitschrift für luth. Theol.*** ed. ***Rudelbach et Guerike.*** 1840. Fasc. II. p. 81.

2) In his et aliis verbis mors Christi ***vicaria*** a Barnaba docetur. Cfr. ***Francke***, l. c. p. 86.

3) — *αν* pro — *ασι*, ut saepius in N. T. Cfr. ***Winer***, Gramm. p. 72. ed. IV.

4) *Ναοῦ.* Menard.

5) Levit. 23, 29.

6) I. e. ***corpus suum.*** Sensus est: ***mandato de jejunio Dominus typum passionis suae praebere voluit.*** Si quis hunc epistolae nostrae locum solum spectaret, Barnabam Nestorianae haereseos accusare posset, quae ***humanam*** tantum Christi naturam (*τὸ σκεῦος*) passam esse docuit. Quum autem Barnabas supra, in hoc ipso capite, ***filium Dei*** passum esse dixerit, clare apparet, doctrinam ejus cum ortho-

omnibus gratias agere ac laudes offerre debeamus. Si ergo Dei filius, qui est Dominus et judicaturus est vivos ac mortuos, [1] passus est, ut plaga ipsius vividos nos redderet; credamus, non potuisse filium Dei pati nisi [2] propter nos. Cruci vero affixus aceto ac felle potabatur. Audite, quomodo de hac re indicia [3] dederint sacerdotes [4] populi judaici. Scripto praecepto, [5] ut, qui jejunium non jejunaret, morte exterminaretur, praecepit Dominus, quia et ipse pro peccatis nostris [6] vas spiritus sui oblaturus erat in hostiam; ut et impleretur figura facta in Isaac, qui super altare fuit oblatus. Quid igitur dicit apud prophetam? [7] *Et manducent de hirco, qui in die jejunii offertur pro omnibus peccatis.* Attendite diligenter: *et manducent soli ac omnes sacerdotes intestinum non lotum, cum aceto.* Ad quid? Quoniam me, [8] inquit, pro novi populi delictis oblaturum carnem meam, potaturi estis felle cum aceto; ideo comedite vos soli, dum populus jejunat, et plangit in sacco et cinere. Quomodo igitur, ut ostenderet quod oporteret ipsum mori pro illis, praecepit? Attendite. [9] *Sumite,* inquit, *duos hircos bonos et similes, et offerte eos; et accipiat sacerdos unum in holocaustum.* De altero vero quid facient? [10] *Maledictus,* inquit, *unus.* Attendite, quo pacto figura Jesu manifestetur. [11] *Et conspuite illum omnes, ac lancinate; et imponite lanam coccineam circa caput ejus; et sic in desertum emittatur.* Et quum ita factum fuerit, qui portat hircum, abducit eum in

doxa fide concordare. Passa est enim in cruce humana Christi natura cum divina arctissime, sed ἀσυγχύτως etc. conjuncta; quo fit, ut per communicationem idiomatum utrumque dici possit: α) *filius Dei passus* est, et β) Christus *corpus* suum in hostiam obtulit.

7) Non est in sacra Scriptura; sed inter Christianos sec. II. traditiones quaedam falsae de ritibus festi judaici expiationum divulgatae fuisse videntur, quas hic Barnabas, alias Justinus (Dial. c. Tryph. n. 40.) et Tertull. (adv. Jud. c. 14. adv. Marc. III. 7.) secuti sunt.

8) Sc. Dominus. Ms. εἶδον, male.

9) Levit. 16, 7 sqq. cfr. *Bähr*, Symb. II, 679.

10) = לַעֲזָאזֵל Cfr. *Bähr* l. c. p. 668.

11) Talia nec s. Scriptura, nec Talmud narrat; sed reperies ea apud *Justinum* ac *Tertull.* ll. cc. Cum Vossio legimus ἐμπτύσατε; Cotelerius: ἐκπτύσατε.

τὸν τράγον εἰς τὴν ἔρημον, καὶ ἀφαιρεῖ τὸ ἔριον, καὶ ἐπιτίθησιν ἐπὶ φρύγανον τὸ λεγόμενον [1] ῥαχίη, οὗ καὶ τοὺς [2] βλαστοὺς εἰώθαμεν τρώγειν ἐν τῇ χώρᾳ εὑρίσκοντες· [3] ταύτης μόνης τῆς ῥάχου οἱ καρποὶ γλυκεῖς εἰσί. Τί οὖν καὶ τοῦτο; Προσέχετε· τὸν μὲν ἕνα ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, τὸν δὲ ἕνα ἐπικατάρατον, καὶ [4] ὅτι τὸν ἐπικατάρατον ἐστεφανωμένον; [5] Ἐπεὶ δὲ ὄψονται αὐτὸν τότε [6] τῇ ἡμέρᾳ, τὸν ποδήρη ἔχοντα τὸν κόκκινον περὶ τὴν σάρκα, καὶ ἐροῦσιν· οὐχ οὗτός ἐστιν, ὅν ποτε ἡμεῖς ἐσταυρώσαμεν ἐξουθενήσαντες, καὶ κατακεντήσαντες, καὶ ἐμπαίξαντες; Ἀληθῶς οὗτος ἦν, ὁ τότε λέγων, ἑαυτὸν υἱὸν Θεοῦ εἶναι. [7] Πῶς γὰρ ὅμοιος; Εἰς τοῦτο ὁμοίους τοὺς τράγους καλοὺς καὶ ἴσους· ἵν᾿, ὅταν ἴδωσιν αὐτὸν τότε ἐρχόμενον, ἐκπλαγήσονται ἐπὶ τῇ ὁμοιότητι τοῦ τράγου. Οὐκοῦν [8] ἴδε τὸν τύπον τοῦ μέλλοντος πάσχειν Ἰησοῦ. Τί δὲ, ὅτι τὸ ἔριον εἰς μέσον τῶν ἀκανθῶν τιθέασι; Τύπος ἐστὶ τοῦ Ἰησοῦ τῇ ἐκκλησίᾳ κείμενος, [9] ἵνα, ὃς ἐὰν θέλῃ τὸ ἔριον ἆραι τὸ κόκκινον, δεῖ αὐτὸν πολλὰ παθεῖν, διὰ τὸ εἶναι φοβερὰν τὴν ἄκανθαν, καὶ θλιβέντα [10] κυριεῦσαι. Οὕτω, φησὶν, [11] οἱ θέλοντές με ἰδεῖν, καὶ ἅψασθαί μου τῆς βασιλείας, ὀφείλουσι θλιβέντες καὶ παθόντες λαβεῖν με.

VIII. *Vacca rubra — typus Christi.*

[12] Τίνα δὲ δοκεῖτε τύπον εἶναι, ὅτι [13] ἐντέλλεται τῷ Ἰσραὴλ προσφέρειν δάμαλιν τοὺς ἄνδρας, [14] ἐν οἷς ἁμαρτίαι τέλειαι, καὶ σφάξαντας κατακαίειν· καὶ αἴρειν τότε τὴν σποδὸν παιδία, καὶ βάλλειν εἰς ἄγγη, καὶ περιτιθέναι [15] τὸ ἔριον τὸ κόκκινον, καὶ τὸν ὕσσωπον· καὶ οὕτω ῥαντίζειν τὰ παιδία καθ᾿ ἕνα τὸν λαόν· ἵνα ἁγνίζωνται [16] ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν; Νοεῖτε, πῶς [17] ἁπλότητι λέγει ὑμῖν. Ὁ μόσχος οὗτός ἐστιν ὁ Ἰησοῦς· οἱ προσφέροντες

1) Ita Voss. Ms. ῥαχιὴλ, male.

2) I. e. *germina.* Ita Voss. βάτους Men. Male. Davisius cum interprete lat. καρπούς.

3) Ita Voss. Ms. male: οὕτως μόνης τῆς ῥαχοῦς κ. τ. λ.

4) ὅτι = *cur?* Viger. p. 551. b. Cfr. infra c. 8 et 10.

5) Davis. legit: ἐπειδὴ ὄψονται αὐτὸν, ταύτῃ κ. τ. λ.

6) Sc. ***Christum in die judicii.*** Men.

7) Ita Davis. ὡς οὖν ὅμοιος, κατὰ τοῦτο ὁμοίους κ. τ. λ. Cot. Ms. male: πῶς γὰρ ὁμοίως, καὶ τοῦτον κ. τ. λ.

8) L. ἴδετε Fell. De hoc typo cfr. ***Justin.*** Dial. c. Tryph. n. 111.

9) Ἵνα c. indic. praes. ut bis in

eremum, et aufert ab illo lanam, et ponit eam super fruticem, qui vocatur [1] rubus, cujus [2] germina in agris reperta solemus manducare; [3] et hujus solius vepris fructus dulces sunt. Cur vero et hoc? Attendite: *unum quidem super altare, alterum verum maledictum*, et [4] quare, qui maledictus est, coronatur? [5] Quia videbunt eum [6] illa die habentem circa corpus talarem coccineam, et dicent: nonne hic est, quem nos aliquando despectum, compunctum ac illusum crucifiximus? Vere ille est, qui tunc se dicebat esse filium Dei. [7] Quantopere enim similis? Ideo ergo similes hircos pulchros et aequales postulavit, ut, quum viderint eum tunc venientem, percellantur de hirci similitudine. [8] Vide igitur figuram Jesu passuri. Quam ob rem vero lanam in medio spinarum ponunt? Id est figura Jesu, ecclesiae proposita. Ponunt autem lanam in spinis, [9] ut, qui voluerit lanam coccineam auferre, eo, quod spina formidabilis sit, debeat plurima sufferre, et afflictatus [10] potiri illius. Sic, inquit [11], qui volunt me videre et ad regnum meum pervenire, debent per afflictiones et tormenta possidere me.

VIII. *Vacca rubra — typus Christi.*

[12] Quam autem figuram putatis esse, quod [13] praecipitur Israëli, ut homines [14] consummatae nequitiae juvencam afferant, et eam mactatam comburant; utque tunc pueri tollant cinerem, et in vasa mittant; postea [15] baculo alligent lanam coccineam cum hyssopo; et sic populum singulatim pueri aspergant, ut [16] a peccatis purgetur? Aspicite, quomodo [17] in simplicitate nobis loquatur Dominus. Vitulus iste, Jesus est; homines nequam, qui afferunt,

N. T. I Cor. 4, 6. Gal. 4, 17. *Winer*, Gramm. p. 266.

10) Ita Davis. Ms. κυριῶσαι, male.

11) Sc. *Christus*. Non profertur hic certus aliquis evangelii locus. Men. Cfr. Matth. 16, 24.; quod sensum hujus capitis VII attinet cfr. librum meum: *Das Sendschreiben des Ap. Barnabas* p. 66—74.

12) Commentarium hujus capitis edidimus in libro: *Das Sendschreiben* etc. p. 74—78.

13) Num. 19, 2 sqq.

14) Haec et multa reliquorum non sunt in s. Scriptura.

15) Add. τῷ ξύλῳ. Menard. Cfr. interpr.: *baculo*.

16) Ita Davis. Ms. ὑπὸ.

17) L. ὁμοιότητι Menard. Cfr. interpr.: *in similitudine*.

ἄνδρες ἁμαρτωλοὶ, οἱ προσενέγκαντες αὐτὸν ἐπὶ σφαγήν. [1] *Εἶτα οὐκέτι ἄνδρες* [2] *[ἁμαρτωλοὶ], οὐκέτι ἁμαρτωλῶν ἡ δόξα. Οἱ δὲ ῥαντίζοντες παῖδες, εὐαγγελιζόμενοι ἡμῖν τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν καὶ τὸν ἁγνισμὸν τῆς καρδίας· οἷς ἔδωκε τοῦ εὐαγγελίου τὴν ἐξουσίαν — οὖσι δεκαδύο εἰς μαρτύριον τῶν φυλῶν, ὅτι δεκαδύο αἱ φυλαὶ τοῦ Ἰσραὴλ — εἰς τὸ κηρύσσειν. Διὰ τί δὲ τρεῖς παῖδες οἱ ῥαντίζοντες; Εἰς μαρτύριον Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ, ὅτι οὗτοι μεγάλοι τῷ Θεῷ.* [3] *Ὅτι δὲ τὸ ἔριον ἐπὶ τὸ ξύλον; Ὅτι ἡ βασιλεία τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ τῷ ξύλῳ· διότι οἱ ἐλπίζοντες εἰς αὐτὸν ζήσονται εἰς τὸν αἰῶνα. Διὰ τί δὲ ἅμα τὸ ἔριον καὶ τὸν ὕσσωπον; Ὅτι ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ ἡμέραι ἔσονται πονηραὶ καὶ ῥυπαραὶ, ἐν αἷς ἡμεῖς σωθησόμεθα·* [4] *ὅτι καὶ ἀλγῶν τὴν σάρκα τοῦ ῥύπου διὰ τοῦ ὑσσώπου ἰᾶται. Καὶ διὰ τοῦτο οὕτω γενόμενα ἡμῖν μέν ἐστι φανερὰ, ἐκείνοις δὲ σκοτεινά· ὅτι οὐκ ἤκουσαν φωνῆς τοῦ κυρίου.*

IX. *De circumcisione auris et cordis, et de circumcisione typica Abrahami.*

[5] *Λέγει γὰρ πάλιν περὶ τῶν ὠτίων, πῶς περιέτεμεν ἡμῶν, καὶ τὴν καρδίαν. Λέγει ὁ κύριος ἐν τῷ προφήτῃ·* [6] *„εἰς ἀκοὴν ὠτίου ὑπήκουσάν μου.“ Καὶ πάλιν λέγει·* [7] *„ἀκοῇ ἀκούσονται οἱ πόῤῥωθεν, ἃ ἐποίησα, γνώσονται.“ Καὶ* [8] *„περιτμήθησεσθε,“ λέγει κύριος, „τὰς καρδίας ὑμῶν.“ Καὶ πάλιν λέγει·* [9] *„ἄκουε Ἰσραὴλ, ὅτι τάδε λέγει ὁ κύριος ὁ Θεός σου.“ Καὶ πάλιν τὸ πνεῦμα κυρίου προφητεύει·* [10] *„τίς ἐστι ὁ θέλων ζῆσαι εἰς τὸν αἰῶνα; Ἀκοῇ ἀκουσάτω τῆς φωνῆς τοῦ παιδός μου.“ Καὶ πάλιν λέγει·* [11] *„ἄκουε οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου ἡ γῆ, ὅτι* [12] *ὁ Θεὸς ἐλάλησε.“ Ταῦτα* [13] *εἰς μαρτύριον. Καὶ πάλιν λέγει·* [14] *„ἀκούσατε λόγον κυρίου ἄρχοντες τοῦ λαοῦ τούτου.“ Καὶ πάλιν λέγει·* [15] *„ἀκούετε, τέκνα, τῆς φωνῆς βοώσης ἐν τῇ ἐρήμῳ.“ Οὐκοῦν περιέτεμεν*

1) *Εἶτα — δόξα*, a metaphraste non agnita, delenda sunt. DAVIS.

2) Hoc addit MENARD.

3) *Ὅτι = cur?* Viger. p. 551. b. cfr. c. 7. p. 18. Nota 4.

4) Ita COT. Ms.: ... *διὰ τοῦ ῥύπου τοῦ ὑσσώπου ἰᾶται.*

5) De circumcisione cfr. Ep. ad *Diognet.* c. 4., ubi similia docentur.

6) Ps. 17, 45.

7) Isai. 33, 13. Adhortatio audiendi

sunt ii, qui Dominum ad necem obtulerunt. [1] Sed nunc non amplius sunt viri [2] nequam, nec amplius pro peccatoribus habentur. Pueri vero aspergentes sunt, qui nuntiaverunt nobis remissionem peccatorum, et purificationem cordis, quibus dedit evangelii praedicandi potestatem; quique sunt duodecim, in tribuum testimonium, quia apud Israëlitas duodecim erant tribus. At cur tres pueri aspergentes? Nempe in testimonium Abrahami et Isaaci et Jacobi; quod ii magni fuerint coram Deo. [3] Cur vero lana in ligno [baculo]? Quia in ligno Jesus dominium suum tenet, cujus causa, qui in illum sperant, vivent in aeternum. Quare autem simul lanam et hyssopum? Quoniam in regno illius erunt dies mali ac sordidi, in quibus nos servabimur: [4] quandoquidem, qui corpore aegrotat, a sordibus per hyssopum curatur. Et propter hoc, quae ita se habent, nobis manifesta sunt, illis [Judaeis] autem obscura, quia non audierunt vocem Domini.

IX. *De circumcisione auris et cordis, et de circumcisione typica Abrahami.*

[5] Loquitur porro scriptura de auribus nostris, quomodo eas et cor nostrum circumciderit Dominus. Ait Dominus apud Prophetam: [6] *in auditu auris obedierunt mihi.* Et iterum dicit: [7] *auditu audient, qui longe absunt; quae feci, scient.* Et: [8] *circumcidite corda vestra,* ait Dominus. Et rursus ait: [9] *audi Israel, haec dicit Dominus Deus tuus.* Iterumque spiritus Domini prophetat: [10] *quis est; qui vult vivere in perpetuum? Auditione audiat vocem filii mei.* Et iterum dicit: [11] *audi coelum, et auribus percipe terra, quia* [12] *Deus locutus est.* [13] Haec in testimonium. Rursusque ait: [14] *audite verbum Domini principes populi hujus.* Et adhuc: [15] *audite filii vocem clamantem in deserto.* Ergo circumcidit aures nostras, ut audito verbo

involvit admonitionem ad circumcisionem *aurium.*

8) Jer. 4. 4.

9) Jer. 7, 2.

10) Ps. 33, 13.

11) Isai. 1, 2.

12) Al. *κύριος.*

13) Sc. *circumcisionis aurium Deo acceptae.*

14) Isai. 1, 10.

15) Isai. 40, 3.

ἡμῶν τὰς ἀκοὰς, ἵνα ἀκούσαντες λόγον πιστεύωμεν· ἡ γὰρ περιτομὴ, ἐφ' ᾗ πεποίθασι, κατήργηται. Περιτομὴν γὰρ εἴρηκεν οὐ σαρκὸς γενηθῆναι· ἀλλὰ παρέβησαν, ὅτι ἄγγελος πονηρὸς ἐσόφισεν αὐτούς. Λέγει πρὸς αὐτούς· [1] „τάδε λέγει κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν" — ὧδε εὑρίσκω [2] [νέαν] ἐντολὴν — „μὴ σπείρητε ἐπ' ἀκάνθαις, περιτμήθητε δὲ τῷ κυρίῳ ὑμῶν." Καὶ τί λέγει; [3] περιτμήθητε τὸ σκληρὸν τῆς καρδίας ὑμῶν, καὶ τὸν τράχηλον ὑμῶν οὐ μὴ σκληρύνετε." Καὶ πάλιν· [4] „ἰδοὺ λέγει ὁ κύριος· πάντα τὰ ἔθνη ἀπερίτμητα, ἀκρόβυστα· ὁ δὲ λαὸς οὗτος ἀπερίτμητος καρδίᾳ." Ἀλλὰ ἐρεῖς· καὶ μὴν περιτέμνεται ὁ λαὸς εἰς σφραγῖδα. Ἀλλὰ καὶ πᾶς Σύρος, καὶ Ἄραψ, καὶ πάντες οἱ ἱερεῖς τῶν εἰδώλων. Ἆρα οὖν κἀκεῖνοι ἐκ τῶν διαθηκῶν αὐτοῦ εἰσίν; Ἀλλὰ καὶ Αἰγύπτιοι ἐν περιτομῇ εἰσι. Μάθετε οὖν, τέκνα, περὶ πάντων πλουσίως, ὅτι Ἀβραὰμ, ὁ πρῶτος περιτομὴν δοὺς, ἐν πνεύματι προβλέψας εἰς τὸν [5] Ἰησοῦν, περιέτεμε λαβὼν τριῶν γραμμάτων δόγματα. Λέγει γάρ· [6] „καὶ περιέτεμεν Ἀβραὰμ ἐκ τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἄνδρας δέκα καὶ ὀκτὼ καὶ τριακοσίους." Τίς οὖν ἡ δοθεῖσα [7] τούτῳ γνῶσις; Μάθετε τοὺς δεκαοκτὼ πρώτους, εἶτα τοὺς τριακοσίους. Τὸ δὲ δέκα καὶ ὀκτὼ, Ι δέκα, Η ὀκτώ. Ἔχεις Ἰησοῦν. Ὅτι δὲ σταυρὸς ἐν τῷ Τ ἔμελλεν ἔχειν τὴν χάριν, λέγει καὶ τοὺς τριακοσίους. Δηλοῖ οὖν τὸν μὲν Ἰησοῦν ἐν τοῖς δυσὶ γράμμασι, καὶ ἐν ἑνὶ τὸν σταυρόν. Οἶδεν ὁ τὴν [8] ἔμφυτον δωρεὰν τῆς διδαχῆς αὐτοῦ θέμενος ἐν ἡμῖν. Οὐδεὶς γνησιώτερον ἔμαθεν ἀπ' ἐμοῦ λόγον· ἀλλὰ οἶδα, ὅτι ἄξιοί ἐστε ὑμεῖς.

X. *Mandata de cibis, male a Judaeis intellecta, Christianis sunt aperta.*

[9] Ὅτι δὲ Μωσῆς εἴρηκεν· [10] „οὐ φάγεσθε χοῖρον, οὐδὲ ἀετὸν, οὐδὲ ὀξύπτερον, οὐδὲ κόρακα, οὐδὲ πάντα ἰχθὺν, ὃς οὐκ ἔχει

1) Jerem. 4, 3.
2) Add. νέαν. Menard. Interpr. *novam.*
3) Jer. 7, 26.
4) Jerem. 9, 25. 26.
5) Ita Davis. Vet. interpr.: *Jesum.* Ms. υἱόν, male.
6) Non est in s. Scriptura; sed cfr. Gen. 17, 26. 27., coll. Gen. 14, 14.
7) Al. αὐτῷ. De hac γνώσει Barnabae disputavi in libro: *Das Sendschreiben*, p. 83 sq.

credamus; circumcisio enim, in qua illi confidebant, abrogata est. Praecepit enim Dominus, circumcisionem non carnis esse faciendam; illi autem praeceptum hoc transgressi sunt, quia malus angelus decepit illos. Ait ad eos: [1] *haec dicit dominus Deus vester* (in his verbis invenio [2] novam legem): *nolite serere super spinas; circumcidimini Domino vestro.* Et quid vult sibi Dominus hisce verbis? [3] *Circumcidite,* dicit, *duritiam cordis vestri, et cervicem vestram ne induretis.* Atque iterum: [4] *ecce, dicit Dominus, omnes gentes incircumcisae sunt, ac praeputium habent; iste vero populus* [Judaeorum] *corde est incircumcisus.* At inquies: et vero ille populus in signum foederis circumciditur. Verum et circumciduntur Syri omnes, ac Arabes, ac omnes sacerdotes idolorum. Hinc ergo pertinent illi quoque ad Domini testamentum? Sed et Aegyptii circumcisionem usurpant. Discite igitur, filii, de omnibus abunde, quod Abrahamus, qui primus dedit circumcisionem, in spiritu prospiciens in [5] Jesum, circumcidit, arcanam trium litterarum doctrinam adhibens. Narrat enim scriptura: [6] *et circumcidit Abrahamus e domo sua CCCXVIII viros.* Quae ergo [7] illi in hoc data est cognitio? Discite primo decem et octo, dein trecentos. Decem autem et octo exprimuntur, per I decem, per H octo. Habes initium nominis Jesu. Quia vero crux in figura litterae T gratiam redemptionis nostrae erat signatura, ideo ait *trecentos.* Ostendit itaque Jesum in duabus litteris, et crucem in tertia. Scit hoc, qui [8] profundius donum doctrinae suae posuit in nobis. Nemo magis germanum a me accepit sermonem; sed scio, vos dignos esse.

X. *Mandata de cibis, male a Judaeis intellecta, Christianis sunt aperta.*

[9] Quare autem Moses dixit: [10] *non manducabitis suem, neque aquilam, neque accipitrem, neque corvum, nec ullum piscem,*

8) Cfr. suprà cap. I, Not. 4.

9) Barnabas leges Mosaicas more Alexandrinorum allegorice interpretatur. Cfr. *Das Sendschr.* etc. p. 84—91. *Ὅτι* = *cur*, ut supra c. 7 et 8.

10) Levit. 11. Deut. 14. Haec recitat e Barnaba *Clem. Alex.* Strom. II. c. 15. p. 464, et Lib. V, c. 8. p. 677 ed. Venet.

λεπίδα ἐν αὐτῷ;“ Τρία ἔλαβεν ἐν τῇ συνέσει δόγματα. Πέρας γέ τοι λέγει αὐτοῖς ἐν τῷ Δευτερονομίῳ· [1] „καὶ διαθήσομαι πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον τὰ δικαιώματά μου.“ Ἆρα οὐκ ἔστιν ἐντολὴ Θεοῦ τὸ μὴ τρώγειν; Μωσῆς δὲ ἐν πνεύματι ἐλάλησε. Τὸν οὖν χοῖρον πρὸς τοῦτο εἴρηκεν· οὐ μὴ κολληθήσῃ, φησὶν, ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵτινες ὅμοιοί εἰσι χοίροις. Ὅταν γὰρ σπαταλῶσιν, ἐπιλανθάνονται τοῦ κυρίου ἑαυτῶν· ὅταν δὲ ὑστερηθῶσιν, ἐπιγινώσκουσι τὸν κύριον. Καὶ ὁ χοῖρος, ὅταν τρώγῃ, οὐκ οἶδε τὸν κύριον· ὅταν δὲ πεινάζῃ, κραυγάζει· καὶ λαβὼν πάλιν σιωπᾷ. „Οὐδὲ μὴ φάγῃς, φησὶ, τὸν ἀετὸν, οὐδὲ τὸν ὀξύπτερον, οὐδὲ τὸν ἰκτῖνα, οὐδὲ τὸν κόρακα.“ Οὐ μὴ, φησὶ, κολληθήσῃ, [2] οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵτινες οὐκ οἴδασι διὰ κόπου καὶ ἱδρῶτος πορίζειν ἑαυτοῖς τὴν τροφὴν, ἀλλὰ ἁρπάζουσι τὰ ἀλλότρια ἐν ἀνομίᾳ αὐτῶν· καὶ [3] ἐπιτηροῦσιν, ὡς ἐν ἀκεραιοσύνῃ περιπατοῦντες. [4] Καὶ καθήμενα ἀργὰ ταῦτα ἐκζητεῖ, πῶς ἀλλοτρίας σάρκας καταφάγῃ, ὄντα λοιμὰ τῇ πονηρίᾳ αὐτῶν. „Καὶ οὐ μὴ φάγῃς, φησὶ, σμύραιναν, οὐδὲ πολύποδα, οὐδὲ σηπίαν.“ Οὐ μὴ, φησὶν, ὁμοιωθήσῃ κολλώμενος ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵτινες εἰς τέλος εἰσὶν ἀσεβεῖς, καὶ κεκριμένοι τῷ θανάτῳ· ὡς καὶ ταῦτα τὰ ἰχθύδια μόνα ἐπικατάρατα ἐν τῷ βύθῳ νήχεται, μὴ κολυμβῶντα, ὡς τὰ λοιπὰ, ἀλλὰ ἐν τῇ γῇ κατὰ τοῦ βυθοῦ κατοικεῖ. Ἀλλὰ καὶ τὸν δασύποδα οὐ φάγῃ, φησίν. Πρὸς τί; [5] Οὐ μὴ γένῃ παιδοφθόρος, οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις· [6] ὅτι ὁ λαγωὸς κατ᾽ ἐνιαυτὸν πλεονεκτεῖ τὴν ἀφόδευσιν. Ὅσα γὰρ ἔτη ζῇ, τοσαύτας ἔχει τρύπας. „Ἀλλὰ οὐδὲ τὴν ὕαιναν φάγῃ.“ Οὐ μὴ φησὶ, γένῃ μοιχὸς, οὐδὲ φθορεὺς, οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις. Πρὸς τί; Τοῦτο γὰρ τὸ ζῶον παρ᾽ ἐνιαυτὸν ἀλλάσσει τὴν φύσιν, καί ποτε μὲν ἄῤῥεν, ποτὲ δὲ θῆλυ γίγνεται. Ἀλλὰ καὶ τὴν γαλῆν ἐμίσησε καλῶς. Οὐ μὴ γὰρ, φησὶν, ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις, [7] οἵους ἀκούομεν ἀνομίαν ποιοῦντας τῷ στόματι διὰ ἀκαθαρσίαν· οὐδὲ κολληθήσῃ ταῖς ἀκαθάρτοις, ταῖς

1) Deut. 4, 1.

2) Ex *Clem. Alex.* et vet. interprete addo οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ.

3) Davisius conjicit: ἐπιτηροῦσι τοὺς ἐν ἀκεραιοσύνῃ περιπατοῦντας, i. e. *insidiantur iis, qui in simplicitate ambulant.*

4) Vet. interpr. add.: *Sic aves istae solae sibi non acquirentes escam.*

5) Similem mosaicae legis explica-

qui non habeat squamam? Tria dogmata in intellectu comprehendit. Porro ait illis Dominus in deuteronomio: [1] *et disponam ad populum hunc praecepta mea.* Nonne ergo mandatum Dei est, ne manducent? Est; sed Moses in spiritu locutus est. Quapropter sic *suem* ait, quasi diceret: non adhaerebis hominibus talibus, qui similes sunt porcis. Nam quum in deliciis vivunt, Domini sui obliviscuntur; quum autem destituuntur necessariis, Dominum agnoscunt. Et quidem porcus, quando comedit, dominum non novit; quando autem esurit, clamat; et accepta esca, iterum tacet. *Nec manducabis*, inquit, *aquilam, neque accipitrem, neque milvum, neque corvum.* Non adhaerebis, dicit, [2] nec similis eris iis hominibus, qui nesciunt sibi labore ac sudore parare victum, sed aliena rapiunt inique; [3] et quum videantur in simplicitate ambulare, tamen aliis insidiantur. [4] Et aves istae, dum otiosae sedent, quaerunt, quomodo alienas carnes devorent, suntque in malitia sua pestiferae. *Nec manducabis,* inquit, *muraenam, neque polypum, neque sepiam.* Non, inquit, adhaerebis, nec similis eris hujusmodi hominibus, qui in perpetuum impii sunt, et ad mortem sunt adjudicati; quemadmodum isti pisciculi, soli maledicti, in profundo volutantur, nec ut reliqui pisces emergunt, sed in terra, quae in profundo maris est, degunt. Sed et *leporem,* inquit, *non comedes.* Quamobrem? [5] Id est, non eris puerorum corruptor, nec similem te talibus efficies; [6] quoniam lepus annis singulis anum multiplicat. Quot enim annos vivit, tot habet foramina. *Sed nec hyaenam manducabis.* Non eris, inquit, adulter, neque corruptor puerorum, neque talibus assimilaberis. Quare? Quia istud animal annuatim sexum mutat, et modo mas, modo femina est. Sed et mustelam justo odio prosecutus est. Dissimilem, inquit, te praebebis viris illis, [7] quos audimus ore impuro nequitiam patrare; nec adhaerebis impuris

tionem allegoricam etiam apud Clementem Alex. Paedagog. lib. II. c. 10. reperies, qui eam e Barnabae epistola sumsisse videtur.

6) Apud Plinium, hist. nat. lib. VIII. c. 55 legimus: *Archelaus auctor est, quot sint corporis cavernae ad excrementa lepori, totidem annos esse aetatis. Idem, utramque vim singulis inesse, ac sine mare aeque gignere.*

7) Fellatores et fellatrices. Cotel.

τὴν ἀνομίαν ποιούσαις τῷ στόματι. Τὸ γὰρ ζῶον τοῦτο τῷ στόματι κύει. Περὶ τῶν βρωμάτων μὲν οὖν Μωσῆς τρία δόγματα ἐν πνεύματι ἐλάλησεν· οἱ δὲ κατ᾽ ἐπιθυμίαν τῆς σαρκὸς ὡς περὶ βρωμάτων προσεδέξαντο. [1] Λαμβάνει δὲ τριῶν δογμάτων γνῶσιν Δαβὶδ, καὶ λέγει ὁμοίως· [2] „μακάριος ἀνὴρ, ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν", καθὼς οἱ ἰχθύες πορεύονται ἐν σκότει εἰς τὰ βάθη· „καὶ ἐν ὁδῷ ἁμαρτωλῶν οὐκ ἔστη", καθὼς οἱ δοκοῦντες φοβεῖσθαι τὸν κύριον, ἁμαρτάνουσιν ὡς ὁ χοῖρος· „καὶ ἐπὶ καθέδρᾳ λοιμῶν οὐκ ἐκάθισε", καθὼς τὰ πετεινὰ τὰ καθήμενα εἰς ἁρπαγήν. [3] Ἔχετε τελείαν περὶ τῆς βρώσεως γνῶσιν. [4] Ἀλλὰ εἶπε Μωσῆς· [5] „φάγεσθε πᾶν διχηλοῦν καὶ μηρυκώμενον." Τί λέγει; [6] Τὴν τροφὴν λαμβάνων οἶδε τὸν τρέφοντα αὐτὸν, καὶ ἐπ᾽ αὐτῷ ἀναπαυόμενος εὐφραίνεσθαι δοκεῖ. Καλῶς εἶπε βλέπων τὴν ἐντολήν. Τί οὖν λέγει; Κολλᾶσθαι μετὰ τῶν φοβουμένων τὸν κύριον, μετὰ τῶν μελετώντων, ὃ ἔλαβον, [7] διάσταλμα ῥήματος ἐν τῇ καρδίᾳ, μετὰ τῶν λαλούντων τὰ δικαιώματα κυρίου καὶ τηρούντων, μετὰ τῶν εἰδότων, ὅτι ἡ μελέτη ἔργον ἐστὶ εὐφροσύνης, καὶ μηρυκωμένων τὸν λόγον κυρίου. [8] Τί δὲ τὸ διχηλοῦν; Ὅτι ὁ δίκαιος ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ περιπατεῖ, καὶ τὸν ἅγιον αἰῶνα ἐκδέχεται. Βλέπετε, πῶς ἐνομοθέτησε Μωσῆς καλῶς. Ἀλλὰ πόθεν [9] ἐκείνοις ταῦτα νοῆσαι, ἢ συνιέναι; Ἡμεῖς οὖν δικαίως νοήσαντες τὰς ἐντολὰς, λαλοῦμεν, ὡς ἠθέλησε κύριος. Διὰ τοῦτο περιέτεμε τὰς ἀκοὰς ἡμῶν καὶ τὰς καρδίας, ἵνα συνίωμεν ταῦτα.

XI. *Baptismum et crucem Deus jam in V. T. praemonstravit.*

Ζητήσωμεν δὲ, εἰ ἐμέλησε τῷ κυρίῳ προφανερῶσαι περὶ τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ σταυροῦ. Περὶ μὲν τοῦ ὕδατος γέγραπται ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ, πῶς τὸ βάπτισμα, τὸ [10] φέρον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, οὐ μὴ προσδέξωνται, ἀλλ᾽ ἑαυτοῖς [11] οἰκοδομήσουσι. Λέγει

1) Cfr. *Clem. Alex.* Strom. II, c. 15. p. 464. ed. Venet.

2) Ps. 1, 1.

3) Ita Menard. Ms.: ἔχετε τελείως καὶ περὶ τῆς γνώσεως.

4) Haec laudat *Clem. Alex.* Strom. V, c. 8. p. 677. et Paedag. III, c. 11. p. 298. ed. Venet.

5) Lev. 11, 3.

6) Similia apud *Iren.* V, 8.

7) Διάσταλμα nec apud scriptores classicos, nec in V. et N. T., nec apud Du Cangium reperitur. Derivan-

istis feminis, quae infandum facinus ore perpetrant. Animal enim illud ore concipit. Moses igitur de escis loquens tria decreta locutus est in spiritu; illi vero, juxta carnis cupiditatem, quasi de escis simpliciter egisset, acceperunt. [1] David vero horum trium mandatorum sensum spiritualem comprehendit, et ait similiter: [2] *beatus vir, qui non abiit in concilio impiorum,* sicut ii pisces ambulant in tenebris ac maris profundo; *et in via peccatorum non stetit,* sicut ii, qui videntur timere Dominum, et veluti sus peccant; *et in cathedra pestilentiarum non sedit,* quemadmodum aves, quae ad rapinam sedent. [3] Habetis nunc et sensus spiritualis plenam cognitionem. [4] At Moses porro dixit: [5] *manducabitis omne bifidum ac ruminans.* Quid ait? [6] Ruminans est is, qui accepta esca meminit nutrientis, et satiatus de eo [nutritore] laetatus conspicitur. Recte dixit Moses, respiciens ad mandatum. Quid ergo ait? Adhaerendum esse ad eos, qui timent Dominum, qui in corde meditantur, quod acceperunt [7] praeceptum, qui loquuntur ac servant mandata Domini, qui sciunt, meditationem opus esse laetitiae, et Domini sermonem ruminant. [8] Quid vero sibi vult bifidum? Quod justus in hoc mundo ambulat, et sanctum exspectat saeculum. Videte, quam pulcre sanxerit Moses. Sed undenam [9] illis, haec intelligere ac comprehendere? Nos vero juste mandata intelligentes loquimur, quomodo Dominus istis praeceptis sibi voluit. Propterea enim aures nostras et corda circumcidit, ut ista animadvertamus.

XI. *Baptismum et crucem Deus jam in V. T. praemonstravit.*

Quaeramus vero, an Domino curae fuerit, praemonere de aqua et de cruce. Et quidem de aqua scriptum est in Israëlitas, quo modo baptismum, qui [10] affert peccatorum remissionem, non sint recepturi, sed alium sibi [11] paraturi. Dicit itaque propheta:

dum est a διαστέλλομαι, *imperare, praecipere.*

8) *Clem. Alex.* Paedag. l. c.

9) I. e. *Judaeis.*

10) *Εἰσφέρον ἄφεσιν*, MENARD. Cfr. quae ad hunc locum monuit *Francke*, l. c. p. 87 sq.

11) Non necessum esse puto, ut cum Vossio et Cotel. reponamus οἰκονομήσουσι; nam τῷ *οἰκοδομεῖν instituendi* vel *faciendi* vis inesse potest, ducta ab aedificiis metaphora. DAVIS. Intelligit Barnabas crebra et superstitiosa Judaeorum baptismata. MENARD.

οὖν ὁ προφήτης· [1] „ἔκστηθι οὐρανὲ, καὶ ἐπὶ τούτῳ φριξάτω ἡ γῆ, ὅτι δύο μεγάλα καὶ πονηρὰ ἐποίησεν ὁ λαὸς οὗτος· ἐμὲ ἐγκατέλιπον, πηγὴν ζῶσαν, καὶ ἑαυτοῖς ὤρυξαν λάκκους [2] συντετριμμένους. [3] Μὴ πέτρα ἔρημός ἐστι τὸ ὄρος τὸ ἅγιόν μου [4] Σιών; Ἔσεσθε γὰρ ὡς πετεινοῦ νεοσσοὶ, [5] ἀνιπτάμενοι νεοσσιᾶς ἀφῃρημένης.“ Καὶ πάλιν λέγει ὁ προφήτης· [6] „ἐγὼ πορεύσομαι ἔμπροσθέν σου, καὶ ὄρη ὁμαλιῶ, καὶ θύρας χαλκᾶς συντρίψω, καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς συνθλάσω, καὶ δώσω σοι θησαυροὺς σκοτεινοὺς, ἀποκρύφους, ἀοράτους, ἵνα [7] γνῶσιν, ὅτι κύριος ὁ Θεός.“ Καί· [8] „κατοικήσει ἐν ὑψηλῷ σπηλαίῳ πέτρας ἰσχυρᾶς.“ Εἶτα τί λέγει ἐν τῷ υἱῷ; [9] „Τὸ ὕδωρ αὐτοῦ πιστόν· βασιλέα μετὰ δόξης ὄψεσθε, καὶ ἡ ψυχὴ ὑμῶν μελετήσει φόβον κυρίου.“ Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ προφήτῃ λέγει· [10] „ἔσται ὁ ταῦτα ποιῶν, ὡς τὸ ξύλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων, ὃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ δώσει ἐν καιρῷ αὐτοῦ· καὶ τὸ φύλλον αὐτοῦ οὐκ ἀποῤῥυήσεται, καὶ πάντα, ὅσα ἂν ποιῇ, κατευοδωθήσεται. Οὐχ οὕτως οἱ ἀσεβεῖς, οὐχ οὕτως, ἀλλ᾽ ὡσεὶ [11] χνοῦς, ὃν ἐκρίπτει ὁ ἄνεμος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. Διὰ τοῦτο οὐκ ἀναστήσονται ἀσεβεῖς ἐν κρίσει, οὐδὲ ἁμαρτωλοὶ ἐν βουλῇ δικαίων· ὅτι γινώσκει κύριος ὁδὸν δικαίων, καὶ ὁδὸς ἀσεβῶν ἀπολεῖται.“ Αἰσθάνεσθε, πῶς τὸ ὕδωρ καὶ τὸν σταυρὸν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ὥρισε. Τοῦτο γὰρ λέγει· μακάριοι, οἳ, ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἐλπίσαντες, κατέβησαν εἰς τὸ ὕδωρ, ὅτι τὸν μὲν μισθὸν, [12] λέγει, ἐν καιρῷ αὐτοῦ· τότε, φησὶν, ἀποδώσω. Νῦν δὲ λέγει· „τὰ φύλλα οὐκ [13] ἀποῤῥυηθήσεται.“ Τοῦτο λέγει· ὅτι πᾶν ῥῆμα, ὃ ἐὰν ἐξέλθῃ ἐξ ὑμῶν διὰ τοῦ στόματος, ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ, ἔσται εἰς ἐπιστροφὴν καὶ ἐλπίδα πολλοῖς. Πάλιν ἕτερος προφήτης λέγει· [14] „καὶ ἦν ἡ γῆ τοῦ Ἰακὼβ ἐπαινουμένη παρὰ πᾶσαν τὴν γῆν.“

1) Jerem. 2, 12. 13.

2) Fortasse hic et apud LXX legendum est *συντετρημένους* (*συντετραίνω*) = *fissas*, *perforatas*, ut me *Tafelius* V. C. monet.

3) Isai. 16, 1. 2.

4) Ita l. cum LXX. Cot. Fell.; Ms. *Σινᾶ*, male.

5) Al. *ἀνιστάμενοι*, *instabiles*, *depulsi*. Sensus: *me relinquentes eritis destituti, sicut pulli nido ablato.*

6) Isai. 45, 2. 3. Sensus: *Per prophetam Christus de se nuntiat: „Ego — fons vivus* (ut supra) — *beabo vos.“*

7) *Γνῶσῃ*, *scias*, LXX.

[1] *obstupeas coelum et super hoc inhorreat terra, quia duo magna et mala fecit populus hic: me dereliquerunt, fontem vivum, et foderunt sibi cisternas* [2] *contritas.* [3] *Numquid petra sterilis* [aquarum expers] *est mons sanctus meus* [4] *Sion? Eritis enim velut avis pulli* [5] *avolantes, nido ablato.* Et rursus ait propheta: [6] *ego ibo ante te, et montes complanabo, et portas aeneas conteram, et vectes ferreos confringam; et dabo tibi thesauros occultos, absconditos, invisibiles, ut* [7] *sciant, quia ego Dominus Deus.* Et: [8] *habitabit in excelsa spelunca petrae fortissimae.* Deinde quid ait de Filio: [9] *Aqua illius fidelis* [perennis]*; regem cum gloria videbitis, et anima vestra meditabitur timorem Domini.* Et iterum in alio propheta dicit: [10] *erit, qui haec fecerit, tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo; et folium ejus non defluet, et omnia, quaecunque faciet, prosperabuntur. Non sic impii, non sic; sed tanquam* [11] *palea, quam ventus dispellit a facie terrae. Ideo non stabunt impii in judicio, neque peccatores in consilio justorum; quoniam novit Dominus viam justorum, et iter impiorum peribit.* Animadvertite, quomodo aquam et crucem simul descripsit. Illud enim significat: beati, qui, cum sperassent in crucem, descenderunt in aquam; quia mercedem, [12] inquit, in tempore suo habebunt, id est, tunc retribuam. Nunc vero ait: *folia non* [13] *defluent.* Hoc significat: omnis sermo, qui ex ore vestro exierit in spe et caritate, erit in conversionem ac spem multis. Rursum alius propheta dicit: [14] *et erat terra Jacobi laudata super omnem terram.*

8) Isai. 33, 16. Sensus: *Christus est aqua perennis, in cacumine montis fontem habens.*

9) Isai. 33, 16—18. Sensus: *In perpetuum gratia Christi vobis adfluit; aliquando vero videbitis eum in majestate, et replebimini reverentia.*

10) Ps. 1, 3—6. Hisce verbis Barnabas bona larga indicat, quae ex baptismo et cruce nobis affluant.

11) *Χνοῦς*, quod Noster cum LXX legit, = 1) *lanugo*, 2) *tenuis palea, gluma*. Schleusner. *Χοῦς*, *terra eruta, pulvis*. Voss.

12) L. ἕξει, Davis.

13) Al. ἀποῤῥυήσεται, ut paulo superius.

14) Sophon. 3, 19.

[1] Τοῦτο λέγει τὸ [2] σκεῦος τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, ὃ δοξάζει. Εἶτα τί λέγει; [3] „Καὶ ἦν ποταμὸς ἕλκων ἐκ δεξιῶν, καὶ ἀνέβαινεν ἐξ αὐτοῦ δένδρα ὡραῖα· καὶ ὃς ἐὰν φάγῃ ἐξ αὐτῶν, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα.“ Τοῦτο λέγει, ὅτι ἡμεῖς μὲν καταβαίνομεν εἰς τὸ ὕδωρ γέμοντες ἁμαρτιῶν καὶ ῥύπου, καὶ ἀναβαίνομεν καρποφοροῦντες ἐν τῇ καρδίᾳ τὸν φόβον, καὶ τὴν ἐλπίδα εἰς τὸν Ἰησοῦν ἔχοντες ἐν τῷ πνεύματι. „Καὶ ὃς ἐὰν φάγῃ ἀπὸ τούτων, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα.“ Τοῦτο λέγει, ὃς ἄν, φησὶν, ἀκούσῃ τούτων [4] καλουμένων, καὶ πιστεύσῃ, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα.

XII. *Crux Christi saepe in V. T. annuntiata. Josue typus Christi.*

Ὁμοίως πάλιν περὶ τοῦ σταυροῦ ὁρίζει ἐν ἄλλῳ προφήτῃ λέγοντι· [5] „καὶ πότε ταῦτα συντελεσθήσεται; [6] Καὶ λέγει κύριος· ὅταν ξύλον κλιθῇ καὶ ἀναστῇ, [7] καὶ ὅταν ἐκ ξύλου αἷμα στάξῃ.“ Ἔχεις πάλιν ἐπὶ σταυροῦ, καὶ τοῦ σταυροῦσθαι μέλλοντος. Λέγει δὲ πάλιν ἐν τῷ Μωσῇ, πολεμουμένου τοῦ Ἰσραὴλ ὑπὸ τῶν [8] ἀλλοφύλων. Καὶ ἵνα ὑπομνήσῃ αὐτοὺς πολεμουμένους, ὅτι διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν παρεδόθησαν εἰς θάνατον, λέγει εἰς τὴν καρδίαν Μωσῇ τὸ πνεῦμα, ἵνα ποιήσῃ τύπον σταυροῦ, καὶ τοῦ μέλλοντος πάσχειν· ὅτι, ἐὰν μὴ ἐλπίσωσιν ἐπ᾽ αὐτῷ, εἰς τὸν αἰῶνα [9] πολεμηθήσονται. Τίθησιν οὖν Μωσῆς ἓν ἐφ᾽ ἓν ὅπλον ἐν μέσῳ τῆς [10] πήγης, καὶ σταθεὶς ὑψηλότερος πάντων, ἐξέτεινε τὰς χεῖρας [11], καὶ οὕτως πάλιν ἐνίκα ὁ Ἰσραήλ. Εἶτα, ὁπόταν πάλιν καθεῖλε, πάλιν ἐθανατοῦντο. Πρὸς τί; Ἵνα γνῶσιν, ὅτι οὐ

1) *Clem. Alex.* Strom. III, 12. p. 550: καὶ ἦν ἡ γῆ τοῦ Ἰακὼβ ἐπαινουμένη π. π. τ. γ., φησὶν ὁ προφήτης, τὸ σκεῦος πνεύματος αὐτὸς δοξάζων = *ipse laudans corpus humanum.* Barnabas dixit.: *Haec verba significant corpus Christi, quod propheta laudibus effert.* Alias τὴν γῆν Ἰακὼβ de *novo populo Dei* seu de coetu Christianorum interpretatus sum. Cfr. libellum meum: *Das Sendschreiben des Ap. Barnabas. Tübing.* 1840. p. 95.

2) I. e. *corpus Christi*, ut supra c. 7. Olim τὸ σκεῦος de *propheta* interpretatus sum, l. c.

3) Ezech. 47, 12.

4) Al. λαλουμένων.

5) Ex libro apocrypho. Cfr. *Ittig*, hist. eccl. p. 131 sq.

6) In uno Cod. rom. heic multa interpolata leguntur de filiis Sem etc.,

[1] Haec significant [2] vas spiritus ejus, quod propheta magnificat. Deinde quid dicit? [3] *Et erat fluvius a dextra fluens, et ex eo emergebant arbores pulchrae: et quicunque ex illis manducaverit, vivet in aeternum.* Hoc ait, quod nos descendimus quidem in aquam pleni peccatis ac sordibus; inde autem emergimus fructum afferentes, in corde timorem et in spiritu spem in Jesum habentes. *Et quicunque ex illis manducaverit, vivet in aeternum.* Id dicit: quicumque eos audierit [4] vocantes, et crediderit, vivet in perpetuum.

XII. *Crux Christi saepe in V. T. annuntiata. Josue typus Christi.*

Similiter et crucem significat in alio propheta dicente: [5] *et quando haec consummabuntur?* [6] *Et dicit Dominus: quum lignum inclinatum* [succisum] *denuo erectum constiterit,* [7] *et quum de ligno sanguis stillaverit.* Habes iterum de cruce, et de eo, qui erat cruci affigendus, praesagium. Adhuc vero hac de re dicit in Mose, quando Israel impugnabatur ab [8] alienigenis. Et ut commonefaceret eos, quod propter peccata sua traderentur ad mortem, ad cor Mosis dicit spiritus, ut faciat figuram crucis et ejus, qui erat passurus; quia, si in hunc non speraverint, [9] in perpetuum vincentur. Posuit itaque Moses arma super arma in medio [10] aggeris, et omnes supereminens manus extendit, [11] sicque rursus Israëlitae vincebant. Quum autem iterum manus demittebat, iterum occidebantur. Cur hoc? Ut cognoscerent,

ab argumento epistolae nostrae prorsus aliena.

7) Ex IV. Esdrae 5, 5.

8) I. e. *Amalec.* Exod. 17, 8 sqq. Cfr. *Justin.* Dial. c. Tryph. n. 111. p. 204. *Tert.* adv. Jud. c. 10. adv. Marc. III, 18. ubi iidem typi reperiuntur.

9) *In perpetuum vincentur*, ita ut nunquam victorum jugum excutere possint; nam haec est interdum vis verbi πολεμοῦμαι. Cleric.

10) *Πήγη* = *πάγη*, ***locus excelsus*** apud Hesych. Voss. Ms. *πηγμῆς*, male. Menardus: *πήγματος*, ***tabulatum.*** Nolte: *πυγμῆς* = ***pugnus***, ***manus.*** In libro Exodi 17, 9 legimus, Mosen in *loco excelso* stetisse, ideo cum Vossio *πήγης* legendum puto. Conjectura Doctoris Nolte minus placet, quia Moses manus armis onustas vix potuisset extendere.

11) Stabat igitur in forma crucis.

δύνανται σωθῆναι, ἐὰν μὴ [1] ἐπ᾽ αὐτῷ ἐλπίσωσι. Καὶ ἐν ἑτέρῳ προφήτῃ λέγει· [2] „ὅλην τὴν ἡμέραν ἐξεπέτασα τὰς χεῖρας μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα, καὶ ἀντιλέγοντα ὁδῷ δικαίᾳ μου." Καὶ πάλιν Μωσῆς ποιεῖ τύπον τοῦ Ἰησοῦ ([3] ὅτι δεῖ αὐτὸν παθεῖν, καὶ αὐτὸν [4] ζωοποιήσειν, ὃν δόξωσιν ἀπολωλεκέναι ἐν [5] σημείῳ) πίπτοντος τοῦ Ἰσραήλ. [6] Ἐποίησε γὰρ πάντα ὄφιν δάκνειν αὐτοὺς, καὶ ἀπέθνησκον, ἐπειδὴ ἡ παράβασις διὰ τοῦ ὄφεως ἐν Εὔᾳ γέγονεν· ἵνα ἐλέγξῃ αὐτοὺς, ὅτι διὰ τὴν παράβασιν αὐτῶν ἐν θλίψει θανάτου παραδοθήσονται. Πέρας γέ τοι αὐτὸς Μωσῆς ἐντειλάμενος, [7] „οὐκ ἔσται ὑμῖν οὔτε γλυπτὸν, οὔτε χωνευτὸν εἰς Θεὸν ὑμῖν," ποιεῖ, ἵνα τύπον τοῦ Ἰησοῦ δείξῃ. Ποιεῖ οὖν Μωσῆς χαλκοῦν ὄφιν, καὶ τίθησιν [8] ἐν δοκῷ, καὶ κηρύγματι καλεῖ τὸν λαόν. Ἐλθόντες οὖν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, ἐδέοντο Μωσέως, ἵνα ὑπὲρ αὐτῶν ἀνενέγκῃ δεόμενος περὶ τῆς ἰάσεως αὐτῶν. Εἶπε δὲ πρὸς αὐτοὺς Μωσῆς· [9] „ὅταν, φησὶ, δηχθῇ τις ὑμῶν, ἐλθέτω ἐπὶ τὸν ὄφιν τὸν ἐπὶ τοῦ ξύλου ἐπικείμενον, καὶ ἐλπισάτω πιστεύσας, ὅτι νεκρὸς ὢν δύναται ζωοποιῆσαι· καὶ παραχρῆμα σωθήσεται." Καὶ οὕτως ἐποίουν. Ἔχεις καὶ ἐν τούτῳ τὴν δόξαν τοῦ Ἰησοῦ, ὅτι [10] ἐν αὐτῷ πάντα, καὶ εἰς αὐτόν. Τί λέγει πάλιν Μωσῆς τῷ Ἰησοῦ, τῷ τοῦ Ναυῆ υἱῷ, ἐπιθεὶς αὐτῷ [11] τοῦτο ὄνομα, ὄντι προφήτῃ, ἵνα μόνον ἀκούσῃ πᾶς λαὸς, ὅτι πάντα ὁ πατὴρ φανεροῖ περὶ τοῦ υἱοῦ [12] αὐτοῦ Ἰησοῦ υἱῷ Ναυῆ; Καὶ ἐπιθεὶς τοῦτο ὄνομα, ὁπότε ἔπεμψε κατάσκοπον τῆς γῆς, [13] εἶπε· [14] „λάβε βιβλίον εἰς τὰς χεῖράς σου, καὶ γράψον, ἃ λέγει κύριος· ὅτι ἐκ ῥιζῶν ἐκκόψει πάντα τὸν οἶκον τοῦ Ἀμαλὴκ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐπ᾽ ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν." [15] Ἴδε, πάλιν Ἰησοῦς οὐχ ὁ υἱὸς ἀνθρώπου, ἀλλ᾽ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, [16] τύπῳ καὶ ἐν σαρκὶ φανερωθείς. Ἐπεὶ οὖν μέλλουσι λέγειν [17], ὅτι ὁ Χριστὸς

1) Ἐπὶ σταυρῷ Davis. Vetus Interpr.: *in cruce Christi.*

2) Isai. 65, 2. Sensus: *In cruce pependi ob populum improbum.* Eodem modo verba prophetae interpretatur *Justinus* Apol. I. n. 35. Dial. c. Tryph. n. 97.

3) Monente Doctore Nolte hanc parenthesin uncis inclusimus.

4) Ita leg. Nolte. Davis: ζωοποιῆσαι. Ms. male: ζωοποιήσουσι.

5) I. e. *cruce*, ut apud *Justin.* Dial. c. Tryph. n. 72. n. 94.

6) Num. 21, 6 sqq. Joann. 3, 14.

7) Deut. 27, 15.

8) Ita Galland.; *in cruce* vet. Interp.; Ms. ἐνδόξως, *gloriose.*

quod non possent servari, nisi per spem in [1] illum. Et in alio propheta dicit: [2] *tota die expandi manus meas ad populum incredulum, et contradicentem viae justae meae.* Et iterum Moses facit figuram Jesu ([3] quod passurus esset, et vitam [4] praebiturus ipse, quem putabant necasse in [5] signo crucis,) cadente Israël. [6] Quoniam enim peccatum per serpentem in Eva contigit, effecit Deus, ut cuncti serpentes morderent eos; et moriebantur, ut argueret eos, quod propter peccata sua in angustias mortis essent tradendi. Denique Moses, qui praeceperat: [7] *non erit vobis neque sculptile, neque conflatile in Deum vestrum*, ipse id facit, ut ostendat figuram Jesu. Facit ergo Moses serpentem aeneum, ac collocat in [8] trabe, atque per praeconem convocat populum. Congregati igitur orabant Mosen, ut pro ipsis sacrificaret, deprecans pro sanatione eorum. Dixit autem Moses ad illos: [9] *quum*, inquit, *aliquis ex vobis morsus fuerit, veniat ad serpentem in ligno positum, et credat atque speret, quod, licet ille non vivat, potest vitam praestare; et confestim servabitur.* Atque ita faciebant. Habes etiam in hoc gloriam Jesu; quod [10] in ipso sunt omnia et in ipsum. Quid iterum dicit Moses ad Josue, filium Navae, quum illi, prophetae, [11] id nominis [Josue = Jesus] imponeret, ideo solum, ut omnis populus intelligeret, Patrem de filio [12] suo Jesu cuncta manifestasse filio Navae? Imposito igitur eo nomine, quando misit eum in exploratorem terrae [Canaan], [13] dixit: [14] *accipe librum in manus tuas, et scribe, quae dicit Dominus: radicibus exscissurum esse filium Dei in novissimis diebus omnem domum Amaleci.* [15] Ecce rursum: non filius hominis, sed Dei filius Jesus, qui in [16] figura et in carne apparuit. Quoniam vero dicturi erant [17], Christum

9) Num. 21, 9 sqq.

10) Coloss. 1, 16: ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα ... καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται. Cfr. Hebr. 1, 2.

11) *Josue* antea *Ause* vocabatur, et appellatus est *Josue* (= Jesus), ut typus esset Christi. Cfr. Num. 13, 17. *Justin.* Dial. c. Tryph. n. 113.

12) *Αὐτοῦ* ex vet. interp. lat. restituit Fell.

13) *Εἶπε* ex vet. interp. lat. restituit Cotel.

14) Exod. 17, 14.

15) Ita Fellus et Gallandius ex vet. interp.: *ecce.* Ms. οἱ δέ, male.

16) Cfr. I Tim. 3, 16.

17) Sc. *Judaistae* seu *Ebionitae.*

υἱός ἐστι Δαβὶδ, φοβούμενος καὶ συνιὼν τὴν πλάνην τῶν ἁμαρτωλῶν λέγει· [1]„εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου· κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.“ Καὶ πάλιν λέγει οὕτως Ἡσαΐας· [2]„εἶπε κύριος τῷ Χριστῷ μου [3]κυρίῳ, οὗ ἐκράτησα τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ, ἐπακοῦσαι ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἔθνη, καὶ ἰσχὺν βασιλέων διαῤῥήξω.“ Ἴδε, πῶς λέγει Δαβὶδ αὐτὸν κύριον καὶ υἱὸν Θεοῦ.

XIII. *Christianos, non Judaeos, foederis divini esse haeredes, jam in V. T. annuntiatum est.*

Ἀλλ' ἴδωμεν, εἰ οὗτος ὁ λαὸς κληρονόμος, ἢ ὁ πρῶτος, καὶ εἰ ἡ διαθήκη εἰς ἡμᾶς, ἢ εἰς ἐκείνους. Ἀκούσατε νῦν περὶ τοῦ λαοῦ, τί λέγει ἡ γραφή. [4]Ἐδεῖτο δὲ Ἰσαὰκ περὶ Ῥεβέκκας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, ὅτι στεῖρα ἦν· καὶ συνέλαβεν. Εἶτα καὶ ἐξῆλθε Ῥεβέκκα πυθέσθαι παρὰ κυρίου, καὶ εἶπε κύριος πρὸς αὐτήν· [5]„δύο ἔθνη ἐν τῇ γαστρί σου, καὶ δύο λαοὶ ἐν τῇ κοιλίᾳ σου, καὶ λαὸς λαοῦ ὑπερέξει, καὶ ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι.“ Αἰσθάνεσθαι ὀφείλετε, τίς ὁ Ἰσαὰκ, τίς ἡ Ῥεβέκκα, καὶ ἐπὶ τίνων δέδειχεν, ὅτι μείζων ὁ λαὸς οὗτος, ἢ ἐκεῖνος. Καὶ ἐν ἄλλῃ προφητείᾳ λέγει φανερώτερον ὁ Ἰακὼβ πρὸς τὸν Ἰωσὴφ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, λέγων· [6]„ἰδοὺ, οὐκ ἐστέρησέ με κύριος τοῦ προσώπου σου· προσάγαγέ μοι τοὺς υἱούς σου, ἵνα εὐλογήσω αὐτούς.“ Καὶ προσήγαγεν [7]τὸν Μανασσῆ καὶ Ἐφραΐμ, τὸν Μανασσῆ θέλων [8]ἵνα εὐλογηθῇ, ὅτι πρεσβύτερος ἦν· ὁ γὰρ Ἰωσὴφ προσήγαγεν εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα τοῦ πατρὸς Ἰακώβ. Εἶδε δὲ Ἰακὼβ τύπον, πνεύματι, τοῦ λαοῦ τοῦ μεταξύ. Καὶ τί λέγει; Καὶ ἐποίησεν Ἰακὼβ ἐναλλὰξ τὰς χεῖρας αὐτοῦ, καὶ ἔθηκεν [9]τὴν δεξιὰν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν Ἐφραΐμ τοῦ δευτέρου καὶ νεωτέρου, καὶ ηὐλόγησεν αὐτόν. Καὶ εἶπε Ἰωσὴφ πρὸς Ἰακώβ· [10]„μετάθες σου τὴν δεξιὰν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν Μανασσῆ, ὅτι πρωτότοκός μου ἐστὶν υἱός.“ Καὶ εἶπεν Ἰακὼβ πρὸς Ἰωσήφ· [11]„οἶδα, τέκνον, οἶδα· ἀλλ' ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι, καὶ οὗτος δὲ εὐλογηθήσεται.“ Βλέπετε, ἐπὶ τίνων τέθεικε, τὸν λαὸν εἶναι

1) Ps. 109, 1. Matth. 22, 43—45.
2) Isai. 45, 1.
3) *Κύρῳ*, *Cyro* LXX.
4) Gen. 25, 21. Cfr. Rom. 9, 10—12.
5) Gen. 25, 23.
6) Gen. 48, 11. 9.

esse filium Davidis, reformidans et intelligens errorem sceleratorum, ait David:[1] *„dixit Dominus Domino meo: sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* Et Isaias porro ita loquitur:[2] *dixit Dominus Christo meo*[3] *Domino, cujus apprehendi dexteram, ut obediant ei gentes, et fortitudinem regum disrumpam.* Ecce, quomodo David eum Dominum vocet et Dei filium.

XIII. *Christianos, non Judaeos, foederis divini esse haeredes, jam in V. T. annuntiatum est.*

Sed videamus, utrum hic populus haeres sit, an vero prior; et utrum testamentum ad nos, an ad illos pertineat. Audite nunc, quid scriptura dicat de populo.[4] Orabat Isaacus Rebeccae uxoris suae causa, quod esset sterilis; et illa concepit. Postea et Rebecca egressa est ad interrogandum Dominum, et dixit Dominus ad illam:[5] *duae gentes in utero tuo sunt, ac duo populi in ventre tuo, atque unus populus alterum superabit, et major* [natu] *serviet minori.* Debetis intelligere, quis sit Isaacus, quae Rebecca, et de quibusnam declaraverit, quod populus hic sit major, quam ille. Et in alia prophetia manifestius loquitur Jacobus ad filium suum Josephum, dicens:[6] *ecce, Dominus non privavit me facie tua; adduc mihi filios tuos, ut benedicam eis.* Et adduxit[7] Manassen et Ephraimum, cupiens, ut Manasses[8] benediceretur, quia erat natu major. Itaque Josephus adduxit eum ad manum dexteram patris sui Jacobi. Vidit autem spiritu Jacobus figuram populi venturi. Et quid narrat scriptura? Et commutavit Jacobus manus suas, et[9] dexteram posuit super caput Ephraimi, minoris ac junioris, et benedixit illi. Dixitque Josephus ad Jacobum:[10] *transfer dexteram tuam super caput Manassis, quia primitivus filius meus est.* Et respondit Jacobus Josepho:[11] *scio, fili, scio; sed major serviet minori; benedicetur autem etiam ille.* Aspicite, de quibusnam voluerit, esse hunc primum populum

7) *Τὸν Μαν. καὶ* ex interprete lat. restituit Menardus.

8) *Εὐλογηθῆναι* Davis. Vetus interpres: *benedici.*

9) *Τὴν δεξιὰν* ex vet. interp. restituo.

10) Gen. 48, 18.

11) Gen. 48, 19.

τοῦτον πρῶτον, καὶ τῆς διαθήκης κληρονόμον. Εἰ οὖν ἔτι καὶ διὰ τοῦ Ἀβραὰμ ἐμνήσθη, ἀπείχομεν τὸ τέλειον τῆς γνώσεως ἡμῶν. Τί οὖν λέγει τῷ Ἀβραάμ; [1] „Ὅτι ἐπίστευσας, ἐτέθη εἰς δικαιοσύνην· ἰδοὺ τέθεικά σε πατέρα ἐθνῶν τῶν πιστευόντων διὰ ἀκροβυστίας τῷ κυρίῳ."

XIV. *Testamentum, quod Moses accepit et contrivit, Dominus nobis dedit.*

Ναὶ ἀλλὰ τὴν διαθήκην, ἣν ὤμοσε τοῖς πατράσι, δοῦναι τῷ λαῷ, εἰ δέδωκε, [2] ζητῶμεν. Δέδωκεν· αὐτοὶ δὲ οὐκ ἐγένοντο ἄξιοι λαβεῖν διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν. Λέγει γὰρ ὁ προφήτης· [3] „καὶ ἦν Μωσῆς νηστεύων ἐν ὄρει Σινᾶ, τοῦ λαβεῖν τὴν διαθήκην κυρίου πρὸς τὸν λαὸν, ἡμέρας τεσσαράκοντα καὶ νύκτας τεσσαράκοντα." [4] Καὶ ἔλαβε παρὰ κυρίου τὰς δύο πλάκας γεγραμμένας τῷ δακτύλῳ τῆς χειρὸς κυρίου ἐν πνεύματι· καὶ λαβὼν Μωσῆς κατέφερε πρὸς τὸν λαὸν δοῦναι. Καὶ εἶπε κύριος πρὸς Μωσῆν· [5] „Μωσῆ, Μωσῆ, κατάβηθι τὸ τάχος, ὅτι ἠνόμησεν ὁ λαός σου, οὓς ἐξήγαγες ἐκ γῆς Αἰγύπτου." Καὶ συνῆκε Μωσῆς, ὅτι ἐποίησαν πάλιν χωνεύματα, καὶ ἔρριψεν ἐκ τῶν χειρῶν τὰς πλάκας, καὶ συνετρίβησαν αἱ πλάκες τῆς διαθήκης κυρίου. Μωσῆς μὲν γὰρ ἔλαβεν, αὐτοὶ δὲ οὐκ ἐγένοντο ἄξιοι. Πῶς ἡμεῖς ἐλάβομεν, μάθετε. Μωσῆς [6] θεράπων ὢν ἔλαβεν, αὐτὸς δὲ ὁ κύριος ἡμῖν ἔδωκεν, [7] εἶναι εἰς λαὸν κληρονομίας, δι' ἡμᾶς ὑπομείνας. Ἐφανερώθη δὲ, ἵνα κἀκεῖνοι τελειωθῶσι τοῖς ἁμαρτήμασι, καὶ ἡμεῖς [8] δι' αὐτοῦ κληρονομοῦντες διαθήκην κυρίου Ἰησοῦ λάβωμεν, [9] ὃς εἰς τοῦτο ἡτοιμάσθη, ἵνα [10] αὐτὸς φανεὶς, τὰς ἤδη δεδαπανημένας ἡμῶν [11] καρδίας τῷ θανάτῳ καὶ παραδεδομένας τῇ τῆς πλάνης ἀνομίᾳ λυτρωσάμενος ἐκ τοῦ σκότους, διάθηται ἐν ἡμῖν διαθήκην λόγῳ. Γέγραπται γὰρ, πῶς αὐτῷ ὁ πατὴρ ἐντέλλεται, λυτρωσάμενος ἡμᾶς ἐκ τοῦ σκότους, ἑτοιμάσαι ἑαυτῷ λαὸν ἅγιον. Λέγει οὖν ὁ προφήτης· [12] „ἐγὼ

1) Gen. 15, 6. 17, 5. Rom. 4, 3.

2) Ita ex vet. interp. restituit Davis. Ms. ζητοῦμεν.

3) Exod. 24, 18. Cfr. supra c. IV.

4) Exod. 31, 18.

5) Exod. 32, 7. Deut. 9, 12.

6) Cfr. Hebr. 3, 5.

7) *Εἶναι* addit Davisius.

8) Ms. *διὰ τοῦ κληρονομοῦντος*, male. *Δι' αὐτοῦ κληρονομίαν διαθήκης* MENARD.

et testamenti haeredem. Si ergo adhuc et per Abrahamum populus ille commemoratus est, tunc scientia nostra ad perfectionem est redacta. Quid igitur dicit Deus Abrahamo? [1] *Quoniam credidisti, tibi in justitiam fuit adtributum; ecce posui te patrem gentium, quae in praeputio credunt Domino.*

XIV. *Testamentum, quod Moses accepit et contrivit, Dominus nobis dedit.*

Sed sane [2] quaeramus, an dederit Dominus testamentum, quod patribus juravit se populo daturum. Dedit quidem; verum illi propter peccata sua indigni fuerant, qui acciperent. Dicit enim propheta: [3] *et Moses in monte Sina jejunavit quadraginta diebus et quadraginta noctibus, ut testamentum Domini ad populum acciperet.* [4] Et accepit a Domino duas tabulas scriptas digito manus Domini, in spiritu; sumtasque Moses deferebat ad populum, ut traderet. Et dixit Dominus ad Mosen: [5] *Moses, Moses, descende celeriter; inique enim se gessit populus tuus, quem de terra Aegypti eduxisti.* Intellexitque Moses, quod iterum fecerant imagines, et projecit de manibus tabulas, contritaeque sunt tabulae testamenti dominici. Accepit itaque Moses testamentum; ipsi vero digni non fuerunt. Quomodo nos id acceperimus, discite. Moses, quum esset [6] famulus, illud accepit; nobis autem ipse Dominus tribuit, [7] esse in populum haereditatis, pro nobis passus. Apparuit vero, ut tum illi [Judaei] in peccatis consummarentur, tum nos [8] per ipsum haeredes facti Domini Jesu testamentum acciperemus, [9] qui destinatus erat, ut [10] ipse in terris apparens, [11] praecordia nostra jam a morte assumta et tradita erroris iniquitati redimens e tenebris, verbo suo disponat in nobis testamentum. Scriptum quippe est, quomodo Pater, redempturus nos a tenebris, illi mandaverit, ut sibi pararet populum sanctum. Dicit igitur propheta: [12] *ego Dominus, Deus*

9) Heic in Ms. et editionibus male transposita leguntur, quae infra uncis [ ] inclus. et a nobis, duce veteri interprete, loco suo restituta sunt. Cfr. libellum meum: *Das Sendschreiben des Ap. Barnabas*, p. 106.

10) Cfr. *Möhler*, Athanasius, T. I. p. 10.

11) Ms. *κακίας*, male. VET. INTERPR. *praecordia*.

12) Isai. 42, 6. 7. Haec per prophetam Deus Pater ad Filium loquitur.

κύριος, ὁ Θεός σου, ἐκάλεσά σε ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ κρατήσω τῆς χειρός σου, καὶ ἐνισχύσω σε, καὶ ἔδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν, ἀνοῖξαι ὀφθαλμοὺς τυφλῶν, καὶ ἐξαγαγεῖν ἐκ δεσμῶν πεπεδημένους, ἐξ οἴκου φυλακῆς καθημένους ἐν σκότει." Γινώσκετε οὖν, πόθεν ἐλυτρώθημεν. [1] [Καὶ πάλιν ὁ προφήτης λέγει· [2] „ἰδοὺ, τέθεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν, τοῦ εἶναί σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς, λέγει κύριος ὁ λυτρωσάμενός σε Θεός."] Καὶ πάλιν ὁ προφήτης λέγει· [3] „πνεῦμα κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ ἕνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι ταπεινοῖς χάριν· ἀπέσταλκέ με, ἰάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφεσιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, καὶ καλέσαι ἐνιαυτὸν [4] κυρίου δεκτὸν, καὶ ἡμέραν [5] ἀνταποδόσεως, παρακαλέσαι πάντας τοὺς πενθοῦντας."

XV. *Sabbatum Judaeorum non est verum, Deo acceptum, sabbatum.*

Ἔτι καὶ περὶ τοῦ σαββάτου γέγραπται ἐν τοῖς δέκα λόγοις, ἐν οἷς ἐλάλησεν ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ πρὸς Μωσῆν κατὰ πρόσωπον· [6] „καὶ ἁγιάσατε τὸ σάββατον κυρίου χερσὶ καθαραῖς καὶ καρδίᾳ καθαρᾷ." Καὶ ἐν ἑτέρῳ λέγει· [7] „ἐὰν φυλάξωσιν οἱ υἱοί μου τὰ σάββατα, τότε ἐπιθήσω τὸ ἔλεός μου ἐπ' αὐτούς." Τὸ σάββατον λέγει ἐν ἀρχῇ τῆς κτίσεως· [8] „καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐν ἓξ ἡμέραις τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ, καὶ συνετέλεσεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ, καὶ κατέπαυσεν ἐν αὐτῇ, καὶ ἡγίασεν αὐτήν." Προσέχετε, τέκνα, τί λέγει τὸ „συνετέλεσεν ἐν ἓξ ἡμέραις." Τοῦτο λέγει, ὅτι [9] συντελεῖ ὁ Θεὸς κύριος ἐν ἑξακισχιλίοις ἔτεσι τὰ πάντα· [10] ἡ γὰρ ἡμέρα παρ' αὐτῷ χίλια ἔτη. Αὐτὸς δὲ μαρτυρεῖ, λέγων· [11] „ἰδοὺ, σήμερον ἡμέρα ἔσται ὡς χίλια ἔτη." Οὐκοῦν, τέκνα, ἐν ἓξ ἡμέραις, ἐν τοῖς ἑξακισχιλίοις ἔτεσι, συντελεσθήσεται τὰ πάντα. „Καὶ κατέπαυσε τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ." Τοῦτο λέγει· ὅταν ἐλθὼν ὁ υἱὸς αὐτοῦ καὶ καταργήσει τὸν καιρὸν [12] ἀνόμου, καὶ κρινεῖ τοὺς ἀσεβεῖς, καὶ ἀλλάξει τὸν ἥλιον, καὶ τὴν σελήνην,

1) Cfr. supra p. 37. Not. 9.

2) Isai. 49, 6. Iterum haec Pater ad Filium loquitur.

3) Isai. 61, 1. 2. Haec Filius loquitur per prophetam.

4) Al. κυρίῳ.

tuus, vocavi te in justitia, et tenebo manum tuam, et corroborabo te; et dedi te in testamentum generis, in lucem gentium, ad aperiendum oculos caecorum, et ad educendum de vinculis illigatos, de domo carceris sedentes in tenebris. Agnoscite ergo, unde simus redemti. [1] [Et iterum propheta dicit: [2] *ecce posui te in lucem gentium, ut sis in salutem usque ad extremum terrae; haec dicit Dominus redemtor tuus.*] Rursus propheta dicit: [3] *spiritus Domini super me, propter quod unxit me, evangelizare humilibus; misit me, sanare contritos corde, praedicare captivis remissionem et caecis visum, et nuntiare annum* [4] *Domini acceptum, et diem* [5] *retributionis, consolari omnes lugentes.*

XV. *Sabbatum Judaeorum non est verum, Deo acceptum, sabbatum.*

Adhuc et de sabbato scriptum est in decalogo seu decem verbis, quae Dominus in monte Sina locutus est ad Mosen, os ad os: [6] *et sanctificate sabbatum Domini manibus mundis et puro corde.* Et alibi dicit: [7] *si custodierint filii mei sabbata; tunc ponam misericordiam meam super illos.* Sabbati meminit Scriptura in principio creationis: [8] *fecitque Deus in sex diebus opera manuum suarum, et desiit die septima, et ea requievit, et sanctificavit eam.* Advertite filii, quid dicat: *consummavit in sex diebus.* Id ait: omnia [9] consummabit Dominus Deus in sex millibus annorum; [10] nam apud illum dies aequiparatur mille annis. Ipsemet enim testatur, dicens: [11] *ecce hodiernus dies erit tamquam mille anni.* Itaque, filii, in sex diebus, hoc est, in sex annorum millibus consummabuntur universa. *Et requievit die septima.* Hoc ait: quando veniens ejus Filius tempus [12] iniqui abolebit, ac judicabit impios, et mutabit solem ac lunam stellas-

5) Ms. ἀναποδόσεως, male.

6) Exod. 20, 8. Deut. 5, 12.

7) Jerem. 17, 24. 25.

8) Gen. 2, 2. secundum Hebr. non juxta LXX, qui habent: ἕκτῃ.

9) Davisius postulat συντελέσει, male; nam συντελεῖ est futurum atticum.

10) Cfr. II Petr. 3, 8.

11) Ps. 89, 4.

12) Ita Fellus duce vet. interpr.; Ms. αὐτοῦ, male.

καὶ τοὺς ἀστέρας, [1] τότε καλῶς καταπαύσεται ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ. Πέρας γέ τοι λέγει· „ἁγιάσεις αὐτὴν ἐν χερσὶ καθαραῖς, καὶ καρδίᾳ καθαρᾷ.“ [2] Εἰ οὖν, ἣν Θεὸς ἡμέραν ἡγίακε, νῦν τις δύναται ἁγιάσαι, εἰ μὴ καθαρὸς ὢν τῇ καρδίᾳ ἐν πᾶσι, πεπλανήμεθα. [3] Ἴδ᾽ οὖν· ἄρα τότε καλῶς καταπαυόμενος ἁγιάζει [4] αὐτὴν, ὅτε δυνησόμεθα αὐτοὶ δίκαια, ἀπολαβόντες τὴν ἐπαγγελίαν, οὐκέτι οὔσης ἀνομίας, γεγονότων δὲ καινῶν πάντων ὑπὸ κυρίου [5]. Τότε δυνησόμεθα αὐτὴν ἁγιάσαι, αὐτοὶ ἁγιασθέντες πρῶτον. Πέρας γέ τοι λέγει αὐτοῖς· [6] „τὰς νεομηνίας ὑμῶν, καὶ τὰ σάββατα ὑμῶν οὐκ ἀνέχομαι.“ Ὁρᾶτε, πῶς λέγει· οὐ τὰ νῦν σάββατα ἐμοὶ δεκτὰ, ἀλλ᾽ ἃ πεποίηκα, ἐν ᾧ, καταπαύσας τὰ πάντα, ἀρχὴν ἡμέρας [7] ὀγδόης ποιήσω, ὅ ἐστι, ἄλλου κόσμου ἀρχήν. [8] Διὸ καὶ ἄγομεν τὴν ἡμέραν τὴν ὀγδόην εἰς εὐφροσύνην, ἐν ᾗ καὶ ὁ Ἰησοῦς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν, καὶ φανερωθεὶς [9] ἀνέβη εἰς τοὺς οὐρανούς.

XVI. *Non templum Judaeorum, sed spirituale templum Christianorum Deo placuit.*

Ἔτι καὶ περὶ τοῦ ναοῦ ἐρῶ ὑμῖν· πῶς πλανώμενοι οἱ ταλαίπωροι ἐπὶ [10] τὸν δόμον ἤλπισαν, καὶ οὐκ ἐπὶ τὸν Θεὸν αὐτὸν, τὸν ποιήσαντα αὐτοὺς, ἀλλ᾽ ὡς ὄντα οἶκον [11] Θεόν. Σχεδὸν γὰρ, ὡς τὰ ἔθνη, ἀφιέρωσαν αὐτὸν ἐν τῷ ναῷ. Ἀλλὰ πῶς λέγει κύριος, καταργῶν αὐτὸν, μάθετε· [12] „τίς ἐμέτρησε τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ, καὶ τίς τὴν γῆν δρακί; Οὐκ ἐγώ;“ [13] „Λέγει κύριος· ὁ οὐρανός μοι θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου· ποῖον οἶκον [14] οἰκοδομήσετέ μοι, ἢ τίς τόπος τῆς καταπαύσεώς μου;“ Γνῶτε, ὅτι ματαία ἡ ἐλπὶς [15] αὐτῶν. Πέρας γοῦν πάλιν

1) I. e. *Verum sabbatum a secundo demum oritur Christi adventu.* De Chiliasmo Barnabae vide libellum meum: *Sendschreiben des Ap. Barn.* p. 109 sqq. et *Francke,* l. c. p. 89 sq.

2) I. e. *Si Judaeorum sabbata vera essent, nos a Deo decepti essemus, qui postulat manus mundas et cor purum.*

3) Ita Davis. Ms. εἰ δ᾽ οὐδ᾽ ἄρα. Aliter hunc locum explicui in: *Sendschreiben des Ap. Barn.* p. 110.

4) Sc. τις.

5) Heic *punctum* ponendum puto. Aliter distinguunt Davisius et Clericus.

6) Isai. 1, 13.

7) Illa sex millia annorum desinunt die ultima (i. e. septima) ultimae

que; [1] tunc pulchre requiescet die septima. Denique ait: *sanctificabis eam manibus mundis et corde puro.* [2] Si ergo quam diem Deus sanctificavit, aliquis nunc potest sanctificare, nisi sit per omnia mundus corde; erravimus. [3] Vide ergo: certe tunc pulchre quiescens sanctificat [4] aliquis eam, quum poterimus ipsi justa facere, accepta promissione, deleta iniquitate, novatis vero cunctis a Domino [5]. Tunc poterimus diem illam sanctificare, si nos ipsi prius fuerimus sanctificati. Demum illis dicit: [6] *novilunia vestra et sabbata vestra non fero.* Cernite, quomodo loquatur: non mihi accepta sunt praesentia sabbata, sed illa, quae ego feci; quando scilicet, universis finem imponens, [7] octavi diei faciam initium; hoc est, initium alterius mundi. [8] Idcirco et diem octavum in laetitia agimus; quo et Jesus resurrexit a mortuis, et quum apparuisset, [9] ascendit ad coelos.

XVI. *Non templum Judaeorum, sed spirituale templum Christianorum Deo placuit.*

Adhuc et de templo dicam vobis, quomodo errantes miseri, non in ipsum Deum, creatorem ipsorum, spem habuerunt, sed in [10] aedem, quasi [11] aedes ipsa Deus esset. Nam fere instar gentium illum in templo venerati sunt. Sed quomodo Dominus loquatur, templumque irritum faciat, animadvertite: [12] *quis mensus est coelum spithama, et quis terram palma? Nonne ego?* [13] *Dicit Dominus: coelum mihi thronus est, terra autem scabellum pedum meorum. Quam mihi domum* [14] *aedificabitis, aut quis locus requietis meae?* Cognoscite, quod vana est spes [15] illorum.

hebdomadae. Ergo novum aevum, Dei regnum, sequenti octava die incipit.

8) Barnabas testatur hic celebrationem diei dominicae apud antiquos.

9) Nonne Barnabas Dominum die *dominica* ad coelos ascendisse contendit? Cfr. libellum meum: *Sendschreiben des Ap. Barn.* p. 112. 113. et *Neander,* K.G. T. I. p. 508. edit. II.

10) Ita Cotel., οἶκον Menard. et Fell., οὐδὸν, *limen* Mazoch., *aedem* Vet. Interp., Ms. τὴν ὁδὸν, male.

11) Θεὸν legendum monet D. *Nolte* in *Scheiner* etc. Zeitschrift für kathol. Theolog. Wien 1854. T. VI. P. II. p. 227. Ms. θεοῦ.

12) Isai. 40, 12.

13) Isai. 66, 1.

14) Ita LXX et vet. interpr.; Ms. οἰκοδομήσατε.

15) I. e. *Judaeorum.*

λέγει· [1] „ἰδοὺ, οἱ καθελόντες τὸν ναὸν τοῦτον, αὐτοὶ αὐτὸν οἰκοδομήσουσι.“ [2] Γίνεται. Διὰ γὰρ τὸ πολεμεῖν αὐτοὺς καθηρέθη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν· νῦν καὶ αὐτοὶ οἱ τῶν ἐχθρῶν ὑπηρέται ἀνοικοδομήσουσιν αὐτόν. Πάλιν ὡς ἤμελλεν ἡ πόλις καὶ ὁ ναὸς καὶ ὁ λαὸς Ἰσραὴλ παραδίδοσθαι, ἐφανερώθη. Λέγει γὰρ ἡ γραφή· [3] „καὶ ἔσται ἐπ' ἐσχάτων ἡμερῶν, παραδώσει κύριος τὰ πρόβατα τῆς νομῆς, καὶ τὴν μάνδραν καὶ τὸν πύργον αὐτῶν εἰς καταφθοράν.“ Καὶ ἐγένετο καθ' ἃ ἐλάλησε κύριος. Ζητήσωμεν οὖν, [4] εἰ ἔστι ναὸς Θεοῦ. Ἔστιν· ὅπου αὐτὸς λέγει ποιεῖν καὶ καταρτίζειν. Γέγραπται γάρ· [5] „καὶ ἔσται, τῆς ἑβδομάδος συντελουμένης οἰκοδομηθήσεται ναὸς Θεοῦ [6] ἔνδοξος ἐπὶ τῷ ὀνόματι κυρίου.“ Εὑρίσκω οὖν, ὅτι ἔστι ναός. Πῶς οὖν οἰκοδομηθήσεται ἐν ὀνόματι κυρίου; μάθετε. [7] Πρὸ τοῦ ἡμᾶς πιστεῦσαι τῷ Θεῷ, ἦν ἡμῶν τὸ κατοικητήριον τῆς καρδίας φθαρτὸν καὶ ἀσθενὲς, ὡς ἀληθῶς οἰκοδομητὸς ναὸς διὰ χειρός· ὅτι ἦν πλήρης μὲν εἰδωλολατρείας, [8] καὶ ἦν οἶκος δαιμονίων, διὰ τὸ ποιεῖν, ὅσα ἦν ἐναντία τῷ Θεῷ. Οἰκοδομηθήσεται δὲ ἐπὶ τῷ ὀνόματι κυρίου, προσέχετε, ἵνα ὁ ναὸς κυρίου [9] ἐνδόξως οἰκοδομηθῇ. Πῶς; μάθετε. Λαβόντες τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν, καὶ ἐλπίσαντες ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου, ἐγενόμεθα καινοὶ, πάλιν ἐξ ἀρχῆς κτιζόμενοι. Διὸ ἐν τῷ κατοικητηρίῳ ἡμῶν ἀληθῶς ὁ Θεὸς [10] κατοικεῖ ἐν ἡμῖν. Πῶς; Ὁ λόγος αὐτοῦ τῆς πίστεως, ἡ κλῆσις αὐτοῦ τῆς ἐπαγγελίας, ἡ σοφία τῶν δικαιωμάτων, αἱ ἐντολαὶ τῆς διδαχῆς, αὐτὸς ἐν ἡμῖν προφητεύων, αὐτὸς ἐν ἡμῖν κατοικῶν· τοῖς τῷ θανάτῳ δεδουλωμένοις ἀνοίγων ἡμῖν θύρας τοῦ ναοῦ, ὅ ἐστι στόμα [11], μετάνοιαν διδοὺς ἡμῖν, εἰσήγαγε εἰς τὸν ἄφθαρτον [12] ναόν. Ὁ καὶ ποθῶν σωθῆναι, βλέπει οὐκ εἰς τὸν ἄνθρωπον [13], ἀλλ' εἰς τὸν ἐν αὐτῷ ἐνοικοῦντα, καὶ λαλοῦντα [14] ἐν αὐτῷ, ἐκπλησσόμενος ἐπὶ τῷ μηδέποτε, μήτε τοῦ

1) Isai. 49, 17.

2) Spiritualiter, ut mox videbitur.

3) Haec, prout hic habentur, non sunt in tota Scriptura. MENARD.; cfr. Jer. 25. Isai. 5.

4) Jam destructo templo Hierosol. quaerit, an alterum templum successurum sit. MENARD.

5) Dan. 9, 24. 25. 27. Aggae. 2, 10.

6) Vet. interpr. l. ἐνδόξως, *praeclare.*

7) *Clem. Alex.* Strom. II. c. 20. p. 490 ed. Venet. Barnabas hic tristem hominis statum ante adventum Christi describit. Cfr. *Francke,* l. c. p. 83 sq.

Et tandem rursus ait: [1] *ecce, qui destruxerunt templum hoc, ipsi illud aedificabunt.* [2] Idque evenit. Nam quia bellum gesserunt, ab hostibus destructum est templum; nunc et ipsi hostium ministri reaedificant illud. Iterum, quod tradenda esset civitas una cum templo et cum populo Israëlitico, est declaratum. Ait quippe scriptura: [3] *et erit in novissimis diebus, tradet Dominus oves pascui et ovile et turrim eorum in exitium.* Atque contigit, quemadmodum locutus est Dominus. Quaeramus itaque, [4] an exstet adhuc templum Dei. Existit, ubi ipsemet se illud facere ac perficere testatur. Scriptum enim est: [5] *et erit, hebdomada completa, aedificabitur* [6] *magnificum templum Dei, in nomine Domini.* Invenio igitur, quod templum existit. Qua ratione ergo aedificabitur in nomine Domini, discite. [7] Antequam Deo crederemus, erat cordis nostri domicilium corruptioni obnoxium et imbecille, ad modum templi vere per manus aedificati; plenum siquidem erat idolorum cultu, [8] et erat domus daemonum, quia fecimus, quaecumque Deo contraria sunt. Aedificabitur autem, attendite, in nomine Domini, ut templum Domini [9] magnifice aedificetur. Quomodo? Discite. Accepta remissione peccatorum et spe habita in nomen Domini, facti sumus novi, iterum ab integro creati. Ideo in nobis, in domicilio nostro, vere Deus [10] habitat. Quo modo? Verbum ejus fidei, vocatio ejus promissionis, sapientia mandatorum, praecepta doctrinae, imo ipse in nobis prophetat, ipse in nobis inhabitat; morti addictis nobis aperiit fores templi, i. e. [11] os, dedit nobis poenitentiam, sicque introduxit nos in [12] templum, quod destrui non potest. Quare, qui cupit esse salvus, non in [13] hominem respicit, sed in eum, qui in homine habitat, atque [14] in eo loquitur; admirans, quod

8) *Καὶ* ex *Clem. Alex.* et vet. interp. restituo. In Ms. post *εἰδωλολατρείας* abundant: *οἶκος εἰδωλολατρεία.*

9) Ita *Clem. Alex.* et vet. interp.; Ms. *ἔνδοξος.*

10) *Ὁ θεὸς* i. e. *Χριστὸς*, cfr. quae Barnabas supra dixit c. 6. p. 14: *ὅτι ἔμελλεν ἐν σαρκὶ φανεροῦσθαι καὶ ἐν ἡμῖν κατοικεῖν.* Cfr. *Möhler,* Athanas. T. I. p. 12.

11) Ad annuntiandam gloriam Dei.

12) I. e. *nos ipsos effecit tale templum.*

13) Qui est praeco Evangelii.

14) Ita DAVIS.; VET. INTERP. *in illo.* Ms. *ἐπ' αὐτῷ.*

λέγοντος τὰ ῥήματα ἀκηκοέναι ἐκ τοῦ στόματος, μήτε [1] αὐτόν ποτε ἐπιτεθυμηκέναι ἀκούειν. Τουτέστι πνευματικὸς ναὸς οἰκοδομούμενος τῷ κυρίῳ.

XVII. *Epilogus partis primae.*

Ἐφ' ὅσον ἦν ἐν δυνατῷ καὶ ἁπλότητι δηλῶσαι [2] ὑμῖν, ἐλπίζει μου ἡ ψυχὴ, τῇ ἐπιθυμίᾳ μου μὴ παραλελοιπέναι μέ τι τῶν ἀνηκόντων ὑμῖν εἰς σωτηρίαν, [3] ἐνεστώτων. Ἐὰν γὰρ περὶ τῶν μελλόντων γράφω ὑμῖν, οὐ μὴ νοήσητε, διὰ τὸ ἐν παραβολαῖς κεῖσθαι. Ταῦτα μὲν οὕτως.

XVIII. PARS II. EPISTOLAE. *De duabus viis.*

Μεταβῶμεν δὲ καὶ ἐπὶ ἑτέραν γνῶσιν καὶ διδαχήν. Ὁδοὶ δύο εἰσὶ διδαχῆς καὶ [4] ἐξουσίας, [5] ἥ τε τοῦ φωτὸς, ἥ τε τοῦ σκότους. Διαφορὰ δὲ πολλὴ τῶν δύο ὁδῶν. Ἐφ' ἧς μὲν γάρ εἰσι τεταγμένοι φωταγωγοὶ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ, ἐφ' ἧς δὲ [6] ἄγγελοι τοῦ σατανᾶ. Καὶ ὁ μέν ἐστι κύριος ἀπ' αἰώνων εἰς τοὺς αἰῶνας, ὁ δὲ ἄρχων καιροῦ τῆς ἀνομίας.

XIX. *De via lucis.*

Ἡ οὖν ὁδὸς τοῦ φωτός ἐστιν αὕτη. Ἐάν τις [7] θέλων ὁδεύειν ἐπὶ τὸν ὡρισμένον τόπον, σπεύσει τοῖς ἔργοις αὐτοῦ. Ἔστιν οὖν ἡ δοθεῖσα ἡμῖν γνῶσις τοῦ περιπατεῖν ἐν αὐτῇ, τοιαύτη. Ἀγαπήσεις τόν σε ποιήσαντα, δοξάσεις τόν σε λυτρωσάμενον ἐκ θανάτου. Ἔσῃ ἁπλοῦς τῇ καρδίᾳ, καὶ πλούσιος τῷ πνεύματι. Οὐ κολληθήσῃ μετὰ τῶν πορευομένων ἐν ὁδῷ θανάτου. [8] Μισήσεις ποιεῖν, ὃ οὐκ ἀρεστὸν τῷ Θεῷ, μισήσεις πᾶσαν ὑπόκρισιν. Οὐ μὴ ἐγκαταλίπῃς ἐντολὰς κυρίου. [9] Οὐχ ὑψώσεις σεαυτὸν, ἔσῃ δὲ ταπεινόφρων. Οὐκ ἀρεῖς ἐπὶ σεαυτὸν δόξαν. Οὐ λήψῃ βουλὴν πονηρὰν κατὰ τὸν πλησίον σου. Οὐ δώσεις τῇ ψυχῇ θράσος. [10] Οὐ πορνεύσεις, οὐ μοιχεύσεις, οὐ παιδοφθορεύσεις.

1) Ms. αὐτός. Scribendum αὐτόν, quod ipsa syntaxis postulat. Davis.

2) Ita Davis., codicibus nisus. Alii ἡμῖν.

3) I. e. de quibus nunc disceptatur, e. g. num novum foedus veteri sit praeferendum, num adhuc valeant praecepta judaica etc.

4) De duplici *doctrina*, bona et mala, et de *potestatibus* bonis et

nunquam neque audierit eum talia verba ore fundentem, neque [1] ipse talia audire desideraverit. Hoc est templum spirituale Domino constructum.

XVII. *Epilogus partis primae.*

Quantum potuit, et sine obscuritate potuit [2] vobis monstrari, spes mihi est, pro studio meo me nihil omisisse eorum, quae ad vestram salutem spectant, quaeque sunt [3] praesentia. Si enim de futuris scripsero vobis, non intelligetis; quoniam in abscondito positum est. Et haec quidem ad hunc modum.

XVIII. PARS II. EPISTOLAE. *De duabus viis.*

Transeamus autem et ad alteram cognitionem atque doctrinam. Duae sunt viae doctrinae ac [4] potestatis: [5] una lucis, altera tenebrarum. Differentia vero multa duarum viarum. Uni siquidem praepositi sunt angeli Dei lucem praeferentes, alteri vero [6] angeli Satanae. Ac ille quidem Dominus est a seculis in secula; hic autem princeps temporis iniqui.

XIX. *De via lucis.*

Via igitur lucis haec est. Si quis [7] cupit pervenire ad praefinitum locum, suis operibus id consequi studeat. Cognitio itaque nobis data in hac via ambulandi ejusmodi est. Diliges creatorem tuum, gloria afficies eum, qui redemit te a morte. Eris corde simplex et spiritu dives. Non adhaerebis ad eos, qui incedunt in via mortis. [8] Odio habebis perpetrare, quod Deo non placet, odio habeas omnem simulationem. Ne derelinquas mandata Domini. [9] Te ipsum non exaltabis, eris autem humilis. Non assumes tibi gloriam. Non capies malum consilium adversus proximum tuum. Non dabis animae insolentiam. [10] Non fornica-

malis (angelis et daemonibus) loquitur.

5) Haec laudat *Origen.* de princ. l. III. c. 2. n. 4. et Lib. I. Explan. in Ep. ad Rom. I, 24.

6) Cfr. II Cor. 12, 7.

7) Participium loco verbi finiti, ut supra p. 13. not. 17.

8) Eadem in Const. Apost. VII, 14.

9) Const. Apost. VII, 8.

10) Const. Apost. VII, 2.

[1] Οὐ μή σοι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐξέλθῃ ἐν ἀκαθαρσίᾳ τινῶν. [2] Οὐ λήψῃ πρόσωπον, ἐλέγξας τινὰ ἐπὶ [3] παραπτώματι. Ἔσῃ πραΰς, ἔσῃ ἡσύχιος. [4] Ἔσῃ τρέμων τοὺς λόγους, οὓς ἤκουσας. Οὐ μὴ μνησικακήσῃς τῷ ἀδελφῷ σου. [5] Οὐ μὴ διψυχήσῃς, πότερον [6] ἔσται, ἢ οὐ. Οὐ μὴ λάβῃς ἐπὶ ματαίῳ [7] ὄνομα κυρίου. Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὑπὲρ τὴν ψυχήν σου. [8] Οὐ φονεύσεις τέκνον ἐν φθορᾷ, οὐδὲ πάλιν γεννηθὲν ἀνελεῖς. [9] Οὐ μὴ ἄρῃς τὴν χεῖρά σου ἀπὸ τοῦ υἱοῦ σου, ἢ ἀπὸ τῆς θυγατρός σου, ἀλλ' ἀπὸ νεότητος διδάξεις φόβον κυρίου. Οὐ μὴ γένῃ ἐπιθυμῶν τὰ τοῦ πλησίον σου, [10] οὐδὲ μὴ γένῃ πλεονέκτης. Οὐδὲ κολληθήσῃ ἐκ ψυχῆς σου μετὰ ὑψηλῶν, ἀλλὰ μετὰ δικαίων καὶ ταπεινῶν ἀναγραφήσῃ. [11] Τὰ συμβαίνοντά σοι [12] ἐνεργήματα, ὡς ἀγαθὰ, πρόσδεξαι. [13] Οὐκ ἔσῃ δίγνωμος, οὐδὲ δίγλωσσος· παγὶς γὰρ θανάτου ἐστὶν ἡ διγλωσσία. Ὑποταγήσῃ κυρίῳ, [14] κυρίοις ὡς τύπῳ Θεοῦ, ἐν αἰσχύνῃ καὶ φόβῳ. [15] Οὐ μὴ ἐπιτάξῃς παιδίσκῃ ἢ δούλῳ σου ἐν πικρίᾳ, τοῖς ἐπὶ τὸν αὐτὸν ἐλπίζουσι, μή ποτε οὐ φοβηθήσῃ τὸν ἐπ' ἀμφοτέροις Θεόν· ὅτι ἦλθεν οὐκ [16] ἐπὶ πρόσωπον καλέσαι, ἀλλ' [17] ἐφ' οὓς τὸ πνεῦμα ἡτοίμασε. [18] Κοινωνήσεις ἐν πᾶσι τῷ πλησίον σου, οὐκ ἐρεῖς ἴδια· εἰ γὰρ ἐν τοῖς ἀφθάρτοις κοινωνοί ἐστε, πόσῳ μᾶλλον ἐν τοῖς φθαρτοῖς; Οὐκ ἔσῃ πρόγλωσσος· παγὶς γὰρ στόμα θανάτου. Ὅσον δύνασαι, [19] περὶ τὴν ψυχήν σου ἁγνεύσεις. [20] Μὴ γίνου πρὸς μὲν τὸ λαβεῖν ἐκτείνων τὰς χεῖρας, πρὸς δὲ τὸ δοῦναι συσπῶν. Ἀγαπήσεις, ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ σου, πάντα τὸν λαλοῦντά σοι λόγον τοῦ κυρίου. [21] Μνησθήσῃ αὐτὸν ἡμέρας κρίσεως, νυκτὸς καὶ ἡμέρας. Ἐκζητήσεις καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὰ πρόσωπα τῶν ἁγίων, καὶ [22] διὰ λόγου σκοπῶν καὶ πορευόμενος εἰς τὸ παρακαλέσαι, καὶ μελετῶν εἰς τὸ σῶσαι ψυχὴν τῷ λόγῳ.

1) I. e. Evangelium praedicans, nulla parte morum sis impurus.
2) Const. Apost. VII, 10.
3) Ita restituo ex Const. Apost.; Ms. παραπτώματα.
4) Isai. 66, 2. Cfr. Phil. 2, 12.
5) Const. Apost. VII, 11. Cfr. Epist. I. Clem. ad Cor. c. 11 et 23. et Jac. 1, 8.
6) Sc. quod Deus promisit.
7) Post ματαίῳ in Ms. abundat εἰς.
8) Const. Apost. VII, 3.
9) Ibid. VII, 12.
10) Ibid. VII, 4.
11) Ibid. VII, 8.
12) Operatio laboriosa, molestiae.
13) Const. Apost. II, 6. VII, 4.
14) Cfr. Ephes. 6, 5.

beris, non adulterium facies, pueros non corrumpes. [1] Non ex te verbum Dei in quorundam impuritate exeat. [2] Non accipies personam in arguendo cujuspiam [3] lapsu. Eris mansuetus, eris quietus. [4] Contremisces ad verba, quae audivisti. Fratri tuo ignosces. [5] Non ambigas, utrum futurum [6] sit, necne. Ne assumas in vanum [7] nomen Domini. Diliges proximum tuum plus quam animam tuam. [8] Non interficies foetum in abortione, nec etiam interimes post nativitatem. [9] Ne auferas manum tuam a filio tuo, vel a filia tua; sed a pueritia docebis eos timorem Domini. Bona proximi tui non concupisces, [10] nec eris avarus. Neque ex anima tua adhaerebis superbis; sed cum justis atque humilibus adscriberis. [11] Quae tibi contingunt [12] vexationes, tamquam bona admitte. [13] Non eris inconstans nec bilinguis; laqueus enim mortis est lingua duplex. Subjicieris Domino Deo, [14] dominis vero, ut Dei imagini, in verecundia et timore. [15] Ne in amaritudine imperes ancillae aut servo tuo, qui in eundem sperant; ne forte non timeas Deum, qui super utrumque est, quoniam non venit vocare secundum [16] personam, sed secundum id, [17] quos spiritus praeparaverit. [18] Communicabis in omnibus cum proximo tuo, nec quidquam dices proprium; si enim in incorruptis consortes estis, quanto magis in iis, quae corrumpuntur? Non eris lingua praeceps; os enim laqueus est mortis. Quantum potes, castus sis [19] anima. [20] Noli porrigere manus tuas ad accipiendum, ad dandum vero contrahere. Diliges ut pupillam oculi tui omnem, qui tibi loquetur verbum Domini. [21] In memoriam tuam nocte ac die revocabis judicii diem. Exquiras quotidie vultus sanctorum, [22] et in sermone eos perscrutans, et ad exhortandum incedens, et meditans, quomodo animam verbo

15) Const. Apost. VII, 13.

16) Cfr. Ephes. 6, 9.

17) Cfr. Rom. 8, 29. 30.

18) Cfr. Act. 4, 32. Const. Apost. VII, 12.

19) Ita Davis.; Ms. ὑπέρ.

20) Cfr. Eccli. 4, 31. (v. 36 Vulg.) Const. Apost. VII, 11.

21) Const. Apost. VII, 9.

22) Ita Vossius et Gallandius. Cotelerius legit: σκοπιῶν. *Nolte* l. c. conjicit: διὰ λόγου κοπιῶν = *et in illis erudiendis sudans,* ut I Tim. 5, 17: οἱ κοπιῶντες ἐν λόγῳ = *qui laborant in verbo.* Forte leg. καὶ διαλόγους [sc. αὐτῶν] σκοπῶν, sermones eorum perscrutans.

[1] Καὶ διὰ τῶν χειρῶν σου ἐργάσῃ εἰς λύτρωσιν τῶν ἁμαρτιῶν σου. [2] Οὐ διστάσεις δοῦναι, οὐδὲ διδοὺς γογγύσεις. [3] „Παντὶ αἰτοῦντί σε δίδου·“ γνώσῃ δὲ, τίς ὁ τοῦ μισθοῦ καλὸς ἀνταποδότης. [4] Φυλάξεις, ἃ παρέλαβες, μήτε προστιθεὶς, μήτε ἀφαιρῶν. Εἰς τέλος μισήσεις τὸν πονηρόν. [5] Κρινεῖς δικαίως. [6] Οὐ ποιήσεις σχίσμα, εἰρηνεύσεις δὲ μαχομένους συνάγων. [7] Ἐξομολογήσῃ ἐπὶ ἁμαρτίαις σου. [8] Οὐχ ἥξεις ἐν προσευχῇ σου ἐν συνειδήσει πονηρᾷ. Αὕτη ἐστὶν ἡ ὁδὸς τοῦ φωτός.

XX. *De via tenebrarum.*

[9] Ἡ δὲ τοῦ μέλανος ὁδός ἐστι σκολιὰ καὶ κατάρας μεστή. Ἔστι γὰρ ὁδὸς τοῦ θανάτου αἰωνίου μετὰ τιμωρίας, ἐν ῇ ἐστι τὰ ἀπολοῦντα τὴν ψυχὴν αὐτῶν· εἰδωλολατρεία, θρασύτης, ὕψος δυνάμεως, ὑπόκρισις, διπλοκαρδία, μοιχεία, φόνος, ἁρπαγὴ, ὑπερηφανία, παράβασις, δόλος, κακία, αὐθάδεια, φαρμακεία, μαγεία, πλεονεξία, ἀφοβία Θεοῦ. [10] Διῶκται τῶν ἀγαθῶν, μισοῦντες ἀλήθειαν, ἀγαπῶντες [11] ψεῦδος, οὐ γινώσκοντες μισθὸν δικαιοσύνης, οὐ κολλώμενοι ἀγαθῷ, οὐ κρίσει δικαίᾳ χήρᾳ καὶ ὀρφανῷ προσέχοντες, ἀγρυπνοῦντες οὐκ εἰς φόβον Θεοῦ, ἀλλ' ἐπὶ τὸ πονηρὸν, ὧν μακρὰν καὶ πόῤῥω πραΰτης καὶ ὑπομονὴ, ἀγαπῶντες μάταια, διώκοντες ἀνταπόδομα, οὐκ ἐλεοῦντες πτωχὸν, οὐ πονοῦντες ἐπὶ τῷ καταπονουμένῳ, εὐχερεῖς ἐν καταλαλιᾷ, οὐ γινώσκοντες τὸν ποιήσαντα αὐτοὺς, φονεῖς τέκνων, φθορεῖς πλάσματος Θεοῦ, ἀποστρεφόμενοι τὸν ἐνδεόμενον, καταπονοῦντες τὸν θλιβόμενον, πλουσίων παράκλητοι, πενήτων ἄνομοι κριταὶ, πανταμάρτητοι.

XXI. *Conclusio admonitoria.*

Καλὸν οὖν ἐστι, μαθόντα τὰ δικαιώματα κυρίου, ὅσα προγέγραπται, ἐν τούτοις περιπατεῖν. Ὁ γὰρ ταῦτα ποιῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ δοξασθήσεται· ὁ [12] ἐκεῖνα ἐκλεγόμενος μετὰ

1) Cfr. I Cor. 4, 12. Const. Apost. VII, 12. Aut labor manuum commendatur, aut distributio facultatum in eleemosyna. COTEL.

2) Const. Apost. l. c.

3) Matth. 5, 42. Luc. 6, 30.

4) Const. Apost. VII, 14.

5) Ibid. VII, 10.

6) Ibid. Ms. σχῆμα — μαχομένοις.

tuo servare possis. [1] Et manibus tuis operaberis ad redemtionem peccatorum tuorum. [2] Non dubitabis dare, neque murmurabis, quum das. [3] *Omni petenti te tribue;* cognosces autem, quis sit bonus mercedis retributor. [4] Servabis, quae accepisti, nec addens, nec demens. Malus odiosus tibi erit in perpetuum. [5] Juste judicabis. [6] Non facies dissidium; sed pacem conciliabis inter contendentes, eos associans. [7] Confiteberis peccata tua. [8] Non accedes ad orationem tuam in conscientia mala. Haec est via lucis.

XX. *De via tenebrarum.*

[9] Via autem tenebrarum obliqua est plenaque maledictionis. Est enim via mortis aeternae cum supplicio, in qua sunt, quae perdunt animam hominum: idololatria, temeritas, elatio ob potentiam, simulatio, cor duplex, adulterium, homicidium, rapina, superbia, transgressio, dolus, malitia, arrogantia, veneficium, magia, avaritia, nullus Dei timor. [10] In qua sunt bonorum persecutores, osores veritatis, amatores [11] mendacii, non cognoscentes mercedem justitiae, non adjuncti ad bonum, viduae et pupillo non attendentes ex justo judicio, vigilantes non ad timorem Dei, sed ad malitiam, a quibus longe ac procul sunt mansuetudo et patientia, qui diligunt vana, consectantur remunerationem, non miserentur inopis, non laborant in gratiam illius, qui labore ac aerumnis confectus est, ad obtrectationem prompti, non cognoscentes creatorem suum, liberorum interemptores, in abortione corrumpentes Dei creaturam, aversantes egenum, opprimentes afflictum, divitum advocati, pauperum iniqui judices; per omnia peccatores.

XXI. *Conclusio admonitoria.*

Aequum igitur est, ut homo edoctus mandata Domini, quotquot prius scripta sunt, in eis ambulet. Qui enim ea perficit, in regno Dei gloria cumulabitur; qui vero [12] alia elegerit, simul

7) Const. Apost. VII, 14.
8) Ibid. VII, 17.
9) Const. Apost. VII, 18.
10) Subaudi ex antecedentibus ἐν ᾗ εἰσι.
11) Ψεῦδος addo ex Const. Apost. l. c.
12) Ἐκεῖνα = quae divinae voluntati sunt contraria, de quibus c. XX fuerat sermo.

τῶν ἔργων αὐτοῦ συναπολεῖται. Διὰ τοῦτο ἀνάστασις, διὰ τοῦτο ἀνταπόδοσις. Ἐρωτῶ τοὺς ὑπερέχοντας, εἴ τινά μου γνώμης ἀγαθῆς λαμβάνετε συμβουλίαν· ἔχετε, εἰς οὓς εὐεργάσασθε, μεθ' ἑαυτῶν· μὴ ἐγκαταλίπητε. Ἐγγὺς γὰρ ἡμέρα, ἐν ῇ συναπολεῖται πάντα τῷ πονηρῷ. Ἐγγὺς ὁ κύριος καὶ ὁ μισθὸς αὐτοῦ. Ἔτι καὶ ἔτι ἐρωτῶ ὑμᾶς· ἑαυτῶν γίνεσθε νομοθέται ἀγαθοὶ, ἑαυτῶν μένετε σύμβουλοι πιστοὶ, ἄρατε ἐξ ὑμῶν πᾶσαν ὑπόκρισιν. [1]Ὁ δὲ Θεὸς, ὁ παντὸς τοῦ κόσμου κυριεύων, δώη ὑμῖν σοφίαν, ἐπιστήμην, σύνεσιν, γνῶσιν τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ, ἐν ὑπομονῇ. Γίνεσθε δὲ θεοδίδακτοι, ἐκζητοῦντες, τί ζητεῖ κύριος ἀφ' ὑμῶν, καὶ ποιεῖτε, ἵνα σωθῆτε ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως. Εἰ δέ τίς ἐστιν ἀγαθοῦ μνεία, μνημονεύετέ μου, μελετῶντες ταῦτα, ἵνα καὶ ἡ ἐπιθυμία καὶ ἡ ἀγρυπνία εἴς τι ἀγαθὸν χωρήσῃ. Ἐρωτῶ ὑμᾶς, χάριν αἰτούμενος. Ὡς ἔτι τὸ καλὸν [2]σκεῦός ἐστι μεθ' ὑμῶν, μὴ ἐκλείπητε μηδενὶ αὐτῶν, ἀλλὰ συνεχῶς ἐκζητεῖτε ταῦτα, καὶ ἀναπληροῦτε πᾶσαν ἐντολήν· ἔστι γὰρ ταῦτα ἄξια. Διὸ μᾶλλον ἐσπούδασα γράψαι, ἀφ' ὧν ἠδυνήθην, εἰς τὸ εὐφράναι ὑμᾶς. Σώζεσθε, ἀγάπης τέκνα καὶ εἰρήνης. Ὁ κύριος τῆς δόξης καὶ πάσης χάριτος μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν. Ἀμήν.

1) Haec recitat *Clem. Alex.* Strom. II. c. 18. p. 472 ed. Venet.

2) I. e. *corpus*, ut saepius.

cum suis operibus peribit. Propterea resurrectio, propterea retributio. Rogo vos, proceres, si bonae voluntatis meae consilium accipere velitis: habetis vobiscum, quibus bene fecistis; ne eos derelinquatis. Prope enim est dies, in qua omnia cum malo peribunt. Prope est Dominus et merces ejus. Etiam atque etiam rogo vos: estote vobis boni legislatores, vobis manete consiliarii fideles, tollite ex vobis omnem hypocrisim. [1] Deus autem, qui universo mundo dominatur, det vobis sapientiam, scientiam, intelligentiam, cognitionem mandatorum suorum, cum perseverantia. Efficiamini autem docti a Deo, exquirentes, quid a vobis requirat Dominus; et efficite, ut salvi sitis in die judicii. Si qua vero est in vobis boni recordatio, momentote mei, haec verba mea meditantes, ut et desiderium et vigilantia mea in aliquod bonum evadat. Rogo vos, gratiam postulans. Cum adhuc in hoc pulchro [2] vase estis, in nullo horum mandatorum deficite, sed indesinenter haec exquirite, et adimplete omne mandatum; haec namque digna sunt. Quare potissimum id operam dedi, quantum in me fuit, ut scriberem vobis, quo exhilararem vos. Salvete, filii dilectionis et pacis. Dominus gloriae et omnis gratiae sit cum spiritu vestro! Amen.

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ

ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ Α. [1]

I. *Salutatio. Laus Corinthiorum ante ortum schisma.*

[2] [Ἡ ἐκκλη]σία τοῦ Θεοῦ, ἡ [3] παροικοῦσα [Ῥώμην], τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, τῇ πα[ροικού]σῃ Κόρινθον, κλητοῖς, ἡγι[ασμέν]οις ἐν θελήματι Θεοῦ, διὰ τοῦ [κυρίου ἡμ]ῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. [Χάρις ὑ]μῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ παντο[κράτο]ρος Θεοῦ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ πληθυνθείη. [4] [Διὰ τὰς] αἰφνιδίους καὶ ἐπαλλήλους [γενομ]ένας ἡμῖν συμφορὰς καὶ [περ]ιπτώσεις, ἀδελφοί, βράδιον [5] [νομ]ίζομεν ἐπιστροφὴν πεποιη[κέν]αι περὶ τῶν ἐπιζητουμένων [πα]ρ' ὑμῖν πραγμάτων, ἀγαπητοί, τῆς τε ἀλλοτρίας καὶ [6] ξένης τοῖς ἐκλεκτοῖς τοῦ Θεοῦ, μιαρᾶς καὶ ἀνοσίου στάσεως, ἣν ὀλίγα πρόσωπα προπετῆ καὶ αὐθάδη ὑπάρχοντα εἰς τοσοῦτον ἀπονοίας ἐξέκαυσαν, ὥστε τὸ [7] σεμνὸν καὶ περιβόητον καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἀξιαγάπητον ὄνομα ὑμῶν μεγάλως βλασφημηθῆναι. [8] Τίς γὰρ, παρεπιδημήσας πρὸς ὑμᾶς, τὴν πανάρετον καὶ βεβαίαν ὑμῶν πίστιν οὐκ ἐδοκίμασεν; τήν τε σώφρονα καὶ ἐπιεικῆ ἐν Χριστῷ εὐσέβειαν οὐκ ἐθαύμασεν; καὶ τὸ μεγαλοπρεπὲς τῆς φιλοξενίας ὑμῶν ἦθος οὐκ ἐκήρυξεν; καὶ τὴν τελείαν καὶ ἀσφαλῆ γνῶσιν οὐκ ἐμακάρισεν; Ἀπροσωπο-

1) Hujus ἐπιγραφῆς praeter *ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ Α.* ne verbum quidem exhibet Codex Alexandrinus. Jacobson. Versionem latinam a *Coteleria* mutuavimus eamque emendavimus.

2) Voces et litteras, quae in Codice desunt, uncis [ ] inclusimus.

3) *Παροικεῖν* = *peregrinari*, ut in Ep. ad Diognetum c. 5: πατρίδας ἔχουσιν ἰδίας, ἀλλ' ὡς πάροικοι.

4) Clementem nostrum de persecutione Neronis, non Domitiani, verba facere, in Prolegomenis ad Epistolam nostram nr. VIII. demonstravimus.

CLEMENTIS

EPISTOLA AD CORINTHIOS I.[1]

I. Salutatio. Laus Corinthiorum ante ortum schisma.

[2] Ecclesia Dei, quae Romae [3] peregrinatur, Ecclesiae Dei, quae Corinthi peregrinatur, vocatis, sanctificatis voluntate divina, per Dominum nostrum Jesum Christum. Gratia vobis et pax ab omnipotente Deo per Jesum Christum multiplicetur. [4] Propter subitas ac sibi invicem succedentes calamitates et casus adversos, qui nobis acciderunt, tardius, fratres, nosmet ipsos convertisse [5] existimamus ad ea, quae fuerant quaesita a vobis, dilecti, et ad seditionem impiam ac detestandam, Dei electis [6] peregrinam et alienam, quam pauci homines temerarii et audaces in tantum insolentiae accenderunt, ut [7] honorificum et illustre nomen vestrum, et ab omnibus amari dignum, vehementer blasphemaretur. [8] Quis enim, apud vos diversatus, omni virtute plenam firmamque ac stabilem fidem vestram non probavit? sobriamque et moderatam in Christo pietatem non est admiratus? et splendidos ac liberales hospitalitatis vestrae mores non praedicavit? et perfectam certamque cognitionem vestram non beatam existimavit? Omnia enim sine personarum intuitu a

5) Ita legunt Wottonus et Jacobsonus; *δυσοίζομεν* Junius; *γνωρίζομεν* Wetstenius et Schoenemannus.

6) Ms. *ξένοις* = *advenis in terra,* quod placet Millio.

7) Sic quoque infra c. 47: *τὸ σεμνὸν τῆς περιβοήτου φιλαδελφίας ὑμῶν ἐμείωσαν.*

8) *Τίς γὰρ — ἐπορεύεσθε.* Hic locus legitur apud *Clementem Alex.* Strom. IV. c. 17. p. 610 ed. Pott.

λήπτως γὰρ πάντα ἐποιεῖτε, καὶ τοῖς [1] νομίμοις τοῦ Θεοῦ ἐπορεύεσθε, ὑποτασσόμενοι τοῖς [2] ἡγουμένοις ὑμῶν, καὶ τιμὴν τὴν καθήκουσαν ἀπονέμοντες τοῖς παρ᾽ ὑμῖν πρεσβυτέροις. Νέοις τε μέτρια καὶ σεμνὰ νοεῖν ἐπετρέπετε· γυναιξίν τε ἐν ἀμώμῳ καὶ σεμνῇ καὶ ἁγνῇ συνειδήσει πάντα ἐπιτελεῖν παρηγγέλλετε, [3] στεργούσας καθηκόντως τοὺς ἄνδρας ἑαυτῶν· ἔν τε τῷ [4] κανόνι τῆς ὑποταγῆς ὑπαρχούσας, τὰ κατὰ τὸν οἶκον σεμνῶς οἰκουργεῖν ἐδιδάσκετε, πάνυ σωφρονούσας.

II. *Continuatio laudis prioris Corinthiorum.*

Πάντες τε ἐταπεινοφρονεῖτε, μηδὲν ἀλαζονευόμενοι, [5] ὑποτασσόμενοι μᾶλλον ἢ ὑποτάσσοντες, [6] ἥδιον διδόντες ἢ λαμβάνοντες. Τοῖς [7] ἐφοδίοις τοῦ Θεοῦ ἀρκούμενοι, καὶ προσέχοντες [8] τοὺς λόγους αὐτοῦ ἐπιμελῶς, [9] ἐστερνισμένοι ἦτε τοῖς σπλάγχνοις, καὶ τὰ παθήματα αὐτοῦ ἦν πρὸ [10] ὀφθαλμῶν ὑμῶν. Οὕτως εἰρήνη βαθεῖα καὶ λιπαρὰ ἐδέδοτο πᾶσιν, καὶ ἀκόρεστος πόθος εἰς ἀγαθοποιΐαν, καὶ πλήρης πνεύματος ἁγίου ἔκχυσις ἐπὶ πάντας ἐγίνετο· μεστοί τε ὁσίας βουλῆς, ἐν ἀγαθῇ προθυμίᾳ μετ᾽ εὐσεβοῦς πεποιθήσεως ἐξετείνατε τὰς χεῖρας ὑμῶν πρὸς τὸν παντοκράτορα Θεὸν, ἱκετεύοντες αὐτὸν [11] ἵλεως γενέσθαι, εἴ τι ἄκοντες ἡμάρτετε. Ἀγὼν ἦν ὑμῖν ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς ὑπὲρ πάσης τῆς [12] ἀδελφότητος, εἰς τὸ σώζεσθαι μετ᾽ ἐλέους καὶ [13] συνειδήσεως τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ. Εἰλικρινεῖς καὶ ἀκέραιοι ἦτε, καὶ [14] ἀμνησίκακοι εἰς ἀλλήλους. Πᾶσα στάσις

1) Ita legendum, testibus c. 3 et 40 et *Clem. Alex.* l. c. Ms. νόμοις, male; nuspiam enim νόμος effertur pluraliter pro legibus vel praeceptis Dei, sed tantum singulariter. Wott.

2) Quum *ecclesiasticae* discordiae Corinthi fuissent ortae, hic et infra ad vocem πρεσβυτέροις de magistratibus *ecclesiasticis* cogitandum est. Alia monet *Rothe,* Anf. d. chr. Kirche p. 403.

3) Similia reperies apud S. Polycarpum, Ep. ad Phil. c. 4.

4) Cfr. infra c. 7: τῆς κλήσεως κανόνα, et c. 41: τῆς λειτουργίας κανόνα. Cfr. Gal. 6, 16.

5) I Petr. 5, 5. Ephes. 5, 21.

6) Act. 20, 35.

7) I. e. commeatus et apparatus, quibus opus est in militia nostra christiana. Wott.

8) Apud LXX saepe conjungitur verbum προσέχειν cum accus. Cler.

9) *Στερνίζομαι* = ἐνστερνίζομαι, *complector* Hesych., = *in pectus ad-*

vobis facta sunt, et in Dei [1] legibus ambulastis, [2] praepositis vestris subditi, et presbyteros, qui sunt inter vos, debito honore prosequentes. Juvenibus, ut moderata et honesta sectarentur, mandastis; mulieribus in inculpabili, honesta et casta conscientia omnia peragere jussistis, [3] diligentes maritos suos, prout officium postulat; et in obedientiae [4] canone se continentes, res domesticas cum gravitate administrare docuistis, omnino honeste se gerentes.

II. *Continuatio laudis prioris Corinthiorum.*

Omnes humili animo eratis, in nulla re inani gloriationi dediti, aliis [5] subjecti potius, quam alios vobis subjicientes, [6] lubentius dantes, quam accipientes. Dei [7] viatico contenti, et ad verba ejus diligenter [8] attendentes, intime [9] recondita in visceribus servabatis verba ejus, ejusque passiones vobis prae [10] oculis erant. Sic alta et abundans pax, cum inexplebili benefaciendi desiderio, omnibus data fuit; plena etiam super omnes spiritus sancti effusio facta est; sanctaque voluntate pleni, sincera animi alacritate, cum pia confidentia, manus vestras ad Deum omnipotentem extendistis, supplicantes ei, ut esset erga vos animo [11] propitio, si quid inviti peccassetis. Diu noctuque solliciti eratis pro universa [12] fraternitate, ut numerus electorum Dei misericordia et [13] bona conscientia salvaretur. Sinceri et simplices eratis, atque injuriarum invicem [14] immemores. Se-

mitto, ut frequentius apud scriptores christianos.

10) Cfr. Gal. 3, 1. Passiones *Christi* per communicationem idiomatum τὰ παθήματα τοῦ Θεοῦ vocantur, cfr. *Möhler,* Athanas. T. I. p. 6. et *Gottfr. Lumper,* historia theologico critica, T. I. p. 65.

11) Ἱλέως. Junius, Fellus et alii malunt ἵλεων. Nihil autem muto; ἱλέως enim, ut post Wottonum vidit Gallandius, adverbialiter usurpatum, *propitie,* vel *animo propitio,* satis consonum est τῷ γενέσθαι. Jacobson.

12) Cfr. I Petr. 2, 17: τὴν ἀδελφότητα.

13) Fortasse legendum est συναισθήσεως = *commiseratione, Mitgefühl;* seu: συναιτήσεως, *communi oratione.* Rhode. Συνδέσεως, *concordia.* Junius. Συνευδοκήσεως, *harmonia animi.* Davis. Lectio Msti placet Gallandio vertenti: *unanimi consensu,* ut infra c. 34.

14) Ms. ἀναμνησίκακοι, male. Πανμνησίκακοι, *omnis inter vos offensae immemores.* Birr. Galland.

καὶ πᾶν σχίσμα βδελυκτὸν ὑμῖν· ἐπὶ τοῖς παραπτώμασι [1] τῶν πλησίον ἐπενθεῖτε· τὰ ὑστερήματα αὐτῶν ἴδια ἐκρίνετε. Ἀμεταμέλητοι ἦτε ἐπὶ πάσῃ ἀγαθοποιΐᾳ, [2] „ἕτοιμοι εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν.“ Τῇ παναρέτῳ καὶ σεβασμίῳ πολιτείᾳ κεκοσμημένοι, πάντα ἐν τῷ φόβῳ αὐτοῦ ἐπετελεῖτε· τὰ προστάγματα καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ κυρίου [3] ἐπὶ τὰ πλάτη τῆς καρδίας ὑμῶν ἐγέγραπτο.

III. *Tristis Corinthiacae ecclesiae status post seditionem ex invidia et aemulatione obortam.*

Πᾶσα δόξα καὶ [4] πλατυσμὸς ἐδόθη ὑμῖν, καὶ ἐπετελέσθη τὸ γεγραμμένον· [5] „ἔφαγεν καὶ ἔπιεν, καὶ ἐπλατύνθη καὶ ἐπαχύνθη, καὶ [6] ἀπελάκτισεν ὁ ἠγαπημένος.“ Ἐκ τούτου ζῆλος καὶ φθόνος καὶ ἔρις καὶ στάσις, διωγμὸς καὶ ἀκαταστασία, πόλεμος καὶ αἰχμαλωσία. Οὕτως ἐπηγέρθησαν [7] οἱ ἄτιμοι ἐπὶ τοὺς ἐντίμους, οἱ ἄδοξοι ἐπὶ τοὺς ἐνδόξους, οἱ ἄφρονες ἐπὶ τοὺς φρονίμους, οἱ νέοι ἐπὶ τοὺς πρεσβυτέρους. Διὰ τοῦτο πόῤῥω ἄπεστιν ἡ δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη, ἐν τῷ ἀπολείπειν ἕκαστον τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν τῇ πίστει αὐτοῦ ἀμβλυωπῆσαι, μηδὲ ἐν τοῖς νομίμοις τῶν προσταγμάτων αὐτοῦ πορεύεσθαι, μηδὲ πολιτεύεσθαι κατὰ τὸ καθῆκον τῷ [8] Χριστῷ, ἀλλὰ ἕκαστον βαδίζειν κατὰ τὰς ἐπιθυμίας αὐτοῦ τὰς πονηρὰς, ζῆλον ἄδικον καὶ ἀσεβῆ [9] ἀνειληφότας, [10] δι᾽ οὗ καὶ θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον.

IV. *Multa mala ex hoc fonte jam antiquis temporibus profluxerunt.*

Γέγραπται γὰρ οὕτως· [11] „καὶ ἐγένετο μεθ᾽ ἡμέρας, ἤνεγκεν Κάϊν ἀπὸ τῶν καρπῶν τῆς γῆς θυσίαν τῷ Θεῷ, καὶ Ἄβελ ἤνεγκεν καὶ αὐτὸς ἀπὸ τῶν πρωτοτόκων τῶν προβάτων, καὶ ἀπὸ τῶν στεάτων αὐτῶν. Καὶ [12] ἐπεῖδεν ὁ Θεὸς ἐπὶ Ἄβελ καὶ ἐπὶ τοῖς δώροις αὐτοῦ· ἐπὶ δὲ Κάϊν καὶ ἐπὶ ταῖς θυσίαις αὐτοῦ οὐ προσέσχεν. Καὶ ἐλυπήθη Κάϊν λίαν, καὶ συνέπεσεν τῷ προ-

1) Ita Rhode. Ms. τοῖς. Boisius conjicit τοῖς τῶν.

2) Tit. 3, 1.

3) Prov. 7, 3.

4) Πλατυσμὸς apud Patres frequentius denotat *laetos animi affectus*. *Dilatatio* apud latinos Patres eandem significationem obtinet. Wott.

5) Deut. 32, 15.

6) Ms. ἀπεγαλάκτισεν, male.

ditio omnis et scissura vobis abominationi erat; [1] proximorum delicta lugebatis; illorum defectus vestros censebatis. Benefacti nullius poenitebat vos; [2] *ad omne bonum opus parati.* Ornati virtutum plena et veneranda vitae ratione, omnia in timore ejus peragebatis; mandata et praecepta Domini in [3] latitudine cordis vestri scripta erant.

III. *Tristis Corinthiacae ecclesiae status post seditionem ex invidia et aemulatione obortam.*

Omnis honor et [4] dilatatio vobis data est, et scriptum illud impletum est: [5] *edit, bibit, dilatatus et incrassatus est, et* [6] *recalcitravit dilectus.* Ab hoc fonte zelus et invidia et contentio et factiones, persecutio et seditio, bellum et captivitas manarunt. Sic [7] viles contra honoratos, inglorii contra gloriosos, insipientes contra sapientes, juvenes contra seniores insurrexerunt. Hanc ob causam procul absunt justitia et pax, cum unusquisque Dei timorem deserat, et in fide ejus caecutiat, neque in institutis praeceptorum ejus ambulet, aut vitam [8] Christo dignam degat, sed secundum pravas ipsius concupiscentias incedat, iniquam et impiam invidiam [9] resumendo, [10] per quam mors in mundum intravit.

IV. *Multa mala ex hoc fonte jam antiquis temporibus profluxerunt.*

Sic enim scriptum est: [11] *et factum est post dies, obtulit Cain ex fructibus terrae sacrificium Domino; Abel autem obtulit et ipse de primogenitis ovium suarum, et de adipibus earum. Et* [12] *respexit Deus super Abel et super munera ejus; super Cain autem et super sacrificia ejus non advertit. Et contristatus est Cain valde, et concidit vultu suo. Et dixit*

7) Isai. 3, 5.

8) Junius mavult χριστιανῷ; Davis.: τῷ ἐν χριστῷ. Sed metonymice loquitur B. Clemens. Jacobson.

9) Plural. ob nomen πληθυντικὸν „ἕκαστος.“

10) Sap. 2, 24.

11) Gen. 4, 3—8.

12) Ms. ἔπιδεν.

σώπῳ αὐτοῦ. Καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς πρὸς Κάϊν· ἵνα τί περίλυπος ἐγένου; καὶ ἵνα τί συνέπεσεν τὸ πρόσωπόν σου; [1] Οὐκ ἐὰν ὀρθῶς προσενέγκῃς, ὀρθῶς δὲ μὴ διέλῃς, ἥμαρτες; Ἡσύχασον· [2] πρός σε ἡ ἀποστροφὴ αὐτοῦ, [3] καὶ σὺ ἄρξεις αὐτοῦ. Καὶ εἶπεν Κάϊν πρὸς Ἄβελ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ· διέλθωμεν εἰς τὸ πεδίον. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἐν τῷ πεδίῳ, ἀνέστη Κάϊν ἐπὶ Ἄβελ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ ἀπέκτεινεν αὐτόν." Ὁρᾶτε, ἀδελφοί, ζῆλος καὶ φθόνος ἀδελφοκτονίαν [4] κατειργάσατο. [5] Διὰ ζῆλος ὁ πατὴρ ἡμῶν Ἰακὼβ ἀπέδρα ἀπὸ προσώπου Ἡσαῦ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ. [6] Ζῆλος ἐποίησεν Ἰωσὴφ μέχρι θανάτου διωχθῆναι, καὶ μέχρι δουλείας εἰσελθεῖν. [7] Ζῆλος φυγεῖν ἠνάγκασε Μωϋσῆν ἀπὸ προσώπου Φαραὼ βασιλέως Αἰγύπτου, ἐν τῷ ἀκοῦσαι αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ὁμοφύλου· „τίς σε κατέστησεν κριτὴν ἢ δικαστὴν ἐφ᾽ ἡμῶν; μὴ ἀνελεῖν με σὺ θέλεις, ὃν τρόπον ἀνεῖλες ἐχθὲς τὸν Αἰγύπτιον;" [8] Διὰ ζῆλον Ἀαρὼν καὶ Μαριὰμ ἔξω τῆς παρεμβολῆς ηὐλίσθησαν. [9] Ζῆλος Δαθὰν καὶ Ἀβειρὼν ζῶντας κατήγαγεν εἰς ᾅδου, διὰ τὸ στασιάσαι αὐτοὺς πρὸς τὸν θεράποντα τοῦ Θεοῦ Μωϋσῆν. [10] Διὰ ζῆλος Δαβὶδ φθόνον ἔσχεν οὐ μόνον ὑπὸ τῶν ἀλλοφύλων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ Σαοὺλ βασιλέως Ἰσραὴλ ἐδιώχθη.

V. *Non minora novissimis temporibus inde orta sunt mala. Petri et Pauli martyrium.*

Ἀλλ᾽ ἵνα τῶν ἀρχαίων ὑποδειγμάτων παυσώμεθα, ἔλθωμεν ἐπὶ τοὺς ἔγγιστα γενομένους ἀθλητάς. Λάβωμεν τῆς γενεᾶς ἡμῶν τὰ γενναῖα ὑποδείγματα. Διὰ ζῆλον καὶ φθόνον [[11] οἱ μέγι]στοι καὶ δικαιότατοι [12] στύλ[οι ἐδιώ]χθησαν, καὶ ἕως θα-

1) Sensus, ut jam Irenaeus IV, 34. docet, is est: *secundum quod videtur, recte et legitime obtulisti munera tua; quoad autem animam tuam, non recte — pectore diviso, absque simplicitate cordis. Nolte* (in *Scheiner* etc. Zeitschrift für kath. Theol. T. VI. P. I. p. 119 conjicit legendum esse: ὀρθῶς δὲ μὴ διαθῇς scil. τὸ προςφερόμενον, i. e. = *si sacrificium non recte divisisti, optimam partem tibi retinuisti.*

2) I. e. *a me non recipitur donum tuum. Nolte* l. c. legit: πρὸς σοῦ ἡ ἀποστροφὴ αὐτοῦ = von dir geht aus die Abneigung gegen ihn (Abel) = *a te ortum est odium illius.*

3) *Nolte* l. c. conjicit: καὶ σὺ ἀφέξεις

Deus ad Cain: quare tristis factus es, et quare concidit vultus tuus? [1] *Nonne, si recte offeras, non autem recte dividas, peccasti? Quiesce,* [2] *ad te revertitur donum tuum,* [3] *et tuae iterum erit potestatis. Et dixit Cain ad Abel fratrem suum: transeamus in campum. Et factum est, dum essent in campo, surrexit Cain super Abel fratrem suum, et occidit eum.* Videtis, fratres, propter zelum et invidiam fratricidium [4] commissum. [5] Propter zelum pater noster Jacob a facie fratris sui Esau aufugit. [6] Zelus effecit, ut Joseph ad mortem usque exagitaretur, et usque ad servitutem accederet. [7] Zelus Mosem a facie Pharaonis regis Aegypti fugere compulit, cum popularem suum dicentem audiret: *quis te constituit arbitrum aut judicem super nos? Numquid tu vis me occidere, quemadmodum occidisti heri Aegyptium?* [8] Propter zelum Aron et Mariam extra castra stabulati sunt. [9] Zelus Dathan et Abiron vivos ad inferos detrusit, quod cum Mose Dei famulo seditiose contenderent. [10] Propter zelum David non tantum alienigenarum invidiam sustinuit, sed regem etiam Saul persequutorem expertus est.

V. *Non minora novissimis temporibus inde orta sunt mala. Petri et Pauli martyrium.*

Sed ut vetera exempla relinquamus, ad proximos athletas veniamus. Seculi nostri generosa exempla proponamus. Propter zelum et invidiam, qui [11] maximae et justissimae ecclesiae [12] co-

αὐτοῦ = du sollst dich an ihm nicht vergreifen = *desistas eum persequi.*

4) Ita Ms., teste Jacobsono, non κατειργάσαντο, quod post Wottonum dedit Gallandius.

5) Gen. 27, 41 sqq. Ms. in casibus obliquis plerumque exhibet ζῆλος neutraliter. WOTT.

6) Gen. 37.

7) Exod. 2, 14.

8) Num. 12, 14. 15.

9) Num. 16, 33.

10) I Reg. 18, 8 sqq. *Φθόνον ἔχειν = invideri,* phrasis bene graeca. CLERIC.

11) Ita Jacobsonus. Junius supplevit [ἐκκλησίας πι]στοί, cujus conjecturam secuti sunt editores omnes.

12) Cfr. Galat. 2, 9,

νάτο[υ [1] ἦλθον]. Λάβωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν [ἡμῶν] τοὺς [2] ἀγαθοὺς ἀποστόλου[ς. [3] Ὁ Πέτρ]ος διὰ ζῆλον ἄδικον οὐχ [ἕνα, οὐ]δὲ δύο, ἀλλὰ πλείονας ὑπ[ήνεγκεν] πόνους, καὶ οὕτω μαρτυρ[ήσας] ἐπορεύθη [4] εἰς τὸν ὀφειλ[όμενον] τόπον τῆς δόξης. Διὰ ζῆλον [καὶ ὁ] Παῦλος ὑπομονῆς [5] βραβεῖον ὑ[πέσχ]εν, [6] ἑπτάκις δεσμὰ φορέσας, [7] φ[υγα]δευθείς, [8] λιθασθείς. Κῆρυξ γ[ενό]μενος ἔν τε τῇ ἀνατολῇ καὶ ἐν [τῇ] δύσει, τὸ γενναῖον τῆς πίστεως αὐτοῦ κλέος ἔλαβεν, δικαιοσύνην διδάξας ὅλον τὸν κόσμον, κα[ὶ ἐπὶ] τὸ [9] τέρμα τῆς δύσεως ἐλθὼν, καὶ μαρτυρήσας ἐπὶ τῶν [10] ἡγουμένων. Οὕτως ἀπηλλάγη τοῦ κόσμου, καὶ εἰς τὸν ἅγιον τόπον ἐπορεύθη, ὑπομονῆς γενόμενος μέγιστος ὑπογραμμός.

1) Ita Jacobsonus, monente Wottono. Reliqui δεινοῦ.

2) Ἀγαστοὺς, *admirabiles*, Davis. Nolte; θείους Wetsten. Alii ἁγίους, πρώτους, κορυφαίους, male. Cur S. Clemens non addidit *locum* passionis apostolorum? Totus orbis christianus et praecipue Corinthii, quorum urbs celebri cum Italia commercio conjuncta erat, et qui certe de Pauli, ecclesiae Corinthiacae satoris, vita et fine nuntios acceperant, apostolos *Romae* passos esse optime norant. *Windischmann*, vindiciae Petrinae, p. 58.

3) Πέτρος non in codice ipso legitur, et est supplementum Junii, quod optime defendit Windischmannus l. c. p. 59.

4) Haec a Clemente mutuatur Polyc. Ep. c. 9.

5) Male vertit Gallandius: *patientiae certamen sustinuit.* Βραβεῖον est praemium, quod victori datur pugili.

6) Hac de re silet s. Scriptura. De sensu hujus loci cfr. *Windischmann*, l. c. p. 61, qui ad ἑπτάκις supplet ἔπαθεν et sequentia: δεσμὰ φορέσας, φυγαδευθεὶς etc. non nisi *enumerationem* τοῦ ἔπαθεν putat.

7) Act. 13, 50. 14, 6. II Cor. 11, 22 sqq.

8) Act. 14, 5. 19.

9) Scriptores veteres ut in *Oriente* de ultimis Indis et Arabibus loquuntur, sic in Occidente de ultimis *Iberis* et Britannis seu de ultima Thule. Τέρμα δύσεως vero, ut docte demonstravit Pearsonus (de success. rom. Pont. p. 62), proprie est *Hispania.* Quod si comparamus cum consilio Apostoli in Hispaniam proficiscendi (Rom. 15, 24 et 28), extra omne dubium ponitur, eum revera in Hispania fuisse; quod narrat etiam antiquissimus scriptor fragmenti Muratoriani, multique seriores. *Windischmann.* l. c. p. 62. Simili modo locum nostrum τὸ τέρμα τῆς δύσεως de Hispania exponunt *Neander* (Kirchengesch. T. I. p. 79. edit. I. p. 145. edit. II. et Geschichte der Pflanzung etc. T. I. p. 265. edit. I.), *Guerike* (Beiträge p. 122), *Hug* (Einleitg. ins N. T. II. p. 322) et *Olshausen* (in *Ullmann* etc. Studien u. Kritiken. 1838. IV. p. 953—957). *Hispaniae* aut *alii terrae remotiori*

lumnae erant, persecutionem passi sunt, et [1] venerunt usque ad mortem. Ponamus nobis ante oculos [2] bonos Apostolos. Propter zelum iniquum [3] Petrus non unum aut alterum, sed plures labores sustulit, atque ita martyrium passus in [4] debitum gloriae locum discessit. Propter zelum et Paulus patientiae [5] praemium reportandum sustinuit, [6] septies in vincula conjectus, [7] fugatus, [8] lapidatus. In oriente ac occidente verbi praeco factus, illustrem fidei suae famam sortitus est in justitia mundum universum instruens, et ad [9] occidentis terminos veniens, et sub [10] praefectis martyrium subiens. Sic e mundo migravit, et in locum sanctum abiit, patientiae summum exemplar existens.

favent *Schott* (Erörterung chronolog. Puncte etc. 1832. p. 123) et *Wocher* (Tübing. theol. Quartalschrift 1830. IV. p. 626 sqq.). Pro *Britannia* contendunt *Usserius* (Brit. eccl. antiq. c. 1) et *Stillingsfleet* (Origines Brit. c. 1). *Italiam,* in specie *Romam,* his verbis notatam putant omnes, qui duplicem Pauli captivitatem Romae negant, e. g. *Baur* (Tübing. Zeitschr. 1831. IV. p. 150. Pastoralbriefe d. A. Paulus, 1835. p. 63 sqq.) et *Schenkel* (Stud. u. Krit. 1841. I. p. 75), quibus τὸ τέρμα τῆς δύσεως = τὸ τέρμα ἑαυτοῦ, ὅ ἐν τῇ δύσει. His accedunt *Matthies* (Erklg. d. Pastoralbriefe 1840. p. 186), cui τέρμα τ. δ. = *meta, centrum* Occidentis, ergo *Roma*, et *Schrader* (d. Apost. Paulus. I. p. 234), cui τέρμα τ. δ. est finis Occidentis *versus Orientem,* ergo Italia. — *Wieseler* (Chronologie des apostol. Zeitalters, Gottg. 1848. p. 526—533) et Dr. *Schaff* (Prof. Mercersburgi in Pennsylvania: Geschichte der apostol. Kirche, Lips. 1854. ed. II. p. 347 sq.) male vertunt: „*Nachdem er (Paulus)* . . *vor der höchsten Gewalt des Abendlandes* (pro ἐπὶ legunt ὑπό, et ὑπὸ τὸ τέρμα τ. δ. vertunt: coram *summis magistratibus* Orientis) *erschienen war, und Zeugniss (von Christo) abgelegt hatte vor der Obrigkeit.*"

10) *Sub Tigellino* et *Nymphidio Sabino,* ultimis Neronis annis et praesertim Nerone in Graeciam profecto Romae dominantibus. *Hug* (Einl. II. p. 323) et *Windischmann,* l. c. p. 64. Alii h. l. de duobus libertis et amicis Neronis, *Helio Caesariano* et *Polycleto* explicant, qui Nerone in Graecia degente A. 67. omnia gubernarunt. *Schott* (l. c. p. 129), *Neander* (Gesch. d. Pflanz. I, 265) et *Schaff* l. c. (cfr. supra Not.) h. l. ita explicant: *coram magistratibus et principibus terrae veritatem christianam professus est.* — De Paulo loquens beatus Clemens *tempus* passionis ejus notat; non item de Petro. Fortassis ideo, quia de Paulo uberius loqui volebat, Petrum paucioribus verbis absolvens, temporis martyrii demum apud Paulum meminit. *Windischmann.* l. c. p. 65 et p. 60.

VI. *Continuatio. Plures alii martyres.*

Τούτοις τοῖς ἀνδράσιν ὁσίως πολιτευσαμένοις συνηθροίσθη πολὺ πλῆθος ἐκλεκτῶν, οἵτινες [1] πολλὰς αἰκίας καὶ βασάνους διὰ ζῆλον παθόντες, ὑπόδειγμα κάλλιστον ἐγένοντο ἐν ἡμῖν. Διὰ ζῆλος διωχθεῖσαι γυναῖκες, [2] Δαναΐδες καὶ Δίρκαι, αἰκίσματα δεινὰ καὶ ἀνόσια παθοῦσαι, ἐπὶ τὸν τῆς πίστεως βέβαιον δρόμον κατήντη[σαν], καὶ ἔλαβον γέρας γενναῖον αἱ ἀσθενεῖς τῷ σώματι. Ζῆλος ἀπηλλοτρίωσεν γαμετὰς ἀνδρῶν, καὶ ἠλλοίωσεν τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀδάμ· [3] „τοῦτ[ο] νῦν ὀστοῦν ἐκ τῶν ὀστέων μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου.“ Ζῆλος καὶ ἔρις πόλεις μεγάλας κατέστρεψεν, καὶ ἔθνη μεγάλα ἐξεῤῥίζωσεν [4].

VII. *Adhortatio ad poenitentiam.*

Ταῦτα, ἀγαπητοὶ, οὐ μόνον ὑμᾶς νουθετοῦντες ἐπιστέλλομεν, ἀλλὰ καὶ ἑαυτοὺς [5] ὑπομιμνήσκον[τες]· ἐν γὰρ τῷ αὐτῷ ἐσμεν σκάμματ[ι], καὶ ὁ αὐτὸς ἡμῖν ἀγὼν ἐπίκει[ται]. [6] Διὸ ἀπολείπωμεν τὰς κενὰς [καὶ] ματαίας φροντίδας, καὶ ἔλθω[μεν] ἐπὶ τὸν εὐκλεῆ καὶ σεμνὸν [7] τ[ῆς ἁγίας κλή]σεως ἡμῶν [8] κανόνα. [Βλέπω]μεν, τί καλὸν, καὶ τί τερπνὸν [καὶ προ]σδεκτὸν ἐνώπιον τοῦ ποι[ήσαντ]ος ἡμᾶς. [Ἀτενίσ]ωμεν εἰς τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ, [καὶ ἴδ]ωμεν, ὡς ἔστιν τίμιον τῷ Θεῷ [[9] αἷμα] αὐτοῦ, ὅ τι διὰ τὴν ἡμετέραν [σωτ]ηρίαν ἐκχυθὲν παντὶ τῷ κό[σμ]ῳ μετανοίας χάριν ὑπήνεγκεν. [Ἀνέλθ]ωμεν εἰς τὰς γενεὰς πάσας, [καὶ

1) Ms. πολλαῖς αἰκίαις καὶ βασάνοις.

2) In verbis Δαναΐδες καὶ Δίρκαι explicandis multi viri docti sudarunt. *Cotelerius* et *Colomesius* legunt Δανάη τε καὶ Δίρκη, quas illustres foeminas fuisse putant, sub Nerone martyrio coronatas. Sed nullibi in martyrologiis habentur haec nomina. *Boisius* conjicit εὐσεβεῖς καὶ πισταί. *Davisius:* ἁγναί τε καὶ δίκαιαι. *Clericus* (arte crit.): ἄνευ αἰδοῦς καὶ δίκης, *sine reverentia et jure*, h. e. irreverenter habito sexu inferiore, et contra jus et fas. *Suschkaeus* ex Act. 17, 34 et 9, 36 Δάμαρις καὶ Δορκὰς restituendum esse conjectat. *Ruinartus* et *Jacobsonus* ex margine in textum irrepsisse verba illa conjiciunt; sed multis credo placebunt, quae monente viro quodam doctissimo proponam. Neminem latet, temporibus persecutionum multos martyres ad spectacula, ad cruentos ludos, ad bestias esse damnatos, e. g. S. Ignat. Antioch. Quid mirum, si in ludis scenicis complures foeminae christianae personam *Dirces* induere coactae et sic morti crudelissimae traditae sunt?

VI. *Continuatio. Plures alii martyres.*

Viris istis sancte vitam instituentibus magna electorum multitudo aggregata est, qui [1] supplicia multa et tormenta propter zelum passi, exemplar optimum inter nos extiterunt. Propter zelum mulieres persecutionem passae, [2] Danaidae et Dircae, postquam gravia et nefanda supplicia sustinuerunt, ad firmum fidei cursum pertigerunt, et debiles corpore nobile praemium acceperunt. Zelus uxorum animos a maritis abalienavit, et dictum patris nostri Adami mutavit: [3] *hoc jam os ex ossibus meis, et caro ex carne mea.* Zelus et contentio urbes magnas evertit, et gentes numerosas funditus delevit. [4]

VII. *Adhortatio ad poenitentiam.*

Haec, charissimi, non tantum, ut vos officii vestri admoneamus, scribimus, sed etiam, ut nos ipsos [5] commonefaciamus; in eadem enim arena versamur, et certamen idem nobis impositum est. [6] Quare inanes et vanas curas relinquamus, et ad gloriosam et venerandam [7] sanctae vocationis nostrae [8] lineam [metam] veniamus. Quid pulchrum, quid jucundum et acceptum coram opifice nostro sit, videamus. Sanguinem Christi intentis oculis intueamur, et quam pretiosus Deo sit ejus [9] sanguis, consideremus, qui propter nostram salutem effusus toti mundo poenitentiae gratiam obtulit. Recurramus ad omnes mundi aetates,

Dircen autem ab Amphione et fratre ejus Zetho cornibus tauri rabidi alligatam fuisse fabulae tradunt. Aliae virgines seu mulieres christianorum fortasse antequam necabantur *Danaidarum* supplicia ad crudele plebis spectaculum subire, Tartarique poenas repraesentare debebant, et sic ante necem ipsam diutius et multifarie cruciabantur. Ejusmodi martyres nomine *Danaidarum* et *Dirces* tum a fidelibus tum a paganis insignitas esse, dubitare vix possumus.

3) Gen. 2, 23.

4) Si urbs Jerusalem, cujus fatale excidium praesertim rixis internis acceleratum fuerat, jam fuisset diruta, beatus Clemens novissimum et celeberrimum hoc exemplum vix silentio praeteriisset. Cfr. *Windischmann.* l. c. p. 54.

5) Ms. *ὑπομνήσκοντες.* Simplex forma *ὑπομνήσκω* etiam apud Orpheum (hymn. 77, 6. ed. Herm. p. 345) occurrit.

6) Haec recitat Polycarpus c. 7.

7) Millius l. τ[ελειώ]σεως = *baptismi.*

8) Cfr. de Wette ad II Cor. 10, 13.

9) *Πατρὶ* Bleek.

κα]ταμάθωμεν, ὅτι ἐν γενεᾷ [καὶ] γενεᾷ μετανοίας τόπον ἔδω[κ]εν ὁ δεσπότης τοῖς βουλομένοις ἐπιστραφῆναι ἐπ' αὐτόν. [1] Νῶε ἐκήρυξεν μετάνοιαν, καὶ οἱ ὑπακούσαντες ἐσώθησαν. [2] Ἰωνᾶς Νινευΐταις καταστροφὴν ἐκήρυξεν· οἱ δὲ μετανοήσαντες ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασιν αὐτῶν ἐξιλάσαντο τὸν Θεὸν ἱκετεύσαντες, καὶ ἔλαβον σωτηρίαν, καίπερ ἀλλότριοι τοῦ Θεοῦ ὄντες.

VIII. *Continuatio.*

Οἱ λειτουργοὶ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ διὰ πνεύματος ἁγίου περὶ μετανοίας ἐλάλησαν, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ δεσπότης τῶν ἁπάντων περὶ μετανοίας ἐλάλησεν μεθ' ὅρκου. [3] „ζῶ γὰρ ἐγώ, λέγει κύριος, οὐ βούλομαι τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μετάνοιαν·“ προστιθεὶς καὶ γνώμην ἀγαθήν· [4] „μετανοήσατε, οἶκος Ἰσραήλ, ἀπὸ τῆς ἀνομίας ὑμῶν. [5] Εἶπον τοῖς υἱοῖς τοῦ λαοῦ μου· [6] ἐὰν ὦσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ἀπὸ τῆς γῆς ἕως τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐὰν ὦσιν πυῤῥότεραι κόκκου, καὶ [7] μελανώτεραι σάκκου, καὶ [8] ἐπιστραφῆτε πρός με ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, καὶ εἴπητε Πάτερ· ἐπακούσομαι ὑμῶν ὡς [9] λαοῦ ἁγίου.“ Καὶ ἐν ἑτέρῳ τόπῳ λέγει οὕτως· [10] „λούσασθε καὶ καθαροὶ γένεσθε, ἀφελέσθε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ἡμῶν, ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου· παύσασθε ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν, μάθετε καλὸν ποιεῖν, ἐκζητήσατε κρίσιν, ῥύσασθε ἀδικούμενον, κρίνατε ὀρφανῷ, καὶ δικαιώσατε χήρᾳ· καὶ δεῦτε καὶ [11] διελεγχθῶμεν, λέγει. Καὶ ἐὰν ὦσιν [αἱ] ἁμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινικοῦν, [ὡς] χιόνα λευκανῶ· ἐὰν δὲ ὦσιν ὡς κόκκινον, ὡς ἔριον λευκανῶ. Καὶ ἐὰν θέλητε καὶ εἰσακούσητέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε· ἐὰν δὲ μὴ θέλητε, μηδὲ εἰσακούσητέ μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται· τὸ γὰρ στόμα κυρίου ἐλάλησεν ταῦτα.“ Πάντας οὖν τοὺς ἀγαπητοὺς αὐτοῦ βουλόμενος μετανοίας μετασχεῖν, ἐστήριξε [12] τῷ παντοκρατορικῷ βουλήματι αὐτοῦ.

1) Gen. 7. II Petr. 2, 5. Cfr. infra c. 9 et carm. Sibyll. I, 135.

2) Jon. 3.

3) Ezech. 33, 11.

4) Ibid. et 18, 30.

5) Ezech. 33, 12.

6) Non est in s. Scriptura. Sed cfr. Ps. 102, 11. et Isai. 1, 18.

7) Sic Ms. Hanc formam habes saepius apud LXX et apud Strabonem XVI. 12. Jacobson.

et discamus, quod in omni generatione, volentibus ad ipsum converti, Dominus poenitentiae locum concesserit. [1] Noe poenitentiae praeco fuit, et qui ei obtemperarunt, salvati sunt. [2] Jonas Ninivitis excidium praedicavit; illi autem, peccatorum poenitentiam agentes, precibus Deum placarunt, et salutem consecuti sunt, licet alieni a Deo essent.

VIII. *Continuatio.*

Divinae gratiae ministri Spiritu sancto afflati de poenitentia loquuti sunt. Ipse etiam rerum omnium Dominus cum juramento de poenitentia loquutus est: [3] *vivo, inquit Dominus, nolo mortem peccatoris, sicut poenitentiam;* addens insuper dictum egregium: [4] *resipiscite, domus Israel, ab iniquitate vestra.* [5] *Dic filiis populi mei:* [6] *si peccata vestra a terra ad coelum usque pertingant, si cocco rubriora et cilicio* [7] *nigriora fuerint, et* [8] *ad me ex toto corde conversi fueritis et dixeritis, Pater; tanquam* [9] *populo sancto aurem vobis praebebo.* Et in alio loco sic dicit: [10] *lavamini et mundamini, auferte mala ex animabus vestris, ab oculis meis; quiescite a malitiis vestris, discite facere bonum, quaerite rectum, liberate oppressum, judicate pupillo, et justificate viduam; et venite et* [11] *disputemus, dicit Dominus. Et si fuerint peccata vestra quasi phoenicium, sicut nivem dealbabo, si autem fuerint ut coccinum, sicut lanam dealbabo. Et si volueritis et audieritis me, bona terrae comedetis; si autem nolueritis, neque exaudiveritis me, gladius devorabit vos; os enim Domini locutum est haec.* Volens igitur, omnes dilectos suos poenitentiae fieri participes, [12] effatum illud omnipotenti sua voluntate roboravit.

8) Cfr. Jer. 3, 22. 19.

9) Ita Clem. Alex., laudans verba haec Paed. I, 10. p. 152. Ms. *λαῷ ἁγίῳ.*

10) Isai. 1, 16—20.

11) Ms. *διελεχθῶμεν*, male.

12) Effatum illud: *nolo mortem peccatoris* etc. (vide initium hujus capitis) Deus juramento (= omnipotenti sua voluntate) roboravit.

IX. *Exempla Sanctorum, qui fide et obedientia etc. gratiam Dei sunt consecuti. Enoch et Noe.*

Διὸ ὑπακούσωμεν τῇ μεγαλοπρεπεῖ καὶ ἐνδόξῳ βουλήσει αὐτοῦ, καὶ ἱκέται γενόμενοι τοῦ ἐλέους καὶ τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, προσπέσωμεν καὶ ἐπιστρέψωμεν ἐπὶ τοὺς οἰκτιρμοὺς αὐτοῦ, ἀπολιπόντες τὴν [1] *ματαιοπονίαν, τήν τε ἔριν, καὶ τὸ εἰς θάνατον ἄγον ζῆλος.* [2] *Ἀτενίσωμεν εἰς τοὺς τελείως λειτουργήσαντας τῇ μεγαλοπρεπεῖ δόξῃ αὐτοῦ.* [3] *Λάβωμεν Ἐνὼχ, ὃς ἐν ὑπακοῇ δίκαιος εὑρεθεὶς μετετέθη, καὶ οὐχ εὑρέθη αὐτοῦ θάνατος.* [4] *Νῶε πιστὸς εὑρεθεὶς, διὰ τῆς λειτουργίας αὐτοῦ παλιγγενεσίαν κόσμῳ ἐκήρυξεν, καὶ διέσωσεν δι' αὐτοῦ ὁ δεσπότης τὰ εἰσελθόντα ἐν ὁμονοίᾳ ζῶα εἰς τὴν κιβωτόν.*

X. *Continuatio. Abraham.*

Ἀβραὰμ, ὁ [5] *φίλος προσαγορευθεὶς, πιστὸς εὑρέθη, ἐν τῷ αὐτὸν ὑπήκοον γενέσθαι τοῖς ῥήμασιν τοῦ Θεοῦ. Οὗτος δι' ὑπακοῆς ἐξῆλθεν ἐκ τῆς γῆς αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῆς συγγενείας αὐτοῦ, καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ὅπως γῆν ὀλίγην, καὶ συγγένειαν ἀσθενῆ, καὶ οἶκον μικρὸν καταλιπὼν, κληρονομήσῃ τὰς ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ. Λέγει γὰρ αὐτῷ·* [6] *„ἄπελθε ἐκ τῆς γῆς σου, καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου, καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου εἰς τὴν γῆν, ἣν ἄν σοι δείξω· καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα, καὶ εὐλογήσω σε, καὶ μεγαλυνῶ τὸ ὄνομά σου, καὶ ἔσῃ εὐλογημένος· καὶ εὐλογήσω τοὺς εὐλογοῦντάς σε, καὶ καταράσομαι τοὺς καταρωμένους σε, καὶ εὐλογηθήσονται ἐν σοι πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς." Καὶ πάλιν* [7] *ἐν τῷ διαχωρισθῆναι αὐτὸν ἀπὸ Λὼτ εἶπεν αὐτῷ ὁ Θεός·* [8] *„ἀναβλέψας τοῖς ὀφθαλμοῖς σου,*

1) L. *ματαιολογίαν*, ut apud Polycarpum c. 2, qui ad locum nostrum respexit. WOTTON.

2) Haec et sequentia abbreviata reperies apud *Clem. Alex.* Strom. IV, 16. p. 610 ed. Venet. — Eduardus Bernardus autem epistolam nostram hic ex Clemente Alex. interpolatam esse summa fiducia pronuntiat. Bene respondit ei integritatem epistolae defendens Wottonus. *Irriti sunt,* inquit, *hujus* (Bernardi) *conatus. Qui enim hoc modo ex Clemente Alexandrino arguit, aut eum non probe novit, aut mala fide agit. Eadem enim ratione actum erit de authentia et fide eorum omnium, qui a Clemente Alex. usquam citantur, scrip-*

IX. *Exempla Sanctorum, qui fide et obedientia etc. gratiam Dei sunt consecuti. Enoch et Noe.*

Quare magnificae ejus et gloriosae voluntati obsequamur, et suppliciter misericordiam et benignitatem ejus implorantes, relictis [1] vanis operibus, contentione et aemulatione, quae ad mortem ducit, ad miserationes ejus advolvamur et convertamur. [2] Fixis oculis intueamur eos, qui magnificae ejus gloriae perfecte inservierunt. [3] Sumamus Enochum, qui in obedientia justus repertus, translatus fuit, neque mors ejus inventa est. [4] Noe fidelis inventus, per ministerium suum mundo regenerationem praedicavit; et per eum animalia, quae in concordia arcam sunt ingressa, servavit Dominus.

X. *Continuatio. Abraham.*

Abrahamus, [5] amicus vocatus, fidelis inventus est, eo quod verbis Dei obtemperaret. Hic per obedientiam e terra sua, e cognatione sua et domo patris sui egressus est, ut exigua terra, cognatione debili et domo parva derelicta, promissiones Dei possideret. Dicit enim ei: [6] *exi de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui, et vade in terram, quam tibi demonstrabo; et faciam te in gentem magnam, et benedicam tibi, et magnificabo nomen tuum, et eris benedictus; et benedicam benedicentibus tibi, et maledicam maledicentibus tibi, et benedicentur in te omnes tribus terrae.* Et rursus, [7] cum a Lot secederet, dixit ei Deus: [8] *respice oculis tuis, et vide*

torum. Nemo enim Patrum majore licentia usus est in citandis autoribus, sive sacris, sive ethnicis; cum ei in more sit, non integra autorum verba semper recitare, sed pro arbitrio suo nunc contrahere, nunc de suo inserere, alia omittere, alia variis modis mutare.

3) Gen. 5, 24. Hebr. 11, 5.

4) Gen. 6, 8. 7, 1. Hebr. 11, 7. II Petr. 2, 5. Cfr. supra c. 7. p. 64. Not. 1.

5) Cfr. Jac. 2, 23. Hebr. 11, 8. *Θεοῦ φίλος* ex Clemente Alexandrino, qui locum nostrum abbreviatum recitat, restituunt Davisius et Bleekius. Sed non est, cur mutemus.

6) Gen. 12, 1—3.

7) Ad Gen. 18, 11 respiciens *Nolte* conjicit: *ἐν τῷ διαχωρισθῆναι Λὼτ ἀπ' αὐτοῦ.*

8) Gen. 13, 14—16.

ἴδε ἀπὸ τοῦ τόπου, οὗ νῦν σὺ εἶ, πρὸς βοῤῥᾶν, καὶ λίβα, καὶ ἀνατολὰς, καὶ θάλασσαν· ὅτι πᾶσαν τὴν γῆν, ἣν σὺ ὁρᾷς, σοὶ δώσω αὐτὴν καὶ τῷ σπέρματί σου, ἕως αἰῶνος. Καὶ ποιήσω τὸ σπέρμα σου ὡς τὴν ἄμμον τῆς γῆς· εἰ δύναταί τις ἐξαριθμῆσαι τὴν ἄμμον τῆς γῆς, καὶ τὸ σπέρμα σου ἐξαριθμηθήσεται.“ Καὶ πάλιν λέγει· [1] „ἐξήγαγεν ὁ Θεὸς τὸν Ἀβραὰμ, καὶ εἶπεν αὐτῷ· ἀνάβλεψον εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἀρίθμησον τοὺς ἀστέρας, εἰ δυνήσῃ ἐξαριθμῆσαι αὐτούς· οὕτως ἔσται τὸ σπέρμα σου. [2] Ἐπίστευσεν δὲ Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.“ [3] Διὰ πίστιν καὶ φιλοξενίαν ἐδόθη αὐτῷ υἱὸς ἐν γήρᾳ, [4] καὶ δι᾽ ὑπακοῆς προσήνεγκεν αὐτὸν θυσίαν τῷ Θεῷ πρὸς ἓν τῶν ὀρέων, ὧν ἔδειξεν αὐτῷ.

XI. *Continuatio. Lot. Poena dissensionis.*

[5] Διὰ φιλοξενίαν καὶ εὐσέβειαν Λὼτ ἐσώθη ἐκ Σοδόμων, τῆς περιχώρου πάσης [6] κριθείσης διὰ πυρὸς καὶ θείου, [7] πρόδηλον ποιήσας ὁ δεσπότης, ὅτι τοὺς ἐλπίζοντας ἐπ᾽ αὐτὸν οὐκ ἐγκαταλείπει, τοὺς δὲ ἑτεροκλινεῖς ὑπάρχοντας εἰς κόλασιν καὶ αἰκισμὸν τίθησιν. Συνεξελθούσης γὰρ αὐτῷ τῆς γυναικὸς ἑτερογνώμονος ὑπαρχούσης καὶ οὐκ ἐν ὁμονοίᾳ, εἰς τοῦτο σημεῖον ἐτέθη, ὥστε γενέσθαι αὐτὴν στήλην ἁλὸς ἕως [8] τῆς ἡμέρας ταύτης· εἰς τὸ γνωστὸν εἶναι πᾶσιν, ὅτι οἱ [9] δίψυχοι καὶ οἱ διστάζοντες περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, εἰς κρίμα καὶ εἰς σημείωσιν πάσαις ταῖς γενεαῖς γίνονται.

XII. *Praemia fidei et hospitalitatis. Rahab.*

[10] Διὰ πίστιν καὶ φιλοξενίαν ἐσώθη Ῥαὰβ ἡ πόρνη. Ἐκπεμφθέντων γὰρ ὑπὸ Ἰησοῦ τοῦ τοῦ Ναυῆ κατασκόπων εἰς τὴν

1) Gen. 15, 5. 6.
2) Rom. 4, 3.
3) Gen. 21. 22.
4) Hebr. 11, 17.
5) Gen. 19. II Petr. 2, 6. 7. Wottonus existimat, S. Patrem procul dubio respicere ad II Petr. 2, 6; luculentum sane testimonium, secundam beati Petri epistolam ab initio usque canonicam fuisse, atque ab ecclesia Romana acceptam. JACOBSON.

6) κρίνειν = *punire*, ut saepius in N. T. e. g. Joann. 18, 31. Rom. 2, 12.

7) Nominativus absolutus scriptoribus hellenisticis familiaris est. Cfr. *Winer*, Gramm. des neutest. Sprachidioms, p. 168. edit. IV.

a loco, in quo nunc tu es, ad aquilonem et africum et orientem et mare; quia omnem terram, quam tu vides, tibi dabo eam, et semini tuo usque in seculum. Et faciam semen tuum sicut arenam terrae, si poterit aliquis dinumerare arenam terrae, et semen tuum dinumerabitur. Et rursus dicit: [1] *eduxit Deus Abraham foras, et dixit ei: respice in coelum et numera stellas, si potes dinumerare eas; sic erit semen tuum.* [2] *Et credidit Abrahamus Deo, et deputatum est ei ad justitiam.* [3] Propter fidem et hospitalitatem datus est ei filius in senectute, [4] et per obedientiam obtulit eum in sacrificium Deo, in uno montium, quem ei ostenderat.

XI. *Continuatio. Lot. Poena dissensionis.*

[5] Propter hospitalitatem et pietatem Lot e Sodoma salvus evasit, quum tota regio in circuitu igne et sulphure [6] puniretur; [7] Domino palam faciente, quod non derelinquat sperantes in ipsum, contra vero, qui a mandatis ejus declinant, suppliciis et tormentis puniat. Uxor enim ejus, quae una cum eo egressa est, cum ab eo dissentiret, nec in concordia persisteret, in signum propterea posita, et salis statua usque in [8] hodiernum diem facta est; ut omnibus innotesceret, quod animo [9] dubii et de potentia divina haesitantes, in judicium et signum omnibus generationibus proponantur.

XII. *Praemia fidei et hospitalitatis. Rahab.*

[10] Propter fidem et hospitalitatem Rahab meretrix incolumis servata est. Missis enim a Josue filio Navae ad urbem Jericho

8) Quamvis multi veterum Patrum (e. g. *Irenaeus* adv. haer. IV, 31) tanquam adhuc manentis hujus statuae mentionem fecerint, et Josephus Flavius, ejusdem cum Clemente aetatis (Antiq. I, 11, 4.), nonnullique recentiorum oculis se eam usurpasse narrent, fabulam tamen esse, et nescio quid ab accolis spectatorum oculis subjectum fuisse, quod illi statuam hanc esse nugabantur, hi imprudenter credebant, jam liquidis argumentis demonstratum est. Frey.

9) *Δίψυχοι, dubii.* Cfr. Jac. 1, 8. *Pastor Hermae* Lib. I. Vis. I. c. 1. Vis. IV. c. 1 et infra c. 23 epistolae nostrae.

10) Jos. 2. Hebr. 11, 31. Locum S. Clementis abbreviatum recitat Clemens Alex. l. c.

Ἱεριχώ, ἔγνω ὁ βασιλεὺς τῆς γῆς, ὅτι ἥκασι κατασκοπεῦσαι τὴν χώραν [1] αὐτῶν, καὶ ἐξέπεμψεν ἄνδρας τοὺς συλληψομένους αὐτούς, ὅπως συλληφθέντες θανατωθῶσιν. Ἡ οὖν φιλόξενος Ῥαὰβ εἰσδεξαμένη αὐτούς, ἔκρυψεν εἰς τὸ ὑπερῷον ὑπὸ τὴν λινοκαλάμην. Ἐπισταθέντων δὲ τῶν παρὰ τοῦ βασιλέως καὶ λεγόντων· [ἄνδρες πρός σε ἦλ]θον οἱ κατάσκοποι [τῆς γῆς ἡμῶν], ἐξάγαγε αὐτούς, ὁ γὰρ βα[σιλεὺς οὕ]τως κελεύει· ἥδε ἀπεκρίθη· εἰσῆλθον [οἱ δύο ἄν]δρες, οὓς ζητεῖτε, πρός με, [ἀλλὰ ταχέ]ως ἀπῆλθον, καὶ πορεύον[ται· οὐχ] ὑποδεικνύουσα αὐτοῖς [ἐκείνους]. Καὶ εἶπεν πρὸς τοὺς ἄνδρας· [γινώ]σκουσα γινώσκω ἐγώ, ὅτι [κύριος ὁ Θεὸς] ὑμῶν παραδίδωσιν ὑμῖν [τὴν πό]λιν ταύτην, ὁ γὰρ φόβος καὶ [τρό]μος ὑμῶν ἐπέπεσεν τοῖς [2] κα[τοι]κοῦσιν αὐτήν. [3] Ὡς ἐὰν οὖν γέ[νηται] λαβεῖν αὐτὴν ὑμᾶς, διασώσα[τέ] με, καὶ τὸν οἶκον τοῦ πατρός [μου]. Καὶ εἶπαν αὐτῇ· ἔσται οὕτως, ὡς ἐλάλησας ἡμῖν. Ὡς ἐὰν οὖν γνῷς παραγινομένους ἡμᾶς, συνάξεις πάντας τοὺς σοὺς ὑπὸ τὸ στέγος σου, καὶ διασωθήσονται· ὅσοι γὰρ ἐὰν εὑρεθῶσιν ἔξω τῆς οἰκίας, ἀπολοῦνται. Καὶ [4] προσέθεντο αὐτῇ δοῦναι σημεῖον, ὅπως κρεμάσῃ ἐκ τοῦ οἴκου αὐτῆς κόκκινον· [5] πρόδηλον ποιοῦντες, ὅτι διὰ τοῦ αἵματος τοῦ κυρίου λύτρωσις ἔσται πᾶσιν τοῖς πιστεύουσιν καὶ ἐλπίζουσιν ἐπὶ τὸν Θεόν. Ὁρᾶτε, ἀγαπητοί, οὐ μόνον πίστις, ἀλλὰ προφητεία ἐν τῇ γυναικὶ γέγονεν.

XIII. *Adhortatio ad humilitatem.*

Ταπεινοφρονήσωμ[εν] οὖν, ἀδελφοί, ἀποθέμενοι πᾶσ[αν] ἀλαζονείαν καὶ [6] τύφος καὶ ἀφροσύνην καὶ ὀργάς· καὶ ποιήσωμ[εν] τὸ γεγραμμένον ([7] λέγει γὰρ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· [8] „μὴ καυχάσθω ὁ σοφὸς ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ, μηδὲ ὁ ἰσχυρὸς ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ, μηδὲ ὁ πλούσιος ἐν τῷ πλούτῳ αὐτοῦ· ἀλλ' ἢ ὁ καυχώμενος ἐν κυρίῳ καυχάσθω, τοῦ ἐκζητεῖν αὐτόν, καὶ ποιεῖν κρίμα καὶ δικαιοσύν[ην]“), μάλιστα μεμνημένοι τῶν λόγων τοῦ κυρίου Ἰησοῦ,

1) Ita Ms.; Coustantius, Schönemannus et alii exhibent *αὐτοῦ*.

2) *Τοῖς κατοικοῦσιν αὐτήν.* Lectum ergo Clementi comma versiculi 9 (Jos. 2, 9), quod a multis editionibus versionis LXX abest, in Complutensi vero ita effertur: *καὶ κατέπτηξαν πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν ἀφ' ὑμῶν.* Cotel.

3) *Ὡς ἐὰν* = *ὡς ἂν* (*Winer*, Gramm. ed. IV. p. 285 sq.) = *simulac.* Herm. ad Vig. 943 sq.

4) *Καὶ προσέθεντο δοῦναι* = *ἔδωκαν*

speculatoribus, rescivit terrae rex, quod regionem [1] eorum exploraturi venissent, et viros emisit, qui eos comprehenderent, ut comprehensi necarentur. Eos igitur hospitalis Rahab suscipiens, in solario domus sub lini stipula occultavit. Supervenientibus autem viris a rege missis ac dicentibus: viri ad te ingressi sunt, regionis nostrae exploratores, educ eos, sic enim imperat rex; haec respondit: ingressi sunt duo viri ad me, quos quaeritis, sed confestim abierunt et vadunt; non ostendens eis illos. Et dixit ad viros: sciens scio, quod Dominus Deus vester urbem hanc vobis tradit; timor enim et pavor vestri incessit [2] incolas ejus. [3] Simulac igitur capere illam vobis contigerit, incolumem me servate et domum patris mei. Et dixerunt ei: sic erit, ut loquuta es nobis. Simulac igitur nos appropinquantes cognoveris, cognatos tuos omnes sub tecto tuo congregabis, et servabuntur; quotquot vero extra domum tuam invenientur, peribunt. [4] Praeterea ei signum dederunt; ut nempe funiculum coccineum e domo sua demitteret, [5] manifestum facientes, quod omnibus, qui credunt et sperant in Deum, per sanguinem Domini redemtio futura sit. Videte, dilecti, non solum fides, sed etiam prophetia in muliere fuit.

XIII. *Adhortatio ad humilitatem.*

Humilis ergo mente simus, fratres, fastum omnem, [6] superbiam, amentiam et iras deponentes; et quod scriptum est, faciamus ([7] dicit enim Spiritus sanctus: [8] *non glorietur sapiens in sapientia sua, et non glorietur fortis in fortitudine sua, et non glorietur dives in divitiis suis; sed qui gloriatur, in Domino glorietur, in quaerendo illum, et faciendo jus et justitiam),* memoria praecipue recolentes sermones Domini Jesu,

ἔτι αὐτῇ σημεῖον. Hellenismus in sacris litteris passim occurrens, quo alias utitur S. Pater. GALLAND.

5) Eandem allegoricam interpretationem reperies apud *Justin.* Dial. c. Tryph. n. 111. *Iren.* adv. haer. IV, 20. n. 12. ed. Massuet.

6) Ut supra (cap. 4) ζῆλος, ita loco nostro τῦφος neutraliter sumitur.

7) Verba λέγει — δικαιοσύνην magnam parenthesin putes.

8) Jer. 9, 23. 24. I Cor. I, 31. II Cor. 10, 17.

οὓς ἐλάλησεν διδάσκω[ν] ἐπιείκειαν καὶ μακροθυμίαν. [Οὕ]τως γὰρ εἶπεν· [1] *„ἐλεεῖτε, ἵνα ἐλεη[θῆ]τε· ἀφίετε, ἵνα ἀφεθῇ ὑμῖν· ὡς ποιεῖτε, οὕτω ποιηθήσεται ὑμ[ῖν]· ὡς δίδοτε, οὕτως δοθήσεται [ὑμῖν]· ὡς κρίνετε, οὕτως κριθήσεται [ὑμῖν· ὡς χρη]στεύεσθε, οὕτως χρη[στευθή]σεται ὑμῖν· ᾧ μέτρῳ με[τρεῖτε], ἐν αὐτῷ μετρηθήσεται ὑμῖν.“ [Ταύτῃ] τῇ ἐντολῇ καὶ τοῖς παραγγέλ[μασι] τούτοις στερίξωμεν ἑαυ[τοὺς* [2] *πρὸς] τὸ πορεύεσθαι ὑπηκόους [ἡμᾶ]ς τοῖς ἁγιοπρεπέσι λόγοις αὐ[τοῦ], ταπεινοφρονοῦντες. [Φησ]ὶν γὰρ ὁ ἅγιος λόγος·* [3] *„ἐπὶ τίνα [ἐπι]βλέψω, ἀλλ᾽ ἢ ἐπὶ τὸν πραῢν καὶ [ἡσύ]χιον καὶ τρέμοντά μου τὰ λόγια;“*

XIV. *Magis Deo obediendum est, quam auctoribus seditionis.*

[Δί]καιον οὖν καὶ ὅσιον, ἄνδρες ἀδελφοί, ὑπηκόους ἡμᾶς μᾶλλον γενέσθαι τῷ Θεῷ, ἢ τοῖς ἐν ἀλαζονείᾳ καὶ ἀκαταστασίᾳ μυσαροῦ ζήλους ἀρχηγοῖς ἐξακολουθεῖν. Βλάβην γὰρ οὐ τὴν τυχοῦσαν, μᾶλλον δὲ κίνδυνον ὑποίσομεν μέγαν, ἐὰν ῥιψοκινδύνως ἐπιδῶμεν ἑαυτοὺς τοῖς θελήμασιν τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες [4] *ἐξακοντίζουσιν εἰς ἔριν καὶ στάσεις, εἰς τὸ ἀπαλλοτριῶσαι ἡμᾶς τοῦ καλῶς ἔχοντος. Χρηστευσώμεθα* [5] *αὐτοῖς κατὰ τὴν εὐσπλαγχνίαν καὶ γλυκύτητα τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς. Γέγραπται γάρ·* [6] *„χρηστοὶ ἔσονται οἰκήτορες γῆς, ἄκακοι δὲ ὑπολειφθήσονται ἐπ᾽ αὐτῆς· οἱ δὲ παρανομοῦντες ἐξολεθρευθήσονται ἀπ᾽ αὐτῆς.“ Καὶ πάλιν λέγει·* [7] *„εἶδον ἀσεβῆ ὑπερυψούμενον καὶ ἐπαιρόμενον ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου· καὶ παρῆλθον, καὶ ἰδού, οὐκ ἦν, καὶ ἐξεζήτησα τὸν τόπον αὐτοῦ, καὶ οὐχ εὗρον. Φύλασσε ἀκακίαν, καὶ ἴδε εὐθύτητα, ὅτι ἐστὶν* [8] *ἐγκατάλειμμα ἀνθρώπῳ εἰρηνικῷ.“*

XV. *Adhaerendum est iis, qui pacem colunt, non iis, qui eam colere simulant.*

Τοίνυν κολληθῶμεν τοῖς μετ᾽ εὐσεβείας εἰρηνεύουσιν, καὶ

1) Haec verba non habentur *αὐτολεξεὶ* in s. Scriptura. Sed cfr. Luc. 6, 36—38. Matth. 6, 12—15. 7, 2.

2) Ita Jacobsonus.

3) Isai. 66, 2.

4) Boisius supplet *λόγους* vel *ῥήματα*. Sed nihil addendum; vox enim *ἐξακοντίζω* saepius legitur verbum neutrum. Wott.

5) Junius, Fellus et Colomesius malunt *ἀλλήλοις* = *mites erga nos invicem simus.* Forte legendum est

quos, aequitatem et longanimitatem docens, loquutus est. Sic enim dixit: [1] *miseremini, ut misericordiam consequamini; dimittite, ut vobis dimittatur; prout facitis, ita vobis fiet; sicut datis, ita vobis retribuetur; sicut judicatis, ita judicabimini; sicut benigni estis, ita benignitatem experiemini; qua mensura metimini, eadem vobis mensurabitur.* Hoc praecepto et his mandatis stabiliamus nos ipsos, [2] ut in obedientia sanctorum eloquiorum ejus, cum omni humilitate, semper ambulemus. Dicit enim verbum sanctum: [3] *super quem respiciam, nisi super humilem et quietum et trementem sermones meos?*

XIV. *Magis Deo obediendum est, quam auctoribus seditionis.*

Justum igitur et pium est, viri fratres, Deo potius obedientes nos esse, quam in superbia et turbulentia detestandae aemulationis duces et autores sequi. Detrimentum enim non leve, immo vero grande periculum sustinebimus, si praecipitanter voluntatibus hominum nos tradiderimus, qui ad contentionem et seditiones [4] collineant, ut nos ab eo, quod rectum et bonum est, abalienent. Benigni erga [5] ipsos simus, secundum misericordiam et dulcedinem creatoris nostri. Scriptum est enim: [6] *benigni incolae erunt terrae, innocentes relinquentur in ea; iniqui vero exterminabuntur ab illa.* Et rursus dicit: [7] *vidi impium superexaltatum et elevatum sicut cedros Libani; et transivi, et ecce, non erat; et quaesivi locum illius, et non inveni. Custodi innocentiam, et vide aequitatem, quoniam sunt* [8] *reliquiae homini pacifico.*

XV. *Adhaerendum est iis, qui pacem colunt, non iis, qui eam colere simulant.*

Adhaereamus itaque iis, qui cum pietate pacem colunt, non

ἑαυτοῖς, quod saepissime pro ἀλλήλοις usurpatur. Jacobson. Sed non est, cur mutemus.

6) Prov. 2, 21. 22.

7) Ps. 36, 35—37. Haec et sequentia usque ad initium c. XVI. repetit *Clem. Alex.* Strom. IV, 5. p. 577.

8) Seu = *memoria*, seu = *posteri.*

μὴ τοῖς μεθ᾽ ὑποκρίσεως [1] βουλομένοις εἰρήνην. Λέγει γάρ που· [2] „οὗτος ὁ λαὸς τοῖς χείλεσίν με τιμᾷ, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόῤῥω ἄπεστιν ἀπ᾽ ἐμοῦ.“ Καὶ πάλιν· [3] „τῷ στόματι αὐτῶν [4] εὐλογοῦσαν, τῇ δὲ καρδίᾳ αὐτῶν κατηρῶντο.“ Καὶ πάλιν λέγει· [5] „ἠγάπησαν αὐτὸν τῷ [στό]ματι αὐτῶν, καὶ τῇ γλώσσῃ αὐτῶν ἐψεύσαντο αὐτόν· ἡ δὲ καρδία αὐτῶν οὐκ εὐθεῖα μετ᾽ αὐτοῦ, οὐδὲ ἐπιστώθησαν ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ. [6] Ἄλαλα γενηθήτω τὰ χείλη τὰ δόλια, [7] [καὶ ἐξολεθρεύσαι κύριος πάντα τὰ χείλη τὰ δόλια καὶ] γλῶσσαν μεγαλοῤῥήμονα, τοὺς εἰπόντας· τὴν γλῶσσαν ἡμῶν [8] μεγαλύνωμεν, τὰ χείλη ἡμῶν παρ᾽ ἡμῖν ἐστι· τίς ἡμῶν κύριός ἐστιν; Ἀπὸ τῆς ταλαιπωρίας τῶν πτωχῶν, καὶ ἀπὸ τοῦ στεναγμοῦ τῶν πενήτων νῦν ἀναστήσομαι, λέγει κύριος, θήσομαι ἐν σωτηρίᾳ, παῤῥησιάσομαι ἐν [9] αὐτῷ.“

XVI. *Christus exemplum humilitatis.*

Ταπεινοφρονούντων γάρ ἐστιν ὁ Χριστὸς, οὐκ ἐπαιρομένων ἐπὶ τὸ ποίμνιον αὐτοῦ. [10] Τὸ σκῆπτρον τῆς μεγαλωσύνης τοῦ Θεοῦ, ὁ κύριος ἡμῶν Χριστὸς Ἰησοῦς, οὐκ ἦλθεν ἐν κόμπῳ ἀλαζονείας, οὐδὲ ὑπερηφανίας, [11] καίπερ δυνάμενος· ἀλλὰ ταπεινοφρονῶν, καθὼς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον περὶ αὐτοῦ ἐλάλησεν. Φησὶ γάρ· [12] „κύριε, τίς ἐπίστευσεν τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; καὶ ὁ βραχίων κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη; Ἀνηγγείλαμεν ἐναντίον αὐτοῦ· ὡς παιδίον, ὡς ῥίζα ἐν γῇ διψώσῃ, [13] οὐκ ἔστιν εἶδος αὐτῷ, οὐδὲ δόξα· καὶ εἴδομεν αὐτὸν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος, ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, ἐκλεῖπον παρὰ τὸ εἶδος τῶν ἀνθρώπων· ἄνθρωπος ἐν πληγῇ ὢν καὶ πόνῳ, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν, ὅτι [14] ἀπέστραπται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἠτιμάσθη καὶ οὐκ ἐλογίσθη. Οὗτος τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται, καὶ ἡμεῖς ἐλογισάμεθα, αὐτὸν εἶναι [15] ἐν πόνῳ καὶ ἐν πληγῇ

1) Λαλουμένοις Davis. Βουλευομένοις, *suadentibus* Cleric.

2) Isai. 29, 13. Marc. 7, 6. Matth. 15, 8.

3) Ps. 61, 5.

4) Pro εὐλόγουν, ut saepe in V. T. interpr. alex. e. g. Num. 1, 18. Cfr. *Winer*, Gramm. des neutest. Sprachgebrauchs p. 73. ed. IV. et *Buttm.* Gramm. §. 93. V. 1.

5) Ps. 77, 36. 37.

6) Ps. 30, 19.

7) Ps. 11, 4—6. Verba καὶ ἐξολεθρεύσαι — τὰ δόλια καὶ uncis inclusa restituit *Wottonus* ex LXX. Librarius, a priore δόλια oculos suos ad γλῶσσαν

autem iis, qui cum simulatione pacem [1] volunt. Dicit enim alicubi: [2] *populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe abest a me.* Et rursus: [3] *ore suo benedicebant, et corde suo* [4] *maledicebant.* Et rursus dicit: [5] *dilexerunt eum in ore suo, et lingua sua mentiti sunt ei: cor autem eorum non rectum cum eo, nec fideles habiti sunt in testamento ejus.* [6] *Muta fiant labia dolosa,* [7] *et disperdat Dominus universa labia dolosa et linguam magniloquam, eos, qui dixerunt: linguam nostram* [8] *magnificemus, labia nostra apud nos sunt; quis noster dominus est? Propter miseriam inopum et gemitum pauperum nunc exsurgam, dicit Dominus; ponam eos in salutari; confidenter agam cum* [9] *illis.*

XVI. *Christus exemplum humilitatis.*

Christus enim eorum est, qui humiliter de se sentiunt, non eorum, qui supra gregem ejus sese efferunt. [10] Sceptrum majestatis Dei, Dominus noster Jesus Christus, non venit in jactantia superbiae et arrogantiae, [11] quamvis potuerit; sed in humilitate, prout Spiritus Sanctus de eo loquutus est. Dicit enim: [12] *Domine, quis credidit nuntio nostro? Et brachium Domini cui revelatum est? Annunciavimus coram ipso: quasi parvulus est, sicut radix in terra sitienti;* [13] *non est species ei, neque gloria; et vidimus eum, et non habebat speciem, neque decorem; sed species ejus erat inhonorata, deficiens prae filiis hominum. Homo est, in plaga et molestia positus, et sciens ferre dolorem; quia* [14] *aversa est facies ejus, despecta et pro nihilo reputata. Iste peccata nostra portat, et pro nobis dolet; et nos reputavimus eum esse* [15] *merito in labore et in*

post alterum *δόλια* convertens, mancum reddidit hunc locum. Wott.

8) Ex LXX et Clem. Alex. reponit ***Davisius*** *μεγαλυνοῦμεν.*

9) Sc. *τῷ πτωχῷ* etc. Singularis collective pro plurali.

10) Haec recitat ***Hieron.*** in Isai. 52, 13.

11) Hieron. legisse videtur: *καίπερ πάντα δυνάμενος*; vertit enim: ***cum possit omnia.***

12) Isai. c. 53 totum.

13) *Ὅτι* ante *οὐκ* omittit ***Jacobsonus*** ad fidem Ms.

14) Prae pudore seu ob alapas.

15) Sc. pro peccatis *suis.*

καὶ ἐν κακώσει. Αὐτὸς δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, καὶ μεμαλάκισται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν. [1] *Παιδεία εἰρήνης ἡμῶν ἐπ᾽ αὐτόν· τῷ μώλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν. Πάντες ὡς πρόβατα ἐπλανήθημεν, ἄνθρωπος τῇ ὁδῷ αὐτοῦ ἐπλανήθη· καὶ κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, καὶ αὐτὸς διὰ τὸ κεκακῶσθαι οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα. Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείραντος ἄφωνος, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ.* [2] *Ἐν τῇ ταπεινώσει ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη. Τὴν γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ. Ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ μου ἥκει εἰς θάνατον. Καὶ δώσω τοὺς πονηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ, καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ· ὅτι ἀνομίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Καὶ κύριος βούλεται καθαρίσαι αὐτὸν τῆς πληγῆς. Ἐὰν* [3] *δῶτε περὶ ἁμαρτίας, ἡ ψυχὴ ὑμῶν ὄψεται σπέρμα μακρόβιον. Καὶ κύριος βούλεται ἀφελεῖν ἀπὸ τοῦ πόνου τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, δεῖξαι αὐτῷ φῶς, καὶ πλάσαι τῇ συνέσει, δικαιῶσαι δίκαιον εὖ δουλεύοντα πολλοῖς· καὶ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν αὐτὸς ἀνοίσει. Διὰ τοῦτο αὐτὸς κληρονομήσει πολλοὺς, καὶ τῶν ἰσχυρῶν μεριεῖ σκῦλα, ἀνθ᾽ ὧν παρεδόθη εἰς θάνατον ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ τοῖς ἀνόμοις ἐλογίσθη· καὶ αὐτὸς ἁμαρτίας πολλῶν ἀνήνεγκεν, καὶ διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν παρεδόθη.“ Καὶ πάλιν* [4] *αὐτός φησιν·* [5] *„ἐγὼ δέ εἰμι σκώληξ, καὶ οὐκ ἄνθρωπος· ὄνειδος ἀνθρώπων καὶ ἐξουθένημα λαοῦ. Πάντες οἱ θεωροῦντές με ἐξεμυκτήρισάν με, ἐλάλησαν ἐν χείλεσιν, ἐκίνησαν κεφαλήν· ἤλπισεν ἐπὶ κύριον, ῥυσάσθω αὐτὸν, σωσάτω αὐτὸν, ὅτι θέλει αὐτόν.“ Ὁρᾶτε, ἄνδρες ἀγαπητοὶ, τίς ὁ ὑπογραμμὸς ὁ δεδομένος ἡμῖν· εἰ γὰρ ὁ κύριος οὕτως ἐταπεινοφρόνησεν, τί ποιήσομεν ἡμεῖς, οἱ ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς χάριτος αὐτοῦ δι᾽ αὐτοῦ ἐλθόντες;*

XVII. *Sancti, praecipue Abraham, Job et Moses, exempla humilitatis.*

Μιμηταὶ γενώμεθα κἀκείνων, [6] *οἵτινες ἐν δέρμασιν αἰγείοις*

1) Punitionem, quae nobis debebatur, ut pace frueremur, ipse in se recepit. Colomes.

2) I. e. maxima denique miseria (in cruce) poenae et tormenta ejus consummabantur, et finem attigerunt.

plaga et in afflictione. Ipse autem vulneratus est propter nostra peccata, et afflictus propter nostras iniquitates. [1] *Punitio ad nostram pacem super eum venit, livore ejus nos sanati sumus. Omnes quasi oves erravimus, homo in via sua erravit; et Dominus tradidit eum propter iniquitates nostras, et ipse, adflictus licet, non aperit os. Sicut ovis ad victimam ductus est, et sicut agnus coram tondente mutus, sic non aperit os suum.* [2] *In humilitate sua tandem liberatus est a poena. Generationem ejus quis enarrabit, cum de terra tollatur vita ejus? Ab iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem. Et liberabo impios ob sepulchrum ejus, et divites ob mortem ejus; quia iniquitatem non fecit, neque dolus inventus est in ore ejus. Et Dominus vult mundare eum a plaga. Si* [3] *obtuleritis pro peccatis, anima vestra videbit semen longaevum. Et vult Dominus eum auferre e dolore animae, ostendere ei lucem, et formare intelligentia, justificare justum, bene servientem multis; et peccata eorum ipse portabit. Propterea ipse possidebit multos, et fortium dividet spolia, pro eo, quod tradita est ad mortem anima ejus, et in iniquis reputatus est, et ipse peccata multorum tulit, et propter iniquitates eorum traditus est.* Et rursus [4] ille dicit: [5] *ego autem sum vermis et non homo, opprobrium hominum, et abjectio plebis. Omnes videntes me deriserunt me, locuti sunt labiis, moverunt caput, dicentes: speravit in Domino, eripiat eum, salvum faciat eum, quoniam vult eum.* Videtis, viri dilecti, quale nobis exemplar sit propositum; si enim Dominus ita se humiliavit, quid faciemus nos, qui sub jugum gratiae ejus per ipsum venimus?

XVII. *Sancti, praecipue Abraham, Job et Moses, exempla humilitatis.*

Imitatores simus etiam eorum, [6] qui in caprinis et ovinis

3) Ita Ms., teste Jacobsono; ita et LXX. Contra Wottonus exhibet δῶται.

4) Sc. Christus.

5) Ps. 21, 7—9. Hebr. 11, 37.

6) Hebr. 11, 37. *Clem. Alex.* Strom. IV, 17. p. 610 sq.

καὶ μηλωταῖς περιεπάτησαν, κηρύσσοντες τὴν ἔλευσιν τοῦ Χριστοῦ· λέγομεν δὲ Ἠλίαν καὶ [1]Ἐλισσαῖον, ἔτι δὲ καὶ Ἰεζεκιὴλ, τοὺς προφήτας· πρὸς τούτοις καὶ τοὺς μεμαρτυρημένους. Ἐμαρτυρήθη μεγάλως Ἀβραὰμ, καὶ [2]φίλος προσηγορεύθη τοῦ Θεοῦ, καὶ λέγει, ἀτενίζων εἰς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, ταπεινοφρονῶν· [3]„ἐγὼ δέ εἰμι γῆ καὶ σποδός.“ Ἔτι δὲ καὶ περὶ Ἰὼβ οὕτω γέγραπται· [4]„Ἰὼβ ἦν δίκαιος καὶ ἄμεμπτος, ἀληθινὸς, θεοσεβὴς, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς κακοῦ.“ Ἀλλ᾽ αὐτὸς ἑαυτοῦ κατηγ[ορῶν εἶπεν]· [5]„οὐδεὶς καθαρὸς ἀπὸ ῥύ[που, ἐὰν καὶ] μιᾶς ἡμέρας ἡ ζωὴ αὐτο[ῦ].“ [6]Μωϋσῆς πιστὸς ἐν ὅλῳ [τῷ οἴκῳ] αὐτοῦ ἐκλήθη, καὶ διὰ τῆς [ὑπηρε]σίας αὐτοῦ ἔκρινεν ὁ Θεὸς [[7]Αἴγυπτον] διὰ τῶν μαστίγων καὶ τῶν [αἰκι]σμάτων αὐτῶν· ἀλλὰ κἀκεῖ[νος] δοξασθεὶς μεγάλως οὐκ ἐμ[εγα]λοῤῥημόνησεν, ἀλλ᾽ εἶπεν, ἐ[κ τῆς] βάτου χρηματισμοῦ αὐτῷ [8]διδο[μέ]νου· [9]„τίς εἰμι ἐγὼ, ὅτι με πέμπ[εις]; Ἐγὼ δέ εἰμι ἰσχνόφωνος καὶ βρ[α]δύγλωσσος.“ Καὶ πάλιν λέγει· [10]„ἐγὼ δέ εἰμι ἀτμὶς ἀπὸ κύθρας.“

XVIII. *David exemplum humilitatis.*

Τί δὲ εἴπωμεν ἐπὶ τῷ μεμαρτυρημένῳ Δαβίδ; πρὸς ὃν εἶπεν ὁ Θεός· [11]„εὗρον ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου, Δαβὶδ τὸν τοῦ Ἰεσσαὶ, ἐν ἐλέει αἰωνίῳ ἔχρισα αὐτόν.“ Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς λέγει πρὸς τὸν Θεόν· [12]„ἐλέησόν με, ὁ Θεὸς, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου, καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκτιρμῶν σου ἐξάλειψον τὸ ἀνόμημά μου. Ἐπὶ πλεῖον πλῦνόν με ἀπὸ τῆς ἀνομίας μου, καὶ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας μου καθάρισόν με· ὅτι τὴν ἀνομίαν μου ἐγὼ γινώσκω, καὶ ἡ ἁμαρτία μου ἐνώπιόν μού ἐστιν διαπαντός. Σοὶ μόνῳ ἥμαρτον, καὶ τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν σου ἐποίησα· ὅπως ἂν δικαιωθῇς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε. Ἰδοὺ γὰρ ἐν ἀνομίαις συνελήφθην, καὶ ἐν ἁμαρτίαις ἐκίσσησέ με ἡ μήτηρ μου. Ἰδοὺ γὰρ, ἀλήθειαν ἠγάπησας. Τὰ ἄδηλα καὶ τὰ κρύφια τῆς σοφίας σου ἐδήλωσάς μοι. Ῥαντιεῖς με ὑσσώπῳ,

1) Ms. Ἐλισαιέ, male.
2) II Paralip. 20, 7. Cfr. supra c. X. p. 67. Not. 5.
3) Gen. 18, 27.
4) Job. 1, 1.
5) Job. 14, 4. 5.
6) Num. 12, 7. Hebr. 3, 2.
7) Ita Wottonus. Λαὸν αὐτοῦ Ἰσραὴλ conjiciunt Millius et Jacobsonus, qui beatum Clementem ad eas plagas

pellibus adventum Christi praedicantes circumierunt, Eliam dicimus et [1] Elisaeum et Ezechielem prophetas; et cum his eos, qui in Scriptura praeclarum testimonium consecuti sunt. Magno testimonio ornatus est Abraham, et Dei [2] amicus appellatus est; et ipse, gloriam Dei intente respiciens, in humilitate dixit: [3] *ego autem sum terra et cinis.* Praeterea et de Job sic scriptum est: [4] *Job erat justus et sine crimine, verax, colens Deum, abstinens ab omni malo.* Sed se ipsum accusans dixit: [5] *nemo mundus a sorde, etsi unius diei sit vita ejus.* [6] Moses in tota Dei domo fidelis appellatus est, et per ejus ministerium Deus [7] Aegyptum judicavit plagis et vexationibus. Sed ille, honore magno affectus, grandia non est locutus, sed cum ex rubo oraculum divinum ei [8] daretur, dixit: [9] *quis sum ego, ut me mittas? Gracili voce et tarda lingua sum.* Et rursus dicit: [10] *ego autem sum ollae vapor.*

XVIII. *David exemplum humilitatis.*

Quid autem de David, qui egregium testimonium obtinuit, dicemus? Ad quem loquutus est Deus: [11] *inveni hominem secundum cor meum, David, Jesse filium; in misericordia sempiterna unxi eum.* Atqui ille etiam dicit ad Deum: [12] *miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam; et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam. Amplius lava me ab iniquitate mea, et a peccato meo munda me; quoniam iniquitatem meam ego cognosco, et peccatum meum coram me est semper. Tibi soli peccavi, et malum coram te feci, ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas, cum judicaris. Ecce enim, in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea. Ecce enim, veritatem dilexisti. Incerta et occulta sapientiae tuae*

respexisse putant, quas in deserto subierunt Israelitae, propter inobedientiam erga Mosem. *Λῦσαι τὸν Ἰσραήλ* Galland.

8) Ita Jacobsonus. *Δεδομένου* Wott.

9) Exod. 3, 11. 4, 10.

10) Fortasse ex libro apocrypho.

11) Ps. 88, 21. Act. 13, 22.

12) Ps. 50, 3—19.

καὶ καθαρισθήσομαι· πλυνεῖς με, καὶ ὑπὲρ χιόνα λευκανθήσομαι. Ἀκουτιεῖς με ἀγαλλίασιν καὶ εὐφροσύνην, ἀγαλλιάσονται ὀστᾶ τεταπεινωμένα. Ἀπόστρεψον τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν μου, καὶ πάσας τὰς ἀνομίας μου ἐξάλειψ[ον]. Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοὶ, ὁ Θεὸς, καὶ πνεῦμα [1] εὐθὲς ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου. Μὴ ἀπο[ῥῥί]ψῃς με ἀπὸ τοῦ προσώπου σου, [καὶ τὸ πνεῦ]μα τὸ ἅγιόν σου μὴ ἀντανέ[λῃς ἀπ' ἐ]μοῦ. Ἀπόδος μοι τὴν ἀγαλ[λίασιν τ]οῦ σωτηρίου σου, καὶ πνεύματι [ἡγεμο]νικῷ στήρισόν με. Διδά[ξω ἀνό]μους τὰς ὁδούς σου, καὶ ἀ[σεβεῖ]ς ἐπιστρέψουσιν ἐπί σε. [Ῥῦσαί] με ἐξ αἱμάτων, ὁ Θεὸς, ὁ Θεὸς τῆς [σωτ]ηρίας μου. [Ἀγαλλ]ιάσεται ἡ γλῶσσά μου τὴν [δικ]αιοσύνην σου. Κύριε, τὸ στόμα μου [ἀν]οίξεις, καὶ τὰ χείλη μου ἀναγ[γ]ελεῖ τὴν αἴνεσίν σου. Ὅτι εἰ ἠ[θέ]λησας θυσίαν, ἔδωκα ἄν· ὁλοκαυτώματα οὐκ εὐδοκήσεις. Θυσία τῷ Θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον· καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουθενώσει."

XIX. *Haec exempla imitantes pacem quaeramus.*

Τῶν τοσούτων οὖν καὶ τοιούτων οὕτως μεμαρτυρημένων τὸ [2] ταπεινόφρον καὶ τὸ [3] ὑποδεὲς διὰ τῆς ὑπακοῆς, οὐ μόνον ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ τὰς πρὸ ἡμῶν γενεὰς βελτίους ἐποίησεν, τούς τε [4] καταδεξαμένους τὰ λόγια [5] αὐτοῦ ἐν φόβῳ καὶ ἀληθείᾳ. [6] Πολλῶν οὖν καὶ μεγάλων καὶ ἐνδόξων [7] μετειληφότες πράξεων, ἐπαναδράμωμεν ἐπὶ τὸν ἐξ ἀρχῆς παραδεδομένον ἡμῖν τῆς εἰρήνης σκοπὸν, καὶ ἀτενίσωμεν εἰς τὸν πατέρα καὶ κτιστὴν τοῦ σύμπαντος κόσμου, καὶ ταῖς μεγαλοπρεπέσι καὶ ὑπερβαλλούσαις αὐτοῦ δωρεαῖς τῆς εἰρήνης εὐεργεσίαις τε [8] κολληθῶμεν. Ἴδωμεν αὐτὸν κατὰ διάνοιαν, καὶ ἐμβλέψωμεν τοῖς ὄμμασι τῆς ψυχῆς εἰς τὸ μακρόθυμον αὐτοῦ βούλημα. Νοήσωμεν, πῶς [9] ἀόργητος ὑπάρχει πρὸς πᾶσαν τὴν κτίσιν αὐτοῦ.

1) Ita Ms. et LXX. Neutrum εὐθὲς legitur etiam apud LXX interpretes II Reg. 19, 18.

2) Ms. male habet ταπεινόφρονον, quod non est forma graeca.

3) Ὑποδέομαι, *egeo*, ***humiliter rogo.*** Ὑποδεής = ***inferior, subditus***, SCAPULA.

4) L. καταδεξομένους in Futuro; ita et superiores et praesentes et posteros, ut par est, memorat. DAVIS.

manifestasti mihi. Asperge me nunc hyssopo, et mundabor; lava me, et super nivem dealbabor. Auditui meo da gaudium et laetitiam, et exultabunt ossa mea humiliata. Averte faciem tuam a peccatis meis, et omnes iniquitates meas dele. Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum [1] *rectum innova in visceribus meis. Ne projicias me a facie tua, et spiritum tuum sanctum ne auferas a me. Redde mihi laetitiam salutaris tui, et spiritu, qui carni imperat, confirma me. Docebo iniquos vias tuas, et impii ad te convertentur. Libera me de sanguinibus, Deus, Deus salutis meae. Decantabit lingua mea justitiam tuam. Domine, os meum aperies, et labia mea annuntiabunt laudem tuam. Quoniam, si voluisses sacrificium, dedissem utique; sed holocaustis non delectaris. Sacrificium Deo spiritus contribulatus; cor contritum et humiliatum Deus non despiciet.*

XIX. *Haec exempla imitantes pacem quaeramus.*

Talium igitur et tantorum, qui tam clarum elogium consecuti sunt, [2] humilitas et per obedientiam [3] subjectio, non tantum nos, sed et generationes ante nos meliores reddidit, eos nempe, qui in timore et veritate [4] susceperunt eloquia [5] ejus. [6] Quare multorum magnorumque et illustrium gestorum [7] participes facti, recurramus ad pacis scopum nobis ab initio traditum, et totius mundi parentem et creatorem diligenter intueamur, atque illius magnificis et exsuperantibus donis pacis et benefactis firmiter [8] adhaereamus. Cogitatione contemplemur eum, et mentis oculis longanimam ejus voluntatem intueamur. Videamus, quantopere [9] clementem se praebeat erga omnem creaturam suam.

5) Sc. Θεοῦ.

6) Cfr. Hebr. 12, 1.

7) Participes πράξεων sumus, quia earum memoriam nobis prodit S. Scriptura. Davis.

8) Teneamus pacem aeque firmam, ac ea in rerum natura tenetur.

9) Harmoniam mundi (c. 20) instituens, clementem se praebet Deus erga omnem creaturam.

XX. *Pacem et concordiam a Deo amari, harmonia mundi et ordo naturae demonstrat; unde multa nobis adfluunt beneficia.*

Οἱ οὐρανοὶ τῇ διοικήσει αὐτοῦ σαλευόμενοι ἐν εἰρήνῃ ὑποτάσσονται αὐτῷ· ἡμέρα τε καὶ νὺξ τὸν τεταγμένον ὑπ᾽ αὐτοῦ δρόμον διανύουσιν, μηδὲν ἀλλήλοις ἐμποδίζοντα. Ἥλιός τε καὶ σελήνη, ἀστέρων τε χοροὶ κατὰ τὴν διαταγὴν [α]ὐτοῦ ἐν ὁμονοίᾳ δίχα πάσης [π]αρεκβάσεως ἐξελίσσουσιν [το]ὺς ἐπιτεταγμένους αὐτοῖς ὁρισμούς. Γῆ κυοφοροῦσα, κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ τοῖς ἰδίοις καιροῖς τὴν [1] παμπληθῆ ἀνθρώποις τε καὶ θηρσὶν καὶ πᾶσιν τοῖς οὖσιν ἐπ᾽ αὐτὴν ζώοις ἀνατέλλει τροφήν, μὴ διχοστατοῦσα, μηδὲ ἀλλοιοῦσά τι τῶν δεδογματισμένων ὑπ᾽ αὐτοῦ. Ἀβύσσων τε ἀνεξιχνίαστα καὶ νερτέρων ἀνεκδιήγητα [2] κρίματα τοῖς [3] αὐτοῖς συνέχεται προστάγμασιν. [4] Τὸ κύτος τῆς ἀπείρου θαλάσσης, κατὰ τὴν δημιουργίαν αὐτοῦ συσταθὲν εἰς τὰς συναγωγάς, οὐ παρεκβαίνει τὰ [5] περιτεθειμένα αὐτῇ κλεῖθρα, ἀλλὰ καθὼς διέταξεν αὐτῇ, οὕτως ποιεῖ. Εἶπεν γάρ· [6] „ἕως ὧδε ἥξεις, καὶ τὰ κύματά σου ἐν σοὶ συντριβήσεται.“ [7] Ὠκεανὸς ἀνθρώποις ἀπέραντος, καὶ οἱ μετ᾽ αὐτὸν κόσμοι ταῖς αὐταῖς [8] ταγαῖς τοῦ δεσπότου διευθύνονται. Καιροὶ ἐαρινοὶ, καὶ θερινοὶ, καὶ μετοπωρινοὶ, καὶ χειμερινοὶ ἐν εἰρήνῃ μεταπαραδιδόασιν ἀλλήλοις. Ἀνέμων σταθμοὶ κατὰ τὸν ἴδιον καιρὸν τὴν λειτουργίαν αὐτῶν ἀπροσκόπως ἐπιτελοῦσιν· ἀέναοί τε πηγαὶ πρὸς ἀπόλαυσιν καὶ ὑγίειαν δημιουργηθεῖσαι, δίχα ἐλλείψεως παρέχονται τοὺς πρὸς ζωῆς ἀνθρώποις μαζούς· τά τε ἐλάχιστα τῶν ζώων τὰς συνελεύσεις αὐτῶν ἐν εἰρήνῃ καὶ ὁμονοίᾳ ποιοῦνται. Ταῦτα πάντα ὁ μέγας δημιουργὸς καὶ δεσπότης τῶν ἁπάντων ἐν εἰρήνῃ καὶ ὁμονοίᾳ προσέταξεν εἶναι, εὐεργετῶν τὰ πάντα, ὑπερεκπερισσῶς δὲ ἡμᾶς τοὺς προσπεφευγότας τοῖς οἰκτιρμοῖς αὐτοῦ, διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, [9] ᾧ ἡ δόξα καὶ ἡ μεγαλωσύνη εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

1) Ms. habet παντληθῆ. Apud LXX et Scriptores Alexandrinos ν saepe non colliquescit, sed retinetur. Jacobson.

2) *Κρίματα* = οἰκονομίαι Suidas. Ergo = *rationes*, *dispositiones*. Wottono placet κλίματα, *tractus*, sive *regiones*. Birrius existimat, S. Patrem

XX. *Pacem et concordiam a Deo amari, harmonia mundi et ordo naturae demonstrat; unde multa nobis adfluunt beneficia.*

Coeli, gubernatione ejus commoti, in pace ei subjiciuntur; dies etiam et nox, nullo sibi invicem impedimento, constitutum ab eo cursum absolvunt. Sol et luna, et siderum chori, secundum ejus mandatum, sine ullo errore, in concordia sibi constitutas dispositiones evolvunt. Terra gravida secundum ejus voluntatem suis temporibus hominibus, feris et omnibus, quae super eam sunt, animantibus, alimentum in [1] abundantia profert, non haesitans, neque mutans quidquam eorum, quae ab illo decreta sunt. Abyssorum investigabilia, et profundi inenarrabiles [2] institutiones [3] eisdem legibus continentur. [4] Moles immensi maris, per ordinationem ejus in cumulos coagmentata, [5] circumposita sibi claustra non transgreditur, sed prout ei praecepit, ita facit. Dixit enim: [6] *huc usque venies, et in te ipso conterentur fluctus tui.* [7] Oceanus hominibus impermeabilis, et qui trans ipsum sunt mundi, eisdem Domini [8] dispositionibus gubernantur. Vernae, aestivae, autumnales et hyemales tempestates in pace aliae aliis succedunt. Ventorum stationes peculiari suo tempore munus suum sine offendiculo obeunt; fontes etiam perennes, ad usum et sanitatem facti, ubera sine defectu ad vitam hominum sustentandam praebent; et animalia minima in pace et concordia coetus suos faciunt. Haec omnia magnus opifex et omnium Dominus in pace et concordia fieri jussit, benefaciens omnibus, superabundanter autem nobis, qui ad miserationes ejus confugimus, per Dominum Jesum Christum, [9] cui gloria et majestas in secula seculorum. Amen.

scripsisse κρύμματα, *occultae voragines* (vox Graecis insolens). Junius et alii malunt κύματα, *undae*.

3) Nolte conjicit αὐτοῦ, scil. θεοῦ.

4) Gen. 1, 9.

5) Job. 38, 10. Ps. 103, 9.

6) Job. 38, 11.

7) *Clem. Alex.* Strom. V, 12. p. 693.

8) L. ἐπιταγαῖς vel διαταγαῖς Jun. Fell.

9) Non solum in fine, sed et in medio epistolae suae S. Clemens more divi Pauli δοξολογίᾳ utitur.

XXI. *Obtemperemus Deo, non seditionis auctoribus, ne innumera illius beneficia nobis in condemnationem cedant. Adhortationes.*

Ὁρᾶτε, ἀγαπητοὶ, μὴ αἱ εὐεργεσίαι αὐτοῦ αἱ πολλαὶ γένωνται εἰς κρίμα πᾶσιν ἡμῖν, ἐὰν μὴ ἀξίως αὐτοῦ πολιτευόμενοι τὰ καλὰ καὶ εὐάρεστα ἐνώπιον αὐτοῦ ποιῶμεν μεθ' ὁμονοίας. Λέγει γάρ που· [1] „πνεῦμα κυρίου λύχνος ἐρευνῶν τὰ ταμιεῖα τῆς γαστρός.“ Ἴδωμεν, πῶς ἐγγύς ἐστιν, καὶ ὅτι οὐδὲν λέληθεν αὐτὸν τῶν ἐννοιῶν ἡμῶν, οὐδὲ τῶν διαλογισμῶν, ὧν ποιούμεθα. Δίκαιον οὖν ἐστιν, μὴ λειποτακτεῖν ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ θελήματος αὐτοῦ. Μᾶλλον ἀνθρώποις ἄφροσι καὶ ἀνοήτοις καὶ ἐπαιρομένοις καὶ ἐγκαυχωμένοις ἐν ἀλαζονείᾳ τοῦ λόγου αὐτῶν προσκόψωμεν, ἢ τῷ Θεῷ. Τὸν κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, οὗ τὸ αἷμα ὑπὲρ ἡμῶν ἐδόθη, ἐντραπῶμεν, τοὺς [2] προηγουμένους ἡμῶν αἰδεσθῶμεν, τοὺς πρεσβυτέρους ἡμῶν τιμήσωμεν, τοὺς νέους παιδεύσωμεν τὴν παιδείαν τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ, [3] τὰς γυναῖκας ἡμῶν ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν διορθωσώμεθα. Τὸ ἀξιαγάπητον τῆς ἁγνείας ἦθος ἐνδειξάσθωσαν, τὸ ἀκέραιον τῆς πραΰτητος αὐτῶν βούλημα ἀποδειξάτωσαν, τὸ ἐπιεικὲς τῆς γλώσσης αὐτῶν διὰ τῆς [4] φωνῆς φανερὸν ποιησάτωσαν, τὴν ἀγάπην αὐτῶν μὴ [5] κατὰ προσκλίσεις, ἀλλὰ πᾶσιν τοῖς φοβουμένοις τὸν Θεὸν ὁσίως, ἴσην παρεχέτωσαν. Τὰ τέκνα ὑμῶν τῆς ἐν Χριστῷ παιδείας μεταλαμβανέτωσαν· μαθέτωσαν, τί ταπεινοφροσύνη παρὰ Θεῷ ἰσχύει, τί ἀγάπη ἁγνὴ παρὰ τῷ Θεῷ δύναται, πῶς ὁ φόβος αὐτοῦ καλὸς καὶ μέγας καὶ σώζων πάντας τοὺς ἐν αὐτῷ ὁσίως ἀναστρεφομένους ἐν καθαρᾷ διανοίᾳ. [6] Ἐρευνητὴς γάρ ἐστιν ἐννοιῶν καὶ ἐνθυμήσεων· οὗ ἡ πνοὴ αὐτοῦ ἐν ἡμῖν ἐστιν, καὶ ὅταν θέλῃ, [7] ἀνελεῖ αὐτήν.

1) Prov. 20, 27. Haec usque ad finem c. 22 exscripsit *Clem. Alex.* Strom. IV, 17. p. 611 et 612. Contra Bernardus autumat, ex Alexandrino interpolatum esse Romanum Clementem, cfr. supra c. 9. p. 66. Nota 2. Nolte conjicit, ante πνεῦμα subintelligendum esse ἀνθρώπου, quod in LXX legitur.

2) Cfr. *Rothe*, *Anfänge etc.* p. 403,

XXI. *Obtemperemus Deo, non seditionis auctoribus, ne innumera illius beneficia nobis in condemnationem cedant. Adhortationes.*

Videte, dilecti, ne beneficia ejus, quae multa sunt, nobis omnibus in condemnationem cedant, nisi digne illo viventes bona et accepta in conspectu ejus cum concordia fecerimus. Dicit enim alicubi: [1] *spiritus Domini lucerna scrutans cavernas ventris.* Consideremus, quam prope sit, et quod cogitationum nostrarum et colloquiorum, quae habemus, nihil ipsum lateat. Aequum est igitur, ut non simus transfugae a voluntate ejus. Homines stultos et insipientes, elatos et in sermonis sui jactantia gloriantes, potius quam Deum, offendamus. Dominum Jesum Christum, cujus sanguis pro nobis datus est, veneremur, [2] praepositos nostros revereamur, seniores nostros honoremus, juvenes in disciplina timoris Dei erudiamus, [3] uxores nostras ad id, quod bonum est, dirigamus. Amabiles castitatis mores ostendant, puram et sinceram mansuetudinis suae voluntatem demonstrent, linguae suae moderationem [4] voce manifestam faciant, charitatem suam [5] sine personarum acceptione omnibus Deum sancte timentibus aequalem exhibeant. Liberi vestri disciplinae Christi participes sint; discant, quantum humilitas apud Deum valeat, quid casta charitas apud Deum possit, quemadmodum timor ejus bonus est et magnus, servans omnes, qui in ipso sancte versantur in pura mente. [6] Est enim cogitationum et consiliorum mentis scrutator, cujus spiritus est in nobis; et quum voluerit, [7] auferet eum.

et supra c. 1. p. 54. Not. 2. Uberius de hac re disputavit *Thoennissen* (zwei hist. theol. Abhandlungen, Trier 1841), monens: προηγουμένους significare praesentem *Episcopum* Corinthiorum et successores ejus, vocem πρεσβυτέρους autem de collegio *Presbyterorum*, νέους de multitudine *Laicorum* intelligendam esse.

3) Similia monet *Polycarpus* ad Phil. c. 4.

4) Σιγῆς Clem. Alex.

5) Cfr. I Tim. 5, 21.

6) Cfr. Hebr. 4, 12.

7) Ita Davis.; ἀνελεῖ Wott.

XXII. *Adhortationes hae roborantur fide christiana, quae miseriam peccatorum praedicat.*

[1] Ταῦτα δὲ πάντα βεβαιοῖ ἡ ἐν Χριστῷ πίστις· καὶ γὰρ αὐτὸς διὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου οὕτως προσκαλεῖται ἡμᾶς· [2] „δεῦτε, τέκνα, ἀκούσατέ μου, φόβον κυρίου διδάξω ὑμᾶς. Τίς ἐστιν ἄνθρωπος ὁ θέλων ζωὴν, ἀγαπῶν ἡμέρας ἰδεῖν ἀγαθάς; Παῦσον τὴν γλῶσσάν σου ἀπὸ κακοῦ, καὶ χείλη [3] τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον. Ἔκκλινον ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποίησον ἀγαθόν. Ζήτησον εἰρήνην, καὶ δίωξον αὐτήν. Ὀφθαλμοὶ κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὦτα αὐτοῦ πρὸς δέησιν αὐτῶν· πρ[όσωπον δὲ] κυρίου ἐπὶ ποιοῦντας κακ[ά, τοῦ ἐξολ]εθρεῦσαι ἐκ γῆς τὸ μνημ[όσυνον] αὐτῶν. [4] Ἐκέκραξεν ὁ δ[ίκαιος], καὶ ὁ κύριος εἰσήκουσεν αὐτ[οῦ, καὶ ἐκ] πασῶν τῶν θλίψεων α[ὐτοῦ ἐῤῥύ]σατο αὐτόν. [5] Πολλαὶ αἱ μάστ[ιγες] τοῦ ἁμαρτωλοῦ, τοὺς δὲ ἐ[λπίζον]τας ἐπὶ κύριον ἔλεος κυκλώσε[ι]."

XXIII. *Estote humiles. Credite, Christum esse venturum.*

Ὁ οἰκτίρμων κατὰ πάντα κ[αὶ εὐερ]γετικὸς πατὴρ ἔχει σπλάγχνα ἐ[πὶ] φοβουμένους αὐτὸν, ἠπίως [τε] καὶ προσηνῶς τὰς χάριτας αὐτ[οῦ] ἀποδιδοῖ τοῖς προσερχομένοι[ς] αὐτῷ ἁπλῇ διανοίᾳ. Διὸ μὴ διψυχῶμεν, μηδὲ [6] ἰνδαλλέσθω ἡ ψυχὴ ἡμῶν ἐπὶ ταῖς ὑπερβαλλούσαις καὶ ἐνδόξοις δωρεαῖς αὐτοῦ. Πόῤῥω γενέσθω ἀφ' ἡμῶν ἡ γραφὴ αὕτη, ὅπου λέγει· [7] „ταλαίπωροί εἰσιν οἱ δίψυχοι, οἱ διστάζοντες τὴν ψυχὴν, οἱ λέγοντες· ταῦτα ἠκούσαμεν καὶ ἐπὶ τῶν πατέρων ἡμῶν, καὶ ἰδοὺ γεγηράκαμεν, καὶ οὐδὲν ἡμῖν τούτων συμβέβηκεν." [8] Ὦ ἀνόητοι, συμβάλετε ἑαυτοὺς ξύλῳ· λάβετε ἄμπελον. Πρῶτον μὲν φυλλοῤῥοεῖ, εἶτα βλαστὸς γίνεται, εἶτα φύλλον, εἶτα ἄνθος, καὶ μετὰ ταῦτα ὄμφαξ, εἶτα σταφυλὴ παρεστηκυῖα. Ὁρᾶτε, ὅτι ἐν καιρῷ ὀλίγῳ εἰς πέπειρον [9] καταντᾷ ὁ καρπὸς τοῦ ξύλου.

1) Cfr. *Clem. Alex.* l. c.

2) Ps. 33, 11—18.

3) Lege σοῦ ut apud LXX et Clem. Alex. GALLAND.

4) Vid. *Schleusneri* Lex. in LXX s. v. κεκράγω.

5) Ps. 31, 10.

6) Ἰνδάλλεσθαι = φαίνεσθαι, φαντάζεσθαι, germanice *dünken* et *sich*

XXII. *Adhortationes hae roborantur fide christiana, quae miseriam peccatorum praedicat.*

[1] Haec autem omnia confirmat fides, quae est in Christo.
Ipse enim per Spiritum sanctum ita nos compellat: [2] *venite*
filii, audite me; timorem Domini docebo vos. Quis est homo,
qui vult vitam, diligens dies videre bonos? Prohibe linguam
tuam a malo, et labia, [3] *ne loquantur dolum. Declina a malo,*
et fac bonum. Quaere pacem, et persequere eam. Oculi
Domini super justos, et aures ejus in preces eorum; vultus
autem Domini super facientes mala, ut perdat de terra me-
moriam eorum. [4] *Clamavit justus, et Dominus exaudivit eum,*
et ex omnibus tribulationibus ejus liberavit eum. [5] *Multa*
sunt flagella peccatoris, sperantem autem in Domino miseri-
cordia circumdabit.

XXIII. *Estote humiles. Credite, Christum esse venturum.*

Misericors in omnibus et benignus pater viscera erga
timentes eum habet, gratiasque suas benigne et suaviter lar-
gitur iis, qui ad ipsum simplici mente accedunt. Quare animo
duplici ne simus, neque super eximiis et honorificis donis ejus
[6] efferatur anima nostra. Longe a nobis absit Scriptura haec,
ubi dicitur: [7] *miseri sunt, qui animo sunt duplices et dubii,*
dicentes: Haec audivimus etiam tempore patrum nostrorum,
et ecce, consenuimus, et nihil horum nobis accidit. [8] O fatui,
comparate vos arbori; vitem sumite. Primum quidem foliis
nudatur, germen postea fit, folium deinde et flos, posthaec uva
acerba, tandem demum uva matura. Videtis, quod in exiguo
tempore fructus arboris ad maturitatem [9] perducitur. In veri-

dünken = *φυσιοῦσθαι* ut I Cor. 4, 6.

7) Haec verba ex apocrypha quadam scriptura sumta fuisse censet Cotelerius. Contra Wottonus conjicit, loca Jac. 1, 8 et II Petr. 3, 3. 4. inter se collata in animo Clementis fuisse.

8) Similia leguntur Matth. 24, 32. *Ὦ ἀνόητοι — καρπὸς τοῦ ξύλου* etiam in fragmento illo (II Clem. ad Corinth. c. 11) habentur.

9) *καταντᾶν.* Verbum hoc Novi Foederis Scriptoribus usitatissimum est. Cfr. Act. 20, 15. 25, 13. 26, 7. I Cor. 10, 11. 14, 36. Jacobson.

Ἐπ' ἀληθείας ταχὺ καὶ ἐξαίφνης τελειωθήσεται τὸ βούλημα αὐτοῦ, συνεπιμαρτυρούσης καὶ τῆς γραφῆς· [1] „ὅτι ταχὺ ἥξει, καὶ οὐ χρονιεῖ, καὶ ἐξαίφνης ἥξει ὁ κύριος εἰς τὸν ναὸν αὐτοῦ, καὶ ὁ [2] ἅγιος, ὃν ὑμεῖς προσδοκᾶτε."

XXIV. *Futuram resurrectionem Deus continue nobis in natura ostendit.*

Κατανοήσωμεν, ἀγαπητοὶ, πῶς ὁ δεσπότης ἐπιδείκνυται διηνεκῶς ἡμῖν τὴν μέλλουσαν ἀνάστασιν ἔσεσθαι, ἧς τὴν [3] ἀπαρχὴν ἐποιήσατο τὸν κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, ἐκ νεκ[ρῶν] ἀναστήσας. Ἴδωμεν, ἀγαπητοὶ, τὴν κατὰ και[ρὸν] γινομένην ἀνάστασιν. Ἡμέρ[α καὶ] νὺξ ἀνάστασιν ἡμῖν δηλοῦσ[ιν]· [4] κοιμᾶται ἡ νὺξ, ἀνίσταται ἡ[μέρα]· ἡ ἡμέρα ἄπεισιν, νὺξ ἐπέρ[χεται. Βλέπωμ]εν τοὺς καρπούς· ὁ σπόρος [κόκκου] τίνα τρόπον γίνεται; [5] Ἐξῆλ[θεν ὁ σπ]είρων καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν γῆν, [καὶ βληθέ]ντων σπερμάτων, ἅτινα πέ[πτωκεν] εἰς τὴν γῆν ξηρὰ καὶ γυμνὰ, δι[αλύεται]. Εἶτ' ἐκ τῆς διαλύσεως ἡ μεγα[λειότ]ης τῆς προνοίας τοῦ δεσπότου [ἀνίσ]τησιν αὐτὰ, καὶ ἐκ τοῦ ἑνὸς πλεί[ονα α]ὔξει, καὶ ἐκφέρει καρπόν.

XXV. *Phoenix resurrectionis nostrae imago.*

[Ἴδω]μεν τὸ παράδοξον σημεῖον, τὸ [γιν]όμενον ἐν τοῖς ἀνατολικοῖς [τό]ποις, τουτέστιν τοῖς περὶ τὴν Ἀραβίαν. Ὄρνεον γάρ ἐστιν, ὃ προσονομάζεται [6] Φοῖνιξ. Τοῦτο μονογενὲς ὑπάρχον ζῇ ἔτη πεντακόσια· γενόμενόν τε ἤδη πρὸς ἀπόλυσιν τοῦ ἀποθανεῖν αὐτὸ, σηκὸν ἑαυτῷ ποιεῖ ἐκ λιβάνου καὶ σμύρνης καὶ τῶν λοιπῶν ἀρωμάτων, εἰς ὃν πληρωθέντος τοῦ χρόνου εἰσέρχεται, καὶ τελευτᾷ. Σηπομένης δὲ τῆς σαρκὸς σκώληξ τις γεννᾶται, ὃς ἐκ τῆς ἰκμάδος τοῦ τετελευτηκότος ζώου ἀνατρεφόμενος πτεροφυεῖ. Εἶτα γενναῖος γενόμενος αἴρει τὸν σηκὸν ἐκεῖνον, ὅπου τὰ ὀστᾶ τοῦ προγεγονότος ἐστὶν, καὶ ταῦτα βαστάζων [7] διανύει ἀπὸ τῆς Ἀραβικῆς χώρας ἕως τῆς Αἰγύπτου εἰς τὴν λεγομένην Ἡλιούπολιν. Καὶ ἡμέρας, βλεπόντων πάν-

1) Habac. 2, 3. Malach. 3, 1. Cfr. Hebr. 10, 37.

2) In LXX legimus ἄγγελος.

3) Cfr. I Cor. 15, 20. Col. 1, 18.

4) Hunc locum Clementis secutus est Tertullianus de resurr. §. 12.

tate, brevi et subito voluntas ejus perficietur; scriptura etiam testimonium perhibente, [1] *quod statim venturus sit, neque tardabit, et statim veniet Dominus in templum suum, et* [2] *sanctus, quem vos exspectatis.*

XXIV. *Futuram resurrectionem Deus continue nobis in natura ostendit.*

Consideremus, dilecti, quemadmodum Dominus futuram resurrectionem continuo nobis ostendat, cujus [3] primitias Dominum Jesum Christum fecit, suscitans eum a mortuis. Intueamur, dilecti, resurrectionem, quae omni tempore fit. Dies et nox resurrectionem nobis ostendunt; [4] nox cubat, exurgit dies; abit dies, nox ingruit et insequitur. Intueamur fruges; seminatio grani quomodo fiat. [5] Egressus est seminator, et semen in terram jecit, et jactis seminibus, quae nuda et arida in terram ceciderunt, dissolvuntur. Deinde ex dissolutione magna divinae providentiae potentia ea resuscitat, ac ex uno plura fiunt, et fructum producunt.

XXV. *Phoenix resurrectionis nostrae imago.*

Contemplemur signum mirabile, quod in partibus orientis, scilicet in Arabia et viciniis, fit. Avis est, quae [6] Phoenix vocatur. Haec unigena existens annos quingentos vivit, quumque jam morte dissolvenda est, e thure, myrrha et reliquis aromatibus loculum sibi struit, quem completo annorum spatio ingreditur, et vitam deponit. Ex carne vero ejus putrefacta vermis quidam nascitur, qui animalis defuncti humore nutritus plumescit. Auctis postea viribus loculum tollit, in quo ossa parentis recondita sunt, eaque portans [7] iter ex Arabica regione in Aegyptum, et urbem, quae Heliopolis dicitur, perficit. Ac

5) Cfr. Luc. 8, 5.

6) Haec recitat *Cyrillus Hier.* Cat. 18, 8; similia *Tertull.* de resurr. §. 13. Fabulam de Phoenice referunt *Plinius* Hist. nat. X, 2 et *Herodotus* II, 73. Cfr. *Creuzer*, Symb. et Mytholog. edit. III. T. II. p. 163 et R. J. F. *Henrichsen*, de Phoenicis fabula apud Graecos, Romanos et populos orientales. Particula I. et II. Havniae 1825 et 1827.

7) Ms. habet διανεύει, male.

των, ἐπιπτὰς, ἐπὶ τὸν τοῦ ἡλίου βωμὸν τίθησιν αὐτὰ, καὶ οὕτως εἰς τοὐπίσω ἀφορμᾷ. Οἱ οὖν ἱερεῖς ἐπισκέπτονται τὰς ἀναγραφὰς τῶν χρόνων, καὶ εὑρίσκουσιν αὐτὸν πεντακοσιοστοῦ ἔτους πεπληρωμένου ἐληλυθέναι.

XXVI. *Resurgemus igitur, quod et S. Scriptura testatur.*

Μέγα καὶ θαυμαστὸν οὖν νομίζομεν εἶναι, εἰ ὁ δημιουργὸς τῶν ἁπάντων ἀνάστασιν ποιήσεται τῶν ὁσίως αὐτῷ δουλευσάντων ἐν πεποιθήσει πίστεως ἀγαθῆς, ὅπου καὶ δι᾽ ὀρνέου δείκνυσιν ἡμῖν τὸ μεγαλεῖον τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ; Λέγει γάρ που· [1] „καὶ ἐξαναστήσεις με, καὶ ἐξομολογήσομαί σοι·“ [κ]αί· [2] „ἐκοιμήθην καὶ ὕπνωσα, ἐξη[γ]έρθην, ὅτι σὺ μετ᾽ ἐμοῦ εἶ.“ [Καὶ] πάλιν Ἰὼβ λέγει· [3] „καὶ ἀναστήσεις [τὴν] σάρκα μου ταύτην, τὴν ἀναντλήσασαν ταῦτα πάντα.“

XXVII. *Spe resurrectionis adhaereamus Deo, omnipotenti et omniscienti.*

Ταύτῃ οὖν τῇ ἐλπίδι προσδεδέσθωσαν αἱ ψυχαὶ ἡμῶν τῷ πιστῷ ἐν ταῖς ἐπαγγελίαις καὶ τῷ δικαίῳ ἐν τοῖς κρίμασιν. Ὁ παραγγείλας μὴ ψεύδεσθαι, πολλῷ μᾶλλον [4] αὐτὸς οὐ ψεύσεται· οὐδὲν γὰρ ἀδύνατον παρὰ τῷ Θεῷ, εἰ μὴ τὸ ψεύσασθαι. Ἀναζωπυρησάτω οὖν ἡ πίστις αὐτοῦ ἐν ἡμῖν, καὶ νοήσωμεν, ὅτι πάντα ἐγγὺς αὐτῷ ἐστιν. Ἐν λόγῳ τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ συνεστήσατο τὰ πάντα, καὶ ἐν λόγῳ δύναται αὐτὰ καταστρέψαι. [5] „Τίς ἐρεῖ αὐτῷ· τί ἐποίησας; ἢ τίς ἀντιστήσεται τῷ κράτει τῆς ἰσχύος αὐτοῦ;“ Ὅτε θέλει, καὶ ὡς θέλει, ποιήσει πάντα, [6] καὶ οὐδὲν μὴ [7] παρέλθῃ τῶν δεδογματισμένων ὑπ᾽ αὐτοῦ. Πάντα ἐνώπιον αὐτοῦ εἰσι, καὶ οὐδὲν λέληθεν τὴν βουλὴν αὐτοῦ. [8] „Εἰ οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα. Ἡ ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ ἐρεύγεται ῥῆμα, καὶ νὺξ νυκτὶ ἀναγγέλλει γνῶσιν· καὶ οὐκ εἰσὶ λόγοι, οὐδὲ λαλιαί, [9] ὧν οὐχὶ ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν.“

1) Ps. 27, 7 vel ex libro apocrypho.

2) Similia leguntur Ps. 3, 6.

3) Job. 19, 25. 26. De hoc loco cfr. Hieronymum: *nullus tam aperte post Christum, quam iste ante Christum de resurrectione loquitur.* Opp. T. II. p. 438 ed. Vallars.

spectantibus omnibus diurno tempore advolans, super altare Solis illa collocat, atque ita, unde venerat, regreditur. Sacerdotes commentarios temporum diligenter inspiciunt, et impleto anno quingentesimo rediisse illam comperiunt.

XXVI. *Resurgemus igitur, quod et S. Scriptura testatur.*

An magnum igitur et admirabile arbitrabimur, si rerum omnium opifex resurgere eos faciat, qui in bonae fidei confidentia religiose illi inservierunt, cum per volucrem promissionis suae magnificentiam abunde nobis patefaciat? Dicit enim alicubi: [1] *suscitabis me, et confitebor tibi;* et: [2] *dormivi et soporatus sum; surrexi, quia tu mecum es.* Et rursus Job dicit: [3] *et carnem hanc meam resuscitabis, quae omnia haec passa est.*

XXVII. *Spe resurrectionis adhaereamus Deo, omnipotenti et omniscienti.*

Hac igitur spe animi nostri ad eum adstringantur, qui fidelis est in promissionibus, et justus in judiciis. Qui mentiri vetuit, multo minus [4] ipse mentietur; nihil enim Deo impossibile praeterquam mentiri. Exsuscitetur itaque in nobis fides ejus, et quod omnia ipsi propinqua sint, consideremus. Verbo majestatis suae constituit omnia, et verbo suo potest illa evertere. [5] *Quis dicet ei: quid fecisti? Vel quis fortitudinis ejus robori resistet?* Quando vult, et quomodo vult, omnia faciet; [6] neque quidquam ab eo semel decretum [7] praeteribit. Omnia coram ipso sunt, nihilque consilium ejus latuit. [8] *Si coeli enarrant gloriam Dei; opus manuum ejus annuntiat firmamentum. Dies diei eructat verbum, et nox nocti indicat scientiam; et non sunt loquelae, neque sermones,* [9] *quorum non audiantur voces.*

4) Cfr. Tit. 1, 2. Hebr. 6, 18.
5) Sap. 12, 12. 11, 22.
6) Cfr. Matth. 24, 35.
7) Wottonus, Fellus et Colomesius conjiciunt παρῆλθε, Jacobsonus: ὥστε καὶ οὐδὲν μὴ παρέλθῃ, sed cfr. *Winer*, neutest. Grammatik, edit. IV. §. 60. p. 472. 3. et Matth. 24, 34 et 35.
8) Ps. 18, 2. 3. 4.
9) I. e. *qui non intelligantur.*

XXVIII. *Deus omnia videt, ergo fugiamus peccata.*

Πάντων οὖν βλεπομένων καὶ ἀκουομένων [1], φοβηθῶμεν αὐτὸν, καὶ ἀπολείπωμεν φαύλων ἔργων μιαρὰς ἐπιθυμίας, ἵνα τῷ ἐλέει αὐτοῦ σκεπασθῶμεν ἀπὸ τῶν μελλόντων κριμάτων. Ποῦ γάρ τις ἡμῶν δύναται φυγεῖν ἀπὸ τῆς κραταιᾶς χειρὸς αὐτοῦ; Ποῖος δὲ κόσμος δέξεταί τινα τῶν αὐτομολούντων ἀπ᾽ αὐτοῦ; Λέγει γάρ που τὸ [2] γραφεῖον· [3] „ποῦ ἀφήξω, καὶ ποῦ κρυβήσομαι ἀπὸ τοῦ προσώπου σου; Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανὸν, σὺ εἶ ἐκεῖ· ἐὰν ἀπέλθω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς γῆς, ἐκεῖ ἡ δεξιά σου· ἐὰν [4] καταστρώσω εἰς τὰς ἀβύσσους, ἐκεῖ τὸ πνεῦμά σου.“ [5] Ποῖ οὖν τις ἀπέλθῃ, ἢ ποῦ ἀποδράσῃ ἀπὸ τοῦ τὰ πάντα ἐμπεριέχοντος;

XXIX. *Et accedamus ad Deum in sanctitate cordis.*

Προσέλθωμεν οὖν αὐτῷ ἐν ὁσιότητι ψυχῆς, [6] ἁγνὰς καὶ ἀμιάντους χεῖρας αἴροντες πρὸς αὐτὸν, ἀγαπῶντες τὸν ἐπιεικῆ καὶ εὔσπλαγχνον πατέρα ἡμῶν, [7] ὃς ἐκλογῆς μέρος ἐποίησεν ἑαυτῷ. Οὕτω γὰρ γέγραπται· [8] „ὅτε διεμέριζεν ὁ ὕψιστος ἔθνη, ὡς διέσπειρεν υἱοὺς Ἀδὰμ, ἔστησεν ὅρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ. Ἐγενήθη μερὶς κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακὼβ, σχοίνισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραήλ.“ Καὶ ἐν ἑτέρῳ τόπῳ λέγει· [9] „ἰδοὺ, κύριος λαμβάνει ἑαυτῷ ἔθνος ἐκ μέσου ἐθνῶν, ὥσπερ λαμβάνει ἄνθρωπος τὴν ἀπαρχὴν αὐτοῦ τῆς ἅλω· καὶ ἐξελεύσεται ἐκ τοῦ ἔθνους ἐκείνου ἅγια ἁγίων.“

XXX. *Faciamus, quae placent; fugiamus, quae displicent Deo, ut benedicamur.*

Ἁγίου οὖν μερὶς ὑπάρχοντες ποιήσωμεν τὰ τοῦ ἁγιασμοῦ πάντα, φεύγοντες καταλαλιὰς, μιαράς τε καὶ [10] ἀνάγνους συμ-

1) Sc. ὑπ᾽ αὐτοῦ. Bois.

2) Γραφεῖα = ἁγιόγραφα. Male Vossius existimavit, vocem γραφεῖον ab Aquila fuisse confictam. Cfr. *Rich. Simon*, Bibl. chois. T. I. p. 273. Critiq. de la Bibl. Dupin III. p. 70. et Resp. ad Voss. p. 33. Galland.

3) Ps. 138, 7—10.

4) LXX καταβῶ. Clemens propius accedit ad textum hebraeum.

5) Ποῖ. Ita Cod. ms., non ποῦ, uti Clericus. Jac.

XXVIII. *Deus omnia videt, ergo fugiamus peccata.*

Cum omnia igitur [1] ejus oculis et auribus pateant, metuamus eum, et impuras cupiditates pravorum operum deseramus, ut a futuro judicio ejus misericordia tegamur. Quonam enim quis nostrum a potente ejus manu fugere potest? Quis mundus quempiam ab eo transfugam recipiet? Dicit enim alicubi [2] Scriptura: [3] *quo ibo, et ubi a facie tua occultabor? Si ascendero in coelum, tu illic es; si ad terrae extrema abiero, dextra tua illic; si* [4] *stratum posuero in abysso, illic est spiritus tuus.* [5] Quo igitur abibit quispiam, vel quo aufugiet ab eo, qui omnia complectitur?

XXIX. *Et accedamus ad Deum in sanctitate cordis.*

Accedamus ergo ad eum in sanctitate animae, [6] castas et impollutas manus elevantes ad illum, diligentes benignum et misericordem patrem nostrum, [7] qui nos sibi ipsi electionis partem fecit. Sic enim scriptum est: [8] *quando dividebat altissimus gentes, quando disseminavit filios Adae, constituit terminos gentium secundum numerum Angelorum Dei. Et factus est pars Domini Jacob, funiculus haereditatis ejus Israel.* Et in alio loco dicit: [9] *ecce Dominus tollit sibi gentem e medio gentium, prout homo primitias areae suae tollit; et ex gente illa sancta sanctorum egredientur.*

XXX. *Faciamus, quae placent; fugiamus, quae displicent Deo, ut benedicamur.*

Cum igitur portio Sancti simus, faciamus omnia, quae ad sanctitatem pertinent, obtrectationes devitantes, impuros ac [10] im-

6) Imitatur S. Paulum I Tim. 2, 8.

7) Aut lege οὓς cum Davisio, aut supple ἡμᾶς vel τὰ ἔθνη.

8) Deut. 32, 8. 9.

9) Recte observavit Freyius, hunc locum Clementem conflasse tum ex Num. 18, 27 tum ex II Paral. 31, 14, ut sensus sit: Deus sibi ex reliquis hominibus separavit nos, et fecit ἐκλογῆς μέρος, ut ex area decerpitur ἡ ἀπαρχὴ Deo sacra, quae fit ἅγια ἁγίων. Galland.

10) Ms. ἁγνοὺς, male. Alii λαγνοὺς, *libidinosos*.

πλοκὰς, μέθας τε καὶ νεωτερισμοὺς καὶ βδελυκτὰς ἐπιθυμίας, μυσαρὰν μοιχείαν, βδελυκτὴν ὑπερηφανίαν. [1] *„Θεὸς γάρ, φησιν, ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν." Κολληθῶμεν οὖν ἐκείνοις, οἷς ἡ χάρις* [2] *ἀπὸ τοῦ Θεοῦ δέδοται. Ἐνδυσώμεθα τὴν ὁμόνοιαν, ταπεινοφρονοῦντες, ἐγκρατευόμενοι, ἀπὸ παντὸς ψιθυρισμοῦ καὶ καταλαλιᾶς πόῤῥω ἑαυτοὺς ποιοῦντες,* [3] *ἔργοις δικαιούμενοι, καὶ μὴ λόγοις. Λέγει γάρ·* [4] *„ὁ τὰ πολλὰ λέγων καὶ ἀντακούσεται· ἢ ὁ εὔλαλος οἴεται εἶναι δίκαιος; Εὐλογημένος γεννητὸς γυναικὸς ὀλιγόβιος. Μὴ πολὺς ἐν ῥήμασιν γίνου."* [5] *Ὁ ἔπαινος ἡμῶν ἔστω ἐν Θεῷ, καὶ μὴ ἐξ αὐτῶν· αὐτεπαινέτους γὰρ μισεῖ ὁ Θεός. Ἡ μαρτυρία τῆς ἀγαθῆς πράξεως ἡμῶν διδόσθω ὑπ' ἄλλων, καθὼς ἐδόθη τοῖς πατράσιν ἡμῶν τοῖς δικαίοις. Θράσος καὶ αὐθάδεια καὶ τόλμα τοῖς κατηραμένοις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ· ἐπιείκεια καὶ ταπεινοφροσύνη καὶ πραΰτης παρὰ τοῖς εὐλογημένοις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.*

XXXI. *Videamus, qua ratione benedictionem divinam consequamur.*

Κολληθῶμεν οὖν τῇ εὐλογίᾳ αὐτοῦ, καὶ ἴδωμεν, τίνες αἱ ὁδοὶ τῆς εὐλογίας. Ἀνατυλίξωμεν τὰ ἀπ' ἀρχῆς γενόμενα. [6] *Τίνος χάριν ηὐλογήθη ὁ πατὴρ ἡμῶν Ἀβραάμ; Οὐχὶ δικαιοσύνην καὶ ἀλήθειαν διὰ πίστεως ποιήσας;* [7] *Ἰσαὰκ μετὰ πεποιθήσ[εως,* [8] *γινώ]σκων τὸ μέλλον, ἡδέ[ως ἐγένε]το θυσία.* [9] *Ἰακὼβ μετὰ ταπεινοφρ[οσύνης] ἐξεχώρησεν τῆς γῆς αὐ[τοῦ* [10] *δι' ἀδελ]φὸν, καὶ ἐπορεύθη πρὸς [Λαβὰν], καὶ ἐδούλευσεν· καὶ ἐδόθ[η αὐτῷ] τὸ* [11] *δωδεκάσκηπτρον τοῦ [Ἰσραήλ].*

XXXII. *Non per nos ipsos nec per opera nostra, sed per fidem justificamur.*

[12] *[Εἴ] τις καθ' ἓν ἕκαστον εἰλικρι[νῶς] κατανοήσῃ, ἐπι-*

1) Prov. 3, 34. Jac. 4, 6. I Petr. 5, 5.

2) I. e. humilibus.

3) Clare hic Clemens justificationem ex *operibus* urget; et tamen idem mox capite 32 omnem operibus nostris, sapientiae, pietati vim justificandi detrahit. Et recte quidem.

4) Job. 11, 2. 3.

5) Haec et proxime sequentia composita videntur ex Rom. 2, 29. I Cor. 4, 5. II Cor. 10, 17. 18. Prov. 27, 2.

6) Cfr. Jac. 2, 21.

7) Haec repugnare videntur sacris literis Gen. 22, 7 sqq. Quum tamen

pudicos complexus, ebrietates, novarum rerum studia, concupiscentias abominandas, detestandum adulterium, exsecrabilem superbiam. [1] *Deus enim*, inquit, *superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.* Adglutinemur igitur iis, quibus gratia [2] a Deo concessa est. Induamus concordiam, humiles, continentes, ab omni susurro et obtrectatione procul recedentes, [3] operibus, non autem verbis nos justificantes. Dicit enim: [4] *qui multa dicit, et vicissim audiet; aut vir verbosus putat se esse justum? Benedictus natus mulieris, brevis vitae; ne multus sis in verbis.* [5] Sit laus nostra in Deo, et non a nobis ipsis; odit enim Deus eos, qui semetipsos laudant. Testimonium bonarum nostrarum actionum ab aliis nobis exhibeatur, sicut patribus nostris, qui justi erant, exhibitum est. Temeritas, arrogantia et audacia maledictis a Deo; moderatio vero, humilitas et mansuetudo illis, qui a Deo benedicti sunt.

XXXI. *Videamus, qua ratione benedictionem divinam consequamur.*

Ejus igitur benedictioni firmiter adhaereamus, et quaenam sint benedictionis viae, videamus. Animo repetamus, quae ab initio facta sunt. [6] Cujus gratia Abraham pater noster benedictus fuit? Nonne, quia justitiam et veritatem per fidem operatus est? [7] Isaac cum confidentia, [8] quasi futurum cognoscens, libenter factus est sacrificium. [9] Jacob in humilitate [10] ob fratrem secessit e terra sua, et profectus est ad Laban, et servivit; et data sunt ei duodecim [11] sceptra Israelis.

XXXII. *Non per nos ipsos nec per opera nostra, sed per fidem justificamur.*

[12] Si quis animo sincero singula perpenderit, donorum, quae

Isaacus ne minimam quidem objecisse remoram, aut vel suspirium aut querelam emisisse legatur, haud inepte concluditur, *promto paratoque animo* voluntati Dei se subjecisse. FREY.

8) Adde ὡς. WOCHER.

9) Gen. 28.

10) Ita Jacobson. Αὐ[τοῦ φεύγων ἀδελ]φόν. WOTT.

11) Τὸ δωδεκάσκηπτρον = τὸ δωδεκάφυλον, σκῆπτρον enim pro φυλῇ sumitur, ut I Reg. 11, 31 (35). JUNIUS.

12) Cfr. *Möhler*, Athanas. T. I. p. 3.

γνώσεται [τὰ με]γαλεῖα τῶν ὑπ᾽ αὐτοῦ δεδομ[ένων] δωρεῶν. Ἐξ [1] αὐτοῦ γὰρ ἱερεῖς καὶ λευῖται πάντες οἱ λειτουργ[οῦν]τες τῷ θυσιαστηρίῳ τοῦ Θεοῦ· [2] ἐξ αὐτοῦ ὁ κύριος Ἰησοῦς τὸ κατὰ σάρκα· ἐξ αὐτοῦ βασιλεῖς καὶ ἄρχοντες καὶ ἡγούμενοι, κατὰ τὸν Ἰούδαν· τὰ δὲ λοιπὰ σκῆπτρα αὐτοῦ οὐκ ἐν μικρᾷ δόξῃ ὑπάρχουσιν, ὡς ἐπαγγειλαμένου τοῦ Θεοῦ· [3] „ὅτι ἔσται τὸ σπέρμα σου ὡς οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ.“ Πάντες οὖν ἐδοξάσθησαν καὶ ἐμεγαλύνθησαν, οὐ δι᾽ αὐτῶν, ἢ τῶν ἔργων αὐτῶν, ἢ τῆς δικαιοπραγίας, ἧς κατειργάσαντο, ἀλλὰ διὰ τοῦ θελήματος αὐτοῦ. Καὶ ἡμεῖς οὖν διὰ θελήματος αὐτοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ κληθέντες, [4] οὐ δι᾽ ἑαυτῶν δικαιούμεθα, οὐδὲ διὰ τῆς ἡμετέρας σοφίας, ἢ συνέσεως, ἢ εὐσεβείας, ἢ ἔργων, ὧν κατειργασάμεθα ἐν ὁσιότητι καρδίας· ἀλλὰ διὰ τῆς πίστ[ε]ως, δι᾽ ἧς πάντας [5] τοῦ ἀπ᾽ αἰῶνος ὁ παντοκράτωρ Θεὸς ἐδικαίωσεν· ᾧ ἔστω ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

XXXIII. *Ne derelinquamus vero bona opera et charitatem. Operum bonorum Deus ipse nobis exemplum.*

[6] *Τί οὖν ποιήσωμεν, ἀδελφοί; Ἀργήσωμεν ἀπὸ τῆς ἀγαθοποιΐα[ς], καὶ ἐγκαταλείπωμεν τὴν ἀγάπη[ν]; [7] Μηθαμῶς τοῦτο ἐάσαι ὁ δεσπότ[ης] ἐφ᾽ ἡμῖν γε [8] γενηθῆναι, ἀλλὰ σπεύσωμεν μετὰ ἐκτενείας καὶ προθυμίας πᾶν ἔργον ἀγαθ[ὸν] ἐπιτελεῖν. [9] Αὐτὸς γὰρ ὁ δημιουργὸς καὶ δ[εσπό]της τῶν ἁπάντων ἐπὶ τοῖς ἔρ[γοις] αὐτοῦ ἀγαλλιᾶται. Τῷ γὰρ παμμεγεθεστάτῳ αὐτ[οῦ] κράτει οὐρανοὺς ἐστήρισε[ν], καὶ τῇ ἀκαταλήπτῳ αὐτοῦ συ[νέσει διεκόσ]μησεν αὐτούς· γῆν τε [διεχώ]ρισεν ἀπὸ τοῦ περιέχον[τος αὐ]τὴν ὕδατος, καὶ ἥδρασεν [ἐπὶ τὸ]ν ἀσφαλῆ τοῦ ἰδίου βου[λήμα]τος θεμέλιον· τά τε ἐν αὐ[τῇ ζ]ῶα φοιτῶντα τῇ ἑαυτοῦ [προστά]ξει ἐκέλευσεν εἶναι· θάλασ[σάν τε κ]αὶ τὰ ἐν αὐτῇ ζῶα προδημι[ουργή]σας ἐνέκλεισεν τῇ ἑαυτοῦ [δυ]νάμει. Ἐπὶ πᾶσι τὸ ἐξοχώτατον [κα]ὶ παμμέγεθες κατὰ διάνοιαν,*

1) Sc. *ex Jacob.* Ms. *αὐτῶν*, male; mox enim bis repetitur *ἐξ αὐτοῦ*.

2) Cfr. Rom. 9, 5.

3) Gen. 22, 17. 28, 4.

4) Cfr. supra c. 30. p. 94. Not. 3.

5) Ita Ms., non *τοὺς*, ut habent editi ante Wottonum.

6) In Codice quodam Bibliothecae Vaticanae Majus hujus capitis partem exstare testatur (Script. Vett. nova

a Deo Jacobo tributa sunt, magnificentiam intelliget. Ab [1] illo enim orti sunt sacerdotes omnes et Levitae, qui altari Dei inserviunt; [2] ab illo Dominus Jesus secundum carnem; ab illo reges, principes et duces per familiam Judae. Nec reliquae ejus tribus in parvo honore sunt, promittente scilicet Domino: [3] *erit semen tuum tanquam stellae coeli.* Ii ergo omnes gloriam et amplitudinem consecuti sunt, non per seipsos, aut opera sua, aut justas actiones, quas fecerunt, sed per voluntatem ejus. Et nos igitur, ex voluntate ejus in Christo Jesu vocati, [4] non per nos ipsos justificamur, neque per sapientiam nostram aut intelligentiam aut pietatem aut opera, quae in cordis sanctitate operati sumus, sed per fidem, per quam omnipotens Deus [5] ab initio omnes justificavit; cui sit gloria in secula seculorum. Amen.

XXXIII. *Ne derelinquamus vero bona opera et charitatem. Operum bonorum Deus ipse nobis exemplum.*

[6] Quid igitur faciemus, fratres? Cessabimus a bonis operibus, et charitatem derelinquemus? [7] Neutiquam hoc apud nos [8] fieri permittat Dominus, sed cum diligentia et animi alacritate omne opus bonum peragere festinemus. [9] Ipse enim opifex et Dominus omnium in operibus suis exultat. Coelos enim suprema sua et maxima potentia stabilivit, illosque incomprehensibili sua sapientia ornavit; terram etiam ab aqua, quae illam ambit, separavit, et super immobile propriae voluntatis fundamentum firmavit; et animalia, quae in illa versantur, jussu suo praecepit esse; mare etiam, et quae in illo vivunt animalia, cum prius creasset, potentia sua inclusit. Ad haec animal excellen-

Collectio, T. VII. p. 84). Equidem satis mirari non possum, quid causae fuerit, quare vir ille doctissimus totum non exscripserit nobis locum, praesertim quum lectione a textu Cotelerii necnon a Damasceni Parall. variare fassus sit. Jacobson.

7) *Μηθαμῶς*, ita Ms., non *μηδαμῶς*, uti in libris impressis. Jac.

8) Ita Jun. et Jac. Caeteri *γεγενηθῆναι*.

9) Citantur haec apud *Joann. Damasc.*, Sacrae Parall. Lib. I. a. §. VIII. Tom. II. p. 310. ed. Le Quien.

[ἄν]θρωπον, ταῖς ἱεραῖς καὶ ἀμώμοις χερσὶν ἔπλασεν τῆς ἑαυτοῦ [1] εἰκόνος χαρακτῆρα. Οὕτως γάρ φησιν ὁ Θεός· [2] „ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ᾽ εἰκόνα καὶ καθ᾽ ὁμοίωσιν ἡμετέραν· καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς." Ταῦτα οὖν πάντα τελειώσας ἐπήνεσεν αὐτὰ καὶ ηὐλόγησεν καὶ εἶπεν· [3] „αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε." Ἴδωμεν, ὅτι [4] τε ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς πάντες ἐκοσμήθησαν οἱ δίκαιοι· καὶ αὐτὸς οὖν ὁ κύριος, ἔργοις ἑαυτὸν κοσμήσας, ἐχάρη. Ἔχοντες οὖν τοῦτον τὸν [5] ὑπογραμμὸν, ἀόκνως προσέλθωμεν τῷ θελήματι αὐτοῦ· [6] ἐξ ὅλης ἰσχύος ἡμῶν ἐργασώμεθα ἔργον δικαιοσύνης.

XXXIV. *Bonis operibus magna apud Deum merces. Concordia juncti precemur eam a Domino.*

Ὁ ἀγαθὸς ἐργάτης μετὰ παῤῥησίας λαμβάνει τὸν ἄρτον τοῦ ἔργου αὐτοῦ, ὁ νωθρὸς καὶ παρειμένος οὐκ ἀντοφθαλμεῖ τῷ ἐργοπαρέκτῃ αὐτοῦ. Δέον οὖν ἐστιν, προθύμους ἡμᾶς εἶναι εἰς ἀγαθοποιΐαν· ἐξ [7] αὐτοῦ γάρ ἐστιν τὰ πάντα. Προλέγει γὰρ ἡμῖν· [8] „ἰδοὺ ὁ κύριος, καὶ ὁ μισθὸς αὐτοῦ πρὸ προσώπου αὐτοῦ, ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὸ ἔργον αὐτοῦ." Προτρέπεται οὖν ἡμᾶς ἐξ ὅλης τῆς καρδίας [9] ἐπ᾽ αὐτῷ, μὴ ἀργοὺς, μήτε παρειμένους εἶναι ἐπὶ πᾶν ἔργον ἀγαθόν. Τὸ καύχημα ἡμῶν καὶ ἡ παῤῥησία ἔστω ἐν αὐτῷ· ὑποτασσώμεθα τῷ θελήματι αὐτοῦ· κατανοήσωμεν τὸ πᾶν πλῆθος τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ, πῶς τῷ θελήματι αὐτοῦ λειτουργοῦσιν παρεστῶτες. Λέγει γὰρ ἡ γραφή· [10] „μύριαι μυριάδες παρειστήκεισαν αὐτῷ, καὶ χίλιαι χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, [11] καὶ ἐκέκραγον· ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος κύριος σαβαώθ, πλήρης πᾶσα ἡ κτίσις τῆς δόξης αὐτοῦ." Καὶ ἡμεῖς οὖν ἐν ὁμονοίᾳ ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναχθέντες, [12] τῇ συνειδήσει, ὡς ἐξ ἑνὸς στόματος βοήσωμεν πρὸς αὐτὸν ἐκτενῶς, εἰς τὸ μετόχους ἡμᾶς γενέσθαι τῶν μεγάλων καὶ ἐνδόξων ἐπαγγελιῶν αὐτοῦ.

1) Ergo ex Clementis sententia Dei in nobis imago est, non oris sublimitas, sed mentis celsitudo. Bois.

2) Gen. 1, 26. 27.

3) Gen. 1, 28.

4) Ita *Birrius* et *Gallandius;* Ms. τό. Non est, cur ἴδωμεν in εἴδωμεν seu εἴδομεν cum Birrio mutemus.

5) Vide supra c. 5 in fine.

tissimum et intellectus dignitate celsissimum, hominem, [1] imaginis suae characterem, sacris et intaminatis manibus formavit. Sic enim dicit Deus: [2] *faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram; et creavit Deus hominem, masculum et foeminam creavit eos.* Haec igitur omnia cum perfecisset, laudavit ea, et benedixit, dixitque: [3] *crescite et multiplicamini.* Videamus, [4] justos omnes bonis operibus ornatos fuisse; ipse etiam Dominus, operibus se ipsum ornans, gavisus est. Habentes itaque hoc [5] exemplar, ad voluntatem ejus impigre accedamus, [6] et totis nostris viribus opus justitiae operemur.

XXXIV. *Bonis operibus magna apud Deum merces. Concordia juncti precemur eam a Domino.*

Bonus operarius bono animo panem operis sui accipit; segnis vero et remissus locatorem suum non audet intueri. Oportet ergo nos ad bonum faciendum promto animo esse; a [7] Deo enim omnia porriguntur. Praedicit enim nobis: [8] *ecce Dominus, et merces ejus coram ipso, ut reddat unicuique secundum opus suum.* Itaque adhortando nos [9] ad ipsum convertit toto corde, ne segnes et desides simus ad omne opus bonum. Gloriatio nostra et fiducia in ipso sit; voluntati ejus subjiciamur, et multitudinem universam angelorum ejus diligenter consideremus, quomodo adstantes voluntatem ejus exequantur. Dicit enim Scriptura: [10] *dena millia denum millium assistebant ei, et mille millia deserviebant ei* [11] *et clamabant: Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Sabaoth; plena est omnis creatura gloria ejus.* Et nos ergo [12] conscientia ducti, in concordia in unum congregati, tanquam ex uno ore ad ipsum clamemus, ut magnarum et gloriosarum promissionum ejus participes fiamus.

6) Boisius et Wottonus volunt, ut legatur καὶ ante ἐξ.

7) Sc. Θεοῦ seu ἐργοπαρέκτου. Bois.

8) Isai. 40, 10. 62, 11. Apocal. 22, 12.

9) Davisio placet ἐπὶ τὸ μὴ ἀργοὺς κ. τ. λ.

10) Dan. 7, 10.

11) Isai. 6, 3.

12) Cfr. supra c. 2. pag. 55. Not. 13.

Λέγει γάρ· [1] *„ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσεν, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ὅσα ἡτοίμασεν τοῖς ὑπομένουσιν αὐτόν."*

XXXV. *Immensa est haec merces. Quomodo assequemur illam?*

Ὡς μακάρια καὶ θαυμαστὰ τὰ δῶρα τοῦ Θεοῦ, ἀγαπητοί. Ζωὴ ἐν ἀθανασίᾳ, λαμπρότης ἐν δικαιοσύνῃ, ἀλήθεια ἐν παῤῥησίᾳ, πίστις ἐν πεποιθήσει, ἐγκράτεια ἐν ἁγιασμῷ· [2] *καὶ ταῦτα ὑπέπιπτεν πάντα ὑπὸ τὴν διάνοιαν ἡμῶν. Τίνα οὖν ἄρα ἐστὶν τὰ ἑτοιμαζόμενα τοῖς ὑπομένουσιν; Ὁ δημιουργὸς καὶ πατὴρ τῶν αἰώνων, ὁ πανάγιος, αὐτὸς γινώσκει τὴν ποσότητα καὶ τὴν καλλονὴν αὐτῶν. Ἡμεῖς οὖν ἀγωνισώμεθα εὑρεθῆναι ἐν τῷ ἀριθμῷ τῶν ὑπομενόντων αὐτὸν, ὅπως μεταλάβωμεν τῶν ἐπηγγελμένων δωρεῶν. Πῶς δὲ ἔσται τοῦτο, ἀγαπητοί; Ἐὰν ἐστηριγμένη ᾖ ἡ διάνοια ἡμῶν* [3] *[διὰ] πίστεως πρὸς τὸν Θεὸν, ἐὰν ἐκζητῶμεν τὰ εὐάρεστα καὶ εὐπρόσδεκτα αὐτῷ, ἐὰν ἐπιτελέσωμεν τὰ ἀνήκοντα τῇ ἀμώμῳ βουλήσει αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθήσωμεν τῇ ὁδῷ τῆς ἀληθείας, ἀποῤῥίψαντες ἀφ' ἑαυτῶν πᾶσαν* [4] *ἀδικίαν καὶ ἀνομίαν, πλεονεξίαν, ἔρεις, κακοηθείας τε καὶ δόλους, ψιθυρισμούς τε καὶ καταλαλιὰς, θεοστυγίαν, ὑπερηφανίαν τε καὶ ἀλαζονείαν,* [5] *κενοδοξίαν τε καὶ* [6] *ἀφιλοξενίαν. Ταῦτα γὰρ οἱ πράσσοντες στυγητοὶ τῷ Θεῷ ὑπάρχουσιν·* [7] *οὐ μόνον δὲ οἱ πράσσοντες αὐτὰ, ἀλλὰ καὶ οἱ συνευδοκοῦντες αὐτοῖς. Λέγει γὰρ ἡ γραφή·* [8] *„τῷ δὲ ἁμαρτωλῷ εἶπεν ὁ Θεός· ἵνα τί σὺ διηγῇ τὰ δικαιώματά μου, καὶ ἀναλαμβάνεις τὴν διαθήκην μου ἐπὶ στόματός σου; Σὺ δὲ ἐμίσησας παιδείαν, καὶ* [9] *ἐξέβαλες τοὺς λόγους μου εἰς τὰ ὀπίσω. Εἰ ἐθεώρεις κλέπτην, συνέτρεχες* [10] *αὐτῷ, καὶ μετὰ μοίχων τὴν μερίδα σου ἐτίθεις. Τὸ στόμα σου ἐπλεόνασε κακίαν, καὶ ἡ γλῶσσά σου περιέπλεκεν δολιότητα. Κ[αθ]ήμενος κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου κατελάλεις, καὶ κατὰ τοῦ*

1) In V. T. (Isai. 64, 3. 4.) haec non iisdem apicibus invenies; sed paene ad verbum reperiuntur apud S. Paulum I Cor. 2, 9.

2) Est oppositio inter ea bona, quae in hac vita ex Dei gratia consequimur, et ea, quae in altera vita exspectamus. Similis ῥῆσις illi dicto S. Joann. Ep. I. 3, 2: *νῦν τέκνα Θεου ἐσμὲν, καὶ οὔπω ἐφανερώθη τί ἐσόμεθα.* Frey.

3) Aut legamus *πίστει*, aut inseramus *διά*. Wott.

4) Cfr. Rom. 1, 29—32.

Dicit enim: [1] *oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quanta praeparavit exspectantibus eum.*

XXXV. *Immensa est haec merces. Quomodo assequemur illam?*

Quam beata, dilecti, et mirabilia sunt dona Dei! Vita in immortalitate, splendor in justitia, veritas in libertate, fides in confidentia, temperantia in sanctitate; [2] attamen haec omnia sub intellectum nostrum cadunt. Quaenam igitur sunt, quae exspectantibus eum praeparantur? Sanctissimus opifex et seculorum pater solus quantitatem et pulchritudinem eorum novit. Nos igitur, ut promissorum donorum participes fiamus, in numero exspectantium eum reperiri, summo studio contendamus. Quomodo autem hoc fiet, dilecti? Si [3] fide in Deum cognitio nostra stabilita fuerit, si grata illi et accepta diligenter quaesiverimus, si, quae ad inculpatam ejus voluntatem spectant, fecerimus, et viam veritatis sequuti fuerimus, abjicientes a nobis omnem [4] injustitiam, iniquitatem, avaritiam, contentiones, malitias et fraudes, susurrationes et obtrectationes, odium Dei, superbiam, fastum, [5] vanam gloriam et [6] inhospitalitatem; qui enim haec faciunt, Deo odio sunt, [7] neque illi solum, qui haec faciunt, sed et, qui eis consentiunt. Dicit enim Scriptura: [8] *peccatori autem dixit Deus: quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum? Tu enim odisti disciplinam, et* [9] *projecisti sermones meos retrorsum. Si videbas furem, currebas* [10] *cum eo, et cum adulteris portionem tuam ponebas. Os tuum abundavit malitia, et lingua tua concinnabat dolos. Sedens adversus fratrem tuum loquebaris, et filio matris tuae*

5) Conjicit Birrius, S. Patrem scripsisse *καινοδοξίαν*, et ***novarum opinionum studium*** notare voluisse. Gall.

6) Ita Wott. Ms. *φιλοξενίαν*, male. *Φιλοτιμίαν* Jun. et Fell. *Φιλοδοξίαν* Birr. *Φιλοκενίαν* Cotel. et alii.

7) Ex hoc loco constare potest, Clementem legisse Rom. 1, 32: *οὐ μόνον δὲ οἱ ποιοῦντες ἀλλὰ καὶ οἱ συνευδοκοῦντες τοῖς πράσσουσιν.* Hanc esse veram ac genuinam lectionem, optimo jure contendit Millius. Wott.

8) Ps. 49, 16—23.

9) Ms. *ἐξάβαλλες.* Wottonus, Nolte et alii: *ἐξέβαλλες.*

10) Pronomen hoc exstat in Ms., uti Millius jam dudum testatus est. Jacobson.

υἱοῦ τῆς μητρός σου ἐτίθεις σκάνδαλον. Τα[ῦ]τα ἐποίησας καὶ ἐσίγησα· ὑπέλαβες, ἄνομε, ὅτι ἔσομαί σοι ὅμοιος. Ἐλέγξω σὲ, καὶ παραστήσω σε κατὰ πρόσωπόν σου. Σύνετε δὴ ταῦτα, οἱ ἐπιλανθανόμενοι τοῦ Θεοῦ, μήποτε ἁρπάσῃ [1] ὡς λέων, καὶ μὴ ᾖ ὁ ῥυόμενος. Θυσία αἰνέσεως δοξάσει με, καὶ ἐκεῖ ὁδὸς, [2] ἣν δείξω αὐτῷ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ."

XXXVI. *Omnis beatitudo nobis per Christum tribuitur.*

Αὕτη ἡ ὁδὸς, ἀγαπητοὶ, ἐν ᾗ εὕρομεν τὸ σωτήριον ἡμῶν, [3] Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν [4] ἀρχιερέα τῶν προσφορῶν ἡμῶν, τὸν προστάτην καὶ βοηθὸν τῆς ἀσθενείας ἡμῶν. Διὰ τούτου [5] ἀτενίζομεν εἰς τὰ ὕψη τῶν οὐρανῶν, διὰ τούτου ἐνοπτριζόμεθα τὴν ἄμωμον καὶ ὑπερτάτην ὄψιν αὐτοῦ, διὰ τούτου ἠνεῴχθησαν ἡμῶν [6] οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς καρδίας, [7] διὰ τούτου ἡ ἀσύνετος καὶ ἐσκοτωμένη διάνοια ἡμῶν ἀναθάλλει εἰς τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φῶς, διὰ τούτου ἠθέλησεν ὁ δεσπότης τῆς ἀθανάτου γνώσεως ἡμᾶς γεύσασθαι, [8] ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ, τοσούτῳ μείζων ἐστὶν ἀγγέλων, ὅσῳ διαφορώτερον ὄνομα κεκληρονόμηκεν. Γέγραπται γὰρ οὕτως· [9] „ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα." Ἐπὶ δὲ [10] τῷ υἱῷ αὐτοῦ οὕτως εἶπεν ὁ δεσπότης· [11] „υἱός μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε· αἴτησαι παρ᾽ ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, κ[αὶ τὴν κατά]σχεσίν σου τὰ πέρατα τ[ῆς γῆς]." Καὶ πάλιν λέγει πρὸς αὐ[τόν· [12] „κάθου] ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν [θῶ τοὺς] ἐχθρούς σου ὑποπόδιο[ν τῶν π]οδῶν σου." Τίνες οὖν οἱ [ἐχθροί [13]]; Οἱ φαῦλοι καὶ ἀντιτασσ[όμενοι] τῷ θελήματι [14] τ[οῦ Θεοῦ].

1) Haec verba ὡς λέων non agnoscunt LXX Intt. Jacobson.

2) In LXX legimus ᾗ.

3) De sensu hujus loci cfr. *Möhler*, Athanas. T. I. p. 5.

4) Hic videtur esse unus ex iis locis, quae Photio (Bibl. cap. 126) displicuerunt. Pari modo Apostolus Christum ἀρχιερέα vocat Hebr. 4, 15. 8, 1—3.

5) Ita *Jun.*, *Woltonus* et alii. Ms. ἀτενίσωμεν.

6) Eandem locutionem usurpat B. Paulus Ephes. 1, 18. Jacobson.

ponebas laqueum. Haec fecisti et tacui; existimasti, inique, quod ero tibi similis. Arguam te, et statuam te contra faciem tuam. Intelligite utique haec, qui obliviscimini Deum, ne quando rapiat vos [1] *tanquam leo, et non sit, qui eripiat. Sacrificium laudis honorificabit me, et illic iter,* [2] *quo ostendam illi salutem Dei.*

XXXVI. *Omnis beatitudo nobis per Christum tribuitur.*

Haec est via, dilecti, in qua salutare nostrum invenimus, [3] Jesum Christum, oblationum nostrarum [4] pontificem, infirmitatis nostrae patronum et auxiliatorem. Per hunc coelorum altitudinem [5] aspicimus; per hunc vultum ejus immaculatum et excelsum speculamur; per hunc [6] oculi cordis nostri aperti sunt; per hunc [7] insipiens et obscurata mens nostra in admirabilem ejus lucem reflorescit; per hunc voluit Dominus nos immortalem cognitionem gustare; per hunc, [8] qui majestatis Dei splendor existens, tanto major est angelis, quanto excellentius nomen sortitus est. Scriptum enim est: [9] *qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos ignis flammam.* [10] De filio autem suo sic dixit Dominus: [11] *filius meus es tu, ego hodie genui te; postula a me, et dabo tibi gentes haereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae.* Et iterum dicit ad eum: [12] *sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* Quinam autem sunt inimici [13]? Homines perversi, et qui [14] divinae voluntati resistunt.

7) Videtur S. Pater alludere ad Rom. 1, 21 et I Petr. 2, 9. Wott. Verba haec Clementis usque ad *γεύσασθαι* laudat *Clem. Alex.* Strom. IV, 17. p. 613.

8) Hebr. 1, 3. 4.

9) Ps. 103, 4. Hebr. 1, 7.

10) Lege *ἐπὶ δὲ τοῦ υἱοῦ.* Bois.

11) Ps. 2, 7. 8. Hebr. 1, 5.

12) Ps. 109, 1. Hebr. 1, 13.

13) Junius dederat *οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ,* Wottonus reposuit *ἐχθροὶ κυρίου.* Hiatus autem non est plurium quam sex literarum. Jacobson.

14) Ita Wott. et Jac. In Ms. post *τῷ θελήματι* iterum exstat *ΤΩΘΕΛΗΜΑ..Ι. Θεοῦ* adhuc in codice cernere potuit Wottonus.

XXXVII. *Christus dux noster, nos milites ejus; quilibet suum ordinem et stationem suam observet, ut membra corporis.*

[1] Στρατευσώμεθα οὖν, ἄνδ[ρες ἀδελ]φοί, μετὰ πάσης ἐκτενεί[ας ἐν τοῖς] ἀμώμοις προστάγμασιν [αὐτοῦ]. Κατανοήσωμεν τοὺς στρατ[ευο]μένους τοῖς ἡγουμένοις ἡ[μῶν], πῶς εὐτάκτως, πῶς [2] εὐείκτω[ς], πῶς ὑποτεταγμένως ἐπιτελ[οῦ]σιν τὰ διατασσόμενα. Οὐ πάντ[ες] εἰσὶν ἔπαρχοι, οὐδὲ χιλίαρχοι, οὐδὲ ἑκατόνταρχοι, οὐδὲ πεντηκόνταρχοι, οὐδὲ τὸ καθεξῆς· ἀλλ' [3] ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι τὰ ἐπιτασσόμενα ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν ἡγουμένων ἐπιτελεῖ. Οἱ μεγάλοι δίχα τῶν μικρῶν οὐ δύνανται εἶναι, οὔτε οἱ μικροὶ δίχα τῶν μεγάλων· σύγκρασίς τίς ἐστιν ἐν πᾶσιν, καὶ ἐν τούτοις χρῆσις. Λάβωμεν τὸ σῶμα ἡμῶν. Ἡ κεφαλὴ δίχα τῶν ποδῶν οὐδέν ἐστιν, οὕτως οὐδὲ οἱ πόδες δίχα τῆς κεφαλῆς· τὰ δὲ ἐλάχιστα μέλη τοῦ σώματος ἡμῶν ἀναγκαῖα καὶ εὔχρηστά εἰσιν ὅλῳ τῷ σώματι. [4] Ἀλλὰ πάντα συμπνεῖ, καὶ ὑπο[τα]γῇ μιᾷ χρῆται εἰς τὸ σώζεσθαι ὅλον τὸ σῶμα.

XXXVIII. *Subjiciant se membra ecclesiae, et nemo se extollat; nam omnia bona divinitus accepimus.*

Σωζέσθω οὖν ἡμῶν ὅλ[ον] τὸ σῶμα ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, καὶ [5] ὑποτασσέσθ[ω] ἕκαστος τῷ πλησίον αὐτοῦ, καθὼ[ς] καὶ ἐτέθη ἐν τῷ χαρίσματι αὐτοῦ. Ὁ ἰσχυρὸς μὴ [6] ἀτημελείτω τὸν ἀσθενῆ, ὁ δὲ ἀσθενὴς ἐντρεπέτω τὸν ἰσχυρόν· ὁ πλούσιος ἐπιχορηγείτω τῷ πτωχῷ, ὁ δὲ πτωχὸς εὐχαριστείτω τῷ Θεῷ, ὅτι ἔδωκεν αὐτῷ, δι' οὗ ἀναπληρωθῇ αὐτοῦ τὸ ὑστέρημα. [7] Ὁ σοφὸς ἐνδεικνύσθ[ω] τὴν σοφίαν αὐτοῦ μὴ ἐν λόγοις [8], ἀλλ' ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς· [9] ὁ ταπεινοφρονῶν μὴ ἑαυτῷ μαρτυρείτ[ω], ἀλλ' ἐάτω ὑφ' ἑτέρου ἑαυτὸν μ[αρ]τυρεῖσθαι. [10] Ὁ ἁγνὸς ἐν τῇ σαρκὶ [[11] σιγάτω] καὶ μὴ ἀλαζονευέσθω, γινώσ[κων, ὅτι ἕτ]ερός ἐστιν

1) Christiana religio saepius comparatur militiae, e. g. II Tim. 2, 3. 4 et in Ep. S. Ignatii ad Polycarp. c. 6.

2) Ita Jacobson. Alii εὐεκτικῶς, *strenue.*

3) Cfr. infra c. 41 et I Cor. 15, 23.

4) Davisius pro ἀλλὰ legendum censet ἅμα; sed nihil mutandum, modo ἀλλὰ vertas *quin immo.* Gall. Jac.

5) Cfr. Ephes. 5, 21. I Petr. 5, 5.

6) Ita Wott. Ms. τμμελείτω. Μήτε ἀμελείτω Mill. Galland.

XXXVII. *Christus dux noster, nos milites ejus; quilibet suum ordinem et stationem suam observet, ut membra corporis.*

[1] Militemus igitur, viri fratres, omnibus viribus sub inculpatis ejus praeceptis. Consideremus milites, qui sub ducibus nostris merent, quam ordinate, quam [2] obedienter, quam submisse imperata exequantur. Non omnes sunt praefecti, neque chiliarchae, neque centuriones, neque quinquagenarii, et sic deinceps; [3] unusquisque vero in suo ordine et statione, quae a rege et ducibus imperantur, peragit. Magni sine parvis, et parvi sine magnis consistere nequeunt; mixti sunt omnes, et inde usus. Exemplo nobis sit corpus nostrum. Caput sine pedibus nihil est, prout neque pedes sine capite; minima autem corporis nostri membra universo corpori necessaria et utilia sunt. [4] Immo cuncta conspirant, et una eademque subjectione ad conservationem totius corporis utuntur.

XXXVIII. *Subjiciant se membra ecclesiae, et nemo se extollat; nam omnia bona divinitus accepimus.*

Servetur itaque corpus nostrum in Christo Jesu, et unusquisque proximo suo [5] subjiciatur juxta ordinem, in quo per gratiam ejus positus est. Fortis ne [6] negligat imbecillem, imbecillis fortem revereatur; dives pauperi largiatur, pauper Deum laudet, quod ei dederit, per quem ejus inopia suppleatur. [7] Sapiens non in verbis [8], sed in bonis operibus sapientiam suam manifestet; [9] humilis non sibi testimonium ferat, sed ab altero sibi ferri sinat. [10] Qui carne castus est, [11] ne insolescat, cum

7) Citantur haec a *Clem. Alex.* Strom. IV, 17. p. 613.

8) Addit *Clem. Alex.* μόνον.

9) Cfr. Prov. 27, 2.

10) Cfr. Ignat. ad Polyc. c. 5. Tert. de virgg. vel. c. 13. In hoc loco Cotelerius sibi visus est videre unum ex illis, in quibus Clemens, juxta relationem *Epiphanii* (haer. 30, 15) et *Hieronymi* (contra Jovinian. Lib. I. c. 12. Opp. T. II. p. 258. ed. Vallars.), pro Virginitate per epistolas suas locutus fuerat. Jac.

11) Membrana lacera spatium forsitan trium aut quatuor literarum post σαρκὶ linquit, quod Nolte per ΣΙΓΑΤω explendum putat.

ὁ ἐπιχορηγῶν [αὐτῷ] τὴν ἐγκράτειαν. Ἀναλογι[σώμε]θα οὖν, ἀδελφοὶ, ἐκ ποίας [ὕλης] ἐγενήθημεν, ποῖοι καὶ τί[νες εἰ]σήλθομεν εἰς τὸν κόσμον, [1] [ὡς ἐκ τ]οῦ τάφου καὶ σκότους. [Ὁ ποιή]σας ἡμᾶς καὶ δημιουργήσας [εἰσή]γαγεν εἰς τὸν κόσμον αὐτοῦ, [προε]τοιμάσας τὰς εὐεργεσίας [αὐτ]οῦ, πρὶν ἡμᾶς γεννηθῆναι. [Ταῦ]τα οὖν πάντα ἐξ αὐτοῦ ἔχοντες [2] [ὀ]φείλομεν κατὰ πάντα εὐχαριστεῖν [αὐ]τῷ· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

XXXIX. *Non est, quo extollamur.*

Ἄφρονες καὶ ἀσύνετοι καὶ μωροὶ καὶ ἀπαίδευτοι χλευάζουσιν ἡμᾶς καὶ μυκτηρίζουσιν, ἑαυτοὺς βουλόμενοι ἐπαίρεσθαι ταῖς διανοίαις αὐτῶν. Τί γὰρ δύναται θνητός; ἢ τίς ἰσχὺς γηγενοῦς; Γέγραπται γάρ· [3] „οὐκ ἦν μορφὴ πρὸ ὀφθαλμῶν μου, ἀλλ' ἢ αὔραν καὶ φωνὴν ἤκουον· τί γάρ; μὴ καθαρὸς ἔσται βροτὸς ἔναντι κυρίου; ἢ ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ ἄμεμπτος ἀνὴρ, εἰ κατὰ παίδων αὐτοῦ οὐ πιστεύει, κατὰ δὲ ἀγγέλων αὐτοῦ σκολιόν τι ἐπενόησεν; [4] Οὐρανὸς δὲ οὐ καθαρὸς ἐνώπιον αὐτοῦ· [5] ἔα δε, οἱ κατοικοῦντες οἰκίας πηλίνας, ἐξ ὧν καὶ αὐτοὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ ἐσμεν. Ἔπαισεν αὐτοὺς σητὸς τρόπον, καὶ ἀπὸ πρωΐθεν ἕως ἑσπέρας οὐκ ἔτι εἰσίν· παρὰ τὸ μὴ δύνασθαι αὐτοὺς ἑαυτοῖς βοηθῆσαι ἀπώλοντο. Ἐνεφύσησεν αὐτοῖς, καὶ ἐτελεύτησαν, παρὰ τὸ μὴ ἔχειν αὐτοὺς σοφίαν. [6] Ἐπικάλεσαι δὲ, εἴ τίς σοι ὑπακούσεται, ἢ εἴ τινα ἁγίων ἀγγέλων [7] ὄψῃ· καὶ γὰρ ἄφρονα ἀναιρεῖ ὀργὴ, πεπλανημένον δὲ θανατοῖ ζῆλος. Ἐγὼ δὲ ἑώρακα ἄφρονας ῥίζας βαλόντας, ἀλλ' εὐθέως ἐβρώθη αὐτῶν ἡ δίαιτα. Πόῤῥω γένοιντο οἱ υἱοὶ αὐτῶν ἀπὸ σωτηρίας· κολαβρισθείησαν ἐπὶ θύραις ἡσσόνων, καὶ οὐκ ἔσται ὁ ἐξαιρούμενος· ἃ γὰρ ἐκείνοις ἡτοίμασται, δίκαιοι ἔδονται, αὐτοὶ δὲ ἐκ κακῶν οὐκ ἐξαίρετοι ἔσονται."

XL. *Servemus ordinem in ecclesia a Deo institutum.*

[8] Προδήλων οὖν ἡμῖν ὄντων τούτων, καὶ ἐγκεκυφότες εἰς [9] τὰ βάθη τῆς θείας γνώσεως, [10] πάντα τάξει ποιεῖν ὀφείλομεν,

1) Cfr. Ps. 138, 15.
2) Cfr. I Thess. 5, 18.
3) Job. 4, 16—18.
4) Job. 15, 15.
5) Job. 4, 19—21.
6) Job. 5, 1—5.

sciat, alium esse, qui continentiae donum ipsi tribuat. Consideremus ergo, fratres, ex qua materia facti simus, qui et quales mundum ingressi simus, [1] tanquam ex sepulchro et tenebris. Qui nos fecit et condidit, praeparatis prius benefactis suis, antequam nasceremur, in mundum suum nos introduxit. Haec igitur omnia cum ab eo habeamus, in omnibus [2] gratias ipsi agere debemus, cui est gloria in secula seculorum. Amen.

XXXIX. *Non est, quo extollamur.*

Stulti unice et insipientes, et fatui et imperiti derident nos ac subsannant, dum cogitationibus suis se extollere cupiunt. Quid enim potest mortalis, aut quale robur terrigenae? Scriptum enim est: [3] *non erat figura ante oculos meos, sed auram et vocem audiebam dicentem: quid enim? numquid homo coram Domino mundus erit, vel de operibus suis inculpabilis vir, si servis suis non confidit, et in angelis suis prava animadvertit?* [4] *Coelum quoque non est mundum ante eum;* [5] *multo minus habitantes domos luteas, ex quibus et ipsi de eodem luto sumus. Devoravit illos tanquam tinea, et a mane usque ad vesperam ultra non sunt; eo, quod non possunt sibi ipsis subvenire, perierunt. Insufflavit eis, et interierunt, quia non habebant sapientiam.* [6] *Invoca autem, si quis tibi respondeat, vel si quem sanctorum angelorum* [7] *aspicias; etenim insipientem perimit ira, stultum autem occidit zelus. Ego autem vidi stultos, radices mittentes; sed statim absumta est illorum habitatio. Longe fiant filii eorum a salute, et contemnantur ante januas minorum, et non erit, qui eripiat. Quae enim illis parata sunt, justi comedent; ipsi vero de malis non liberabuntur.*

XL. *Servemus ordinem in ecclesia a Deo institutum.*

[8] Cum igitur haec nobis sint manifesta, et in [9] profunda divinae cognitionis nos introspiciamus, [10] cuncta ordine debemus

7) Ita Ms. Rectius ὄψει.
8) Haec laudat *Clem. Alex.* l. c. p. 613.
9) Cfr. Rom. 11, 33.
10) Cfr. I Cor. 14, 40.

ὅσα ὁ δεσπότης ἐπιτελεῖν ἐ[κέλ]ευ[σε]ν κατὰ καιροὺς τεταγμένους. Τάς τε προσφορὰς παὶ λειτουργίας ἐπιτελεῖσθαι, καὶ οὐκ εἰκῆ ἢ ἀτάκτως ἐκέλευσεν γίνεσθαι, ἀλλ' ὡρισμένοις καιροῖς καὶ ὥραις. Ποῦ τε καὶ διὰ τίνων ἐπιτελεῖσθαι θέλει, αὐτὸς ὥρισεν τῇ ὑπερτάτῃ αὐτοῦ βουλήσει, ἵν' ὁσίως πάντα τὰ γινόμενα ἐν εὐδοκήσει εὐπρόσδεκτα εἴη τῷ θελήματι αὐτοῦ. Οἱ οὖν τοῖς προστεταγμένοις καιροῖς ποιοῦντες τὰς προσφορὰς αὐτῶν, εὐπρόσδεκτοί τε καὶ μακάριοι· τοῖς γὰρ νομίμοις τοῦ δεσπότου ἀκολουθοῦντες οὐ διαμαρτάνουσιν. Τῷ γὰρ ἀρχιερεῖ ἴδιαι λειτουργίαι δεδομέναι εἰσὶν, καὶ τοῖς ἱερεῦσιν ἴδιος [1] ὁ τόπος προστέτακται, καὶ λευΐταις ἴδιαι διακονίαι ἐπίκεινται· ὁ [2] λαϊκὸς ἄνθρωπος τοῖς λαϊκοῖς προστάγμασιν δέδεται.

XLI. *Continuatio.*

Ἕκαστος ὑμῶν, ἀδελφοὶ, ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι εὐχαριστείτω Θεῷ, ἐν ἀγαθῇ συνειδήσει ὑπάρχων, μὴ παρεκβαίνων τὸν ὡρισμένον τῆς λειτουργίας αὐτοῦ κανόνα, ἐν σεμνότητι. Οὐ πανταχοῦ, ἀδελφοὶ, προσφέρονται θυσίαι ἐνδελεχισμοῦ, ἢ εὐχῶν, ἢ περὶ ἁμαρτίας καὶ πλημμελίας, ἀλλ' ἢ ἐν Ἱερουσαλὴμ μόνῃ· κἀκεῖ δὲ οὐκ ἐν παντὶ τόπῳ προσφέρεται, ἀλλ' ἔμπροσθεν τοῦ ναοῦ πρὸς τὸ θυσιαστήριον, μωμοσκοπηθὲν τὸ προσφερόμενον διὰ τοῦ [3] ἀρχιερέως καὶ τῶν προειρημένων λειτουργῶν. Οἱ οὖν παρὰ τὸ καθῆκον τῆς βουλήσεως αὐτοῦ ποιοῦντές τι, θάνατον τὸ πρόστιμον ἔχουσιν. [4] Ὁρᾶτε, ἀδελφοὶ, ὅσῳ πλείονος κατηξιώθημεν γνώσεως, τοσαύτῳ μᾶλλον ὑποκείμεθα κινδύνῳ.

1) I. e. ordo sacri ministerii, ut infra c. 44 et apud *Ignat.* ad Polyc. c. 1. ad Smyrn. c. 6. Cfr. *Polyc.* ad Philipp. c. 11. Jac. Ex hoc capite et sequenti colligitur, Epistolam nostram stante adhuc templo Hierosolymitano scriptam esse. Non ignoro, quomodo per figuram quamdam grammaticam, adductis quibusdam exemplis [e. g. *Joseph.* Antiq. III, 10.], conentur istud eludere viri quidam docti [*Lardner*], qui ad Domitiani aut Trajani imperium aetatem hujus epistolae referre malunt. Verum, ni fallor, neutiquam sunt similia ab illis allata exempla huic tam simplici et historicae Clementis ῥήσει. Frey.

2) Credibile est, vocem λαϊκὸς usi-

facere, quae nos Dominus statutis temporibus peragere jussit. Oblationes scilicet et officia sacra perfici, neque temere vel inordinate fieri praecepit, sed statutis temporibus et horis. Ubi etiam et a quibus celebrari vult, ipse excelsissima sua voluntate definivit, ut religiose omnia secundum ejus beneplacitum adimpleta, accepta essent voluntati ejus. Qui ergo assignatis temporibus oblationes suas faciunt, accepti et beati sunt; Domini enim mandata sequentes non aberrant. Summo quippe sacerdoti sua munera tributa sunt, sacerdotibus [1] locus proprius assignatus est, et Levitis sua ministeria incumbunt. Homo [2] laicus praeceptis laicis constringitur.

XLI. *Continuatio.*

Unusquisque vestrum, fratres, in suo ordine, in bona conscientia, praescriptam ministerii sui regulam non transgrediens, in honestate Deo gratias agat. Non in omni loco, fratres, offeruntur sacrificia perpetua, vel votiva, vel pro peccatis et delictis, sed Hierosolymis tantum; neque illic in quovis loco fit oblatio, sed in atrio templi ad altare, diligenter prius inspecto sacrificio a [3] summo sacerdote et praedictis ministris. Qui igitur, praeter id, quod voluntati ejus consentaneum est, aliquid faciunt, mortis supplicio puniuntur. [4] Videtis, fratres, quo majori cognitione digni sumus habiti, eo graviori periculo obnoxii sumus.

tatam apud Hellenistas fuisse, ut significaretur alienus a tribu Levis, aut etiam prosapia Aaronis. Quibus verisimile fit, jam a primaevis scriptoribus Christianorum vocem *λαϊκὸς* adhibitam esse ad significandum eum, qui sacro nullo ministerio fungebatur. Cler.

3) Id erat potius sacerdotum inferioris ordinis; summo vero sacerdoti aliquali modo tribui potest hoc officium, cum sub ejus oculis peractum fuerit hoc negotium. Wott. Frey. Forte *διὰ τοῦ ἀρχιερέως κ. τ. λ.* conjungenda sunt cum *προσφέρεται ... πρὸς τὸ θυσιαστήριον.* Frey.

4) *Clem. Alex.* l. c. p. 613.

XLII. *Ordo ministrorum in ecclesia a Christo constitutus; Episcopi et Diaconi ab Apostolis ordinati.*

Οἱ ἀπόστολοι ἡμῖν [1] εὐηγγελίσθησαν ἀπὸ τοῦ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἐξεπέμφθη ὁ Χριστὸς οὖν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἀπόστολοι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ· ἐγένοντο οὖν ἀμφότερα εὐτάκτως ἐκ θελήματος Θεοῦ. Παραγγελίας οὖν λαβόντες, καὶ [2] πληροφορηθέντες διὰ τῆς ἀναστάσεως τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ [3] πιστωθέντες ἐν τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ, [4] μετὰ πληροφορίας πνεύματος ἁγίου ἐξῆλθον εὐαγγελιζόμενοι, τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ μέλλειν ἔρχεσθαι. Κατὰ χώρας οὖν καὶ πόλεις κηρύσσοντες [5] καθίστανον τὰς ἀπαρχὰς αὐτῶν, δοκιμάσαντες τῷ πνεύματι, εἰς [6] ἐπισκόπους καὶ διακόνους τῶν μελλόντων πιστεύειν. Καὶ τοῦτο οὐ καινῶς· ἐκ γὰρ δὴ πολλῶν χρόνων ἐγέγραπτο περὶ ἐπισκόπων καὶ διακόνων. Οὕτως γάρ που λέγει ἡ γραφή· [7] „καταστήσω τοὺς ἐπισκόπους αὐτῶν ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ τοὺς διακόνους αὐτῶν ἐν πίστει.“

XLIII. *Moses olim contentionem de sacerdotali dignitate ortam sedavit.*

Καὶ τί θαυμαστὸν, εἰ οἱ ἐν Χριστῷ [8] πιστευθέντες παρὰ Θεοῦ ἔργον τοιοῦτο, κατέστησαν τοὺς προειρημένους; ὅπου καὶ ὁ μακάριος, [9] „πιστὸς θεράπων ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ“, Μωϋσῆς [10] τὰ διατεταγμένα αὐτῷ πάντα ἐσημειώσατο ἐν ταῖς ἱεραῖς βίβλοις, ᾧ καὶ ἐπηκολούθησαν οἱ λοιποὶ προφῆται, συνεπιμαρτυροῦντες τοῖς ὑπ᾽ αὐτοῦ νενομοθετημένοις. Ἐκεῖνος γὰρ, ζήλου ἐμπεσόντος περὶ τῆς ἱερωσύνης, καὶ στασιαζουσῶν τῶν φυλῶν, ὁποία αὐτῶν εἴη τῷ ἐνδόξῳ ὀνόματι κεκοσμημένη, [11] ἐκέλευσεν τοὺς

1) Forte pro εὐηγγελίσαντο. Wott. Econtra Nolte (l. c. p. 236) vim Passivi in εὐηγγελίσθησαν retinens vertendum suadet: Apostolis a Domino J. Ch. evangelium nuntiatum est in nostrum commodum (ἡμῖν, Dativ. commodi).

2) Cfr. Rom. 4, 21.

3) Cfr. II Tim. 3, 14. et supra c. 15.

4) Cfr. I Thess. 1, 5.

5) In Compositis saepius usurpatur ἱστάνω, e. g. καθιστάνω. Cfr. *Scapulae* Lexic. et *Schneideri* Lex. gr. s. v. καθιστάνω. Ms. καθέστανον, male.

6) Cfr. quae annotarunt ad h. l. *Coteler. Coustant.* et *Rothe* (*Anfänge* p. 207).

7) Isai. 60, 17.

XLII. *Ordo ministrorum in ecclesia a Christo constitutus; Episcopi et Diaconi ab Apostolis ordinati.*

Apostoli nobis jussu Domini Jesu Christi [1] evangelizaverunt, Jesus Christus jussu Dei. Missus est igitur Christus a Deo, et Apostoli a Christo; et factum est utrumque ordinatim ex voluntate Dei. Itaque acceptis mandatis, et per resurrectionem Domini nostri Jesu Christi [2] plena certitudine imbuti, Deique verbo [3] confirmati, [4] cum certa Spiritus sancti fiducia egressi sunt, annunciantes regni Dei adventum. Per regiones igitur et urbes verbum praedicantes, primitias earum, spiritu cum probassent, [5] constituerunt [6] episcopos et diaconos eorum, qui credituri erant. Neque hoc quidem novum institutum fuit; multis enim retro seculis de episcopis et diaconis scriptum est. Sic enim alicubi dicit scriptura: [7] *constituam episcopos eorum in justitia, et diaconos eorum in fide.*

XLIII. *Moses olim contentionem de sacerdotali dignitate ortam sedavit.*

Et quid mirum, si, quibus in Christo a Deo hoc munus [8] commissum fuit, praedictos constituerint? quandoquidem beatus Moyses, [9] *fidelis servus in universa domo,* [10] omnia, quae ipsi mandata erant, in sacris libris notaverit; quem caeteri prophetae sequuti sunt, iis, quae ab ipso sancita sunt, testimonium pariter perhibentes. Ille enim, cum aemulatio pro sacerdotio incidisset, et tribus inter se dissentirent, quaenam illarum glorioso illo nomine ornanda esset, [11] jussit duodecem tribuum

8) *Πιστευθέντες.* Ita ex Ms. restituit Wottonus. Junius male legit *πιστεύοντες.* Cfr. Tit. 1, 3: *ἐν κηρύγματι, ὃ ἐπιστεύθην ἐγὼ κατ᾽ ἐπιταγὴν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ.*

9) Hebr. 3, 5. Num. 12, 7.

10) *Τὰ διατεταγμένα.* Ante has voces Cotelerius, Colomesius et Coustantius inserendum ducunt *ὅς.* Jac.

11) Referendo virgarum historiam (Num. c. 17) b. Clemens adjicit nonnullas circumstantias admodum verisimiles, atque ut videtur desumtas ex Hebraeorum traditionibus. Cum vero duodecim virgas ponit, eadem in sententia versatur ac *Philo Judaeus,* Lib. III de Vita Mosis (Opp. ed. Mangey, T. II. p. 162), *Augustinus* (Serm. 245. Append. T. V. ed. Bened.). Cotel.

δώδεκα φυλάρχους προσενεγκεῖν αὐτῷ ῥάβδους, ἐπιγεγραμμένας ἑκάστης φυλῆς κατ᾽ ὄνομα. Καὶ λαβὼν αὐτὰς ἔδησεν, καὶ [1] *ἐσφράγισεν τοῖς δακτυλίοις τῶν φυλάρχων, καὶ ἀπέθετο αὐτὰς εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου ἐπὶ τὴν τράπεζαν τοῦ Θεοῦ. Καὶ κλείσας τὴν σκηνὴν, ἐσφράγισεν τὰς κλεῖδας, ὡσαύτως καὶ τὰς ῥάβδους, καὶ εἶπεν αὐτοῖς· ἄνδρες ἀδελφοὶ, ἧς ἂν φυλῆς ἡ ῥάβδος βλαστήσῃ, ταύτην ἐκλέλεκται ὁ Θεὸς εἰς τὸ ἱερατεύειν καὶ λειτουργεῖν αὐτῷ. Πρωΐας δὲ γενομένης, συνεκάλεσεν πάντα τὸν Ἰσραὴλ, τὰς ἑξακοσίας χιλιάδας τῶν ἀνδρῶ[ν, καὶ ἐπε]δείξατο τοῖς φυλάρχοις [τὰς σφρα]γῖδας, καὶ ἤνοιξεν τὴ[ν σκηνὴν] τοῦ μαρτυρίου, καὶ προσ[ήνεγκεν] ῥάβδους. Καὶ εὑρέθη ἡ ῥ[άβδος] Ἀαρῶν οὐ μόνον βεβλα[στηκυῖα], ἀλλὰ καὶ καρπὸν ἔχουσα. Τί δοκεῖτε, ἀγαπητοί; Οὐ προ[ἔγνω] Μωϋσῆς τοῦτο μέλλειν [ἔσεσθαι]; Μάλιστα ᾔδει· ἀλλ᾽ ἵνα μὴ ἀκ[αταστα]σία γένηται ἐν τῷ Ἰσραὴλ, οὕτ[ως* [2] *ἐποί]ησεν,* [3] *εἰς τὸ δοξασθῆναι τ[ὸ ὄνο]μα* [4] *„τοῦ ἀληθινοῦ καὶ μόνου [Θεοῦ],“ ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.*

XLIV. *Apostolorum institutio, ne de munere sacerdotali contentio fiat. Legitime electos ac recte viventes de munere suo per nefas dejecistis.*

Καὶ οἱ ἀπόστολοι ἡμῶν ἔγνωσαν διὰ τοῦ [5] *κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι ἔρις ἔσται ἐπὶ τοῦ* [6] *ὀνόματος τῆς ἐπισκοπῆς. Διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν πρόγνωσιν εἰληφότες τελείαν κατέστησαν* [7] *τοὺς προειρημένους, καὶ* [8] *μεταξὺ* [9] *ἐπινομὴν δεδώκασιν,*

1) De hoc silent prorsus sacrae literae; censendum igitur est, petitum fuisse ex indubitata aliqua traditione. Wott.

2) *Pitra* in Spicileg. Solesmensi T. I. p. 293 legendum conjicit ἐνόησεν, quia in fragmento veteris versionis latinae a S. Paulino Nolano, ut putat, exaratae legitur *sciebat* (in Joann. Diacon. Exposit. in Pentateuch. ed. *Pitra* in Spicileg. l. c. et p. LVII.).

3) In fragmento apud *Pitram* l. c. legitur: *ut honorabilis Aaron inveniretur.*

4) Joann. 17, 3.

5) Ms. $\overline{XY}$, i. e. *Χριστοῦ.*

6) I. e. aut de *dignitate episcopali,* ut ὄνομα significat ἀξίωμα; aut de *re ipsa*, adeoque de *nomine* rem ipsam denotante. Hammond.

7) I. e. *episcopos* et *diaconos*, cfr. c. 42.

8) *Μεταξὺ* hic et infra = *μετέ-*

principes afferre sibi virgas, quae uniuscujusque tribus nomen inscriptum haberent. Quas cum accepisset, in fasciculum ligavit, et [1] annulis principum tribuum signavit, et in tabernaculo testimonii super mensam Dei deposuit eas. Clausoque tabernaculo claves similiter et virgas signavit, et dixit eis: viri fratres, cujus tribus virga germinaverit, hanc elegit Deus, quae ipsi sacra faciat et ministret. Mane autem facto congregavit universum populum Israel, sexcenta millia virorum, et tribuum principibus sigilla ostendit, tabernaculum testimonii aperuit, et virgas protulit. Et inventa est virga Aaronis non tantum germinasse, sed et fructum ferens. Quid, dilecti, vobis videtur? An hoc futurum non praesciverat Moyses? Maxime noverat; verum ne seditio in populo Israel oriretur, ita se [2] gessit, [3] ut nomen [4] *veri et solius Dei* glorificaretur, cui sit gloria in secula seculorum. Amen!

XLIV. *Apostolorum institutio, ne de munere sacerdotali contentio fiat. Legitime electos ac recte viventes de munere suo per nefas dejecistis.*

Apostoli quoque nostri per Jesum Christum [5] Dominum nostrum cognoverunt, contentionem de [6] nomine Episcopatus oborituram; ob eam ergo causam, perfecta praescientia praediti, constituerunt [7] praedictos, ac [8] deinceps [9] ordinationem dederunt,

πειτα, ut Act. 13, 42. et Barn. Epist. c. 10. Jac.

9) Ἐπινομή. a νέμω derivatum, apud antiquos de jure *pascendi in alieno* et de *depastione ignis* [Stephani Thes] usurpatur. Sed vox ista fortasse etiam a νόμος derivari potest, ita ut *praeceptum*, *ordinationem* significet. *Hammondus* et *Wottonus* verterunt: *seriem*, *modum successionis*, eo innixi, quod vox ἐπινέμω aliquando significet καταλέγειν, i. e. *catalogo adscribere*. *Hesychio* ἐπίνομος est = κληρονόμος, quo fultus *Rothe* (Anfäng. p. 374 sq.) reddit: *testamentarische Verfügung*, quasi Apostoli *vi testamenti* ordinassent, ipsis (Apostolis) defunctis (ἐὰν κοιμηθῶσιν) ipsorum (Apostolorum) munus (τὴν λειτουργίαν αὐτῶν), presbyteros et diaconos (ἐπισκοπή sensu latiori) eligendi, ad alios probatos et eximios viros (i. e. *Episcopos* nostro sensu) transire debere. *Rothe* enim autumat, *brevi* tantum ante mortem suam Apostolos ordinem Episcopatus instituisse, quum antea non nisi Presbyteri (qui et Episcopi vocabantur) et Diaconi existerent. Sed viro docto accedere nobis non lubet, ut ex nostra versione latina

ὅπως, ἐὰν κοιμηθῶσιν, διαδέξωνται ἕτεροι δεδοκιμασμένοι ἄνδρες τὴν λειτουργίαν αὐτῶν. Τοὺς οὖν [1] κατασταθέντας ὑπ' ἐκείνων, ἢ μεταξὺ ὑφ' ἑτέρων [2] ἐλλογίμων ἀνδρῶν, [3] συνευδοκησάσης τῆς ἐκκλησίας πάσης, καὶ λειτουργήσαντας ἀμέμπτως τῷ ποιμνίῳ τοῦ Χριστοῦ μετὰ ταπεινοφροσύνης, ἡσύχως καὶ ἀβαναύσως, μεμαρτυρημένους τε πολλοῖς χρόνοις ὑπὸ πάντων, τούτους οὐ δικαίως νομίζομεν ἀποβαλέσθαι τῆς λειτουργίας. Ἁμαρτία γὰρ οὐ μικρὰ ἡμῖν ἔσται, ἐὰν τοὺς ἀμέμπτως καὶ ὁσίως προσενεγκόντας τὰ [4] δῶρα τῆς ἐπισκοπῆς ἀποβάλωμεν. Μακάριοι οἱ προοδοιπορήσαντες πρεσβύτεροι, οἵτινες ἔγκαρπον καὶ τελείαν ἔσχον τὴν [5] ἀνάλυσιν· οὐ γὰρ εὐλαβοῦνται, μή τις αὐτοὺς μεταστήσῃ ἀπὸ τοῦ ἱδρυμένου αὐτοῖς τόπου. Ὁρῶμεν γάρ, ὅτι ἐνίους ὑμεῖς μετηγάγετε καλῶς πολιτευομέν[ους] ἐκ τῆς ἀμέμπτως αὐτοῖς [6] τετιμημένης λειτουργίας.

XLV. *Improborum est, justos vexare et dejicere.*

Φιλόνεικ[οί] ἐστε, ἀδελφοί, καὶ ζηλωταὶ περὶ [μὴ] [7] ἀνηκόντων εἰς σωτηρίαν. [8] Ἐγ[κύπτετε] εἰς τὰς γραφάς, τὰς ἀληθεῖς [ῥήσεις] [9] πνεύματος τοῦ ἁγίου. [10] Ἐπίστασθε, [ὅτι οὐ]δὲν ἄδικον, οὐδὲ παραπε[ποιη]μένον γέγραπται ἐν αὐταῖς. [Οὐ γὰρ ε]ὑρήσετε δικαίους ἀποβε[βλημ]ένους ἀπὸ ὁσίων ἀνδρῶν. [Ἐδι]ώχθησαν δίκαιοι, ἀλλ' ὑπὸ ἀνό[μω]ν· [11] ἐφυλακίσθησαν, ἀλλ' ὑπὸ [ἀν]οσίων· ἐλιθάσθησαν ὑπὸ πα[ραν]όμων· ἀπεκτάνθησαν [ὑπ]ὸ τῶν μιαρῶν, καὶ ἄδικον ζῆλον [ἀ]νειληφότων. Ταῦτα πάσχοντες [ε]ὐκλεῶς ἤνεγκαν. [Τί γ]ὰρ εἴπωμεν, ἀδελφοί; [12] Δανιὴλ ὑπὸ τῶν φοβουμένων τὸν Θεὸν [ἐ]βλήθη εἰς

elucet. Nolte (l. c. p. 228) conjicit: ἔτι νόμον δεδώκασιν. In fragmento pervetustae versionis latinae (in Spicilegio Solesm. l. c. cfr. p. 112. not. 2) legitur: *hanc formam tenentes*; ἐπινομὴ = *forma* = praeceptum.

1) Locus hic, si quis alius, apprime utilis ad intelligendum, quae fuerint partes Cleri et Plebis in Episcoporum ordinatione. Κατάστασις ad Apostolos et Episcopos, συνευδόκησις ad Plebem spectabat. Rem optime illustrant *Cyprianus* Ep. 68. ed. Bened. (67 ed. Fell.) et *Origenes*, hom. 6 in Levit. (Opp. T. II. p. 216. ed. Bened.). Fell.

2) A Tito, Timotheo et aliis coadjutoribus Apostolorum, quibus munus, Episcopos, Presbyteros et Diaconos instituendi, commissum erat.

3) De *suffragio* populi cfr. *Cyprian.* Ep. 55. p. 82, Ep. 68. p. 118. ed.

ut, quum illi decessissent, ministerium eorum alii viri probati exciperent. [1] Constitutos itaque ab illis, vel deinceps ab aliis [2] viris eximiis [3] consentiente universa ecclesia, quique inculpate gregi Christi deservierunt cum humilitate, quiete, nec illiberaliter, et longo tempore ab omnibus testimonium praeclarum reportarunt, hos putamus munere suo non juste dejici. Non enim leve erit peccatum nostrum, si eos, qui sancte et sine reprehensione [4] munera obtulerunt, episcopatu ejicimus. Beati presbyteri, viam prius emensi, qui fructuosam perfectamque [5] dissolutionem consequuti sunt; non enim verentur, ne quis eos transferat de loco ipsis constituto. Videmus enim, quod vos nonnullos honeste viventes ab officio, [6] quod inculpate et cum honore exequebantur, dimovistis.

XLV. *Improborum est, justos vexare et dejicere.*

Contentiosi estis, fratres, et in rebus, [7] quae ad salutem minime pertinent, accensi zelo. Scripturas diligenter [8] inspicite, quae [9] Spiritus sancti vera sunt oracula. [10] Attendite, in illis nihil injustum neque perversum scriptum esse. Non enim a viris sanctis invenietis justos rejectos. Persecutionem passi sunt justi, sed ab iniquis; [11] in carcerem sunt conjecti, sed ab impiis; lapidati sunt, sed a nefariis; occisi sunt, sed a scelestis et injusto zelo abreptis. Haec patientes gloriose tulerunt. Quid enim, fratres, dicemus? [12] Daniel in speluncam leonum

Bened. 1726: *sacerdos plebe praesente sub omnium oculis deligatur, et dignus atque idoneus publico judicio ac testimonio comprobetur, ... ut plebe praesente vel detegantur malorum crimina, vel bonorum merita praedicentur.*

4) I. e. *sacrificia novi foederis*, cfr. Constit. Apost. Lib. VIII. c. 12: οἱ διάκονοι προσαγέτωσαν τὰ δῶρα τῷ ἐπισκόπῳ πρὸς τὸ θυσιαστήριον.

5) Cfr. II Tim. 4, 6: ὁ καιρὸς τῆς ἐμῆς ἀναλύσεως ἐφέστηκεν.

6) Τετιμημένης λειτουργίας. Cum sedulam curam iis praestare soliti simus, quae in honore ac pretio habemus, λειτουργίαν τιμᾶν dicuntur, qui munera sua diligenter obeunt. Davis.

7) Ἀνηκόντων εἰς σωτηρίαν. Eandem locutionem legas apud S. *Barnab.* c. 17.

8) Ms. ἐν[κύπτετε]. Cfr. c. 40.

9) Ad tertiam personam SS. Trinitatis hoc refert *Klee,* Dogmengesch. I, 210.

10) Ms. ἐπίστασθαι, male.

11) Ita Ms. teste Jacobsono.

12) Dan. 6, 16.

λάκκον λεόντων; [1] [Ἢ] Ἀνανίας καὶ Ἀζαρίας καὶ Μισαὴλ ὑπὸ τῶν θρησκευόντων τὴν μεγαλοπρεπῆ καὶ ἔνδοξον θρησκείαν τοῦ ὑψίστου κατείρχθησαν εἰς κάμινον πυρός; [2] Μηδαμῶς τοῦτο γένοιτο. Τίνες οὖν οἱ ταῦτα δράσαντες; Οἱ στυγητοὶ καὶ πάσης κακίας πλήρεις εἰς τοσοῦτο [3] ἐξήρισαν θυμοῦ, ὥστε τοὺς ἐν ὁσίᾳ καὶ ἀμώμῳ προθέσει δουλεύοντας τῷ Θεῷ [4] εἰς αἰκίαν περιβαλεῖν, μὴ εἰδότες, ὅτι ὁ ὕψιστος ὑπέρμαχος καὶ ὑπερασπιστής ἐστιν τῶν ἐν καθαρᾷ συνειδήσει λατρευόντων τῷ [πα]ναρέτῳ ὀνόματι αὐτοῦ· ᾧ ἡ δόξ[α εἰς] τοὺς αἰῶνας τῶν αἰ[ώνων. Ἀ]μήν. [Ο]ἱ δὲ ὑπομένοντες ἐν πεποιθήσει δόξαν καὶ τιμὴν ἐκληρονόμησαν, ἐπήρθησάν τε καὶ [5] ἐπαφρόδιτοι ἐγένοντο ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ μνημοσύνῳ αὐτῶν, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

XLVI. *Adhaereamus justis. Dissensio vestra perniciosa est.*

Τοιούτοις οὖν ὑποδείγμασι κολληθῆναι καὶ ἡμᾶς δεῖ, ἀδελφοί. Γέγραπται γάρ· [6] „κολλᾶσθε τοῖς ἁγίοις, ὅτι οἱ κολλώμενοι αὐτοῖς ἁγιασθήσονται.“ Καὶ πάλιν ἐν ἑτέρῳ τόπῳ λέγει· [7] „μετὰ ἀνδρὸς ἀθώου ἀθῶος ἔσῃ, καὶ μετ' ἐκλεκτοῦ ἐκλεκτὸς ἔσῃ, καὶ μετὰ στρεβλοῦ διαστρέψεις.“ Κολληθῶμεν οὖν τοῖς ἀθώοις καὶ δικαίοις· εἰσὶν δὲ οὗτοι ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ. [8] Ἵν[α] τί ἔρεις, καὶ θυμοὶ, καὶ διχοστασίαι, καὶ σχίσματα, πόλεμός τε ἐν ὑμῖν; [9] Ἢ οὐχὶ ἕνα Θεὸν ἔχομεν καὶ ἕνα Χριστόν; καὶ ἓν [10] πνεῦμα τῆς χάριτος τὸ ἐκχυθὲν ἐφ' ἡμᾶς, καὶ μία κλῆσις ἐν Χριστῷ; Ἵνα τί διέλκομεν καὶ διασπῶμεν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ, καὶ στασιάζομεν πρὸς τὸ σῶμα τὸ ἴδιον, καὶ εἰς τοσαύτην [11] ἀπόνοιαν ἐρχόμεθα, ὥστε ἐπιλαθέσθαι ἡμᾶς, ὅτι μέλη ἐσμὲν ἀλλήλων; Μνήσθητε τῶν λόγων Ἰησοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν. Εἶπε γάρ· [12] „οὐαὶ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ· καλὸν ἦν αὐτῷ, εἰ οὐκ ἐγεννήθη, ἢ ἕνα τῶν ἐκλεκτῶν μου σκανδαλίσαι· κρεῖττον ἦν αὐτῷ, περι-

1) Dan. 3, 20.

2) Ms. μηθαμῶς.

3) Male nonnulli textum immutare voluerunt. De voce ἐξερίζω v. *Steph.* Thes. (edit. nov.) et *Passow,* Lex. gr.

4) Lege εἰς αἰκίαν πυρὶ περιβαλεῖν, *ut cruciandi causa igne circumdarent.* Birr. Gall. Sed lectio Ms. omnino retinenda est. Wott. Jac.

5) Sic nos legendum putamus. Ms. habet ἔπαφρον i. e. quod spuma obductum renidet et albescit. *Davisius* conjicit ἐπαιθέριοι, *Boisius* ἐλαφροὶ, *solutis vinculis*, vel ἀνέπαφοι, *intacti* sc. *ab igne.*

6) Non est in S. Scriptura. Cfr.

ab eis, qui Deum timebant, conjectus est? [1] An Ananias, Azarias et Misael conclusi sunt in fornacem ignis ab eis, qui magnificum et gloriosum altissimi cultum observabant? [2] Absit prorsus! Quinam igitur haec patrarunt? Abominandi et omni malitia pleni eo furoris [3] rixati sunt, ut eos, qui in sancta et inculpata voluntate Deo servierunt, [4] tormentis injecerint, ignorantes, Altissimum propugnatorem et defensorem eorum esse, qui in pura conscientia nomen ejus virtute plenum colunt, cui sit gloria in secula seculorum, Amen! Illi vero, in fiducia patienter tolerantes, gloriae et honoris haeredes facti sunt, et a Deo exaltati et [5] gratiosi sunt effecti in memoria ipsorum, in secula seculorum, Amen!

XLVI. *Adhaereamus justis. Dissensio vestra perniciosa est.*

Talibus igitur exemplis et nos adhaerere oportet, fratres. Scriptum enim est: [6] *Sanctis vos adjungite, quia, qui illis adhaerent, sanctificabuntur.* Et rursus in alio loco: [7] *cum viro innocente innocens eris, et cum electo electus eris, et cum perverso perverteris.* Quare innocentibus et justis jungamus nos; ii enim sunt electi Dei. [8] Cur inter vos sunt contentiones, irae, dissensiones, schismata et bellum? [9] Nonne unum Deum et unum Christum habemus? Nonne unus est [10] Spiritus gratiae, qui super nos effusus est, et una vocatio in Christo? Cur divellimus et discerpimus membra Christi, et contra proprium corpus seditionem movemus, eoque [11] vesaniae devenimus, ut alios aliorum membra esse obliviscamur? Recordamini verborum Jesu Domini nostri. Dixit enim: [12] *vae homini illi! Bonum erat ei, si natus non fuisset, quam ut unum ex electis meis scandalizaret; melius erat, ut ei mola circum-*

Clem. Alex. Strom. V, 8. p. 677. ed. Pott. Venet.

7) Ps. 17. 26. 27.

8) Cfr. Jac. 4, 1.

9) Cfr. Ephes. 4, 4—6.

10) Hoc de tertia persona SS. Trinitatis explicat *Klee, Dogm.Gesch.* I. p. 210. Cfr. supra c. 45. p. 115. Not. 9.

11) Cfr. supra c. 1. p. 52.

12) Quod antiquis non insolens fuit, multa testimonia Clemens in unum conjungit: nempe Matth. 26, 24. Luc. 17, 2. Matth. 18, 6. Marc. 9, 42. Cotel. Citantur eadem a *Clem. Alex.* Strom. III, 18. p. 561.

τεθῆναι μύλον, καὶ καταποντισθῆναι εἰς τὴν θάλασσαν, ἢ ἕνα τῶν μικρῶν μου σκανδαλίσαι.“ Τὸ σχίσμα ὑμῶν πολλοὺς διέστρεψεν, πολλοὺς εἰς ἀθυμίαν ἔβαλεν, πολλοὺς εἰς δισταγμὸν, τοὺς πάντας ἡμᾶς εἰς λύπην· καὶ ἐπίμονος ὑμῶν ἐστιν ἡ στάσις.

XLVII. *Discordia vestra recens pejor est priori, quae Pauli temporibus fuit.*

Ἀναλάβετε τὴν [1] ἐπιστολὴν τοῦ μακαρίου Παύλου τοῦ ἀποστόλου. Τί πρῶτον ὑμῖν ἐν [2] ἀρχῇ τοῦ εὐαγγελίου ἔγραφεν; Ἐπ' ἀληθείας πνευματικῶς ἐπέστειλεν ὑμῖν, περὶ αὐτοῦ τε καὶ Κηφᾶ τε καὶ Ἀπολλὼ, διὰ τὸ καὶ τότε προσκλίσεις ὑμᾶς πεποιῆσθαι. Ἀλλ' ἡ πρόσκλισις ἐκείνη [3] ἥττονα ἁμαρτίαν ὑμῖν προσήνεγκεν· προσεκλίθητε γὰρ ἀποστόλοις μεμαρτυρημένοις, καὶ ἀνδρὶ δεδοκιμασμένῳ παρ' αὐτοῖς. Νυνὶ δὲ κατανοήσατε, τίνες ὑμᾶς διέστρεψαν, καὶ τὸ [4] σεμνὸν τῆς περιβοήτου φιλαδελφίας ὑμῶν ἐμείωσαν. Αἰσχρὰ, ἀγαπητοὶ, καὶ λίαν αἰσχρὰ, καὶ ἀνάξια τῆς ἐν Χριστῷ ἀγωγῆς, ἀκούεσθαι, τὴν βεβαιοτάτην καὶ [5] ἀρχαίαν Κορινθίων ἐκκλησίαν δι' ἓν ἢ δύο πρόσωπα στασιάζειν πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους. Καὶ αὕτη ἡ ἀκοὴ οὐ μόνον εἰς ἡμᾶς ἐχώρησεν, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς [6] ἑτεροκλινεῖς ὑπάρχοντας ἀφ' ἡμῶν· ὥστε καὶ [7] βλασφημίας ἐπιφέρεσθαι τῷ ὀνόματι κυρίου διὰ τὴν ὑμετέραν ἀφροσύνην, ἑαυτοῖς δὲ κίνδυνον ἐπεξεργάζεσθαι.

XLVIII. *Redeatis ad fraterni amoris studium.*

Ἐξάρωμεν οὖν τοῦτο ἐν τάχει, καὶ προσπέσωμεν τῷ δεσπότῃ, καὶ κλαύσωμεν ἱκετεύοντες αὐτὸν, ὅπως ἵλεως γενόμενος ἐπικαταλλαγῇ ἡμῖν, καὶ ἐπὶ τὴν σεμνὴν τῆς φιλαδελφίας ἡμῶν [[8] καὶ] ἁγνὴν ἀγωγὴν ἀποκαταστήσῃ ἡμᾶς. Πύλη γὰρ δικαιοσύνης ἀνεῳγυῖα εἰς ζωὴν αὕτη, καθὼς γέγραπται· [9] „ἀνοίξατέ μοι

1) I Cor. 3, 13 sqq.
2) I. e. primis evangelicae praedicationis temporibus.
3) Ita DAVIS., Ms. ἧττον.
4) Cfr. supra c. 1. p. 52.
5) I. e. *in ipsis Evangelii primordiis fundata.* Nequaquam solide ex hoc epitheto inferunt viri docti, tempore demum Domitiani aut Trajani scriptam fuisse hanc epistolam,

poneretur, et demergeretur in mare, quam ut unum de pusillis meis scandalizaret. Schisma vestrum multos pervertit, multos in animi dejectionem, multos in vacillationem, omnes nos in tristitiam conjecit, nos omnes moerore affecit; et adhuc seditio vestra persistit.

XLVII. *Discordia vestra recens pejor est priori, quae Pauli temporibus fuit.*

[1] Epistolam beati Pauli Apostoli in manus sumite. Quid primum vobis in [2] principio Evangelii scripsit? Certe divinitus inspiratus de seipso, de Cepha et Apollo ad vos literas dedit, quia etiam tum inter vos factiones et partium studia fuerant. Sed factio ista [3] minus vobis intulit peccatum; propendebatis enim in Apostolos praeclaro testimonio celebres, et in virum ab illis probatum. Nunc vero, qui sint, qui nos perverterint, et [4] nominatissimi amoris vestri fraterni decus imminuerint, vobiscum perpendite. Turpia, fratres, turpia valde, et christiana vivendi ratione indigna audire debemus, firmissimam scilicet et [5] antiquam Corinthiorum ecclesiam propter unum aut alterum hominem contra presbyteros seditionem movere. Et hic quidem rumor non tantum ad nos, sed ad eos etiam, qui a nobis [6] alieni sunt, manavit; ita, ut propter vestram amentiam [7] blasphemiae nomini Domini inferantur, et vobis ipsis periculum creetur.

XLVIII. *Redeatis ad fraterni amoris studium.*

Auferamus igitur hoc celeriter; pedibus Domini advolvamur, et flentes suppliciter imploremus eum, ut propitius factus nobis reconcilietur, et pristinae nostrae decorae [8] et castae fraterni amoris conversationi nos restituat. Haec enim vita porta justitiae est ad vitam aperta, sicut scriptum est: [9] *aperite mihi*

cum tempore Neronis *antiqua* nequiverit appellari ecclesia. FREY.

6) I. e. *ad paganos.* Clemens respicit ad Rom. 2, 24.

7) Cfr. Rom. 2, 24. I Tim. 6, 1.

8) *Καὶ* inserendum esse, existimat *Wottonus*, quia apud *Clem. Alex.* est, qui hunc locum laudat Strom. IV, 17. p. 613. ed. Venet.

9) Ps. 117, 19. 20. Haec et sequentia citantur a *Clem. Alex.* Strom. I, 7. p. 338. 339. ed. Venet.

πύλας δικαιοσύνης· εἰσελθὼν ἐν αὐταῖς [1] ἐξομολογήσομαι τῷ κυρίῳ· αὕτη ἡ πύλη τοῦ κυρίου· δίκαιοι εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ.“ [2] Πολλῶν οὖν πυλῶν ἀνεῳγυιῶν, ἡ ἐν δικαιοσύνῃ αὕτη ἐστὶν [3] ἡ ἐν Χριστῷ, ἐν ᾗ μακάριοι πάντες οἱ εἰσελθόντες, καὶ κατευθύνοντες τὴν πορείαν αὐτῶν ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ, ἀταράχως πάντα ἐπιτελοῦντες. Ἤτω τις πιστὸς, ἤτω δυνατὸς γνῶσιν ἐξειπεῖν, ἤτω σοφὸς ἐν διακρίσει λόγων, ἤτω ἁγνὸς ἐν ἔργοις· [4] τοσούτῳ γὰρ μᾶλλον ταπεινοφρονεῖν ὀφείλει, ὅσῳ δοκεῖ μᾶλλον μείζων εἶναι, [5] καὶ ζητεῖν τὸ κοινωφελὲς πᾶσιν, καὶ μὴ τὸ ἑαυτοῦ.

XLIX. *Charitatis encomium.*

Ὁ ἔχων ἀγάπην ἐν Χριστῷ, τηρησάτω τὰ τοῦ Χριστοῦ παραγγέλματα. [6] Τὸν δεσμὸν τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τίς δύναται ἐξηγήσασθαι; Τὸ μεγαλεῖον τῆς καλλονῆς αὐτοῦ τίς ἀρκεῖ, ὡς ἔδει, εἰπεῖν; [7] Τὸ ὕψος, εἰς ὃ ἀνάγει ἡ ἀγάπη, ἀνεκδιήγητόν ἐστιν. Ἀγάπη κολλᾷ ἡμᾶς τῷ Θεῷ· [8] ἀγάπη καλύπτει πλῆθος ἁμαρτιῶν· ἀγάπη πάντα ἀνέχεται, πάντα μακροθυμεῖ· οὐδὲν βάναυσον ἐν ἀγάπῃ, οὐδὲν ὑπερήφανον· ἀγάπη σχίσμα οὐκ ἔχει, ἀγάπη οὐ στασιάζει, ἀγάπη πάντα ποιεῖ ἐν ὁμονοίᾳ· ἐν τῇ ἀγάπῃ ἐτελειώθησαν πάντες οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ· δίχα ἀγάπης οὐδὲν εὐάρεστόν ἐστιν τῷ Θεῷ. Ἐν ἀγάπῃ προσελάβετο ἡμᾶς ὁ δεσπότης· διὰ τὴν ἀγάπην, ἣν ἔσχεν πρὸς ἡμᾶς, [9] τὸ αἷμα αὐτοῦ ἔδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ κύριος ἡμῶν, ἐν θελήματι Θεοῦ, [10] καὶ τὴν σάρκα ὑπὲρ τῆς σαρκὸς ἡμῶν, καὶ τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

L. *Oremus, ut digni habeamur charitate.*

Ὁρᾶτε, ἀγαπητοὶ, πῶς μέγα καὶ θαυμαστόν ἐστιν ἡ ἀγάπη, καὶ τῆς τελειότητος αὐτῆς οὐκ ἔστιν ἐξήγησις. Τίς ἱκανὸς ἐν αὐτῇ εὑρ[εθῆναι], εἰ μὴ οὓς ἂν καταξιώσῃ [ὁ Θεός; Εὐχώ-

1) Ms. ἐξομολογήσωμαι. Vocales *O* et *Ω* saepius in codice nostro permutantur. Jac.

2) Citantur haec a *Clem. Alex.* Strom. VI, 8. p. 772. ed. Venet., tanquam ex S. Barnaba, lapsu memoriae, vel levi incuria aut errore; supra enim (Strom I, 7. p. 339) Clementi, ut mihi videtur, ea tribuit. Jac. Cfr. Matth. 7, 13. 14.

3) De porta, quae est Christus, cfr. *Hermae* Pastor. III, 9, 12.

4) Cfr. Matth. 23, 11.

5) Cfr. I Cor. 10, 33. Haec laudat

portas justitiae; ingressus in eas [1] *confitebor Domino; haec porta Domini, justi intrabunt in eam.* [2] Cum igitur multae portae apertae sint, ea, quae est justitiae, eadem et [3] in Christo est; beati omnes, qui in eam intrarunt, et iter suum in sanctitate et justitia direxerunt, omnia imperturbate peragentes. Sit aliquis fidelis, sit potens in enarranda cognitione sublimiori, sit sapiens in sermonum dijudicatione, sit castus in operibus; [4] tanto humilior esse debet, quanto major esse videtur, [5] et quaerere debet, quod omnibus utile est, non solum sibi.

XLIX. *Charitatis encomium.*

Qui charitatem in Christo habet, servet Christi mandata. [6] Vinculum charitatis Dei quis potest enarrare? Quis pulchritudinis ejus magnificentiam, prout par est, eloqui valet? [7] Altitudo, ad quam evehit, charitas inenarrabilis est. Charitas nos Deo agglutinat; [8] charitas peccatorum multitudinem tegit; charitas omnia sustinet, omnia patienter tolerat; nihil sordidum in charitate, nihil superbum; charitas schisma non habet; charitas seditionem non movet; charitas omnia in concordia facit; in charitate omnes Dei electi perfecti sunt facti; sine charitate nihil Deo acceptum est. In charitate nos Dominus sibi assumsit; propter charitatem, quam erga nos habuit, Dominus noster Jesus Christus voluntate divina [9] sanguinem suum pro nobis tradidit, [10] et carnem pro carne nostra, et animam pro animabus nostris.

L. *Oremus, ut digni habeamur charitate.*

Videtis, dilecti, quam magna et admiranda sit charitas, et quod perfectio ejus nequeat enarrari. Quis est idoneus, ut in ipsa inveniatur, praeter eos, quos Deus dignos esse voluerit?

Clem. Alex. Strom. IV, 18. p. 613.

6) Cfr Coloss. 3, 14. Citantur haec a B. *Hieronymo,* Opp. T. VII. p. 606. ed. Vallars.

7) Habentur haec usque ad *καταξιώσῃ ὁ Θεός* cap. seq. a *Clem. Alex.* Strom. IV, 18. p. 613 multo compendiosius. Jac.

8) I Petr. 4, 8. I Cor. 13, 4 sqq. Jac. 5, 20.

9) Gal. 1, 4. Joh. 3, 16. I Joh. 4, 9. 10.

10) Paene eadem habentur a b. *Irenaeo*, Lib. V. c. 1. n. 1. p. 292 (ed. Mass.), forsan respiciente hunc locum.

με]θα οὖν καὶ αἰτώμεθα [1] ἀπ[ὸ τοῦ ἐλέ]ους αὐτοῦ, ἵνα ἐν ἀγάπῃ [ζῶμεν], δίχα προσκλίσεως ἀνθρ[ωπίνης], ἄμωμοι. [2] Αἱ γενεαὶ πᾶσαι [3] [ἀπὸ Ἀδὰμ] ἕως τῆςδε ἡμέρας παρῆ[λθον], ἀλλ' οἱ ἐν ἀγάπῃ τελειωθέν[τες], κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν, ἔχου[σιν] χῶρον εὐσεβῶν· οἳ [4] φανερ[οῦν]ται ἐν τῇ ἐπισκοπῇ τῆς βασιλ[είας] τοῦ Χριστοῦ. Γέγραπται γάρ· [5] „εἴςελ[θε] εἰς τὰ ταμεῖα μικρὸν [6] ὅσον ὅσο[ν], ἕως οὗ παρέλθῃ ἡ ὀργὴ καὶ θ[υμός] μου, [7] καὶ μνησθήσομαι ἡμέρ[ας] ἀγαθῆς, καὶ ἀναστήσω ὑμᾶς [ἐκ] τῶν θηκῶν ὑμῶν.“ Μακάριοί ἐσμεν, ἀγαπητοὶ, εἰ τὰ [προσ]τάγματα τοῦ Θεοῦ ἐποιοῦμεν ἐ[ν ὁ]μονοίᾳ ἀγάπης, εἰς τὸ ἀφεθῆ[ναι] ἡμῖν [8] δι' ἀγάπης τὰς ἁμαρτίας [9] ἡ[μῶν]. Γέγραπται γάρ· [10] „μακάριοι, ὧν [ἀφέ]θησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἐπεκ[αλύ]φθησαν αἱ ἁμαρτίαι. Μακάριος [ἀνὴρ], [11] οὗ οὐ μὴ λογίσηται κύριος ἁμαρτίαν, οὐδέ ἐστιν ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ δόλος.“ Οὗτος ὁ μακαρισμὸς ἐ[γέ]νετο ἐπὶ τοὺς ἐκλελεγμένους ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμ[ῶν], ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

LI. *Dissidii participes, praesertim auctores, confiteantur peccatum ipsorum.*

Ὅσα [οὖ]ν παρέ[βη]μεν διά τινος τῶν [τοῦ] ἀντικε[ιμέ]νου [12], ἀξιώσωμεν [συγγνώμην]· καὶ ἐκεῖνοι δὲ, οἵτινες ἀρχηγ[οὶ τῆς] στάσεως καὶ διχοστασίας ἐγεν[ήθ]ησαν, ὀφείλουσιν τὸ κοινὸν τῆς ἐλπίδος σκοπεῖν. Οἱ γὰρ μετὰ φόβου καὶ ἀγάπης πολιτευόμενοι ἑαυτοὺς θέλουσιν μᾶλλον [13] αἰκίαις περιπίπτειν, ἢ τοὺς πλησίον· μᾶλλον δὲ ἑαυτῶν κατάγνωσιν φέρουσιν, ἢ τῆς παραδεδομένης ἡμῖν καλῶς καὶ δικαίως ὁμοφωνίας. Καλὸν γ[ὰρ] ἀνθρώπῳ ἐξομολογεῖσθαι περὶ τ[ῶν] παραπτωμάτων,

1) Ita *Jacobsonus*, Msto accuratius inspecto.

2) *Clem. Alex.* l. c. p. 614.

3) Nullam lacunam indicant Gall. Schœnem. et alii; sed in Msto. spatium certe exstat. Jac.

4) Φανερ[ωθήσον]ται legunt Junius et Gallandius, Clementem Alex. secuti. Sed forma contractior, quam a LXX Int. frequentatam saepissime usurpant scriptores ecclesiastici, melius certe cum lacunae spatio congruit. Jac.

5) Isai. 26, 20. Sensus est: *aliquot temporis sepulchris erunt tecti, tunc resurgent.*

6) Ὅσον geminatum habes etiam Hebr. 10, 37. Jac.

7) Simile nonnihil habes in libro

Oremus igitur et petamus [1] ab illius misericordia, ut in charitate vivamus, sine propensione aliqua humana, et inculpati. [2] Generationes omnes [3] ab Adam usque in hodiernum diem praeterierunt; qui vero per Dei gratiam in charitate sunt consummati, locum piorum obtinent, et in visitatione regni Christi [4] manifestabuntur. Scriptum enim est: [5] *ingredere in cubicula paululum* [6] *quantulumcunque, donec ira mea et furor pertranseat;* [7] *et recordabor diei boni, et suscitabo vos e sepulchris vestris.* Beati sumus, dilecti, si praecepta Domini in charitatis concordia impleverimus, ut per [8] charitatem peccata [9] nostra nobis remittantur. Scriptum enim est: [10] *beati, quorum remissae sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata. Beatus vir,* [11] *cujus peccatum Dominus non imputabit, neque est in ore ejus dolus.* Haec beatitudinis praedicatio ad eos pertinet, qui per Jesum Christum Dominum nostrum a Deo sunt electi, cui sit gloria in secula seculorum. Amen.

LI. *Dissidii participes, praesertim auctores, confiteantur peccatum ipsorum.*

Quaecunque igitur per aliquas adversarii [12] suggestiones deliquimus, veniam et indulgentiam imploremus; illi vero, qui seditionis et dissensionis principes exstiterunt, communem spem contemplari debent. Qui enim in timore et charitate vitam degunt, se ipsos potius quam proximos in [13] cruciatus incidere volunt, et se ipsos potius quam pulchre et juste traditam nobis consensionem subire vituperationem volunt. Melius enim est homini, peccata sua confiteri, quam indurare cor suum; prout

apocrypho IV Esdr. 2, 16. Colomes. Gallandius vix dubitat, quin S. Pater respexerit ad illud Ezech. 37, 12. 13.

8) Animadverte, hic Clementem eandem plane vim *charitati* ad remissionem peccatorum seu justificationem consequendam tribuere, quam tribuit *fidei* Apostolus Paulus.

9) Ita legendum, teste Jacobsono.

10) Ps. 32, 1. 2.

11) *Οὗ οὐ.* Ita se habet Cod. ms., Vat. Codex LXX interpr. exhibet *ᾧ*. Sic S. Paulus ad Rom. 4, 8. Wott.

12) Sc. *δόλων* vel *ἐνεδρῶν*. Wott. *Ὁ ἀντικείμενος*, *contrarius* = Satanas, cfr. Epist. *Barn.* c. 2.

13) Ms. *οἰκίαις*.

ἢ σκληρῦναι τὴν καρδίαν αὐτ[οῦ], καθὼς ἐσκληρύνθη ἡ καρδία τῶν [1] στασιαζόντων πρὸς τὸν θεράποντα τοῦ Θεοῦ Μωϋσῆν· ὧν τὸ [κρί]μα πρόδηλον ἐγενήθη. Κατέβησαν γὰρ εἰς ᾅδου ζῶντες, καὶ θά[νατος κατέπιεν α]ὐτούς. [2] Φαραὼ καὶ ἡ στρα-[τιὰ αὐτ]οῦ, καὶ πάντες οἱ ἡγούμεν[οι Αἰγ]ύπτου, τά τε ἅρματα καὶ οἱ [ἀναβά]ται αὐτῶν οὐ δι' ἄλλην τινὰ [αἰτία]ν ἐβυθίσθησαν εἰς θάλασσαν [ἐρυθρ]ὰν, καὶ ἀπώλοντο, ἀλλὰ διὰ [τὸ σκλη]ρυνθῆναι αὐτῶν τὰς ἀσυ[νέτου]ς καρδίας, μετὰ τὸ γενέσθαι [τὰ σημ]εῖα [καὶ] τὰ τέρατα ἐν γῇ Αἰγύ[πτου] διὰ [τοῦ θ]εράποντος τοῦ Θεοῦ [Μ]ωϋσέως.

LII. *Talis confessio Deo placet.*

[3] Ἀπροσδεὴς, ἀδελφοὶ, [ὁ] δεσπότης ὑπάρχει τῶν ἁπάντων· [οὐ]δὲν οὐδενὸς χρήζει, εἰ μὴ τὸ [ἐξ]ομολογεῖσθαι αὐτῷ. Φησὶ γὰρ [ὁ] ἐκλεκτὸς Δαβίδ· [4] „ἐξομολογήσομαι τῷ κυρίῳ, καὶ ἀρέσει αὐτῷ ὑπὲρ μόσχον νέον, κέρατα ἐκφέροντα καὶ ὁπλάς· ἰδέτωσαν πτωχοὶ καὶ εὐφρανθήτωσαν.“ Καὶ πάλιν λέγει· [5] „θῦσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰ[νέ]σεως, καὶ ἀπόδος τῷ ὑψίστῳ τὰς εὐχάς σου· καὶ ἐπικάλεσαί με ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς σου, καὶ ἐξελοῦμαί σε, καὶ δοξάσεις με. [6] Θυσία γὰρ τῷ Θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον.“

LIII. *Mosis charitas erga populum suum.*

Ἐπίστασθε γὰρ, καὶ καλῶς ἐπίστασθ[ε τὰς] ἱερὰς γραφὰς, ἀγαπητοὶ, [καὶ ἐγκε]κύφατε εἰς τὰ λόγια τοῦ [Θεοῦ. Εἰς ἀ]νάμνησιν οὖν ταῦτα [λάβετε]. Μωϋσέως γὰρ [7] ἀναβά[ντος εἰ]ς τὸ ὄρος, καὶ [8] ποιήσαν[τος τεσσαρ]άκοντα ἡμέρας καὶ τεσ[σαράκοντ]α νύκτας ἐν νηστείᾳ [καὶ ταπειν]ώσει, εἶπεν πρὸς αὐτὸν [ὁ κύριος· [9] „Μωϋ]σῆ, Μωϋσῆ, κατάβηθι [τὸ τάχος] ἐντεῦθεν, ὅτι ἠνόμησεν [ὁ λαός σ]ου, οὓς ἐξήγαγες ἐκ γῆς [Αἰγύπτο]υ· παρέβησαν ταχὺ ἐκ [τῆς ὁδο]ῦ, ἧς ἐνετείλω αὐτοῖς, [ἐποίησα]ν ἑαυτοῖς χωνεύματα.“ [Καὶ εἶπε]ν κύριος πρὸς αὐτόν· [10] „λελάλη[κα πρός] σε ἅπαξ καὶ δὶς, λέγων· [ἑώρακα] τὸν λαὸν τοῦτον, καὶ ἰδοὺ, λαὸς [σ]κληροτράχηλος· ἔασόν [με ἐξολ]εθρεῦσαι αὐτοὺς, καὶ ἐξα[λείψω τὸ] ὄνομα αὐτῶν ὑποκά[τωθεν] τοῦ

1) Num. 16.
2) Exod. 14.
3) Cfr. Act. 17, 25 et Ep. ad *Diogn.* c. 3.

induratum est eorum cor, [1] qui contra Moysem famulum Domini seditionem concitarunt, quorum condemnatio manifesta fuit. Descenderunt enim in infernum vivi, et mors eos absorpsit. [2] Pharao una cum exercitu suo, et omnes praefecti Aegypti, currus etiam et consistentes in eis non aliam ob causam rubri maris profundo immersi sunt, et perierunt, quam quod stulta eorum corda, post tot signa et miracula ostensa per famulum Dei Moysen in terra Aegypti, indurata fuerint.

LII. *Talis confessio Deo placet.*

[3] Nullius rei, fratres, indigus est Dominus omnium; nihil a quoquam desiderat, praeterquam ut ipsi fiat confessio. Dicit enim electus David: [4] *confitebor Domino, et placebit ei super vitulum novellum, cornua producentem et ungulas; videant pauperes et laetentur.* Et rursus dicit: [5] *immola Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo vota tua. Et invoca me in die tribulationis tuae, et eruam te, et glorificabis me.* [6] *Sacrificium enim Deo spiritus contribulatus.*

LIII. *Mosis charitas erga populum suum.*

Nostis autem, dilecti, et probe nostis sacras Scripturas, et penitus in divina eloquia introspexistis. Illa igitur in memoriam revocate. Cum Moyses in montem [7] ascendisset, [8] et quadraginta dies noctesque quadraginta in jejunio et humilitate transegisset, dixit ad eum Dominus: [9] *Moyses, Moyses, descende velociter hinc, quia iniquitatem fecit populus tuus, quos eduxisti de terra Aegypti; transgressi sunt cito de via, quam mandasti eis, et fecerunt sibi fusilia. Et dixit Dominus ad illum:* [10] *locutus sum ad te semel et iterum, dicens: Vidi populum hunc, et ecce, populus dura cervice est; sine, me exterminare eos, et delebo nomen eorum sub coelo; et faciam*

4) Ps. 68, 31—33. *Clem. Alex.* l. c. p. 614.

5) Ps. 49, 14. 15.

6) Ps. 50, 19.

7) Ita Jacobsonus.

8) I. e. διατρίψαντος. Cfr. Jac. 4, 13. II Cor. 11, 25.

9) Exod. 32, 7 sqq. Deut. 9, 12 sqq.

10) Cfr. *Clem. Alex.* Strom. IV, 19. p. 617.

οὐρανοῦ, καὶ ποιήσω [σε εἰς ἔθ]νος μέγα καὶ θαυμαστὸν [καὶ πολ]ὺ μᾶλλον ἢ τοῦτο.“ [Εἶπε δὲ Μ]ωϋσῆς· [1] „μηθαμῶς, κύριε· [ἄφες τὴν] ἁμαρτίαν τῷ λαῷ τούτῳ, ἢ κἀμὲ ἐξάλειψον ἐκ βίβλου ζώντων.“ Ὢ μεγάλης ἀγάπης, ὢ τελειότητος ἀνυπερβλήτου! Παῤῥησιάζεται θεράπων πρὸς κύριον, αἰτεῖται ἄφεσιν τῷ πλήθει, ἢ καὶ ἑαυτὸν ἐξαλειφθῆναι μετ᾽ αὐτῶν ἀξιοῖ.

LIV. *Qui charitate plenus est, omne damnum subit, dummodo pax ecclesiae restituatur.*

Τίς οὖν ἐν ὑμῖν γενναῖος, τίς εὔσπλαγχνος, τίς πεπληροφορημένος ἀγάπης; [2] Εἰπάτω· „εἰ δι᾽ ἐμὲ στάσις καὶ ἔρις καὶ σχίσματα, ἐκχωρῶ, ἄπειμι, οὗ ἐὰν βούλησθε, καὶ ποιῶ τὰ προστασσόμενα ὑπὸ τοῦ πλήθους· μόνον τὸ ποίμνιον τοῦ Χριστοῦ εἰρηνευέτω μετὰ τῶν καθεσταμένων πρεσβυτέρων.“ Τοῦτο ὁ ποιήσας ἑαυτῷ μέγα κλέος ἐν κυρίῳ περιποιήσεται, καὶ πᾶς τόπος δέξεται αὐτόν. [3] „Τοῦ γὰρ κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς.“ Ταῦτα οἱ πολιτευόμενοι τὴν ἀμεταμέλητον πολιτείαν τοῦ Θεοῦ ἐποίησαν καὶ ποιήσουσιν.

LV. *Hujus charitatis exempla.*

[4] Ἵνα δὲ καὶ ὑποδείγματα ἐθνῶν ἐνέγκωμεν· πολλοὶ βασιλεῖς καὶ ἡγούμενοι, λοιμικοῦ τινος ἐνστάντος καιροῦ, χρησμοδοτηθέντες, παρέδωκαν ἑαυτοὺς εἰς θάνατον, ἵνα ῥύσωνται διὰ τοῦ ἑαυτῶν αἵματος τοὺς πολίτας. Πολλοὶ ἐξεχώρησαν ἰδίων πόλεων, ἵνα μὴ στασιάζωσιν ἐπὶ πλεῖον. Ἐπιστάμεθα πολλοὺς ἐν ἡμῖν [5] παραδεδωκότας ἑαυτοὺς εἰς δεσμά, ὅπως ἑτέρους [6] λυτρώσονται. Πολλοὶ ἑαυτοὺς παρέδωκαν εἰς δουλείαν, καὶ λαβόντες τὰς τιμὰς αὐτῶν, ἑτέρους [7] ἐψώμισαν. Πολλαὶ γυναῖκες ἐνδυναμωθεῖσαι διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ἐπετελέσαντο πολλὰ ἀνδρεῖα. [8] Ἰουδὶθ ἡ μακαρία, ἐν συγκλεισμῷ οὔσης τῆς πόλεως, ᾐτήσατο παρὰ τῶν πρεσβυτέρων, ἐαθῆναι αὐτὴν ἐξελθεῖν εἰς τὴν παρεμβολὴν τῶν ἀλλοφύλων· παραδοῦσα οὖν ἑαυτὴν τῷ κινδύνῳ, ἐξῆλθεν δι᾽ ἀγάπην τῆς πατρίδος καὶ

1) Exod. 32, 32.

2) *Epiphanius* (haer. 27, 6.), hunc locum laudans, contendit, Clementem nostrum ipsum sponte exilium subiisse pacis gratia.

3) Ps. 23, 1.

te in gentem magnam et mirandam, et hac numerosiorem. Dixit autem Moyses: [1] *neutiquam Domine; remitte huic populo peccatum, vel etiam me dele de libro viventium.* O charitatem magnam! O insuperabilem perfectionem! Famulus Dominum libere alloquitur, pro plebe remissionem postulat, vel seipsum una cum eis deleri petit.

LIV. *Qui charitate plenus est, omne damnum subit, dummodo pax ecclesiae restituatur.*

Quis igitur inter vos generosus, quis misericors, quis charitate plenus? [2] Dicat: *si propter me seditio et discordia et schismata orta sunt, discedo, abeo, quocunque volueritis, et quae multitudo jusserit, facio; solum Christi grex in pace degat cum constitutis presbyteris.* Qui hoc fecerit, magnam sibi gloriam in Domino conciliabit, et omnis locus eum excipiet. [3] *Domini enim est terra et plenitudo ejus.* Haec faciunt et facient, qui divinam, cujus nunquam poenitet, vitam vivunt.

LV. *Hujus charitatis exempla.*

[4] Ut autem etiam exempla gentium proferamus: multi reges et gubernatores, pestifero tempore saeviente, cum oraculo essent admoniti, morti se ipsos tradiderunt, ut suo sanguine cives liberarent. Multi, ne diutius seditio duraret, a civitatibus suis secesserunt. Multos etiam inter nos cognovimus, [5] qui se ipsos in vincula conjecerunt, ut alios [6] redimerent. Multi in servitutem se ipsos addixerunt, et accepto pretio sui alios [7] cibarunt. Multae mulieres, gratia divina corroboratae, virilia multa gesserunt. [8] Beata Judith, cum urbs circumsessa esset, rogavit seniores, ut sibi liceret in alienigenarum castra exire; et periculo se objiciens, propter amorem patriae populique obsessi egressa

4) Ad haec respicit *Origenes* T. IV. p. 153. p. 393 ed. Ruae.

5) Hujus rei exempla dabit B. Paulus ad Rom. 16, 4. et ad Philipp. 2, 30.

6) Ita Ms.; *Schoenemanno* placet λυτρώσωνται.

7) Hanc vocem usurpat B. Paulus I Cor. 13, 3.

8) Judith. 8, 30. *Clem. Alex.* l. c. p. 617.

τοῦ λαοῦ, τοῦ ὄντος ἐν συγκλεισμῷ· καὶ παρέδωκεν κύριος Ὀλοφέρνην ἐν χειρὶ θηλείας. [1] *Οὐχ ἧττονι καὶ ἡ τελεία κατὰ πίστιν Ἐσθὴρ κινδύνῳ ἑαυτὴν παρέβαλεν, ἵνα τὸ δωδεκάφυλον τοῦ Ἰσραὴλ, μέλλον ἀπολέσθαι, ῥύσηται. Διὰ γὰρ τῆς νηστείας καὶ τῆς ταπεινώσεως αὐτῆς ἠξίωσεν τὸν παντεπόπτην δεσπότην, Θεὸν τῶν αἰώνων· ὃς ἰδὼν τὸ ταπεινὸν τῆς ψυχῆς αὐτῆς ἐῤῥύσατο τὸν λαὸν, ὧν χάριν ἐκινδύνευσεν.*

LVI. *Admoneamus et corripiamus nos invicem; qui talem castigationem non renuit, Deum habet protectorem.*

Καὶ ἡμεῖς οὖν [2] *ἐντύχωμεν περὶ τῶν* [3] *ἔν τινι παραπτώματι ὑπαρχόντων, ὅπως δοθῇ αὐτοῖς ἐπιείκεια καὶ ταπεινοφροσύνη, εἰς τὸ εἶξαι αὐτοὺς μὴ ἡμῖν, ἀλλὰ τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ. Οὕτως γὰρ ἔσται αὐτοῖς ἔγκαρπος καὶ τελεία ἡ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τοὺς ἁγίους μετ' οἰκτιρμῶν* [4] *μνεία. Ἀναλάβωμεν παιδείαν, ἐφ' ᾗ οὐδεὶς ὀφείλει ἀγανακτεῖν, ἀγαπητοί. Ἡ νουθέτησις, ἣν ποιούμεθα εἰς ἀλλήλους, καλή ἐστιν καὶ ὑπεράγαν ὠφέλιμος· κολλᾷ γὰρ ἡμᾶς τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ. Οὕτως γάρ φησιν ὁ ἅγιος λόγος·* [5] *„παιδεύων ἐπαίδευσέν με ὁ κύριος, καὶ τῷ θανάτῳ οὐ παρέδωκέν με· ὃν γὰρ ἀγαπᾷ κύριος, παιδεύει, μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν, ὃν παραδέχεται.“* [6] *„Παιδεύσει με γάρ,“ φησιν, „δίκαιος ἐν ἐλέει, καὶ ἐλέγξει με,* [7] *ἔλαιον δὲ ἁμαρτωλῶν μὴ λιπανάτω τὴν κεφαλήν μου.“ Καὶ πάλιν λέγει·* [8] *„μακάριος ἄνθρωπος, ὃν ἤλεγξεν ὁ κύριος· νουθέτημα δὲ παντοκράτορος μὴ ἀπαναίνου, αὐτὸς γὰρ ἀλγεῖν ποιεῖ, καὶ πάλιν ἀποκαθίστησιν· ἔπαισεν, καὶ αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἰάσαντο. Ἑξάκις ἐξ ἀναγκῶν ἐξελεῖταί σε, ἐν δὲ τῷ ἑβδόμῳ* [9] *οὐχ ἅψεταί σου κακόν. Ἐν λιμῷ ῥύσεταί σε ἐκ θανάτου, ἐν πολέμῳ δὲ ἐκ χειρὸς σιδήρου λύσει σε, καὶ ἀπὸ μάστιγος γλώσσης σε κρύψει, καὶ οὐ μὴ φοβηθήσῃ, κακῶν ἐπερχομένων. Ἀδίκων καὶ ἀνόμων καταγελάσῃ, ἀπὸ δὲ θηρίων ἀγρίων οὐ μὴ φοβηθῇς· θῆρες γὰρ ἄγριοι εἰρηνεύσουσίν σοι. Εἶτα γνώσῃ, ὅτι εἰρηνεύσει σου ὁ οἶκος, ἡ δὲ δίαιτα τῆς σκηνῆς σου οὐ μὴ*

1) Esther. 7 et 8. *Οὐχ ἧττονι* legit Jacobsonus; ceteri editores *οὐχ ἧττον αὖ.* Codex ms. habet *HTTONEI.*

2) *Ἐντυγχάνω, accedo,* speciatim ad *orandum.*

3) Cfr. Gal. 6, 1.

est; et tradidit Deus Olophernem in manus mulieris. [1] Non minori periculo etiam perfecta in fide Esther, ut duodecim tribus Israel ab instanti exilio liberaret, se ipsam objecit. Nam in jejunio et humiliatione precata est rerum omnium inspectorem Dominum, seculorum Deum; qui animi ejus humilitatem cernens, populum liberavit, cujus gratia illa periculum subierat.

LVI. *Admoneamus et corripiamus nos invicem; qui talem castigationem non renuit, Deum habet protectorem.*

[2] Oremus igitur et nos pro eis, qui [3] in aliquod peccatum lapsi sunt, ut moderatio et humilitas eis concedatur, ut non nobis, sed voluntati divinae cedant. Sic enim misericors [4] mentio eorum apud Deum et sanctos fructuosa erit, et finem suum consequetur. Assumamus, dilecti, disciplinam, propter quam nemo irasci debet. Admonitio, qua alii alios commonefacimus, bona est et apprime utilis, voluntati enim divinae nos agglutinat. Sic enim dicit sacer sermo: [5] *castigans castigavit me Dominus, et morti non tradidit me; quem enim diligit Dominus, arguit; flagellat autem omnem filium, quem suscipit.* [6] *Corripiet enim,* ait, *me justus in misericordia, et increpabit me;* [7] *oleum autem peccatorum non impinguet caput meum.* Et rursus dicit: [8] *beatus homo, quem arguit Dominus; monitionem vero Omnipotentis ne renuas; ipse enim dolere facit, et rursus restituit; percussit, et manus ejus sanaverunt. Sexies de necessitatibus eruet te, et in septimo non* [9] *tanget te malum. In fame liberabit te a morte, in praelio vero de manu ferri solvet te, a flagello linguae abscondet te, et non timebis a malis venientibus. Injustos et iniquos deridebis, et feroces bestias non timebis; bestiae enim ferae pacatae erunt tibi. Deinde scies, quod in pace erit domus tua, habitatio autem taber-*

4) *Μνεία*, vox Paulina, Rom. 1, 9. Eph. 1, 16. Phil. 1, 3. I Thess. 3, 6. II Tim. 1, 3. Jacobson.

5) Ps. 117, 48. Prov. 3, 12. Hebr. 12, 6.

6) Ps. 140, 5.

7) I. e. rejicio gaudia a peccatoribus mihi parata.

8) Job. 5, 17—26.

9) Ms. *ΟΥΚΟΨΕΤΑΙ.*

ἁμάρτῃ. Γνώσῃ δὲ, ὅτι πολὺ [τὸ σπέρμα σου], τὰ δὲ τέκνα σου ὥσπερ [τὸ παμβό]τανον τοῦ ἀγροῦ. Ἐλεύσ[ῃ δὲ ἐν τά]φῳ, ὥσπερ σῖτος ὥριμο[ς, κατὰ και]ρὸν θεριζόμενος, ἢ ὥσ[περ θημω]νία ἅλωνος, καθ᾽ [ὥραν συγκομι]σθεῖσα." Βλέπετε, ἀγαπητ[οὶ, ὅτι] ὑπερασπισμός ἐστιν τ[οῖς παιδευ]ομένοις ὑπὸ τοῦ δεσπό[του· καὶ γὰρ] ἀγαθὸς ὢν παιδε[ύει ὁ Θεὸς], εἰς τ[ὸ νουθετ]ηθῆναι ἡμᾶς διὰ τῆς ὁσίας [παι]δείας αὐτοῦ.

LVII. *Seditionis auctores presbyteris sese subjiciant, ne Deus eos perdat.*

Ὑμεῖς οὖν, οἱ τὴν καταβολὴν [τῆς] στάσεως ποιήσαντες, ὑποτ[άγη]τε τοῖς [1] πρεσβυτέροις, καὶ πα[ιδεύ]θητε εἰς μετάνοιαν, [2] κάμψαν[τες] τὰ γόνατα τῆς καρδίας ὑμῶν. Μάθετε ὑποτάσσεσθαι, ἀποθέμενοι τὴν ἀλαζόνα καὶ ὑπερήφανον τῆς γλώσσης ὑμῶν αὐθάδ[ειαν]· ἄμεινον γάρ ἐστιν ὑμῖν, [ἐν] τῷ ποιμνίῳ τοῦ Χριστοῦ μικροὺς καὶ ἐλλογίμους εὑρεθῆναι, ἢ καθ᾽ ὑπεροχὴν δοκοῦντας [3] ἐκριφῆναι ἐλπίδος αὐτοῦ. Οὕτως γὰρ λέγει ἡ πανάρετος σοφία· [4] „Ἰδοὺ, προήσομ[αι ὑμῖ]ν ἐμῆς πνοῆς ῥῆσιν, διδάξω [δὲ ὑμᾶς] τὸν ἐμὸν λόγον. Ἐπ[ειδὴ ἐκάλουν], καὶ οὐχ ὑπηκούσα[τε, καὶ ἐξέτει]νον λόγους, καὶ οὐ [προσείχετε], ἀλλ᾽ ἀκύρους ἐποι[εῖτε ἐμὰς] βουλὰς, τοῖς δὲ ἐμ[οῖς ἐλέγχοις] ἠπειθήσατε· τοιγαρ[οῦν κἀγὼ] τῇ ὑμετέρᾳ ἀπωλεί[ᾳ ἐπιγελάσο]μαι· καταχαροῦμαι δὲ, [ἡνίκα ἂν] ἔρχηται ὑμῖν ὄλεθρο[ς, καὶ ὡς ἂν ἀ]φίκηται ὑμῖν ἄφνω θ[όρυβος, ἡ δὲ] καταστροφὴ ὁμοία κ[αταιγίδι πα]ρῇ, ἢ ὅταν ἔρχηται ὑμ[ῖν θλίψις] καὶ πολιορκία. Ἔσται γ[ὰρ, ὅταν ἐπι]καλέσησθέ με, ἐγὼ δὲ [οὐκ εἰσα]κούσομαι ὑμῶν· ζητ[ήσουσίν] με κακοὶ, καὶ οὐχ εὑρή[σουσιν]. Ἐμίσησαν γὰρ σοφίαν, [τὸν δὲ φό]βον τοῦ κυρίου οὐ [5] προείλα[ντο, οὐδὲ] ἤθελον ἐμαῖς προσέχ[ειν βουλαῖς]· ἐμυκτήριζον δὲ ἐμοὶ[ς ἐλέγχους]. Τοιγαροῦν ἔδονται

1) *Τοῖς πρεσβυτέροις* a Clemente nostro etiam *episcopus* adnumeratur; alibi enim (c. 42) beatus Pater nonnisi de *episcopis* et *diaconis* loquitur, omissis *presbyteris*.

2) *Κάμψαντες τὰ γόνατα.* Haec phrasis in Patribus et Conciliis frequens, desumta videtur ex oratione Manassis. Cot.

3) Cfr. *Rothe*, *Anfänge* p. 587 sq.,

naculi tui non deficiet. Scies autem, quod multum semen tuum, et liberi tui erunt quasi omnis herba campi. Et venies in sepulchrum, tanquam frumentum maturum, quod in tempore messuerunt, vel sicut acervus areae, in tempore comportatus. Videtis, dilecti, protegi eos, qui a Domino castigantur; cum enim bonus sit, castigat nos Deus, ut sancta ejus disciplina commonefiamus.

LVII. *Seditionis auctores presbyteris sese subjiciant, ne Deus eos perdat.*

Vos igitur, qui seditionis fundamenta jecistis, in obedientia subditi estote [1] presbyteris, et correctionem suscipite in poenitentiam, [2] genua cordium vestrorum flectentes. Discite subjici, deponentes gloriosam et superbam linguae vestrae arrogantiam; melius enim est in grege Christi parvos et bonae famae reperiri, quam nimis splendentes [3] spe illius [Christi] ejici. Sic enim dicit sapientia omnem virtutem complectens: [4] *ecce, proferam vobis mei spiritus dictionem, docebo autem vos meum sermonem. Quoniam vocabam, et non obediistis, et extendebam verba, et non attendistis, sed irrita fecistis mea consilia, et meis increpationibus rebelles fuistis; itaque et ego vestra perditione ridebo, gaudebo autem, cum venerit vobis interitus, et quoties advenerit vobis subito tumultus, eversio autem similis procellae affuerit, vel cum venerit vobis tribulatio et oppressio. Erit enim, cum invocabitis me, ego autem non exaudiam vos; quaerent me mali, et non invenient. Oderunt enim sapientiam, timorem autem Domini non* [5] *assumserunt, neque volebant meis attendere consiliis; subsannabant autem meas redargutiones. Ergo comedent viae suae fructus,*

qui hic doctrinam illam: *extra ecclesiam nulla salus,* detegit.

4) Prov. 1, 23 — 31. Librum Proverbiorum etiam *Clemens Alex.* Strom. II, 22. p. 501 πανάρετον σοφίαν appellat, itemque Hegesippus, Irenaeus etc. apud *Euseb.* H. E. I, 22. Cot.

5) De hac forma aoristi II. cfr. *Buttm.* Gr. gr. (med.) §. 101. s. v. αἱρέω.

9*

τῆς [ἑαυτῶν] ὁδοῦ τοὺς καρποὺς, [καὶ τῆς ἑαυτῶν] ἀσεβείας πλησθήσον[ται] * [1] ιπον.

LVIII. *Deus omnibus ipsum invocantibus bona spiritualia tribuat.*

Ὁ παντεπόπτης Θεὸς [καὶ] δεσπότης τῶν πνευμάτων καὶ κύριος [πά]σης σαρκὸς, ὁ ἐκλεξάμενος [τὸ]ν κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ ἡμᾶς δι' αὐτοῦ εἰς λαὸν [2] περιούσιον, δῴη πάσῃ [ψ]υχῇ ἐπικεκλημένῃ τὸ μεγαλο[π]ρεπὲς καὶ ἅγιον ὄνομα αὐτοῦ, [π]ίστιν, φόβον, εἰρήνην, ὑπομονὴν, μακροθυμίαν, ἐγκράτειαν, ἁγνείαν καὶ σωφροσύνην, εἰς εὐαρέστησιν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, [3] διὰ τοῦ ἀρχιερέως καὶ προστάτου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· δι' οὗ αὐτῷ δόξα καὶ μεγαλωσύνη, κράτος, τιμὴ, καὶ νῦν καὶ εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

LIX. *Corinthii missos a Clemente cito remittant, rescribantque de concordia restituta. Benedictio.*

Τοὺς δὲ ἀπεσταλμένους ἀφ' ἡμῶν Κλαύδιον Ἔφηβον καὶ Οὐαλέριον Βίτωνα, σὺν [4] καὶ Φορτουνάτῳ, ἐν εἰρήνῃ μετὰ χαρᾶς ἐν τάχει ἀναπέμψατε πρὸς ἡμᾶς, ὅπως θᾶττον τὴν εὐκταίαν καὶ [5] ἐπιποθήτην ἡμῖν εἰρήνην καὶ ὁμόνοιαν ἀπαγγέλλωσιν· εἰς τὸ τάχιον καὶ ἡμᾶς χαρῆναι περὶ τῆς εὐσταθείας ὑμῶν. Ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεθ' ὑμῶν, καὶ μετὰ πάντων πανταχῇ τῶν κεκλημένων ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ δι' αὐτοῦ· δι' οὗ αὐτῷ δόξα, τιμὴ, κράτος καὶ μεγαλωσύνη, θρόνος αἰώνιος, ἀπὸ τῶν αἰώνων εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[6] Κλήμεντος πρὸς Κορινθίους ἐπιστολὴ α.

---

1) Junius, cui forte codicem conferre contigit, priusquam a bibliopego anglico praescissus fuerat et in corio compactus, diserte statuit, folium integrum hoc loco excidisse. Jacobson. Fortasse nonnulla, quae, ab antiquis e Clemente Romano citata, in Epistola nostra non leguntur, hujus lacunae spatium olim explerunt.

2) Cfr. Tit. 2, 14. *Περιούσιος* ut apud LXX = *οἰκεῖος*.

3) Hic, ut suspicari licet, unus est ex iis locis, qui Photio (Bibl. cod. 126.) displicuerunt. Sed cfr. Hebr.

et sua ipsorum impietate saturabuntur [1] *

LVIII. *Deus omnibus ipsum invocantibus bona spiritualia tribuat.*

Inspector omnium Deus, et Dominus spirituum et herus universae carnis, qui elegit Dominum Jesum Christum, et nos per eum in populum [2] peculiarem, det omni animae, quae gloriosum et sanctum nomen ejus invocaverit, fidem, timorem, pacem, patientiam, aequanimitatem, continentiam, castitatem et pudicitiam, ut nomini ejus recte placeat, [3] per summum sacerdotem et patronum nostrum Jesum Christum, per quem illi gloria, majestas, potestas, honor, et nunc et in secula seculorum. Amen!

LIX. *Corinthii missos a Clemente cito remittant, rescribantque de concordia restituta. Benedictio.*

Missos autem a nobis Claudium Ephebum et Valerium Bitonem [4] cum Fortunato in pace cum gaudio ad nos brevi remittite, ut citius optabilem nobisque [5] desideratissimam pacem et concordiam annuntient, ut et nos de statu vestro recte ordinato citius gaudeamus. Gratia Domini nostri Jesu Christi sit vobiscum et cum omnibus ubique vocatis a Deo et per ipsum; per quem illi gloria, honor, potentia, majestas et dominatio sempiterna, a seculis in secula seculorum. Amen!

[6] Clementis ad Corinthios Epistola I.

4, 15. 2, 17. 3, 1. 10. Vide quoque supra c. 36.

4) Forsan legendum σὺν Γαΐῳ Φορτουνάτῳ; nam Ephebo et Vitoni sunt data sua praenomina. Davis. *Fortunatus* idem esse videtur, qui a S. Paulo memoratur I. Cor. 16, 17.

5) Ita Ms. Editi ἐπιπόθητον, quod longe melius arbitratur Boisius.

6) Codex ms. hanc epigraphen praestat, ab editoribus omnibus, si Wottonum excipias, praetermissam. Jacobson.

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Β. *)

I. *Magnifice de Christo, qui ad salutem nos vocavit, sentiendum est.*

Ἀδελφοί, οὕτως δεῖ ὑμᾶς φρονεῖν περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς περὶ Θεοῦ, ὡς περὶ [1] κριτοῦ ζώντων καὶ νεκρῶν· καὶ οὐ δεῖ ἡμᾶς [2] μικρὰ φρονεῖν περὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν· ἐν τῷ γὰρ φρονεῖν ἡμᾶς μικρὰ περὶ αὐτοῦ μικρὰ καὶ ἐλπίζομεν λαβεῖν. [3] Καὶ οἱ ἀκούοντες, ὥσπερ μικρῶν, ἁμαρτάνομεν, οὐκ εἰδότες, πόθεν ἐκλήθημεν, καὶ ὑπὸ τίνος, καὶ εἰς ὃν τόπον, καὶ ὅσα ὑπέμεινεν Ἰησοῦς Χριστὸς παθεῖν ἕνεκα ἡμῶν. Τίνα οὖν ἡμεῖς αὐτῷ δώσομεν ἀντιμισθίαν, ἢ τίνα καρπὸν ἄξιον, οὗ ἡμῖν αὐτὸς ἔδωκεν; Πόσα δὲ αὐτῷ ὀφείλομεν [4] ὅσια; Τὸ φῶς γὰρ ἡμῖν ἐχαρίσατο· ὡς πατὴρ υἱοὺς ἡμᾶς προσηγόρευσεν· ἀπολλυμένους ἡμᾶς ἔσωσεν. Ποῖον οὖν αἶνον αὐτῷ δώσομεν, [5] ἢ μισθὸν ἀντιμισθίας ὧν ἐλάβομεν; πηροὶ ὄντες τῇ διανοίᾳ, προσκυνοῦντες λίθους καὶ ξύλα, καὶ χρυσὸν καὶ ἄργυρον καὶ χαλκὸν, ἔργα ἀνθρώπων· καὶ ὁ βίος ἡμῶν ὅλος ἄλλο οὐδὲν ἦν, εἰ μὴ θάνατος. Ἀμαύρωσιν οὖν περικείμενοι, καὶ τοιαύτης ἀχλύος γέμοντες ἐν τῇ ὁράσει, ἀνεβλέψαμεν, ἀποθέμενοι ἐκεῖνο, ὃ περικείμεθα, νέφος τῇ αὐτοῦ θελήσει. Ἠλέησεν γὰρ ἡμᾶς, καὶ σπλαγχνισθεὶς

*) Tituli hujus ne literam quidem integram praebet codex Mstus. Jacobson.

1) Cfr. Joh. 5, 22. 27. Act. 10, 42. 17, 31. II Tim. 4, 1.

2) *Μικρὰ φρονεῖν περὶ τῆς σωτηρίας,* ut Judaei, Messiae regnum in *terris* somniantes. Tortinus emendat περὶ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς σωτηρίας ἡμῶν. Idem arbitratur, Clementem in animo habuisse Ebionaeos. Jacobson.

CLEMENTIS
EPISTOLA II.

I. *Magnifice de Christo, qui ad salutem nos vocavit, sentiendum est.*

Fratres, ita sentire vos oportet de Jesu Christo, tanquam de Deo, tanquam de [1] judice vivorum et mortuorum; nec decet nos [2] humilia sentire de salute nostra; dum enim humiliter sentimus de illo, parva etiam nos accepturos speramus. [3] Quique negligenter haec audimus, quasi tenuia sint, peccamus, nescientes, unde vocati simus et a quo et in quem locum, et quanta sustinuerit Jesus Christus pati propter nos. Quam igitur nos ei dabimus remunerationem, aut quem fructum dignum eorum, quae nobis ipse dedit? Quanta vero ei debemus [4] beneficia? Nam lucem nobis largitus est; tanquam pater filios nos appellavit; pereuntes nos servavit. Qualem ipsi laudem tribuemus, [5] aut mercedem, qua compensemus, quae accepimus? qui mente eramus debiles, adorantes lapides et ligna et aurum et argentum et aes, hominum opera; et tota vita nostra nihil aliud erat, quam mors. Obscuritate igitur circumdati, et visum tali caligine plenum habentes, oculos recuperavimus, eam nebulam, qua cingebamur, illius voluntate deponentes. Nam

3) Hiulca videtur haec sententia; variis autem modis syntaxin perfectam reddere conati sunt viri docti. *Wottono* placet: *Καὶ [ἡμεῖς] οἱ ἀκούοντες [τούτων] κ. τ. λ.*, ***Birrio:*** *Καὶ οἱ [παρ]ακούοντες κ. τ. λ.* ***Nolte*** conjicit: *καὶ ὢν ἀκούοντες.*

4) *Ὄσια = **beneficia**, ut **saepius*** apud LXX.

5) Cfr. Ps. 115, 3.

ἔσωσεν, θεασάμενος ἐν ἡμῖν πολλὴν πλάνην καὶ ἀπώλειαν, καὶ μηδεμίαν ἐλπίδα ἔχοντας σωτηρίας, εἰ μὴ τὴν παρ᾽ αὐτοῦ. [1] Ἐκάλεσεν γὰρ ἡμᾶς οὐκ ὄντας, καὶ ἠθέλησεν ἐκ μὴ ὄντος εἶναι ἡμᾶς.

II. *Ecclesia, prius sterilis, vocatione gentium mire foecunda.*

[2] „Εὐφράνθητι, στεῖρα, ἡ οὐ τίκτουσα· ῥῆξον καὶ βόησον, ἡ οὐκ ὠδίνουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου, μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα.“ Ὃ εἶπεν· „εὐφράνθητι, στεῖρα, ἡ οὐ τίκτουσα,“ ἡμᾶς εἶπεν· στεῖρα γὰρ ἦν ἡ ἐκκλησία ἡμῶν πρὸ τοῦ δοθῆναι αὐτῇ τέκνα. Ὃ δὲ εἶπεν· „βόησον ἡ οὐκ ὠδίνουσα,“ τοῦτο λέγει, τὰς προσευχὰς ἡμῶν ἁπλῶς ἀναφέρειν πρὸς τὸν Θεὸν, μὴ ὡς αἱ ὠδίνουσαι [3] ἐκκακῶμεν. Ὃ δὲ εἶπεν· „ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου, μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα“· ἐπεὶ ἔρημος ἐδόκει εἶναι ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ὁ λαὸς ἡμῶν, νυνὶ δὲ πιστεύσαντες [4] πλείονες ἐγενόμεθα τῶν δοκούντων ἔχειν Θεόν. Καὶ ἑτέρα δὲ γραφὴ λέγει· [5] „ὅτι οὐκ ἦλθον καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλούς.“ Τοῦτο λέγει, ὅτι δεῖ τοὺς ἀπολλυμένους σώζειν. Ἐκεῖνο γάρ ἐστιν μέγα καὶ θαυμαστὸν, οὐ τὰ ἑστῶτα στηρίζειν, ἀλλὰ τὰ πίπτοντα. Οὕτως καὶ ὁ Χριστὸς ἠθέλησεν [6] σῶσαι τὰ ἀπολλύμενα, καὶ ἔσωσεν πολλοὺς, ἐλθὼν καὶ καλέσας ἡμᾶς ἤδη ἀπολλυμένους.

III. *Confiteamur Christum, facientes mandata ejus, et ex corde eum honorantes.*

Τοσοῦτον οὖν ἔλεος ποιήσαντος αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς, πρῶτον μὲν, ὅτι ἡμεῖς, οἱ ζῶντες, τοῖς νεκροῖς θεοῖς οὐ θύομεν, καὶ οὐ προσκυνοῦμεν αὐτοῖς, ἀλλὰ ἔγνωμεν δι᾽ αὐτοῦ τὸν πατέρα τῆς ἀληθείας· τίς ἡ γνῶσις ἡ πρὸς αὐτὸν, ἢ τὸ μὴ ἀρνεῖσθαι, δι᾽ οὗ ἔγνωμεν αὐτόν; Λέγει δὲ καὶ αὐτός· [7] „τὸν ὁμολογήσαντά με ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω αὐτὸν ἐνώπιον τοῦ πατρός μου.“ Οὗτος οὖν ἐστιν ὁ μισθὸς ἡμῶν, ἐὰν

1) Cfr. Rom. 4, 17. Osee 2, 23. Rom. 9, 25.

2) Isai 54, 1. Gal. 4, 27.

3) Ita Cotelerius; Ms. ἐγκακῶμεν, quam lectionem tuetur Wottonus ex Hesychio, qui habet ἐγκακέω = ὑψόω = *vocem tollo, vociferor.* Wottonus ergo vertit: *ut preces nostras sim–*

miseratus est nos, et visceribus commotus salvos fecit, cum spectasset in nobis multum errorem atque interitum, nec ullam nos habere spem salutis, nisi eam, quae ab ipso est. [1] Vocavit enim eos, qui non eramus, et voluit e nihilo esse nos.

II. *Ecclesia, prius sterilis, vocatione gentium mire foecunda.*

[2] *Laetare sterilis, quae non paris; erumpe et clama, quae non parturis; quoniam multi filii desertae, magis quam ejus, quae habet virum.* Quod dixit: *laetare sterilis, quae non paris,* nos indicat; sterilis enim erat ecclesia nostra, antequam ei dati essent filii. Quod vero dixit: *clama, quae non parturis,* hoc dicit: preces nostras plane ad Deum referamus, non — parturientium instar — [3] deficientes. Quod autem dixit: *quia multi filii desertae, magis quam ejus, quae habet virum;* id dixit, quoniam populus noster desertus esse videbatur et Deo orbatus, nunc vero, cum credimus, [4] plures facti sumus iis, qui Deum habere censebantur. Alia quoque Scriptura ait: [5] *non veni vocare justos, sed peccatores.* Hoc dicit, quod debeat pereuntes servare. Id enim magnum et admirabile est: fulcire, non quae stant, sed quae cadunt. Sic et Christus [6] servare voluit pereuntia, et multos servavit, veniens vocansque nos jam pereuntes.

III. *Confiteamur Christum, facientes mandata ejus, et ex corde eum honorantes.*

Cum igitur tantam misericordiam erga nos ipse fecerit: primo quidem, quod nos, qui vivimus, diis mortuis non sacrificamus, nec adoramus eos, sed per ipsum cognovimus patrem veritatis; quaenam est cognitio ad eum perducens, nisi ut non negemus illum, per quem eum cognovimus? Ait vero etiam ipse: [7] *qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor eum coram patre meo.* Haec est itaque merces nostra, si

pliciter ad Deum perferamus, neque, ut parturientes, vociferemur.

4) Ita loquens se Gentilem indicat, non Judaeum. COUSTANT.

5) Matth. 9, 13. Luc. 5, 32.

6) Matth. 18, 11.

7) Matth. 10, 32.

[1] αὐτὸν ὁμολογήσωμεν, δι᾽ οὗ ἐσώθημεν. Ἐν τίνι δὲ αὐτὸν ὁμολογοῦμεν; Ἐν τῷ ποιεῖν, ἃ λέγει, καὶ μὴ παρακούειν αὐτοῦ τῶν ἐντολῶν, καὶ μὴ μόνον χείλεσιν αὐτὸν τιμᾶν, ἀλλ᾽ [2] ἐξ ὅλης καρδίας καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας. Λέγει δὲ καὶ ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ· [3] „ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χείλεσίν με τιμᾷ, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόῤῥω ἄπεστιν ἀπ᾽ ἐμοῦ."

IV. *Quis Christum vere confiteatur.*

Μὴ μόνον οὖν αὐτὸν καλῶμεν κύριον· οὐ γὰρ τοῦτο σώσει ἡμᾶς. Λέγει γάρ· [4] „οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι, κύριε, κύριε, σωθήσεται, ἀλλὰ ὁ ποιῶν τὴν δικαιοσύνην." Ὥστε οὖν, ἀδελφοί, ἐν τοῖς ἔργοις αὐτὸν ὁμολογῶμεν, ἐν τῷ ἀγαπᾶν [5] ἑαυτούς, ἐν τῷ μὴ μοιχᾶσθαι, μηδὲ καταλαλεῖν ἀλλήλων, μηδὲ ζηλοῦν, ἀλλ᾽ ἐγκρατεῖς εἶναι, ἐλεήμονας, ἀγαθούς· καὶ συμπάσχειν ἀλλήλοις ὀφείλο[μεν], καὶ μὴ φιλαργυρεῖν." Ἐν τ[ού]τοις ἔργοις ὁμολογῶμεν [[6] αὐτὸν], καὶ μὴ ἐν τοῖς ἐναντίοις· καὶ οὐ δεῖ ἡμᾶς φοβεῖσθαι το[ὺς] ἀνθρώπους μᾶλλον, ἀλλὰ τὸν Θεόν. Δ[ιὰ] τοῦτο, ταῦτα ἡμῶν πρασσόν[των], εἶπεν ὁ κύριος· [7] „ἐὰν ἦτε μετ᾽ ἐμο[ῦ] συνηγμένοι ἐν τῷ κόλπῳ μο[υ], καὶ μὴ ποιῆτε τὰς ἐντολάς μο[υ], ἀποβαλῶ ὑμᾶς, καὶ ἐρῶ ὑμῖν· [8] ὑπάγετε ἀπ᾽ ἐμοῦ, οὐκ οἶδα ὑμᾶς, πόθεν ἐστὲ, ἐργάται ἀνομίας."

V. *Contemnamus mundum, et contendamus ad alterius vitae felicitatem.*

Ὅθεν, ἀδελφοί, καταλείψαντες τὴν παροικίαν τοῦ κόσμου τούτου, ποιήσωμεν τὸ θέλημα τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς, καὶ μὴ φοβηθῶμεν ἐξελθεῖν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. Λέγει γὰρ ὁ κύριος· [9] „ἔσεσθε ὡς ἀρνία ἐν μέσῳ λύκων." [10] Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος αὐτῷ λέγει· [11] „ἐὰν οὖν διασπαράξωσιν οἱ λύκοι τὰ ἀρνία;" Εἶπεν ὁ Ἰησοῦς τῷ Πέτρῳ· [12] „μὴ φοβείσθωσαν τὰ ἀρνία τοὺς λύκους μετὰ τὸ ἀποθανεῖν αὐτὰ, [13] καὶ ὑμεῖς μὴ φοβεῖσθε τοὺς ἀποκτείνοντας ὑμᾶς, καὶ μηδὲν ὑμῖν δυναμένους ποιεῖν· ἀλλὰ

1) Ita Wottonus. Ms. οὖν, male. Nihil mutat Birrius; nam οὖν = τοίνυν. Galland.

2) Cfr. Matth. 22, 37.

3) Isai. 29, 13.

4) Matth. 7, 21.

5) I. e. ἀλλήλους. Birr. Cfr. c. 12 et Ep. I. Clem. c. 14. Male alii mutant.

[1] eum confitemur, per quem servati sumus. In quonam autem illum confitebimur? Faciendo, quae dicit, et mandata illius non spernendo, nec solum labiis eum honorando, sed [2] ex toto corde et ex tota mente. Dicit enim in Esaia: [3] *populus iste labiis me honorat; cor autem eorum longe abest a me.*

IV. *Quis Christum vere confiteatur.*

Non solum igitur ipsum vocemus Dominum; id enim non salvabit nos. Dicit enim: [4] *non omnis, qui dicit mihi: Domine, Domine, salvabitur, sed qui facit justitiam.* Itaque, fratres, in operibus ipsum confiteamur, in diligendo [5] alii alios, in non adulterando, neque obtrectando invicem, neque aemulando, sed vivendo in continentia, misericordia, bonitate; et compassione mutua duci debemus, non pecuniae cupiditate. In hisce operibus confiteamur [6] eum, non autem in contrariis; nec timendi nobis sunt homines, sed Deus. Idcirco, nobis haec facientibus, dixit Dominus: [7] *si fueritis mecum congregati in sinu meo, et non feceritis mandata mea, abjiciam vos, et dicam vobis:* [8] *discedite a me, nescio vos, unde sitis, operarii iniquitatis.*

V. *Contemnamus mundum, et contendamus ad alterius vitae felicitatem.*

Idcirco, fratres, derelicta peregrinatione mundana, faciamus voluntatem ejus, qui vocavit nos, et e mundo hoc exire non timeamus. Ait enim Dominus: [9] *eritis velut agni in medio luporum.* [10] Respondens autem Petrus ei ait: [11] *si autem lupi agnos discerpserint?* Respondit Jesus Petro: [12] *ne timeant agni post mortem suam lupos,* [13] *et vos nolite timere eos, qui occidunt vos, et deinde nihil vobis possunt facere; sed timete*

6) Ita Rothe. Alii [Θεὸν] seu [τὸν Θεόν].

7) Non est in S. Scriptura. Forsitan ex Evangelio secundum Aegyptios. Wott.

8) Matth. 7, 23. Luc. 13, 27.

9) Matth. 10, 16.

10) De tali colloquio Christi cum Petro reperio nihil in S. Scriptura. Forte sumta sunt ex apocrypha aliqua historia. Bois.

11) Cfr. Luc. 10, 3.

12) Non est in S. Scriptura.

13) Matth. 10, 28. Luc. 12, 4. 5.

φοβεῖσθε τὸν μετὰ τὸ ἀποθανεῖν ὑμᾶς ἔχοντα ἐξουσίαν ψυχῆς καὶ σώματος, τοῦ βαλεῖν εἰς γεένναν πυρός." Καὶ γινώσκετε, ἀδελφοὶ, ὅτι ἡ ἐπιδημία ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τῆς σαρκὸς ταύτης μικρά ἐστιν καὶ ὀλιγοχρόνιος, ἡ δὲ ἐπαγγελία τοῦ Χριστοῦ μεγάλη καὶ θαυμαστή ἐστιν, καὶ ἀνάπαυσις τῆς μελλούσης βασιλείας καὶ ζωῆς [1] αἰωνίου. Τί οὖν ἐστιν ποιήσαντας ἐπιτυχεῖν αὐτῶν, εἰ μὴ τὸ ὁσίως καὶ δικαίως ἀναστρέφεσθαι, καὶ τὰ κοσμικὰ ταῦτα ὡς ἀλλότρια ἡγεῖσθαι, καὶ μὴ ἐπιθυμεῖν αὐτῶν; Ἐν γὰρ τῷ ἐπιθυμεῖν ἡμᾶς κτήσασθαι ταῦτα ἀποπίπτομ[εν] τῆς ὁδοῦ τῆς δικαίας.

VI. *Seculum praesens et futurum duo inimici. Spreto illo, hoc diligamus. Aliter nulla salutis spes.*

Λέγει δὲ ὁ κύριος· [2] „οὐδεὶς οἰκέτης δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύε[ιν]." Ἐὰν ἡμεῖς θέλωμεν καὶ Θεῷ δ[ουλ]εύειν καὶ μαμωνᾷ, ἀσύμφο[ρ]ον ἡμῖν ἐστιν. [3] „Τί γὰρ τὸ ὄφελος, ἐάν τις τὸν ὅλον κόσμον κερδήσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν ζημιωθῇ;" Ἔστιν δὲ οὗτος ὁ αἰὼν καὶ ὁ μέλλων δύο ἐχθροί. Οὗτος λέγει μοιχείαν καὶ φθορὰν καὶ φιλαργυρίαν καὶ ἀπάτην· ἐκεῖνος δὲ τούτοις ἀποτάσσεται. Οὐ δυνάμεθα οὖν τῶν δύο φίλοι εἶναι· δεῖ δὲ ἡμᾶς τούτῳ ἀποταξαμένους ἐκείνῳ [4] χρῆσθαι. [5] Οἰώμεθα, ὅτι βέλτιόν ἐστιν τὰ ἐνθάδε μισῆσαι, ὅτι μικρὰ καὶ ὀλιγοχρόνια καὶ φθαρτά· ἐκεῖνα δὲ ἀγαπῆσαι, τὰ ἀγαθὰ καὶ ἄφθαρτα. Ποιοῦντες γὰρ τὸ θέλημα τοῦ Χριστοῦ, εὑρήσομεν ἀνάπαυσιν· εἰ δὲ μήγε, οὐδὲν ἡμᾶς ῥύσεται ἐκ τῆς αἰωνίου κολάσεως, ἐὰν παρακούσωμεν τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ. Λέγει δὲ καὶ ἡ γραφὴ ἐν τῷ Ἰεζεκιήλ· [6] „ὅτι ἐὰν ἀναστῇ Νῶε καὶ Ἰὼβ καὶ Δανιὴλ, οὐ ῥύσονται τὰ τέκνα αὐτῶν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ." Εἰ δὲ καὶ οἱ τοιοῦτοι δίκαιοι οὐ δύνανται ταῖς αὐτῶν δικαιοσύναις ῥύσασθαι τὰ τέκνα αὐτῶν, ἡμεῖς, ἐὰν μὴ τηρήσωμεν τὸ βάπτισμα ἁγνὸν καὶ ἀμίαντον, ποίᾳ πεποιθήσει εἰσελευσόμεθα εἰς τὸ βασίλειον τοῦ Θεοῦ; Ἢ τίς ἡμῶν παράκλητος ἔσται, ἐὰν μὴ εὑρεθῶμεν ἔργα ἔχοντες ὅσια καὶ δίκαια;

1) L. αἰώνιος, ref. ad. ἀνάπαυσις. Davis.

2) Matth. 6, 24. Luc. 16, 3.

3) Matth. 16, 26.

eum, qui postquam mortui fueritis, habet potestatem animae et corporis, ut mittat in gehennam ignis. Et scitote, fratres, quod peregrinatio carnis hujus in hoc mundo brevis est ac parvi temporis; promissio autem Christi magna et admirabilis est, atque requies futuri regni ac vitae [1] aeternae. Quid igitur faciendo ea consequi poterimus, nisi sancte justeque vivendo ac operando, et mundana haec tanquam aliena putando, nec illa concupiscendo? Dum enim ea possidere concupiscimus, excidimus a via justa.

VI. *Seculum praesens et futurum duo inimici. Spreto illo, hoc diligamus. Aliter nulla salutis spes.*

Dicit autem Dominus: [2] *nullus servus potest duobus dominis servire.* Si nos volumus et Deo servire et mammonae, incommodum nobis est. [3] *Nam quae utilitas, si quis universum mundum lucretur, animam autem detrimento afficiat?* Porro hoc seculum et futurum sunt duo inimici. Illud praedicat adulterium, corruptelam, avaritiam et fraudem; hoc vero istis renuntiat. Non ergo possumus amborum amici esse; oportet autem, ut illi valedicentes, hoc [4] utamur. [5] Putemus melius esse, quae hic sunt, odisse, quia parva et exigui temporis et corruptioni obnoxia sunt; illa autem diligere, utpote bona et incorrupta. Facientes enim voluntatem Christi, requiem inveniemus; sin minus, nihil nos ab aeterno supplicio eripiet, si mandata illius condemnamus. Dicit enim Scriptura in Ezechiele: [6] *si Noe et Job et Daniel resurgant, non eruent liberos suos, qui sunt in captivitate.* Quodsi tantopere justi viri non possunt justitiis suis eruere liberos suos, nos, nisi baptisma purum et immaculatum servaverimus, qua confidentia intrabimus in regiam Dei? Aut quis advocatus noster erit, si non inveniamur opera pia et justa habentes?

4) Ms. χρᾶσθαι.
5) Ms. οἰόμεθα.
6) Ezech. 14, 14. 20.

VII. *Certandum est nobis, ut coronemur.*

Ὥστε οὖν, ἀδελφοί μου, ἀγωνισώμεθα, εἰδότες, ὅτι ἐν χερσὶν ὁ [1] ἀγὼν, καὶ ὅτι εἰς τοὺς φθαρτοὺς ἀγῶνας [2] καταπλέουσιν πολλοὶ, ἀλλ᾽ οὐ πάντες στεφανοῦνται, εἰ μὴ οἱ πολλὰ κοπιάσαντες καὶ καλῶς ἀγωνισάμενοι. Ἡμεῖς οὖν ἀγωνισώμεθα, ἵνα πάντες στεφανωθῶμεν. Ὥστε [3] θῶμεν τὴν ὁδὸν τὴν εὐθεῖαν, ἀγῶνα τὸν ἄφθαρτον, καὶ πολλοὶ εἰς αὐτὸν καταπλεύσωμεν καὶ ἀγωνισώμεθα, ἵνα καὶ στεφανωθῶμεν. Καὶ εἰ μὴ δυνάμεθα ἅπαντες στεφανωθῆναι, κἂν ἐγγὺς τοῦ στεφάνου γενώμεθα. Εἰδέναι ἡμᾶς δεῖ, ὅτι ὁ τὸν φθαρτὸν ἀγῶνα ἀγωνιζόμενος, ἐὰν εὑρεθῇ φθείρων, μαστιγωθεὶς [4] αἴρεται, καὶ ἔξω βάλλεται τοῦ σταδίου. Τί δοκεῖτε; Ὁ τὸν τῆς ἀφθαρσίας ἀγῶνα φθείρας, τί παθεῖται; Τῶν γὰρ μὴ τηρησάντων, φησὶν, τὴν [5] σφραγῖδα· [6] „ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται, καὶ ἔσονται εἰς ὅρασιν πάσῃ σαρκί.“

VIII. *Quamdiu in hoc mundo sumus, poenitentiam agamus et carnem castam servemus.*

[7] Ἕως οὖν ἐσμεν ἐπὶ γῆς, μετανοήσωμεν· πηλὸς γάρ ἐσμεν εἰς τὴν χεῖρα τοῦ τεχνίτου. Ὃν τρόπον γὰρ ὁ κεραμεὺς, ἐὰν ποιῇ σκεῦος, καὶ ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ διαστραφῇ, ἢ συντριβῇ, πάλιν αὐτὸ ἀναπλάσσει· ἐὰν δὲ προφθάσῃ εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρὸς αὐτὸ βαλεῖν, οὐκέτι βοηθήσει αὐτῷ· οὕτως καὶ ἡμεῖς, ἕως ἐσμὲν ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ, ἐν τῇ σαρκὶ ἃ ἐπράξαμεν πονηρὰ, μετανοήσωμεν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, ἵνα σωθῶμεν ὑπὸ τοῦ κυρίου, ἕως ἔχομεν καιρὸν μετανοίας. Μετὰ γὰρ τὸ ἐξελθεῖν ἡμᾶς ἐκ τοῦ κόσμου, οὐκέτι δυνάμεθα ἐκεῖ ἐξομολογήσασθαι ἢ μετανοεῖν ἔτι. Ὥστε, ἀδελφοὶ, ποιήσαντες τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς, καὶ τὴν σάρκα ἁγνὴν τηρήσαντες, καὶ τὰς ἐντολὰς τοῦ κυρίου φυλάξαντες, ληψόμεθα ζωὴν αἰώνιον. Λέγει γὰρ ὁ κύριος

1) Ita Fellus et alii. Ms. αἰών.

2) F. καταπαλαίουσιν, *lucta vincunt.* WOTT. Nihil mutant Birrius et Freyius, quibus elegans videtur significatio *navigationis* ad situm Corinthi, ubi ludi Isthmici celebrabantur. GALLAND.

3) Wottonus vertit: *curramus*,

VII. *Certandum est nobis, ut coronemur.*

Quocirca, fratres mei, certemus, scientes, quia prae manibus est [1] certamen, et quia ad corruptibilia certamina multi [2] adpellunt, sed non omnes coronantur, nisi qui plurimum laboraverint et praeclare certarint. Nos igitur certemus, ut omnes coronemur. Ergo [3] curramus viam rectam, certamen incorruptibile, et multi ad ipsum navigemus, atque certemus, ut et coronemur. Etsi non possumus omnes coronari, saltem prope coronam simus. Scire vos oportet, quod, qui certamen corruptibile certat, si inveniatur corrumpens et peccans, flagellatus [4] aufertur, et extra stadium projicitur. Quid vobis videtur? Qui incorruptionis certamen corruperit, quid patietur? De iis enim, qui [5] sigillum non servaverint, ait: [6] *vermis eorum non morietur, et ignis eorum non extinguetur; et erunt in visionem omni carni.*

VIII. *Quamdiu in hoc mundo sumus, poenitentiam agamus et carnem castam servemus.*

[7] Quamdiu ergo in terris degimus, poenitentiam agamus; lutum quippe sumus in manu artificis. Quemadmodum enim figulus, si vas fecerit, illudque in manibus ejus distortum fuerit aut contritum, rursus illud refingit; sin vero illud in fornacem ignis mittere praefiniverit, non amplius ei succurret; ita et nos, quamdiu in hoc mundo sumus, peccatorum, quae in carne gessimus, ex toto corde poenitentiam agamus, ut a Domino salvemur, dum poenitentiae tempus habemus. Postquam enim e mundo exivimus, non amplius possumus ibi confiteri, aut poenitentiam agere. Quare, fratres, voluntatem Patris facientes, et carnem castam servantes, et mandata Domini custodientes consequemur vitam aeternam. Dicit enim Dominus

quasi a θέω, quod et Nolteo placet respicienti ad epistolam S. Pauli ad Hebraeos 12, 1. Birrius: *ponamus*, i. e. proponamus nobis, a τίθημι.

4) Nolte conjicit δέρεται *verberatur*, respiciens ad epistolam S. Ignatii ad Polycarpum c. 3.

5) I. e. *baptismum*. FELL.

6) Isai. 66, 24.

7) Ita Nolte. Ms. et editi: ὡς.

ἐν τῷ εὐαγγελίῳ· [1] „εἰ τὸ μικρὸν οὐκ ἐτηρήσατε, τὸ μέγα τίς ὑμῖν δώσει; Λέγω γὰρ ὑμῖν· ὅτι ὁ πιστὸς ἐν ἐλαχίστῳ καὶ ἐν πολλῷ πιστός ἐστιν.“ Ἄρα οὖν τοῦτο λέγει· [2] τηρήσατε τὴν σάρκα ἁγνὴν καὶ τὴν σφραγῖδα ἄσπιλον, ἵνα τὴν αἰώνιον ζωὴν [3] ἀπολάβωμεν.

IX. *In carne judicabimur; ergo praeparemus nos in tempore.*

[4] Καὶ μὴ λεγέτω τις ὑμῶν, ὅτι αὕτη ἡ σὰρξ οὐ κρίνεται, οὐδὲ ἀνίσταται. Γνῶτε, ἐν τίνι ἐσώθητε, ἐν τίνι ἀνεβλέψατε, εἰ μὴ ἐν τῇ σαρκὶ ταύτῃ ὄντες. [5] Δεῖ οὖν ἡμᾶς ὡς ναὸν Θεοῦ φυλάσσειν τὴν σάρκα. Ὃν τρόπον γὰρ ἐν τῇ σαρκὶ ἐκλήθητε, καὶ ἐν τῇ σαρκὶ ἐλεύσεσθε. [6] Ὡς Χριστὸς ὁ κύριος, ὁ σώσας ἡμᾶς, ὢν μὲν τὸ πρῶτον [7] πνεῦμα, ἐγένετο σὰρξ, καὶ οὕτως ἡμᾶς ἐκάλεσεν· οὕτως καὶ ἡμεῖς ἐν ταύτῃ τῇ σαρκὶ ἀποληψόμεθα τὸν μισθόν. Ἀγαπῶμεν οὖν ἀλλήλους, ὅπως ἔλθωμεν πάντες εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. [8] Ὡς ἔχομεν καιρὸν τοῦ ἰαθῆναι, ἐπιδῶμεν ἑαυτοὺς τῷ θεραπεύοντι Θεῷ, ἀντιμισθίαν αὐτῷ διδόντες. Ποίαν; Τὸ μετανοῆσαι ἐξ εἰλικρινοῦς καρδίας. Προγνώστης γὰρ ἐστιν τῶν πάντων, καὶ εἰδὼς ἡμῶν τὰ ἐν καρδίᾳ. Δῶμεν οὖν αὐτῷ [9] αἶνον, μὴ ἀπὸ στόματος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ καρδίας, ἵνα ἡμᾶς προσδέξηται ὡς υἱούς. Καὶ γὰρ εἶπεν ὁ κύριος· [10] „ἀδελφοί μου οὗτοί εἰσιν οἱ ποιοῦντες τὸ θέλημα τοῦ πατρός μου.“

X. *Vitio relicto virtutem persequamur, et bona promissa mundanis praeponamus deliciis.*

Ὥστε, ἀδελφοί μου, ποιήσωμεν τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς, τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς, ἵνα ζήσωμεν, καὶ διώξωμεν μᾶλλον τὴν ἀρετὴν, τὴν δὲ κακίαν καταλείψωμεν, ὡς προοδοίπορον τῶν

1) Similia apud Luc. 16, 10—12. Eundem locum recitat quoque S. Irenaeus II, 34: *si in modico fideles non fuistis, quod magnum est, quis dabit vobis?* Ubi Grabius conjecit, haec ex Evang. secundum Aegyptios fuisse deprompta. GALLAND.

2) Haec non, ut Wottono visum, ex libro apocrypho citata sunt, sed a Clemente ipso scripta ad interpretationem loci antecedentis S. Scripturae.

3) Ἀπολάβωμεν, quod exhibet Ms., editores mutant in ἀπολάβητε, contra-

in Evangelio: [1] *si parvum non servastis, quis magnum vobis dabit? Dico enim vobis: qui fidelis est in minimo, et in majori fidelis est.* Hoc ergo dicit: [2] servate carnem castam, et sigillum immaculatum, ut [3] recipiatis vitam aeternam.

IX. *In carne judicabimur; ergo praeparemus nos in tempore.*

[4] Et nemo vestrum dicat, quod haec caro non judicatur, neque resurgit. Agnoscite, in quo servati estis, in quo visum recepistis, nisi dum in hac carne vivitis. [5] Nos ergo decet carnem sicut templum Dei custodire. Quemadmodum enim in carne vocati estis, ita in carne venietis. [6] Quemadmodum Christus Dominus, qui nos servavit, cum primum esset [7] spiritus, caro factus est, atque sic vocavit nos; ita etiam nos in hac carne mercedem recipiemus. Diligamus igitur nos invicem, ut veniamus omnes in regnum Dei. [8] Donec tempus habemus, in quo sanemur, dedamus nos medico Deo, remunerationem ipsi tribuentes. Quam? Poenitentiam ex sincero corde. Namque praescius omnium est, et, quae in corde nostro versantur, novit. Demus itaque illi [9] laudem, non ab ore solum, sed etiam ex corde, ut nos tanquam filios suscipiat. Etenim Dominus dixit: [10] *fratres mei sunt ii, qui faciunt voluntatem patris mei.*

X. *Vitio relicto virtutem persequamur, et bona promissa mundanis praeponamus deliciis.*

Ergo, fratres mei, faciamus voluntatem patris, qui vocavit nos, ut vivamus; et persequamur potius virtutem, vitium autem

dicente Nolteo, qui Rom. 7, 4 conferre nos monet.

4) Cfr. I Cor. 15, 12.

5) Cfr. I Cor. 3, 16. 6, 19.

6) Ms. εἷς, sed l. cum Millio et aliis ὡς, quia in apodosi sequitur οὕτως καὶ ἡμεῖς.

7) Πνεῦμα = ὁ λόγος, ut apud Pastorem Hermae ib. III. Sim. V. 5. cfr. *Lumper,* hist. theol. crit. T. I. p. 66. *Baumgarten-Crusius,* Lehrb. d. Dogmengesch. II. p. 1052.

8) Cfr. Gal. 6, 10.

9) Ita Fellus et alii. Ms. αἰώνιον. Birrius affirmat, scripsisse Clementem αἶνον αἰώνιον. GALLAND.

10) Matth. 12, 50.

[1] ἁμαρτιῶν ἡμῶν, καὶ φύγωμεν τὴν ἀσέβειαν, μὴ ἡμᾶς καταλάβῃ κακά. Ἐὰν γὰρ σπουδάσωμεν ἀγαθοποιεῖν, διώξεται ἡμᾶς εἰρήνη. Διὰ ταύτην γὰρ τὴν αἰτίαν οὐκ ἔστιν εὑρεῖν. [[2] αὐτὴν] ἄνθρωπον, οἵτινες παράγουσι φόβους ἀνθρωπίνους, προῃρημένοι μᾶλλον τὴν ἐνθάδε ἀπόλαυσιν, ἢ τὴν μέλλουσαν ἐπαγγελίαν. Ἀγνοοῦσιν γάρ, ἡλίκην ἔχει βάσανον ἡ ἐνθάδε ἀπόλαυσις, καὶ οἵαν τρυφὴν ἔχει ἡ μέλλουσα ἐπαγγελία. Καὶ εἰ μὲν αὐτοὶ μόνοι ταῦτα ἔπρασσον, ἀνεκτὸν ἦν· νῦν δὲ ἐπιμένουσιν κακοδιδασκαλοῦντες τὰς [3] ἀναιτίους ψυχάς, οὐκ εἰδότες, ὅτι δισσὴν ἕξουσιν τὴν κρίσιν, αὐτοί τε καὶ οἱ ἀκούοντες αὐτῶν.

XI. *Divinis promissis fidem habentes serviamus Deo, et erit nobis beatitudo aeterna.*

Ἡμεῖς οὖν ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ δουλεύσωμεν τῷ Θεῷ, καὶ ἐσόμεθα δίκαιοι· ἐὰν δὲ μὴ δουλεύσωμεν, διὰ τοῦ μὴ πιστεύειν ἡμᾶς [τῇ] ἐπαγγελίᾳ τοῦ Θεοῦ, ταλαίπωρ[οι] ἐσόμεθα. Λέγει γὰρ καὶ ὁ προ[φη]τικὸς λόγος· [4] „ταλαίπωροί εἰσ[ιν] οἱ δίψυχοι, οἱ διστάζοντες τ[ῇ] καρδίᾳ, οἱ λέγοντες· ταῦτα πά[ντα] ἠκούσαμεν καὶ ἐπὶ τῶν πατ[έ]ρων ἡμῶν, ἡμεῖς δὲ [5] ἡμέραν ἐξ ἡμέρας προσδεχόμενοι, οὐδὲν τούτων ἑωράκαμεν[6]. Ἀνόητοι, συμβάλετε ἑαυτοὺς ξύλῳ· λάβετε ἄμπελον. Πρῶτον μὲν φυλλοῤῥοεῖ, εἶτα βλαστὸς γίνεται, μετὰ ταῦτα ὄμφαξ, εἶτα σταφυλὴ παρεστηκυῖα. Οὕτως καὶ ὁ λαός μου ἀκαταστασίας καὶ θλίψεις ἔσχεν· ἔπειτα ἀπολήψεται τὰ ἀγαθά.“ Ὥστε, ἀδελφοί μου, μὴ διψυχῶμεν, ἀλλὰ ἐλπίσαντες ὑπομείνωμεν, ἵνα καὶ τὸν μισθὸν κομισώμεθα. Πιστὸς γάρ ἐστιν ὁ ἐπαγγειλάμενος τὰς ἀντιμισθίας ἀποδιδόναι ἑκάστῳ τῶν ἔργων αὐτοῦ. Ἐὰν οὖν ποιήσωμεν τὴν δικαιοσύνην ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, εἰσήξομεν εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, καὶ ληψόμεθα τὰς ἐπαγγελίας, [7] „ἃς [οὓς] οὐκ ἤκουσεν, οὐδὲ ὀφθαλμὸς ἴδεν, οὐδὲ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη.“

1) *Cotelerius* et alii malunt τιμωριῶν. At *Wottonus* retinet ἁμαρτιῶν. Vox enim κακία denotare potest internum mentis affectum, τὴν ἐπιθυμίαν· ἁμαρτία scelus foris peractum. Forte respexit Clemens ad Jac. 1, 15. Gall.

2) Ms. habet ANON. i. e. ἄνθρωπον, forte pro ANΘN, i. e. ἂν Θεόν. Ita Wott., qui legendum esse putat: οὐκ ἔστιν (αὐτοῖς) εὑρεῖν ἂν Θεόν κ. τ. λ. Forte legendum: οὐκ ἔστιν εὑρεῖν [αὐτήν sc. τὴν εἰρήνην] ἄνθρωπον [pro

derelinquamus, veluti praecursorem [1] scelerum nostrorum; et fugiamus impietatem, ne nos mala comprehendant. Nam si bene agere studuerimus, consectabitur nos pax. Hanc ob causam eam [pacem] non reperient [2] homines, qui humanis timoribus ducuntur, praeponentes voluptatem praesentem repromissioni futurae. Ignorant enim quantum habeat tormentum hujus seculi voluptas, et quales habeat delicias futura promissio. Ac quidem, si ipsi soli ista facerent, tolerabile esset; jam vero perseverant, insontes animas pravis doctrinis imbuere, nescientes, [3] quod duplicem habebunt condemnationem et ipsi, et qui audiunt eos.

XI. *Divinis promissis fidem habentes serviamus Deo, et erit nobis beatitudo aeterna.*

Nos ergo in corde puro Deo serviamus, et erimus justi; quodsi autem non servierimus, non credendo promissis Dei, miseri erimus. Dicit enim et sermo propheticus: [4] *miseri sunt, qui animo duplices et corde dubii sunt, qui dicunt: haec omnia audivimus etiam tempore patrum nostrorum; nos vero* [5] *diem de die exspectantes, nihil horum vidimus.* [6] *O fatui, comparate vos arbori; vitem sumite. Primum quidem foliis nudatur, germen postea fit, posthaec uva acerba, tandem demum uva matura. Ita et populus meus agitationes et pressuras tulit; deinde bona excipiet.* Itaque, fratres mei, animo ne duplices simus, sed sperantes sustineamus, ut et mercedem reportemus. Fidelis enim est, qui pollicitus est, se unicuique redditurum secundum opera ejus. Si ergo fecerimus justitiam coram Deo, in regnum illius ingrediemur, et accipiemus promissiones, [7] *quas auris non audivit, nec oculus vidit, quaeque in cor hominis non ascenderunt.*

ἀνθρώπους] κ. τ. λ. Nolte deleta voce ἄνθρωπον legendum putat αὐτήν.

3) Similia reperies in epistola *S. Ignatii* ad Ephes. c. 16.

4) Eadem verba laudat B. *Clemens* I Cor. 23. cfr. supra p. 87. Not. 7.

5) Wottonum male hic inseruisse vocem υἱοὶ monet Jacobsonus.

6) Post ἑωράκαμεν Wottonus male interserit: ἔτι. Jacobson.

7) I Cor. 2, 9. Num Apostolus ad Isai. 64, 4. respexerit, incertum est.

XII. *Exspectemus quotidie regnum Dei.*

Ἐκδεχώμεθα οὖν καθ᾽ ὥραν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐν ἀγάπῃ καὶ δικαιοσύνῃ, ἐπειδὴ οὐκ οἴδαμεν τὴν ἡμέραν τῆς ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ. [1] Ἐπερωτηθεὶς γὰρ αὐτὸς ὁ κύριος ὑπό τινος, πότε ἥξει αὐτοῦ ἡ βασιλεία, εἶπεν· „ὅταν ἔσται τὰ δύο ἕν, καὶ τὸ ἔξω ὡς τὸ ἔσω, καὶ τὸ ἄρσεν μετὰ τῆς θηλείας, οὔτε ἄρσεν, οὔτε θῆλυ.“ Τὰ δύο δὲ ἕν ἐστιν, ὅταν λαλῶμεν [2] αὑτοῖς ἀλήθειαν, καὶ ἐν δυσὶ σώμασιν ἀνυποκρίτως εἴη μία ψυχή. Καὶ τὸ ἔξω ὡς τὸ ἔσω, τοῦτο λέγει· τὴν ψυχὴν λέγει τὸ ἔσω, τὸ δὲ ἔξ[ω] τὸ σῶμα λέγει. Ὃν τρόπον οὖν σου τὸ σῶμα φαίνεται, οὕτως καὶ ἡ ψυχή σου [3] δήλη ἔστω ἐν [τοῖς] καλοῖς ἔργοις. Καὶ τὸ ἄρσεν μετὰ τῆς θηλείας, οὔτε ἄρσεν, οὔτε θῆλυ, τοῦτ[ο] [4] * * * * * * * * * * * * * * * *

1) A Salome, in Evang. secundum Aegyptios, uti discimus e *Clem. Alex.* Strom. III. 9. 13. p. 539 et 553. ed. Pott. Venet.

2) Pronomen reflexivum saepius pro reciproco ponitur, αὑτοῖς pro ἀλλήλοις, cfr. *Kühner,* griech. Grammatik, T. II. p. 325 supra, et ejusdem

XII. *Exspectemus quotidie regnum Dei.*

Igitur in horas regnum Dei exspectemus in charitate et justitia, quandoquidem nescimus diem adventus Dei. [1] Interrogatus enim a quodam ipse Dominus, quando venturum esset regnum ipsius, dixit: *cum duo erunt unum, et quod foris ut id, quod intus, et masculum cum femina, neque mas, neque femina. Duo* autem sunt *unum,* quando [2] alter ad alterum loquemur veritatem, et in duobus corporibus sincere et absque simulatione fuerit una anima. *Et quod foris est, ut quod intus,* hoc ait: animam vocat, *quod intus;* et corpus, *quod foris.* Quomodo igitur corpus tuum conspicuum est, ita et anima tua [3] manifesta sit in bonis operibus. *Et masculum cum femina, neque mas neque femina,* hoc [4] * * * * * * * * * * * * * * * *

grammatica minor §. 302. n. 7. p. 399 ed. III.

3) Ms. δῆλος.

4) Reliqua desunt, sed supplenda sunt ex *Clem. Alex.* l. c., cui τὸ ἄρσεν *iram*, τὸ θῆλυ *cupiditatem* significat.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΓΝΑΤΙΟΥ

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ.[1]

ΠΡΟΣ ΕΦΕΣΙΟΥΣ.[2]

[3] Ἰγνάτιος, ὁ καὶ [4] Θεοφόρος, τῇ εὐλογημένῃ ἐν [5] μεγέθει Θεοῦ πατρὸς [καὶ] [6] πληρώματι, τῇ [7] προωρισμένῃ πρὸ αἰώνων, εἶναι διὰ παντὸς εἰς δόξαν παράμονον, ἄτρεπτον, [8] ἡνωμένην καὶ ἐκλελεγμένην ἐν πάθει [9] ἀληθινῷ, ἐν θελήματι τοῦ πατρὸς καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ ἀξιομακαρίστῳ, τῇ οὔσῃ ἐν Ἐφέσῳ τῆς Ἀσίας, πλεῖστα ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ καὶ ἐν ἀμώμῳ [10] χαρᾷ χαίρειν.

I. *Laus Ephesiorum ob legationem ad Ignatium missam. Laus Onesimi.*

[11] Ἀποδεξάμενος ἐν Θεῷ τὸ πολυαγάπητον [12] ὑμῶν ὄνομα,

1) Epistolae S. Ignatii, excepta ea ad Romanos, id agunt, ut a) *dehortentur a veneno judaizantium Docetarum.* Ad evitandam contagionem haereticam b) *unitatem ecclesiasticam* commendant et praescribunt, cujus gratia denique c) *arctissima cum Episcopo conjunctio* postulatur. Cfr. *Rothe, Anfänge etc.* p. 445 sqq. et 715 sqq.

2) Vetus Syriaca trium Ignatii epistolarum (ad Ephes. Rom. et Polyc.) versio, a *Guilielmo Cureton* M. A. anno 1845 Londini et Berolinae (apud Asher) edita, et in libro ejus, quod inscribitur „Corpus Ignatianum" (London 1849) repetita pauca tantum epistolae nostrae capita continet. Cfr. *Prolegomena* nostra ad Epistolas S. Ignatii Nr. VI. — *Curetoni* libris usi omnem majorem inter versionem Syriacam et textum nostrum graecum differentiam suo loco adnotabimus. Novissime Dr. *Petermann*, Prof. Univers. Berolin., *Armeniacam* versionem epistolarum S. Ignatii publici juris fecit (Lips. 1849), quae seculo V exarata, Ignatii epistolam ad Ephesios integram exhibet.

3) Totum Epistolae nostrae prooemium et caput primum, paucis minutiis exceptis, etiam in versione Syriaca legitur.

4) Cfr. *Wernsdorf,* de Ignatio

SANCTI IGNATII

EPISTOLAE.[1]

AD EPHESIOS.[2]

[3] Ignatius, qui et [4] Theophorus, ecclesiae merito beatae, quae est Ephesi in Asia — benedictae Dei patris [5] magnitudine et [6] plenitudine, [7] praedestinatae ante secula, ut in permanentem et immutabilem gloriam semper esset [8] unita, et [9] vera passione, per voluntatem Patris et Jesu Christi, Dei nostri, electa — plurimam in Jesu Christo et in [10] gaudio perfecto salutem.

I. *Laus Ephesiorum ob legationem ad Ignatium missam. Laus Onesimi.*

[11] Suscepi [12] vestrum in Deo valde dilectum nomen, quod

Θεοφόρῳ, in ejusdem Memoria C. Timothei Seidelii, Helmst. 1758. 4. Vocabulum *Θεοφόρος* in omnibus epistolis Ignatianis ab alio quodam additum putant ***Düsterdieck**, de Ignat. epist. authentia.* Gotting. 1843. p. 89. ***Bunsen*** (die drei ächten und vier unächten Briefe des Ignat. p. 33), ***Uhlhorn*** (in ***Niedner***, Zeitschrift für d. histor. Theol. 1851. p. 308) et alii. Sed cfr. ad Magnes. c. 1: *ἀξιωθεὶς ὀνόματος θεοπρεπεστάτου*, et ad Smyrn. c. 5: *εἰ ἐμὲ ἐπαινεῖ κ. τ. λ.*

5) Ignatius in hac salutatione prooemium epistolae S. Pauli ad Ephesios prae oculis habuit. Cfr. Ephes. 1, 19. I Cor. 2, 5.

6) Cfr. Ephes. 3, 19.

7) Cfr. Ephes. 1, 4. 3, 11.

8) Cfr. Ephes. 4, 3 sqq.

9) Hoc contra Gnosticos dictum est.

10) Ita ex interpolatore et versionibus Syriaca et Armeniaca restituendum est. Codex Medic. habet *χάριτι*.

11) De anacoluthia styli in hoc capite cfr. *Uhlhorn* l. c. p. 32.

12) Ex interpolatore et versionibus Syriaca et Armeniaca restituendum est *ὑμῶν*. Codex Medic. incuria librarii habet *σου*. Cfr. ***Nolte*** in ***Scheiner***, Zeitschrift für kath. Theol. 1854. p. 229.

ὃ κέκτησθε [1] φύσει δικαίᾳ, κατὰ πίστιν καὶ ἀγάπην ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ, τῷ σωτῆρι ἡμῶν, ([2] μιμηταὶ ὄντες Θεοῦ, [3] ἀναζωπυρήσαντες ἐν αἵματι [4] Θεοῦ, τὸ συγγενικὸν ἔργον τελείως ἀπηρτίσατε· ἀκούσαντες γὰρ δεδεμένον ἀπὸ Συρίας ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ ὀνόματος καὶ ἐλπίδος, [5] ἰδεῖν ἐσπουδάσατε ἐλπίζοντα τῇ προσευχῇ ὑμῶν ἐπιτυχεῖν ἐν Ῥώμῃ θηριομαχῆσαι, ἵνα διὰ τοῦ μαρτυρίου ἐπιτυχεῖν δυνηθῶ μαθητὴς εἶναι τοῦ [6] ὑπὲρ ἡμῶν ἑαυτὸν ἀνενεγκόντος Θεῷ προσφορὰν καὶ θυσίαν)· [7] ἐπεὶ οὖν τὴν πολυπληθίαν ὑμῶν ἐν ὀνόματι Θεοῦ ἀπείληφα ἐν Ὀνησίμῳ, τῷ ἐν ἀγάπῃ ἀδιηγήτῳ, ὑμῶν δὲ ἐν [8] σαρκὶ ἐπισκόπῳ· ὃν εὔχομαι κατὰ Ἰησοῦν Χριστὸν ὑμᾶς ἀγαπᾷν, καὶ πάντας ὑμᾶς αὐτῷ ἐν ὁμοιότητι εἶναι. Εὐλογητὸς γὰρ ὁ χαρισάμενος ὑμῖν ἀξίοις οὖσι τοιοῦτον ἐπίσκοπον κεκτῆσθαι.

II. *Laus reliquorum legatorum. Exhortatio ad obedientiam erga episcopum et presbyterium.*

[9] Περὶ δὲ τοῦ συνδούλου μου Βούῤῥου, τοῦ κατὰ Θεὸν διακόνου ὑμῶν ἐν πᾶσιν εὐλογημένου, εὔχομαι παραμεῖναι αὐτὸν εἰς τιμὴν ὑμῶν καὶ τοῦ ἐπισκόπου. Καὶ Κρόκος δὲ, ὁ Θεοῦ ἄξιος καὶ ὑμῶν, ὃν ἐξεμπλάριον τῆς ἀφ᾽ ὑμῶν ἀγάπης ἀπέλαβον, κατὰ πάντα με [10] ἀνέπαυσεν, ὡς καὶ αὐτὸν ὁ πατὴρ Ἰησοῦ Χριστοῦ [11] ἀναψύξαι, ἅμα Ὀνησίμῳ καὶ Βούῤῥῳ καὶ Εὔπλῳ καὶ Φρόντωνι, δι᾽ ὧν πάντας ὑμᾶς κατὰ ἀγάπην εἶδον. [12] Ὀναίμην ὑμῶν διὰ παντὸς, ἐάνπερ ἄξιος ὦ. Πρέπον οὖν ἐστι, κατὰ πάντα τρόπον δοξάζειν Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν δοξά-

1) Locum hunc a suspicione Gnosticismi contra Baurium defendit *Uhlhornus* in *Niedner*, Zeitschrift für histor. Theol. 1851. p. 303 sq.

2) Μιμηταὶ — θυσίαν parenthesin putes. Cfr. *Nolte* l. c.

3) Aut supple ὑμᾶς (cfr. II Tim. 1, 6. I Clem. ad Cor. 27.) aut verbum ἀναζωπυρέω intransitivum putes.

4) I. e. passione et morte Christi.

5) Ἰδεῖν ἐσπουδάσατε deest in Cod. Mediceo; sed restituimus haec e veteribus versionibus latina, Syriaca et Armeniaca.

6) Cfr. Ephes. 5, 2. Syrus legit τοῦ Θεοῦ, omnia quae sequuntur (ὑπὲρ ἡμῶν ἑαυτὸν ἀνενεγκόντος Θεῷ προσφορὰν καὶ θυσίαν) omittens.

7) Ἐπεὶ οὖν est sine apodosi. Ignatius, Onesimi mentionem faciens, impetu amoris trahitur, ut in magna parenthesi (a fine capitis I usque ad medium III) Onesimi et sociorum ejus laudem canat. Quo facto demum verbis Ἀλλ᾽ ἐπεὶ cap. III ad priorem sententiam revertit. Ms. πολυπληρίαν.

vobis comparastis [1] indole proba secundum fidem et charitatem in Jesu Christo, salvatore nostro; (cum [2] imitatores sitis Dei, ad vitam [3] revocati per sanguinem [4] Dei, opus fraternitatis perfecte absolvistis; postquam enim audistis, me vinctum e Syria pro communi nomine et spe, [5] videre festinastis me sperantem, quod vestris precibus consequar, ut Romae adversus bestias pugnem, ut per martyrium adipisci possim, discipulus esse [6] illius, qui se ipsum pro nobis obtulit Deo oblationem et hostiam); [7] suscepi ergo in nomine Dei multitudinem vestram in Onesimo, inenarrabilis charitatis viro, vestro autem in [8] carne episcopo; quem juxta Jesum Christum a vobis amari, cuique similes vos omnes fieri opto. Benedictus enim, qui gratia sua vos talem episcopum possidere dignatus est.

II. *Laus reliquorum legatorum. Exhortatio ad obedientiam erga episcopum et presbyterium.*

[9] De conservo autem meo Burrho, secundum Deum diacono vestro, in omnibus benedicto, oro, ut semper vobis et episcopo sit honori. Sed et Crocus, et Deo et vobis dignus, quem exemplar vestrae charitatis accepi, per omnia me [10] recreavit, quomodo et ipsum [11] refrigeret pater Jesu Christi, una cum Onesimo et Burrho et Euplo et Frontone, per quos vos omnes quoad charitatem vidi. [12] Fruar vobis perpetuo, si dignus fuero. Decet itaque vos omnibus modis glorificare Jesum Christum,

8) I. e. *episcopus visibilis*, vicem gerens *episcopi invisibilis*, *Christi*. Cfr. *Rothe*, *Anfänge etc.* p. 476. Syrus verba ἐν σαρκὶ neglexit.

9) Totum caput secundum deest in versione Syriaca (non in Armeniaca); pius enim ille monachus, qui versionem Syriacam elaboravit, omnia omisisse videtur, quae ipsi et usui suo *ascetico* minus congrua minusve necessaria putabat. Paraeneticos vero epistolarum Ignatianarum locos omnesque ad vitam bene instituendam exhortationes sedulo collegit. Praeterea ad hoc caput conferas *Rothe*, Anfänge der christl. Kirche p. 491.

10) Vox Paulina; I Cor. 16, 18 etc. Jacobson.

11) Ita Ms., neque aliter legit Vet. Int., dum vertit: *refrigeret*. Editi: ἀναψύξει. Pears. Jacobson. Cfr. II Tim. 1, 16: πολλάκις με ἀνέψυξε, et Act. 3, 19. Jacobson.

12) Phrasin hanc apostolicam, e S. Pauli Ep. ad Philem. vers. 20, ut videtur, desumtam, saepius usurpat Ignatius. Cfr. ad Magn. c. 2. 12. ad Rom. c. 5. ad Polyc. 1 et 6.

σαντα ὑμᾶς, ἵνα ἐν μιᾷ ὑποταγῇ ἦτε κατηρτισμένοι [[1] τῷ αὐτῷ νοΐ καὶ τῇ αὐτῇ γνώμῃ, καὶ τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες περὶ τοῦ αὐτοῦ], ἵνα [2] ὑποτασσόμενοι τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τῷ πρεσβυτερίῳ κατὰ πάντα ἦτε ἡγιασμένοι.

III. *Sine omni superbia — amore ductus — vos adhortor ad unitatem.*

[3] Οὐ διατάσσομαι ὑμῖν, ὡς ὤν τις. Εἰ γὰρ καὶ δέδεμαι [4] ἐν τῷ ὀνόματι, οὔπω ἀπήρτισμαι ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ. Νῦν γὰρ ἀρχὴν ἔχω τοῦ μαθητεύεσθαι, καὶ προσλαλῶ ὑμῖν ὡς [5] συνδιδασκαλίταις μου. Ἐμὲ γὰρ ἔδει ὑφ᾽ ὑμῶν [6] ὑπαλειφθῆναι πίστει, νουθεσίᾳ, ὑπομονῇ, μακροθυμίᾳ. Ἀλλ᾽ ἐπεὶ ἡ ἀγάπη οὐκ ἐᾷ με σιωπᾶν περὶ ὑμῶν, [7] διὰ τοῦτο προέλαβον παρακαλεῖν ὑμᾶς, [8] ὅπως συντρέχητε τῇ γνώμῃ τοῦ Θεοῦ. Καὶ γὰρ Ἰησοῦς Χριστὸς, τὸ [9] ἀδιάκριτον ἡμῶν ζῆν, [10] τοῦ πατρὸς ἡ γνώμη, ὡς καὶ οἱ ἐπίσκοποι, οἱ [11] κατὰ τὰ πέρατα ὁρισθέντες, [12] ἐν Ἰησοῦ Χριστοῦ γνώμῃ εἰσίν.

IV. *Presbyterii unitatem cum episcopo imitemini.*

[13] Ὅθεν πρέπει ὑμῖν συντρέχειν τῇ τοῦ ἐπισκόπου γνώμῃ, ὅπερ καὶ ποιεῖτε. Τὸ γὰρ ἀξιονόμαστον ὑμῶν πρεσβυτέριον, τοῦ Θεοῦ ἄξιον, οὕτως συνήρμοσται τῷ ἐπισκόπῳ, [14] ὡς χορδαὶ κιθάρᾳ. Διὰ τοῦτο ἐν τῇ ὁμονοίᾳ ὑμῶν καὶ συμφώνῳ ἀγάπῃ Ἰησοῦς Χριστὸς ᾄδεται. Καὶ οἱ κατ᾽ ἄνδρα δὲ χορὸς γίνεσθε, ἵνα σύμφωνοι ὄντες ἐν ὁμονοίᾳ, χρῶμα Θεοῦ λαβόντες ἐν ἑνότητι, ᾄδητε ἐν φωνῇ μιᾷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τῷ πατρὶ, ἵνα

1) Haec inclusa, nec a Vet. Int. nec ab Armenio agnita, male inserta sunt ex I Cor. 1, 10.

2) Ita Gallandius, Rothe et alii. Ms. ἐπιτασσόμενοι.

3) E capite tertio Syrus nil nisi unicam sententiam Ἀλλ᾽ ἐπεὶ ἡ ἀγάπη οὐκ ἐᾷ με σιωπᾶν περὶ ὑμῶν, διὰ τοῦτο προέλαβον παρακαλεῖν ὑμᾶς, ὅπως συντρέχητε τῇ γνώμῃ τοῦ Θεοῦ in usus suos convertit, eamque cum fine capitis primi male conjunxit. Multo aptius haec sententia cum verbis proxime eam antecedentibus (*vos praeceptores mei estis*) cohaeret.

4) *Nomen* absolute pro *nomine Christi* habes ut infra c. 7, ad Philad. c. 10 et ad Smyrn. c. 11: κατὰ θέλημα.

5) I. e. *praeter Christum vos praeceptores mei estis*, ut ex sq. patet.

6) I. e. *ungi, excitari, instrui, ad certamen praeparari.* PEARSON.

qui glorificavit vos, ut in obedientia una sitis perfecti [1] [eadem mente eademque sententia, idemque dicatis de eodem omnes], ut [2] subjecti episcopo et presbyterio per omnia sanctificati sitis.

III. *Sine omni superbia — amore ductus — vos adhortor ad unitatem.*

[3] Non praecipio vobis, quasi sim aliquis. Quamvis enim vinctus sum propter [4] nomen Christi, nondum tamen perfectus sum in Jesu Christo. Nunc enim incipio discipulus esse, et alloquor vos ut [5] condoctores meos. Nam oportebat me a vobis [6] confirmari fide, admonitione, patientia, aequanimitate. At cum charitas non sinat me tacere de vobis, [7] propterea anteverti, vos admonere, [8] ut uniamini in sententia Dei. Etenim Jesus Christus, [9] inseparabilis nostra vita, sententia [10] Patris est, ut et episcopi, per [11] tractus terrae constituti, [12] in sententia Jesu Christi sunt.

IV. *Presbyterii unitatem cum episcopo imitemini.*

[13] Unde decet vos in episcopi sententiam concurrere, quod et facitis. Nam memorabile vestrum presbyterium, dignum Deo, ita coaptatum est episcopo, [14] ut chordae citharae. Propter hoc in consensu vestro et concordi charitate Jesus Christus canitur. Sed et vos singuli chorus estote, ut consoni per concordiam, melos Dei recipientes in unitate, cantetis voce una per Jesum

7) Respexisse videtur B. Pater S. Paulum ad Philem. v. 8. 9. Jacobson.

8) De sensu hujus loci et eorum, qui sequuntur, cfr. *Uhlhorn*, l. c. p. 34 sq., qui textum nostrum contra Bunsenium defendit.

9) Cfr. infra ad Trall. c. 1. et Joh. 15, 5. Coloss. 3, 4. Sensus: *plane in eo vivimus, et ipse in nobis.*

10) Cfr. Joh. 14, 9. Matth. 11, 27.

11) = ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ. Cfr. Ign. ad Rom. c. 6. *Rothe, Anf.* p. 472. Not. 160.

12) Qui in sententia episcopi est (= unitus ei), etiam unitus est Christo; et qui unitus est Christo, etiam unitus est Patri. Cfr. *Rothe, Anf.* p. 471—478.

13) Totum caput quartum deest in versione Syriaca, non in Armeniaca, quae epistolam nostram integram continet.

14) Eadem similitudine utitur noster etiam in Ep. ad Philad. c. 1. Usser.

ὑμῶν καὶ ἀκούσῃ, [1] ἐπιγινώσκων, δι' ὧν εὖ πράσσετε, μέλη ὄντας τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Χρήσιμον οὖν ἐστιν, ὑμᾶς ἐν ἀμώμῳ ἑνότητι εἶναι, ἵνα καὶ Θεοῦ πάντοτε μετέχητε.

V. *Laus et utilitas hujus unitatis.*

[2] Εἰ γὰρ ἐγὼ ἐν μικρῷ χρόνῳ τοιαύτην συνήθειαν ἔσχον πρὸς τὸν ἐπίσκοπον ὑμῶν, οὐκ [3] ἀνθρωπίνην οὖσαν, ἀλλὰ πνευματικὴν, πόσῳ μᾶλλον ὑμᾶς μακαρίζω, τοὺς ἐγκεκραμένους [4] οὕτως, [5] ὡς ἡ ἐκκλησία Ἰησοῦ Χριστῷ, καὶ ὡς ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς τῷ πατρὶ, ἵνα πάντα ἐν ἑνότητι σύμφωνα ᾖ; Μηδεὶς πλανάσθω· ἐὰν μή τις ᾖ ἐντὸς τοῦ θυσιαστηρίου, ὑστερεῖται τοῦ ἄρτου τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ ἑνὸς καὶ δευτέρου προσευχὴ τοσαύτην ἰσχὺν ἔχει, πόσῳ μᾶλλον ἥ τε τοῦ ἐπισκόπου καὶ πάσης τῆς ἐκκλησίας; Ὁ οὖν μὴ ἐρχόμενος ἐπὶ τὸ αὐτὸ, οὗτος ἤδη ὑπερηφανεῖ, καὶ ἑαυτὸν διέκρινεν. Γέγραπται γάρ· [6] „ὑπερηφάνοις ὁ Θεὸς ἀντιτάσσεται.“ Σπουδάσωμεν οὖν, μὴ ἀντιτάσσεσθαι τῷ ἐπισκόπῳ, ἵνα ὦμεν [7] Θεῷ ὑποτασσόμενοι.

VI. *Respiciatis episcopum ut Christum ipsum. Onesimus hac in re vos laudat.*

[8] Καὶ [9] ὅσον βλέπει τις [10] σιγῶντα ἐπίσκοπον, πλειόνως αὐτὸν φοβείσθω· [11] πάντα γὰρ, ὃν πέμπει ὁ οἰκοδεσπότης εἰς ἰδίαν οἰκονομίαν, οὕτως δεῖ ἡμᾶς αὐτὸν δέχεσθαι, ὡς αὐτὸν τὸν πέμψαντα. Τὸν οὖν ἐπίσκοπον δῆλον ὅτι ὡς αὐτὸν τὸν κύριον δεῖ [12] προσβλέπειν. Αὐτὸς μὲν οὖν Ὀνήσιμος ὑπερεπαινεῖ ὑμῶν τὴν ἐν Θεῷ εὐταξίαν, ὅτι πάντες κατὰ ἀλήθειαν ζῆτε, καὶ ὅτι ἐν ὑμῖν οὐδεμία αἵρεσις κατοικεῖ· ἀλλ' οὐδὲ ἀκούετέ τινος πλέον, [13] ἤπερ Ἰησοῦ Χριστοῦ λαλοῦντος ἐν ἀληθείᾳ.

1) Vet. Interpres: *et cognoscat, per quem bonum operamini etc.* Καὶ quod in Cod. Med. ante ἐπιγινώσκων legitur, delendum est. Cfr. *Nolte*, l. c. p. 230.

2) Syrus caput quintum omisit.

3) I. e. κατὰ σάρκα, i. e. qualem homines saeculo addicti exercent.

4) Sc. αὐτῷ **Rothe**, *Anf.* p. 450.

5) Vide **Rothe**, *Anf.* p. 467.

6) Prov. 3, 34. Jac. 4, 6. I Petr. 5, 5.

7) Ms. Θεοῦ.

Christum Patri; quo et vos audiat, et [1] agnoscat ex iis, quae bene operamini, membra esse vos Filii ipsius. Utile itaque est, in immaculata unitate vos esse, ut et semper participetis Deo.

V. *Laus et utilitas hujus unitatis.*

[2] Si enim ego brevi temporis spatio talem consuetudinem contraxi cum episcopo vestro, quae non [3] humana, sed spiritualis est; quanto vos beatiores judico, conjunctos [4] ei sicuti [5] ecclesia Jesu Christo, et Jesus Christus Patri; ut omnia per unitatem consentiant? Nemo erret: nisi quis intra altare sit, privatur pane Dei. Si enim unius atque alterius precatio tantas vires habet; quanto magis illa, quae episcopi est et totius ecclesiae? Qui igitur in conventum non venit, hic jam superbia elatus est, et seipsum separavit atque judicavit. Scriptum est enim: [6] *superbis Deus resistit.* Studeamus igitur episcopo non resistere, ut simus subjecti [7] Deo.

VI. *Respiciatis episcopum ut Christum ipsum. Onesimus hac in re vos laudat.*

[8] Et [9] quamdiu quis episcopum [10] tacentem videt, tanto magis eum revereatur; [11] quemcunque enim paterfamilias mittit ad gubernandam familiam suam, hunc ita accipere debemus ut illum ipsum, qui mittit. Manifestum igitur est, quod episcopum [12] respicere oporteat ut ipsum Dominum. Et ipse quidem Onesimus supra modum laudat vestrum decentem divinumque ordinem, quod omnes secundum veritatem vivatis, et quod inter vos nullus sit haeresi locus; sed neque auditis aliquem amplius, [13] quam Jesum Christum, qui loquitur in veritate.

8) Caput sextum in versione Syriaca non exstat.

9) Ita Ms. Editi ὅσῳ.

10) I. e. non punientem auctoritatis suae contemptores. Cfr. infra c. 15 et ad Philad. c. 1.

11) Verba Domini apud Matthaeum 24, 43 et Lucam 12, 42. Ignatius noster ad solos Episcopos refert. *Rothe*, p. 475.

12) Ms. προβλέπειν.

13) Ms. εἶπερ = *sin aliter;* librarius enim noster η et ει permutare solet.

VII. *Cavete ab haereticis; Christus — θεάνθρωπος — unus medicus est.*

[1] *Εἰώθασι γάρ τινες δόλῳ πονηρῷ* [2] *τὸ ὄνομα περιφέρειν, ἄλλα τινὰ πράσσοντες ἀνάξια Θεοῦ· οὓς δεῖ ὑμᾶς ὡς* [3] *θηρία ἐκκλίνειν. Εἰσὶν γὰρ κύνες λυσσῶντες, λαθροδῆκται· οὓς δεῖ ὑμᾶς φυλάσσεσθαι, ὄντας* [4] *δυσθεραπεύτους. Εἷς ἰατρός ἐστιν,* [5] *σαρκικός τε καὶ πνευματικὸς,* [6] *γεννητὸς καὶ ἀγέννητος, ἐν σαρκὶ γενόμενος Θεὸς, ἐν* [7] *θανάτῳ ζωὴ ἀληθινὴ, καὶ ἐκ Μαρίας καὶ ἐκ Θεοῦ, πρῶτον παθητὸς καὶ τότε* [8] *ἀπαθὴς,* [9] *Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ κύριος ἡμῶν.*

VIII. *Ne seducamini. Vos estis magni et spirituales, ego minimus.*

[10] *Μὴ οὖν τις ὑμᾶς ἐξαπατάτω, ὥσπερ οὐδὲ ἐξαπατᾶσθε, ὅλοι ὄντες Θεοῦ. Ὅταν γὰρ μηδεμία ἔρις ἐνείρισται ἐν ὑμῖν, ἡ δυναμένη ὑμᾶς βασανίσαι, ἄρα κατὰ Θεὸν ζῆτε.* [11] *Περίψημα ὑμῶν, καὶ* [12] *ἁγνίζωμαι* [13] *[ὑφ'] ὑμῶν Ἐφεσίων ἐκκλησίας, τῆς διαβοήτου τοῖς αἰῶσιν. Οἱ σαρκικοὶ τὰ πνευματικὰ πράσσειν οὐ δύνανται, οὐδὲ οἱ πνευματικοὶ τὰ σαρκικά· ὥσπερ οὐδὲ ἡ πίστις τὰ τῆς ἀπιστίας, οὐδὲ ἡ ἀπιστία τὰ τῆς πίστεως. Ἃ δὲ καὶ κατὰ σάρκα πράσσετε, ταῦτα πνευματικά ἐστιν· ἐν Ἰησοῦ γὰρ Χριστῷ πάντα πράσσετε.*

1) Totum hoc caput a Syro omissum est.

2) Cfr. supra c. 3. p. 154. Nota 4.

3) Cfr. ad Smyrn. c. 4.

4) Sensus: *In summo periculo atque aeternae salutis discrimine sunt. Sed quis eos sanet? Non homines, sed Christus; cui sunt relinquendi.* Cfr. *Rothe, Anf.* p. 767.

5) *Σαρκικὸς καὶ πνευματικὸς* = *et homo et Deus,* cfr. *Möhler,* Athanas. T. I. p. 68.

6) Cfr. *Möhler*, Athanas. T. I. p. 24. Codex Mediceus habet et Vet. Interpres legit: *γεννητὸς καὶ ἀγέννητος*, *genitus et ingenitus*, male. Plures vero codices Athanasii (de Synodis) in citatione loci hujus habent *γενητὸς* et *ἀγένητος*, *factus et non factus*. Jac. Saepissime *ἀγέννητος* positum reperitur pro *ἀγένητος*. Cfr. *Suicer.* Thesaurus s. v. *ἀγέννητος*.

7) Ms. *ἀθανάτῳ*.

8) I. e. post resurrectionem.

9) Haec restituenda ex Theodoreto, Gelasio et Vet. Interprete. Voss.

10) Initium hujus capitis: (*Μὴ οὖν . . . ὅλοι ὄντες Θεοῦ*) Syrus omisit, et ea, quae sequuntur, immediate cum

VII. *Cavete ab haereticis; Christus — θεάνθρωπος — unus medicus est.*

[1] Solent enim nonnulli malo dolo [2] nomen quidem circumferre, alia quaedam patrantes, indigna Deo; quos oportet vos ut [3] feras evitare. Sunt enim canes rabidi, clam mordentes; quos a vobis vitari oportet, ut [4] morbo difficulter curabili laborantes. Medicus autem unus est, et [5] carnalis et spiritualis, [6] factus et non factus, in homine existens Deus, in [7] morte vita vera, et ex Maria et ex Deo, primum passibilis et tunc [8] impassibilis, [9] Jesus Christus, Dominus noster.

VIII. *Ne seducamini. Vos estis magni et spirituales, ego minimus.*

[10] Ne quis igitur vos seducat, sicut nec seducimini; toti namque estis Dei. Cum enim nulla lite implicemini, quae vos discruciare possit, profecto secundum Deum vivitis. [11] Purgamentum vestri sum, et [12] lustrandus [13] a vestra Ephesiorum ecclesia, celeberrima in seculis. Carnales spiritualia exercere nequeunt, neque spirituales carnalia; sicut nec fides, quae incredulitatis sunt, nec incredulitas, quae fidei. Quae vero et secundum carnem agitis, ea spiritualia sunt; in Jesu Christo enim omnia agitis.

unica illa sententia, quam e capite tertio mutuatus est, conjunxit; non inepte. Melius vero ea, quae sequitur, exhortatio ad unitatem cum capitibus 4—8 cohaeret.

11) Cfr. infra c. 18 et I Cor. 4, 13. Sensus est: *ego sum minimus et a vobis repurgandus, vos estis magni et spirituales.* Bunsenius (Hippolytus und seine Zeit, T. II. p. XIV sqq.) legendum conjicit: περίψημα ὑμῶν καὶ ἅγνισμα ὑμῶν Ἐφεσίων (τῆς) ἐκκλησίας τῆς διαβοήτου, = *euer Schmutz* seu *was ihr auswerfet, das ist's auch, was euch heiliget, denn durch die Ueberwindung desselben werdet ihr reiner und stärker*, i. e. omne malum projicientes, fortiores et sanctiores efficimini. — Syrus et Armenius vocabulum περίψημα male intelligentes vertunt: *ego gaudeo in vobis et supplico pro vobis.* Cfr. *Petermanni* edit. epistolarum S. Ignatii p. 27. *Bunsen* l. c. *Uhlhorn* p. 21.

12) Ms. ἁγνίζομαι.

13) Adde ὑφ', quod incuria librarii deletum puto. Vetus enim Interpres lat. habet: *a vestra* etc.

IX. *Falsis doctoribus non praebuistis aures, vos, templa Dei.*

[1] Ἔγνων δὲ παροδεύσαντάς τινας [2] ἐκεῖθεν, ἔχοντας κακὴν διδαχήν· οὓς οὐκ εἰάσατε σπεῖραι εἰς ὑμᾶς, βύσαντες τὰ ὦτα, εἰς τὸ μὴ παραδέξασθαι τὰ σπειρόμενα ὑπ᾽ αὐτῶν, ὡς ὄντες λίθοι ναοῦ πατρὸς, ἡτοιμασμένοι εἰς οἰκοδομὴν Θεοῦ πατρὸς, [3] ἀναφερόμενοι εἰς τὰ ὕψη διὰ τῆς μηχανῆς Ἰησοῦ Χριστοῦ, [4] ὅς ἐστιν σταυρὸς, σχοινίῳ χρώμενοι τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ· ἡ δὲ πίστις ὑμῶν ἀναγωγεὺς ὑμῶν, ἡ δὲ ἀγάπη ὁδὸς ἡ ἀναφέρουσα εἰς Θεόν. [5] Ἐστὲ οὖν καὶ σύνοδοι πάντες, θεοφόροι καὶ [6] ναοφόροι, χριστοφόροι, [7] ἁγιοφόροι, κατὰ πάντα κεκοσμημένοι ἐντολαῖς Ἰησοῦ Χριστοῦ· οἷς καὶ ἀγαλλιῶμαι, ὅτι ἠξιώθην, δι᾽ ὧν γράφω, προσομιλῆσαι ὑμῖν καὶ συγχαρῆναι, ὅτι κατ᾽ [8] ἄλλον βίον οὐδὲν ἀγαπᾶτε, εἰ μὴ μόνον τὸν Θεόν.

X. *Orate pro aliis, sitis mites, humiles etc.*

Καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων δὲ ἀνθρώπων ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε. Ἔστιν γὰρ ἐν αὐτοῖς ἐλπὶς μετανοίας, ἵνα Θεοῦ τύχωσιν. Ἐπιτρέψατε οὖν αὐτοῖς κἂν ἐκ τῶν ἔργων ὑμῖν μαθητευθῆναι. [9] Πρὸς τὰς ὀργὰς αὐτῶν ὑμεῖς πραεῖς, πρὸς τὰς μεγαλοῤῥημοσύνας αὐτῶν ὑμεῖς ταπεινόφρονες, πρὸς τὰς βλασφημίας αὐτῶν ὑμεῖς τὰς προσευχὰς [10], πρὸς τὴν πλάνην αὐτῶν ὑμεῖς [11] ἑδραῖοι τῇ πίστει, πρὸς τὸ ἄγριον αὐτῶν ὑμεῖς ἥμεροι. [12] Μὴ σπουδάζοντες ἀντιμιμήσασθαι αὐτοὺς, ἀδελφοὶ αὐτῶν

1) Ex hoc capite Syrus nil nisi verba ἡτοιμασμένοι . . . ἀναφέρουσα εἰς Θεόν in suam versionem transtulit, eaque cum fine capitis octavi conjunxit. Arctius vero ἡτοιμασμένοι κ. τ. λ. cum verbis proxime antecedentibus ὡς ὄντες λίθοι cohaerent.

2) Nomen hujus urbis, ex qua haeretici Smyrnam venerunt, Ignatius reticet. Alii de *Smyrna* alii de *Epheso* (cujus capite praecedenti mentis fuit) id dictum putant. Sed *Ephesi* nulla, ut Ignatius ipse dixit, haeresis inveniebatur (c. 6: ἐν ὑμῖν οὐδεμία αἵρεσις κατοικεῖ). *Smyrnae* autem Ignatius degebat, quum haec scriberet, verbo ἐκεῖθεν vero non urbs ipsa scriptoris, sed locus quidam remotior denotatur. Cfr. *Uhlhorn* l. c. p. 38. *Hilgenfeld,* die apostol. Väter, 1853. p. 191.

3) De sensu hujus loci cfr. *Möhler*, Athanas. T. I. p. 23.

4) Ita Ms. De relativo sic posito, ut genus ejus et numerus cum sequentibus congruat, cfr. *Winer,* Gramm. p. 156. Ed. IV.

IX. *Falsis doctoribus non praebuistis aures, vos, templa Dei.*

[1] Novi autem, nonnullos [2] ex illa urbe (ad vos) venisse, qui habent perversam doctrinam; quos non permisistis seminare inter vos, et obturastis aures, ne reciperetis, quae ab ipsis sunt disseminata, ut qui lapides sitis templi Patris, praeparati in Dei Patris aedificium, [3] sublati in alta per machinam Jesu Christi, [4] quae est crux, Spiritu sancto pro fune utentes; fides autem vestra vos sursum trahit, charitas vero via deducens ad Deum. [5] Estis igitur et viae comites omnes, Deiferi et [6] Templiferi, Christiferi, [7] Sanctiferi, per omnia ornati praeceptis Jesu Christi; propter quos exulto, quod dignus habitus sim, per ea, quae scribo, colloqui vobiscum, et simul gaudere; quia, ratione [8] alterius vitae habita, nihil diligitis praeter solum Deum.

X. *Orate pro aliis, sitis mites, humiles etc.*

Sed et pro aliis hominibus indesinenter orate. Est enim ipsis spes poenitentiae, ut Deum nanciscantur. [9] Permittite itaque ipsos, saltem ex operibus, a vobis erudiri. Sitis vos adversus iras eorum mites, adversus magniloquentias eorum humiles, eorum maledictis [10] opponite vos preces, adversus errorem eorum vos [11] firmi permanete in fide, adversus efferos mores illorum vos mansueti sitis. [12] Non ipsos contra imitari conati, fratres eorum inveniamur per benignitatem, imitatores

5) *Ἐστὲ οὖν κ. τ. λ.* usque ad finem hujus capitis apud Syrum desunt, qui hanc sententiam ideo omisisse videtur, quippe quae ipsi minus fuerit perspicua.

6) De spirituali templo. Voss.

7) Ita Ms., non *ἁγνόφοροι*, ut in pluribus editt.

8) I. e. secundum hanc vitam christianam, quae *alia* est a naturali. Smith.

9) Lineas sequentes Syrus magis ad sensum, quam ad litteram interpretatus est.

10) Deest quippiam ad absolvendam syntaxin. Interpolator habet *ἀντιτάξατε*, quod non inconcinnum videtur. Smith.

11) Cfr. Coloss. 1, 23.

12) *Uhlhorn* l. c. p. 40 legendum suadet: *μὴ σπουδάζοντες ἀντιμιμήσασθαι αὐτοὺς ἀδελφοὶ αὐτῶν εὑρεθῶμεν. Τῇ ἐπιεικείᾳ δὲ μιμηταὶ τοῦ κυρίου κ. τ. λ.* = ne, eos imitantes, eorum fratres simus. Sed benignitate imitatoris Domini simus.

εὑρεθῶμεν τῇ ἐπιεικείᾳ· μιμηταὶ δὲ τοῦ κυρίου σπουδάζωμεν εἶναι (τίς πλέον [1] ἀδικηθείς, τίς ἀποστερηθείς, τίς ἀθετηθείς;), [2] ἵνα μὴ τοῦ διαβόλου [3] βοτάνη τις εὑρεθῇ ἐν ὑμῖν· ἀλλ᾽ ἐν πάσῃ ἁγνείᾳ καὶ σωφροσύνῃ μένητε, ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ, σαρκικῶς καὶ πνευματικῶς.

XI. *Novissima jam sunt tempora; timeamus Dominum; orate pro me.*

[4] Ἔσχατοι καιροί. Λοιπὸν αἰσχυνθῶμεν, φοβηθῶμεν τὴν μακροθυμίαν τοῦ Θεοῦ, ἵνα μὴ ἡμῖν εἰς κρίμα γένηται. Ἢ γὰρ τὴν μέλλουσαν ὀργὴν φοβηθῶμεν, ἢ τὴν ἐνεστῶσαν χάριν ἀγαπήσωμεν· [5] ἓν τῶν δύο. Μόνον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ εὑρεθῆναι, εἰς τὸ ἀληθινὸν ζῆν. Χωρὶς τούτου μηδὲν ὑμῖν πρεπέτω, ἐν ᾧ τὰ δεσμὰ περιφέρω, τοὺς πνευματικοὺς [6] μαργαρίτας, ἐν οἷς γένοιτό μοι ἀναστῆναι τῇ προσευχῇ ὑμῶν, ἧς γένοιτό μοι ἀεὶ μέτοχον εἶναι, ἵνα ἐν κλήρῳ Ἐφεσίων εὑρεθῶ τῶν χριστιανῶν, οἳ καὶ τοῖς ἀποστόλοις πάντοτε συνήνεσαν ἐν δυνάμει Ἰησοῦ Χριστοῦ.

XII. *Laus Ephesiorum. Martyrium instans.*

[7] Οἶδα, τίς εἰμι καὶ τίσιν γράφω. Ἐγὼ κατάκριτος, ὑμεῖς ἠλεημένοι· ἐγὼ ὑπὸ κίνδυνον, ὑμεῖς ἐστηριγμένοι. [8] Πάροδός ἐστε τῶν εἰς Θεὸν ἀναιρουμένων· Παύλου [9] συμμύσται, τοῦ ἡγιασμένου, τοῦ μεμαρτυρημένου, ἀξιομακαρίστου, οὗ γένοιτό μοι ὑπὸ τὰ ἴχνη εὑρεθῆναι, ὅτ᾽ ἂν Θεοῦ ἐπιτύχω, ὃς ἐν [10] πάσῃ ἐπιστολῇ μνημονεύει ὑμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

1) Ita minima mutatione legendum puto; nam Ms. habet: ἀδικηθει, ἀποστερηθει, ἀθετηθει. *Marklandus* conjicit: ἠδικήθη, ἀπεστερήθη, ἠθετήθη. Haec verba parenthesi includenda esse, jam *Marklandus* vidit; in versione Armeniaca illa desunt, non in Syriaca, quae habet: *ut ejus imitatores simus, qui magis injuriis afficiatur et opprimatur et defraudetur.*

2) Ἵνα μὴ τοῦ διαβόλου κ. τ. λ. usque ad ὀφθήσονται (Cap. XIV circa fin.) desunt apud Syrum.

3) Haec metaphora saepius occurrit apud S. Ignatium.

4) Capita 11—13 incl. ab interprete Syriaco omissa sunt.

5) In Parallelis Damascenicis Rupefucaldinis exstat fragmentum, quod hunc locum sic exhibet: ἀγαπήσωμεν ἐν τῷ νῦν βίῳ, μόνον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ εὑρεθῶμεν. GALLAND.

autem Domini studeamus esse (quis majorem injuriam [1] passus est unquam, quis magis destitutus, quis magis contemtus?), [2] ne [3] herba aliqua diaboli in vobis inveniatur; sed in omni puritate et temperantia maneatis, in Jesu Christo, carnaliter et spiritualiter.

XI. *Novissima jam sunt tempora; timeamus Dominum; orate pro me.*

[4] Novissima sunt tempora. Ideo revereamur et timeamus Dei longanimitatem, ne in judicium nobis cedat. Aut enim futuram timeamus iram, aut praesentem gratiam diligamus; [5] *unum ex duobus.* Modo in Christo Jesu inveniamur, ad veram vitam vivendam. Sine ipso nihil vos deceat, in quo vincula circumfero spirituales [6] margaritas, in quibus resurgere mihi contingat oratione vestra, cujus me opto semper fieri participem, ut inveniar in sorte Ephesiorum Christianorum, qui et Apostolis semper consenserunt in virtute Jesu Christi.

XII. *Laus Ephesiorum. Martyrium instans.*

[7] Scio, quis sim et quibus scribam. Ego condemnatus, vos misericordiam assecuti; ego periculo obnoxius, vos confirmati. [8] Transitus estis eorum, qui ita interficiuntur, ut ad Deum veniant; Pauli [9] symmystae, qui sanctificatus, martyrium consecutus, et digne beatus est, ad cujus vestigia contingat mihi ut inveniar, quando Dei particeps fio, qui [10] tota epistola memor vestri est in Christo Jesu.

6) Cfr. Polyc. ad Phil. c. 1.

7) Cfr. p. 162. nota 4.

8) I. e. a vobis (per quorum civitatem transitus est ab Oriente Romam) roborantur ii, qui ob Deum interficiuntur, e. g. Paulus, Act. 19, 1 sq. 20, 17 sq., et nunc ego.

9) I. e. cum S. Paulo initiati estis mysteriis divini consilii et christianae veritatis. Cfr. Ephes. 1, 9. 3, 3. 4, 9.

10) Non in *omni*, sed in *una tota* epistola. Ignatius articulum *τῇ* ante *ἐπιστολῇ* omisit. *Crednerus* (Einl. I. p. 395) male contendit, *ἐν πάσῃ ἐπιστολῇ* non debere verti: *in tota epistola*, et autumat, locum nostrum sanandum esse e recensione majori (interpolata), quae habet *ὅς πάντοτε ἐν ταῖς δεήσεσιν αὐτοῦ μνημονεύει ἡμῶν* (*ὑμῶν*).

XIII. *Convenite saepius ad cultum Dei.*

[1] Σπουδάζετε οὖν, [2] πυκνότερον συνέρχεσθαι εἰς εὐχαριστίαν Θεοῦ καὶ εἰς [3] δόξαν. Ὅτ᾽ ἂν γὰρ πυκνῶς ἐπὶ τὸ αὐτὸ γίνεσθε, καθαιροῦνται αἱ δυνάμεις τοῦ Σατανᾶ, καὶ λύεται ὁ ὄλεθρος αὐτοῦ ἐν τῇ ὁμονοίᾳ ὑμῶν τῆς πίστεως. Οὐδέν ἐστιν ἄμεινον εἰρήνης, ἐν ᾗ πᾶς πόλεμος καταργεῖται ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων.

XIV. *Teneatis fidem et charitatem, et operibus vos Christianos praebeatis.*

[4] Ὧν οὐδὲν λανθάνει ὑμᾶς, ἐὰν τελείως εἰς Ἰησοῦν Χριστὸν ἔχητε τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀγάπην, ἥτις ἐστὶν ἀρχὴ ζωῆς καὶ τέλος. [5] Ἀρχὴ μὲν πίστις, [6] τέλος δὲ ἀγάπη. Τὰ δὲ δύο, ἐν ἑνότητι γενόμενα, [7] Θεοῦ ἐστιν· τὰ δὲ ἄλλα πάντα εἰς καλοκἀγαθίαν ἀκόλουθά ἐστιν. Οὐδεὶς πίστιν ἐπαγγελλόμενος ἁμαρτάνει, οὐδὲ ἀγάπην κεκτημένος μισεῖ. [8] Φανερὸν τὸ δένδρον ἀπὸ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ· οὕτως οἱ ἐπαγγελλόμενοι Χριστιανοὶ εἶναι, δι ὧν πράσσουσιν ὀφθήσονται. Οὐ γὰρ [9] νῦν ἐπαγγελίας τὸ ἔργον, ἀλλ᾽ ἐν δυνάμει πίστεως ἐάν τις εὑρεθῇ εἰς τέλος.

XV. *Non loquentes solum, sed et silentes Dominum profiteamur.*

[10] Ἄμεινόν ἐστιν [11] σιωπᾶν καὶ εἶναι, ἢ λαλοῦντα μὴ εἶναι. [12] Καλὸν τὸ διδάσκειν, ἐὰν ὁ λέγων ποιῇ. Εἷς οὖν διδάσκαλος, ὃς εἶπεν, καὶ ἐγένετο· καὶ ἃ [13] σιγῶν δὲ πεποίηκεν, ἄξια τοῦ πατρός ἐστιν. Ὁ λόγον Ἰησοῦ κεκτημένος ἀληθῶς δύναται καὶ τῆς ἡσυχίας αὐτοῦ ἀκούειν, ἵνα τέλειος ᾖ, ἵνα, δι᾽ ὧν λαλεῖ πράσσῃ, καὶ δι᾽ ὧν σιγᾷ γινώσκηται. Οὐδὲν λανθάνει τὸν κύριον, ἀλλὰ καὶ τὰ κρυπτὰ ἡμῶν ἐγγὺς αὐτῷ ἐστιν. Πάντα οὖν ποιῶμεν,

1) Cfr. supra Cap. XI. p. 162. Not. 4.

2) Cfr. ad Polyc. c. 4.

3) *Rothe* (p. 451 et 769) conjicit δοχὴν, quod apud LXX Interpretes frequenter notat *convivium*.

4) Hujus capitis nil nisi ultima sententia Οὐ γὰρ — εἰς τέλος in versione Syriaca exhibetur.

5) Cfr. Rom. 1, 17.

6) Cfr. I Tim. 1, 5.

7) Εἶναι cum gen. saepe *ortum* significat. Vet. interp. legit Θεὸς, quod et Parall. Rupef. habent.

XIII. *Convenite saepius ad cultum Dei.*

[1] Date itaque operam, ut [2] crebrius congregemini ad gratias Deo agendas, et ad eum [3] laudandum. Quando enim saepius in eundem locum convenitis, labefactantur vires Satanae, et concordia vestrae fidei solvitur exitium, quod ille infert. Nihil praestantius pace est, qua aboletur omne bellum coelestium et terrenorum.

XIV. *Teneatis fidem et charitatem, et operibus vos Christianos praebeatis.*

[4] Quorum nihil vos latet, si perfecte habueritis in Jesum Christum fidem et charitatem, quae initium vitae et finis sunt. [5] Principium quidem fides, finis [6] vero charitas. Haec autem duo in unum coeuntia [7] a Deo sunt; omnia vero alia ad probitatem consectanea sunt. Nullus fidem profitens peccat, neque charitatem possidens odit. [8] Manifesta est arbor ex fructu suo; similiter, qui profitentur se Christianos esse, ex iis, quae faciunt, cernentur. Non enim nunc [9] professione opus est, sed si quis in virtute fidei inveniatur usque ad finem.

XV. *Non loquentes solum, sed et silentes Dominum profiteamur.*

[10] Melius est, [11] tacere et esse, quam loquentem non esse. [12] Bonum est docere, si, qui dicit, faciat. Unus igitur doctor, qui dixit, et factum est; sed et quae [13] silens fecit, digna Patre sunt. Qui verbum Jesu possidet, vere potest et silentium ipsius audire, ut perfectus sit, ut per ea, quae loquitur, operetur, et per silentium suum cognoscatur. Nihil latet Dominum, sed et arcana nostra prope ipsum sunt. Omnia

8) Matth. 12, 33.

9) I. e. nunc non omnia sola *professione* fidei adimpleta sunt. *Νῦν* deest apud Syrum.

10) Syrus omnia praetermisit nisi haec: *Ἄμεινόν ἐστιν σιωπᾶν καὶ εἶναί (τι), ἢ λαλοῦντα μὴ εἶναι, ἵνα δι᾽ ὧν λαλεῖ πράσσῃ, καὶ δι᾽ ὧν σιγᾷ γινώσκηται.* Posteriora haec verba a Syro male cum antecedentibus conjuncta sunt.

11) I. e. *esse Christianum sine strepitu verborum.* - Smith.

12) Cfr. Rom. 2, 21.

13) I. e. quae Christus, ab omni ostentatione vacuus, perfecit.

ὡς αὐτοῦ ἐν ἡμῖν κατοικοῦντος, ἵνα ὦμεν αὐτοῦ ναοὶ, καὶ αὐτὸς ᾖ ἐν ἡμῖν Θεὸς ἡμῶν· ὅπερ καὶ [1] ἔστιν καὶ φανήσεται πρὸ προσώπου ἡμῶν· ἐξ ὧν δικαίως ἀγαπῶμεν αὐτόν.

XVI. *Qui fidem falsis doctrinis corrumpunt, in ignem aeternum ibunt.*

[2] Μὴ πλανᾶσθε, ἀδελφοί μου. Οἱ [3] οἰκοφθόροι βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν. Εἰ οὖν οἱ κατὰ σάρκα ταῦτα πράσσοντες ἀπέθανον, πόσῳ μᾶλλον, ἐάν [[4] τις] πίστιν Θεοῦ ἐν κακῇ διδασκαλίᾳ φθείρῃ, ὑπὲρ ἧς Ἰησοῦς Χριστὸς ἐσταυρώθη; Ὁ τοιοῦτος, ῥυπαρὸς γενόμενος, εἰς τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον χωρήσει; ὁμοίως καὶ ὁ ἀκούων αὐτοῦ.

XVII. *Cavete a falsis haereticorum doctrinis.*

[5] Διὰ τοῦτο [6] μύρον ἔλαβεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὁ κύριος, ἵνα πνέῃ τῇ ἐκκλησίᾳ ἀφθαρσίαν. Μὴ ἀλείφεσθε δυσωδίαν τῆς διδασκαλίας τοῦ ἄρχοντος τοῦ αἰῶνος τούτου· μὴ αἰχμαλωτίσῃ ὑμᾶς ἐκ τοῦ προκειμένου ζῆν. Διὰ τί δὲ οὐ πάντες φρόνιμοι γινόμεθα, λαβόντες Θεοῦ γνῶσιν, ὅ ἐστιν Ἰησοῦς Χριστός; Τί μωρῶς ἀπολλύμεθα, ἀγνοοῦντες τὸ χάρισμα, ὃ πέπομφεν ἀληθῶς ὁ κύριος;

XVIII. *Gloria crucis. Christi nativitas et baptismus.*

[7] Περίψημα τὸ ἐμὸν πνεῦμα τοῦ σταυροῦ, ὅ ἐστιν [8] σκάνδαλον τοῖς ἀπιστοῦσιν, [9] ἡμῖν δὲ σωτηρία καὶ ζωὴ αἰώνιος. [10] Ποῦ σοφός; Ποῦ συζητητής; Ποῦ καύχησις τῶν λεγομένων συνετῶν; Ὁ γὰρ Θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἐκυοφορήθη ὑπὸ Μαρίας [11] κατ' οἰκονομίαν Θεοῦ, ἐκ σπέρματος μὲν Δαβὶδ,

1) Cfr. I Joann. 3, 2.

2) Capp. XVI. et XVII in versione Syrica desunt.

3) I. e. *familiarum perturbatores*, *moechi* (cfr. I Cor. 6, 9. 10. Ephes. 5, 5.) seu *perturbatores ecclesiae* i. e. *domus Dei*. Contra Bunsenium hunc locum et sequentes defendit *Uhlhorn*, l. c. p. 44.

4) Τις deest in cod. ms.

5) Caput hoc deest apud Syrum.

6) Cfr. Joann. 12, 7.

7) Περίψημα cfr. supra c. 8. Syrus, qui initium hujus capitis agnoscit, περίψημα — τοῦ σταυροῦ ita reddit: *spiritus meus flexis genibus cru-*

itaque faciamus, quasi ipso in nobis habitante; ut illius simus templa, et ipse sit in nobis Deus noster; quomodo et [1] est et apparebit ante faciem nostram; ideo juste diligimus ipsum.

XVI. *Qui fidem falsis doctrinis corrumpunt, in ignem aeternum ibunt.*

[2] Ne erretis, fratres mei. [3] Familiarum perturbatores regnum Dei non hereditabunt. Si autem ii, qui secundum carnem haec operati sunt, morte sunt affecti; quanto magis, si [4] quis fidem Dei prava doctrina corrumpat, pro qua Jesus Christus crucifixus est? Talis, inquinatus factus, in ignem inextinguibilem ibit; similiter et qui audit ipsum.

XVII. *Cavete a falsis haereticorum doctrinis.*

[5] Ob id Dominus in capite suo accepit [6] unguentum, ut ecclesiae spiret incorruptionem. Ne ungamini tetro odore doctrinae principis hujus seculi; ne captivos vos abducat a proposita vita. Cur vero non omnes prudentes sumus, accepta Dei cognitione, quod est Jesus Christus? Quid fatue perimus, non agnoscentes donum, quod vere misit Dominus?

XVIII. *Gloria crucis. Christi nativitas et baptismus.*

[7] Purgamentum meus spiritus est crucis, quae incredulis [8] scandalum, [9] nobis vero salus est et vita aeterna. [10] Ubi sapiens? Ubi disputator? Ubi gloriatio eorum, qui dicuntur prudentes? Deus enim noster Jesus Christus in utero gestatus est a Maria, juxta [11] dispensationem Dei, ex semine quidem

cem veneratur. Armenius vertit: *adorat spiritus meus crucem, quae est scandalum infidelibus.* Veteres has versiones respiciens Bunsenius (l. c.) pro *περίψημα* legendum conjicit *προσκύνημα* i. e. *προσκυνεῖ τὸ ἐμὸν πνεῦμα τὸν σταυρόν.* Ipsi accedit *Nolte* l. c. p. 231.

8) Cfr. I Cor. 1, 18.

9) Syrus legit *ὑμῖν.*

10) *Ποῦ σοφὸς κ. τ. λ.* Haec et sequentia usque ad finem capitis desunt apud Syrum. Cfr. I Cor. 1, 20.

11) Phrasis Paulina. Coloss. 1, 25. I Tim. 1, 4.

πνεύματος δὲ ἁγίου· ὃς ἐγεννήθη καὶ ἐβαπτίσθη, ἵνα τῷ πάθει τὸ ὕδωρ καθαρίσῃ.

XIX. *Tria mysteria clamoris.*

[1] Καὶ ἔλαθεν τὸν ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου ἡ παρθενία Μαρίας καὶ ὁ τοκετὸς αὐτῆς, ὁμοίως καὶ [2] ὁ θάνατος τοῦ κυρίου· [3] τρία μυστήρια κραυγῆς, ἅτινα ἐν ἡσυχίᾳ Θεοῦ ἐπράχθη. [4] Πῶς οὖν ἐφανερώθη τοῖς αἰῶσιν; Ἀστὴρ ἐν οὐρανῷ ἔλαμψεν [5] ὑπὲρ πάντας τοὺς ἀστέρας, καὶ τὸ φῶς αὐτοῦ ἀνεκλάλητον ἦν, καὶ ξενισμὸν παρεῖχεν ἡ καινότης αὐτοῦ. Τὰ δε λοιπὰ πάντα ἄστρα, ἅμα ἡλίῳ καὶ σελήνῃ, χορὸς ἐγένετο τῷ ἀστέρι· [6] αὐτὸς δὲ ἦν ὑπερβάλλων τὸ φῶς αὐτοῦ ὑπὲρ πάντα. Ταραχή τε ἦν, πόθεν ἡ καινότης ἡ ἀνόμοιος αὐτοῖς. Ὅθεν ἐλύετο πᾶσα μαγεία, καὶ πᾶς δεσμὸς ἠφανίζετο κακίας· ἄγνοια καθῃρεῖτο, παλαιὰ βασιλεία διεφθείρετο, Θεοῦ ἀνθρωπίνως φανερουμένου εἰς καινότητα ἀϊδίου ζωῆς. Ἀρχὴν δὲ ἐλάμβανεν [7] τὸ παρὰ Θεῷ ἀπηρτισμένον [8]. Ἔνθεν τὰ πάντα [9] συνεκινεῖτο, διὰ τὸ μελετᾶσθαι θανάτου κατάλυσιν.

1) Initium hujus capitis a Syro translatum est.

2) In Syriaco codice α, quem Curetonus in prima sua editione a. 1845 ducem habuit, deest καὶ ὁ θάνατος; in Syriaco codice γ. autem (posterius detecto) legitur ܘܡܘܬܗ i. e. καὶ ὁ θάνατος αὐτοῦ (cfr. *Cureton.* Corp. Ignat. p. 285), quo factum, ut *Bunsenius* (Hippolytus und seine Zeit, T. II. p. XIII) et *Denzinger* (Tubing. Quartalschrift 1851 p. 389 sqq.) contra Dr. *Ritschl* (altkathol. Kirche p. 577 sq.) hanc lectionem defenderent, et sensum loci nostri bene explanarent. — Citantur haec Ignatii verba jam ab *Origene*, homil. VI in Lucam, T. III. p. 938 ed. Ruae et *Hieron.* in Matth. 1, 18.

3) Satanam latere non potuit Dominum *mortuum esse,* cum ipse Judam ad proditionem impulerit, ipseque Dominum perdere studuerit. Sed Ignatius non de nativitate et morte Christi etc. loquitur, jam in terris peracta, sed se nativitate et morte etc. ἃ ἐν ἡσυχίᾳ θεοῦ ἐπράχθη. i. e. de mysteriis, quae in divino consilio ante secula decreta et constituta, postea vero mundo annuntiata sunt (κραυγῆς) per stellam et per omnes res gestas inde consecutas. Apparitione stellae illa mysteria seu decreta Dei manifestari coeperunt (ἀρχὴν ἐλάμβανεν τὸ παρὰ Θεῷ ἀπηρτισμένον). Cfr. *Uhlhorn,* l. c. p. 48 et *Magnus Crusius,* de mysterio Silentii et Clamoris ad locum Ignatii cum oraculis apostoli (Rom. 16, 25. Coloss. 1, 25) colla-

Davidis, Spiritu autem sancto; qui natus est, et baptizatus est, ut passione aquam purificaret.

XIX. *Tria mysteria clamoris.*

[1] Et principem hujus mundi latuit Mariae virginitas et partus ipsius, similiter et [2] mors Domini; [3] tria mysteria clamoris, quae in silentio Dei patrata sunt. [4] Quomodo igitur manifestatus est seculis? Stella in coelo fulsit, splendore [5] exsuperans omnes stellas, et lux illius ineffabilis erat, et stuporem incussit ipsius novitas. Omnia autem reliqua astra, una cum sole et luna, chorus fuere stellae; [6] ipsa vero lumen suum extendebat super omnia. Et perturbatio erat, unde prodiret novitas illis dissimilis. Quare soluta est omnis magia, et omne vinculum malitiae est abolitum; ignorantia destructa est, vetus regnum est labefactatum, Deo humanitus manifestato, in novitatem vitae aeternae. Initium vero nunc sumsit, [7] quod ab initio apud Deum paratum erat [8]. Inde [9] omnia commovebantur, quia ille mortis abolitionem meditabatur.

tum. Gottingae 1738. 4. — Locum nostrum a suspicione Gnosticismi contra Baurium defendit *Uhlhorn* (in *Niedner*, Zeitschrift für histor. Theol. 1851. p. 300 sqq.

4) Haec et sequentia, quae S. Ignatius de stella Magorum profert, a Syro abbreviata, et ita cum antecedentibus *Θεοῦ ἐπράχθη* conjuncta sunt, ut nil habeat nisi insulsum: *tria haec mysteria a stella facta sunt. Denzinger* l. c. p. 390 sq. bene exponit, quantopere lectio codicis Medicei hic praeferenda sit versioni Syriacae. Clare hic apparet, Syrum graeca abbreviasse. Cfr. *Uhlhorn,* l. c. p. 50, qui textum nostrum contra Bunsenium bene defendit.

5) Similia leguntur in Protoevangelio Jacobi §. 21. Alludit noster ad somnium Josephi 1 Mos. 37, 9. Cfr. *Windischmann*, Vindiciae Petrinae p. 98. Not.

6) *Αὐτὸς . . . ἀνόμοιος αὐτοῖς* deest apud Syrum.

7) I. e. *adventus Christi in terris.*

8) *Παρὰ Θεῷ ἀπηρτισμένον.* Hic desinit versio Syriaca, a qua ut clare apparet, quaelibet formula, quibus alias epistolae concludi solent, abest. Nec mirum. Monachus enim ille non integras Ignatii epistolas in linguam Syriacam transvertere, sed ea tantum exscribere voluit, quae ipsi praecipue notatu digna videbantur.

9) I. e. *in regno Satanae.* Smith.

XX. *Iterum vobis scribam.*

[1] Ἐάν με καταξιώσῃ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τῇ προσευχῇ ὑμῶν, καὶ θέλημα ᾖ, ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλιδίῳ, ὃ μέλλω γράφειν ὑμῖν, [2] προδηλώσω ὑμῖν, ἧς ἠρξάμην οἰκονομίας εἰς [3] τὸν καινὸν ἄνθρωπον Ἰησοῦν Χριστὸν, ἐν τῇ αὐτοῦ πίστει καὶ ἐν τῇ αὐτοῦ ἀγάπῃ, ἐν πάθει αὐτοῦ καὶ ἀναστάσει· [4] μάλιστα ἐὰν ὁ κύριός μοι ἀποκαλύψῃ, ὅτι οἱ κατ᾽ ἄνδρα κοινῇ πάντες ἐν χάριτι [5] ἐξ ὀνόματος συνέρχεσθε ἐν μιᾷ πίστει καὶ ἐν Ἰησοῖ Χριστῷ, τῷ κατὰ σάρκα ἐκ γένους Δαβὶδ, τῷ υἱῷ ἀνθρώπου καὶ υἱῷ Θεοῦ, εἰς τὸ ὑπακούειν ὑμᾶς τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τῷ πρεσβυτερίῳ ἀπερισπάστῳ διανοίᾳ, ἕνα ἄρτον κλῶντες, ὅς ἐστιν φάρμακον ἀθανασίας, ἀντίδοτος τοῦ μὴ ἀποθανεῖν, ἀλλὰ ζῆν ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ διὰ παντός.

XXI. *Orate pro me et valete.*

[6] Ἀντίψυχον ὑμῶν ἐγὼ, καὶ [7] ὃν ἐπέμψατε εἰς Θεοῦ τιμὴν εἰς Σμύρναν, ὅθεν καὶ γράφω ὑμῖν, εὐχαριστῶν τῷ κυρίῳ, ἀγαπῶν Πολύκαρπον ὡς ὑμᾶς. Μνημονεύετέ μου, ὡς καὶ ὑμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Προσεύχεσθε ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας τῆς ἐν Συρίᾳ, ὅθεν δεδεμένος εἰς Ῥώμην ἀπάγομαι, ἔσχατος ὢν τῶν ἐκεῖ πιστῶν, [8] ὥσπερ ἠξιώθην εἰς τιμὴν Θεοῦ εὑρεθῆναι. Ἔῤῥωσθε ἐν Θεῷ πατρὶ καὶ ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ, τῇ κοινῇ ἐλπίδι ἡμῶν.

1) Capp. XX et XXI apud Syrum non exstant.

2) Ita Nolte. Ms. προσδηλώσω.

3) Scribam vobis, quomodo Christus spiritualiter formetur in nobis. Alia monet Smithius, putans, Ignatium in promissa secunda epistola de incarnatione Christi (= de novo homine) disputare voluisse.

4) Scribam vobis, praesertim si Deo favente nuntius mihi contigerit, vos perseverare in unitate cum episcopo. Cfr. *Uhlhorn*, l. c. p. 51, qui injustos Bunsenii impetus in hunc

XX. *Iterum vobis scribam.*

[1] Si me dignatus fuerit Jesus Christus propter orationem vestram, et voluntas sit, in secundo libello, quem scripturus sum vobis, [2] declarabo vobis, quam inceperam, formationem in [3] novum hominem Jesum Christum, per fidem in eum et per ipsius dilectionem, per passionem et resurrectionem ipsius; [4] maxime, si Dominus mihi revelaverit, quod vos ad unum omnes [5] nominatim per gratiam convenitis in una fide et in uno Jesu Christo — qui, secundum carnem ex genere David, filius est hominis et filius Dei — ut obediatis episcopo et presbyterio mente indivulsa, frangentes panem unum, qui pharmacum immortalitatis est, antidotum, ne moriamur, sed vivamus semper in Jesu Christo.

XXI. *Orate pro me et valete.*

[6] Vicissim recreationem habeatis in me et in [7] eo, quem ad honorem Dei misistis Smyrnam, unde et scribo vobis, gratias agens Domino, diligens Polycarpum, ut et vos. Memineritis mei, sicut et vestri Jesus Christus. Orate pro ecclesia, quae est in Syria, unde vinctus Romam abducor, novissimus fidelium eorum, qui ibi sunt, [8] cum dignus sim habitus inveniri ad honorem Dei. Valete in Deo patre et in Jesu Christo, communi spe nostra.

locum reprimit. Bunsenius post ἀποκαλύψῃ colon ponens, novam quamdam *revelationem divinam* a Nostro dolose expectatam fuisse putabat.

5) I. e. *omnes singuli*, ut ad Polyc. c. 4. et ad Smyrn. c. 13.

6) Cfr. ad Smyrn. c. 10. ad Polyc. c. 2 et 6. *Ego vicissim recreem, reficiam vos.*

7) I. e. οὗτος, ὃν Nolte. Ὧν vel οὓς conjecit Cotel.

8) Aut cum Interpolatore graeco legendum est ὅσπερ = *qui*, aut conjungas ὥσπερ cum δεδεμένος.

ΜΑΓΝΗΣΙΕΥΣΙΝ.[1]

Ἰγνάτιος, [2] ὁ καὶ Θεοφόρος, τῇ εὐλογημένῃ ἐν χάριτι Θεοῦ πατρὸς, ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ τῷ σωτῆρι ἡμῶν, ἐν ᾧ ἀσπάζομαι τὴν ἐκκλησίαν τὴν οὖσαν ἐν Μαγνησίᾳ τῇ πρὸς Μαιάνδρῳ, καὶ εὔχομαι ἐν Θεῷ πατρὶ καὶ ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ πλεῖστα χαίρειν.

I. *Causa epistolae et pia vota.*

Γνοὺς ὑμῶν τὸ πολυεύτακτον τῆς κατὰ Θεὸν ἀγάπης, ἀγαλλιώμενος προειλόμην [3] *ἐν πίστει Ἰησοῦ Χριστοῦ προσλαλῆσαι ὑμῖν. Καταξιωθεὶς γὰρ* [4] *ὀνόματος θεοπρεπεστάτου, ἐν οἷς περιφέρω δεσμοῖς ᾄδω τὰς ἐκκλησίας, ἐν αἷς ἕνωσιν εὔχομαι σαρκὸς καὶ πνεύματος Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ διαπαντὸς ἡμῶν ζῆν, πίστεώς τε καὶ ἀγάπης, ἧς οὐδὲν προκέκριται, τὸ δὲ κυριώτερον Ἰησοῦ καὶ πατρός· ἐν ᾧ ὑπομένοντες τὴν πᾶσαν ἐπήρειαν τοῦ ἄρχοντος τοῦ αἰῶνος τούτου καὶ διαφυγόντες Θεοῦ τευξόμεθα.*

II. *Gaudeo legatis vestris.*

[5] Ἐπεὶ οὖν ἠξιώθην ἰδεῖν ὑμᾶς διὰ Δάμα τοῦ ἀξιοθέου ὑμῶν ἐπισκόπου, καὶ πρεσβυτέρων ἀξίων Βάσσου καὶ Ἀπολλωνίου, καὶ τοῦ συνδούλου μου διακόνου Σωτίωνος, οὗ ἐγὼ [6] ὀναίμην, ὅτι ὑποτάσσεται τῷ ἐπισκόπῳ ὡς [7] χάριτι Θεοῦ, καὶ τῷ πρεσβυτερίῳ ὡς [8] νόμῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ. [9]

1) Hujus epistolae versio Syriaca non exstat; citationes autem nonnullas ex operibus scriptorum Syriacorum congessit *Cureton*. 1845. pp. 29. 47. et Corp. Ignat. p. 197 sqq. p. 232 sqq.

2) Cfr. supra p. 150. not. 4.

3) I. e. animo, fide christiana pleno. Wocher.

4) Ignatius aut ad titulum *Martyris* seu *Confessoris*, aut ad titulum *τοῦ Θεοφόρου* respicit, quasi dicat: *ὀνόματος Θεοῦ, ὅ ἐστιν εὐπρεπέστατον.* Cfr. *Uhlhorn* l. c. p. 309.

5) Apodosis hujus capitis sequitur c. VI.; quo fit, ut c. III. IV. et V. parenthesin magnam esse putes, inde ortam, quod in fine c. IIdi Ignatius, de subjectione diaconi Sotionis loquens, simile obsequium erga episcopum ab omnibus Magnesiis postulare properaverit.

AD MAGNESIOS.[1]

Ignatius,[2] qui et Theophorus, benedictae gratia Dei patris in Jesu Christo salvatore nostro, in quo saluto ecclesiam, quae Magnesiae est ad Maeandrum, optoque in Deo patre et in Jesu Christo plurimam salutem.

I. *Causa epistolae et pia vota.*

Quum charitatem vestram religiosam perbene ordinatam cognovissem, exsultans vos in [3] fide Jesu Christi alloqui decrevi. Ornatus enim [4] honorificentissimo nomine Dei, in vinculis, quae circumfero, laudo ecclesias, quibus unionem opto cum carne et spiritu Jesu Christi, qui sempiterna est vita nostra, et unionem in fide et charitate, cui nihil praeferendum; maxime vero unionem cum Jesu et patre, in quo, omnem principis hujus seculi vim sustinentes et evadentes, Deo potiemur.

II. *Gaudeo legatis vestris.*

[5] Quum itaque dignus sim habitus, videre vos per Damam episcopum vestrum Deo dignum, et per dignos presbyteros Bassum et Apollonium, et per conservum meum Sotionem diaconum, quo [6] utinam fruar, quia subditus est episcopo ut [7] benignitati Dei, et presbyterio ut [8] legi Jesu Christi.[9]

6) Cfr. *Ignat.* ad Ephes. c. 2. Not. 12.

7) Benignitati seu gratiae divinae constitutionem episcoporum debemus; ergo qui episcopo obediunt, gratiae divinae se subjiciunt.

8) I. e. *ut illi praecepto Christi, quo presbyteri in ecclesia constituti sunt.*

9) Ex eo, quod primis Ecclesiae temporibus nomina *Episcopus* et *Presbyter* communia erant primo et secundo ordini sacerdotum, in epistolis autem Ignatianis semper *Episcopi* appellantur, qui sunt sacerdotes summi, *Presbyteri* vero, qui sunt minores sacerdotes, argumentum palmarium contra earum epistolarum veritatem et antiquitatem ducere se putant; quod tamen ne argumentum quidem, meo sane judicio, dici meretur, adeo infirmum est ac invalidum. Constat

III. *Honorate juvenilem episcopum vestrum.*

Καὶ ὑμῖν δὲ πρέπει μὴ [1] συγχρᾶσθαι τῇ ἡλικίᾳ τοῦ ἐπισκόπου, ἀλλὰ [2] κατὰ δύναμιν Θεοῦ πατρὸς πᾶσαν ἐντροπὴν αὐτῷ ἀπονέμειν (καθὼς ἔγνων καὶ τοὺς ἁγίους πρεσβυτέρους), οὐ [3] προσειληφότας τὴν [4] φαινομένην νεωτερικὴν τάξιν, ἀλλ᾽ ὡς φρονίμους ἐν Θεῷ συγχωροῦντας αὐτῷ· οὐκ αὐτῷ δὲ, ἀλλὰ τῷ πατρὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῷ πάντων ἐπισκόπῳ. Εἰς τιμὴν οὖν ἐκείνου τοῦ [5] θελήσαντος ἡμᾶς πρέπον ἐστιν, ἐπακούειν κατὰ μηδεμίαν ὑπόκρισιν· ἐπεὶ οὐχ᾽ [6] ὅτι τὸν ἐπίσκοπον τοῦτον τὸν βλεπόμενον πλανᾷ τις, ἀλλὰ τὸν ἀόρατον παραλογίζεται. [7] Τῷ δὲ τοιούτῳ οὐ πρὸς σάρκα ὁ λόγος, ἀλλὰ πρὸς Θεὸν, τὸν τὰ κρύφια εἰδότα.

IV. *Male nonnulli sine episcopo agunt.*

Πρέπον οὖν ἐστιν, μὴ μόνον καλεῖσθαι Χριστιανοὺς, ἀλλὰ καὶ εἶναι· ὥσπερ καί τινες ἐπίσκοπον μὲν [8] καλοῦσιν, χωρὶς δὲ αὐτοῦ πάντα πράσσουσιν. Οἱ τοιοῦτοι δὲ οὐκ εὐσυνείδητοί μοι εἶναι φαίνονται, διὰ τὸ μὴ [9] βεβαίως κατ᾽ [10] ἐντολὴν συναθροίζεσθαι.

enim, id, de quo dubitare nos non sinunt sacrae Scripturae et sancti Patres, Apostolico seculo duos exstitisse sacerdotii gradus, superiorem et inferiorem, re diversos, quamquam nomine communi. Nonne fas fuit S. Ignatio, de utroque sacerdotio simul loqui? Nemo negabit, ni fallor. Quaero jam, quonam modo hoc facere potuerit. Appellasset saltem aliquando primum ordinem *Presbyteros*, secundum *Episcopos*? Ita loqui est citra omne prorsus exemplum. Necesse igitur habuit, *Episcopos* vocare supremos antistites, *Presbyteros* antistites subjectae dignitatis; quemadmodum fecit. Cotel.

1) I. e. *couti* = etiam ad se pertrahere ἐπισκοπὴν juvenis illius episcopi. Voss. = *familiarius uti, familiär behandeln*, Cotel. Rothe. *Καταχρᾶσθαι, abuti.* Jun. Cfr. I. Tim. 4, 12: *μηδείς σε τῆς νεότητος καταφρονείτω.*

2) I. e. respectu divinae potentiae, quae illum episcopum constituit.

3) *Προσλαμβάνω*, assumo, adsciscor. Dio Cass. 60, 2 *αὐτῷ καὶ τοῦτο προσλαμβάνοντες* = *hoc ejus vitio in commodum suum utentes* (= *συγχρᾶσθαι*) cfr. *Stephan.* Thes. ed. *Dindorf*, Paris T. VI. s. h. v. *Προσλαμβάνειν τι ἐν μικρῷ* = *etwas gering achten*, Pape lex. graec. Cotelerius vertit: *non respicientes*, Jacobsonus: *non attendentes;* Interpolator habet *ἀφορῶντας*, versio Armeniaca: *qui non spectant;* vetus lat. interpres: *non*

III. *Honorate juvenilem episcopum vestrum.*

Sed et vos decet, non [1] familiarius uti aetate episcopi, sed [2] respectu potentiae Dei patris omnem impertiri illi reverentiam (quemadmodum cognovi sanctos facere presbyteros), non [3] abutentes [4] juvenili ejus conditione, quam conspicimus, sed ut prudentes in Deo cedentes ei; non ei autem, sed patri Jesu Christi, omnium episcopo. In honorem igitur illius, qui [5] amat nos, decet obedire sine ulla hypocrisi; quia [6] non solum episcopum hunc visibilem quis fallit, sed invisibilem decipere conatur. [7] Quod qui facit, non ad carnem loquitur (mentiens), sed ad Deum, qui abscondita cognoscit.

IV. *Male nonnulli sine episcopo agunt.*

Decet itaque, non modo vocari Christianos, sed etiam esse; quemadmodum nonnulli episcopum quidem [8] nominant, sed omnia sine eo faciunt. Tales vero non bona conscientia mihi praediti esse videntur, quia non [9] firmiter secundum [10] praeceptum congregantur.

assumentes. Junius legendum putavit: προειληφότας = vorausnehmen = temere dijudicare.

4) Germanice: *sichtliche Jugendlichkeit.* Hanc versionem meam contra *Uhlhornum* defendit *Hilgenfeld*, apostol. Väter, p. 194. Not. 6. Jam *Pearsonius* in praef. ad Vindicias Ignat. bene affirmavit: „*vox* νεωτερικὴ *non novitatem episcopatus, sed juventutem episcopi denotat.* Alia monent *Rothe*, Anf. p. 436—441 et *Uhlhorn* (in *Niedner*, Zeitschrift für die histor. Theol. 1851. p. 329) quibus φαινομένη νεωτερικὴ τάξις = *ordo episcopalis*, ut male videtur, *nuper demum institutus*. Cfr. J. Andr. Bosii Exercit. ad locum Ignatii, quo viri docti quidam putarunt, Episcopi unius supra Presbyteros eminentiam vocari νεωτερικὴν τάξιν, *Bosii* Opusc. hist. p. 477.

5) I. e. *qui nos amat.*

6) Cfr. *Herm.* ad Vig. p. 790. n. 253.

7) Ita cum Marklando legimus. Ms. τὸ δὲ τοιοῦτο. Ignatius respexit ad locum Hebr. 4, 13.

8) I. e. justa auctoritate constitutum fatentur; illo tamen inconsulto omnia agunt. SMITH.

9) I. e. quod non *firma* fide, neque *stabili* ordine, juxta *praeceptum* Christi et Apostolorum ad sacros coetus se conferant. SMITH.

10) Ἐντολὴν absolute positum pro ἐντολὴν Χριστοῦ. Cfr. Ep. *Barn.* c. 6, p. 11. not. 11 et supra p. 154. not. 4.

V. *Talibus proposita est mors, quia characterem Christianorum, τὴν ἀγάπην, non habent, et cupiditatibus suis non moriuntur.*

Ἐπεὶ οὖν τέλος τὰ πράγματα ἔχει, [1] ἐπίκειται τὰ δύο ὁμοῦ, ὅ τε θάνατος καὶ ἡ ζωὴ, καὶ ἕκαστος [2] εἰς τὸν ἴδιον τόπον μέλλει χωρεῖν. Ὥσπερ γάρ ἐστιν νομίσματα δύο, [3] ὃ μὲν Θεοῦ, ὃ δὲ κόσμου, καὶ ἕκαστον αὐτῶν ἴδιον χαρακτῆρα ἐπικείμενον ἔχει· οἱ ἄπιστοι τοῦ κόσμου τούτου, οἱ δὲ πιστοὶ ἐν ἀγάπῃ χαρακτῆρα Θεοῦ πατρὸς διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι᾽ οὗ ἐὰν μὴ αὐθαιρέτως ἔχωμεν τὸ ἀποθανεῖν εἰς τὸ αὐτοῦ πάθος, τὸ ζῆν αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἐν ἡμῖν.

VI. *Tenete concordiam.*

Ἐπεὶ οὖν ἐν τοῖς προγεγραμμένοις προσώποις τὸ πᾶν πλῆθος ἐθεώρησα [4] ἐν πίστει καὶ [5] ἀγάπῃ, παραινῶ, ἐν ὁμονοίᾳ Θεοῦ σπουδάζετε πάντα πράσσειν, προκαθημένου τοῦ ἐπισκόπου εἰς τόπον Θεοῦ, καὶ τῶν πρεσβυτέρων εἰς τόπον συνεδρίου τῶν ἀποστόλων, καὶ τῶν διακόνων, τῶν ἐμοὶ γλυκυτάτων, πεπιστευμένων διακονίαν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃς πρὸ αἰώνων παρὰ πατρὶ ἦν, καὶ ἐν τέλει ἐφάνη. Πάντες οὖν, ὁμοήθειαν Θεοῦ λαβόντες, ἐντρέπεσθε [6] ἀλλήλοις, καὶ μηδεὶς κατὰ σάρκα βλεπέτω [7] τὸν πλησίον, ἀλλ᾽ ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ ἀλλήλους διαπαντὸς ἀγαπᾶτε. Μηδὲν ἔστω ἐν ὑμῖν, ὃ δυνήσεται ὑμᾶς μερίσαι, ἀλλ᾽ ἑνώθητε τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς προκαθημένοις, εἰς [8] τύπον καὶ διδαχὴν ἀφθαρσίας.

VII. *Agite nihil sine episcopo et presbyteris; sitis unum templum Dei.*

Ὥσπερ οὖν ὁ κύριος ἄνευ τοῦ πατρὸς οὐδὲν ἐποίησεν,

1) Gallandius et Jacobsonus addunt καί.

2) *Εἰς τὸν ἴδιον τόπον.* Sic de *Juda* Act. 1, 25.

3) *Ὁ μὲν — ὃ δέ.* Ita Ms. Editi *τὸ μὲν — τὸ δέ.* Cfr. *Kühner,* Grammat. minor. 331. n. 1.

4) I. e. *fidem et charitatem totius ecclesiae Magnesiorum.*

5) Ms. *ἀγάπησα,* male. Vet. Interpr. *in dilectione.* Forte in *ἀγάπησα* duo verba per incuriam librarii juncta sunt: *ἀγάπῃ* et *ὑμᾶς,* et legendum est: *τὸ πᾶν πλῆθος ἐθεώρησα ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ, ὑμᾶς παραινῶ κ. τ. λ.* *Nolte,* l. c. p. 231.

V. *Talibus proposita est mors, quia characterem Christianorum, τὴν ἀγάπην, non habent, et cupiditatibus suis non moriuntur.*

Quia autem res finem habent, [1] incumbunt duo simul, mors et vita, et unusquisque [2] in proprium locum iturus est. Quemadmodum enim sunt numismata duo, [3] alterum quidem Dei, alterum autem mundi, et unumquodque proprium characterem habet impositum; ita infideles characterem mundi hujus, fideles autem in charitate characterem Dei Patris per Jesum Christum habent, per quem nisi propensa nobis est voluntas mori juxta ipsius passionem, nec vita ipsius in nobis est.

VI. *Tenete concordiam.*

Quum itaque in personis supra dictis omnem multitudinem [4] in fide et [5] charitate conspexissem, hortor, ut in concordia omnia peragere studeatis, episcopo praesidente loco Dei, et presbyteris loco senatus apostolici, et diaconis, mihi suavissimis, concreditum habentibus ministerium Jesu Christi, qui ante secula apud patrem erat, et in fine apparuit. Omnes igitur, acceptis iisdem divinis moribus, [6] vos mutuo revereamini, et nemo secundum carnem spectet [7] proximum, sed in Jesu Christo vos invicem semper diligatis. Nihil sit in vobis, quod possit vos dirimere, sed unianimi episcopo et praesidentibus, in [8] typum et demonstrationem immortalitatis.

VII. *Agite nihil sine episcopo et presbyteris; sitis unum templum Dei.*

Quemadmodum igitur Dominus sine Patre, ipsi unitus, nihil

6) *Bunsen*, die drei ächten etc. Briefe des Ign. v. A. p. 132 conjicit ἀλλήλους.

7) Ita dedi ex Interpolatore et emendatione Toupii, consentiente Pearsonio. Jacobson. Ms. τῷ, male.

8) I. e. unitas cum episcopo est typus vitae illius, quam sancti vivunt Deo uniti, simulque alii, unitatem vestram cum episcopo conspicientes, ad persuasionem de vita illa adducuntur. *Windischmannus* (Vindiciae Petrinae p. 69) cum Vossio legit τόπον et supplet κυρίου, contra fidem codicis Medicei et antiquae versionis latinae.

ἡνωμένος ὤν, οὔτε δι' ἑαυτοῦ, οὔτε διὰ τῶν ἀποστόλων· οὕτως μηδὲ ὑμεῖς ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου καὶ τῶν πρεσβυτέρων μηδὲν πράσσετε. Μηδὲ πειράσητε εὔλογόν τι φαίνεσθαι [1] ἰδίᾳ ὑμῖν. Ἀλλ' ἐπὶ τὸ αὐτὸ μία προσευχή, μία δέησις, εἷς νοῦς, μία ἐλπὶς, ἐν ἀγάπῃ, ἐν τῇ χαρᾷ τῇ ἀμώμῳ. [2] Εἷς ἐστὶν Ἰησοῦς Χριστὸς, οὗ ἄμεινον οὐδέν ἐστιν. Πάντες οὖν ὡς εἰς [3] ἕνα ναὸν συντρέχετε Θεοῦ, ὡς ἐπὶ ἓν θυσιαστήριον, ὡς ἐπὶ ἕνα Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν ἀφ' ἑνὸς πατρὸς προελθόντα, καὶ [4] εἰς ἕνα ὄντα καὶ χωρήσαντα.

VIII. *Cavete a falsis doctrinis Judaizantium.*

[5] Μὴ πλανᾶσθε ταῖς ἑτεροδοξίαις μηδὲ [6] μυθεύμασιν τοῖς παλαιοῖς, ἀνωφελέσιν οὖσιν. Εἰ γὰρ μέχρι νῦν κατὰ [7] [νόμον] Ἰουδαϊσμὸν ζῶμεν, ὁμολογοῦμεν χάριν μὴ εἰληφέναι. Οἱ γὰρ θειότατοι προφῆται κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν ἔζησαν. Διὰ τοῦτο καὶ ἐδιώχθησαν, ἐμπνεόμενοι ὑπὸ τῆς χάριτος αὐτοῦ, εἰς τὸ πληροφορηθῆναι τοὺς ἀπειθοῦντας, ὅτι εἷς Θεός ἐστιν, ὁ φανερώσας ἑαυτὸν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ὅς ἐστιν αὐτοῦ Λόγος ἀΐδιος, οὐκ ἀπὸ [8] Σιγῆς προελθὼν, ὃς κατὰ πάντα εὐηρέστησεν τῷ πέμψαντι αὐτόν.

1) I. e. *extra communionem Episcopi et Presbyterorum, in conventiculis.* Smith.

2) Vetus interpres latinus legit ἐν τῇ χαρᾷ τῇ ἀμώμῳ, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς. *Bunsenius* (die drei ächten etc.) p. 132 id restituendum putat.

3) Ἕνα addidimus ex sententia Vossii, Toupii et Jacobsoni.

4) I. q. εἰς ἕνα χωρήσαντα καὶ ὄντα σὺν αὐτῷ. Bunsenius conjicit: καὶ εἰς ἕνα ἀναχωρήσαντα.

5) Ignatius non duo diversa haereticorum genera, sed unum tantum genus, *judaizantium* dico *Docetarum* impugnat. Cfr. Proleg. nostra ad Epistolas S. Ignatii Nr. V, 7. p. LVII sq. et *Düsterdieck*, de Ignatianarum Epist. authentia p. 55 sqq.

6) Cfr. I Tim. 1, 4. 4, 7. Tit. 1, 14.

7) Aut νόμον aut Ἰουδαϊσμὸν interpretamentum esse, summo consensu contendunt editores. Pearsonium et Jacobsonum secutus νόμον uncis inclusi, quia vetus interpres *Judaismum* tantum exhibet, et nos infra c. 10. legimus: κατὰ Χριστιανισμὸν ζῆν. Nolte conjicit: νόμον Ἰουδαϊκὸν seu: νόμον τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ.

8) Ignatiano-mastiges contendunt, fieri hic mentionem Σιγῆς Valentini Gnostici, et inde apparere, epistolam nostram non ab Ignatio esse exaratam. Respondent *Cotelerius* (a. h. l.), *Pearsonius* (Vindiciae P. II. c. 4 sqq.) et *Rothe* (Anf. p. 726): Ignatium dixisse: Christus est Verbum Dei

fecit, neque per se ipsum, neque per apostolos; ita neque vos sine episcopo et presbyteris quidquam peragatis. Neque aggrediamini, ut quidquam a vobis [1] separatim factum decens appareat. Sed in unum convenientibus una sit oratio, una precatio, una mens, una spes, in charitate, in gaudio sancto. [2] Unus est Jesus Christus, quo nihil praestantius est. Omnes itaque velut in [3] unum templum Dei concurrite, velut ad unum altare, velut ad unum Jesum Christum, qui ab uno patre procedit, et [4] ad unum reversus est, et cum uno perseverat.

VIII. *Cavete a falsis doctrinis Judaizantium.*

[5] Ne seducamini alienis doctrinis, neque [6] veteribus fabulis, quae sunt inutiles. Si enim adhuc juxta [7] [legem] Judaismum vivimus, confitemur, nos gratiam non accepisse. Divinissimi namque prophetae juxta Jesum Christum vixerunt. Ob hoc et persecutionem passi sunt, gratia ipsius inspirati, ut, qui erant increduli, certi redderentur, quod unus sit Deus, qui seipsum manifestaverit per Jesum Christum filium suum, qui est Verbum ejus aeternum, non e [8] Sige progrediens, quique in omnibus ei, qui ipsum miserat, complacuit.

aeternum, quod non instar humani sermonis *post silentium* seu *e silentio* progreditur, non *junius* est silentio, sed *aeternum*. Simili modo jam Interpolator hunc locum explicuit. Sed in famoso libro Hippolyti nuper detecto, quod false „*Origenis philosophumena*“ inscribitur (Oxonii 1851), fragmentum ex *τῇ Ἀποφάσει μεγάλῃ* Simonis Magi servatum est (p. 173), e quo luce clarius perspicimus, Simonem in systemate suo gnostico primum locum dedisse *τῇ Σιγῇ*, quae cum *Βυθῷ* Valentini comparanda est. Legimus ibi p. 173: *Λέγει γὰρ Σίμων διαῤῥήδην περὶ τούτου ἐν τῇ Ἀποφάσει οὕτως· Ὑμῖν οὖν λέγω ἃ λέγω, καὶ γράφω ἃ γράφω. Τὸ γράμμα τοῦτο· δύο εἰσὶ παραφυάδες τῶν ὅλων αἰώνων, μήτε ἀρχὴν μήτε πέρας ἔχουσαι, ἀπὸ μιᾶς ῥίζης, ἥτις ἐστὶ δύναμις, σιγή, ἀόρατος, ἀκατάληπτος, ... ἥτις ἐστὶ μεγάλη δύναμις.* Ignatium in loco illo ad hanc Simonis *Σιγὴν* respicere contenderunt *Denzinger* (Tübinger theol. Quartalschrift 1852. p. 442 sqq. et *Bunsenius* (Hippolytos etc. T. I. p. 44 sq.) quamvis hic epistolam nostram spuriam putet. Contradicit *Hilgenfeld*, die apostol. Väter etc. 1853 p. 242. Bunsenius scribit: „*was folgt hieraus? (ex hoc fragmento Simonis?) dass Ignatius, der sicherlich die grosse Verkündigung (Ἀπόφασις μεγάλη Simonis) gelesen haben kann, ebenso wie Johannes, in dem Briefe an die Magnesier, falls er denselben wirklich geschrieben hat, wohl dar-*

IX. *Vivamus cum Christo.*

Εἰ οὖν οἱ ἐν [1] παλαιοῖς πράγμασιν ἀναστραφέντες εἰς καινότητα ἐλπίδος ἦλθον, μηκέτι σαββατίζοντες, ἀλλὰ κατὰ [2] κυριακὴν ζωὴν ζῶντες, ἐν ᾗ καὶ ἡ ζωὴ ἡμῶν ἀνέτειλεν δι' αὐτοῦ καὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ — ὅν τινες ἀρνοῦνται, δι' οὗ μυστηρίου ἐλάβομεν τὸ πιστεύειν, καὶ διὰ τοῦτο ὑπομένομεν, ἵνα εὑρεθῶμεν μαθηταὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ μόνου διδασκάλου ἡμῶν — πῶς ἡμεῖς δυνησόμεθα ζῆσαι χωρὶς αὐτοῦ, οὗ καὶ οἱ προφῆται μαθηταὶ ὄντες τῷ πνεύματι ὡς διδάσκαλον αὐτὸν προσεδόκουν; Καὶ διὰ τοῦτο, ὃν δικαίως ἀνέμενον, παρὼν [3] ἤγειρεν αὐτοὺς ἐκ νεκρῶν.

X. *Nolite judaizare.*

Μὴ οὖν ἀναισθητῶμεν [4] τῆς χρηστότητος αὐτοῦ. [5] Ἐὰν γὰρ ἡμᾶς [6] μιμήσεται, καθὰ πράσσομεν, οὐκ ἔτι ἐσμέν. Διὰ τοῦτο, μαθηταὶ αὐτοῦ γενόμενοι, μάθωμεν κατὰ Χριστιανισμὸν ζῆν. Ὃς γὰρ ἄλλῳ ὀνόματι καλεῖται πλέον [7] τούτου, οὐκ ἔστιν τοῦ Θεοῦ. [8] Ὑπέρθεσθε οὖν τὴν κακὴν ζύμην, τὴν [9] παλαιωθεῖσαν καὶ ἐνοξίσασαν, καὶ μεταβάλεσθε εἰς νέαν ζύμην, ὅ ἐστιν Ἰησοῦς Χριστός. Ἁλίσθητε ἐν αὐτῷ, ἵνα μὴ διαφθαρῇ τις ἐν ὑμῖν, ἐπεὶ ἀπὸ τῆς [10] ὀσμῆς ἐλεγχθήσεσθε. Ἄτοπόν ἐστιν, Χριστὸν Ἰησοῦν [11] λαλεῖν, καὶ ἰουδαΐζειν. [12] Ὁ γὰρ Χριστιανισμὸς οὐκ εἰς Ἰουδαϊσμὸν ἐπίστευσεν, ἀλλὰ Ἰουδαϊσμὸς εἰς Χριστιανισμόν, [13] ᾧ πᾶσα γλῶσσα πιστεύσασα εἰς Θεὸν συνήχθη.

auf angespielt haben kann. Ist daher der Text der sieben Briefe das Werk eines Betrügers, der nach dem Tode des Ignatius unter seinem Namen schrieb, so ist es sehr natürlich, dass er dem Ignatius eine Anspielung auf die Haeresie in den Mund legte, die ihm bekannt sein konnte." — Simonis Magi illud fragmentum *Uhlhorno* l. c. p. 299 ignotum erat, quo factum, ut Pearsonii sententiae accederet, et Denzengeri priorem libellum (*die Aechtheit des bisherigen Textes der Ignat. Briefe* 1849) injuste vituperaret.

1) I. e. in *Veteri Testamento.*

2) Post κυριακὴν necessario ἡμέραν subintelligendum est, quod ex sequentibus patet. Smith. Ζωὴν non cum κυριακὴν, sed cum ζῶντες conjungendum est. Pearson.

3) Matth. 27, 52.

4) Verba S. Pauli ad Rom. 2, 4 in mente Ignatii fuisse videntur.

5) Ita Nolte. Ms. ἂν.

6) I. e. *si Deus eodem modo*

IX. *Vivamus cum Christo.*

Si igitur, qui in [1] veteri rerum ordine degerunt, ad novam spem pervenerunt, non amplius sabbatum colentes, sed juxta [2] dominicam viventes, in qua et vita nostra exorta est per ipsum et mortem ipsius (quam quidam negant, per quod mysterium fidem accepimus, et propter hoc sustinemus, ut inveniamur discipuli Jesu Christi, solius doctoris nostri), quomodo nos poterimus vivere sine ipso, quem etiam prophetae, quum essent spiritu discipuli ejus, ut doctorem exspectabant? Et propter hoc is, quem juste praestolabantur, adveniens [3] suscitavit ipsos ex mortuis.

X. *Nolite judaizare.*

Absit ergo a nobis, [4] non moveri benignitate ejus. [5] Si enim [6] nos imitetur secundum ea, quae facimus, jam periimus. Propterea, discipuli ejus effecti, discamus secundum Christianismum vivere. Qui enim alio nomine vocatur praeter [7] hoc, non est Dei. [8] Abjicite igitur malum fermentum, [9] inveteratum et acimum, et transmutamini in novum fermentum, quod est Jesus Christus. Saliamini in ipso, ut non corrumpatur aliquis e vobis, quoniam ab [10] odore redarguemini. Absurdum est, Christum Jesum [11] profari, et judaizare. [12] Christianismus enim non in Judaismum credidit, sed Judaismus in Christianismum, [13] et omnes qui in eum credunt, ad Deum congregati sunt.

nobiscum ageret. Vossius et alii malunt τιμήσεται. Morel: τιμωρήσεται. Codex Nydprugck. (textus interpolati) habet μωμήσηται.

7) I. e. *qui non Christianismi, sed haeresis cujusdam nomen fert.*

8) Vet. Int. *deponite* = ἀπόθεσθε. quod habet Interpolator. Sed si Nolteum (l. c. p. 231) audias non est quod mutemus; nam ὑπερτίθεσθαι τὴν ἄκραν est = *superare praemontorium*, ergo ὑπέρθεσθε τὴν κακὴν ζύμην = *superate malum fermentum.*

9) I Cor. 5, 7.

10) Ms. ὀργῆς, male. Conjecturam Vossii, quam omnes receperunt, in textum admisi.

11) Ita Ms. Editi: καλεῖν. JACOBSON.

12) I. e. *Christi adventu non Christiani Judaismum receperunt, sed Judaei ad Christianismum se converterunt.*

13) Cum Bunsenio (l. c. p. 132) legimus ᾧ. Cod Mediceus habet ὡς, cujus causa Jacobsonus συνήχθη in formam Conjunctivi συναχθῇ mutare voluit. Cfr. Philipp. 2, 11.

XI. *Non castigans, sed vos praemuniens haec scribo.*

Ταῦτα δὲ, ἀγαπητοί μου, [1] οὐκ ἐπεὶ ἔγνων τινὰς ἐξ ὑμῶν οὕτως ἔχοντας, ἀλλ᾽ ὡς μικρότερος ὑμῶν, θέλω προφυλάσσεσθαι ὑμᾶς, μὴ ἐμπεσεῖν εἰς τὰ ἄγκιστρα τῆς κενοδοξίας, ἀλλὰ πεπληροφορῆσθαι ἐν τῇ γεννήσει καὶ τῷ πάθει καὶ τῇ ἀναστάσει τῇ γενομένῃ ἐν καιρῷ τῆς ἡγεμονίας Ποντίου Πιλάτου· [2] πραχθέντα ἀληθῶς καὶ βεβαίως ὑπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς ἐλπίδος ἡμῶν, ἧς ἐκτραπῆναι μηδενὶ ὑμῶν γένοιτο.

XII. *Vos enim meliores me estis.*

[3] Ὀναίμην ὑμῶν κατὰ πάντα, ἐάνπερ ἄξιος ὦ. Εἰ γὰρ καὶ δέδεμαι, πρὸς ἕνα τῶν λελυμένων ὑμῶν οὐκ εἰμι. Οἶδα, ὅτι οὐ φυσιοῦσθε· Ἰησοῦν γὰρ Χριστὸν ἔχετε ἐν ἑαυτοῖς. Καὶ μᾶλλον, ὅταν ἐπαινῶ ὑμᾶς, οἶδα, ὅτι ἐντρέπεσθε, ὡς γέγραπται, ὅτι [4] „ὁ δίκαιος ἑαυτοῦ κατήγορος."

XIII. *Confirmemini in fide et unione.*

Σπουδάζετε οὖν βεβαιωθῆναι ἐν τοῖς δόγμασιν τοῦ κυρίου καὶ τῶν ἀποστόλων, ἵνα πάντα, ὅσα [5] ποιῆτε, κατευοδωθῆτε σαρκὶ καὶ πνεύματι, πίστει καὶ ἀγάπῃ, [6] ἐν υἱῷ καὶ πατρὶ καὶ ἐν πνεύματι, ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν τέλει, μετὰ τοῦ ἀξιοπρεπεστάτου ἐπισκόπου ὑμῶν, καὶ ἀξιοπλόκου πνευματικοῦ στεφάνου τοῦ πρεσβυτερίου ὑμῶν, καὶ τῶν κατὰ Θεὸν διακόνων. Ὑποτάγητε τῷ ἐπισκόπῳ καὶ ἀλλήλοις, ὡς Ἰησοῦς Χριστὸς [7] τῷ πατρὶ κατὰ σάρκα, καὶ οἱ ἀπόστολοι τῷ Χριστῷ καὶ τῷ πατρὶ καὶ τῷ πνεύματι· ἵνα ἕνωσις ᾖ [8] σαρκική τε καὶ πνευματική.

XIV. *Orate pro me et pro ecclesia Syriae.*

Εἰδὼς, [9] ὅτι Θεοῦ γέμετε, συντόμως παρεκέλευσα ὑμᾶς.

1) I. e. *non quod cognoverim aliquos vestrum Judaismum sectari.* Jacobson.

2) Quasi ἃ ἐπράχθησαν. Cotel.

3) Cfr p. 153. nota 12.

4) Prov. 18, 17.

5) *Bunsenius*, l. c. p. 130 et 132 legit ποιεῖτε.

6) Ignatius Filium ante Patrem nominat (ut Apostolus II Cor. 13, 13), quod *Remi Ceillier* (histoire générale des auteurs sacrés, T. I. p. 622)

XI. *Non castigans, sed vos praemuniens haec scribo.*

Haec autem scribo, dilecti mei, [1] non quod cognoverim, aliquos vestrum hoc animo affectos esse, sed, minor vobis, cautum vobis cupio, ne incidatis in hamos inanis doctrinae, sed ut plene certi reddamini de nativitate et passione et resurrectione, quae contigit tempore praefecturae Pontii Pilati; [2] quae vere et indubitanter gesta sunt a Jesu Christo, spe nostra, a qua averti nemini vestrum accidat.

XII. *Vos enim meliores me estis.*

[3] Fruar vobis in omnibus, siquidem dignus sum. Etsi enim ligatus sum pro Christo, comparandus tamen non sum uni vestrum, qui ligati non estis. Novi, quod hac laude non superbitis; Jesum enim Christum habetis in vobis. Et magis, quum laudo vos, scio, quod erubescitis, sicut scriptum est: [4] *justus sui est accusator.*

XIII. *Confirmemini in fide et unione.*

Studete igitur confirmari in doctrinis Domini et Apostolorum, ut omnia, quae [5] facitis, prospere vobis succedant, carne et spiritu, fide et charitate, [6] in Filio et Patre et Spiritu, in principio et in fine, cum dignissimo episcopo vestro, et digne contexta spirituali corona presbyterii vestri, et cum diaconis, Deo placentibus. Subjecti estote episcopo et vobis mutuo, ut Jesus Christus [7] Patri, secundum carnem, et Apostoli Christo et Patri et Spiritui; ut unio sit et [8] carnalis et spiritualis.

XIV. *Orate pro me et pro ecclesia Syriae.*

Quum sciam, [9] vos Deo plenos esse, brevibus vos cohor-

vetustissimae antiquitatis signum putat. Cfr. *Düsterdieck* l. c. p. 27.

7) Subordinationem Dei Filii hic doceri contendit *Münscher*, Lehrb. d. Dogmengesch. I. p. 162. Contra *Rothe*, Anf. p. 754, monet, e verbis κατὰ σάρκα palam fieri, non τὸν Λόγον, sed Christum *filium hominis* ab Ignatio nostro Patri subordinari.

8) i. e. unio externa et interna. Cfr. Ephes. 4, 4.

9) S Ignatius ad verba S. Apostoli (Rom. 15, 14) respexisse videtur.

Μνημονεύετέ μου ἐν ταῖς προσευχαῖς ὑμῶν, ἵνα Θεοῦ ἐπιτύχω, καὶ τῆς ἐν Συρίᾳ ἐκκλησίας — ὅθεν οὐκ ἄξιός εἰμι καλεῖσθαι· ἐπιδέομαι γὰρ τῆς ἡνωμένης ὑμῶν ἐν Θεῷ προσευχῆς καὶ ἀγάπης — εἰς τὸ ἀξιωθῆναι τὴν ἐν Συρίᾳ ἐκκλησίαν διὰ τῆς ἐκκλησίας ὑμῶν δροσισθῆναι.

XV. *Salutant vos Ephesii et ceterae ecclesiae.*

Ἀσπάζονται ὑμᾶς [1] Ἐφέσιοι ἀπὸ Σμύρνης, ὅθεν καὶ γράφω ὑμῖν, παρόντες εἰς δόξαν Θεοῦ, ὥσπερ καὶ ὑμεῖς, οἳ κατὰ πάντα με ἀνέπαυσαν, ἅμα Πολυκάρπῳ, ἐπισκόπῳ Σμυρναίων. Καὶ αἱ λοιπαὶ δὲ ἐκκλησίαι ἐν τιμῇ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀσπάζονται ὑμᾶς. Ἔῤῥωσθε ἐν ὁμονοίᾳ Θεοῦ, κεκτημένοι [2] ἀδιάκριτον πνεῦμα, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς Χριστός.

ΤΡΑΛΛΙΑΝΟΙΣ. [3]

Ἰγνάτιος, [4] ὁ καὶ Θεοφόρος, ἠγαπημένῃ Θεῷ, πατρὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐκκλησίᾳ ἁγίᾳ, τῇ οὔσῃ ἐν Τράλλεσιν τῆς Ἀσίας, ἐκλεκτῇ καὶ ἀξιοθέῳ, εἰρηνευούσῃ ἐν σαρκὶ καὶ αἵματι [5] καὶ τῷ πάθει Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς ἐλπίδος ἡμῶν ἐν τῇ εἰς αὐτὸν ἀναστάσει· ἣν καὶ ἀσπάζομαι ἐν τῷ [6] πληρώματι, ἐν [7] ἀποστολικῷ χαρακτῆρι, καὶ εὔχομαι πλεῖστα χαίρειν.

I. *Laus vestra per Polybium mihi innotuit.*

Ἄμωμον διάνοιαν καὶ [8] ἀδιάκριτον ἐν ὑπομονῇ ἔγνων ὑμᾶς

1) I. e. Ephesii, qui Ignatii causa Smyrnam venerant.

2) Cfr. *Ign.* ad Ephes. c. 3. ad Trall. c. 1. Ms. διάκριτον. male.

3) Epistola ad Trallianos in versione Syriaca, a Curetono typis evulgata, non exstat. Capita autem 4 et 5 epistolae nostrae ab Interprete Syriaco addita sunt ultimis verbis epistolae S. Ignatii ad Romanos, quo fit, ut Curetonus huic posteriori epistolae capita illa adscribenda putet, epistolam ad Trallianos autem in dubium vocet. Sed multo verisimilius est, monachum illum Syriacum excerptis suis ex epistola ad Romanos desumtis in usum asceticum duo quoque perpulchra capita epistolae ad Trallianos adjunxisse. Praeterea duo haec capita multo melius et arctius cum capite

tatus sum. Memores estote mei in orationibus vestris, ut Deum assequar, et ecclesiae, quae in Syria est — unde non sum dignus vocari, indigeo enim unita vestra in Deo oratione et charitate — ut ecclesia, quae in Syria est, mereatur per ecclesiam vestram irrorari.

XIV. *Salutant vos Ephesii et ceterae ecclesiae.*

Salutant vos [1] Ephesii e Smyrna, unde haec scribo vobis, qui praesentes adsunt in Dei gloriam, ut et vos, qui me una cum Polycarpo episcopo Smyrnaeorum in omnibus recrearunt. Et ceterae ecclesiae in honorem Jesu Christi vos salutant. Valete, Deo uniti, spiritum possidentes [2] inseparabilem, qui est Jesus Christus.

AD TRALLIANOS. [3]

Ignatius, [4] qui et Theophorus, dilectae a Deo, patre Jesu Christi, ecclesiae sanctae, quae est Trallibus Asiae, electae et Deo dignae, pacem habenti in carne et sanguine [5] et passione Jesu Christi, spei nostrae, quando resurgemus ad eum; quam et saluto in [6] plenitudine, in [7] apostolico charactere, cuique plurimam opto salutem.

I. *Laus vestra per Polybium mihi innotuit.*

Constanter inculpatam et [8] inseparabilem in sustinentia

antecedenti epistolae ad Trallianos, quam cum fine epistolae ad Romanos cohaerent.

4) Cfr. supra p. 150. not. 4.

5) Insere καί. Voss. Sensus: quae internam et cum Deo pacem obtinet adventu et passione Christi.

6) I. e. cujus ecclesiae omnia saluto membra. Smith. *in plenitudine potestatis apostolicae*, Bunsen.

7) Uti hic sibi (episcopo), ita infra c. 2. presbyteris quoque Ecclesiae Trallianae auctoritatem quandam apostolicam tribuit Ignatius. Jac. Rothe, Anf. p. 4.9. Alii, e. g. Smithius *apostolicum salutationis formam* intelligendam esse putant.

8) Ἀδιάκριτον. Cfr. supra ep. Ignat. ad Ephes. c. 3 et ad Magnes. c. 15.

ἔχοντας, [1] οὐ κατὰ χρῆσιν, ἀλλὰ κατὰ φύσιν, καθὼς ἐδήλωσέν μοι Πολύβιος, ὁ ἐπίσκοπος ὑμῶν, ὃς παρεγένετο θελήματι Θεοῦ καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν Σμύρνῃ, καὶ οὕτως μοι συνεχάρη δεδεμένῳ ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ, ὥστε με τὸ πᾶν πλῆθος ὑμῶν ἐν αὐτῷ [2] θεωρεῖσθαι. Ἀποδεξάμενος οὖν τὴν κατὰ Θεὸν εὔνοιαν δι' αὐτοῦ, [3] ἔδοξα εὑρεῖν ὑμᾶς, ὡς ἔγνων, μιμητὰς ὄντας Θεοῦ.

II. *Estote subjecti episcopo, presbyteris et diaconis.*

Ὅταν γὰρ τῷ ἐπισκόπῳ ὑποτάσσεσθε ὡς Ἰησοῦ Χριστῷ, φαίνεσθέ μοι οὐ κατὰ [4] ἄνθρωπον ζῶντες, ἀλλὰ κατὰ Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν δι' [5] ἡμᾶς ἀποθανόντα, ἵνα πιστεύσαντες εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ, τὸ ἀποθανεῖν ἐκφύγητε. Ἀναγκαῖον οὖν ἐστιν, ὥσπερ ποιεῖτε, ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου μηδὲν πράσσειν ὑμᾶς, ἀλλ' [6] ὑποτάσσεσθαι καὶ τῷ πρεσβυτερίῳ, ὡς τοῖς ἀποστόλοις Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς ἐλπίδος ἡμῶν, ἐν ᾧ διάγοντες [7] εὑρεθησόμεθα. [8] Δεῖ δὲ καὶ τοὺς διακόνους, ὄντας [9] μυστηρίων Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ πάντα τρόπον πᾶσιν ἀρέσκειν. Οὐ γὰρ βρωμάτων καὶ ποτῶν εἰσιν διάκονοι, ἀλλ' ἐκκλησίας Θεοῦ ὑπηρέται. Δέον οὖν αὐτοὺς φυλάσσεσθαι τὰ ἐγκλήματα ὡς πῦρ.

III. *Honorate diaconos, episcopum et presbyteros.*

Ὁμοίως πάντες ἐντρεπέσθωσαν τοὺς διακόνους ὡς [10] ἐντο-

1) Sensus: *non solum in vitae commercio talem mentem ostendere studetis; sed ea internae vestrae naturae propria est.* Apud Iren. I, 6. 4 ἐν χρήσει opponitur ei, quod quis *natura* sua *proprie* possidet. Gnostici divinam gratiam proprie possidere contendebant, quum Psychici eam non nisi ἐν χρήσει = *ad usum* (commodati instar) acciperent, eamque et amittere possent.

2) Ita Jac. Ms. θεωρῆσθε. Vossius: θεωρῆσαι.

3) Ita Voss. et Jac. Ms. ἔδοξα εὑρών. Vetus interpres legebat ἐδόξασα εὑρών, vertens: *gloriatus sum, inveniens vos,* quod placuit Cotelerio et Wochero.

4) Ms. exhibet $\overline{ANON}$, i. e. ἄνθρωπον. non ἀνθρώπινον, ut e Vossio libri plerique impressi. Jac.

5) Fortasse l. ὑμᾶς cum Vet. Int., qui habet *vos.*

6) Ita Smith. et Jac. Ms. ὑποτάσσεσθε.

7) Ita Ms. Forte leg. εὑρεθησοίμεθα. Male editi εὑρεθησόμεθα.

8) Dicit, non debere esse quemquam, cui non placeant omnibus modis diaconi. Voss. Wocherus in his ver-

mentem cognovi vos habere, [1] non usu solum, sed indole, quemadmodum id mihi episcopus vester Polybius indicavit, qui Smyrnae adfuit per voluntatem Dei et Jesu Christi, quique mihi vincto in Jesu Christo ita congratulatus est, ut omnem multitudinem vestram in eo [2] contemplatus sim. Excipiens enim per ipsum vestram, quae secundum Deum est, benevolentiam, vos ipsos, quos cognovi imitatores Dei, invenisse [3] videbar.

II. *Estote subjecti episcopo, presbyteris et diaconis.*

Quum enim episcopo subjecti sitis ut Jesu Christo, videmini mihi, non secundum [4] hominem, sed secundum Jesum Christum vivere, qui propter [5] nos mortuus est, ut credentes in mortem ipsius mortem effugiatis. Necessarium itaque est, quemadmodum facitis, ut sine episcopo nihil agatis, sed et presbyterio [6] subditi sitis, ut Apostolis Jesu Christi, spei nostrae, in quo conversantes [7] inveniamur. [8] Oportet autem et diaconos, qui sunt [9] diaconi mysteriorum Jesu Christi, omni modo omnibus placere. Non enim ciborum et potuum ministri sunt, sed ecclesiae Dei ministri. Oportet igitur, ut sibi caveant a criminibus tanquam ab igne.

III. *Honorate diaconos, episcopum et presbyteros.*

Cuncti similiter revereantur diaconos ut [10] mandatum Jesu

bis adhortationem ad diaconos videt: *ipsi studeant omnibus placere*, et *sibi a criminibus cavere*. Male. Ignatius enim non de officiis clericorum erga populum, sed de officiis populi erga clerum loquitur.

9) In codice ms. legitur μυστήριον, quod *Arndtius* interpretatur: *imago*, *similitudo*. Quum vero haec vocabuli μυστήριον notio ab Ignatio certe ejusque aetate aliena sit, cum *Vossio* aliisque legendum est μυστηρίων, quod etiam apud Interpolatorem reperitur. Cfr. *Düsterdieck*, l. c. p. 22. Beatus Pater respexisse videtur ad verba Apostoli I Tim. 3, 9 et I Cor. 4, 1.

10) Ita ex Vet. Interpr. restituit Smithius, similiaque reperiuntur infra c. 13 et ad Smyrn. c. 8. Ms. male habet: τοὺς διακόνους ὡς Ἰησοῦν Χριστὸν, ὡς καὶ τὸν ἐπίσκοπον, ὄντα υἱὸν τοῦ πατρὸς κ. τ. λ. *Nolte* ad Magnes. c. 6. respiciens conjicit (l. c. p. 232): τὰς διακόνας ὡς Ἰησοῦν Χριστὸν, ὄντα υἱὸν τοῦ πατρὸς, τὸν ἐπίσκοπον ὡς θεὸν, τὰς δὲ πρεσβυτέρας κ. τ. λ. Sed nullibi Diaconi cum Christo ipso comparantur. Forte minima mutatione codicis

λὴν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τὸν ἐπίσκοπον ὡς Ἰησοῦν Χριστὸν, ὄντα υἱὸν τοῦ πατρὸς, τοὺς δὲ πρεσβυτέρους ὡς συνέδριον Θεοῦ, καὶ ὡς σύνδεσμον ἀποστόλων. [1] Χωρὶς τούτων ἐκκλησία οὐ καλεῖται. Περὶ ὧν πέπεισμαι ὑμᾶς οὕτως ἔχειν. Τὸ γὰρ ἐξεμπλάριον τῆς ἀγάπης ὑμῶν ἔλαβον, καὶ ἔχω μεθ' [2] ἑαυτοῦ ἐν τῷ ἐπισκόπῳ ὑμῶν, οὗ αὐτὸ τὸ κατάστημα μεγάλη μαθητεία, ἡ δὲ πραότης αὐτοῦ δύναμις· ὃν λογίζομαι καὶ τοὺς ἀθέους ἐντρέπεσθαι, [3] ἀγαπῶντας, ὡς οὐ φείδομαι [4] ἑαυτοῦ. Πότερον δυνάμενος γράφειν ὑπὲρ τούτου εἰς τοῦτο [5] ᾠήθην, ἵνα ὢν κατάκριτος ὡς ἀπόστολος ὑμῖν διατάσσωμαι;

IV. *Humilitate et mansuetudine mihi opus est.*

[6] Πολλὰ φρονῶ ἐν Θεῷ· ἀλλ' ἐμαυτὸν μετρῶ, ἵνα μὴ ἐν καυχήσει ἀπόλωμαι. Νῦν γάρ με δεῖ πλέον φοβεῖσθαι, καὶ μὴ προσέχειν τοῖς φυσιοῦσίν με. [7] Οἱ γὰρ λέγοντές μοι μαστιγοῦσίν με. Ἀγαπῶ μὲν γὰρ τὸ παθεῖν· ἀλλ' οὐκ οἶδα, εἰ ἄξιός εἰμι. Τὸ γὰρ [8] ζῆλος πολλοῖς μὲν οὐ φαίνεται, ἐμὲ δὲ πλέον πολεμεῖ. Χρῄζω οὖν πραότητος, ἐν ᾗ καταλύεται ὁ ἄρχων τοῦ αἰῶνος τούτου.

V. *Non sublimes doctrinas vobis tradam.*

[9] Μὴ οὐ δύναμαι [10] ὑμῖν τὰ ἐπουράνια γράψαι; [11] Ἀλλὰ

legendum est: τὰς διακόνους ὡς Ἰησοῦ Χριστοῦ (i. e. ut diaconos Christi), καὶ τὸν ἐπίσκοπον ὡς Ἰησοῦν Χριστὸν, ὄντα υἱὸν πατρὸς κ. τ. λ.

1) Sine Episcopo etc. nulla ecclesia. Cfr. *Rothe*, *Anf.* p. 466.

2) Ita Ms. Nemo nescit, ἑαυτοῦ pro ἐμαυτοῦ et σεαυτοῦ in omnibus casibus tralatitium esse apud Graecos. Jac. Vossius emendavit ἐμαυτοῦ.

3) Cum *Arndtio* (Studien et Krit. 1839) Mti lectionem retineo. Arndtius vertit: *welchen Bischof, achte ich, auch die Ungöttlichen scheuen, welche es gerne sehen, dass ich meiner nicht schone. Sollte ich, da ich hierüber schreiben konnte, es so gemeint haben, dass ich, obschon ein Verurtheilter, als ein Apostel euch vorschreibe?* Alii textum nostrum jam ante tempora veteris interpretis latini corruptum putant et variis modis eum sanare student, cfr. *Nolte*, l. c. p. 232. *Windischmann*, Vindic. Petrinae p. 68. *Petermann*, Ignatii epistolae etc. p. 100 sq. Fortasse legendum est: Ἀγαπῶν ὑμᾶς φείδομεν συντονώτερον γράφειν, δυνάμενος ὑπὲρ τούτου. Οὐκ εἰς τοῦτο ᾠήθην, ἵνα κ. τ. λ. i. e. *quoniam vos amo, abstineo, severius vobis scribere, quamvis de hac re possem* (severius scribere). *Non enim in tantam mei existimationem deveni* etc, aut cum Petermanno: ἀγαπῶν ὑμᾶς

Christi, et episcopum ut Jesum Christum, filium patris, et presbyteros ut senatum Dei et concilium Apostolorum. [1] Sine his ecclesia non vocatur. De his vos ita sentire persuasum habeo. Exemplar enim charitatis vestrae accepi et [2] mecum habeo in episcopo vestro; cujus ipse habitus magna disciplina est, mansuetudo vero ejus potentia; quem, ut existimo, et impii ipsi reverentur, quibus etiam placet, [3] quod ego [4] mihi non parcam. Num, quum hac de re scribere mihi licuerit, in tantam mei [5] existimationem deveni, ut, quamvis condemnatus, velut Apostolus vobis praeciperem?

IV. *Humilitate et mansuetudine mihi opus est.*

[6] Multa sapio in Deo; sed mihi ipsi modum adhibeo, ne gloriando peream. Nunc enim plus mihi timendum est, nec aures illis sunt praebendae, qui me inflant. [7] Qui enim me laudant, flagellant me. Nam diligo quidem pati; sed nescio, an dignus sim. [8] Vehementia enim mea multis quidem non apparet, me vero acrius impugnat. Opus itaque mihi mansuetudine, qua princeps seculi hujus destruitur.

V. *Non sublimes doctrinas vobis tradam.*

[9] Numquid non possum coelestia [10] vobis scribere? [11] At

φείδομαι συντομώτερον γράφειν, δυνάμενός περ τοῦτο (ὡς ᾠήθην), ἵνα κ. τ. λ. i. e. *quoniam vos amo, abstineo, severius vobis scribere, quamvis id, ut puto, possem.*

4) I. q. *ἐμαυτοῦ*. Cfr. supra p. 188. n. 2. Genitivum reposuit *Arndtius*. Ms. *ἑαυτόν*. Sensus: *pagani* quoque constantiam Christianorum, e. g. meam, laudant.

5) In versione verbi *ᾠήθην* non Arndtium, sed Pearsonium secutus sum.

6) Initium capitis quarti, quod in versione Syriaca epistolae ad Romanos adjuncta est (Corp. Ignat. p. 51), arctissimo nexu cohaeret cum fine capitis tertii. Sensus est: *non in tantam mei existimationem deveni, ut vobis velut Apostolus imperare velim. Quamvis enim multa in Deo sapiam, mihi ipsi tamen modum adhibeo, ne ipse gloriando peream.*

7) Nolte conjicit: *Οἱ καλὰ λέγοντες*. *Uhlhorn* l. c. p. 23 et *Smith* putant, Ignatium verba hujus modi *..μάρτυς ἔση..*, quibus ipse forsitan salutatus fuerit, reticuisse, ex modestia.

8) Cfr. *Rothe*, Anf. p. 721.

9) Cfr. quae supra ad prooemium epistolae ad Trallianos monuimus.

10) *Ὑμῖν* ex Vet. Int., ex Syro et ex Interpolatore restituendum est.

11) Cfr. I Cor. 3, 1. 2.

φοβοῦμαι, μὴ νηπίοις οὖσιν ὑμῖν βλάβην [1] παραθῶ. Καὶ συγγνωμονεῖτέ μοι, μήποτε, οὐ δυνηθέντες χωρῆσαι, [2] στραγγαλωθῆτε. Καὶ γὰρ ἐγὼ, οὐ καθότι δέδεμαι, καὶ δυνάμενος [3] νοεῖν τὰ ἐπουράνια, καὶ τὰς [4] τοποθεσίας τὰς ἀγγελικὰς, καὶ τὰς συστάσεις τὰς ἀρχοντικὰς, ὁρατά τε καὶ ἀόρατα. [5] Παρὰ τοῦτο ἤδη καὶ μαθητής εἰμι· [6] πολλὰ γὰρ ἡμῖν λείπει, ἵνα Θεοῦ μὴ λειπώμεθα.

VI. *Abstinete a veneno haereticorum.*

Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, οὐκ ἐγὼ, ἀλλ' ἡ ἀγάπη Ἰησοῦ Χριστοῦ, μόνῃ τῇ [7] χριστιανῇ τροφῇ χρῆσθαι, ἀλλοτρίας δὲ [8] βοτάνης ἀπέχεσθαι, ἥτις ἐστὶν αἵρεσις. Οἳ [9] καὶ ἰοῖς παρεμπλέκουσιν Ἰησοῦν Χριστὸν, [10] καταξιοπιστευόμενοι· ὥσπερ θανάσιμον φάρμακον διδόντες μετὰ οἰνομέλιτος, ὅπερ ὁ ἀγνοῶν ἡδέως λαμβάνει, ἐν ἡδονῇ [11] κακῇ τὸ ἀποθανεῖν.

VII. *Custodite vos ab haereticis.*

Φυλάττεσθε οὖν [12] τοὺς τοιούτους. Τοῦτο δὲ ἔσται ἡμῖν μὴ φυσιουμένοις, καὶ οὖσιν ἀχωρίστοις Θεοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τοῦ ἐπισκόπου, καὶ τῶν διαταγμάτων τῶν ἀποστόλων. Ὁ ἐντὸς θυσιαστηρίου ὢν καθαρός ἐστιν· [13] ὁ δὲ ἐκτὸς ὢν οὐ καθαρός ἐστιν· τοῦτ' ἔστιν, ὁ χωρὶς ἐπισκόπου καὶ πρεσβυτερίου καὶ [14] διακόνων πράσσων τι, οὗτος οὐ καθαρός ἐστιν τῇ συνειδήσει.

1) Nolte l. c. p. 134 cum Interpolatore legendum putat: *παραθῶμαι.*

2) Ms. *στράγγαλον θῆτε.* Jac.

3) *Νοεῖν* ex Interpolatore, vetere Interprete latino, Syro et Armenio restituendum est. Cfr. *Petermann*, l. c. p. 104.

4) I. e. *officia et dignitates*, ut ad Smyrn. c. 6: *τόπος μηδένα φυσιούτω.* Cfr. etiam ad Polyc. c. 1. Pears.

5) Alii vertunt: *propter hoc.*

6) Cfr. I Cor. 13, 9. Versio Syriaca (cfr. supra p. 184. not. 3) neque cum textu nostro, neque cum interpolatore concordat. Fragmentum vero Syriacum *Severi* Antiocheni cum graeco textu nostro accuratissime convenit. Cfr. *Cureton*, the ancient Syriac etc. pp. 40. 10J. Corp. Ignat. p. 54. 217. 248.

7) Bunsenius conjicit *Χριστιανικῇ.*

8) Cfr. ad Philad. c. 3.

9) Sic ex Vet. Interprete et ex Interpolatore restituit Vossius. Ms. *οἱ καιροὶ παρεμπλ.*; male. *Οἱ καὶ ῥυπαροῖς* Cotel. et Bunsenius. *Οἱ μιαροὶ* Smith. *Οἱ καὶ αἱρετικοὶ* Pears. Simpliciter

ne parvulis vobis damnum [1] inferam, metuo. Ac mihi ignoscite; ne, ista capere non valentes, [2] strangulemini. Nam et ego non ideo, quod vinctus sum, et coelestia [3] intelligere possum, et [4] locos angelorum, et coetus constitutionesque principatuum, visibilia et invisibilia. [5] Respectu harum rerum adhuc discipulus sum; [6] multa enim nobis desunt, ne a Deo absimus.

VI. *Abstinete a veneno haereticorum.*

Obsecro itaque vos, non ego, sed charitas Jesu Christi, solo [7] christiano alimento uti, ab aliena autem [8] herba abstinere, quae est haeresis. Isti [9] etiam venenis suis Jesum Christum miscent, [10] loquentes, quae fide sunt indigna; similes iis, qui mortiferum pharmacum cum vino mulso dant, quod qui ignorat, libenter, in voluptate [11] noxia mortem, accipit.

VII. *Custodite vos ab haereticis.*

A [12] talibus igitur vos custodite. Hoc autem fiet, si nec inflati nec avulsi fueritis a Deo Jesu Christo et episcopo et praeceptis Apostolorum. Qui intra altare est, mundus est [13] qui vero extra est, non est mundus; hoc est, qui sine episcopo et presbyterio et [14] diaconis quidpiam agit, is non est mundus in conscientia.

καὶ παρεμπλέκουσιν legit Joannes Damasc.

10) Ms. *κατ' ἀξίαν πιστευόμενοι.* Ex Damasceno restituo *καταξιοπιστευόμενοι.* Est autem *καταξιοπιστεύομαι* apud *Suidam* = *dico adversus aliquem, quae fide indigna sunt.* Lectionem Msti Cotelerius interpretatur: *ratione dignitatis* (loci), *quam obtinent, fidem adepti.* Wocherus: *jure quodam iis creditur, quippe qui fabulis suis vera quaedam et egregia, christianas nempe doctrinas admisceant.* Bunsenius addit *ὡ* et legit *ὡ κατ' ἀξίαν πιστευόμενοι.*

11) Sic legit Vet. Int. et Joannes Damasc. Ms. *κἀκεῖ.*

12) Ita Interpolator, et recte. Gall. Ms. *τοῖς τοιούτοις.*

13) *Ὁ δὲ ἐκτὸς ὢν οὐ καθαρός ἐστιν* ex Vet. Int. et Interpolatore addendum est. Nolte l. c. p. 232 duce Interpolatore legit: *ὁ δὲ ἐκτὸς ὢν, τοῦτ' ἔστιν κ. τ. λ.*

14) Ita cum Interpolat. legendum. Ms. *διακόνῳ.*

VIII. *Contra diaboli insidias muniamini mansuetudine, fide et charitate.*

Οὐκ ἐπεὶ ἔγνων τοιοῦτόν τι ἐν ὑμῖν, ἀλλὰ προφυλάσσω ὑμᾶς ὄντας μου ἀγαπητοὺς, προορῶν τὰς ἐνέδρας τοῦ διαβόλου. Ὑμεῖς οὖν [1] τὴν πραϋπάθειαν ἀναλαβόντες ἀνακτίσασθε ἑαυτοὺς ἐν πίστει, [2] ὅ ἐστιν σὰρξ τοῦ κυρίου, καὶ ἐν ἀγάπῃ, ὅ ἐστιν αἷμα Ἰησοῦ Χριστοῦ. [3] Μηδεὶς ὑμῶν κατὰ τοῦ πλησίον [4] τι ἐχέτω. [5] Μὴ ἀφορμὰς δίδοτε τοῖς ἔθνεσιν, ἵνα μὴ δι᾽ ὀλίγους ἄφρονας τὸ ἐν Θεῷ πλῆθος βλασφημῆται. [6] „Οὐαὶ γὰρ, δι᾽ οὗ ἐπὶ ματαιότητι τὸ ὄνομά μου ἐπί τινων βλασφημεῖται.“

IX. *Nolite audire eos, qui sine Christo loquuntur. Historia Christi.*

[7] Κωφώθητε οὖν, ὅταν ὑμῖν χωρὶς Ἰησοῦ Χριστοῦ λαλῇ τις, [8] τοῦ ἐκ γένους Δαβὶδ, τοῦ ἐκ Μαρίας, ὃς ἀληθῶς ἐγεννήθη, ἔφαγέν τε καὶ ἔπιεν, ἀληθῶς ἐδιώχθη ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, ἀληθῶς ἐσταυρώθη καὶ ἀπέθανεν, βλεπόντων τῶν ἐπουρανίων [9] καὶ ἐπιγείων καὶ ὑποχθονίων· ὃς καὶ ἀληθῶς ἠγέρθη ἀπὸ νεκρῶν, ἐγείραντος αὐτὸν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, [10] ὡς καὶ κατὰ τὸ [11] ὁμοίωμα ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας αὐτῷ οὕτως ἐγερεῖ ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐν Χρισρῷ Ἰησοῦ, [12] οὗ χωρὶς τὸ ἀληθινὸν ζῆν οὐκ ἔχομεν.

X. *Si Christus non vere passus est, frustra ego vincula fero.*

Εἰ δὲ, ὥσπερ τινὲς, ἄθεοι ὄντες, τουτέστιν ἄπιστοι, λέγουσιν, τὸ δοκεῖν πεπονθέναι αὐτὸν, αὐτοὶ ὄντες τὸ δοκεῖν, ἐγὼ τί δέδεμαι, τί δὲ εὔχομαι θηριομαχῆσαι; Δωρεὰν οὖν ἀποθνήσκω; [13] Ἄρα οὐ καταψεύδομαι τοῦ κυρίου;

1) Ita Ms. Male *Smithius*: πραεῖαν εὐπάθειαν. *Nolte* l. c. p. 232 conjicit: πνεύματος εὐπάθειαν.

2) Ms. ὅς. *Salvianus* conjicit ἥ. *Vossius*, *Cotelerius* et alii: ὅ. Cfr. de fide et charitate Ep. ad Ephes. c. 14. ad Smyrn. c. 6.

3) Cfr. Matth. 5, 23.

4) Τι addidi ex Parall. Damasc. Rupef.

5) Phrasis Paulina II Cor. 5, 12. I Tim. 5, 14.

6) Isai. 52, 5.

7) Haec laudat *Theodoret*. Dial. I. p. 51. T. IV. ed. *Schulze*.

8) Cfr. Ep. ad Smyrn. c. 1.

VIII. *Contra diaboli insidias muniamini mansuetudine, fide et charitate.*

Non quod noverim tale quid inter vos, haec scribo; sed praemunire volo vos, ut filios meos charissimos, prospiciens insidias diaboli. Vos itaque, [1] mansuetudinem assumentes, regenerate vosmet ipsos in fide, [2] quae est caro Domini, et in charitate, quae est sanguis Jesu Christi. [3] Nullus vestrum adversus proximum [4] aliquid habeat. [5] Ne ansam detis gentibus, ne propter paucos insipientes multitudo, quae est in Deo, blasphemetur. [6] *Vae enim ei, per quem in vanitate nomen meum apud aliquos blasphematur.*

IX. *Nolite audire eos, qui sine Christo loquuntur. Historia Christi.*

[7] Obturate igitur aures vestras, quum vobis quispiam loquitur sine Jesu Christo, [8] qui ex genere Davidis, qui ex Maria, qui vere natus est, edit et bibit, vere persecutionem passus est sub Pontio Pilato, vere crucifixus et mortuus est, videntibus coelestibus [9] et terrestribus et subterraneis; qui et vere resurrexit a mortuis, resuscitante ipsum patre ipsius, [10] quemadmodum [11] ad ejus similitudinem et nos, ei credentes, pater ejus ita resuscitabit in Jesu Christo, [12] sine quo veram vitam non habemus.

X. *Si Christus non vere passus est, frustra ego vincula fero.*

Si vero, ut quidam athei, hoc est, infideles, ajunt, eum secundum apparentiam esse passum, ipsi secundum apparentiam tantum existentes; ad quid ego vinctus sum, cur opto cum bestiis depugnare? Frustra itaque morior? [13] Nonne ego falsa de Domino loquor?

9) *Καὶ* exstat in Mto. Jac.

10) Ita legendum esse monet *Smithius*, duce veteri Interprete. Ms. *κατὰ τὸ ὁμοίωμα, ὃς καὶ ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας κ. τ. λ.* *Nolle* l. c. p. 232 legit: *ὃς καὶ κατὰ τὸ ὁμοίωμα ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας αὐτῷ οὕτως ἐγερεῖ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.* Bunsenius: *ὃς . . . οὕτως ἐγερεῖ [ὁ πατὴρ αὐτοῦ] ἐν Χριστῷ.*

11) Cfr. I Cor. 15, 49.

12) Cfr. Joh. 3, 36. 5, 40. 14, 6. 20, 31.

13) Sensus: *nonne ego falsa de Domino loquor, si illi, veram Christi mortem negantes, vera loquuntur? Mors mea ipsa falsae doctrinae est praedicatio.*

XI. *Fugite mortiferas Docetarum plantationes.*

Φεύγετε οὖν τὰς κακὰς παραφυάδας, τὰς γεννώσας καρπὸν θανατηφόρον, οὗ ἐὰν γεύσηταί τις, παραυτὰ ἀποθνήσκει. Οὗτοι γὰρ οὔκ εἰσιν [1] φυτεία πατρός. Εἰ γὰρ ἦσαν, ἐφαίνοντο ἂν κλάδοι τοῦ σταυροῦ, καὶ ἦν ἂν ὁ καρπὸς αὐτῶν ἄφθαρτος· δι' οὗ ἐν τῷ πάθει αὐτοῦ προσκαλεῖται ὑμᾶς, ὄντας μέλη αὐτοῦ. Οὐ δύναται οὖν κεφαλὴ χωρὶς γεννηθῆναι ἄνευ μελῶν, τοῦ Θεοῦ ἕνωσιν ἐπαγγελλομένου, [2] ὅ ἐστιν αὐτός.

XII. *Manete in unitate et charitate.*

Ἀσπάζομαι ὑμᾶς ἀπὸ Σμύρνης, ἅμα ταῖς συμπαρούσαις [3] μοι ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ, [4] οἳ κατὰ πάντα με ἀνέπαυσαν σαρκί τε καὶ πνεύματι. Παρακαλεῖ ὑμᾶς τὰ δεσμά μου, [5] ἃ ἕνεκεν Ἰησοῦ Χριστοῦ περιφέρω, αἰτούμενος Θεοῦ ἐπιτυχεῖν· διαμένετε ἐν τῇ ὁμονοίᾳ ὑμῶν καὶ τῇ μετ' ἀλλήλων προσευχῇ. Πρέπει γὰρ ὑμῖν τοῖς καθ' ἕνα, ἐξαιρέτως καὶ τοῖς πρεσβυτέροις, ἀναψύχειν τὸν ἐπίσκοπον εἰς τιμὴν πατρὸς, Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων. Εὔχομαι ὑμᾶς ἐν ἀγάπῃ ἀκοῦσαί μου, ἵνα μὴ εἰς μαρτύριον ὦ [6] ἐν ὑμῖν γράψας. Καὶ περὶ ἐμοῦ δὲ προσεύχεσθε, τῆς ἀφ' ὑμῶν ἀγάπης χρῄζοντος ἐν τῷ ἐλέει τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸ καταξιωθῆναί με τοῦ κλήρου, [7] οὗ περίκειμαι, ἐπιτυχεῖν, ἵνα μὴ ἀδόκιμος εὑρεθῶ.

XIII. *Valete, orate pro ecclesia Syriae, etc.*

Ἀσπάζεται ὑμᾶς ἡ ἀγάπη Σμυρναίων καὶ Ἐφεσίων. Μνημονεύετε ἐν ταῖς προσευχαῖς ὑμῶν τῆς ἐν Συρίᾳ ἐκκλησίας· ὅθεν καὶ οὐκ ἄξιός εἰμι λέγεσθαι, ὢν ἔσχατος ἐκείνων. Ἔρρωσθε ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ, ὑποτασσόμενοι τῷ ἐπισκόπῳ ὡς [8] τῇ ἐντολῇ, ὁμοίως καὶ τῷ πρεσβυτερίῳ. Καὶ οἱ κατ' ἄνδρα ἀλλή-

1) Cfr. Matth. 15, 13.

2) Ita monente Vossio et aliis cum vetere Interprete legimus, qui habet: *quod est ipse.* cfr. supra p. 192. not. 2. Codex Mediceus: ὅς ἐστιν = *qui Deus est ipse Christus.* Aldrichio placet ἥ.

3) Ita recte habent Interpolator et Vet. Interpres. Ms. μου.

4) Melius αἵ, sed non est mutandum. Ignatius enim ad *missos* ecclesiarum illarum advertit. Vetus Interpres: *qui.*

5) Cfr. Ephes. 6, 20. Coloss. 4, 3.

XI. *Fugite mortiferas Docetarum plantationes.*

Fugite ergo malas propagines, quae gignunt mortiferum fructum, quem si quis gustarit, statim moritur. Isti enim non sunt [1] plantatio Patris. Si enim essent, apparerent utique rami crucis, et esset utique fructus illorum incorruptibilis. Per hanc crucem Christus in passione sua invitat vos, qui estis membra ejus. Non potest igitur caput seorsum nasci sine membris, unionem promittente Deo, [2] qui ipse est unio.

XII. *Manete in unitate et charitate.*

Saluto vos e Smyrna, unacum ecclesiis Dei, quae [3] mecum sunt, [4] quae in omnibus me recrearunt quoad corpus et spiritum. Vincula mea, [5] quae propter Jesum Christum fero, vos obsecrant: permanete in concordia vestra et oratione mutua. Decet enim singulos vestrum, et praecipue presbyteros, recreare episcopum, in honorem Patris, Jesu Christi et Apostolorum. Opto, ut in charitate me audiatis, ne, [6] haec scribens, in testimonium contra vos sim. Sed et orate pro me, qui in Dei misericordia charitate vestra indigeo, ut dignus fiam qui assequar sortem [7] mihi instantem, ne reprobus inveniar.

XIII. *Valete, orate pro ecclesia Syriae, etc.*

Salutat vos charitas Smyrnaeorum et Ephesiorum. Memores estote in omnibus orationibus vestris ecclesiae, quae est in Syria; de qua et nomen habere non sum dignus, qui sim eorum ultimus. Valete in Jesu Christo, subjecti episcopo ut [8] Dei praecepto, et similiter presbyterio. Ac singillatim omnes alter alterum diligite

6) *Ἐν ὑμῖν γράψας* cfr. Ignat. ad Philad. c. 6: *ἐν οἷς ἐλάλησε, εὔχομαι, ἵνα μὴ εἰς μαρτύριον αὐτὸ κτήσωνται.*

7) Ita Ms. Construe: *καταξιωθῆναί με ἐπιτυχεῖν τοῦ κλήρου, ὃν* (per attractionem Relativi, *οὗ*) *περίκειμαι* i. e. *sortem, quam circum me habeo* = *qua circumdatus sum.* Cfr. *Nolte* l. c. p. 233, qui etiam conjicit: *περικαίομαι.* Nonnulli mutarunt. *Vedelius* legit *παράκειμαι*, i. e. *propinquus sum* = *quam propediem consequar; Smithius: ὑπόκειμαι, cui subjaceo; Bunsenius: οὗπερ ἔγκειμαι ἐπιτυχεῖν* = *cujus particeps fieri studeo.*

8) Cfr. ad Magn. c. 2 et 4. not. 10. ad Trall. c. 3.

λους ἀγαπᾶτε ἐν ἀμερίστῳ καρδίᾳ. [1] Ἁγνίζηται [2] ὑμῶν τὸ ἐμὸν πνεῦμα, οὐ μόνον νῦν, ἀλλὰ καὶ ὅταν Θεοῦ ἐπιτύχω. Ἔτι γὰρ ὑπὸ κίνδυνόν εἰμι· ἀλλὰ πιστὸς ὁ πατὴρ ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ, πληρῶσαί μου τὴν αἴτησιν καὶ ὑμῶν· ἐν ᾧ εὑρεθείητε ἄμωμοι.

ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ. [3]

Ἰγνάτιος, [4] ὁ καὶ Θεοφόρος, τῇ ἠλεημένῃ ἐν μεγαλειότητι πατρὸς ὑψίστου [5] καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ μόνου υἱοῦ αὐτοῦ ἐκκλησίᾳ ἠγαπημένῃ καὶ πεφωτισμένῃ ἐν θελήματι τοῦ θελήσαντος τὰ πάντα, ἅ ἐστιν κατὰ ἀγάπην Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ἥτις καὶ προκάθηται ἐν [6] τόπῳ χωρίου Ῥωμαίων, ἀξιόθεος, ἀξιοπρεπὴς, ἀξιομακάριστος, ἀξιέπαινος, ἀξιεπίτευκτος, ἀξίαγνος καὶ [7] προκαθημένη τῆς ἀγάπης, [8] χριστώνυμος, πατρώνυμος, ἣν καὶ ἀσπάζομαι ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ πατρός· κατὰ σάρκα καὶ πνεῦμα ἡνωμένοις πάσῃ ἐντολῇ αὐτοῦ, πεπληρωμένοις χάριτος Θεοῦ [9] ἀδιακρίτως, καὶ [10] ἀποδιυλισμένοις ἀπὸ παντὸς ἀλλοτρίου χρώματος, πλεῖστα ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ, τῷ Θεῷ ἡμῶν, ἀμώμως χαίρειν.

1) Ita *Cotelerius* et alii. Ms. ἁγνίζετε. Vossio placet ἅγνισμα. *Wochero* ἁγνίζετε ὑμεῖς. *Arndtio* ἁγνίζεται = *spiritus meus pro vobis se hostiam praebet.*

2) Adde ὑφ'. Cfr. Ign. ad Ephes. c. 8. p. 159. not. 13.

3) Syriaca epistolae hujus ad Romanos versio in monasterio Aegyptiaco nuper detecta et a Guilielmo Cureton (1845 et 1849 cfr. p. 150. not. 2) typis vulgata unacum syriacis quibusdam hujus epistolae fragmentis, non aeque magnis omissionibus laborat, ac illae fuerant, quas in versione epistolae ad Ephesios conspeximus.

4) Cfr. supra p. 150. not. 4.

5) *Καὶ — αὐτοῦ* et ἠγαπημένῃ — τοῦ Θεοῦ ὑμῶν apud Syrum non legitur.

6) I. e. *in ipsa urbe Roma cum suburbiis.* Pears. Cfr. *Windischmann,* Vindiciae Petrinae p. 69. Bunsenius vertit: *quae in dignitate sua seu officio episcopali* (ἐν τόπῳ cfr. ad Polycarp. c. 1) *praesidet regioni Romanorum.*

corde indivulso. [1] Lustrari [2] a vobis debet spiritus meus, non solum nunc, sed et quando Deum nactus fuero. Adhuc enim in periculo versor; sed fidelis est Pater in Jesu Christo, ut impleat petitionem meam et vestram; in quo opto ut inveniamini sine macula.

AD ROMANOS. [3]

Ignatius, [4] qui et Theophorus, ecclesiae misericordiam consecutae in magnificentia Patris altissimi [5] et Jesu Christi, filii ejus unici; ecclesiae dilectae et illuminatae voluntate ejus, qui vult omnia, quae sunt secundum charitatem Jesu Christi, Dei nostri; quae etiam praesidet in [6] loco regionis Romanorum, digna Deo, digna decore, digna, quae beata praedicetur, digna laude, digna, quae voti compos fiat, digne casta, [7] universo coetui charitatis praesidens, [8] Christi et Patris nomine insignita, quam et saluto in nomine Jesu Christi, filii Patris; iis, qui secundum carnem et spiritum cuivis ipsius praecepto sunt adunati, gratia Dei [9] inseparabiliter repleti et ab omni alieno colore sunt [10] expurgati, plurimam in Jesu Christo, Deo nostro, et intaminatam opto salutem.

7) I. e. *praesidens universo coetui christianorum.* Simili modo Antiochia προκαθημένη τῆς ἀνατολῆς vocatur apud Joh. Antioch. ed. Oxon. 1691. p. 278, et Constantinopolis προκαθεζομένη τῆς ἑῴας πόλις apud Gregor. Naz. Orat. 43. n. 14 ed. Maurin. — Ignatius ipse c. 6 ad Magnesios scribit: προκαθημένȣ τȣ̃ ἐπισκόπȣ εἰς τόπον θεȣ̃. Alii Ignatium *liberalitatem* Romanorum erga *fratres* laudare putant, quemadmodum et Dionysius Corinth. eam laudavit (*Euseb.* H. E. IV, 23). Cfr. *Rothe,* Anf. p. 456.

8) Syrus et Armenius (apud *Petermann*, Ignat. epist. p. 132) legerunt χριστόνομος, eisque favet vetus interpres latinus, reddens: *Christi habens legem.* Lectionem codicis Colbertini Χριστώνυμος = *Christi nomine insignita*, defendit Jacobsonus. Πατρώνυμος . . χρώματος et ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ . . χαίρειν non exstat apud Syrum.

9) Cfr. Ignat. ad Ephes. c. 3. ad Magn. c. 15.

10) Cfr. *Ign.* ad Philad. c. 3.

I. *Spero vos vinctus videre.*

[1] Ἐπεὶ εὐξάμενος Θεῷ ἐπέτυχον ἰδεῖν ὑμῶν τὰ ἀξιόθεα πρόσωπα, [2] ὡς καὶ πλέον ᾐτούμην λαβεῖν· δεδεμένος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐλπίζω ὑμᾶς ἀσπάσασθαι, ἐάν περ θέλημα τοῦ Θεοῦ ᾖ, [3] τοῦ ἀξιωθῆναί με εἰς τέλος εἶναι. Ἡ μὲν γὰρ ἀρχὴ εὐοικονόμητός ἐστιν, [4] ἐάν περ χάριτος ἐπιτύχω, εἰς τὸ τὸν κλῆρόν μου ἀνεμποδίστως ἀπολαβεῖν. [5] Φοβοῦμαι γὰρ τὴν ὑμῶν ἀγάπην, μὴ αὐτή με ἀδικήσῃ. Ὑμῖν γὰρ εὐχερές ἐστιν, ὃ θέλετε ποιῆσαι· ἐμοὶ δὲ δύσκολόν ἐστι τοῦ Θεοῦ ἐπιτυχεῖν, ἐάνπερ ὑμεῖς [6] φείσησθέ μου.

II. *Nolite me martyrio eripere.*

[7] Οὐ γὰρ θέλω [8] ὑμᾶς ἀνθρωπαρεσκῆσαι, ἀλλὰ Θεῷ ἀρέσαι, ὥσπερ καὶ ἀρέσκετε. Οὐ γὰρ ἐγώ ποτε ἕξω καιρὸν τοιοῦτον Θεοῦ ἐπιτυχεῖν· οὔτε ὑμεῖς, ἐὰν σιωπήσητε, κρείττονι ἔργῳ ἔχετε ἐπιγραφῆναι. Ἐὰν γὰρ σιωπήσητε [9] ἀπ' ἐμοῦ, [10] ἐγὼ γενήσομαι Θεοῦ· ἐὰν δὲ ἐρασθῆτε τῆς σαρκός μου, πάλιν ἔσομαι [11] τρέχων. Πλέον μοι μὴ παράσχησθε τοῦ [12] σπονδισθῆναι Θεῷ, ὡς ἔτι θυσιαστήριον ἕτοιμόν ἐστιν· ἵνα ἐν ἀγάπῃ χορὸς γενόμενοι ᾄσητε τῷ πατρὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, [13] ὅτι τὸν ἐπίσκοπον Συρίας ὁ Θεὸς κατηξίωσεν εὑρεθῆναι εἰς δύσιν ἀπὸ ἀνατολῆς μεταπεμψάμενος. Καλὸν τὸ δῦναι ἀπὸ κόσμου πρὸς Θεὸν, ἵνα εἰς αὐτὸν ἀνατείλω.

1) Ita cum Ms. legendum. Apodosis incipit a verbo δεδεμένος. Smithius et Jacobsonus conjiciunt: Ἐπευξάμενος . . . . . Δεδεμένος γὰρ κ. τ. λ. Bunsenius e Syro restituendum putat: Πάλαι ἐπευξάμενος θεῷ ἐπιτυχεῖν, ἰδεῖν ὑμῶν τὰ ἀξιόθεα πρόσωπα, [νῦν] δεδεμένος ἐν Χ. Ι. ἐλπίζω κ. τ. λ.

2) Cfr. *Uhlhorn*, p. 28 (cfr. supra p. 151. n. 4). Bunsen: *wie ich auch noch mehr als jenes Sehen mir erbeten hatte.* Male.

3) Bunsenius τοῦ delendum putat.

4) Syrus, qui hoc caput habet, legisse videtur: ἐάνπερ ἐπιτύχω εἰς πέρας τὸν κλῆρόν μου ἀνεμποδίστως ἀπολαβεῖν.

5) Ignatius verebatur, ne Romani, vel precibus ad Deum et homines, vel pecunia, aut per vim eum a supplicio eximerent. COTEL.

6) I. e. *si vos impedimento mihi estis conatu vestro, me liberandi.* Interpolator et Versio antiqua, ab Usserio edita, nec non Syrus et Armenius, exhibent μὴ ante φείσεσθε. Alia versio Syriaca (2) nec non Armeniaca 2, Interpolator et Metaphrastes

I. *Spero vos vinctus videre.*

[1] Cum precibus meis apud Dominum impetrassem, ut Deo dignos vultus vestros cernerem, ([2] quoniam perseveravi petendo, ut id acciperem); nunc vinctus in Jesu Christo vos salutare spero, siquidem voluntas Dei sit, [3] ut dignus habear, qui ad finem perveniam. Recte enim dispositum est principium, [4] si gratiam consequar, sortem meam sine impedimento accipiendi. [5] Timeo enim vestram charitatem, ne ea mihi noceat. Vobis enim facile est, quod vultis facere; mihi vero difficile est, Deo potiri, si vos mihi [6] parcere studetis.

II. *Nolite me martyrio eripere.*

[7] Nolo enim [8] vos hominibus placere, sed Deo placere, quemadmodum et vos ei placetis. Nec enim ego unquam tale tempus Deo potiendi attingam; nec vos, si silueritis, meliori operi inscribi poteritis. Si enim [9] de me silueritis, [10] ego Dei fiam; si autem carnem meam amaveritis, denuo mihi erit [11] currendum. Nolite plus mihi praebere, quam ut [12] immoler Deo, dum adhuc altare paratum est; ut in charitate chorus effecti canatis Patri in Christo Jesu, [13] quod Deus episcopum Syriae inveniri dignatus est, ab Oriente in Occidentem eum arcessens. Bonum est, a mundo occidere ad Deum, ut in ipso oriar.

non legerunt μή. Cfr. *Petermann*, Ignat. epist. 1849. p. 138 sq.

7) Initium capitis secundi Οὐ γὰρ θέλω . . ἀρέσκετε deest in Syriaca versione *epistolarum*, sed invenitur in Syriaca versione *martyrii* S. Ignatii. Cfr. *Cureton*, Corp. Ignat. p. 225.

8) Ita leg. cum Interpolatore, cum vetere Interprete lat. et cum versione Armeniaca. Ms. ὑμῖν.

9) I. q. περὶ ἐμοῦ. Smith.

10) Syrus legit: ἔσομαι λόγος Θεοῦ, quod Bunsenius defendens vertit: *ego Dei gloriam divulgabo*.

11) Syrus et vetus interpres latinus legerunt ἔσομαι ἠχώ, *factus sum vox*, ut interpres reddit. Bunsenius vertit: *si mortem meam impeditis, ego non factis, sed verbis tantum gloriam Dei pandere possum*. Multo praeferenda est lectio graeci textus. Sensus est: *denuo mihi erit currendum in hoc stadio vitae, cujus metam paene attigi*. Cfr. I Cor. 9, 24.

12) Cfr. II Tim. 4, 6.

13) Syrus legisse videtur: ὅτι τὸν ἐπίσκοπον κατηξίωσεν εἶναι τοῦ Θεοῦ.

III. *Rogate potius Deum, ut ad martyrium mihi vires suppeditet.*

Οὐδέποτε [1] ἐβασκάνατε οὐδένα· ἄλλους ἐδιδάξατε. [2] Ἐγὼ δὲ θέλω, ἵνα κἀκεῖνα βέβαια ᾖ, ἃ [3] μαθητεύοντες ἐντέλλεσθε. Μόνον μοι δύναμιν αἰτεῖσθε ἔσωθέν τε καὶ ἔξωθεν, ἵνα μὴ μόνον λέγω, ἀλλὰ καὶ θέλω, ἵνα μὴ μόνον λέγωμαι χριστιανὸς, ἀλλὰ καὶ εὑρεθῶ. Ἐὰν γὰρ [4] εὑρεθῶ, καὶ λέγεσθαι δύναμαι, καὶ τότε πιστὸς εἶναι, ὅταν κόσμῳ μὴ φαίνωμαι. Οὐδὲν φαινόμενον [5] ἀγαθόν. [[6] „Τὰ γὰρ βλεπόμενα πρόσκαιρα· τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια.“] Ὁ γὰρ Θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν πατρὶ ὢν μᾶλλον [7] φαίνεται. [8] Οὔπως πεισμονῆς τὸ ἔργον, ἀλλὰ μεγέθους ἐστὶν ὁ Χριστιανισμὸς, [9] μάλιστα ὅταν μισῆται ἀπὸ κόσμου.

IV. *Sinite me ferarum dentibus moli, ut panis Christi inveniar.*

[10] Ἐγὼ γράφω ταῖς ἐκκλησίαις, καὶ ἐντέλλομαι πᾶσιν, ὅτι ἐγὼ ἑκὼν ὑπὲρ Θεοῦ ἀποθνήσκω, ἐάνπερ ὑμεῖς μὴ κωλύσητε. Παρακαλῶ ὑμᾶς, μὴ [11] εὔνοια ἄκαιρος γένησθέ μοι. Ἄφετέ με θηρίων εἶναι βορὰν, δι᾽ ὧν ἔνεστιν Θεοῦ ἐπιτυχεῖν. [12] Σῖτός εἰμι Θεοῦ, καὶ δι᾽ ὀδόντων θηρίων ἀλήθωμαι, ἵνα καθαρὸς ἄρτος εὑρεθῶ τοῦ Χριστοῦ. Μᾶλλον κολακεύσατε τὰ θηρία, ἵνα μοι τάφος γένωνται, καὶ μηδὲν καταλίπωσι τοῦ σώματός μου, ἵνα μὴ κοιμηθεὶς βαρύς τινι γένωμαι. Τότε ἔσομαι μαθητὴς ἀληθῶς τοῦ Χριστοῦ, ὅτε οὐδὲ τὸ σῶμά μου ὁ κόσμος ὄψεται.

1) I. e. *nulli invidistis gloriam, pro Christo moriendi.* Smith. Uhlhornus l. c. p. 53 vertit: „*Ihr habt nie jemand irre geleitet*“ = „*neminem unquam decepistis*“, quia βασκαίνειν τινὶ = invidere, τινὰ = fascinare, decipere. Sed usus casuum non accurate distinctus est. Cfr. *Lobeck* ad Phryn. p. 463, *Passow*, Lex. gr. s. v. βασκαίνω, et *Hilgenfeld*, apostol. Väter p. 197. Not. 12.

2) Ἐγὼ — ἐντέλλεσθε deest in Syro.

3) I. e. Exemplum et adhortatio, quibus alios ad martyrium subeundum animare soliti fuistis. Smith.

4) Particula καὶ, post γὰρ, nec a vetere interprete nec a Syro agnita, delenda est.

5) Vetus Interpres et Syrus simulque fragmentum Syriacum (apud Curetonum) et interpres Armeniacus legebant ἀγαθόν. Codex Colbertinus αἰώνιον.

6) II Cor. 4, 18. Haec verba, e sacra Scriptura desumta, nec a veteri

III. *Rogate potius Deum, ut ad martyrium mihi vires suppeditet.*

Nulli unquam [1] invidistis; alios docuistis. [2] Ego vero illa quoque firma esse volo, quae [3] docetis et praecipitis. Vires tantum mihi et internas et externas petite, ut non solum loquar, sed et velim; ut non solum dicar Christianus, sed et inveniar. Si enim [4] inventus fuero, etiam dici potero Christianus, et tunc fidelis esse valebo, quum mundo amplius non apparebo. Nihil, quod apparet, [5] bonum est. [[6] *Quae enim videntur, temporalia sunt; quae vero non videntur, aeterna sunt.*] Namque ipse Deus noster Jesus Christus, iterum in Patre existens, magis [7] manifestatur. [8] Non suasionis opus, sed magnitudinis est Christianismus, [9] praesertim quando oditur a mundo.

IV. *Sinite me ferarum dentibus moli, ut panis Christi inveniar.*

[10] Ego ecclesiis scribo, omnibusque mando, quod lubens pro Deo moriar, siquidem vos me non impediatis. Obsecro vos, ne [11] intempestivam mihi benevolentiam exhibeatis. Sinite me ferarum cibum esse, per quas Deum consequi licet. [12] Frumentum sum Dei, et per ferarum dentes molar, ut purus panis Christi inveniar. Feris potius blandimini, ut mihi sepulchrum fiant, nihilque mei corporis relinquant; ne, postquam obdormiero, gravis alicui fiam. Tunc vere Christi discipulus ero, quum neque corpus meum mundus videbit. Christum pro me supplicate, ut per

Interprete latino, nec a Syro, nec a fragmento Syriaco agnita, delenda sunt.

7) I. e. *magis glorificatur.*

8) Ita ducibus vetere Interprete latino et versionibus Syriaca et Armeniaca legendum est, ut monuerunt Smithius, Ruchatus et nuperrime Dr. Nolte l. c. p. 233. Codex Colbertinus habet: *οὐ σιωπῆς μόνον τὸ ἔργον, ἀλλὰ μεγέθους ἐστὶν ὁ Χριστιανισμός.* Sensus est: *non verba etsi optima et ad persuadendum efficacissima, sed animi magnitudinem Christianus ostendat oportet tempore persecutionum.* Cfr. Gal. 5, 8. I Cor. 2, 4 et Ignat. ad Ephes. c. 14. *οὐ γὰρ νῦν ἐπαγγελίας τὸ ἔργον κ. τ. λ.*

9) *Μάλιστα — κόσμου* non exstant in Graeco, sed restituta sunt ex Interpolatore et e versionibus vetere latina, Syriaca et Armeniaca.

10) Caput quartum paene integrum etiam apud Syrum legitur.

11) Syrus legit: *εὐνοίᾳ ἀκαίρῳ.*

12) Hunc locum praestantissimum laudat *Irenaeus* adv. haer. V, 28. (*Euseb.* H. E. III, 36.).

Λιτανεύσατε τὸν Χριστὸν ὑπὲρ ἐμοῦ, ἵνα διὰ τῶν [1] ὀργάνων τούτων θυσία εὑρεθῶ. Οὐχ ὡς [2] Πέτρος καὶ Παῦλος διατάσσομαι ὑμῖν. Ἐκεῖνοι ἀπόστολοι, ἐγὼ κατάκριτος· ἐκεῖνοι [3] ἐλεύθεροι, ἐγὼ δὲ μέχρι νῦν δοῦλος. Ἀλλ᾽ ἐὰν πάθω, [4] ἀπελεύθερος Ἰησοῦ, καὶ ἀναστήσομαι ἐν αὐτῷ ἐλεύθερος. Νῦν μανθάνω δεδεμένος μηδὲν ἐπιθυμεῖν [5] κοσμικὸν ἢ μάταιον.

V. *Mori cupio.*

[6] *Ἀπὸ Συρίας μέχρι Ῥώμης [7] θηριομαχῶ, διὰ γῆς καὶ θαλάσσης, νυκτὸς καὶ ἡμέρας, δεδεμένος δέκα [8] λεοπάρδοις, ὅ ἐστι στρατιωτῶν τάγμα· οἳ καὶ [9] εὐεργετούμενοι χείρους γίνονται. Ἐν δὲ τοῖς ἀδικήμασιν αὐτῶν μᾶλλον μαθητεύομαι, [10] „ἀλλ᾽ οὐ παρὰ τοῦτο δεδικαίωμαι.“ [11] Ὀναίμην τῶν θηρίων τῶν ἐμοὶ ἡτοιμασμένων, καὶ εὔχομαι ἕτοιμά μοι εὑρεθῆναι· ἃ καὶ κολακεύσω, συντόμως με καταφαγεῖν, οὐχ ὥσπερ τινῶν δειλαινόμενα οὐχ ἥψαντο. Κἂν αὐτὰ δὲ ἄκοντα μὴ θελήσῃ, ἐγὼ προσβιάσομαι. Συγγνώμην μοι ἔχετε· τί μοι συμφέρει, ἐγὼ γινώσκω. [12] Νῦν ἄρχομαι μαθητὴς εἶναι. Μηδέν με ζηλώσῃ τῶν ὁρατῶν καὶ ἀοράτων, ἵνα Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιτύχω. Πῦρ καὶ σταυρὸς, θηρίων τε συστάσεις, [13] ἀνατομαὶ, διαιρέσεις, σκορπισμοὶ ὀστέων, συγκοπὴ μελῶν, ἀλησμοὶ ὅλου τοῦ σώματος, κακαὶ κολάσεις τοῦ διαβόλου ἐπ᾽ ἐμὲ ἐρχέσθωσαν, μόνον ἵνα Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιτύχω.*

1) I. e. *dentes ferarum.* Ruchat. Bunsenius cum Syro legit θεῷ θυσία.

2) Horum Ignatius meminit, quippe qui ex sanctis Apostolis soli Christianis Romanis interfuerint. Jacobson.

3) I. e. *liberi ab infirmitate humana.* Ruchat.

4) Cfr. I Cor. 7, 22.

5) *Κοσμικὸν ἢ μάταιον.* Haec verba, nec a vetere Interprete, nec a Syro, nec ab Armenio agnita, delenda videntur.

6) Citatur integrum hoc caput ab *Eusebio* H. E. III, 36 et *Hieron.* de viris illustr. c. 16. Exstat etiam illud paene integrum apud Syrum.

7) Cfr. 1 Cor. 15, 32., ubi quoque ἐθηριομάχησα ἐν Ἐφέσῳ de certatione cum hominibus belluinis explicandum est. Jacobson.

8) Voce λεόπαρδος offenderunt *Basnagius, Baurius* et alii, vocabulum illud ante Constantini aetatem obtinuisse negantes. Sed jam *Pearsonius* (Vindiciae Ignatianae II. p. 92) clare demonstravit, ante Constantini tem-

haec [1] instrumenta hostia inveniar. Non ut [2] Petrus et Paulus vobis praecipio. Illi apostoli, ego condemnatus; illi [3] liberi, ego usque nunc servus. Sed si patiar, [4] libertus Jesu ero, et in ipso resurgam liber. Nunc vinctus disco nihil [5] mundanum vel vanum concupiscere.

V. *Mori cupio.*

[6] A Syria Romam usque cum [7] bestiis pugno, terra marique, noctu et interdiu, alligatus ad decem [8] leopardos, quae est militum turma; qui etiam [9] beneficio accepto pejores sunt. Illorum autem injuriis magis erudior, [10] *sed propter hoc non justificatus sum.* [11] Utinam fruar bestiis mihi praeparatis, quas et opto mihi promtas inveniri; quibus et blandiar, ut cito me devorent, non ut quosdam veritae non tetigerunt. Si autem illae repugnantes noluerint, ego eas vi appellam. Veniam mihi date; quid mihi prosit, ego novi. [12] Nunc incipio discipulus esse. Nemo visibilium et invisibilium mihi invideat, ut Jesum Christum assequar. Ignis et crux, ferarum catervae, [13] lacerationes, distractiones, disjunctiones ossium, concisio membrorum, totius corporis contusiones, dira diaboli tormenta in me veniant; solummodo ut Jesum Christum consequar.

pora hoc vocabulum non solum apud Latinos, sed etiam apud Graecos in usu fuisse. Arctior provinciarum romani imperii nexus effecit, ut multa vocabula latina a Graecis reciperentur. Cfr. *Ignat.* ad Polyc. c. 6. *Huther*, *die wichtigsten Bedenken gegen die Aechtheit der Ignatian. Briefe* in *Illgenii: Zeitschrift für histor. Theol.* T. XI. P. IV. p. 54 sqq. et *Düsterdieck* l. c. p. 66. Cfr. *Steph.* thes. l. gr. ed. Hase s. v. λεόπαρδος.

9) Fortasse milites isti a Christianis dona acceperunt, ut mansuetiores erga Ignatium essent.

10) I Cor. 4, 4.

11) Haec laudat *Chrysost.* in Ignatii Encomio. Opp. T. II. p. 599. ed. B. B. Ὀναίμην, phrasis Paulina, ex epistola ad Philem. 20. desumta ab Ignatio saepius repetita, cfr. ad Magn. c. 2 et 12. ad Ephes. 2. ad Polyc. 1 et 6.

12) *Νῦν ἄρχομαι μαθητὴς εἶναι* apud Syrum non legitur.

13) *Ἀνατομαὶ, διαιρέσεις.* Haec quum apud Syrum aeque ac apud Eusebium et Hieronymum, qui hunc locum laudarunt, desint, delenda videntur.

VI. *Morte mea veram vitam assequar.*

[1] Οὐδέν μοι ὠφελήσει τὰ τερπνὰ τοῦ κόσμου, οὐδὲ αἱ βασιλεῖαι τοῦ αἰῶνος τούτου. [2] Καλόν μοι ἀποθανεῖν εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, ἢ βασιλεύειν τῶν περάτων τῆς γῆς. [[3] „Τί γὰρ ὠφελεῖται ἄνθρωπος, ἐὰν κερδήσῃ τὸν κόσμον ὅλον, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῇ;"] Ἐκεῖνον ζητῶ, τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντα· ἐκεῖνον θέλω, τὸν δι' ἡμᾶς ἀναστάντα. [4] Ὁ δὲ τοκετός μοι ἐπίκειται. Σύγγνωτέ μοι, ἀδελφοί· μὴ ἐμποδίσητέ μοι ζῆσαι, μὴ θελήσητέ [5] με ἀποθανεῖν, τὸν τοῦ Θεοῦ θέλοντα εἶναι, κόσμῳ μὴ [6] χαρίσησθε, [[7] μήθ' ὕλῃ ἐξαπατᾶτε]. Ἄφετέ με καθαρὸν φῶς λαβεῖν· ἐκεῖ παραγενόμενος, ἄνθρωπος Θεοῦ ἔσομαι. [8] Ἐπιτρέψατέ μοι μιμητὴν εἶναι τοῦ πάθους τοῦ Θεοῦ μου. Εἴ τις αὐτὸν ἐν ἑαυτῷ ἔχει, νοησάτω, ὃ θέλω, καὶ συμπαθείτω μοι, εἰδὼς τὰ [9] συνέχοντά με.

VII. *Mori desidero, nam amor meus crucifixus est.*

[10] Ὁ ἄρχων τοῦ αἰῶνος τούτου διαρπάσαι με βούλεται, καὶ τὴν εἰς Θεόν μου γνώμην διαφθεῖραι. Μηδεὶς οὖν τῶν παρόντων ὑμῶν βοηθείτω αὐτῷ· μᾶλλον ἐμοῦ [11] γίνεσθε, τουτέστιν

1) Caput VI deest in versione Syriaca, excepta unica sententia: ὁ δὲ τοκετός μοι ἐπίκειται, quod Syrus cum celeberrimis illis verbis e cap. VII: ὁ ἐμὸς ἔρως ἐσταύρωται κ. τ. λ. conjungit sine interno locorum nexu. Exstat autem caput VI paene totum syriace in fragmento *Timothei* Alexandrini (*Cureton,* the ancient Syriac version etc. 1845. p. 42. 43. Corpus Ignat. p. 211. 243. Textum nostrum codicis Colbertini textui Syriaco abbreviato et aphoristico longe praeferendam esse Uhlhornus l. c. p. 54 docet.

2) Ms. μᾶλλον. Legendum esse καλόν, vetus interpres latinus, Interpolator, Metaphrasta, versio Armeniaca et fragmentum *Timothei* (vide supra) suadent.

3) Matth. 16, 26. Verba haec sacrae Scripturae, nec in veteri versione latina textus seu recensionis brevioris, neo in fragmento *Timothei* nec apud Armenium exstant. Ex margine in textum venisse videntur.

4) I. e. partus pro vita coelesti per martyrium. Interpres latinus reddidit *lucrum mihi adjacet,* quia τοκετὸς saepissime pro *lucro* sumitur.

5) Cum vetere Interprete latino μὲ non μοὶ legendum est. Ms. μοί.

6) Legendum esse puto κόσμῳ μὴ χαρίσησθε, i. e. *me Dei esse volentem mundo tradere nolite.* Χαρίζεσθαι = *in gratiam alicujus* (e. g.

VI. *Morte mea veram vitam assequar.*

[1] Nihil mihi proderunt mundi voluptates, neque hujus seculi regna. [2] Praestat mihi, in Jesu Christo mori, quam finibus terrae imperare. [[3] *Quid enim prodest homini, si universum mundum lucretur, animae vero suae detrimentum patiatur?*] Illum quaero, qui pro nobis mortuus est; illum volo, qui propter nos resurrexit. [4] Partus mihi instat. Ignoscite mihi, fratres! Ne me vivere impediatis; ne velitis [5] me mori; me Dei esse cupientem mundo ne [6] tradatis [[7] neque per materiam me seducatis]. Sinite me purum lumen percipere; ubi illuc advenero, homo Dei ero. [8] Concedite mihi imitatorem esse passionis Dei mei. Si quis illum in seipso habet, intelligat, quid velim, et commisereatur mei, sciens, quae me [9] coarctent.

VII. *Mori desidero, nam amor meus crucifixus est.*

[10] Princeps hujus seculi rapere me vult, meamque erga Deum voluntatem corrumpere. Nemo ergo vestrum, qui adestis, illum adjuvet; mei potius, i. e. Dei, [11] efficiamini. Non loquimini

mundi) aliquid facere, tradere. Haec lectio *χαρίσησθε* non solum optimum sensum praebet, sed etiam cum fragmento Timothei Syriaco concordat, in quo legitur: *nolite efficere, ut in mundo degam* et cum versione Armeniaca 2: *mundo me ne largimini.* Cfr. *Petermann*, Ignat. epist. p. 166. Codex graecus (Colbertinus) habet *χαρήσησθε* = *mundo ne gaudeatis*, quad arctiori cum antecedentibus nexu caret. Vetus Interpres latinus legit: *διὰ κόσμου οὔ με χωρίζησθε, per mundum ne separetis me*, sc. a Deo.

7) In versione latina sequitur: *neque per materiam seducatis.* Haec in codice graeco desunt; sed legebantur olim ab Armenio et a *Timotheo* Alexandrino, ut ex fragmento ejusdem (*Cureton* l. c.) perspicitur.

8) *Ἐπιτρέψατε . . Θεοῦ μου.* Haec non solum in fragmento *Timothei*, sed etiam in Syriacis *Severi* Antiocheni fragmentis exstant. *Cureton*, the ancient Syriac version 1845. pp. 28. 40. 50. Corp. Ignat. p. 211 et 243. 213 et 245. 216 et 248.

9) *Συνέχειν* = coarctare Luc. 8, 45. 12, 50.

10) Major pars capitis hujus, praesertim initium usque ad *ὁ ἐμὸς ἔρως κ. τ. λ.*, apud Syrum non exstat. Phrasis *ὁ ἄρχων τοῦ αἰῶνος τούτου* ex Evangelio S. Joann. 16, 11 desumta videtur.

11) Sc. *βοηθοί.* Clericus.

τοῦ Θεοῦ. Μὴ λαλεῖτε Ἰησοῦν Χριστὸν, κόσμον δὲ ἐπιθυμεῖτε. Βασκανία ἐν ὑμῖν μὴ κατοικείτω. Μηδ' ἂν ἐγὼ παρὼν παρακαλῶ ὑμᾶς, πείσθητέ μοι· τούτοις δὲ μᾶλλον πείσθητε, οἷς γράφω ὑμῖν. Ζῶν [1] γὰρ γράφω ὑμῖν, ἐρῶν τοῦ ἀποθανεῖν. [2] Ὁ ἐμὸς ἔρως ἐσταύρωται, καὶ οὐκ ἔστιν ἐν ἐμοὶ πῦρ [3] φιλόϋλον· [4] ὕδωρ δὲ ζῶν καὶ λαλοῦν ἐν ἐμοὶ, ἔσωθέν μοι λέγον· δεῦρο πρὸς τὸν πατέρα. Οὐχ ἥδομαι τροφῇ φθορᾶς, οὐδὲ ἡδοναῖς τοῦ βίου τούτου. [5] Ἄρτον Θεοῦ θέλω, ἄρτον οὐράνιον, ἄρτον ζωῆς, ὅς ἐστιν σὰρξ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ γενομένου ἐν ὑστέρῳ ἐκ σπέρματος Δαβὶδ καὶ Ἀβραάμ· καὶ πόμα [6] Θεοῦ θέλω, τὸ αἷμα αὐτοῦ, ὅ ἐστιν ἀγάπη ἄφθαρτος, καὶ ἀέναος ζωή.

VIII. *Faveatis mihi.*

[7] Οὐκέτι θέλω [8] κατὰ ἀνθρώπους ζῆν. Τοῦτο δὲ ἔσται, ἐὰν ὑμεῖς θελήσητε. Θελήσατε, ἵνα καὶ ὑμεῖς θεληθῆτε. Δι' ὀλίγων γραμμάτων αἰτοῦμαι ὑμᾶς· πιστεύσατέ μοι. Ἰησοῦς δὲ Χριστὸς ὑμῖν ταῦτα φανερώσει, ὅτι ἀληθῶς λέγω· τὸ ἀψευδὲς στόμα, ἐν ᾧ ὁ πατὴρ ἐλάλησεν ἀληθῶς. Αἰτήσασθε περὶ ἐμοῦ, ἵνα ἐπιτύχω. Οὐ κατὰ σάρκα ὑμῖν ἔγραψα, ἀλλὰ κατὰ γνώμην Θεοῦ. Ἐὰν πάθω, ἠθελήσατε· ἐὰν ἀποδοκιμασθῶ, ἐμισήσατε.

1) Addendum est γάρ ex veteri Interprete. Smith.

2) Hic locus exstat apud Syrum et in Syriaco fragmento *Dionysii Areopagitae* de divinis nominibus, Lib. III. c. 4. *Cureton.* (Corp. Ign. p. 52. 210. 242). Hunc locum *Origenes* quoque laudat, Opp. T. III. p. 30. ed. Ruae. Alii in hoc loco explicando per *amorem* intelligunt *Christum;* alii *concupiscentiam rerum mundanarum.* — Locum nostrum a suspicione Gnosticismi contra Baurium defendit *Uhlhorn,* l. c. p. 303.

3) Ita habet codex Colbertinus cum Symeone Metaphrasta et Menaeis graecis. Interpolator exhibet φιλοῦν τι, cui respondet vetus interpretatio latina: ***non est in me ignis amans aliquam aquam*** (*Aquam* autem pertinet ad sequentia). His ducibus ***Pearsonius, Smithius*** et ***Jacobsonus*** legendum esse suadent: φιλοῦντι = ἐρῶντι, ***in me amante non est ignis, sed aqua*** etc. Syrus vertit: ***nec est in me ignis in alio amore;*** quo fit, ut Curetonus (corp. Ign. p. 51) legat: καὶ οὐκ ἔστιν ἐν ἐμοὶ πῦρ ἄλλῳ ἔρωτι. Textum graecum contra Bunsenium bene defendit *Uhlhorn* l. c. p. 55 sq.

4) Cfr. Joh. 4, 10 et 7, 38. Ὕδωρ λαλοῦν est Spiritus sanctus, monitor

Jesum Christum, mundum concupiscentes. Invidia in vobis ne habitet. Neque, si ego praesens vos orarem, credatis mihi; his potius, quae vobis scribo, credatis. Vivens [1] enim scribo vobis, mori desiderans. [2] Amor meus crucifixus est, nec est in me ignis materiae [3] amans; sed [4] vivens et loquens aqua in me est, mihi interius dicens: veni ad Patrem. Non delector alimento corruptibili, neque voluptatibus hujus mundi. [5] Panem Dei volo, panem coelestem, panem vitae, qui est caro Jesu Christi, filii Dei, qui posteriori tempore ex semine David et Abraham factus est; et potum [6] Dei volo, sanguinem ipsius, qui est charitas incorruptibilis et vita perennis.

VIII. *Faveatis mihi.*

[7] Nolo amplius [8] secundum homines vivere. Id autem fiet, si vos volueritis. Velitis precor, ut et vos benevolentiam inveniatis. Paucis litteris peto a vobis: credite mihi. Jesus Christus vobis haec patefaciet, quod vera loquar; ipse os verax, in quo Pater vere locutus est. Petite pro me, ut consequar. Non secundum carnem, sed secundum mentem Dei vobis scripsi. Si patiar, bene mihi voluistis; sin rejiciar, odistis.

ad martyrium. — Cfr. ***Frommmann***, Dissert. de aqua loquente ad Ignatium. Coburg. *Ὕδωρ — τὸν πατέρα* deest in versione Syriaca, sed legitur in fragmentis Severi et in versione Armeniaca. Cfr. ***Petermann***, l. c. p. 172.

5) Hunc locum ***Grabius*** et ***Wocherus*** de Sacramento Eucharistiae explicant; de ipsius Dei fruitione in coelo, seu de aeterna visionis Dei beatitudine, ***Usserius*** et ***Halloixius***. Cfr. Joh. 6, 32. 45. 51. Syrus legit: *ἄρτον Θεῦ θέλω, ὅς ἐστιν σὰρξ Χριστοῦ, καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ. Πόμα θέλω, ὅ ἐστιν ἀγάπη ἄφθαρτος.* Aliis igitur Syrus usus est signis interpunctionis, nec non omisit *ἄρτον οὐράνιον, ἄρτον ζωῆς*, et *τοῦ υἱοῦ — Ἀβραάμ*. Cfr. ***Uhlhorn***, l. c. p. 57.

6) *Θεοῦ* post *πόμα*, et paulo infra *καὶ ἀέναος ζωὴ* nec in Syro, nec in veteri versione latina exstat.

7) Caput octavum, quod apud Syrum non legitur, defenditur ab ***Uhlhorno*** l. c. p. 58 sq., et exstat in veteri versione Armeniaca, ***Petermann*** l. c. p. 175 sqq.

8) *Κατὰ ἀνθρώπους, κατ' ἄνθρωπον*, phrasis Apostolica. Cfr. Rom. 3, 5. I Cor. 9, 8. Gal. 3, 15.

IX. *Orate pro ecclesia Syriae. Salutatio.*

[1] *Μνημονεύετε ἐν τῇ προσευχῇ ὑμῶν τῆς ἐν Συρίᾳ ἐκκλησίας, ἥτις ἀντὶ ἐμοῦ ποιμένι τῷ Θεῷ χρῆται. Μόνος αὐτὴν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐπισκοπήσει, καὶ ἡ ὑμῶν ἀγάπη. Ἐγὼ δὲ αἰσχύνομαι ἐξ αὐτῶν λέγεσθαι· οὐδὲ γὰρ ἄξιός εἰμι,* [2] *ὢν ἔσχατος αὐτῶν καὶ ἔκτρωμα. Ἀλλ' ἠλέημαί τις εἶναι, ἐὰν Θεοῦ ἐπιτύχω. Ἀσπάζεται ὑμᾶς τὸ ἐμὸν πνεῦμα καὶ ἡ ἀγάπη τῶν ἐκκλησιῶν τῶν δεξαμένων με εἰς ὄνομα Ἰησοῦ Χριστοῦ,* [3] *οὐχ ὡς παροδεύοντα. Καὶ γὰρ αἱ μὴ* [4] *προσήκουσαί μοι τῇ ὁδῷ,* [5] *τῇ κατὰ σάρκα, κατὰ πόλιν με* [6] *προῆγον.*

X. *Conclusio.*

[7] *Γράφω δὲ ὑμῖν ταῦτα ἀπὸ Σμύρνης δι' Ἐφεσίων τῶν ἀξιομακαρίστων. Ἔστιν δὲ καὶ ἅμα ἐμοὶ σὺν ἄλλοις πολλοῖς* [8] *Κρόκος, τὸ ποθητόν μοι ὄνομα. Περὶ τῶν προελθόντων με ἀπὸ Συρίας εἰς Ῥώμην εἰς δόξαν τοῦ Θεοῦ, πιστεύω ὑμᾶς ἐπεγνωκέναι, οἷς καὶ δηλώσατε ἐγγύς με ὄντα. Πάντες γάρ εἰσιν ἄξιοι τοῦ Θεοῦ καὶ ὑμῶν· οὓς πρέπον ὑμῖν ἐστιν κατὰ πάντα ἀναπαῦσαι. Ἔγραψα δὲ ὑμῖν ταῦτα τῇ πρὸ ἐννέα καλανδῶν Σεπτεμβρίων [*[9] *τουτέστιν Αὐγούστου εἰκάδι* [10] *τρίτῃ]. Ἔῤῥωσθε εἰς τέλος, ἐν ὑπομονῇ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀμήν.*

1) Initium hujus capitis usque ad *ἐπιτύχω* in versione Syriaca deest; sed legitur apud Armenium.

2) Cfr. I Cor. 15, 8. 9.

3) I. e. *non tanquam advenam, ecclesias illas in itinere festino praetergredientem, sed tanto cum amore et zelo, ac si essem illarum episcopus.* SMITH. *Οὐχ ὡς παροδεύοντα* apud Syrum non legitur.

4) I. e. *non ad viam sitae erant.* Aliter Pearsonius: *ad meam jurisdictionem non spectantes.*

5) Voces *τῇ κατὰ σάρκα* Ruchatus librarii assumentum esse censet. JAC. Mihi videtur, *τὴν ὁδὸν κατὰ σάρκα* =

IX. *Orate pro ecclesia Syriae. Salutatio.*

[1] Memores estote in precibus vestris ecclesiae Syriae, quae mei loco Deo pastore utitur. Solus Jesus Christus illam vice episcopi reget, atque vestra charitas. Ego autem erubesco, ex eorum numero dici; non enim sum dignus, utpote qui sim [2] ultimus eorum et abortivus. Verum misericordiam consecutus sum, ut essem aliquis, si Deum consequar. Salutat vos meus spiritus et charitas ecclesiarum, quae me exceperunt in nomine Jesu Christi, [3] non ut transeuntem. Etenim ecclesiae, quae nihil ad me [4] pertinebant in via, [5] quae secundum carnem est, me per civitates [6] comitabantur.

X. *Conclusio.*

[7] Scribo autem haec vobis e Smyrna per Ephesios dignissimos, qui beati praedicentur. Mecum etiam est cum aliis multis [8] Crocus, desideratum mihi nomen. De his, qui me e Syria Romam usque praecesserunt ad gloriam Dei, credo, vos eos cognovisse; annuntiate quoque iis, me prope esse. Omnes enim Deo et vobis digni sunt, et eos in omnibus recreare vos decet. Haec scripsi vobis ante diem IX Calendas Septembris [[9] hoc est vicesima [10] tertia Augusti]. Valete, fortes usque in finem, sustinentes pro Jesu Christo. Amen.

viam terrestrem, opponi viae illi, qua Ignatius per martyrium ad Deum pervenire sperabat.

6) *Προάγειν* = *προπέμπειν*. Tit. 3, 13. PEARS.

7) Loco hujus capitis Syrus capp. 4 et 5 epistolae ad Trallianos versioni suae addidit; e capite vero nostro nil elegit, nisi verba ultima: ἔῤῥωσθε εἰς τέλος ἐν ὑπομονῇ Ἰησοῦ Χριστοῦ [Θεοῦ ἡμῶν]. Textum nostrum, cui concordat versio Armeniaca, defendit *Uhlhorn*, l. c. p. 60.

8) Cfr. supra ad Ephes. c. 2.

9) Glossema, quod nec vetus Interpres latinus, nec Interpolator agnovit.

10) L. τετάρτῃ. RUINART.

ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣΙΝ.[1]

Ἰγνάτιος, [2] ὁ καὶ Θεοφόρος, ἐκκλησίᾳ Θεοῦ πατρὸς καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῇ οὔσῃ ἐν Φιλαδελφίᾳ τῆς [3] Ἀσίας, ἠλεημένῃ καὶ ἡδρασμένῃ ἐν ὁμονοίᾳ Θεοῦ, καὶ ἀγαλλιωμένῃ ἐν τῷ πάθει τοῦ κυρίου ἡμῶν [4] ἀδιακρίτως, καὶ ἐν τῇ ἀναστάσει αὐτοῦ πεπληροφορημένῃ ἐν παντὶ ἐλέει· ἣν ἀσπάζομαι [5] ἐν αἵματι Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἥτις ἐστὶν χαρὰ [6] αἰώνιος καὶ παράμονος, μάλιστα ἐὰν ἐν ἑνὶ ὦσιν σὺν τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς σὺν αὐτῷ πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις, ἀποδεδειγμένοις [7] ἐν γνώμῃ Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὓς κατὰ τὸ ἴδιον θέλημα ἐστήριξεν ἐν βεβαιωσύνῃ, [8] τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ πνεύματι.

I. *Laus episcopi.*

[9] Ὃν ἐπίσκοπον ἔγνων, [10] οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ, οὐδὲ δι' ἀνθρώπων κεκτῆσθαι τὴν διακονίαν, τὴν εἰς τὸ κοινὸν ἀνήκουσαν, οὐδὲ κατὰ κενοδοξίαν, ἀλλ' ἐν ἀγάπῃ Θεοῦ πατρὸς καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ· οὗ καταπέπληγμαι τὴν ἐπιείκειαν, ὃς [11] σιγῶν πλείονα δύναται τῶν μάταια λαλούντων. [12] Συνευρύθμισται γὰρ ταῖς ἐντολαῖς, ὡς χορδαῖς κιθάρα. Διὸ μακαρίζει μου ἡ ψυχὴ τὴν εἰς Θεὸν αὐτοῦ γνώμην, ἐπιγνοὺς ἐνάρετον καὶ τελείαν οὖσαν, τὸ ἀκίνητον αὐτοῦ καὶ τὸ ἀόργητον αὐτοῦ ἐν πάσῃ ἐπιεικείᾳ Θεοῦ ζῶντος.

II. *Tenete unionem cum episcopo, et fugite pravas doctrinas.*

[13] Τέκνα οὖν φωτὸς καὶ ἀληθείας, φεύγετε τὸν μερισμὸν

1) Haec epistola apud Syrum non legitur, sed exstat in versione Armeniaca apud *Petermannum*, Ignat. epist. p. 184 sqq.

2) Cfr. supra p. 150. not. 4.

3) Philadelphia Lydiae, eadem ecclesia, ad quam etiam S. Joannes scripsit Apoc. 1, 11. 3, 7.

4) I. e. *quae inseparabilis adhaeret passioni Christi.* Cfr. ad Ephes. c. 3. Magn. 15. Trall. 1. ad Rom. inscriptio.

5) I. e. *in Christo, salvatore nostro; qui sanguinis effusione salvator noster est factus.*

6) Sc. μου.

7) I. e. διὰ γνώμης, *juxta sententiam et ordinationem Christi per Apostolos factam.* SMITH. Cfr. Ep. ad Magn. c. 15. ἐν τιμῇ.

AD PHILADELPHENSES.[1]

Ignatius, [2] qui et Theophorus, ecclesiae Dei patris et Domini Jesu Christi, quae est Philadelphiae in [3] Asia, misericordiam consecutae, et firmatae in concordia cum Deo, et exsultanti passione Domini nostri [4] inseparabiliter, ac per resurrectionem ejus plene instructae de omni misericordia; quam saluto [5] in sanguine Jesu Christi; quae ecclesia est gaudium [6] meum sempiternum et stabile, maxime, si uniti sunt cum episcopo et presbyteris ejus et diaconis, [7] juxta sententiam Christi designatis, quos secundum propriam voluntatem suam firmavit in stabilitate, [8] per sanctum suum Spiritum.

I. *Laus episcopi.*

[9] Hunc episcopum cognovi, [10] non a seipso, neque per homines, neque ob inanem gloriam, sed charitate Patris et Domini Jesu Christi obtinuisse ministerium regendi coetum. Valde admiratus sum ejus modestiam, qui [11] silendo potentior est, quam qui vana loquuntur. [12] Consonus enim est mandatis (Dei), ut cithara chordis. Quapropter beatam praedico mentem ejus piam, eam virtutibus ornatam et perfectam sciens, et immobilitatem ejus ac lenitatem instar mansuetudinis Dei vivi.

II. *Tenete unionem cum episcopo, et fugite pravas doctrinas.*

[13] Filii itaque lucis et veritatis, fugite divisionem et pravas

8) Vetus interpres latinus vertit: *in firmitudine sancti spiritus ipsius* = ἐν βεβαιωσύνῃ τοῦ ἁγίου αὐτοῦ πνεύματος, quod Bunsenio placet. Armenius: *per immutabilem spiritum suum.*

9) I. e. *episcopum supra in inscriptione memoratum.*

10) Cfr. Gal. 1, 1.

11) Cfr. supra ad Ephes. c. 6. et 15. Hic illius episcopi modestiam laudat et admiratur S. Ignatius, qui se mitem ac mansuetum erga immorigeros gessit, et tacuisse visus est, isthoc tamen silentio potentior, potestate episcopali tempore commodo majori cum fructu usurus. Smith.

12) Cfr. supra ad Ephes. c. 4.

13) Nolte l. c. p. 234 ante τέκνα ex Interpolatore addit ὡς. Ante ἀληθείας in Ms. deest καὶ, quod inserendum est ex veteri Interprete latino et ex versione Armeniaca.

καὶ τὰς κακοδιδασκαλίας· ὅπου δὲ ὁ ποιμήν ἐστιν, ἐκεῖ ὡς πρόβατα ἀκολουθεῖτε. Πολλοὶ γὰρ [1] λύκοι [2] ἀξιόπιστοι ἡδονῇ κακῇ [3] αἰχμαλωτίζουσι τοὺς [4] θεοδρόμους· ἀλλ' ἐν τῇ ἑνότητι ὑμῶν οὐχ ἕξουσιν τόπον.

III. *Fugite schismaticos.*

Ἀπέχεσθε τῶν [5] κακῶν βοτανῶν, ἅστινας οὐ γεωργεῖ Ἰησοῦς Χριστὸς, διὰ τὸ μὴ εἶναι [6] αὐτὰς φυτείαν πατρός. [7] Οὐχ ὅτι παρ' ὑμῖν μερισμὸν εὗρον, ἀλλ' [8] ἀποδιϋλισμόν. Ὅσοι γὰρ Θεοῦ εἰσιν καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὗτοι μετὰ τοῦ ἐπισκόπου εἰσίν· καὶ ὅσοι ἂν μετανοήσαντες ἔλθωσιν [9] ἐπὶ τὴν ἑνότητα τῆς ἐκκλησίας, καὶ οὗτοι Θεοῦ ἔσονται, ἵνα ὦσιν κατὰ Ἰησοῦν Χριστὸν ζῶντες. Μὴ πλανᾶσθε, ἀδελφοί μου· εἴ τις σχίζοντι ἀκολουθεῖ, βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομεῖ· εἴ τις ἐν [10] ἀλλοτρίᾳ γνώμῃ περιπατεῖ, οὗτος [11] τῷ πάθει οὐ συγκατατίθεται.

IV. *Utamini una Eucharistia.*

[12] Σπουδάσατε οὖν μιᾷ [13] εὐχαριστίᾳ χρῆσθαι· μία γὰρ σὰρξ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἓν ποτήριον εἰς ἕνωσιν τοῦ αἵματος αὐτοῦ, ἓν θυσιαστήριον, ὡς εἷς ἐπίσκοπος, ἅμα τῷ πρεσβυτερίῳ καὶ διακόνοις, τοῖς συνδούλοις μου· ἵνα, ὃ ἐὰν πράσσητε, κατὰ Θεὸν πράσσητε.

1) Cfr. Act. 20, 29.

2) Vox ἀξιόπιστοι non tantum accipitur de illis, qui fide digni sunt; sed etiam de iis, qui tales videntur. Voss. Cfr. ad Trall. c. 6: καταξιοπιστευόμενοι et ad Polyc. c. 3: οἱ δοκοῦντες ἀξιόπιστοι. Vetus interpres latinus: *lupi fide digni;* Interpolator: λύκοι κωδίοις ἠμφιεσμένοι = *pellibus ovium induti;* Armenius: *lupi, qui superbientes cogitant mala.* Bunsen conjicit: λύκοι ἄγριοι, ἄπιστοι, ἡδονῇ κ. τ. λ.

3) Cfr. II Tim. 3, 6.

4) *J. Conr. Schwarz*, Observ. de θεοδρόμοις Ignatii, in Miscell. Lips. nov. I. 223.

5) Similem metaphoram de haereticorum doctrina habes in Ep. ad Trall. c. 6. Jacobson. Cfr. Matth. 15, 13.

6) Ms. αὐτούς.

7) Cfr. ad Trall. c. 8. et Magn. c. 11. Ex hoc loco et e capp. 7 et 8 *Whistonus* conjecit, Ignatium ipsum aliquamdiu Philadelphiae commoratum fuisse; sed verisimilius est, legatos tantum Philadelphensium ad ipsum Troade degentem venisse. More suo

doctrinas; ubi autem pastor est, eodem ut oves sequamini. Multi enim [1] lupi, fide [2] digni habiti, perniciosis voluptatibus eos [3] capiunt, qui [4] ad Deum currunt; sed in vestra concordia non habebunt locum.

III. *Fugite schismaticos.*

Abstinete ab [5] herbis noxiis, quas Jesus Christus non colit, quia [6] non sunt plantatio Patris. [7] Non quod apud vos divisionem invenerim, sed [8] puritatem. Quotquot enim Dei et Jesu Christi sunt, hi sunt cum episcopo; et quotquot poenitentia ducti redierint [9] ad unitatem ecclesiae, et hi Dei erunt, ut secundum Jesum Christum vivant. Ne erretis, fratres mei. Si quis schisma facientem sectatur, regni divini haereditatem non consequitur; si quis ambulat in [10] aliena doctrina, [11] is non assentitur passioni.

IV. *Utamini una Eucharistia.*

[12] Studeatis igitur [13] una eucharistia uti; una enim est caro Domini nostri Jesu Christi, et unus calix in unitatem sanguinis ipsius, unum altare, sicut unus episcopus, cum presbyterio et diaconis, conservis meis; ut, quod faciatis, secundum Deum faciatis.

Ignatius ita loquitur, ac si in legatis totam ecclesiam Philadelphensem conspexisset.

8) Ms. ἀποδιϋλισμένον. Cfr. ep. ad Rom. inscript.

9) Cfr. *Rothe, Anf.* p. 465.

10) Ἀλλοτρία γνώμη idem est, quod ἑτεροδοξία. VEDEL.

11) I. e. non consentit huic veritati, Christum sanguine suo fundasse ecclesiam, quam schismate evertere conatur. SMITH.

12) Ita Ms., quod *Nolte,* l. c. p. 234 retinendum putat. Cfr. *Winer,* neutestam. Grammat. ed. V. p. 366. n. 5. et Act. 23, 23: ἑτοιμάσατε στρατιώτας διακοσίους. Aorist. pro Praesenti. Vossius conjicit σπουδάζετε.

13) I. e. *coena Domini,* ut e sequentibus verbis σὰρξ τοῦ κυρίου et ποτήριον elucet. Etiam a *S. Justino* (Apol. I, 66) coena Domini εὐχαριστία vocatur. Cfr. ad hunc locum *Rothe,* Anf. p. 470, *Münscher*, Lehrbuch der Dogmengesch. I, 496 et *Jo. E. Pfeiffer*, de Ignatio, Communioni privatae adverso. Erlang. 1764. 4.

V. *Orate pro me, qui confugio ad Evangelium et Apostolos. Honorate etiam prophetas V. T.*

Ἀδελφοί μου, λίαν ἐκκέχυμαι ἀγαπῶν ὑμᾶς, καὶ ὑπεραγαλλόμενος ἀσφαλίζομαι ὑμᾶς· οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλ' Ἰησοῦς Χριστὸς, ἐν ᾧ δεδεμένος φοβοῦμαι μᾶλλον, ὡς ἔτι ὢν [1] ἀναπάρτιστος. Ἀλλ' ἡ προσευχὴ ὑμῶν εἰς Θεόν με ἀπαρτίσει, ἵνα, ἐν ᾧ κλήρῳ ἠλεήθην, ἐπιτύχω, [2] προσφυγὼν τῷ εὐαγγελίῳ ὡς σαρκὶ Ἰησοῦ, καὶ τοῖς ἀποστόλοις ὡς πρεσβυτερίῳ ἐκκλησίας. Καὶ τοὺς προφήτας δὲ ἀγαπῶμεν, διὰ τὸ καὶ αὐτοὺς εἰς τὸ εὐαγγέλιον κατηγγελκέναι, καὶ εἰς [3] αὐτὸν ἐλπίζειν, καὶ αὐτὸν ἀναμένειν· ἐν ᾧ καὶ πιστεύσαντες ἐσώθησαν, ἐν ἑνότητι Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὄντες ἀξιαγάπητοι καὶ ἀξιοθαύμαστοι ἅγιοι, ὑπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ μεμαρτυρημένοι, καὶ συνηριθμημένοι ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τῆς κοινῆς ἐλπίδος.

VI. *Nec tamen Judaismum admittite.*

Ἐὰν δέ τις Ἰουδαϊσμὸν ἑρμηνεύῃ ὑμῖν, μὴ ἀκούετε αὐτοῦ. Ἄμεινον γάρ ἐστιν παρὰ ἀνδρὸς περιτομὴν ἔχοντος [4] Χριστιανισμὸν ἀκούειν, ἢ παρὰ ἀκροβύστου Ἰουδαϊσμόν. Ἐὰν δὲ ἀμφότεροι περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ μὴ λαλῶσιν, οὗτοι ἐμοὶ [5] στῆλαί εἰσιν καὶ τάφοι νεκρῶν, ἐφ' οἷς γέγραπται μόνον ὀνόματα ἀνθρώπων. Φεύγετε οὖν τὰς κακοτεχνίας καὶ ἐνέδρας τοῦ ἄρχοντος τοῦ αἰῶνος τούτου, μήποτε θλιβέντες τῇ γνώμῃ αὐτοῦ [6] ἐξασθενήσητε ἐν τῇ ἀγάπῃ. Ἀλλὰ πάντες ἐπὶ τὸ αὐτὸ γίνεσθε ἐν ἀμερίστῳ καρδίᾳ. Εὐχαριστῶ δὲ τῷ Θεῷ μου, ὅτι εὐσυνείδητός εἰμι ἐν ὑμῖν, καὶ οὐκ ἔχει τις καυχήσασθαι, οὔτε λάθρα,

1) Ita Interpolator, vetus interpres latinus, et Armenius. Ms. ἀνάρπαστος = *abductus e provincia.*

2) Pearsonius et Smithius conjiciunt προσφύγωμεν. *H. A. Niemeyer* in *Fries* et *Schroeter* Oppositionsschrift I, 2. p. 14 hunc locum ita explicat: εὐαγγέλιον est = *summa vitae et actorum Jesu*, ἀπόστολοι = *narrationes Apostolorum de Christo.* Sensus: *adhaereo iis, quae Christus praedicavit et fecit, quasi adhuc ipse vivat; adhaereoque narrationibus Apostolorum, quasi ipsi adhuc ut quondam presbyterium ecclesiae constituant. Sed et Prophetas V. T. recipio, quippe qui Jesum annuntiaverint.* Cfr. quoque *Rothe, Anf.* p. 732 et *Gieseler, Versuch über die Entstehung der schriftlichen Evangelien* p. 157, qui ante Niemeyerum monuerat, εὐαγγέλιον nostri loci non de *scripto evangelio*

V. *Orate pro me, qui confugio ad Evangelium et Apostolos. Honorate etiam prophetas V. T.*

Fratres mei, valde effusus sum in amorem vestri, et valde laetatus roboro vos; non ego vero, sed Jesus Christus, cujus gratia vinctus plus timeo, quia nondum sum [1] perfectus. Sed oratio vestra ad Deum me perficiet, ut sorte per misericordiam mihi assignata potiar, [2] confugiens ad Evangelium tanquam ad corporaliter praesentem Christum, et ad Apostolos tanquam ad praesens ecclesiae presbyterium. Sed et Prophetas diligamus, quia et ipsi Evangelium annuntiaverint, et in [3] Christum speraverint, et ipsum exspectaverint; per quem et credentes salutem consecuti sunt, Jesu Christo uniti; quum essent sancti, amore et admiratione digni, a Jesu Christo testimonium adepti, et connumerati in Evangelio spei communis.

VI. *Nec tamen Judaismum admittite.*

Si quis autem vobis Judaismum praedicet, ne audiatis eum. Melius est enim, a viro circumciso [4] Christianismum audire, quam ab habente praeputium Judaismum. Si autem utrique de Jesu Christo non loquantur, isti mihi [5] columnae sepulchrales et mortuorum sunt monumenta, quibus hominum nomina dumtaxat inscripta sunt. Fugite igitur malas artes et insidias principis seculi hujus, ne quando prudentia ejus oppressi in charitate [6] langueatis. Sed omnes uniti sitis indivulso corde. Gratias autem ago Deo meo, quod quoad vos bona gaudeam conscientia, nec possit quisquam gloriari, vel secreto vel palam, a me quem-

esse accipiendum. *Lessingius* (Opp. ed. Lachmann. T. XI. p. 567.) ita scribendum esse putat: *προσφυγὼν τῷ ἐπισκόπῳ ὡς σαρκὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τοῖς πρεσβυτέροις ἐκκλησίας ὡς ἀποστόλοις.* Alii *εὐαγγέλιον* de scriptis Evangeliis, *ἀπόστολοι* de scriptis Apostolorum, *προφῆται* de scriptis Prophetarum seu de V. T. accipiunt. Male *Eichhornius* de Prophetis *novi* foederis seu doctoribus christianis somniat.

3) Vet. Int. legit *εἰς Χριστόν*.

4) *Χριστιανισμόν*. Quaere, an ut Antiochiae primo nomen *Χριστιανὸς*, ita ab Ignatio, Antiochiae episcopo, primum usurpata vox *Χριστιανισμός*? Pearson.

5) *Στῆλαι*, *columnae sepulchrales*.

6) Ita recte habet Interpolator. Cod. Ms., in quo *αι* saepissime pro *ε* scribuntur, exhibet *ἐξασθενήσεται*. Jacobson.

οὔτε φανερῶς, ὅτι [1] ἐβάρησά τινα ἐν μικρῷ ἢ ἐν μεγάλῳ. Καὶ πᾶσι δὲ, [2] ἐν οἷς ἐλάλησα, εὔχομαι, ἵνα μὴ εἰς μαρτύριον αὐτὸ κτήσωνται.

VII. *S. Spiritu impellente vos ad unitatem adhortatus sum.*

Εἰ γὰρ καὶ κατὰ σάρκα μέ τινες ἠθέλησαν πλανῆσαι, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα οὐ πλανᾶται, ἀπὸ Θεοῦ ὄν. [3] Οἶδεν γὰρ, πόθεν ἔρχεται, καὶ ποῦ ὑπάγει, καὶ τὰ κρυπτὰ ἐλέγχει. Ἐκραύγασα μεταξὺ ὢν, ἐλάλουν μεγάλῃ φωνῇ [4]· τῷ ἐπισκόπῳ προσέχετε καὶ τῷ πρεσβυτερίῳ καὶ διακόνοις. Οἱ δὲ [5] ὑποπτεύσαντές με, ὡς προειδότα τὸν μερισμόν τινων, λέγειν ταῦτα. Μάρτυς δέ μοι, ἐν ᾧ δέδεμαι, ὅτι ἀπὸ σαρκὸς ἀνθρωπίνης οὐκ ἔγνων. Τὸ δὲ πνεῦμα ἐκήρυσσεν, [6] λέγον τάδε· χωρὶς τοῦ ἐπισκόπου μηδὲν ποιεῖτε, τὴν σάρκα ὑμῶν ὡς [7] ναὸν Θεοῦ τηρεῖτε, τὴν ἕνωσιν ἀγαπᾶτε, τοὺς μερισμοὺς φεύγετε, μιμηταὶ γίνεσθε Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς καὶ αὐτὸς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ.

VIII. *Studete unitati. Christus loco documentorum est.*

Ἐγὼ μὲν οὖν τὸ ἴδιον ἐποίουν, ὡς ἄνθρωπος εἰς ἕνωσιν κατηρτισμένος. Οὗ δὲ μερισμός ἐστιν καὶ ὀργὴ, Θεὸς οὐ κατοικεῖ. Πᾶσιν οὖν μετανοοῦσιν ἀφίει ὁ κύριος, ἐὰν μετανοήσωσιν εἰς ἑνότητα Θεοῦ καὶ συνέδριον τοῦ ἐπισκόπου. Πιστεύω [8] τῇ χάριτι Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃς λύσει ἀφ' ὑμῶν πάντα δεσμόν [9]. Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, [10] μηδὲν κατ' ἐριθείαν πράσσειν, ἀλλὰ κατὰ [11] χριστομαθείαν. Ἐπεὶ ἤκουσά τινων λεγόντων, ὅτι, ἐὰν μὴ ἐν τοῖς [12] ἀρχαίοις εὕρω, ἐν τῷ εὐαγγελίῳ οὐ πιστεύω· καὶ λέγον-

1) I. e. *nemini jugum Judaismi imponere studui.* Ignatius imitatur S. Paulum II Cor. 11, 9 et 12, 13.

2) Ἐν οἷς ἐλάλησα cfr. ad Trallian. c. 12: ἐν ὑμῖν γράψας.

3) Cfr. Joh. 3, 8. et I Cor. 2, 10.

4) Vet. Int. addit: *voce Dei.*

5) Participium pro modo finito. Ms. ˙πτέσαντες. Nolte l. c. p. 234 conjicit πιέσαντες = *affirmarunt*, sed Interpolator habet ὑποπτεύετε et vetus interpres lat. vertit: *Quidam autem suspicati sunt;* Armenius: *qui cogitaverunt de me.*

6) Ms. λέγων, quod Nolte retinendum putat propter *personam* Spiritus sancti.

7) Cfr. I Cor. 3, 16. 6, 19.

8) Sc. quod vos attinet.

9) Interpolator addit ἀδικίας. Jacobson.

10) Cfr. Phil. 2, 3.

quam [1] gravatum esse aut in parvo, aut in magno. Et omnibus, [2] ad quos locutus sum, opto, ne in testimonium id cedat contra ipsos.

VII. *S. Spiritu impellente vos ad unitatem adhortatus sum.*

Quamquam enim nonnulli secundum carnem me decipere voluerunt, spiritus tamen non decipitur, a Deo ortus. [3] Novit enim, unde veniat, et quo vadat, et secreta coarguit. Clamavi, quum praesens essem, locutus sum magna voce: [4] episcopo obedite et presbyterio et diaconis. Quidam autem [5] suspicati sunt, me, ut praescium schismatis quorundam, haec dixisse. Testis autem mihi is est, pro quo vinctus sum, quod a carne humana id non cognoverim. Sed Spiritus annuntiavit, [6] dicens: sine episcopo nihil facite, carnem vestram ut Dei [7] templum custodite, unionem amate, dissidia fugite, imitatores este Jesu Christi, sicut et ipse patris sui.

VIII. *Studete unitati. Christus loco documentorum est.*

Ego itaque, quod meum erat, feci, ut homo ad unionem destinatus. Ubi autem divisio est et ira, ibi Deus non habitat. Omnibus igitur poenitentibus remittit Deus, si se convertant ad unionem cum Deo et ad communionem cum episcopo. Credo [8] gratiae Jesu Christi, qui solvet a vobis omne vinculum [9]. Obsecro autem vos, [10] ut nihil contentiose agatis, sed juxta [11] Christi doctrinam. Quum audirem quosdam dicentes: nisi invenero in [12] antiquis vaticiniis, Evangelio non credo, et dicente me ipsis:

11) Ita cum Interpolatore legendum. Ms. χριστομαθίαν.

12) Olim cum *Vossio*, *Rotheo* (Anfänge der christlichen Kirche p. 339) et *Arndtio* (in *Ullmanni* „Studien u. Krit." 1839. I. p. 182) Interpolatorem secutus lectionem codicis ms. ἀρχαίοις in ἀρχείοις (*archivis* = *documentis*) mutavi. Melius vero re perpensa lectionem codicis, quam *Credner* (Beitr. I, 15), *Niemeyer* (Oppositionsschrift I, 2. p. 21), *Düsterdieck* (de Ignatianarum epistolarum authentia etc. p. 56 not.), *Uhlhornus* l. c. p. 284), *Jacobsonus* et *Hilgenfeld* (die apost. Väter p. 236) defendunt, quaeque a veteri Interprete latino agnita est, retinendam putavi. Ignatius contra *Judaizantes* verba facit, qui Christi adventum et passionem in *veteri Testamento* seu in *veteribus vaticiniis*

τός μου αὐτοῖς, ὅτι γέγραπται, ἀπεκρίθησάν μοι, ὅτι [1] πρόκειται. Ἐμοὶ δὲ [2] ἀρχαῖά ἐστιν Ἰησοῦς Χριστὸς, τὰ [3] ἄθικτα ἀρχαῖα ὁ σταυρὸς αὐτοῦ καὶ ὁ θάνατος καὶ ἡ ἀνάστασις αὐτοῦ καὶ ἡ [4] πίστις ἡ δι' αὐτοῦ· ἐν οἷς θέλω ἐν τῇ προσευχῇ ὑμῶν δικαιωθῆναι.

IX. *Bonum est V. T., melius Novum Foedus.*

[5] Καλοὶ καὶ οἱ ἱερεῖς, [6] κρεῖσσον δὲ ὁ ἀρχιερεὺς, ὁ πεπιστευμένος τὰ ἅγια τῶν ἁγίων, ὃς μόνος πεπίστευται τὰ κρυπτὰ τοῦ Θεοῦ· αὐτὸς ὢν [7] θύρα τοῦ πατρὸς, δι' ἧς εἰσέρχονται Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ καὶ οἱ προφῆται καὶ οἱ ἀπόστολοι καὶ ἡ ἐκκλησία. [8] Πάντα ταῦτα εἰς ἑνότητα Θεοῦ. Ἐξαίρετον δέ τι ἔχει τὸ εὐαγγέλιον, τὴν παρουσίαν [9] τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸ πάθος αὐτοῦ καὶ τὴν ἀνάστασιν. Οἱ γὰρ ἀγαπητοὶ προφῆται κατήγγειλαν εἰς αὐτόν· τὸ δὲ εὐαγγέλιον [10] ἀπάρτισμά ἐστιν ἀφθαρσίας. [11] Πάντα ὁμοῦ καλά ἐστιν, ἐὰν ἐν ἀγάπῃ πιστεύητε.

X. *Congratulemini Antiochenis de fine persecutionis.*

[12] Ἐπειδὴ κατὰ τὴν προσευχὴν ὑμῶν καὶ κατὰ σπλάγχνα, ἃ ἔχετε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἀπηγγέλη μοι, [13] εἰρηνεύειν τὴν ἐκκλησίαν τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Συρίας· πρέπον ἐστὶν ὑμῖν, ὡς ἐκκλησίᾳ Θεοῦ, χειροτονῆσαι διάκονον εἰς τὸ πρεσβεῦσαι ἐκεῖ Θεοῦ πρεσβείαν, εἰς τὸ συγχαρῆναι αὐτοῖς ἐπὶ τὸ αὐτὸ γενο-

(ἐν τοῖς ἀρχαίοις) praenunciatam negabant. De sensu hujus loci cfr. *Hilgenfeld,* l. c. p. 236 sq. *Bunsen* (die drei ächten etc. Briefe des Ignat. p. 150) et *Uhlhorn*, l. c. p. 284.

1) I. e. *hoc ipsum proponitur demonstrandum.* Arndt. Bene *Ruchatus: c'est cela qui est en question.* Alii legendum putant: οὐ πρόκειται, *non liquet.* Male locum hunc interpretatur *Schliemann, die Clementinen* p. 440.

2) Ms. habet ἀρχεῖα. Qui vero supra lectionem codicis ms. ἀρχαίοις retinet, hic et paulo inferius ἀρχαῖα legat oportet. Negat id *Uhlhorn* l. c. p. 285.

3) Ms. ἄθηκτα ἀρχεῖα.

4) I. e. *doctrina christiana.*

5) Οἱ ἱερεῖς = *sacerdotes judaici* = *vetus oeconomia;* ἀρχιερεὺς = *Christus* = *novum foedus.* Aliter *Rothe, Anf.* p. 731 sq., qui ἱερεῖς de Christianis ecclesiae Philadelphensis accipit, et ita explicat: *preces quidem*

scriptum est, responderunt mihi: [1] hoc demonstrandum est. Mihi vero loco [2] antiquitatis est Jesus Christus, [3] incorrupta et antiqua dogmata mihi sunt crux ejus et mors et resurrectio ejus et [4] fides, quae per ipsum: quibus justificari volo per preces vestras.

IX. *Bonum est V. T., melius novum Foedus.*

[5] Boni quidem sunt sacerdotes, [6] praestantior autem est summus pontifex, cui credita sunt sancta sanctorum, cui soli secreta Dei sunt tradita; qui ipse est [7] janua Patris, per quam ingrediuntur Abraham et Isaac et Jacob, et prophetae et apostoli et ecclesia. [8] Omnia haec ad unionem cum Deo. Eximium autem quidquam habet Evangelium, nimirum adventum [9] Domini nostri Jesu Christi, passionem ipsius ac resurrectionem. Dilecti namque prophetae annuntiaverunt eum; Evangelium vero est [10] perfectio vitae aeternae. [11] Omnia simul bona sunt, modo in charitate credatis.

X. *Congratulemini Antiochenis de fine persecutionis.*

[12] Quum mihi nuntiatum sit, per orationem vestram et commiserationem, qua movemini in Christo, ecclesiam Antiochenam in Syria [13] pacem obtinuisse; decet vos, ut Dei ecclesiam, eligere diaconum, qui obeat ibi legationem Dei, qui cum illis, in unum congregatis, simul gaudeat, et glorificet

vestrae pro me bonae sunt, multo vero meliores preces Christi.

6) Interpolator κρείσσων.

7) Cfr. Joh. 10, 7. 9., ubi Christus se ipse *januam* vocavit.

8) I. e. Scopus tum prophetarum, tum apostolorum etc. idem est, nempe unio humani generis cum Deo.

9) Interpolator addit σωτῆρος, quod et legit vet. Int. Jac.

10) I. e. Evangelio ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ et vita in hoc regno aeterna instituta est. Aliter h. l. explicat *Heringius: perfecta doctrina, quae semper manebit, post quam nihil amplius revelabitur.* Jac.

11) I. e. V. et N. T.

12) Ἐπειδή. Ita Cod. ms. *Cotelerius* et *Smithius* cum *Vossio* exhibent ἐπεὶ δέ. Jac.

13) Ex hac et Ep. ad Smyrn. c. 11 (cfr. ad Polyc. c. 7) cognoscimus, Ignatium, priusquam minorem Asiam reliquisset, de pace ecclesiae Antiochenae reddita certiorem factum fuisse. Usser.

μένοις, καὶ δοξάσαι τὸ [1] ὄνομα. Μακάριος ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ, ὃς καταξιωθήσεται τῆς τοιαύτης διακονίας· καὶ ὑμεῖς δοξασθήσεσθε. Θέλουσιν δὲ ὑμῖν οὐκ ἔστιν ἀδύνατον, ὑπὲρ ὀνόματος Θεοῦ· ὡς καὶ αἱ ἔγγιστα ἐκκλησίαι ἔπεμψαν ἐπισκόπους, αἱ δὲ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους.

XI. *Gratias vobis ago, quod comites meos benevole suscepistis. Salutant vos fratres in Troade.*

Περὶ δὲ [2] Φίλωνος τοῦ διακόνου ἀπὸ Κιλικίας, ἀνδρὸς μεμαρτυρημένου, ὃς καὶ νῦν ἐν λόγῳ Θεοῦ ὑπηρετεῖ μοι ἅμα [3] Ῥέῳ Ἀγαθόποδι, ἀνδρὶ ἐκλεκτῷ, ὃς ἀπὸ Συρίας μοι ἀκολουθεῖ, ἀποταξάμενος τῷ βίῳ, οἳ καὶ μαρτυροῦσιν ὑμῖν, κἀγὼ τῷ Θεῷ εὐχαριστῶ ὑπὲρ ὑμῶν, ὅτι ἐδέξασθε αὐτούς, ὡς καὶ ὑμᾶς ὁ κύριος. Οἱ δὲ ἀτιμάσαντες αὐτοὺς λυτρωθείησαν ἐν τῇ χάριτι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀσπάζεται ὑμᾶς ἡ ἀγάπη τῶν ἀδελφῶν τῶν ἐν Τρωάδι· ὅθεν καὶ γράφω ὑμῖν διὰ [4] Βούῤῥου, πεμφθέντος ἅμα ἐμοὶ ἀπὸ Ἐφεσίων καὶ Σμυρναίων εἰς λόγον τιμῆς. Τιμήσει αὐτοὺς ὁ κύριος Ἰησοῦς Χριστός, εἰς ὃν ἐλπίζουσιν σαρκί, ψυχῇ, πίστει, ἀγάπῃ, ὁμονοίᾳ. Ἔῤῥωσθε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τῇ κοινῇ ἐλπίδι ἡμῶν.

ΣΜΥΡΝΑΙΟΙΣ. [5]

Ἰγνάτιος, [6] ὁ καὶ Θεοφόρος, ἐκκλησίᾳ Θεοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ἠγαπημένου Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἠλεημένῃ ἐν παντὶ χαρίσματι, πεπληρωμένῃ ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ, [7] ἀνυστερήτῳ οὔσῃ παντὸς χαρίσματος, [8] θεοπρεπεστάτῃ καὶ [9] ἁγιοφόρῳ, τῇ οὔσῃ ἐν Σμύρνῃ τῆς Ἀσίας, ἐν ἀμώμῳ πνεύματι καὶ λόγῳ Θεοῦ, πλεῖστα χαίρειν.

1) Vide supra p. 154. not. 4.

2) Philo, e Cilicia oriundus, cum Ignatio Troade fuit. Cfr. ad Smyrn. c. 10.

3) Cfr. ad Smyrn. c. 10.

4) Cfr. ad Smyrn. c. 12. ad Ephes. c. 2.

5) Hujus epistolae versio Syriaca non exstat; fragmenta tamen nonnulla Syriaca edidit *Curetonus*, the ancient

[1] nomen. Beatus ille in Jesu Christo, qui dignus habitus fuerit ejusmodi ministerio; et vos quoque glorificabimini. Volentibus autem vobis hoc non est impossibile, pro nomine Dei, ut et quaedam proximae ecclesiae miserunt episcopos, nonnullae presbyteros et diaconos.

XI. *Gratias vobis ago, quod comites meos benevole suscepistis. Salutant vos fratres in Troade.*

Quod autem [2] Philonem Cilicem diaconum attinet, virum laudatum, qui et nunc Dei causa mihi ministrat, una cum [3] Rheo Agathopode, viro electo, qui a Syria me comitatur, vitae renuntians, quique vobis bonum testimonium perhibent; et ego Deo gratias ago pro vobis, quia illos suscepistis, sicut et vos Dominus. Iis vero, qui illos ignominia affecerunt, condonet gratia Christi. Salutat vos charitas fratrum in Troade, unde et scribo vobis per [4] Burrhum, qui missus est mecum ab Ephesiis et Smyrnaeis, honoris causa. Honoret eos Dominus Jesus Christus, in quem sperant carne, anima, fide, charitate, concordia. Valete in Christo Jesu, communi spe nostra.

AD SMYRNAEOS. [5]

Ignatius, [6] qui et Theophorus, ecclesiae Dei patris et dilecti Jesu Christi, omne donum per misericordiam consecutae, repletae fide et charitate, [7] nulla gratia destitutae, [8] Deo dilectissimae et [9] sanctiferae, quae est Smyrnae in Asia, in sancto spiritu et in verbo Dei plurimam salutem.

Syriac version etc. 1845. pp. 32, 42 et 48. Corp. Ignat. p. 210 et 243. 214 et 246. p. 219 et 249. 250. Armeniacam epistolae versionem veterem edidit *Petermann*, Ignat. epist. 1849. p. 218 sq.

6) Cfr. supra p. 150. not. 4.

7) Cfr. I Cor. 1, 7: ὥστε ὑμᾶς μὴ ὑστερεῖσθαι ἐν μηδενὶ χαρίσματι.

8) Vide c. 11 et 12.

9) I. e. *quae sanctis referta est, eosque quasi parere videtur.* Pears.

I. *Glorifico Deum propter fidem vestram.*

[1] Δοξάζω Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Θεὸν, τὸν οὕτως ὑμᾶς σοφίσαντα· ἐνόησα γὰρ ὑμᾶς κατηρτισμένους ἐν ἀκινήτῳ πίστει, ὥσπερ [2] καθηλωμένους ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, [3] σαρκί τε καὶ πνεύματι, καὶ ἡδρασμένους ἐν ἀγάπῃ ἐν τῷ αἵματι Χριστοῦ, [4] πεπληροφορημένους εἰς τὸν κύριον ἡμῶν, ἀληθῶς ὄντα ἐκ γένους Δαβὶδ κατὰ σάρκα, υἱὸν Θεοῦ κατὰ [5] θέλημα καὶ δύναμιν Θεοῦ, γεγενημένον ἀληθῶς ἐκ παρθένου, βεβαπτισμένον ὑπὸ Ἰωάννου, [6] ἵνα πληρωθῇ πᾶσα δικαιοσύνη ὑπ᾽ αὐτοῦ, ἀληθῶς ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ Ἡρώδου τετράρχου καθηλωμένον ὑπὲρ ἡμῶν ἐν σαρκί. Ἀφ᾽ οὗ καρποῦ [7] ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ θεομακαρίστου αὐτοῦ πάθους, [8] ἵνα ἄρῃ σύσσημον εἰς τοὺς αἰῶνας διὰ τῆς ἀναστάσεως εἰς τοὺς ἁγίους καὶ πιστοὺς αὐτοῦ, εἴτε ἐν Ἰουδαίοις, εἴτε ἐν ἔθνεσιν, ἐν ἑνὶ σώματι τῆς ἐκκλησίας αὐτοῦ.

II. *Christus vere in carne passus est. Contra Docetas.*

[9] Ταῦτα γὰρ πάντα ἔπαθεν δι᾽ ἡμᾶς, ἵνα σωθῶμεν. Καὶ ἀληθῶς ἔπαθεν, ὡς καὶ ἀληθῶς ἀνέστησεν [10] ἑαυτὸν, οὐχ᾽ ὥσπερ ἄπιστοί τινες λέγουσιν, [11] τὸ δοκεῖν αὐτὸν πεπονθέναι, αὐτοὶ τὸ [12] δοκεῖν ὄντες· καὶ καθὼς φρονοῦσιν καὶ συμβήσεται αὐτοῖς, οὖσιν ἀσωμάτοις καὶ δαιμονικοῖς.

III. *Christus et post resurrectionem in carne fuit.*

[13] Ἐγὼ γὰρ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐν σαρκὶ αὐτὸν οἶδα καὶ πιστεύω ὄντα. Καὶ ὅτε πρὸς τοὺς περὶ Πέτρον ἦλθεν, ἔφη αὐτοῖς· [14] „λάβετε, ψηλαφήσατέ με, καὶ ἴδετε, ὅτι οὐκ εἰμὶ

1) Codex ms. habet δοξάζων. Sed cum Interpolatore, cum versione Armeniaca et fragmento Syriaco (*Cureton.* the ancient etc. p. 32. Corp. Ignat. p. 214. 246) legendum puto δοξάζω.

2) Καθηλωμένους. Hoc vocabulo Ignatius firmitatem fidei Smyrnaeorum illustrat.

3) I. e. *ex integro ac sine ullo defectu.* Smith.

4) Haec laudat *Theodoret.* Dial. I. T. IV. p. 49. ed. Schulze.

5) *Theodoretus* habet θεότητα.

6) Matth. 3, 15.

7) Sc. *ligni;* Christus, pendens in ligno, quasi fructus ejus intelligitur. Cfr. ad Trall. c. 11. Pears.

8) Isai. 5, 26. 49, 22.

9) Cfr. Joannis doctrinam de carne Christi. 1 Joh. 4, 2. 1, 1. 2, 22.

I. *Glorifico Deum propter fidem vestram.*

[1] Glorifico Jesum Christum Deum, qui vos adeo sapientes reddidit; observavi enim, perfectos vos esse in fide immobili, ut [2] clavis affixos cruci Domini Jesu Christi, [3] quoad carnem et animam, et firmatos in charitate per sanguinem Christi, [4] persuasissimum habentes, Dominum revera esse ex genere David secundum carnem, filium Dei secundum [5] voluntatem et potentiam Dei, natum vere ex virgine, baptizatum a Joanne, [6] ut impleretur ab eo omnis justitia, vere sub Pontio Pilato et Herode tetrarcha clavis confixum pro nobis in carne. Ex hoc fructu [7] nos sumus per divine beatam passionem ejus, [8] ut per resurrectionem suam in secula elevet vexillum pro sanctis et fidelibus suis, sive in Judaeis, sive in gentibus, in uno corpore ecclesiae suae.

II. *Christus vere in carne passus est. Contra Docetas.*

[9] Omnia autem haec passus est propter nos, ut salutem consequeremur. Et revera passus est, ut et revera [10] seipsum resuscitavit; non, ut quidam infideles dicunt, [11] secundum apparentiam eum passum esse, ipsi secundum [12] apparentiam existentes; et quemadmodum sapiunt, sic et continget eis, quippe qui phantastici sint et diabolici.

III. *Christus et post resurrectionem in carne fuit.*

[13] Ego enim scio, et post resurrectionem eum in carne fuisse, et credo eum adhuc in carne esse. Et quando ad Petrum et socios ejus venit, eis dixit: [14] *apprehendite, palpate me, et vi-*

10) Cfr. infra c. 7: *ὁ πατὴρ ἤγειρεν*, et ad Trall. c. 9.

11) Similia scripsit Ignatius ad Trall. c. 10.

12) Ejusmodi paronomasiae saepius apud Ignatium leguntur, e. g. in inscriptione epistolae ad Polycarpum, in Ep. ad Rom. c. 8., ad Trall. c. 5.

13) Haec laudant *Euseb.* H. E. III. 36 et *Theodoret.* Dial. II. l. c. p. 127. Cfr. *C. W. Fr. Walch: num Ignatius Christum post resurrectionem in carne viderit.* Programma pasch. Gotting. 1772.

14) Haec ex apocrypha *Doctrina Petri* (*διδαχὴ Πέτρου*) sumta videntur. *Origenes* enim (de principiis, ed. Redepenning p. 94) refert: in libro apocrypho *Doctrina Petri* Salvator ad discipulos dicere videtur: „*non sum*

δαιμόνιον ἀσώματον." Καὶ εὐθὺς αὐτοῦ ἥψαντο, καὶ ἐπίστευσαν, [1] κραθέντες τῇ σαρκὶ αὐτοῦ καὶ τῷ πνεύματι. Διὰ τοῦτο καὶ θανάτου κατεφρόνησαν, ηὑρέθησαν δὲ ὑπὲρ θάνατον. [2] Μετὰ δὲ τὴν ἀνάστασιν συνέφαγεν αὐτοῖς καὶ συνέπιεν ὡς σαρκικὸς, καίπερ πνευματικῶς ἡνωμένος τῷ πατρί.

IV. *Cavete vobis ab haereticis istis. Nisi Christus vere passus esset, nec ego paterer.*

Ταῦτα δὲ παραινῶ ὑμῖν, ἀγαπητοὶ, εἰδὼς, ὅτι καὶ ὑμεῖς οὕτως ἔχετε. Προφυλάσσω δὲ ὑμᾶς ἀπὸ τῶν [3] θηρίων τῶν ἀνθρωπομόρφων, οὓς οὐ μόνον δεῖ ὑμᾶς μὴ παραδέχεσθαι, ἀλλ' εἰ δυνατόν ἐστι μηδὲ συναντᾶν, μόνον δὲ προσεύχεσθαι ὑπὲρ αὐτῶν, ἐάν πως μετανοήσωσιν, ὅπερ δύσκολον. Τούτου δὲ ἔχει ἐξουσίαν Ἰησοῦς Χριστὸς, τὸ ἀληθινὸν ἡμῶν ζῆν. [4] Εἰ γὰρ τὸ δοκεῖν [5] ταῦτα ἐπράχθη ὑπὸ τοῦ κυρίου ἡμῶν, κἀγὼ τῷ δοκεῖν δέδεμαι. Τί δὲ καὶ [6] ἑαυτὸν ἔκδοτον δέδωκα τῷ θανάτῳ, πρὸς πῦρ, πρὸς μάχαιραν, πρὸς θηρία; [7] Ἀλλ' ἐγγὺς μαχαίρας ἐγγὺς Θεοῦ, μεταξὺ θηρίων μεταξὺ Θεοῦ· μόνον ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ. [8] Εἰς τὸ συμπαθεῖν αὐτῷ πάντα ὑπομένω, αὐτοῦ με ἐνδυναμοῦντος τοῦ τελείου ἀνθρώπου γενομένου.

V. *Periculum erroris Docetarum.*

Ὅν τινες ἀγνοοῦντες ἀρνοῦνται, μᾶλλον δὲ [9] ἠρνήθησαν ὑπ' αὐτοῦ, ὄντες συνήγοροι τοῦ θανάτου μᾶλλον, ἢ τῆς ἀληθείας· οὓς οὐκ ἔπεισαν αἱ προφητεῖαι, οὐδ' ὁ νόμος Μωσέως, ἀλλ' οὐδὲ μέχρι νῦν τὸ [10] εὐαγγέλιον, οὐδὲ τὰ ἡμέτερα τῶν

daemonium incorporeum". *Denzinger*, die Aechtheit des bisher. Textes der Ignat. Briefe p. 73. Ex Evangelio Nazaraeorum haec desumta esse contendit *S. Hieronymus* in catalogo scriptorum ecclesiasticorum. *Pearsonius* suspicatur, Ignatium ista ex traditione orali esse mutuatum. *Nolte* l. c. p. 234 beatum Martyrem ad Luc. 24, 39 respexisse putat. Cfr. *Credner*, Beiträge I, p. 407. 408.

1) Ms. κραθέντες quod Nolte retinendum et in ἀνακραθέντες = *commixti* mutandum putat. Armenius habet: *qui sacra coena usi sunt et gustarunt primum corpus et sanguinem ejus.* Legisse videtur: οἱ κραθέντες τῇ σαρκὶ καὶ τῷ αἵματι (pro πνεύματι) αὐτοῦ. Vetus interpres: *convicti carne ipsius et spiritu.*

dete, quod non sim daemonium incorporale. Et confestim ipsum tetigerunt et crediderunt, [1] commixti carne ejus et spiritu. Propter hoc etiam mortem contemserunt, et mortis sunt inventi victores. [2] Post resurrectionem autem cum illis comedit et bibit, ut carnalis, quamvis spiritualiter unitus esset Patri.

IV. *Cavete vobis ab haereticis istis. Nisi Christus vere passus esset, nec ego paterer.*

De his autem admoneo vos, charissimi, quamvis vos idem sentire sciam. Sed praemunio vos contra [3] feras, humana specie indutas, quas non solum oportet vos non recipere, sed, si possibile est, neque obviam eis fieri, solum vero pro eis orare, num aliquam poenitentiam agant, quod admodum difficile est. Hujus autem potestatem habet Jesus Christus, qui vera est vita nostra. [4] Si autem [5] illud ad apparentiam tantum a Domino nostro peractum est, et ego ad apparentiam tantum vinctus sum. Cur vero et [6] meipsum tradidi morti, ad ignem, ad gladium, ad bestias? [7] Verum, qui prope gladium, prope Deum est, qui cum bestiis, cum Deo est; dummodo sit in nomine Jesu Christi. [8] Ut simul cum illo patiar, omnia sustineo, ipso roborante me, qui perfectus homo factus est.

V. *Periculum erroris Docetarum.*

Eum stulti quidam abnegant, potius autem ab eo [9] abnegantur, patroni mortis magis, quam veritatis; quibus nec prophetiae persuasere, nec Mosis lex, sed nec [10] Evangelium in hunc usque diem, neque nostrae singulorum passiones.

Editores omnes post Vossium conjecerunt *κρατηθέντες* = *convicti.*

2) Cfr. Act. 10, 41.

3) Cfr. Ignat. ad Ephes. c. 7.

4) Haec laudat *Theodoret.* Dial. I. l. c. p. 50.

5) Sc. *τὸ παθεῖν.*

6) I. q. *ἐμαυτὸν*, ut saepe. Cfr. ad Trall. c. 3. p. 188 not. 2 et p. 189 not. 4.

7) *Ἐγγὺς — μεταξὺ Θεοῦ* ex apocrypha *Doctrina Petri* sumta videntur. *Denzinger*, l. c. p. 102.

8) Cfr. Rom. 8, 17.

9) Haec epanorthosis, ut in Ep. ad Polyc. Inscr. *ἐπισκόπῳ — μᾶλλον ἐπεσκοπημένῳ.* PEARS.

10) Non scriptum evangelium, sed evangelica praedicatio de vita et factis Christi. *Niemeyer*, l. c. p. 8.

κατ' ἄνδρα παθήματα. [1] *Καὶ γὰρ περὶ ἡμῶν τὸ αὐτὸ φρονοῦσιν.* [2] *Τί γάρ με ὠφελεῖ τις,* [3] *εἰ ἐμὲ ἐπαινεῖ, τὸν δὲ κύριόν μου βλασφημεῖ,* [4] *μὴ ὁμολογῶν αὐτὸν σαρκοφόρον; Ὁ δὲ τοῦτο μὴ λέγων τελείως αὐτὸν ἀπήρνηται, ὢν νεκροφόρος. Τὰ δὲ ὀνόματα αὐτῶν, ὄντα ἄπιστα, οὐκ ἔδοξέ μοι ἐγγράψαι. Ἀλλὰ μηδὲ γένοιτό μοι αὐτῶν μνημονεύειν, μέχρις οὗ* [5] *μετανοήσωσιν εἰς τὸ πάθος, ὅ ἐστιν ἡμῶν ἀνάστασις.*

VI. *Qui non credit in sanguinem Christi, judicabitur, etsi angelus esset. Haereticis istis etiam virtutes desunt.*

Μηδεὶς πλανάσθω. [6] *Καὶ τὰ ἐπουράνια, καὶ ἡ δόξα τῶν ἀγγέλων, καὶ οἱ ἄρχοντες ὁρατοί τε καὶ ἀόρατοι, ἐὰν μὴ πιστεύσωσιν εἰς τὸ αἷμα Χριστοῦ* [7], *κἀκείνοις κρίσις ἐστίν.* [8] *„Ὁ χωρῶν χωρείτω.“ Τόπος μηδένα φυσιούτω· τὸ γὰρ ὅλον ἐστὶ πίστις καὶ ἀγάπη,* [9] *ὧν οὐδὲν προκέκριται. Καταμάθετε δὲ τοὺς ἑτεροδοξοῦντας εἰς τὴν χάριν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν εἰς ἡμᾶς ἐλθοῦσαν, πῶς ἐναντίοι εἰσὶν τῇ γνώμῃ τοῦ Θεοῦ. Περὶ ἀγάπης οὐ μέλει αὐτοῖς, οὐ περὶ χήρας, οὐ περὶ ὀρφανοῦ, οὐ περὶ θλιβομένου, οὐ περὶ δεδεμένου ἢ λελυμένου, οὐ περὶ πεινῶντος ἢ διψῶντος.*

VII. *Haeretici isti abstinent ab Eucharistia, carnem Christi eam esse negantes. Recedamus ab iis.*

[10] *Εὐχαριστίας καὶ προσευχῆς* [11] *ἀπέχονται, διὰ τὸ μὴ ὁμο-*

1) I. e. *qui incarnationem Christi impugnant, illi universos homines evertunt, eorum redemtionem per mortem Christi negantes.* Seu: *qui dicunt, Christum κατὰ τὸ δοκεῖν tantum esse passum, ii nos quoque κατὰ τὸ δοκεῖν* (i. e. *in vanum*) *pati* contendant necesse est.

2) Haec laudat *Theodoret.* Dial. I. l. c. p. 50.

3) I. e. *si quis me Martyrem seu Confessorem,* aut: *me Θεοφόρον appellat.* Cfr. *Uhlhorn.* l. c. p. 309.

4) Cfr. I Joh. 4, 2. 3. Christus dicitur *σαρκοφόρος*, Ignatius *θεοφόρος*, is qui negat incarnationem Christi *νεκροφόρος*, i. e. *qui vivens portat funus suum*, i. e. qui ipse mortuus est.

5) Sensus: *donec credant, Christum vere passum et mortuum esse, in qua morte et passione salus nostra consistit.*

6) Cfr. Gal. 1, 8. Ephes. 1, 21.

7) Timotheus Alexandrinus (in fragmento Syriaco apud *Curetonum* p. 42. Corp. Ignat. p. 210 et 243) post *Χριστοῦ* legit: *ὅ ἐστι Θεοῦ* seu *τὸ τοῦ Θεοῦ*, in fragmento altero (p. 48

[1] Nam et de nobis idem sentiunt. [2] Quid enim mihi prodest, [3] si quis me laudet, Dominum autem meum blasphemet, [4] eum carnem assumsisse negans? Qui vero id non profitetur, is prorsus eum negavit, ipse funus portans. Nomina vero eorum, quum sint infidelia, non visum mihi est scribere. Et absit a me, ut eorum mentionem faciam, donec [5] revertantur ad passionem Christi, quae est nostra resurrectio.

VI. *Qui non credit in sanguinem Christi, judicabitur, etsi angelus esset. Haereticis istis etiam virtutes desunt.*

Nemo erret. [6] Et si coelestes, et gloria angelorum, et principes visibiles et invisibiles non credant in sanguinem Christi, [7] et ipsi judicabuntur. [8] *Qui capere potest, capiat.* Locus neminem efferat; totum enim est fides et charitas, [9] quibus nihil praestantius. Considerate vero eos, qui de gratia Jesu Christi, quae ad eos venit, alienam opinionem tuentur, quomodo contrarii sint divinae voluntati. Non charitas eis curae est, non vidua, non pupilla, non oppressus, non vinctus vel solutus, non esuriens vel sitiens.

VII. *Haeretici isti abstinent ab Eucharistia, carnem Christi eam esse negantes. Recedamus ab iis.*

[10] Ab eucharistia et oratione [11] abstinent, eo quod non con-

Corp. Ignat. p. 219 et 249): ὅς ἐστι Θεός.

8) Matth. 19, 12.

9) Cfr. ad Magn. c. 1.

10) *Theodoretus* (Dial. III. l. c. p. 231), qui hunc locum laudat, legit: εὐχαριστίας καὶ προσφορᾶς οὐκ ἀποδέχονται. Hanc lectionem tuetur *Lüftius*, *Liturgik*, T. I. p. 77. Hanc sectionem (εὐχαριστίας — ἤγειρεν) Jacobsonus capiti antecedenti addidit; „arctissime enim cohaerent haec praecedentibus.“ Jacobsonus itaque caput octavum a verbis Οἱ οὖν ἀντιλέγοντες τῇ δωρεᾷ τοῦ Θεοῦ (i. e. *Eucharistiae*), incipit, sed haec utique multo arctius cum iis, quae supra de Eucharistia dicta sunt, cohaerent et minime ab eis divelli possunt.

11) *Uhlhornus* (in *Niedner*, Zeitschrift für histor. Theol. 1851. p. 288) ad verba cap. 8 ἐκείνη βεβαία εὐχαριστία ἡγείσθω respiciens contendit: haereticos istos non omnimode ab Eucharistia abstinuisse, sed ab *ecclesiastica* eucharistia. Docetismi enim fautoribus *caro* Christi et *sanguis* ejus offendiculo erant. Ipsi fortasse eucharistia propria utebantur, ut Ophitae. Cfr. *Epiphan.* haer. 37, 5.

λογεῖν, τὴν εὐχαριστίαν σάρκα εἶναι τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὴν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν παθοῦσαν, [1] ἣν τῇ χρηστότητι ὁ πατὴρ ἤγειρεν. Οἱ οὖν ἀντιλέγοντες τῇ δωρεᾷ τοῦ Θεοῦ συζητοῦντες ἀποθνήσκουσιν. Συνέφερεν δὲ αὐτοῖς [2] ἀγαπᾶν, ἵνα καὶ ἀναστῶσιν. Πρέπον οὖν ἐστιν ἀπέχεσθαι τῶν τοιούτων, καὶ μήτε κατ᾽ ἰδίαν περὶ αὐτῶν λαλεῖν, μήτε κοινῇ· προσέχειν δὲ τοῖς προφήταις, ἐξαιρέτως δὲ τῷ [3] εὐαγγελίῳ, ἐν ᾧ τὸ πάθος ἡμῖν δεδήλωται, καὶ ἡ ἀνάστασις [4] τετελείωται. Τοὺς δὲ μερισμοὺς φεύγετε, ὡς ἀρχὴν κακῶν.

VIII. *Nihil sine episcopo peragatur.*

Πάντες τῷ ἐπισκόπῳ ἀκολουθεῖτε, ὡς Ἰησοῦς Χριστὸς τῷ πατρί· καὶ τῷ πρεσβυτερίῳ, ὡς τοῖς ἀποστόλοις· τοὺς δὲ διακόνους ἐντρέπεσθε, ὡς Θεοῦ [5] ἐντολήν. [6] Μηδεὶς χωρὶς τοῦ ἐπισκόπου τι πρασσέτω τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Ἐκείνη βεβαία εὐχαριστία ἡγείσθω, ἡ ὑπὸ τὸν ἐπίσκοπον οὖσα, ἢ ᾧ ἂν αὐτὸς ἐπιτρέψῃ. [7] Ὅπου ἂν φανῇ ὁ ἐπίσκοπος, ἐκεῖ τὸ πλῆθος ἔστω· ὥσπερ ὅπου ἂν ᾖ Χριστὸς Ἰησοῦς, ἐκεῖ ἡ καθολικὴ ἐκκλησία. Οὐκ ἐξόν ἐστιν χωρὶς τοῦ ἐπισκόπου οὔτε βαπτίζειν, οὔτε ἀγάπην ποιεῖν· ἀλλ᾽ ὃ ἂν ἐκεῖνος δοκιμάσῃ, τοῦτο καὶ τῷ Θεῷ εὐάρεστον, ἵνα ἀσφαλὲς ᾖ καὶ βέβαιον πᾶν, ὃ πράσσεται.

IX. *Honorate episcopum. Me in omnibus recreastis.*

Εὔλογόν ἐστιν [8] λοιπὸν, ἀνανῆψαι, καὶ, ὡς ἔτι καιρὸν ἔχομεν, εἰς Θεὸν μετανοεῖν. Καλῶς ἔχει, Θεὸν καὶ ἐπίσκοπον [9] εἰδέναι. Ὁ τιμῶν ἐπίσκοπον ὑπὸ Θεοῦ τετίμηται· ὁ λάθρα ἐπισκόπου τι πράσσων τῷ διαβόλῳ λατρεύει. — Πάντα οὖν ὑμῖν ἐν χάριτι περισσευέτω· ἄξιοι γάρ ἐστε. Κατὰ πάντα με ἀνεπαύσατε, καὶ ὑμᾶς Ἰησοῦς Χριστός. Ἀπόντα με καὶ πα-

1) Cfr. supra c. 2. et ad Trall. c. 9.

2) I. e. ἀγάπην *celebrare.* Aliter Smithius: *cum amore amplecti hoc donum Dei.*

3) Cfr. supra c. 5. p. 222. Not. 10.

4) I. e. *perfecta apparet.*

5) Cfr. ad Trall. c. 13.

6) Vide *Rothe*, Anf. p. 469.

7) Hic primum vocabulum ἡ καθολικὴ ἐκκλησία nobis occurrit, deinde in Martyrio Polycarpi c. 8 et 19. Sensus est: *ubi episcopus est, ibi est ecclesia concreta; et ubi Christus, ibi ecclesia universalis. Möhler,* Einheit. p. 292. Aliter *Rothe,* Anf.

fiteantur, eucharistiam carnem esse salvatoris nostri Jesu Christi, quae pro peccatis nostris passa est, [1] quamque Pater benignitate sua suscitavit. Qui ergo contradicunt huic dono Dei, altercantes moriuntur. Utile autem esset illis [2] diligere, ut et resurgerent. Decet itaque abstinere a talibus, et nec in privato, nec in communi colloquio de illis verba facere; attendere autem prophetis, praecipue autem [3] Evangelio, in quo passio nobis ostensa, et resurrectio [4] perfecte demonstrata est. Divisiones autem fugite, ut principium malorum.

VIII. *Nihil sine episcopo peragatur.*

Omnes episcopo obtemperate, ut Jesus Christus Patri; et presbyterio ut apostolis; diaconos autem revereamini ut Dei [5] mandatum. [6] Separatim ab episcopo nemo quidquam faciat eorum, quae ad ecclesiam spectant. Valida eucharistia habeatur illa, quae sub episcopo peragitur, vel sub eo, cui ipse concesserit. [7] Ubi comparuerit episcopus, ibi et multitudo sit; quemadmodum, ubi fuerit Christus Jesus, ibi catholica est ecclesia. Non licet sine episcopo neque baptizare, neque agapen celebrare; sed quodcunque ille probaverit, hoc et Deo est beneplacitum, ut firmum et validum sit omne, quod peragitur.

IX. *Honorate episcopum. Me in omnibus recreastis.*

Rationi [8] ceterum convenit, iterum sobrios fieri, et dum adhuc tempus habemus, ad Deum per poenitentiam redire. Bonum est, Deum et episcopum [9] honorare. Qui honorat episcopum, a Deo honoratus est; qui clam episcopo aliquid agit, diabolo servit. — Omnia nunc abundanter vobis gratia largiatur; digni enim estis. Omni modo me recreastis, et vos Jesus Christus.

p. 472 sq., cui καθολικὴ = *visibilis ecclesia*, quique locum nostrum ita interpretatur: *quia cum Christo necessarie simul posita est ecclesia visibilis; ideo et in quovis loco, ubi episcopus apparet, etiam fideles ad visibilem coetum congregati esse debent; nam episcopus repraesentat Christum.* — Alii denique viro docto (*Baumgarten-Crusius*, Lehrb. d. D.G. II, 1255.) est καθολικὴ potius *vera*, quam *universalis* ecclesia.

8) *Λοιπόν.* Cfr. Ignat. ad Ephes. c. 11.

9) *Εἰδέναι* = *τιμᾶν* cfr. I Thess. 5, 12.

ρόντα ἠγαπήσατε. [1] Ἀμείβοι ὑμῖν Θεὸς, δι' ὃν πάντα ὑπομένοντες αὐτοῦ τεύξεσθε.

X. *Comites meos benevole suscepistis; non deerit vobis merces.*

[2] Φίλωνα καὶ Ῥέον Ἀγαθόπουν, οἳ ἐπηκολούθησάν μοι [3] εἰς λόγον Θεοῦ, καλῶς ἐποιήσατε ὑποδεξάμενοι ὡς διακόνους Χριστοῦ Θεοῦ· οἳ καὶ εὐχαριστοῦσιν τῷ κυρίῳ ὑπὲρ ὑμῶν, ὅτι αὐτοὺς ἀνεπαύσατε κατὰ πάντα τρόπον. [4] Οὐδὲν ὑμῖν οὐ μὴ ἀπολεῖται. [5] Ἀντίψυχον ὑμῶν τὸ πνεῦμά μου καὶ τὰ δεσμά μου, ἃ οὐχ ὑπερηφανήσατε, οὐδὲ ἐπῃσχύνθητε. Οὐδὲ ὑμᾶς ἐπαισχυνθήσεται ἡ τελεία [6] πίστις, Ἰησοῦς Χριστός.

XI. *Mittite legatum ad Antiochenos ob pacem restitutam.*

Ἡ προσευχὴ ὑμῶν [7] ἀπῆλθεν ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Συρίας· ὅθεν δεδεμένος θεοπρεπεστάτοις δεσμοῖς, πάντας ἀσπάζομαι, οὐκ ὢν ἄξιος ἐκεῖθεν εἶναι, ἔσχατος αὐτῶν ὤν· [8] κατὰ θέλημα δὲ κατηξιώθην, οὐκ ἐκ [9] συνειδότος, ἀλλ' ἐκ χάριτος Θεοῦ, ἣν εὔχομαι τελείαν μοι δοθῆναι, ἵνα ἐν τῇ προσευχῇ ὑμῶν Θεοῦ ἐπιτύχω. Ἵνα οὖν τέλειον ὑμῶν γένηται τὸ ἔργον καὶ ἐπὶ γῆς καὶ ἐν οὐρανῷ, πρέπει εἰς τιμὴν Θεοῦ [10] χειροτονῆσαι τὴν ἐκκλησίαν ὑμῶν θεοπρεσβύτην, εἰς τὸ γενόμενον ἕως Συρίας συγχαρῆναι αὐτοῖς, ὅτι εἰρηνεύουσιν, καὶ ἀπέλαβον τὸ ἴδιον μέγεθος, καὶ ἀπεκατεστάθη αὐτοῖς τὸ ἴδιον [11] σωματεῖον. Ἐφάνη μοι οὖν [12] ἄξιον πρᾶγμα, πέμψαι τινὰ τῶν ὑμετέρων μετ' ἐπιστολῆς, ἵνα συνδοξάσῃ τὴν κατὰ Θεὸν αὐτοῖς γενομένην εὐδίαν, καὶ ὅτι λιμένος ἤδη [13] ἐτύγχανεν τῇ προσευχῇ ὑμῶν. Τέλειοι ὄντες, τέλεια καὶ φρονεῖτε. [14] Θέλουσιν γὰρ ὑμῖν εὐπράσσειν Θεὸς ἕτοιμος εἰς τὸ παρασχεῖν.

1) Ita *Jacobsonus*. Ceteri ἀμείβη.

2) Cfr. ad Philad. c. 11.

3) Cfr. ad Philad. c. 11: εἰς λόγον τιμῆς = *honoris causa.*

4) I. e. Pro omnibus illis beneficiis mercedem recipietis.

5) Cfr. Ignat. ad Ephes. c. 21. ad Polyc. c. 2 et 6.

6) I. e. qui perfecte fidelis est. Similiter: πιστὸς ὁ Θεὸς I Cor. 1, 9. 10, 13. I Thess. 5, 24. II Thess. 3, 3.

7) An fama solum, an literis, an effectu? Effectu, procul dubio. Jacobson. Cfr. ad Philad. c. 10. ad Polyc. c. 7.

8) Κατὰ θέλημα absolute pro *voluntate Dei*, ut in ep. ad Polyc. c. 8. Similiter ἡ χάρις et ἐντολή et ὄνομα

Absentem me et praesentem dilexistis. [1] Retribuat vobis Deus, propter quem omnia sustinentes ipsum adipiscemini.

X. *Comites meos benevole suscepistis; non deerit vobis merces.*

[2] Philonem et Rheum Agathopodem, qui me secuti sunt [3] Dei causa, ut ministros Christi Dei suscipientes, bene fecistis. Ii quoque Domino gratias agunt propter vos, quod omnibus modis illos refeceritis. Nil [4] horum vobis erit amissum. [5] Vicissim recreent vos spiritus meus et vincula mea, quae non contemsistis, quorumque vos non puduit. Nec vestrum pudebit perfectam [6] fidem, Jesum Christum.

XI. *Mittite legatum ad Antiochenos ob pacem restitutam.*

Oratio vestra [7] pervenit ad ecclesiam, quae est Antiochiae in Syria; unde vinculis Deo maxime placentibus ligatus (abductus), omnes saluto, illo episcopatu fungi non dignus, utpote omnium infimus; sed ([8] Dei) voluntas me dignata est, non [9] juxta conscientiam meam, sed ex gratia Dei, quam perfectam mihi dari opto, ut per orationem vestram Deum consequar. Ut nunc opus vestrum absolutum fiat coram Deo et hominibus, decet ad Dei honorem, ut ecclesia vestra [10] eligat sacrum legatum, qui, quum ad Syriam usque venerit, congratuletur illis, quod pacem consecuti sint, et suam receperint magnitudinem, ac restitutum sit illis suum [11] corpus. [12] Digna igitur mihi res est visa, ut aliquem vestrum mittatis cum epistola, qui una cum illis glorificet tranquillitatem, quam juxta Dei voluntatem sunt consecuti, et quod ecclesia illa per orationem vestram portu jam sit [13] potita. Quum perfecti sitis, etiam perfecta excogitetis. [14] Cupientibus enim vobis bene agere Deus ad largiendum paratus est.

saepius absolute ponuntur a Nostro. e. g. infra c. 12. ad Polyc. c. 1. ad Trall. c. 13. ad Ephes. c. 3. Magnes. c. 4. Interpolator addit Θεοῦ.

9) *Non quod mihimet ipsi vel minimum sim conscius, quasi ipse meruissem.* Smith.

10) Cfr. ad Philad. c. 10.

11) Sc. *ecclesiae.*

12) Vetus interpres et Armenius legerunt ἀξιόθεον.

13) Forte legendum ἐτύγχανον cum versione Armeniaca.

14) Hunc locum male Semipelagianismi suspectum putat *Baumgarten-Crusius*, Lehrb. d. Dogm.G. II, 1107.

XII. *Salutationes.*

Ἀσπάζεται ὑμᾶς [1] ἡ ἀγάπη τῶν ἀδελφῶν τῶν ἐν Τρωάδι, ὅθεν καὶ γράφω ὑμῖν διὰ [2] Βούῤῥου, ὃν ἀπεστείλατε μετ᾽ ἐμοῦ ἅμα Ἐφεσίοις, τοῖς ἀδελφοῖς ὑμῶν, ὃς κατὰ πάντα με ἀνέπαυσεν. Καὶ ὄφελον πάντες αὐτὸν ἐμιμοῦντο, ὄντα ἐξεμπλάριον Θεοῦ διακονίας. Ἀμείψεται αὐτὸν ἡ χάρις κατὰ πάντα. Ἀσπάζομαι τὸν ἀξιόθεον ἐπίσκοπον, καὶ θεοπρεπέστατον πρεσβυτέριον, τοὺς συνδούλους μου διακόνους, καὶ τοὺς κατ᾽ ἄνδρα καὶ κοινῇ πάντας, ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τῇ σαρκὶ αὐτοῦ καὶ τῷ αἵματι, πάθει τε καὶ ἀναστάσει, σαρκικῇ τε καὶ πνευματικῇ, [3] ἐν ἑνότητι Θεοῦ καὶ ὑμῶν. Χάρις ὑμῖν, ἔλεος, εἰρήνη, ὑπομονὴ διὰ παντός.

XIII. *Salutationes.*

Ἀσπάζομαι τοὺς οἴκους τῶν ἀδελφῶν μου σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις, καὶ τὰς παρθένους, τὰς λεγομένας [4] χήρας. Ἔῤῥωσθέ μοι ἐν δυνάμει [5] πατρός. Ἀσπάζεταί ὑμᾶς [6] Φίλων, σὺν ἐμοὶ ὤν. Ἀσπάζομαι τὸν οἶκον [7] Γαουΐας, ἣν εὔχομαι ἑδρᾶσθαι πίστει καὶ ἀγάπῃ σαρκικῇ τε καὶ πνευματικῇ. Ἀσπάζομαι Ἄλκην, τὸ ποθητόν μου ὄνομα, καὶ Δάφνον [8] τὸν ἀσύγκριτον, καὶ Εὔτεκνον καὶ πάντας κατ᾽ ὄνομα. Ἔῤῥωσθε ἐν χάριτι Θεοῦ.

1) Cfr. ad Trall. c. 12.

2) Cfr. ad Ephes. 2. ad Philad. c. 11.

3) Ms. addit ἐν ὀνόματι, quod ex priori linea insertum videtur. Nec Interpolator nec vetus interpres latinus nec Armenius hoc additamentum agnoscunt.

4) Cfr. *Rothe*, Anf. p. 253. Diaconissae, etsi essent *virgines*, χῆραι

XII. *Salutationes.*

Salutat vos [1] charitas fratrum, qui Troade sunt, unde et scribo vobis per [2] Burrhum, quem vos una cum Ephesiis, fratribus vestris, misistis, ut me comitaretur, qui omni modo me recreavit. Atque utinam omnes illum imitentur, quum sit exemplar divini ministerii. Remuneretur ipsum gratia per omnia. Saluto episcopum Deo dignum, et Deo dilectissimum presbyterium, conservos meos diaconos, singillatimque ac in universum omnes, in nomine Jesu Christi, et in carne ejus et sanguine, passione et resurrectione corporali simul et spirituali, [3] in nomine, in unione Dei vobiscum. Gratia vobis, misericordia, pax, patientia sit semper.

XIII. *Salutationes.*

Saluto familias fratrum meorum cum uxoribus et liberis, et virgines, vocatas [4] viduas. Fortes sitis in virtute [5] Patris. Salutat vos [6] Philo, qui mecum est. Saluto [7] Gaviam et domum ejus, quam opto firmari fide et charitate corporali et spirituali. Saluto Alcen, desiderabile mihi nomen, et Daphnum [8] incomparabilem, et Eutecnum, omnesque nominatim. Valete in gratia Dei.

tamen appellabantur, quia primis ecclesiae temporibus *viduae* ad munus Diaconissarum eligi solebant.

5) Ita cum veteri interprete et versione Armeniaca legendum est. Ms. *πνεύματος*.

6) Cfr. supra c. 10.

7) Ita cum Interpolatore et Armenio legendum puto. Ms. *Ταουΐας*.

8) Ita Ms. Smithius conjicit *Ἀσύγκριτον*, cfr. Rom. 16, 14. Bunsen: *τὸν Ἀσυγκρίτου*.

ΠΡΟΣ ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΝ.[1]

Ἰγνάτιος,[2] ὁ καὶ Θεοφόρος, Πολυκάρπῳ ἐπισκόπῳ[3] ἐκκλησίας Σμυρναίων, μᾶλλον[4] ἐπεσκοπημένῳ ὑπὸ Θεοῦ πατρὸς καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, πλεῖστα χαίρειν.

I. *Laus et adhortatio.*

[5] Ἀποδεχόμενός σου τὴν ἐν Θεῷ γνώμην, ἡδρασμένην ὡς ἐπὶ πέτραν ἀκίνητον, ὑπερδοξάζω[6], καταξιωθεὶς τοῦ[7] προσώπου σου τοῦ ἀμώμου,[8] οὗ ὀναίμην ἐν Θεῷ. Παρακαλῶ σε ἐν χάριτι[9], ᾗ[10] ἐνδέδυσαι,[11] προσθεῖναι τῷ δρόμῳ σου, καὶ πάντας παρακαλεῖν, ἵνα σώζωνται.[12] Ἐκδίκει σου τὸν τόπον ἐν πάσῃ ἐπιμελείᾳ σαρκικῇ τε καὶ πνευματικῇ. Τῆς ἑνώσεως φρόντιζε, ἧς οὐδὲν ἄμεινον. Πάντας βάσταζε, ὡς καὶ σὲ ὁ κύριος. Πάντων ἀνέχου ἐν ἀγάπῃ, ὥσπερ καὶ ποιεῖς.[13] Προσευχαῖς σχόλαζε ἀδιαλείπτοις.[14] Αἰτοῦ σύνεσιν πλείονα ἧς ἔχεις. Γρηγόρει, ἀκοίμητον[15] πνεῦμα κεκτημένος. Τοῖς κατ'

1) Authentiam hujus epistolae contra speciales nonnullorum objectiones nuperrime propugnaverunt *Hutherus* (in *Illgenii Zeitschr. für histor. Theol.* T. XI. p. 62 sqq.) et *Düsterdieck, de Ignatianarum epistolarum authentia* etc. p. 42 sqq. Multi enim contendebant, vix esse verisimile, quod Ignatius *duas* epistolas ad Smyrnaeos miserit, unam ad Smyrnaeos in commune, alteram ad episcopum Smyrnae separatim. Sed clare id narrat *Eusebius*, Histor. eccl. III, 36. Epistolae ad Polycarpum duplex exstat versio Syriaca, seu potius duo codices unius ejusdemque versionis, quorum alter seculo sexto, alter octavo, exaratus videtur. Vetustiorem codicem typis exscribendum curavit *Curetonus*, l. c., junioris codicis lectiones variantes, quae paucissimae et nullius ponderis sunt, addens. Uterque codex primam tantum epistolae partem (usque ad finem capitis sexti) continet. E capitibus autem VII et VIII Syrus duas tantum sententias mutuatus est, easque cum fine capitis sexti conjunxit. Ceterum Syrus in vertenda hac epistola exemplar graecum paene ad verbum secutus est. Versio Armeniaca cum Textu nostro graeco concordat. Cfr. *Petermann*, Ignat. epist. p. 257 sq.

2) Cfr. supra p. 150. not. 4.

3) Vocabulo ἐκκλησίας nihil respondet in utroque codice Syriaco.

4) Hanc paronomasiam *Vairlenius* ita reddidit: *Inspectori, immo qui inspectus est a Deo.* Jacobson.

5) Ἀποδέχομαι = *probo, com-*

AD POLYCARPUM.[1]

Ignatius, [2] qui et Theophorus, Polycarpo, episcopo [3] ecclesiae Smyrnaeorum, qui ipse potius [4] episcopum habet Deum patrem et Dominum Jesum Christum, plurimam salutem.

I. *Laus et adhortatio.*

[5] Piam mentem tuam, velut supra petram immobilem fundatam, comprobans, summis eveho laudibus, [6] quod dignus sim habitus sancta tua [7] facie, [8] qua utinam semper frui possim in Deo. Obsecro te per gratiam, [9] qua [10] indutus es, ut [11] augeas cursum tuum, omnesque adhorteris, ut salventur. [12] Defende locum tuum in omni cura carnali (externa) et spirituali. Unitatis curam habe, qua nihil melius. Omnes perfer, ut et te perfert Dominus. Omnes tolera in charitate, sicut et facis. [13] Precibus vaca perpetuis. [14] Postula sapientiam majorem, quam habes. Vigila, insomnem [15] spiritum possidens. Singulis loquere,

probo, acceptum habeo. Pearson. Τὴν ἐν Θεῷ γνώμην. Simili modo Ignatius in epistola ad Rom. c. 7. scribit: τὴν εἰς Θεόν μου γνώμην.

6) Sc. Θεόν, quod Syrus legit.

7) Τοῦ προσώπου σου. Nunquam igitur ante viderat Polycarpum. Pears.

8) Cfr. *Ignat.* ad Ephes. c. 2, ad Magn. c. 2 et 12. ad Rom. c. 5.

9) *Smithius* contra auctoritatem Msti addit Θεοῦ, quod ne apud Interpolatorem quidem legimus.

10) Ἐνδέδυσαι. Imitatur S. Paulum, qui voce ἐνδύω et ἐνδύομαι hoc sensu saepe utitur, e. g. Ephes. 6, 14. Col. 3, 12. Pears.

11) Προσθεῖναι τῷ δρόμῳ. Similia in S. Scriptura legimus: πληροῦν τὸν δρόμον. Act. 13, 25. τελειοῦν τὸν δρόμον. Act. 20, 24. II Tim. 4, 7.

12) I. e. *defende episcopalem dignitatem tuam.* Hanc sententiam Syrus, minus eam intelligens, ita vertit: *eas res requires, quae conveniunt cum omni cura corporis et animae.*

13) Ignatius ad I Cor. 7, 5. respexisse videtur: σχολάζητε . . . τῇ προσευχῇ. Syrus ἀδιαλείπτοις non legit.

14) Nil habet hic locus rusticitatis seu arrogantiae, ut *Dallaeus* contendebat. Fraterno tantum amore ductus beatus Ignatius Polycarpum suum ad ecclesiam studiose fovendam ac preces assidue fundendas hortatus est. Düsterdieck.

15) Apud *Damascenum*, qui hunc locum citat, legitur ἀκοίμητον ὄμμα, quod idem est; intelligit enim ὄμμα τῆς ψυχῆς. Pears. Syrus cum graeco textu nostro legit πνεῦμα.

ἄνδρα κατὰ [1] ὁμοήθειαν Θεοῦ λάλει. [2] Πάντων τὰς νόσους βάσταζε, ὡς τέλειος ἀθλητής. [3] Ὅπου πλείων κόπος, πολὺ κέρδος.

II. *Continuatio adhortationum.*

Καλοὺς μαθητὰς [4] ἐὰν φιλῇς, χάρις σοι οὐκ ἔστιν· μᾶλλον τοὺς [5] λοιμοτέρους ἐν πραότητι ὑπόταςσε. Οὐ πᾶν τραῦμα τῇ αὐτῇ ἐμπλάστρῳ θεραπεύεται. Τοὺς [6] παροξυσμοὺς ἐμβροχαῖς παῦε. [7] Φρόνιμος γίνου ὡς ἡ ὄφις ἐν ἅπασιν, καὶ ἀκέραιος ὡς ἡ περιστερά. [8] Διὰ τοῦτο σαρκικὸς εἶ καὶ πνευματικός, ἵνα τὰ φαινόμενά [9] σου εἰς πρόσωπον κολακεύῃς· τὰ δὲ [10] ἀόρατα αἴτει, ἵνα σοι φανερωθῇ, ὅπως μηδενὸς λείπῃ, καὶ παντὸς χαρίσματος περισσεύῃς. Ὁ καιρὸς ἀπαιτεῖ σε, ὡς κυβερνῆται [11] ἀνέμους, καὶ ὡς χειμαζόμενος λιμένα, εἰς τὸ Θεοῦ ἐπιτυχεῖν. Νῆφε ὡς Θεοῦ ἀθλητής· τὸ θέμα ἀφθαρσία καὶ ζωὴ αἰώνιος, περὶ ἧς καὶ σὺ πέπεισαι. Κατὰ πάντα σου [12] ἀντίψυχον ἐγὼ καὶ τὰ δεσμά μου, [13] ἃ ἠγάπησας.

III. *Continuatio.*

[14] Οἱ δοκοῦντες ἀξιόπιστοι εἶναι καὶ [15] ἑτεροδιδασκαλοῦντες, μή σε καταπλησσέτωσαν. Στῆθι ἑδραῖος ὡς [16] ἄκμων τυπτόμενος. Μεγάλου ἐστὶν ἀθλητοῦ τὸ δέρεσθαι καὶ νικᾶν. Μά-

1) Cum Interpolatore et veteri Interprete lat. legendum est ὁμοήθειαν. cfr. ad Magn. c. 6. ὁμοήθειαν θεοῦ. Sensus est: *Dei amorem erga homines imitans.* Ms. βοήθειαν. Syrus et Armenius legisse videntur κατὰ θέλημα seu βούλημα, vertunt enim: *concordans cum voluntate Dei.*

2) Matth. 8, 17.

3) Cfr. I Cor. 3, 8.

4) Post μαθητὰς Syrus legisse videtur μόνον, quod ne Interpolator quidem agnoscit.

5) Adjectivum λοιμὸς saepius legitur apud LXX interpretes, et apud *S. Barnab.* c. 10.

6) Haec male vertit Syrus: *id quod acutum est et secat, lenitate mitiga.* Pro παροξυσμοὺς legisse videtur παράξυσμα.

7) Cfr. Matth. 10, 16. In Ms. legitur ὡς ἡ ὄφις et ὡς ἡ περιστερά. quod Nolte defendit. Editi: ὡσεί. Syrus hanc sententiam pluribus verbis explicat.

8) Uhlhornus (in *Niedner*, Zeitschr. f. d. hist Theol. 1851. p. 25) sensum obscuri hujus loci ita interpretatur: „*Du bestehst aus Leib und Seele und hast damit auch eine doppelte Reihe von Gaben empfangen, die du beide in deinem Amte anwenden*

[1] secundum consuetudinem Dei. [2] Cunctorum aegrotationes porta, sicut perfectus athleta. [3] Ubi plus laboris, ibi magnum lucrum.

II. *Continuatio adhortationum.*

Bonos discipulos [4] si amaveris, nullam inde mereris gratiam; potius [5] pestilentiores in mansuetudine subjice. Non omne vulnus eodem emplastro curatur. [6] Impetus febriles superfusionibus seda. [7] Prudens esto, sicut serpens, in omnibus, et simplex ut columba. [8] Idcirco corporalis es et spiritualis, ut, quae coram [9] te apparent, placide tractes; [10] invisibilia autem petas ut manifestentur tibi, ne tibi quidquam desit et omni dono abundes. Tempus expetit te, ut gubernator ventos, et ut tempestate jactatus [11] portum, ut cum tuis Deum assequaris. Sis sobrius ut Dei athleta; praemium propositum est immortalitas et vita aeterna, de qua et tibi persuasum est. In omnibus vicissim [12] recreeris me et vinculis meis, [13] quae dilexisti.

III. *Continuatio.*

[14] Qui videntur fide digni esse, et [15] aliena docent, te non perterrefaciant. Sta firmus ut [16] incus, quae percutitur. Magni athletae est, caedi et vincere. Maxime vero propter Deum

musst, damit du es ausübest mit leiblicher und geistiger Sorgfalt. Die irdischen Gaben die du hast (τὰ φαινόμενά sc. σου, e. g. eloquentia) *wende nun an, um besänftigend auf deine kranken Gemeindeglieder einzuwirken* (Ignatium pro τοῖς φαινομένοις κολακεύῃς αὐτοὺς posuisse τὰ φαινόμενα putat Uhlhornus); *was aber die unsichtbaren Dinge betrifft, so bitte, dass sie dir geoffenbart werden, und dass du an keiner leiblichen und geistigen Gabe Mangel leidest, sondern an Allem Ueberfluss habest.*"

9) Bunsenius cum Interpolatore legit σοι.

10) I. e. *arcana vitia quorundam.* Jun. *Arcana mysteria Dei*, aut: *quae in futuro evenient.* Smith.

11) Syrus vertit: *navem.*

12) Cfr. *Ignat.* ad Smyrn. c. 10. ad Ephes. c. 21. Syrus vertit: *sim loco animae tuae* = ἀντὶ ψυχῆς.

13) Forte = quae osculatus es.

14) Syrus legisse videtur: οἱ δοκοῦντές τι εἶναι. In hoc capite Ignatius episcopum verae doctrinae custodem demonstrat. Cfr. *Denzinger*, Tübinger Quartalschr. 1851. p. 396.

15) Cfr. I Tim. 1, 3. 6, 3.

16) Syrus, vocabulum ἄκμων male intelligens, exhibet: sta firmus ut *athleta*, qui percutitur.

λιστα δὲ ἕνεκεν Θεοῦ πάντα ὑπομένειν ὑμᾶς δεῖ, ἵνα καὶ αὐτὸς ἡμᾶς ὑπομείνῃ. Πλέον σπουδαῖος γίνου οὗ εἶ. [1] Τοὺς καιροὺς καταμάνθανε. Τὸν [2] ὑπὲρ καιρὸν προσδόκα, τὸν ἄχρονον, τὸν ἀόρατον, τὸν δι' ἡμᾶς ὁρατὸν, τὸν [3] ἀψηλάφητον, τὸν ἀπαθῆ, τὸν δι' ἡμᾶς παθητὸν, τὸν κατὰ πάντα τρόπον δι' ἡμᾶς ὑπομείναντα.

IV. *Continuatio.*

Χῆραι μὴ ἀμελείσθωσαν. [4] Μετὰ τὸν κύριον σὺ αὐτῶν φροντιστὴς ἔσο. Μηδὲν ἄνευ γνώμης σου γινέσθω, μηδὲ σὺ ἄνευ Θεοῦ [[5] γνώμης] τι πρᾶσσε· ὅπερ οὐδὲ πράσσεις, [6] εὐσταθής. [7] Πυκνότερον συναγωγαὶ γινέσθωσαν. Ἐξ ὀνόματος πάντας [8] ζήτει. [9] Δούλους καὶ δούλας μὴ ὑπερηφάνει· ἀλλὰ μηδὲ αὐτοὶ φυσιούσθωσαν, ἀλλ' εἰς δόξαν Θεοῦ πλέον δουλευέτωσαν, ἵνα κρείττονος ἐλευθερίας ἀπὸ Θεοῦ τύχωσιν. Μὴ ἐράτωσαν ἀπὸ τοῦ κοινοῦ ἐλευθεροῦσθαι, ἵνα μὴ δοῦλοι εὑρεθῶσιν ἐπιθυμίας.

V. *Quid conjuges, coelibes, sponsos moneat episcopus.*

[10] Τὰς κακοτεχνίας φεῦγε· μᾶλλον δὲ περὶ τούτων [11] ὁμιλίαν ποιοῦ. Ταῖς ἀδελφαῖς μου προσλάλει, ἀγαπᾶν τὸν κύριον, καὶ τοῖς συμβίοις ἀρκεῖσθαι σαρκὶ καὶ πνεύματι. Ὁμοίως καὶ τοῖς ἀδελφοῖς μου παράγγελλε ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀγαπᾶν τὰς συμβίους [12] ὡς ὁ κύριος τὴν ἐκκλησίαν. Εἴ τις δύναται ἐν ἁγνείᾳ μένειν εἰς τιμὴν τοῦ [13] κυρίου τῆς σαρκὸς,

1) *Τοὺς καιροὺς κ. τ. λ.* Haec usque ad finem capitis syriace citantur a Severo, patriarcha Antiocheno, apud *Curetonum* l. c. p. 28. Corp. Ign. p. 213 et 245.

2) Ita codex ms. divise ὑπὲρ καιρὸν, libri impressi composite ὑπέρκαιρον, alio prorsus sensu = *nimis maturus.* Jacobson.

3) Ignatius alludit ad I Joann. 1, 1.

4) Syrus habet: *propter* Dominum.

5) Adde γνώμης, quod habet Interpolator, quod legerunt Syrus et Armenius, quodque in citatione hujus loci (in homilia de unico utriusque testamenti legislatore, vulgo S. Chrysostomo tributa) reperitur. Nolte non addit γνώμης.

6) Syrus cum Interpolatore legit: ὅπερ οὐδὲ πράσσεις. Εὐστάθει. Vetus interpres latinus legit: ὅπερ σὺ δὲ πράσσεις, εὐσταθὲς ᾖ: vertens, *quod autem operaris, sit bene stabile.*

7) *Πυκνότερον* Pearsonius de confertis et plenis, non de crebris conventibus exponit. At cfr. *Ignat.* ad Ephes. c. 13. Jacobson.

8) I. e. universos nominatim ad congressus sacros convoca. Jacobson.

9) *Neander*, edit. II. T. I. p. 463.

omnia sustinere nos oportet, ut et ipse nos sustineat. Studiosior fias, quam es. [1] Tempora perpende. Eum, qui [2] ultra tempus est, exspecta, intemporalem, invisibilem, propter nos visibilem, [3] impalpabilem, impatibilem, propter nos patibilem, qui omni modo propter nos sustinuit.

IV. *Continuatio.*

Viduae ne negligantur. [4] Post Dominum tu earum curator sis. Nihil sine tua voluntate fiat, neque tu quidquam sine Dei [5] voluntate agas; quod nec facis, [6] quum sis constans. [7] Crebrius conventus fiant. Nominatim omnes [8] quaere. [9] Servos et ancillas ne contemnas; sed nec ipsi superbiant, verum ad gloriam Dei plus serviant, ut potiorem libertatem a Deo consequantur. Non desiderent, communibus sumptibus e servitute redimi, ne servi inveniantur cupiditatis.

V. *Quid conjuges, coelibes, sponsos moneat episcopus.*

[10] Malas artes fuge; magis autem de illis coram populo [11] loquere. Sororibus meis dicito, ut Dominum ament, et maritis contentae sint carne ac spiritu. Similiter et fratribus meis manda in nomine Jesu Christi, ut diligant conjuges suas [12] sicut Dominus ecclesiam. Si quis potest in castitate manere, ad honorem ejus, qui [13] Dominus est carnis, in humilitate

10) I. e. malas doctrinas, haereses, seu negotia quae Christianum non decent. Cfr. Ign. ad Philadelph. c. 6 et *Cureton*, Corp. Ign. p. 272. *Uhlhornus* l. c. p. 26 vertit: „*Die falschen Redekünste fliehe, vielmehr rede von solchen Dingen*" quae in sequentibus notantur, e. g. sororibus meis dicito etc.

11) I. e. *frequenter orationes coram populo de his malis doctrinis habeantur.* Olim cum Interpolatore legi: ὁμιλίαν μὴ ποιοῦ. Quum vero particula negativa non solum in codice Mediceo (textus graeci), sed etiam in veteribus versionibus latina et Syriaca non reperiatur, nunc eam omittendam putavi.

12) Ephes. 5, 25.

13) I. e. *ejus, qui corpora nostra resuscitat, et cujus membra corpora nostra sunt.* Cfr. I Cor. 6, 14. 15. Jacobson. Lectionem nostram defendit *Uhlhorn* l. c. p. 18. Alii reddunt: *ad honorem carnis dominicae.* Pari modo etiam Syrus et Armenius vertunt, ac si legissent: εἰς τιμὴν τῆς σαρκὸς τοῦ κυρίου. *Nolte* conjicit: εἰς τιμὴν τοῦ κυρίου, τῆς σαρκὸς ἐν ἀκαυχησίᾳ μενέτω.

ἐν ἀκαυχησίᾳ μενέτω. Ἐὰν καυχήσηται, ἀπώλετο· καὶ ἐὰν γνωσθῇ [1] πλέον τοῦ ἐπισκόπου, ἔφθαρται. [2] Πρέπει δὲ τοῖς γαμοῦσι καὶ ταῖς γαμουμέναις, μετὰ γνώμης τοῦ ἐπισκόπου τὴν ἕνωσιν ποιεῖσθαι, ἵνα ὁ γάμος ᾖ κατὰ Θεὸν, καὶ μὴ κατ᾽ ἐπιθυμίαν. [3] Πάντα εἰς τιμὴν Θεοῦ γινέσθω.

VI. *Officia gregis christiani.*

[4] Τῷ ἐπισκόπῳ προσέχετε, ἵνα καὶ ὁ Θεὸς ὑμῖν. [5] Ἀντίψυχον ἐγὼ τῶν ὑποτασσομένων τῷ ἐπισκόπῳ, πρεσβυτέροις, διακόνοις· καὶ μετ᾽ αὐτῶν μοι τὸ μέρος γένοιτο σχεῖν ἐν Θεῷ. Συγκοπιᾶτε ἀλλήλοις, συναθλεῖτε, συντρέχετε, συμπάσχετε, συγκοιμᾶσθε, συνεγείρεσθε, ὡς Θεοῦ οἰκονόμοι καὶ πάρεδροι καὶ ὑπηρέται. [6] Ἀρέσκετε ᾧ στρατεύεσθε, ἀφ᾽ οὗ καὶ τὰ ὀψώνια κομίζεσθε. Μήτις ὑμῶν [7] δεσέρτωρ εὑρεθῇ. Τὸ βάπτισμα ὑμῶν [8] μενέτω ὡς ὅπλα, ἡ πίστις ὡς περικεφαλαία, ἡ ἀγάπη ὡς δόρυ, ἡ ὑπομονὴ ὡς πανοπλία. Τὰ δεπόσιτα ὑμῶν τὰ ἔργα ὑμῶν, ἵνα τὰ ἄκκεπτα ὑμῶν ἄξια κομίσησθε. Μακροθυμήσατε οὖν μετ᾽ ἀλλήλων ἐν πραότητι, ὡς ὁ Θεὸς [[9] μεθ᾽] ὑμῶν. [10] Ὀναίμην ὑμῶν διὰ παντός.

VII. *Mittite legatum ad Antiochenos ob pacem restitutam.*

[11] Ἐπειδὴ ἡ ἐκκλησία ἡ ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Συρίας εἰρηνεύει, ὡς ἐδηλώθη μοι, διὰ τὴν προσευχὴν ὑμῶν, κἀγὼ εὐθυμότερος ἐγενόμην ἐν ἀμεριμνίᾳ Θεοῦ, ἐάν περ διὰ τοῦ παθεῖν Θεοῦ ἐπιτύχω, εἰς τὸ εὑρεθῆναί με ἐν τῇ [12] ἀναστάσει ὑμῶν [13] μαθητήν. [14] Πρέπει, Πολύκαρπε θεομακαριστότατε, συμβούλιον

1) Πλέον contra Bunsenium (qui ponit πλὴν) defendit *Uhlhorn*, l. c. p. 18.

2) Videatur *Neander*, l. c. p. 488.

3) Cfr. I Cor. 10, 31.

4) Quia epistola, ad episcopum Smyrnae destinata, ex more antiquo legenda etiam erat Smyrnensibus, ideo sanctissimus martyr intermiscet praecepta ad populum. Cotel.

5) Cfr. supra c. 2. ad Smyrn. c. 10. ad Ephes. c. 21.

6) Syrus et Armenius habent: *placete ei et militate pro eo, ut stipendia ab eo accipiatis.* Legisse videntur cum Interpolatore κομίσεσθε, et καὶ στρατεύεσθε.

7) Ignatius compluribus utitur vocabulis latinis, ex re militari desumtis, a Graecis quoque usu receptis: δεσέρτωρ, δεπόσιτα, ἄκκεπτα.

maneat. Si glorietur, periit; et si se [1] majorem episcopo censeat, interiit. [2] Decet vero, ut sponsi et sponsae de sententia episcopi conjugium faciant, ut nuptiae secundum Dominum sint, non secundum cupiditatem. [3] Omnia ad honorem Dei fiant.

VI. *Officia gregis christiani.*

[4] Episcopo attendite, ut et Deus vobis attendat. [5] Utinam ego vicissim recreare possim eos, qui subditi sunt episcopo, presbyteris, diaconis; et utinam mihi contingat, cum illis partem habere in Deo. Collaborate vobis mutuo; una certate, una currite, compatimini, una dormite, una exsurgite, ut Dei administratores, familiares et ministri. [6] Placete illi, cui militatis, a quo et stipendia fertis. Nemo vestrum [7] desertor inveniatur. Baptismus vester [8] maneat velut arma, fides ut galea, charitas ut hasta, patientia ut tota armatura. Deposita vestra sint opera vestra, ut accepta vestra digne reportetis. Longanimes igitur estote alter ad alterum in mansuetudine, ut et Deus [9] erga vos. [10] Utinam fruar vobis perpetuo.

VII. *Mittite legatum ad Antiochenos ob pacem restitutam.*

[11] Quia vero ecclesia, quae est Antiochiae in Syria, ut mihi relatum est, pace fruitur per preces vestras; et ego nunc tranquilliore animo sum in securitate Dei; si modo per passionem Deum assequar, ut in [12] resurrectione [13] discipulus vester inveniar. [14] Decet, Polycarpe, in Deo beatissime, concilium

8) *Μενέτω.* Hoc vocabulo utitur Ignatius, quia desertores arma abjiciebant. PEARS.

9) Legendum μεθ' ὑμῶν, ut apud Interpolatorem, apud Syrum et in Fragmentis Damascenicis Rupefucaldinis.

10) Cfr. *Ignat.* ad Ephes. c. 2. et supra c. 1. Not. 8.

11) E capite septimo Syrus nil nisi unicam sententiam: Χριστιανὸς ἑαυτοῦ ἐξουσίαν οὐκ ἔχει, ἀλλὰ Θεῷ σχολάζει mutuatus est. Cfr. *Baur*, die Ignat. Briefe 1848. p. 5 sqq. et *Uhlhorn*, l. c. p. 31. De legatis ad Antiochenos mittendis cfr. ad Smyrn. c. 11. ad Philad. c. 10.

12) Vet. Int. *in oratione.* Cotelerius ideo conjicit ἀναιτήσει.

13) Ita legit vetus Interpres. Ms. male παθητήν.

14) Haec refert S. Polycarpus in Ep. ad Phil. c. 13. PEARS.

ἀγαγεῖν θεοπρεπέστατον, καὶ χειροτονῆσαί τινα, ὃν ἀγαπητὸν λίαν ἔχετε καὶ ἄοκνον, ὃς δυνήσεται θεόδρομος καλεῖσθαι· τοῦτον καταξιῶσαι, ἵνα πορευθεὶς εἰς Συρίαν δοξάσῃ ὑμῶν τὴν ἄοκνον ἀγάπην εἰς δόξαν Χριστοῦ. [1] Χριστιανὸς ἑαυτοῦ ἐξουσίαν οὐκ ἔχει, ἀλλὰ Θεῷ [2] σχολάζει. Τοῦτο τὸ ἔργον Θεοῦ ἐστιν καὶ ὑμῶν, ὅταν [3] αὐτῷ ἀπαρτίσητε. Πιστεύω γὰρ [4] τῇ χάριτι, ὅτι ἕτοιμοί ἐστε εἰς εὐποιΐαν Θεῷ ἀνήκουσαν. Εἰδὼς οὖν ὑμῶν τὸ σύντονον τῆς ἀληθείας, δι' ὀλίγων ὑμᾶς γραμμάτων παρεκάλεσα.

VIII. *Et aliae ecclesiae legatos vel epistolas Antiochiam mittant. Salutationes.*

[5] Ἐπεὶ [6] πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις οὐκ ἠδυνήθην γράψαι, διὰ τὸ ἐξαίφνης πλεῖν με ἀπὸ Τρωάδος εἰς Νεάπολιν, ὡς τὸ [7] θέλημα προστάσσει· γράψεις ταῖς [8] ἔμπροσθεν ἐκκλησίαις, ὡς Θεοῦ γνώμην κεκτημένος, εἰς τὸ καὶ αὐτοὺς τὸ αὐτὸ ποιῆσαι, οἱ μὲν δυνάμενοι πεζοὺς πέμψαι, οἱ δὲ ἐπιστολὰς διὰ τῶν ὑπό σου πεμπομένων· ἵνα [9] δοξασθῇς ἐν αἰωνίῳ ἔργῳ, ὡς ἄξιος ὤν. Ἀσπάζομαι πάντας ἐξ ὀνόματος, καὶ τὴν τοῦ Ἐπιτρόπου σὺν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτῆς καὶ τῶν τέκνων. Ἀσπάζομαι Ἄτταλον τὸν ἀγαπητόν μου. Ἀσπάζομαι τὸν μέλλοντα καταξιοῦσθαι τοῦ εἰς Συρίαν πορεύεσθαι. Ἔσται ἡ χάρις μετ' αὐτοῦ διὰ παντὸς, καὶ τοῦ πέμποντος αὐτὸν Πολυκάρπου. Ἐῤῥῶσθαι ὑμᾶς διὰ παντὸς ἐν Θεῷ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ εὔχομαι, ἐν ᾧ

1) I. e. Christianus nihil pro se, sed omnia pro Deo agit. Cfr. *Denzinger*, die Aechtheit des bisher. Textes der Ignat. Briefe p. 46. 47.

2) Cfr. supra c. 1. n. 13.

3) Ita Ms., non αὐτό, uti in lib. impr. Jacobson.

4) Transpone verba: ὅτι τῇ χάριτι h. e. διὰ τῆς χάριτος. Smith.

5) Syrus ut e capite antecedenti ita etiam e capite octavo unicam tantum sententiam in versionem suam transtulit: ἀσπάζομαι τὸν μέλλοντα καταξιοῦσθαι τοῦ εἰς Συρίαν πορεύεσθαι. Quae Syrus addit: *loco mei*, *sicut praecepi tibi* in graeco non exstant, neque in codice Mediceo, neque apud Interpolatorem. Syrus haec e suis addidisse videtur. Capita VII et VIII adeo omni oppugnatione haereticorum, omnique muneris episcopalis commendatione carent, ut causa, quod falsarius haec adjecerit, detegi non possit. Maxima injuria Curetonus af-

cogere Deo decentissimum, et eligere aliquem, quem valde charum habeatis et impigrum, qui poterit divinus cursor appellari; illumque eo dignare honore, ut in Syriam profectus impigram charitatem vestram ad Dei gloriam celebret. [1] Christianus sui potestatem non habet, sed Deo [2] vacat. Hoc est opus Dei et vestrum, quando id [3] in illius honorem perfeceritis. Confido enim [4] gratiae, vos paratos esse ad opus hoc bonum, ad Deum pertinens. Quum itaque scirem vehemens vestrum erga veritatem studium, brevi epistola vos adhortatus sum.

VIII. *Et aliae ecclesiae legatos vel epistolas Antiochiam mittant. Salutationes.*

[5] Quum [6] omnibus ecclesiis scribere non potuerim, quod repente a Troade Neapolim, [7] jussu ita postulante, navigaverim; tu, qui sententiae Dei sis compos, scribes [8] vicinis (versus Orientem) ecclesiis, ut et ipsi idem faciant, qui possint, pedites mittant, alii vero epistolas per eos, qui a te mittentur; ut [9] glorificeris aeterno opere, quemadmodum dignus es. Saluto omnes nominatim, et Epitropi uxorem cum tota domo sua et liberis. Saluto Attalum mihi charum. Saluto eum, qui profectione in Syriam dignus habebitur. Gratia in perpetuum cum illo erit et cum mittente illum Polycarpo. Opto vos semper valere in Deo nostro Jesu Christo, per quem in unione cum

firmat, verba genuina, quae Syrus legerit, nec non narrationem Eusebii (*Ignatium beato Polycarpo ecclesiam Antiochenae commendasse* Hist. eccl. III, 36.) falsario ad conficienda capita VII et VIII ansam dedisse. Id nullo modo verisimile est. Curetonus denique et in eo erravit, quod capitibus VII et VIII *de electione novi episcopi* Antiochenorum verba fieri putet. Ignatius enim non de novo episcopo, sed de legatis, a *pluribus ecclesiis* Antiochiam mittendis loquitur.

6) Interpolator addit οὖν.

7) I. e. *mandatum imperatoris*, seu *militum*, *qui Ignatium ducebant*, seu *voluntas Dei.* Θέλημα absolute ponitur Ep. ad Smyrn. c. 11. Jacobson.

8) Cfr. *Uhlhorn*, l. c. p. 31. αἱ ἔμπροσθεν ἐκκλησίαι = *ecclesiae quae versus Orientem nobis seu vobis vicinae sunt.*

9) Ita legendum cum Nolteo. Ms. δοξασθῇτε αἰωνίῳ.

διαμείνητε ἐν ἑνότητι Θεοῦ καὶ [1] ἐπισκόπου. Ἀσπάζομαι [2] Ἄλκην, τὸ ποθητόν μου ὄνομα. Ἔῤῥωσθε ἐν κυρίῳ.

ΜΑΡΤΥΡΙΟΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΕΡΟΜΑΡΤΥΡΟΣ ΙΓΝΑΤΙΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΦΟΡΟΥ. [3]

I. *Ignatii cura pastoralis et martyrii desiderium.*

[4] Ἄρτι διαδεξαμένου τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν Τραϊανοῦ, Ἰγνάτιος, ὁ τοῦ ἀποστόλου Ἰωάννου μαθητὴς [5] καὶ ἀνὴρ ἐν τοῖς πᾶσιν ἀποστολικὸς, ἐκυβέρνα τὴν ἐκκλησίαν Ἀντιοχέων ἐπιμελῶς, τοὺς πάλαι χειμῶνας μόλις παραγαγὼν τῶν πολλῶν ἐπὶ Δομετιανοῦ διωγμῶν, καθάπερ κυβερνήτης ἀγαθὸς, τῷ οἴακι τῆς προσευχῆς καὶ τῆς νηστείας, καὶ τῇ συνεχείᾳ τῆς διδασκαλίας, τῷ τόνῳ τῷ [6] πνευματικῷ, πρὸς τὴν ζάλην τὴν ἀντικειμένην ἀντεῖχεν· δεδοικὼς, μή τινα τῶν ὀλιγοψύχων ἢ ἀκεραιοτέρων ἀποβάλῃ. Τοιγαροῦν ηὐφραίνετο μὲν ἐπὶ τῷ τῆς ἐκκλησίας ἀσαλεύτῳ, λωφήσαντος πρὸς ὀλίγον τοῦ διωγμοῦ· ἤσχαλλεν δὲ καθ' ἑαυτὸν, ὡς μήπω τῆς ὄντως εἰς Χριστὸν ἀγάπης ἐφαψάμενος, μηδὲ τῆς τελείας τοῦ μαθητοῦ τάξεως. Ἐνενόει γὰρ τὴν διὰ μαρτυρίου γινομένην ὁμολογίαν πλεῖον αὐτὸν προσοικειοῦσαν τῷ κυρίῳ. Ὅθεν ἔτεσιν ὀλίγοις ἔτι παραμένων τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ [7] λύχνου δίκην θεϊκοῦ τὴν ἑκάστου φωτίζων διάνοιαν διὰ τῆς τῶν [8] θείων γραφῶν ἐξηγήσεως, ἐπετύγχανεν τῶν κατ' εὐχήν.

1) Ita cum versione Armeniaca et codicibus Augustano et Leicestrensi (epistolae interpolatae) legendum est. Ms. ἐπισκοπῇ.

2) Cfr. *Ignat.* ad Smyrn. c. 13.

3) Syriacam versionem capitum hujus martyrii I—IV incl. *Curetonus* e codice msc. Musei Londinensis typis vulgavit. (Corpus Ignat. p. 222 sqq.) Codex hic, paucos ante annos e bibliotheca *Claudii Jacobi Rich,* legati britannici in urbe Bagdad, Londinum delatus, etiam fragmentum epistolae S. Ignatii ad Romanos continet. Versio autem martyrii Syriaca non ubique ad verbum textui graeco codicis Colbertini respondet, quum Syrus nonnunquam graeca male intellexerit, saepissime autem paraphrasi sit usus. Ceterum omnes variae

Deo et [1] episcopo permaneatis. Saluto [2] Alcen, desiderabile mihi nomen. Valete in Domino.

MARTYRIUM SANCTI HIEROMARTYRIS IGNATII THEOPHORI. [3]

I. *Ignatii cura pastoralis et martyrii desiderium.*

Cum non ita [4] pridem imperium Romanorum excepisset Trajanus, Ignatius, Apostoli Joannis discipulus [5] et vir in omnibus apostolicus, ecclesiam Antiochenorum summa cura regebat, cum veteres procellas multarum sub Domitiano persecutionum aegre praeteriisset; quippe qui instar boni gubernatoris gubernaculo precum ac jejunii, et assiduitate docendi, et perpetua contentione [6] spiritus, tempestati contrariae restitit; veritus, ne quem timidiorum aut simpliciorum amitteret. Quamobrem gaudebat quidem ecclesiae tranquillitate, quiescente ad breve tempus persecutione; dolebat autem animo, quod nondum veram erga Christum charitatem, neque perfectum discipuli ordinem esset assecutus. Reputabat enim animo, confessione, quae per martyrium fit, fore, ut ipse similior fieret Christo. Unde paucis annis adhuc in ecclesia moratus, et divinae instar [7] lucernae intellectum cujusque interpretatione [8] divinarum scripturarum illustrans, votorum suorum compos factus est.

lectiones, inde ortae, nullius sunt ponderis. Cfr. *Petermann*, Ignatii epistolae etc. p. 449 sqq.

4) I. e. A. 98. p. Ch. n.

5) Ita cum veteri Interprete latino legendum putant Smithius et Nolte. Ms. παθητὴς, ἀνὴρ ἦν τοῖς πάσιν ἀποστολικὸς καὶ ἐκυβέρνα.

6) Ms. τῷ πνεύματι, male. Legendem aut τοῦ πνεύματος, aut τῷ πνευματικῷ. Posterior emendatio praeferenda est; nam uterque vetus Interpres latinus habet: *spirituali*. Clerico placet τῷ ἐντόνῳ πνεύματι, *firmo et constanti;* Smithio πόνῳ πνευματικῷ. JACOBSON.

7) Cfr. Joh. 5, 35.

8) Neuter Interpres latinus θείων agnoscit. JACOBSON.

II. *Ignatius a Trajano condemnatur.*

Τραϊανοῦ γὰρ μετὰ ταῦτα [1] ἐννάτῳ ἔτει τῆς αὐτοῦ βασιλείας, ἐπαρθέντος ἐπὶ τῇ νίκῃ τῇ κατὰ Σκυθῶν καὶ Δακῶν καὶ ἑτέρων πολλῶν ἐθνῶν, καὶ νομίσαντος ἔτι λείπειν αὐτῷ πρὸς πᾶσαν ὑποταγὴν τὸ τῶν χριστιανῶν θεοσεβὲς σύστημα, καὶ εἰ μὴ τὴν τῶν δαιμόνων [2] ἕλοιντο λατρείαν μετὰ πάντων ὑπεισιέναι τῶν ἐθνῶν, διωγμὸν ὑπομένειν ἀπειλήσαντος, [3] πάντας τοὺς εὐσεβῶς ζῶντας ἢ θύειν ἢ τελευτᾶν κατηνάγκαζεν. Τότε τοίνυν φοβηθεὶς ὑπὲρ τῆς Ἀντιοχέων ἐκκλησίας ὁ γενναῖος τοῦ Χριστοῦ στρατιώτης, [4] ἑκουσίως ἤγετο πρὸς Τραϊανὸν, διάγοντα μὲν κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν, σπουδάζοντα δὲ ἐπὶ Ἀρμενίαν καὶ Πάρθους. Ὡς δὲ κατὰ πρόσωπον ἔστη Τραϊανοῦ τοῦ βασιλέως· „τίς εἶ, κακόδαιμον, τὰς ἡμετέρας σπουδάζων διατάξεις ὑπερβαίνειν, μετὰ [5] τὸ καὶ ἑτέρους ἀναπείθειν, ἵνα κακῶς ἀπολῶνται;" Ἰγνάτιος εἶπεν· „οὐδεὶς Θεοφόρον ἀποκαλεῖ κακοδαίμονα· ἀφεστήκασι γὰρ ἀπὸ τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ τὰ δαιμόνια. Εἰ δὲ, ὅτι τούτοις ἐπαχθής εἰμι, [6] [καὶ] κακόν με πρὸς τοὺς δαίμονας ἀποκαλεῖς, συνομολογῶ. Χριστὸν γὰρ ἔχων ἐπουράνιον βασιλέα, τὰς τούτων καταλύω ἐπιβουλάς." Τραϊανὸς εἶπεν· „καὶ τίς ἐστιν Θεοφόρος;" Ἰγνάτιος ἀπεκρίνατο· „ὁ Χριστὸν ἔχων ἐν στέρνοις." Τραϊανὸς εἶπεν· „ἡμεῖς οὖν σοι δοκοῦμεν κατὰ νοῦν μὴ ἔχειν Θεοὺς, οἷς καὶ χρώμεθα συμμάχοις πρὸς τοὺς πολεμίους;" Ἰγνάτιος εἶπεν· „τὰ δαιμόνια τῶν ἐθνῶν Θεοὺς προσαγορεύεις πλανώμενος· εἷς γάρ ἐστιν Θεὸς, ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς· καὶ εἷς Χριστὸς Ἰησοῦς, ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὁ μονογενὴς, οὗ τῆς βασιλείας ὀναίμην." Τραϊανὸς εἶπεν· „τὸν σταυρωθέντα λέγεις ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου;" Ἰγνάτιος εἶπεν· „τὸν ἀνασταυρώσαντα τὴν ἐμὴν ἁμαρτίαν μετὰ τοῦ ταύτης εὑρετοῦ, καὶ πᾶσαν καταδικάσαντα δαιμονικὴν πλάνην καὶ κακίαν ὑπὸ τοὺς πόδας τῶν αὐτὸν ἐν καρδίᾳ φορούντων." Τραϊανὸς εἶπεν· „σὺ οὖν ἐν ἑαυτῷ φέρεις τὸν σταυρωθέντα;" Ἰγνάτιος εἶπεν·

1) I. e. A. 107 p. Ch. Vet. Interpres habet: *anno quarto*. Grabius corrigit δεκάτῳ ἐννάτῳ ἔτει, i. e. A. 116.

2) Ita *Nolte* l. c. p. 235. propter nomen πληθυντικὸν Christianorum coetus (σύστημα Χριστιανῶν). Ms. ἕλοιτο. Sy-

II. *Ignatius a Trajano condemnatur.*

Posthaec enim Trajanus, [1] nono imperii sui anno, victoria de Scythis et Dacis aliisque multis gentibus reportata elatus, ad subjectionem omnium sibi adhuc pium Christianorum coetum deesse ratus, persecutionemque, nisi daemonum cultum cum omnibus gentibus [2] amplecterentur, minatus, [3] omnes religiose viventes aut sacrificare aut mori cogebat. Tum vero pro Antiochena ecclesia pertimescens generosus Christi miles [4] sponte ductus est ad Trajanum, qui eo tempore Antiochiae quidem morabatur, sed contra Armeniam et Parthos ire festinabat. Ut vero in conspectu Trajani imperatoris stetit: *quis es,* inquit, *o cacodaemon, qui nostra mandata transgredi eniteris,* [5] *simulque aliis suades, ut male pereant.* Ignatius respondit: *nemo Theophorum vocat cacodaemonem; abscesserunt enim daemonia a servis Dei. Sin vero, quia iis infestus sum, me* [6] *etiam malum in daemonas vocas, assentior. Cum enim habeam Christum coelestem regem, insidias illorum dissolvo.* At Trajanus, *quis est,* ait, *Theophorus?* Ignatius respondit: *is, qui habet Christum in pectore.* Tum Trajanus, *annon videmur tibi,* inquit, *et nos in animo gestare Deos nostros, quibus adversus hostes adjutoribus utimur?* Ignatius respondit: *daemonia gentium errans vocas Deos; est enim unus Deus, qui coelum et terram et mare et omnia, quae sunt in iis, fecit; et unus Christus Jesus, filius Dei unigenitus, cujus regno utinam fruar!* Trajanus dixit: *illum dicis, qui sub Pontio Pilato crucifixus est?* Ignatius respondit: *eum, qui in crucem sustulit peccatum meum cum ejus inventore, et omnem errorem daemoniacum, omnemque malitiam damnans subjecit pedibus eorum, qui ipsum in corde gerunt.* At Trajanus, *ergo,* ait, *geris in te crucifixum.* Ignatius

rus: *ut daemones colerent.* *Petermann*, Ignat. Epist. p. 453 sq.

3) Ὁ φόβος ante πάντας in Msto male additum assumentum est, quod neuter vetus Int. latinus in Codice suo legebat. Jacobson.

4) Ignatius sponte se contulit ad Trajanum, ut eum placaret expositione doctrinae christianae, aut, si minus eum placare posset, totam iram ejus ipse exciperet, ecclesiamque Antiochenam sic metu liberaret. Clericus.

5) Melius τοῦ. Smith.

6) Καὶ abundat. Smith.

„ναί· γέγραπται γάρ· [1] ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω.“ Τραϊανὸς ἀπεφήνατο· „Ἰγνάτιον προσετάξαμεν, τὸν ἐν ἑαυτῷ λέγοντα περιφέρειν τὸν ἐσταυρωμένον, δέσμιον ὑπὸ στρατιωτῶν γενόμενον ἄγεσθαι παρὰ τὴν μεγάλην Ῥώμην, [2] βρῶμα γενησόμενον θηρίων εἰς τέρψιν τοῦ δήμου.“ Ταύτης ὁ ἅγιος μάρτυς ἐπακούσας τῆς ἀποφάσεως, μετὰ χαρᾶς ἐβόησεν· „εὐχαριστῶ σοι, δέσποτα, ὅτι με τελείᾳ τῇ πρός σε ἀγάπῃ τιμῆσαι κατηξίωσας, τῷ ἀποστόλῳ σου Παύλῳ δεσμοῖς συνδήσας σιδηροῖς.“ Ταῦτα εἰπὼν, καὶ μετ' εὐφροσύνης περιθέμενος τὰ δεσμὰ, ἐπευξάμενος πρότερον τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ ταύτην παραθέμενος μετὰ δακρύων τῷ κυρίῳ, ὥσπερ κριὸς ἐπίσημος, ἀγέλης καλῆς ἡγούμενος, ὑπὸ θηριώδους στρατιωτικῆς δεινότητος συνηρπάζετο, θηρίοις αἱμοβόροις ἐπὶ τὴν Ῥώμην ἀπαχθησόμενος πρὸς βοράν.

III. *Ignatius Smyrnam navigat.*

*Μ*ετὰ πολλῆς τοίνυν προθυμίας καὶ χαρᾶς, ἐπιθυμίᾳ τοῦ πάθους κατελθὼν ἀπὸ Ἀντιοχείας εἰς τὴν Σελεύκειαν, ἐκεῖθεν εἴχετο τοῦ πλοός· καὶ προσχὼν μετὰ πολὺν [3] κάματον τῇ Σμυρναίων πόλει, σὺν πολλῇ χαρᾷ καταβὰς τῆς νηὸς, ἔσπευδε τὸν ἅγιον Πολύκαρπον, τὸν Σμυρναίων ἐπίσκοπον, τὸν συνακροατὴν, θεάσασθαι· ἐγεγόνεισαν γὰρ πάλαι μαθηταὶ τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Ἰωάννου· παρ' ᾧ καταχθεὶς, καὶ πνευματικῶν αὐτῷ κοινωνήσας χαρισμάτων, καὶ τοῖς δεσμοῖς ἐγκαυχώμενος, παρεκάλει [4] συναθλεῖν τῇ αὐτοῦ προθέσει, μάλιστα μὲν κοινῇ πᾶσαν ἐκκλησίαν (ἐδεξιοῦντο γὰρ τὸν ἅγιον διὰ τῶν ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων καὶ διακόνων αἱ τῆς Ἀσίας πόλεις καὶ ἐκκλησίαι, πάντων ἐπειγομένων πρὸς αὐτὸν, εἴ πως [5] μέρος χαρίσματος λάβωσι πνευματικοῦ)· ἐξαιρέτως δὲ τὸν ἅγιον Πολύκαρπον, ἵνα, διὰ τῶν θηρίων θᾶττον ἀφανὴς τῷ κόσμῳ γενόμενος, ἐμφανισθῇ τῷ προσώπῳ τοῦ Χριστοῦ.

IV. *Ignatius scribit ecclesiis, praesertim Romanae.*

*Κ*αὶ ταῦτα οὕτως ἔλεγεν, καὶ οὕτως διεμαρτύρατο, τοσοῦ-

1) Levit. 26, 12. II Cor. 6, 16.
2) Cfr. Ign. ad Rom. c. 6.
3) Cfr. Ign. ad Rom. c. 5.
4) I. e. precibus a Deo petere, ut

respondit: *imo; scriptum enim est:* [1] *habitabo et ambulabo inter eos.* Trajanus sententiam tulit: *Ignatium, qui in se ipso circumferre crucifixum contendit, jussimus in vincula a militibus conjectum abduci Romam magnam, ut sit* [2] *pastus ferarum ad delectationem populi.* Sententiam hanc cum sanctus Martyr audisset, pro gaudio exclamavit: *gratias tibi ago, Domine, quia me perfecta erga te charitate honorare dignatus es, qui me cum Apostolo tuo Paulo in ferrea vincula conjeceris.* Haec cum dixisset, et hilari animo vincula suscepisset, cumque prius orasset pro ecclesia, et eam cum lacrimis Domino commendasset, instar arietis insignis, qui egregium gregem ducit, ferina et militari acerbitate correptus est, abducendus Romam ad pastum cruentarum ferarum.

III. *Ignatius Smyrnam navigat.*

Cum multa ergo alacritate et laetitia, patiendi cupiditate, Antiochia Seleuciam descendit, et illinc navi vectus est; quumque [3] post multos labores ad Smyrnensium urbem adpulisset, multa cum laetitia e navi descendit, ac sanctum Polycarpum, Smyrnensium episcopum, quondam condiscipulum suum, videre festinavit. Fuerant enim olim sancti apostoli Joannis discipuli. Apud quem diversatus, cum eum spiritualium charismatum participem fecisset, suis etiam vinculis esset gloriatus, orabat eum, ut vellet propositum ipsius [4] adjuvare; et maxime quidem hoc rogabat totam ecclesiam (exceperant enim sanctum illum virum civitates atque ecclesiae Asiae per episcopos et presbyteros et diaconos, cum omnes ad eum festinarent, si forte [5] partem charismatis spiritualis ab eo acciperent); ac prae ceteris sanctum Polycarpum, ut citius per feras, inconspicuus in mundo factus, coram Christo compareret.

IV. *Ignatius scribit ecclesiis, praesertim Romanae.*

Atque haec sic dicebat et sic contestabatur, usque adeo

Ignatium gloria martyrii donaret, eique constantiam praeberet. Clericus.

5) Cfr. Rom. 1, 11.

τον ἐπεκτείνων τὴν πρὸς Χριστὸν ἀγάπην, ὡς οὐρανοῦ [1] μέλλων ἐπιλαμβάνεσθαι διὰ τῆς καλῆς ὁμολογίας καὶ τῆς τῶν συνευχομένων ὑπὲρ τῆς ἀθλήσεως σπουδῆς, ἀποδοῦναι δὲ τὸν μισθὸν ταῖς ἐκκλησίαις ταῖς ὑπαντησάσαις αὐτῷ διὰ τῶν ἡγουμένων, γραμμάτων [2] εὐχαριστῶν ἐκπεμφθέντων πρὸς αὐτὰς, πνευματικὴν μετ᾽ εὐχῆς καὶ παραινέσεως [3] ἀποσταζόντων χάριν. Τοιγαροῦν τοὺς πάντας ὁρῶν εὐνοϊκῶς διακειμένους περὶ αὐτὸν, φοβηθεὶς, μή ποτε ἡ τῆς ἀδελφότητος στοργὴ τὴν πρὸς κύριον αὐτοῦ σπουδὴν ἐκκόψῃ, καλῆς ἀνεῳχθείσης αὐτῷ θύρας τοῦ μαρτυρίου, οἵα πρὸς τὴν ἐκκλησίαν ἐπιστέλλει Ῥωμαίων, ὑποτέτακται.

Legitur hic Epistola S. Ignatii ad Romanos. Vide supra p. 196 sqq.

V. *Ignatius a Smyrna Romam ducitur.*

[4] Καταρτίσας τοίνυν, ὡς ἠβούλετο, τοὺς ἐν Ῥώμῃ τῶν ἀδελφῶν ἄκοντας διὰ τῆς ἐπιστολῆς, οὕτως ἀναχθεὶς ἀπὸ τῆς Σμύρνης (κατεπείγετο γὰρ ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ὁ [5] Χριστοφόρος φθάσαι τὰς [6] φιλοτιμίας ἐν τῇ μεγάλῃ Ῥώμῃ, ἵνα ἐπ᾽ ὄψεσι τοῦ δήμου Ῥωμαίων θηρσὶν ἀγρίοις παραδοθεὶς, τοῦ στεφάνου τῆς ἀθλήσεως ἐπιτύχῃ) πρόσεσχε τῇ Τρωάδι. [7] Εἶτα ἐκεῖθεν καταχθεὶς ἐπὶ τὴν Νεάπολιν, διὰ Φιλίππων παρώδευεν Μακεδονίαν, πέρα [8] καὶ τὴν Ἤπειρον, [9] τὴν πρὸς Ἐπίδαμνον. [10] Ἐν τοῖς παραθαλαττίοις νηὸς ἐπιτυχὼν, ἔπλει τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος, κἀκεῖθεν ἐπιβὰς τοῦ Τυῤῥηνικοῦ, καὶ παραμείβων νήσους τε καὶ πόλεις, ὑποδειχθέντων τῷ ἁγίῳ Ποτιόλων, αὐ-

1) Ita Toupius et Jacobsonus. Ms. μέλλειν.

2) Lege εὐχαριστικῶν. GRAB., εὐχαρίτων. TOUP.

3) Similem fere locutionem habes in Ep. ad Magn. c. 14. δροσισθῆναι.

4) I. e. *componere animos aliter sentientium, eosque ad id probandum, quod ipse cupiebat, adducere.* CLER.

5) Cfr. Ign. ad Eph. c. 9.

6) I. e. ludi, magno sumtu a candidatis magistratuum exhiberi soliti. SMITH.

7) Ignatius via Egnatia, Thessalonicam cum Dyrrachio (= Epidamno) et Apollonia jungenti usus est. Cfr. *Tafel*, Epistola gratulatoria ad universitatem Gotting. Dissert. I. de via Egnatia. 1837. pp. 3. 15, et Dissert. II. de via Egnatia. Tubing. 1841. p. 16 sqq. Cfr. Proleg. p. L. not. 1.

8) Ms. habet περὶ καὶ τὴν Ἤπει-

extendens amorem in Christum, ut per pulchram confessionem et studium eorum, qui pro ejus certamine simul Deum orabant, coelum [1] esset accepturus, utque ecclesiis, quae ipsi per rectores suos occurrerant, mercedem redderet, [2] gratias agens literis ad eas missis, e quibus gratia spiritualis cum votis et adhortationibus [3] stillabat. Quum ergo omnes erga se benevole affectos cerneret, veritus est, ne fratrum charitas studium eundi ad Deum incideret, dum pulchra ipsi esset aperta martyrii janua. Quae ad ecclesiam Romanorum scripsit, subjecta sunt.

Legitur hic Epistola S. Ignatii ad Romanos. Vide supra p. 196 *sqq.*

V. *Ignatius a Smyrna Romam ducitur.*

Postquam ergo, ut volebat, epistola sua repugnantes fratres Romanos [4] composuisset, a Smyrna solvens (urgebatur enim a militibus [5] Christophorus, ut ad [6] publica spectacula magnae Romae properaret, quo prae oculis populi Romani feris bestiis traditus coronam certaminis consequeretur) adpulit Troadem. [7] Deinde illinc Neapolin ductus, per Philippos peragravit Macedoniam [8] et ultra etiam eam Epiri partem, [9] quae ad Epidamnum sita est, [10] in maritimis locis navi inventa, per Adriaticum mare navigavit; inde Tyrrhenum ingressus, insulas et civitates transiit; ostensisque sancto viro Puteolis, ipse quidem egredi

ρον κ. τ. λ. Nos minima mutatione legimus πέρα, nam πέρα (Adverb.) = *ultra, darüber hinaus.* In prioribus editionibus alios sequentes scripsimus: καὶ περὶ τὴν Ἤπειρον .... ἔπλει τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος, i. e. *et ad eam Epiri partem, quae ad Epidamnum est ... per Adriaticum mare navigavit.* Sed revera Ignatius non per Adriaticum mare Epidamnum (Epirum), sed ab Epidamno ad Adriaticum mare pervenit. *Uhlhornus* (in *Niedner*, Zeitschrift für histor. Theol. 1851. p. 268) pro περὶ legendum putavit πεζῇ, quia vetus versio latina ab Usserio edita habet: *pertransivit Macedoniam pedes, et terram* (ἤπειρον), *quae ad Epidamnium.* Lectionem Msti defendit Dr. *Nolte* (in *Scheiner*, Zeitschrift für kathol. Theol. Wien 1854. p. 235).

9) I. e. Epirus nova (septentrionalis), seu Illyris graeca, distinguenda ab Epiro vetere (meridionali).

10) I. e. vel Epidamni vel Apolloniae; ex utraque urbe via Egnatia initium cepit. Cfr. *Tafel*, l. c. Dissert. I. p. 2 et 3.

τὸς μὲν ἐξελθεῖν ἔσπευδεν, κατ' ἴχνος βαδίζειν ἐθέλων τοῦ [1] ἀποστόλου Παύλου. Ὡς δὲ ἐπιπεσὸν βίαιον πνεῦμα οὐ συνεχώρει, τῆς νηὸς ἐκ πρύμνης ἐπειγομένης, μακαρίσας τὴν ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ τῶν ἀδελφῶν ἀγάπην, οὕτω παρέπλει. Τοιγαροῦν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ καὶ νυκτὶ τῇ αὐτῇ οὐρίοις ἀνέμοις προσχρησάμενοι, ἡμεῖς μὲν ἄκοντες ἀπηγόμεθα, στένοντες ἐπὶ τῷ ἀφ' ἡμῶν μέλλοντι χωρισμῷ τοῦ δικαίου γίνεσθαι. Τῷ δὲ κατ' εὐχὴν ἀπέβαινεν σπεύδοντι θᾶττον ἀναχωρῆσαι τοῦ κόσμου, ἵνα φθάσῃ πρὸς ὃν ἠγάπησεν κύριον. Καταπλεύσας γοῦν εἰς τοὺς λιμένας Ῥωμαίων, μελλούσης λήγειν τῆς ἀκαθάρτου φιλοτιμίας, οἱ μὲν στρατιῶται ὑπὲρ τῆς βραδυτῆτος ἤσχαλλον, ὁ δὲ ἐπίσκοπος χαίρων κατεπείγουσιν ὑπήκουσεν.

VI. *Ignatius Romae a bestiis devoratur.*

Ἐκεῖθεν οὖν ἐώσθησαν ἀπὸ τοῦ καλουμένου [2] Πόρτου (διεπεφήμιστο γὰρ ἤδη τὰ κατὰ τὸν ἅγιον μάρτυρα)· [3] συναντῶμεν τοῖς ἀδελφοῖς φόβῳ καὶ χαρᾷ πεπληρωμένοις, χαίρουσιν μὲν ἐφ' οἷς ἠξιῶντο τῆς τοῦ Θεοφόρου συντυχίας, φοβουμένοις δὲ, διότι περ ἐπὶ θάνατον ὁ τοιοῦτος ἤγετο. Τισὶ δὲ καὶ παρήγγελλεν ἡσυχάζειν, ζέουσι καὶ λέγουσι καταπαύειν τὸν δῆμον πρὸς τὸ μὴ ἐπιζητεῖν ἀπολέσθαι τὸν δίκαιον· ὃς εὐθὺς γνοὺς τῷ πνεύματι, καὶ πάντας ἀσπασάμενος, αἰτήσας τε παρ' αὐτῶν τὴν ἀληθινὴν ἀγάπην, πλείονά τε τῶν ἐν τῇ [4] ἐπιστολῇ διαλεχθεὶς, καὶ πείσας μὴ φθονῆσαι τῷ σπεύδοντι πρὸς τὸν κύριον, οὕτω μετὰ γονυκλισίας πάντων τῶν ἀδελφῶν, παρακαλέσας τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ τῶν ἐκκλησιῶν, ὑπὲρ τῆς τοῦ διωγμοῦ καταπαύσεως, ὑπὲρ τῆς τῶν ἀδελφῶν εἰς ἀλλήλους ἀγάπης, ἀπήχθη μετὰ σπουδῆς εἰς τὸ ἀμφιθέατρον. Εἶτα εὐθὺς ἐμβληθεὶς κατὰ τὸ [5] πάλαι πρόσταγμα τοῦ Καίσαρος, μελλουσῶν καταπαύειν τῶν φιλοτιμιῶν (ἦν γὰρ ἐπιφανὴς, ὡς ἐδόκουν, ἡ λεγομένη τῇ Ῥωμαϊκῇ φωνῇ [6] τρισκαιδεκάτη, καθ' ἣν σπουδαίως συνήεσαν), οὕτως θηρσὶν ὠμοῖς παρὰ τῷ [7] ναῷ

1) Cfr. Act. 28, 13. 14.

2) Hodie *Il Porto* prope Ostiam.

3) Ita monente Smithio restituit Jacobsonus e Codice Parisiensi pro vulgata lectione *σὺν αὐτῷ μέν*.

4) Sc. in epistola sua ad Romanos.

5) Sic loquitur Martyrii scriptor,

cupiebat, cum vellet per vestigia [1] Pauli Apostoli incedere. Cum vero irruens ventus vehementior id non pateretur, nave a puppi impulsa, beatam praedicavit charitatem fratrum illius loci, et sic praeternavigavit. Igitur uno die et nocte eadem secundis ventis usi abducebamur, nos quidem inviti, gementes ob separationem justi illius a nobis mox futuram. At ei ex voto res contingebat, festinanti e mundo discedere. Quare cum navigando pervenisset in portus Romanorum, finisque immundi spectaculi immineret, milites tarditatem aegre ferebant; at episcopus gaudens urgentibus parebat.

VI. *Ignatius Romae a bestiis devoratur.*

Illinc ergo abierunt ab eo, qui dicitur [2] Portus (jam vero sparsa erat sancti martyris fama); [3] obviamus fratribus metu et gaudio repletis, gaudentibus quidem, quod congressu Theophori Deus ipsos esset dignatus, timentibus autem, quod talis vir ad mortem duceretur. Quosdam etiam monuit, ut quiescerent, qui fervebant aiebantque, se populum esse sedaturos, ne virum justum ad necem quaereret. Qui cum confestim rem spiritu cognovisset et omnes salutasset, et ab iis verum amorem pluribus verbis, quam in [4] epistola, petiisset, iisque persuasisset, ne sibi inviderent ad Dominum festinanti, nunc, postquam cuncti fratres genua flexissent, ipseque filium Dei pro ecclesiis et pro cessatione persecutionis et pro mutuo fratrum inter se amore precatus esset, abductus est confestim in amphitheatrum. Dein illico in id immissus ex mandato Caesaris [5] pridem dato, fine spectaculorum imminente (erat enim solemnis, ut putabant, dies, qui dicitur romana lingua [6] tertius decimus, quo studiose convenerant), sic crudelibus feris juxta [7] templum est objectus, ut

quia ante aliquot menses sententiam pronuntiarat Trajanus. Clericus.

6) Sc. ante Calendas Januarias, ut ex cap. VII apparet: ἐγένετο δὲ ταῦτα τῇ πρὸ δεκατριῶν Καλανδῶν Ἰανουαρίων. Die illo celebrabantur binis diebus *Sigillaria*, adjecta *Saturnalibus*.

7) Erat Amphitheatrum aut Jovi Latiari, aut Stygio, et Dianae sacrum, quamobrem mirum non est, hic templi mentionem fieri. Clericus. Vetus Interpres non legit τῷ ναῷ, habet enim: *ab impiis*, fortasse legens: παρὰ τῶν ἀνοσίων sive ἀνόμων. Smith.

παρεβάλλετο, ὡς παρ' αὐτὰ τοῦ ἁγίου μάρτυρος Ἰγνατίου πληροῦσθαι τὴν [1] ἐπιθυμίαν, κατὰ τὸ γεγραμμένον· [2] „ἐπιθυμία δικαίου δεκτή·" ἵνα μηδενὶ τῶν ἀδελφῶν ἐπαχθὴς διὰ τῆς συλλογῆς τοῦ λειψάνου γένηται, καθὼς φθάσας ἐν τῇ ἐπιστολῇ τὴν ἰδίαν ἐπεθύμει γενέσθαι τελείωσιν. Μόνα γὰρ τὰ τραχύτερα τῶν ἁγίων αὐτοῦ λειψάνων περιελείφθη, ἅτινα εἰς τὴν Ἀντιόχειαν ἀπεκομίσθη, καὶ ἐν [3] λίνῳ κατετέθη, θησαυρὸς ἀτίμητος, ὑπὸ τῆς ἐν τῷ μάρτυρι χάριτος τῇ ἁγίᾳ ἐκκλησίᾳ καταλειφθέντα [4].

VII. *Ignatius mortuus adparet dormientibus.*

Ἐγένετο δὲ ταῦτα τῇ πρὸ δεκατριῶν καλανδῶν Ἰανουαρίων, τουτέστιν Δεκεμβρίῳ εἰκάδι, ὑπατευόντων παρὰ Ῥωμαίοις Σύρα καὶ Σενεκίου τὸ [5] δεύτερον. Τούτων αὐτόπται γενόμενοι, μετὰ δακρύων κατ' οἶκόν τε παννυχίσαντες, καὶ πολλὰ μετὰ γονυκλισίας καὶ δεήσεως παρακαλέσαντες τὸν κύριον [6] πληροφορῆσαι τοὺς ἀσθενεῖς ἡμᾶς ἐπὶ τοῖς προγεγονόσιν, μικρὸν ἀφυπνώσαντες, οἱ μὲν ἐξαίφνης ἐπιστάντα καὶ περιπτυσσόμενον ἡμᾶς ἐβλέπομεν, οἱ δὲ πάλιν ἐπευχόμενον ἡμῖν ἑωρῶμεν τὸν μακάριον Ἰγνάτιον, ἄλλοι δὲ σταζόμενον ὑφ' ἱδρῶτος ὡς ἐκ καμάτου πολλοῦ παραγενόμενον, καὶ παρεστῶτα τῷ κυρίῳ. Μετὰ πολλῆς τοίνυν χαρᾶς ταῦτα ἰδόντες, καὶ συμβαλόντες τὰς ὄψεις τῶν ὀνειράτων, ὑμνήσαντες τὸν Θεὸν, τὸν δοτῆρα τῶν ἀγαθῶν, καὶ μακαρίσαντες τὸν ἅγιον, ἐφανερώσαμεν ὑμῖν καὶ τὴν ἡμέραν καὶ τὸν χρόνον, ἵνα κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ μαρτυρίου [7] συναγόμενοι, κοινωνῶμεν τῷ ἀθλητῇ καὶ γενναίῳ μάρτυρι Χριστοῦ, καταπατήσαντι τὸν διάβολον, καὶ τὸν τῆς φιλοχρίστου αὐτοῦ ἐπιθυμίας τελειώσαντι δρόμον, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ πατρὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ ἁγίῳ πνεύματι εἰς αἰῶνας. Ἀμήν.

1) Vide Ign. ad Rom. c. 4.

2) Prov. 10, 24.

3) Vetus versio lat. habet: *et in capsa reposita;* ideo Dr. Nolte pro λίνῳ legendum putat λίκνῳ = *in sporta.*

4) Reliquias S. Ignatii ab urbe Roma relatas omnes ex ordine civitates susceperunt et humeris gestaverunt. Praeterea Chrysostomi adhuc temporibus reliquiae S. Ignatii magnopere Antiochiae colebantur. Cfr. *Chrysost.* orat. in S. Ignat. c. 5. Opp. T. II. p. 660. ed. Montf.

5) Nota haec chronologica absque dubio corrupta aut a recentiori addita est. *Senecio* consul erat annis 98,

illico sancti martyris Ignatii impleretur [1] desiderium, prout scriptum est: [2] *desiderium justi est acceptum;* ut nempe nulli fratrum gravis fieret ob suarum reliquiarum collectionem, quemadmodum prius in epistola optaverat, suam consummationem fieri. Solae enim duriores sanctarum ejus reliquiarum partes relictae et Antiochiam ablatae sunt, atque in [3] linteo depositae, ut thesaurus inaestimabilis, ob martyris gratiam sanctae ecclesiae relictae [4].

VII. *Ignatius mortuus adparet dormientibus.*

Contigerunt vero haec a. d. XIII Calendas Januarias, hoc est, Decembris vigesima, Consulibus apud Romanos [5] *iterum* Sura et Senecione. Horum nos ipsi spectatores facti, quum in lacrymis totam noctem exegissemus, et genibus flexis multaque oratione Dominum, ut nos infirmos de iis, quae facta fuerant, [6] certos faceret, essemus precati, ac paululum obdormissemus; alii statim adstantem eum nosque complectentem vidimus, alii rursus pro nobis orantem beatum Ignatium conspeximus, alii vero sudore stillantem, tanquam a multo labore advenientem, atque adstantem Domino. Quum ergo multo cum gaudio ista vidissemus, et somniorum visa contulissemus, Deum datorem bonorum laudavimus, sanctum virum beatum praedicavimus, vobis et diem et tempus significamus, ut tempore martyrii ejus [7] convenientes communionem nostram testificemur cum athleta et generoso martyre Christi, qui conculcavit diabolum et desiderii sui, ex amore Christi profecti, cursum explevit, in Christo Jesu, Domino nostro, per quem et cum quo Patri sit gloria et potentia cum Spiritu sancto, in secula. Amen!

99, 102, 107; *Sura* annis 98, 102 et 107. Anno igitur 107 consules erant Sura III. et Senecio IV. In prioribus editionibus conjecimus, τὸ δεύτερον notare illum annum (107), quo *ambo conjuncti* secunda vice consules erant. Cfr. *Pagi,* Critica in Annales Baronii, ad ann. 102. n. 1. et 107. n. 1.

6) I. e. ut nos certiores faceret, num Ignatii martyrium Deo esset acceptum. Clericus.

7) I. e. ut τὰ γενέθλια sancti martyris celebremus. Ea Chrysostomi adhuc temporibus esse celebrata, ex sermone ejus in S. Ignatium perspicimus. Vide *Chrysost.* Opp. ed. Montf. T. II. p. 600 sqq.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΣΜΥΡΝΗΣ ΚΑΙ ΙΕΡΟΜΑΡΤΥΡΟΣ

ΠΡΟΣ

ΦΙΛΙΠΠΗΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ.

Πολύκαρπος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ πρεσβύτεροι τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ [1] παροικούσῃ [2] Φιλίππους· ἔλεος ὑμῖν καὶ εἰρήνη παρὰ Θεοῦ παντοκράτορος καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν πληθυνθείη.

I. *Laus ob benignitatem erga fratres vinctos et ob fidem firmam.*

Συνεχάρην ὑμῖν μεγάλως ἐν κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ, [3] δεξαμένοις τὰ μιμήματα τῆς ἀληθοῦς ἀγάπης, καὶ προπέμψασιν, ὡς ἐπέβαλεν ὑμῖν, τοὺς ἐνειλημμένους τοῖς ἁγιοπρεπέσι δεσμοῖς, ἅτινά ἐστι διαδήματα τῶν ἀληθῶς ὑπὸ Θεοῦ καὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν ἐκλελεγμένων· καὶ ὅτι ἡ βεβαία τῆς πίστεως ὑμῶν ῥίζα, [4] ἐξ ἀρχαίων καταγγελλομένη χρόνων, μέχρι νῦν διαμένει, καὶ καρποφορεῖ εἰς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, ὃς ὑπέμεινεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ἕως θανάτου καταντῆσαι, [5] „ὃν ἤγειρεν ὁ Θεὸς, λύσας τὰς ὠδῖνας τοῦ ᾅδου.“ [6] „Εἰς ὃν οὐκ ἰδόντες πιστεύετε, πιστεύοντες δὲ ἀγαλλιᾶσθε χαρᾷ ἀνεκλαλήτῳ καὶ δεδοξασμένῃ·“ εἰς ἣν πολλοὶ ἐπιθυμοῦσιν εἰσελθεῖν, εἰδότες, ὅτι [7] „χάριτί ἐστε σεσωσμένοι, οὐκ ἐξ ἔργων,“ ἀλλὰ θελήματι Θεοῦ, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

1) I. e. *peregrinanti*, ut in inscriptione epistolae I Clementis ad Corinth.

2) Ita Jacobsonus e codice Vaticano. Alii legunt *Φιλίπποις*.

3) *Δεξαμένοις — καὶ ὅτι.* Cum locus hic ad S. Ignatium Antiochenum respiciat, in suspicionem interpolationis eum adducere conatus est Dr. *Ritschl,*

SANCTI POLYCARPI
SMYRNAEORUM EPISCOPI ET HIEROMARTYRIS
AD
PHILIPPENSES EPISTOLA.

Polycarpus et qui cum eo presbyteri ecclesiae Dei, quae [1] peregrinatur [2] Philippis: misericordia vobis et pax a Deo omnipotente et a Domino Jesu Christo salvatore nostro multiplicetur.

I. *Laus ob benignitatem erga fratres vinctos et ob fidem firmam.*

Magnopere congavisus sum vobis in Domino nostro Jesu Christo, [3] quod verae charitatis imagines suscepistis, et quod prout decuit vos, comitati estis eos, qui implicati sunt vinculis, quae sanctis conveniunt, quaeque diademata sunt eorum, qui vere sunt a Deo et Domino nostro electi; et quod firma fidei vestrae radix, [4] ab antiquis temporibus annunciata, usque adhuc permanet ac fructum affert in Domino nostro Jesu Christo, qui pro peccatis nostris usque ad mortem devenire sustinuit, [5] *quem resuscitavit Deus, solutis doloribus inferni.* [6] *In quem non videntes creditis, credentes autem exsultatis laetitia inenarrabili et glorificata;* in quam multi desiderant introire, scientes, quod [7] *gratia estis salvati, non ex operibus,* sed voluntate Dei per Jesum Christum.

cui bene respondit Dr. *Denzinger* in Tübing. theol. Quartalschrift 1851. p. 408.

4) Phil. 1, 5.

5) Act. 2, 24.

6) I Petr. 1, 8.

7) Ephes. 2, 8. 9.

II. *Adhortatio ad virtutem.*

[1] „Διὸ ἀναζωσάμενοι τὰς ὀσφύας [2] ὑμῶν“ [3] „δουλεύσατε τῷ Θεῷ, ἐν φόβῳ“ καὶ ἀληθείᾳ, ἀπολιπόντες τὴν κενὴν ματαιολογίαν καὶ τὴν τῶν πολλῶν πλάνην, [4] „πιστεύσαντες εἰς τὸν ἐγείραντα τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ δόντα αὐτῷ δόξαν“ καὶ θρόνον ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ· ᾧ ὑπετάγη τὰ πάντα ἐπουράνια καὶ ἐπίγεια· ᾧ πᾶσα πνοὴ λατρεύει· [5] ὃς ἔρχεται κριτὴς ζώντων καὶ νεκρῶν· οὗ τὸ αἷμα ἐκζητήσει ὁ Θεὸς ἀπὸ τῶν ἀπειθούντων αὐτῷ. [6] Ὁ δὲ ἐγείρας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν καὶ ἡμᾶς ἐγερεῖ, ἐὰν ποιῶμεν αὐτοῦ τὸ θέλημα, καὶ πορευώμεθα ἐν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ, καὶ ἀγαπῶμεν, ἃ ἠγάπησεν, [7] ἀπεχόμενοι πάσης ἀδικίας, πλεονεξίας, φιλαργυρίας, καταλαλιᾶς, ψευδομαρτυρίας· [8] „μὴ ἀποδιδόντες κακὸν ἀντὶ κακοῦ, ἢ λοιδορίαν ἀντὶ λοιδορίας,“ ἢ γρόνθον ἀντὶ γρόνθου, ἢ κατάραν ἀντὶ κατάρας· [9] μνημονεύοντες δὲ ὧν εἶπεν ὁ κύριος διδάσκων· [10] μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε· [11] ἀφίετε, καὶ ἀφεθήσεται ὑμῖν· [12] ἐλεεῖτε, ἵνα ἐλεηθῆτε· [13] ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε, ἀντιμετρηθήσεται ὑμῖν·“ καὶ ὅτι [14] „μακάριοι οἱ πτωχοὶ καὶ οἱ διωκόμενοι ἕνεκεν δικαιοσύνης, ὅτι αὐτῶν ἐστιν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ.“

III. *Non arroganter haec scribo. Paulus praeceptor vester est.*

[15] Ταῦτα, ἀδελφοί, [16] οὐκ ἐμαυτῷ ἐπιτρέψας γράφω ὑμῖν περὶ τῆς δικαιοσύνης· ἀλλ' ἐπεὶ ὑμεῖς προεπεκαλέσασθέ με.

1) I Petr. 1, 13. Ephes. 6, 14. Similia leguntur apud Clementem Epist. I ad Corinth. c. 9. Cfr. Prolegomena nostra ad Epistolas S. Clementis p. XXV.

2) Pronomen restituit Jacobsonus ex Codd.

3) Ps. 2, 11.

4) I Petr. 1, 21. Cfr. Ign. ad Smyrn. c. 7, ad Trall. c. 9, ad Smyrn. c. 2: ὡς . . . ἑαυτὸν ἀνέστησεν.

5) Cfr. Act. 17, 31.

6) Cfr. I Cor. 6, 14. II Cor. 4, 14. Rom. 8, 11.

7) Cfr. I Thess. 5, 22.

8) I Petr. 3, 9.

9) Ita Jacobsonus ex Codd., pro vulg. μνημονεύσαντες.

10) Matth. 7, 1. Simili fere modo varia loca ex Evangeliis in unum contraxit Clemens Romanus Ep. I. c. 13. Confer Prolegomena nostra ad Epistolas S. Clementis p. XXV.

11) Luc. 6, 37. Matth. 6, 12. 14.

II. *Adhortatio ad virtutem.*

[1] *Propter quod succincti lumbos* [2] *vestros* [3] *servite Deo in timore* et veritate, relinquentes inane vaniloquium et vulgi errorem, [4] *credentes in eum, qui Dominum nostrum Jesum Christum a mortuis suscitavit, eique gloriam dedit* ac sedem ad dextram suam; cui subjecta sunt omnia coelestia et terrestria; cui omnis spiritus servit; [5] qui venit judex vivorum et mortuorum; cujus sanguinem Deus requiret ab iis, qui non credunt in illum. [6] Is vero, qui ipsum suscitavit e mortuis, et nos suscitabit, si fecerimus voluntatem ejus et in ipsius mandatis ambulaverimus, ac dilexerimus ea, quae ipse dilexit, [7] abstinentes ab omni injustitia, fraudatione, avaritia, obtrectatione, falso testimonio; [8] *non reddentes malum pro malo, nec maledictum pro maledicto,* nec pugnum pro pugno, nec exsecrationem pro exsecratione; [9] memores autem eorum, quae dixit Dominus docens: [10] *nolite judicare, ne judicemini;* [11] *dimittite, et dimittetur vobis;* [12] *miseremini, ut misericordiam consequamini;* [13] *in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis;"* et: [14] *„beati pauperes, et qui persecutionem patiuntur; quoniam ipsorum est regnum Dei."*

III. *Non arroganter haec scribo. Paulus praèceptor vester est.*

[15] Haec, fratres, [16] non, quod mihi arrogem, scribo vobis de justitia; sed quia vos provocastis me. Neque enim ego, neque

12) Luc. 6, 36.

13) Matth. 7, 2. Luc. 6, 38. Praepositionem ἐν, quam deletam vult Smithius, non agnoscunt Codd. Laur. Vat. Jacobson.

14) Smithius et Ruchatus addunt ex veteri Interprete et e S. Matth. 5, 3. τῷ πνεύματι (post πτωχοὶ), quam quidem vocem omittit S. Lucas 6, 20. Quid autem vetat, S. Patrem locum parallelum S. Lucae in animo habuisse? Crednero, qui (*Beiträge zur Einleitung in die bibl. Schriften* I, 21) videtur suspicari, τῷ πνεύματι apud S. Matthaeum adsumentum esse recentioris aevi, neutiquam assentiri possum. Jacobson.

15) Totum caput III delendum suadet Dr. *Ritschl*, cfr. *Denzinger*, l. c. p. 401.

16) Similiter loquitur S. Ignatius in Epist. ad Ephesios c. 3: *Οὐ διατάσσομαι ὑμῖν, ὡς ὤν τις.*

Οὔτε γὰρ ἐγὼ, οὔτε ἄλλος ὅμοιος ἐμοὶ δύναται κατακολουθῆσαι τῇ [1] σοφίᾳ τοῦ μακαρίου καὶ ἐνδόξου Παύλου· ὃς γενόμενος ἐν ὑμῖν, κατὰ πρόσωπον τῶν τότε ἀνθρώπων ἐδίδαξεν ἀκριβῶς καὶ βεβαίως τὸν περὶ ἀληθείας λόγον· ὃς καὶ ἀπὼν ὑμῖν ἔγραψεν [2] ἐπιστολὰς, εἰς ἃς ἐὰν ἐγκύπτητε, δυνηθήσεσθε οἰκοδομεῖσθαι εἰς τὴν δοθεῖσαν ὑμῖν πίστιν, [3] „ἥτις ἐστὶ μήτηρ πάντων [4] ἡμῶν,“ ἐπακολουθούσης τῆς ἐλπίδος, προαγούσης τῆς ἀγάπης, τῆς εἰς Θεὸν καὶ Χριστὸν καὶ εἰς τὸν πλησίον. Ἐὰν γάρ τις τούτων ἐντὸς ᾖ [5], πεπλήρωκεν ἐντολὴν δικαιοσύνης· ὁ γὰρ ἔχων ἀγάπην μακράν ἐστι πάσης ἁμαρτίας.

IV. *Fugiamus avaritiam; doceamus nos ipsos, uxores et viduas.*

[6] „Ἀρχὴ δὲ πάντων χαλεπῶν φιλαργυρία.“ Εἰδότες οὖν, ὅτι [7] „οὐδὲν εἰσηνέγκαμεν εἰς τὸν κόσμον, ἀλλ' οὐδὲ ἐξενεγκεῖν τι ἔχομεν,“ [8] ὁπλισώμεθα τοῖς ὅπλοις τῆς δικαιοσύνης, [9] καὶ διδάξωμεν ἑαυτοὺς πρῶτον, πορεύεσθαι ἐν τῇ ἐντολῇ τοῦ κυρίου· ἔπειτα καὶ τὰς γυναῖκας ὑμῶν ἐν τῇ δοθείσῃ αὐταῖς πίστει καὶ ἀγάπῃ καὶ ἁγνείᾳ, στεργούσας τοὺς ἑαυτῶν ἄνδρας ἐν πάσῃ ἀληθείᾳ, καὶ ἀγαπώσας πάντας ἐξ ἴσου ἐν πάσῃ ἐγκρατείᾳ, καὶ τὰ τέκνα [10] παιδεύειν τὴν παιδείαν τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ· τὰς χήρας σωφρονούσας περὶ τὴν τοῦ κυρίου πίστιν, ἐντυγχανούσας [11] ἀδιαλείπτως περὶ πάντων, μακρὰν οὔσας πάσης διαβολῆς, καταλαλιᾶς, ψευδομαρτυρίας, φιλαργυρίας καὶ παντὸς κακοῦ· γινωσκούσας, ὅτι εἰσὶ [12] θυσιαστήριον Θεοῦ, καὶ ὅτι πάντα [13] μωμοσκοπεῖται, καὶ λέληθεν αὐτὸν οὐδὲν, οὔτε λογισμῶν, οὔτε ἐννοιῶν, οὔτε τι τῶν κρυπτῶν τῆς καρδίας.

V. *Officia diaconorum, juvenum et virginum.*

Εἰδότες οὖν, ὅτι [14] „Θεὸς οὐ μυκτηρίζεται,“ ὀφείλομεν

1) Cfr. II Petr. 3, 15.

2) Epistolas de *una* epistola dici, monet *Cotelerius*, qui et plura exempla affert. Consentit ei *De Wette*, Einl. in d. N. T. edit. tertia §. 150. Not. d. Alii divum Paulum *plures* epistolas ad Philippenses scripsisse putant, e. g. *Feilmoser*, Einleitung ins N. T. Tübing. 1830. p. 439. Cfr. ep. S. Pauli ad Philipp. 3, 1. 18. 4, 15 sq.

3) Gal. 4, 26.

4) Ita Jacobsonus ex tribus Codd. Alii ὑμῶν.

5) Routhius addendum putavit πλήρης.

6) I Tim. 6, 10.

7) I Tim. 6, 7.

alius mei similis beati et gloriosi Pauli [1] sapientiam assequi potest; qui quum esset apud vos, coram hominibus tunc viventibus perfecte ac firmiter verbum veritatis docuit; qui et absens vobis scripsit [2] epistolas, in quas si intueamini, aedificari poteritis in fide, quae vobis est data, [3] *quaeque est mater omnium* [4] *nostrum*, subsequente spe, praecedente charitate in Deum et in Christum et in proximum. Si quis enim intra haec fuerit, [5] mandatum justitiae implevit; nam qui charitatem habet, longe est ab omni peccato.

IV. *Fugiamus avaritiam; doceamus nos ipsos, uxores et viduas.*

[6] *Principium autem omnium malorum est habendi cupiditas.* Scientes ergo, quod [7] *nihil intulimus in hunc mundum, sed nec auferre quid valemus*, [8] armemur armis justitiae, et [9] doceamus primum nos ipsos, ambulare in mandato Domini, deinde et vestras uxores, ambulare in fide ipsis tradita et in charitate et castitate, amantes viros suos in omni veritate, ac diligentes cunctos aequaliter, in omni continentia, et [10] erudire filios in disciplina timoris Dei; viduas vero doceamus, esse prudentes circa fidem Domini, interpellantes [11] sine intermissione pro omnibus, longe recedentes ab omni calumnia, detrectatione, falso testimonio, avaritia et omni malo; cognoscentes, quod [12] altare Dei sint, et quod ille omnia [13] clare perspiciat, nihilque eum lateat, nec ratiociniorum, nec cogitationum, nec quidquam occultorum cordis.

V. *Officia diaconorum, juvenum et virginum.*

Scientes ergo, quod [14] *Deus non irridetur*, debemus digne

8) Cfr. Ephes. 6, 11.

9) Similia leguntur in Epistola I Clem. Rom. ad Corinth. capp. 1 et 21. Cfr. Prolegomena nostra ad Epistolas S. Clementis p. XXV.

10) Sc. διδάξωμεν ἑαυτούς.

11) Cfr. I Thess. 5, 17.

12) Ita Jacobsonus ex tribus Codd. et vet. Interprete. Alii θυσιαστήρια. Constitutiones Apostolorum Lib. II. c. 26. hanc comparationem viduarum cum altaribus a Polycarpo mutuatae esse videntur.

13) Ita Jacobsonus ex cod. Vatic. Alii ἡμῶν σκοπεῖται. Cfr. I Clem. ad Cor. c. 41.

14) Gal. 6, 7.

ἀξίως τῆς ἐντολῆς αὐτοῦ καὶ δόξης περιπατεῖν. Ὁμοίως διάκονοι ἄμεμπτοι κατενώπιον αὐτοῦ τῆς δικαιοσύνης, ὡς Θεοῦ [1] καὶ Χριστοῦ διάκονοι, καὶ οὐκ ἀνθρώπων· μὴ διάβολοι, μὴ [2] δίλογοι, ἀφιλάργυροι, ἐγκρατεῖς περὶ πάντα, εὔσπλαγχνοι, ἐπιμελεῖς, πορευόμενοι κατὰ τὴν ἀλήθειαν τοῦ κυρίου, ὃς ἐγένετο [3] διάκονος πάντων· ᾧ ἐὰν εὐαρεστήσωμεν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, ἀποληψόμεθα καὶ τὸν μέλλοντα, καθὼς ὑπέσχετο ἡμῖν ἐγεῖραι ἡμᾶς ἐκ νεκρῶν, καὶ ὅτι ἐὰν [4] πολιτευσώμεθα ἀξίως αὐτοῦ, [5] „καὶ συμβασιλεύσομεν" αὐτῷ, εἴγε πιστεύομεν. Ὁμοίως καὶ νεώτεροι ἄμεμπτοι ἐν πᾶσι, πρὸ παντὸς προνοοῦντες ἁγνείας, καὶ χαλιναγωγοῦντες ἑαυτοὺς ἀπὸ παντὸς κακοῦ. Καλὸν γὰρ τὸ [6] ἀνακόπτεσθαι ἀπὸ τῶν ἐπιθυμιῶν [7] τῶν ἐν τῷ κόσμῳ, ὅτι πᾶσα [8] „ἐπιθυμία κατὰ τοῦ πνεύματος στρατεύεται·" καὶ [9] „οὔτε πόρνοι, οὔτε μαλακοὶ, οὔτε ἀρσενοκοῖται βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσουσιν," οὔτε οἱ ποιοῦντες τὰ ἄτοπα. Διὸ δέον ἀπέχεσθαι ἀπὸ πάντων τούτων, [10] ὑποτασσομένους τοῖς πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις, ὡς Θεῷ καὶ Χριστῷ· τὰς παρθένους ἐν ἀμώμῳ καὶ ἁγνῇ συνειδήσει περιπατεῖν.

VI. *Officia presbyterorum et officia communia.*

Καὶ οἱ πρεσβύτεροι δὲ εὔσπλαγχνοι, εἰς πάντας ἐλεήμονες, ἐπιστρέφοντες τὰ ἀποπεπλανημένα, ἐπισκεπτόμενοι πάντας ἀσθενεῖς, μὴ ἀμελοῦντες χήρας, ἢ ὀρφανοῦ, ἢ πένητος· ἀλλὰ [11] „προνοοῦντες ἀεὶ τοῦ καλοῦ ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων," ἀπεχόμενοι πάσης ὀργῆς, προσωποληψίας, κρίσεως ἀδίκου· μακρὰν ὄντες πάσης φιλαργυρίας· μὴ ταχέως πιστεύοντες κατά τινος· μὴ ἀπότομοι ἐν κρίσει, εἰδότες, ὅτι πάντες ὀφειλέται ἐσμὲν ἁμαρτίας. [12] Εἰ οὖν δεόμεθα τοῦ κυρίου, ἵνα ἡμῖν ἀφῇ, ὀφείλομεν καὶ ἡμεῖς ἀφιέναι· ἀπέναντι γὰρ τῶν τοῦ κυρίου καὶ Θεοῦ ἐσμεν ὀφθαλμῶν, καὶ [13] „πάντας δεῖ παραστῆναι τῷ

1) Ita Jacobsonus cum tribus codd. et vet. Interprete. Huic lectioni etiam Syriacum hujus epistolae fragmentum favet, quod *Curetonus* p. 34 (cfr. Proleg. p. LX) nobiscum communicavit. Alii legerunt ἐν Χριστῷ.

2) Ita Jacobsonus e tribus codd. Cfr. I Tim. 3, 8.

3) Cfr. Matth. 20, 28.

4) Cfr. Philipp. 1, 27.

5) II Tim. 2, 12. Legendum *βασι-*

mandato ac voluntate ejus ambulare. Similiter diaconi in conspectu justitiae ejus inculpati esse debent, sicut ministri Dei [1] et Christi, non hominum; ne calumniatores sint, ne [2] bilingues, nec avari, sed continentes in omnibus, misericordes, seduli, incedentes juxta veritatem Domini, qui omnium [3] minister factus est; cui si in hoc seculo placuerimus, recipiemus et futurum, quemadmodum pollicitus est nobis, quod resuscitabit nos e mortuis, quodque, si [4] digne ipso vivamus, [5] *etiam cum eo regnabimus,* siquidem credimus. Simili modo et juvenes in omnibus inculpabiles sint, ante omnia solliciti de castitate, ac se ab omni malo refrenantes. Bonum enim est, [6] abscindi a cupiditatibus [7] hujus mundi, quia omnis [8] *cupiditas militat adversus spiritum,* et [9] *neque fornicarii, neque molles, neque masculorum concubitores regnum Dei possidebunt,* neque qui absona faciunt. Quare oportet ab his omnibus abstinere, [10] subjici autem presbyteris et diaconis, tanquam Deo et Christo; virgines vero oportet in immaculata et casta conscientia degere.

VI. *Officia presbyterorum et officia communia.*

Et presbyteri sint ad commiserationem proni, misericordes erga cunctos, aberrantia reducentes, visitantes infirmos omnes, non negligentes viduam, aut pupillum, aut pauperem; sed [11] *solliciti semper de bono coram Deo et hominibus,* abstinentes ab omni ira, acceptione personarum, judicio injusto; longe recedentes ab omni avaritia; non cito credentes adversus aliquem; non severi nimium in judicio, scientes, nos omnes debitores esse peccati. [12] Si ergo deprecamur Dominum, ut nobis dimittat, debemus et nos dimittere; nam coram Domini et Dei oculis sumus, et [13] *omnes ante tribunal Christi stare, et unumquemque*

λεύσομεν cum codd., non βασιλεύσωμεν cum libris impressis. Jacobson.

6) Ita Jacobsonus ex tribus codd. et vet. Interprete. Male alii ἀνακύπτεσθαι = *emergere.*

7) Addidit Jacobsonus τῶν ex cod. Vatic.

8) I Petr. 2, 11.

9) I Cor. 6, 9. 10.

10) Polycarpus episcopi non facit mentionem, quippe qui, verecundia impeditus, eum nollet cohortari. Vide *Rothe, Anf.* p. 409 sq.

11) Rom. 12, 17. II Cor. 8, 21.

12) Matth. 6, 12. 14.

13) Rom. 14, 10. 12.

βήματι τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἕκαστον ὑπὲρ ἑαυτοῦ λόγον δοῦναι." Οὕτως οὖν δουλεύσωμεν αὐτῷ μετὰ φόβου καὶ πάσης εὐλαβείας, καθὼς αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ οἱ εὐαγγελισάμενοι [1] ἡμᾶς ἀπόστολοι, καὶ οἱ προφῆται, οἱ προκηρύξαντες τὴν ἔλευσιν τοῦ κυρίου ἡμῶν· ζηλωταὶ περὶ τὸ καλὸν, ἀπεχόμενοι τῶν σκανδάλων καὶ τῶν ψευδαδέλφων καὶ τῶν ἐν ὑποκρίσει [2] φερόντων τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου, οἵτινες ἀποπλανῶσι κενοὺς ἀνθρώπους.

VII. *Fugite Docetas, et perseverate in jejuniis et oratione.*

[3] „Πᾶς γὰρ, ὃς ἂν μὴ ὁμολογῇ, Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθέναι, ἀντίχριστός ἐστι·" καὶ ὃς ἂν μὴ ὁμολογῇ τὸ μαρτύριον τοῦ σταυροῦ, ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστί· καὶ ὃς ἂν μεθοδεύῃ τὰ λόγια τοῦ κυρίου πρὸς τὰς ἰδίας ἐπιθυμίας, καὶ λέγῃ, μήτε ἀνάστασιν μήτε κρίσιν εἶναι, οὗτος πρωτότοκός ἐστι τοῦ Σατανᾶ. Διὸ [4] ἀπολείποντες τὴν [5] ματαιότητα τῶν πολλῶν καὶ τὰς ψευδοδιδασκαλίας, ἐπὶ τὸν ἐξ ἀρχῆς ἡμῖν [6] παραδοθέντα λόγον ἐπιστρέψωμεν, [7] „νήφοντες πρὸς τὰς εὐχὰς," καὶ προσκαρτεροῦντες νηστείαις, δεήσεσιν αἰτούμενοι τὸν παντεπόπτην Θεὸν, [8] μὴ εἰσενεγκεῖν ἡμᾶς εἰς πειρασμὸν, καθὼς εἶπεν ὁ κύριος· [9] „τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής."

VIII. *Perseverate in spe et in patientia.*

Ἀδιαλείπτως οὖν προσκαρτερῶμεν τῇ ἐλπίδι ἡμῶν καὶ τῷ ἀῤῥαβῶνι τῆς δικαιοσύνης ἡμῶν, ὅς ἐστι Χριστὸς Ἰησοῦς, [10] „ὃς ἀνήνεγκεν ἡμῶν τὰς ἁμαρτίας τῷ ἰδίῳ σώματι ἐπὶ τὸ ξύλον," [11] „ὃς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ·" ἀλλὰ δι' ἡμᾶς, [12] ἵνα ζήσωμεν ἐν αὐτῷ, [13] πάντα ὑπέμεινε. Μιμηταὶ οὖν γενώμεθα τῆς ὑπομονῆς αὐτοῦ· καὶ ἐὰν [14] πάσχωμεν διὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, [15] δοξάζωμεν

1) Ita Ms. Editi ἡμῖν. Sed non mutandum esse docet *Nolte* (l. c. p. 236), nam εὐαγγελίζεσθαί τινα = alicui annuntiare evangelium. Cfr. Luc. 3, 18. Act. 14, 15. 16, 10. *Winer*, neutest. Grammatik, edit. IV. p. 201, ed. V. p. 255.

2) Cfr. Ign. ad Eph. c. 7: δόλῳ πονηρῷ τὸ ὄνομα περιφέρειν.

3) I Joh. 4, 3.

4) Ita ex tribus codd. restituit Jacobsonus pro vulg. ἀπολιπόντες. Polycarpus respexisse videtur locum *S. Clementis*, Ep. I ad Corinth. c. 7.

pro se rationem reddere oportet. Sic itaque serviamus illi cum timore et omni reverentia, sicut praecepit ipse, et Apostoli, qui [1] nobis evangelium annuntiarunt, et prophetae, qui Domini nostri adventum praesignificarunt; studiose, quod bonum est, sectantes, abstinentes a scandalis et a falsis fratribus et ab iis, qui in hypocrisi nomen Domini [2] ferunt, qui vanos homines in errorem inducunt.

VII. *Fugite Docetas, et perseverate in jejuniis et oratione.*

[3] *Omnis enim, qui non confessus fuerit, Jesum Christum in carne venisse, antichristus est;* et qui non confessus fuerit martyrium crucis, ex diabolo est; et qui eloquia Domini ad desideria sua traduxerit dixeritque, nec resurrectionem nec judicium esse, hic primogenitus est Satanae. Ideo [4] relinquentes [5] vanitatem multorum et falsas doctrinas, ad [6] traditam nobis ab initio doctrinam revertamur, [7] *vigilantes in orationibus* et perseverantes in jejuniis, precibus rogantes omnium conspectorem Deum, [8] *ne nos inducat in tentationem,* sicut dixit Dominus: [9] *spiritus quidem promtus est, caro autem infirma.*

VIII. *Perseverate in spe et in patientia.*

Indesinenter ergo perseveremus in spe nostra et pignore justitiae nostrae, quod est Jesus Christus, [10] *qui peccata nostra in corpore suo super lignum pertulit,* [11] *qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus;* sed propter nos, [12] ut in ipso vivamus, [13] omnia sustinuit. Imitatores igitur simus patientiae ejus; et si [14] patiamur propter nomen ejus, gloria illum [15] affi-

5) Cfr. supra c. 2: *κενὴν ματαιολογίαν.*

6) Cfr. Judae 3.

7) I Petr. 4, 7.

8) Matth. 6, 13. 26, 41.

9) Matth. 26, 41. Marc. 14, 38.

10) I Petr. 2, 24.

11) I Petr. 2, 22.

12) Cfr. I Joh. 4, 9.

13) Cfr. Ign. ad Polyc. c. 3: *τὸν κατὰ πάντα τρόπον δι' ἡμᾶς ὑπομείναντα.*

14) Act. 5, 41. I Petr. 4, 16.

15) Ita Jacobsonus e cod. Mediceo-Laurentiano. Vulg. *δοξάζομεν.*

αὐτόν. Τοῦτον γὰρ ἡμῖν τὸν ὑπογραμμὸν ἔθηκε δι' ἑαυτοῦ, καὶ ἡμεῖς [1] *τοῦτο ἐπιστεύσαμεν.*

IX. *Exerceatis patientiam exemplo Ignatii etc.*

[2] *Παρακαλῶ οὖν πάντας ὑμᾶς πειθαρχεῖν τῷ* [3] *λόγῳ τῆς δικαιοσύνης, καὶ ἀσκεῖν πᾶσαν ὑπομονὴν, ἣν* [4] *καὶ ἴδετε κατ' ὀφθαλμοὺς, οὐ μόνον ἐν τοῖς μακαρίοις Ἰγνατίῳ καὶ* [5] *Ζωσίμῳ καὶ Ῥούφῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλοις τοῖς ἐξ ὑμῶν, καὶ ἐν αὐτῷ Παύλῳ καὶ τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις·* [6] *πεπεισμένους, ὅτι οὗτοι πάντες οὐκ* [7] *εἰς κενὸν ἔδραμον, ἀλλ' ἐν πίστει καὶ δικαιοσύνῃ· καὶ ὅτι* [8] *εἰς τὸν ὀφειλόμενον αὐτοῖς τόπον εἰσὶ παρὰ τῷ κυρίῳ, ᾧ καὶ συνέπαθον. Οὐ γὰρ τὸν νῦν ἠγάπησαν αἰῶνα, ἀλλὰ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντα, καὶ δι' ἡμᾶς ὑπὸ* [9] *[τοῦ Θεοῦ* [10] *ἀνασταθέντα].*

Desiderantur Graeca, quae sequentibus respondeant, praeter pauca, quae servavit Eusebius, quaeque ad caput XIII pertinent. Latina autem exstant in veteri versione a Jacobo Faber Stapulensi a. 1498 Parisiis evulgata.

1) L. *τούτῳ*; vel, si retineatur *τοῦτο*, subintellige *εἶναι*. SMITH.

2) Totus hic locus usque ad *ἀναστάντα* est ab Eusebio repetitus, Hist. eccl. III, 36. Nihilominus Dr. *Ritschl* totum hoc caput spurium putat. Cfr. *Denzinger,* l. c. p. 406.

3) I. q. *mandato*. WOCHER.

4) *Καὶ* ex tribus Codd. restituit Jacobsonus.

5) Teste martyrologio Romano Philippis in Macedonia XVIII Decembris celebratur natalis S. S. Martyrum Rufi et Zosimi.

6) Conjunge haec cum *παρακαλῶ*.

7) Cfr. Philipp. 2, 16. Gal. 2, 2.

8) Cfr. I Clem. Rom. ad Cor. c. 5.

9) Haec posteriora verba, uncinis inclusa, ex Eusebii et Nicephori citatione supplevit Usserius. Codices

ciamus. Hoc enim exemplum nobis posuit in se ipso, et nos [1] id credidimus.

IX. *Exerceatis patientiam exemplo Ignatii etc.*

[2] Rogo itaque vos omnes, ut obediatis [3] verbo justitiae, et omnem patientiam exerceatis, quam [4] et oculis ipsis vidistis, non solum in beatis Ignatio et [5] Zosimo et Rufo, sed etiam in aliis, qui ex vobis, ac in ipso Paulo ceterisque Apostolis; [6] utque sitis persuasi, quod hi omnes [7] in vacuum non cucurrerint, sed in fide ac justitia; et quod [8] in debito ipsis loco sint apud Dominum, cum quo et passi sunt. Non enim praesens seculum dilexerunt, sed eum, qui pro nobis mortuus est, ac propter nos [9] a [Deo est [10] resuscitatus].

X. *Adhortatio ad virtutes.*

In his ergo state, et Domini exemplar sequimini, firmi in fide et immutabiles, [11] fraternitatis amatores, diligentes invicem, in veritate sociati, mansuetudinem [12] Domini alterutri praestantes, nullum despicientes. Quum potestis benefacere, nolite differre, quia [13] *eleemosyna de morte liberat.* Omnes vobis invicem subjecti estote, [14] *conversationem vestram irreprehensibilem habentes in gentibus,* ut ex bonis operibus vestris et vos laudem accipiatis, et Dominus in vobis non blasphemetur. [15] Vae autem illi, per quem nomen Domini blasphematur. Sobrietatem ergo docete omnes; in qua et vos conversamini.

Msti, nulla interposita distinctione post *ὑπὸ*, exhibent *τὸν λαὸν κενὸν* [i. e. *καινὸν*] *ἑτοιμάζων κ. τ. λ.*, a quibus scilicet verbis incipiunt Barnabae quae graece supersunt. JACOBSON. Vide supra p. 9. Not. 1.

10) Ita leg. pro *ἀναστάντα*, quod Eusebius habet. USSER. Nolte defendit lectionem Msti. *ἀναστάντα ὑπὸ τοῦ θεοῦ* = ***resurgens jussu Dei.*** Cfr. ***Winer,*** neutest. Grammat. ed. V. p. 442, ed. IV. p. 352 sq.

11) Cfr. I Petr. 2, 17: *τὴν ἀδελφότητα ἀγαπᾶτε.* JACOBSON.

12) ***Domini*** restituit Jacobsonus ex Cod. Laur.

13) Tob. 4, 10. 12, 9.

14) I Petr. 2, 12.

15) Cfr. Isai. 52, 5. et Ign. ad Trall. c. 8.

Cfr. supra p. 266.

XI. *Contristatus sum pro Valente; cavete vobis ab avaritia.*

Nimis contristatus sum pro Valente, qui presbyter factus est aliquando apud vos; quod sic ignoret is locum, qui datus est ei. Moneo itaque vos, ut abstineatis ab [1] avaritia, et sitis casti et veraces. Abstinete vos ab omni malo. Qui autem in his non potest se gubernare, quomodo [2] alii hoc pronuntiat? Si quis non abstinuerit se ab avaritia, ab idololatria coinquinabitur, et tamquam inter gentes judicabitur. [3] Qui autem ignorant judicium Domini? [4] *An nescimus, quia sancti mundum judicabunt?* [5] sicut Paulus docet. [6] Ego autem nihil tale sensi in vobis, vel audivi, in quibus laboravit beatus Paulus, qui estis [[7] laudati] in principio epistolae ejus. De vobis etenim gloriatur in omnibus ecclesiis, quae Deum solae tunc cognoverant; [8] nos autem nondum noveramus. Valde ergo, fratres, constrictor pro illo et pro conjuge ejus; quibus det Dominus poenitentiam veram. Sobrii ergo estote et vos in hoc; [9] *et non sicut inimicos tales existimetis,* sed sicut passibilia membra et errantia eos revocate, ut omnium vestrum corpus salvetis. Hoc enim agentes, [10] vos ipsos aedificatis.

1) Presbyter iste pecunias pauperum avertisse videtur, cujus facinoris uxor ejus particeps fuerat. WOCH. Jacobsono autem et aliis ὁ πλεονέκτης est = *adulter*, quia sua uxore non est contentus; ut docet *Suicerus* e Clem. Alex. Strom. III. p. 552; *avaritia* = πλεονεξία = *adulterium,* cujus flagitii et presbyter Valens et ejus uxor accusari videntur.

2) L. *aliis*. GALLAND.

3) *Qui — noveramus;* haec interpolata putat Dr. *Ritschl*, cfr. *Denzinger*, l. c. p. 403 sqq.

4) I Cor. 6, 2.

5) Verba: *sicut Paulus docet,* Crednero (Einl. i. d. N. T. p. 445) suspecta sunt, quia Polycarpus nusquam nomen scriptoris ab ipso citati proferat.

6) Similia apud Ign. ad Magn. c. 11 et ad Trall. c. 8.

7) Hanc vocem addendam suadet Smithius. Laus ea reperitur Philipp. 1, 5 sq. *Nolte* l. c. p. 236 nihil addit; respiciens ad II Cor. 3, 2. 3, ubi Paulus ad Corinthios scribit: „epistola nostra vos estis" = vos ipsi mihi estis loco epistolae commendaticiae.

8) Per *nos* Polycarpum ipsum intelligit Usserius; rectius forsitan *Smyrnenses* Cotelerius, Smith., Ruchat. Cfr. Act. 16, 6. 12 cum 19, 10. JACOBSON.

9) II Thess. 3, 15.

10) Cfr. I Cor. 12, 26.

XIII. *Epistolas vestras Antiochenis tradam. Vobis epistolas Ignatii mitto.*

[10] Ἐγράψατέ μοι καὶ ὑμεῖς καὶ [11] Ἰγνάτιος, ἵνα, ἐάν τις ἀπέρχηται εἰς [12] Συρίαν, καὶ τὰ παρ' ὑμῶν ἀποκομίσῃ γράμματα· ὅπερ ποιήσω, ἐὰν λάβω καιρὸν εὔθετον, εἴτε ἐγὼ, εἴτε ὃν πέμψω πρεσβεύσοντα καὶ περὶ ὑμῶν. [13] Τὰς ἐπιστολὰς Ἰγνατίου τὰς πεμφθείσας ἡμῖν ὑπ' αὐτοῦ, καὶ ἄλλας, ὅσας

1) *Confido — credo esse in vobis* ab interpolatore addita putat Dr. *Ritschl;* cfr. *Denzinger,* l. c. p. 405.

2) Varie hunc locum explicuerunt viri docti. Mihi sensus esse videtur: *vos librorum sacrorum scientia polletis, qua ego non gaudeo* (seu *mihi autem non est concessum, vos aedificare.* Jacobson). *Ceterum, ut in sacris libris dictum est, nolite ita irasci, ut peccetis.*

3) Ita cum Jacobsono interpungendum est. Editi: *concessum modo. Ut his* etc.

4) Ps. 4, 5.

5) Ephes. 4, 26.

6) Sc. *hujus Scripturae sacrae mandati.* Alii legunt: *crediderit.*

7) Gal. 1, 1.

8) Cfr. I Tim. 2, 2.

9) Cfr. Matth. 5, 44.

10) Habentur haec Graeca apud Eu-

XII. *Ignoscite ei. Deus vobis virtutes tribuat. Orate pro omnibus, etiam pro inimicis.*

[1] Confido enim vos bene exercitatos esse in sacris literis, et nihil vos latet; [2] mihi autem non est concessum. [3] Modo, ut his scripturis dictum est, [4] *irascimini et nolite peccare,* et [5] *sol non occidat super iracundiam vestram.* Beatus, qui [6] meminerit; quod ego credo esse in vobis. Deus autem et Pater Domini nostri Jesu Christi, et ipse sempiternus pontifex, Dei filius Jesus Christus, aedificet vos in fide et veritate, et in omni mansuetudine, et sine iracundia, et in patientia et longanimitate et tolerantia et castitate; et det vobis sortem et partem inter sanctos suos, et nobis vobiscum et omnibus, qui sunt sub coelo, qui credituri sunt in Dominum nostrum Jesum Christum et in ipsius Patrem, qui [7] *resuscitavit eum a mortuis.* Pro omnibus sanctis orate. [8] Orate etiam pro regibus et potestatibus et principibus, [9] atque pro persequentibus et odientibus vos, et pro inimicis crucis; ut fructus vester manifestus sit in omnibus, ut sitis in illo perfecti.

XIII. *Epistolas vestras Antiochenis tradam. Vobis epistolas Ignatii mitto.*

[10] Scripsistis ad me et vos et [11] Ignatius, ut, si quis forte [e Smyrna] in [12] Syriam proficisceretur, vestras quoque literas eo deferret; quod quidem perficiam, si tempus opportunum nactus fuero; vel ego ipse, vel per alium quempiam, quem legatum et pro vobis mittam. [13] Epistolas Ignatii, quas ad me

sebium Hist. eccl. III, 36. Cfr. supra p. 266. Nihilominus totum caput XIII spurium putat Dr. *Ritschl;* cfr. *Denzinger,* l. c. p. 406. Cfr. de hoc capite *Rothe, Anf.* p. 483.

11) Vide Ign. ad Polyc. c. 8.

12) I. e. *Antiochiam.* Ignatius (c. 7.) Polycarpo mandaverat, ut ipse legatum ad ecclesiam Antiochenam mitteret, ob pacem restitutam, et (c. 8.) huic legato simul epistolas aliarum ecclesiarum gratulatorias traderet. Praeter hoc Ignatii mandatum Philippenses quoque ipsi Polycarpum precibus adierant, ut ipsorum epistolam suo legato traderet ad Antiochenos perferendam. His votis se responsurum esse Polycarpus pollicetur.

13) Designantur duae Ignatii epistolae; una ad Polycarpum, altera ad Smyrnensem ecclesiam. Cotel.

εἴχομεν παρ' ἡμῖν, ἐπέμψαμεν ὑμῖν, καθὼς ἐνετείλασθε· αἵτινες ὑποτεταγμέναι εἰσὶ τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ· ἐξ ὧν μεγάλα ὠφεληθῆναι δυνήσεσθε. Περιέχουσι γὰρ πίστιν καὶ ὑπομονὴν καὶ πᾶσαν οἰκοδομὴν, τὴν εἰς τὸν κύριον ἡμῶν ἀνήκουσαν.

Cfr. supra p. 266.

ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΑΙΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ
ΠΕΡΙ
ΜΑΡΤΥΡΙΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΥ
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ. [5]

Ἡ ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, ἡ [6] *παροικοῦσα Σμύρναν, τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, τῇ παροικούσῃ ἐν* [7] *Φιλομηλίῳ, καὶ πάσαις ταῖς κατὰ πάντα τόπον τῆς ἁγίας καὶ* [8] *καθολικῆς ἐκκλησίας παροικίαις· ἔλεος, εἰρήνη καὶ ἀγάπη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ πληθυνθείη.*

1) Haec iterum apud solum veterem Interpretem exstant.

2) Polycarpus de morte Ignatii jam certior factus erat (vide c. 9.); sed circumstantias, dicta etc., ut videtur, ignorabat. Jacobson.

3) Ita Jacobsonus. Vulg. *in praesenti.* Fortasse Polycarpus scripsit: *μέχρι τοῦ παρόντος*, *semper, usque ad hanc diem.*

4) Ita Jacobsonus. Vulg. *in gratia cum omnibus vestris.*

misit, et cunctas alias, quas habemus, ad vos misimus, sicut mandastis; quas quidem huic epistolae subjecimus. Ex iis magnum fructum percipere vobis licebit. Continent enim fidem et patientiam et aedificationem omnem, ad Dominum nostrum pertinentem.

[1] Et de ipso [2] Ignatio, et de his, qui cum eo sunt, quod certius agnoveritis, significate.

XIV. *Commendo vobis Crescentem. Valete.*

Haec vobis scripsi per Crescentem, quem in [3] praesentem diem commendavi vobis, et nunc commendo. Conversatus est enim nobiscum inculpabiliter; credo quia et vobiscum similiter. Sororem autem ejus habebitis commendatam, quum venerit ad vos. Incolumes estote in Domino Jesu Christo. [4] Gratia cum omnibus vobis. Amen.

ECCLESIAE SMYRNENSIS

DE

MARTYRIO SANCTI POLYCARPI

EPISTOLA CIRCULARIS.[5]

Ecclesia Dei, quae Smyrnae [6] peregrinatur, ecclesiae Dei, quae [7] Philomelii peregrinatur, et omnibus ubique terrarum sanctae et [8] catholicae ecclesiae paroeciis: misericordia, pax et charitas a Deo Patre et Domino nostro Jesu Christo multiplicetur.

5) Cfr. *Neander,* Kirchengesch. T. I. p. 185 sqq. edit. II. et *Euseb.* Hist. eccl. Lib. IV, c. 15.

6) Vide, quae ad Epist. I Clem. ad Corinth. c. 1. Not. 3 adnotavimus.

7) Ita legendum cum cod. Vindob., cum vet. Int. et Euseb. Histor. eccl. IV, 15. Reliqui codd. Φιλαδελφίᾳ. Jacobson. Philomelium est urbs Phrygiae.

8) Cfr. Ign. ad Smyrn. c. 8.

I. *De martyrio Polycarpi et sociorum scribimus.*

Ἐγράψαμεν ὑμῖν, ἀδελφοὶ, τὰ κατὰ τοὺς μαρτυρήσαντας καὶ τὸν μακάριον Πολύκαρπον, ὅστις ὥσπερ ἐπισφραγίσας τῇ μαρτυρίᾳ αὐτοῦ κατέπαυσε τὸν διωγμόν. Σχεδὸν γὰρ πάντα τὰ προάγοντα ἐγένετο, ἵνα ἡμῖν ὁ κύριος ἄνωθεν ἐπιδείξῃ τὸ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον μαρτύριον. Περιέμενεν γὰρ, ἵνα παραδοθῇ, ὡς καὶ ὁ κύριος, ἵνα μιμηταὶ καὶ ἡμεῖς αὐτοῦ γενώμεθα, μὴ μόνον σκοποῦντες τὸ καθ' ἑαυτοὺς, ἀλλὰ καὶ τὸ κατὰ τοὺς πέλας. Ἀγάπης γὰρ ἀληθοῦς καὶ βεβαίας ἐστὶν, μὴ μόνον ἑαυτὸν θέλειν σώζεσθαι, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ἀδελφούς.

II. *Martyrum mira constantia.*

Μακάρια μὲν οὖν καὶ γενναῖα τὰ μαρτύρια πάντα, τὰ κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ γεγονότα. [1] Δεῖ γὰρ εὐλαβεστέρους ἡμᾶς ὑπάρχοντας, τῷ Θεῷ τὴν κατὰ πάντων ἐξουσίαν [2] ἀνατιθέναι. [3] Τὸ γὰρ γενναῖον αὐτῶν καὶ ὑπομονητικὸν καὶ φιλοδέσποτον τίς οὐκ ἂν θαυμάσειεν· οἳ μάστιξι μὲν καταξανθέντες, ὥστε μέχρι τῶν ἔσω φλεβῶν καὶ ἀρτηριῶν τὴν τῆς σαρκὸς οἰκονομίαν θεωρεῖσθαι, ὑπέμειναν, ὡς καὶ τοὺς περιεστῶτας ἐλεεῖν καὶ ὀδύρεσθαι· τοὺς δὲ καὶ εἰς τοσοῦτον γενναιότητος ἐλθεῖν, ὥστε μήτε γρύξαι μήτε στενάξαι τινὰ αὐτῶν, ἐπιδεικνυμένους ἅπασιν ἡμῖν, ὅτι ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ βασανιζόμενοι, τῆς σαρκὸς ἀπεδήμουν οἱ μάρτυρες τοῦ Χριστοῦ, μᾶλλον δὲ, ὅτι παρεστὼς ὁ κύριος ὡμίλει αὐτοῖς; Καὶ προσέχοντες τῇ τοῦ Χριστοῦ χάριτι τῶν κοσμικῶν κατεφρόνουν βασάνων, διὰ μιᾶς ὥρας τὴν αἰώνιον κόλασιν ἐξαγοραζόμενοι. Καὶ τὸ πῦρ ἦν αὐτοῖς ψυχρὸν τὸ τῶν ἀπηνῶν βασανιστῶν. Πρὸ ὀφθαλμῶν γὰρ εἶχον φυγεῖν τὸ αἰώνιον καὶ μηδέποτε σβεννύμενον πῦρ, καὶ τοῖς τῆς καρδίας ὀφθαλμοῖς ἀνέβλεπον τὰ τηρούμενα τοῖς ὑπομείνασιν ἀγαθὰ, [4] „ἃ οὔτε οὖς ἤκουσεν, οὔτε ὀφθαλμὸς ἴδεν, οὔτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη," ἐκείνοις δὲ ὑπεδείκνυτο ὑπὸ τοῦ κυρίου, οἵπερ μηκέτι ἄνθρωποι, ἀλλ' ἤδη

1) Ita Jacobsonus e codice Vindob. Male. Editi: καὶ γάρ, sensu plane nullo. Cotelerius e conjectura χρὴ ad oram libri posuerat. Sensus est: *quum Dei voluntate omnia regantur, etiam Polycarpus et socii juxta divinam voluntatem martyrio sunt coronati.*

I. *De martyrio Polycarpi et sociorum scribimus.*

Scripsimus vobis, fratres, de martyribus et de beato Polycarpo, qui martyrio suo, velut signaculo quodam, persecutioni finem imposuit. Fere enim cuncta, quae praecesserunt, ideo evenerunt, ut nobis Dominus desuper ostenderet martyrium, Evangelio congruum. Exspectavit enim tradi, sicut et Dominus, ut et nos ipsius essemus imitatores, non solum nostra considerantes, sed et ea, quae ad proximos pertinent. Charitatis enim verae ac solidae est, non modo se ipsum velle servari, sed etiam omnes fratres.

II. *Martyrum mira constantia.*

Beata et generosa fuerunt cuncta martyria, quae juxta voluntatem Dei evenerunt. [1] Quum enim nos religiosiores simus, Deo omnium rerum potestatem [2] adscribamus oportet. [3] Quis enim generositatem eorum et patientiam et erga Dominum charitatem non admiretur, qui flagellis adeo lacerati, ut ad intimas usque venas et arterias corporis structura cerneretur, tamen sustinuerunt; ita, ut etiam adstantes miserarentur et plangerent, ipsi vero eo fortitudinis venirent, ut nemo illorum neque murmuraret neque ingemisceret, omnibus ostendentes, quod martyres Christi hora ista, qua torquebantur, extra carnem fuerint, aut potius, quod Dominus assistens cum ipsis esset collocutus? Atque ad Christi gratiam attendentes mundana tormenta spernebant, unius horae spatio se ab aeterna poena redimentes. Frigidusque ipsis videbatur ignis crudelium carnificum. Prae oculis enim habebant fugam illius ignis, qui aeternus est et nunquam exstinguetur, et oculis cordis respiciebant ad ea bona, quae reservantur sustinentibus, [4] *quae nec auris audivit nec oculus vidit, quae nec in cor hominis ascenderunt,* quae vero a Domino monstrata sunt iis, utpote qui non homines amplius,

2) Ita Jacobsonus, qui multis locis textum e codice Vindobonensi emendavit.

3) Probatur nunc, quod initio capitis dictum est, martyria illa fuisse beata et generosa.

4) I Cor. 2, 9.

ἄγγελοι ἦσαν. Ὁμοίως δὲ καὶ εἰς τὰ θηρία κριθέντες [1] ὑπέμειναν δεινὰς κολάσεις, κήρυκας μὲν ὑποστρωννύμενοι, καὶ ἄλλαις ποικίλαις βασάνοις κολαφιζόμενοι, ἵνα, εἰ δυνηθείη, ὁ τύραννος διὰ τῆς ἐπιμόνου κολάσεως εἰς ἄρνησιν αὐτοὺς τρέψη.

III. *Germanici constantia. Polycarpi mors postulatur.*

Πολλὰ γὰρ ἐμηχανᾶτο κατ᾽ αὐτῶν ὁ διάβολος. Ἀλλὰ χάρις τῷ Θεῷ· κατὰ πάντων γὰρ οὐκ ἴσχυσεν. Ὁ γὰρ γενναιότατος [2] Γερμανικὸς ἐπεῤῥώννυεν αὐτῶν τὴν δειλίαν διὰ τῆς ἐν αὐτῷ ὑπομονῆς· ὃς καὶ ἐπισήμως ἐθηριομάχησεν. Βουλομένου γὰρ τοῦ [3] ἀνθυπάτου πείθειν αὐτὸν, καὶ [4] λέγοντος, τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ κατοικτεῖραι, ἑαυτῷ ἐπεσπάσατο τὸ θηρίον προςβιασάμενος, τάχιον τοῦ ἀδίκου καὶ ἀνόμου βίου αὐτῶν ἀπαλλαγῆναι βουλόμενος. Ἐκ τούτου οὖν πᾶν τὸ πλῆθος, [5] θαυμάσαν τὴν γενναιότητα τοῦ θεοφιλοῦς καὶ θεοσεβοῦς γένους τῶν Χριστιανῶν, ἐπεβόησεν· „αἶρε τοὺς ἀθέους· ζητείσθω Πολύκαρπος.“

IV. *Quintus apostata.*

Εἷς δὲ, ὀνόματι Κόϊντος, Φρὺξ, προσφάτως ἐληλυθὼς ἀπὸ τῆς Φρυγίας, ἰδὼν τὰ θηρία ἐδειλίασεν. Οὗτος δὲ ἦν ὁ παραβιασάμενος ἑαυτόν τε καί τινας [6] προσελθεῖν ἑκόντας. Τοῦτον ὁ ἀνθύπατος, πολλὰ ἐκλιπαρήσας, ἔπεισεν ὀμόσαι καὶ ἐπιθῦσαι. Διὰ τοῦτο οὖν, ἀδελφοὶ, οὐκ ἐπαινοῦμεν τοὺς [7] προςιέντας ἑαυτούς· ἐπειδὴ οὐχ᾽ οὕτως [8] διδάσκει τὸ εὐαγγέλιον.

V. *Polycarpi secessus et visio.*

Ὁ δὲ θαυμασιώτατος Πολύκαρπος, τὸ μὲν πρῶτον ἀκούσας οὐκ ἐταράχθη, ἀλλ᾽ ἐβούλετο κατὰ πόλιν μένειν· οἱ δὲ πλείους ἔπειθον αὐτὸν ὑπεξελθεῖν. Καὶ ὑπεξῆλθεν εἰς ἀγρίδιον, οὐ μακρὰν ἀπέχον ἀπὸ τῆς πόλεως· καὶ [9] διέτριβε μετ᾽ ὀλίγων,

1) Ita Jacobsonus e codd. Vindob. et Paris. In Editis pro ὑπέμειναν legitur χρόνον.

2) Ejus memoriam Latinorum celebrant martyrologia die 19. Januar.

3) Nomen proconsulis, Lucii Statii Quadrati, habes infra c. 21.

4) Ita dedit Jacobsonus e cod. Paris. Editi: λέγειν.

5) Ita Jacobsonus e codd. Vindob. et Paris. reposuit pro vulg. θαυμάσας.

6) I. e. *sponte se persecutoribus offerrent.*

sed jam angeli essent. Similiter qui ad bestias erant condemnati, graves cruciatus [1] pertulerunt, super murices prostrati, variisque aliis tormentis excruciati, ut, si fieri potuisset, tyrannus eos assiduitate supplicii ad negationem Christi adduxisset.

III. *Germanici constantia. Polycarpi mors postulatur.*

Multa enim adversus illos diabolus machinatus est. Sed gratia sit Deo; nam neminem iste vincere potuit. Fortissimus enim [2] Germanicus eorum timiditatem constantia sua corroboravit; quippe qui splendide cum bestiis pugnaverit. Nam cum [3] proconsul eum flectere vellet [4] diceretque, ut suam ipse aetatem miseraretur, ille bestiam ultro ad se attraxit eique vim intulit, cupiens velocius ex injusta et iniqua illorum hominum vita effugere. Exinde autem universa multitudo, fortitudinem pii ac religiosi Christianorum generis [5] admirata, exclamavit: *tolle impios; Polycarpus requiratur!*

IV. *Quintus apostata.*

Quidam vero, nomine Quintus, natione Phryx, qui nuper ex Phrygia advenerat, cum vidisset bestias, timore perculsus est. Hic autem erat, qui se ipsum et alios quosdam impulerat, ut [6] ultro accederent. Huic proconsul multis obsecrationibus persuasit jurare ac sacrificare. Propter hoc igitur, fratres, non laudamus eos, qui sponte [7] sese offerunt; quandoquidem non ita [8] docet Evangelium.

V. *Polycarpi secessus et visio.*

Polycarpus autem, vir maxime admirabilis, primum, re audita non turbatus, in urbe permanere volebat; plerique tamen ei persuaserunt, ut secederet. Et secessit in villam, non multum ab urbe dissitam; ubi cum paucis [9] mansit, diu noctuque nil

7) Ms. *προσιόντας ἑαυτοῖς.* Jacobsonus legit *προδιδόντας ἑαυτούς.* Nolte conjicit *προσιέντας ἑαυτοὺς*, nam *προσίημι* = mittere, tradere.

8) Jubet enim potius Evangelium, fugere ad aliam civitatem (Matth. 10, 23.); ita tamen, ut, si fugere non liceat, mors constanter feratur. Cler.

9) Ita Jacobsonus e cod. Paris. Editi: *ἔτριβε.*

νύκτα καὶ ἡμέραν οὐδὲν ἕτερον ποιῶν, ἢ προσευχόμενος περὶ πάντων, καὶ τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐκκλησιῶν· ὅπερ ἦν σύνηθες αὐτῷ. Καὶ προσευχόμενος ἐν ὀπτασίᾳ γέγονε πρὸ τριῶν ἡμερῶν τοῦ συλληφθῆναι αὐτόν· καὶ εἶδεν προσκεφάλαιον αὐτοῦ ὑπὸ πυρὸς κατακαιόμενον. Καὶ στραφεὶς εἶπεν πρὸς τοὺς συνόντας αὐτῷ προφητικῶς· „δεῖ με ζῶντα [1] καυθῆναι."

VI. *Polycarpus a servulo proditur. Herodes irenarcha.*

Καὶ ἐπιμενόντων τῶν ζητούντων αὐτὸν, μετέβη εἰς ἕτερον ἀγρίδιον· καὶ εὐθέως ἐπέστησαν οἱ ζητοῦντες αὐτόν. Καὶ μὴ εὑρόντες, συνελάβοντο παιδάρια δύο, ὧν τὸ ἕτερον βασανιζόμενον ὡμολόγησεν. [2] Ἦν γὰρ καὶ ἀδύνατον λαθεῖν αὐτὸν, ἐπεὶ καὶ οἱ προδιδόντες αὐτὸν οἰκεῖοι ὑπῆρχον. Καὶ ὁ [3] εἰρήναρχος, ὁ καὶ [4] κληρονόμος, τὸ αὐτὸ [5] ὄνομα, Ἡρώδης ἐπιλεγόμενος, ἔσπευδεν εἰς τὸ στάδιον αὐτὸν εἰσαγαγεῖν· ἵνα ἐκεῖνος μὲν τὸν ἴδιον κλῆρον ἀπαρτίσῃ, Χριστοῦ κοινωνὸς γενόμενος· οἱ δὲ προδόντες αὐτὸν τὴν αὐτοῦ τοῦ Ἰούδα ὑποσχοῖεν τιμωρίαν.

VII. *Polycarpus a persecutoribus invenitur.*

Ἔχοντες οὖν τὸ παιδάριον, τῇ παρασκευῇ, δείπνου ὥρᾳ, ἐξῆλθον διωγμῖται καὶ ἱππεῖς, μετὰ τῶν συνήθων αὐτοῖς ὅπλων, [6] „ὡς ἐπὶ λῃστὴν τρέχοντες." Καὶ ὀψὲ τῆς ὥρας [7] συνεπελθόντες, ἐκεῖνον μὲν εὗρον ἔν τινι δωματίῳ κατακείμενον, [8] ἐν ὑπερῴῳ· κἀκεῖθεν ἠδύνατο εἰς ἕτερον χωρίον ἀπελθεῖν, ἀλλ' οὐκ ἐβουλήθη, εἰπών· [9] „τὸ θέλημα τοῦ [10] Θεοῦ γενέσθω." Ἀκούσας [11] δὲ αὐτοὺς παρόντας, καὶ καταβὰς, διελέχθη αὐτοῖς· θαυμαζόντων τῶν παρόντων τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ καὶ τὸ εὐσταθὲς, [12] καὶ ὅτι τοσαύτῃ σπουδῇ ἐχρήσαντο τοῦ συλληφθῆναι τοιοῦτον πρεσβύτην ἄνδρα. Εὐθέως οὖν αὐτοῖς ἐκέλευσε παρατεθῆναι

1) Ita Jacobsonus e codicibus Vindob., Paris. et Barocc.; Editi: κατακαυθῆναι.

2) Ἦν γὰρ . . . ὑπῆρχον ex Interpolatoris manu esse, censet Dalrymplius. JACOBSON.

3) Irenarchae munus erat, seditiosos homines et pacis publicae turbatores comprehendere. VALESIUS.

4) Κληρονόμοι sunt *magistratus*, sorte electi. COTEL. Mihi idem magistratus tum εἰρήναρχος, tum κληρονόμος vocatus fuisse videtur.

5) Ὄνομα, ut saepius = *munus, officium, honor.*

aliud agens, nisi quod oraret pro universis et pro omnibus per orbem ecclesiis; quod ipsi erat solemne. Et cum oraret, triduo antequam comprehenderetur, visio ei obtigit, viditque cervical suum incendio conflagrans. Et conversus ad socios prophetice dixit: *oportet me vivum* [1] *comburi.*

VI. *Polycarpus a servulo proditur. Herodes irenarcha.*

Instantibus autem iis, qui quaerebant eum, in aliam villam migravit; et statim aderant exploratores. Cumque illum non reperissent, duos servulos comprehenderunt, quorum alter, tormentis subditus, confessus est. [2] Impossibile autem erat latere ipsum, cum proditores domestici ejus essent. [3] Irenarcha vero, vel [4] cleronomus, quod idem [5] munus est, nomine Herodes, in stadium illum ducere properabat, ut hic sortem suam impleret, Christi consors factus; proditores autem Judae ipsius poenas subeant!

VII. *Polycarpus a persecutoribus invenitur.*

Habentes ergo puerulum, feria sexta, sub horam coenae, egressi sunt persecutores et equites cum consuetis armis, [6] *tanquam adversus latronem proficiscentes.* Et sub vespertinum tempus [7] advenientes, illum [8] in superiori cubiculo parvae cujusdam domus discumbentem invenerunt; unde in aliud praedium abire poterat, sed noluit, dicens: [9] *fiat voluntas* [10] *Dei.* Cum [11] vero eos adstantes audisset ac descendisset, cum eis collocutus est, mirantibus iis, qui aderant, aetatem ejus et constantiam, [12] quodque ipsi tanto studio usi fuerint ad hujusmodi virum senem comprehendendum. Statim nunc illa hora iis

6) Matth. 26, 55.

7) Ita Usserius et Smithius ex Eusebii (H. E. IV, 15.) lectione *ἐπελθόντες* corrigendum esse putant. Editi: *συναπελθόντες*.

8) Praepositionem *ἐν* ab aliis omissam reposuit Jacobsonus e cod. Vindob.

9) Cfr. Matth. 6, 10. Act. 21, 14.

10) Ita Jacobsonus e tribus codd.; Vulg. *κυρίου*.

11) Ita Jacobsonus e codd. Vind. et Paris. Vulg. *ἀκούσας οὖν τοὺς παρόντας*.

12) Ita Jacobsonus e cod. Parisiensi. Vulg.: *εὐσταθές, τινὲς ἔλεγον· ἡ τοσαύτη σπουδὴ, ἡ τοῦ συλληφθῆναι τοιοῦτον πρεσβύτην ἄνδρα ἦν;*

φαγεῖν καὶ πιεῖν ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ, ὅσον ἂν βούλωνται· ἐξητήσατο δὲ αὐτοὺς, ἵνα δῶσιν αὐτῷ ὥραν πρὸς τὸ προσεύξασθαι ἀδεῶς. Τῶν δὲ ἐπιτρεψάντων, σταθεὶς προσηύξατο, πλήρης ὢν τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, οὕτως, ὥστε ἐπὶ δύο ὥρας μὴ δύνασθαι σιωπῆσαι, καὶ ἐκπλήττεσθαι τοὺς ἀκούοντας, πολλούς τε μετανοεῖν ἐπὶ τῷ ἐληλυθέναι ἐπὶ τοιοῦτον θεοπρεπῆ πρεσβύτην.

VIII. *Polycarpus in urbem ducitur.*

Ὡς δὲ κατέπαυσε τὴν προσευχὴν, μνημονεύσας ἁπάντων καὶ τῶν [1] πώποτε συμβεβηκότων αὐτῷ, μικρῶν τε καὶ μεγάλων, ἐνδόξων τε καὶ ἀδόξων, καὶ ἁπάσης τῆς κατὰ τὴν οἰκουμένην καθολικῆς ἐκκλησίας, τῆς ὥρας ἐλθούσης τοῦ ἐξιέναι, ἐν ὄνῳ καθίσαντες αὐτὸν, ἦγον εἰς τὴν πόλιν, ὄντος [2] σαββάτου μεγάλου. Καὶ ὑπήντα αὐτῷ ὁ εἰρήναρχος Ἡρώδης καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Νικήτης [3] ἐπὶ τὸ ὄχημα, οἳ καὶ μεταθέντες αὐτὸν ἐπὶ τὴν καροῦχαν, ἔπειθον παρακαθεζόμενοι καὶ λέγοντες· „τί γὰρ κακόν ἐστιν εἰπεῖν, [4] κύριος Καῖσαρ, καὶ ἐπιθῦσαι, καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα, καὶ διασώζεσθαι;“ Ὁ δὲ τὰ μὲν πρῶτα οὐκ ἀπεκρίνατο αὐτοῖς· ἐπιμενόντων δὲ αὐτῶν, ἔφη· „οὐ μέλλω ποιεῖν, ὃ συμβουλεύετέ μοι.“ Οἱ δὲ ἀποτυχόντες τοῦ πεῖσαι αὐτὸν, δεινὰ ῥήματα ἔλεγον αὐτῷ, καὶ μετὰ σπουδῆς καθῄρουν αὐτὸν [5] ἀπὸ τοῦ ὀχήματος, ὡς καὶ κατιόντα ἀπὸ τῆς καρούχας ἀποσυρῆναι τὸ ἀντικνήμιον. Καὶ μὴ ἐπιστραφεὶς, ὡς οὐδὲν πεπονθὼς, προθύμως μετὰ σπουδῆς ἐπορεύετο, ἀγόμενος εἰς τὸ στάδιον, θορύβου τηλικούτου ὄντος ἐν τῷ σταδίῳ, ὡς μηδὲ ἀκουσθῆναί τινα δύνασθαι.

IX. *Polycarpus Christo Domino suo non maledicit.*

Τῷ δὲ Πολυκάρπῳ, εἰσιόντι εἰς τὸ στάδιον, φωνὴ ἐξ οὐρανοῦ ἐγένετο· „ἴσχυε καὶ ἀνδρίζου, Πολύκαρπε.“ Καὶ τὸν μὲν εἰπόντα οὐδεὶς εἶδεν· τὴν δὲ φωνὴν τῶν ἡμετέρων οἱ παρόντες ἤκουσαν. Καὶ [[6] λοιπὸν] προσαχθέντος αὐτοῦ, θόρυβος ἦν μέγας ἀκουσάντων, ὅτι Πολύκαρπος συνείληπται. Λοιπὸν

1) Ita Jacobsonus e tribus codicibus, Vulg. ποτέ.

2) I. e. *Vigilia Paschatis.*

cibum et potum apponi jussit, quantum vellent; petiit autem ab illis, ut ipsi darent horae spatium ad libere orandum. Quod cum concessissent, stans orabat, plenus gratia Dei; adeo, ut per duas horas tacere non posset, ac obstupescerent auditores, multosque eorum poeniteret, quod adversus senem, Deo tantopere gratum, venissent.

VIII. *Polycarpus in urbem ducitur.*

Cum autem precationem finiisset, in qua mentionem fecerat omnium, qui [1] aliquando cum ipso congressi fuerant, parvorum quidem et magnorum, clarorum et obscurorum, totiusque per orbem terrarum catholicae ecclesiae; quumque hora proficiscendi venisset, asino eum imponentes, in urbem duxerunt die [2] magni sabbati. Et occurrit ei Herodes irenarcha, ac pater ejus Nicetas, [3] curru vecti, qui et eum in carrucam suam transtulerunt, assidentesque hortabantur, dicentes: *quid enim mali est, dicere* [4] *„dominus Caesar,“ et sacrificare, atque ita salvum evadere?* Ille autem primum quidem eis non respondit; sed cum instarent, dixit: *facturus non sum, quod suadetis mihi.* Tum illi, frustrati spe flectendi eum, contumeliose ei verba dixerunt, et cum vehementia dejecerunt eum [5] e curru, adeo, ut e carruca exiens tibiam distraheret. Sed nequaquam commotus, et quasi nihil mali passus esset, alacriter et propere pergebat, ductus ad stadium. Tantus vero erat in stadio tumultus, ut nemo posset audiri.

IX. *Polycarpus Christo Domino suo non maledicit.*

Polycarpo autem, intranti in stadium, vox e coelo contigit: *fortis esto et viriliter age, Polycarpe!* Et eum quidem, qui vocem emisit, nemo vidit; vocem autem ii audierunt, qui ex nostris praesentes erant. [6] Ceterum introducto illo magnus erat tumultus eorum, qui Polycarpum comprehensum esse audierunt.

3) *Ἐπὶ τὸ ὄχημα* glossema esse videtur. Jacobson.

4) Codices omnes habent *κύριος*. Editi: *κύριε*. Jacobson.

5) *Ἀπὸ τοῦ ὀχήματος* glossema esse videtur. Jacobson.

6) Vocem *λοιπόν*, quae statim recurrit, uncinis inclusit Jacobsonus.

προσαχθέντα αὐτὸν ἀνηρώτα ὁ ἀνθύπατος, εἰ αὐτὸς εἴη Πολύκαρπος. Τοῦ δὲ ὁμολογοῦντος, ἔπειθεν ἀρνεῖσθαι, λέγων· „αἰδέσθητί σου τὴν ἡλικίαν," καὶ ἕτερα τούτοις ἀκόλουθα, ὡς ἔθος αὐτοῖς [1] λέγειν· „ὄμοσον τὴν Καίσαρος τύχην, μετανόησον, [2] εἰπέ· αἶρε τοὺς ἀθέους." Ὁ δὲ Πολύκαρπος ἐμβριθεῖ τῷ προσώπῳ εἰς πάντα τὸν ὄχλον τῶν ἐν τῷ σταδίῳ ἀνόμων ἐθνῶν ἐμβλέψας, καὶ ἐπισείσας αὐτοῖς τὴν χεῖρα, στενάξας τε καὶ ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν, εἶπεν· „αἶρε τοὺς [3] ἀθέους." Ἐγκειμένου δὲ τοῦ ἀνθυπάτου καὶ λέγοντος· „ὄμοσον, καὶ ἀπολύω σε, λοιδόρησον τὸν Χριστόν·" ὁ Πολύκαρπος ἔφη· „ὀγδοήκοντα καὶ ἓξ ἔτη ἔχω δουλεύων αὐτῷ, καὶ οὐδέν με ἠδίκησεν· καὶ πῶς δύναμαι βλασφημῆσαι τὸν βασιλέα μου, τὸν σώσαντά με;

X. *Polycarpus se Christianum profitetur, et de Christo loqui vult.*

Ἐπιμένοντος δὲ πάλιν αὐτοῦ καὶ λέγοντος· „ὄμοσον τὴν Καίσαρος τύχην," ἀπεκρίνατο· „εἰ κενοδοξεῖς, ἵνα ὀμόσω τὴν Καίσαρος τύχην, ὡς σὺ λέγεις, [4] προσποιεῖ δὲ ἀγνοεῖν με, τίς εἰμι· μετὰ παῤῥησίας ἄκουε, Χριστιανός εἰμι. Εἰ δὲ μαθεῖν θέλεις τὸν τοῦ Χριστιανισμοῦ λόγον, δὸς ἡμέραν, καὶ ἄκουσον." Ὁ ἀνθύπατος ἔφη· [5] „πεῖσον τὸν δῆμον." Ὁ δὲ Πολύκαρπος εἶπεν· „σὲ μὲν καὶ λόγου ἠξίωσα· δεδιδάγμεθα γὰρ [6] ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τεταγμέναις τιμὴν κατὰ τὸ προσῆκον, τὴν μὴ βλάπτουσαν ἡμᾶς, ἀπονέμειν· ἐκείνους δὲ οὐχ ἡγοῦμαι ἀξίους, τοῦ ἀπολογεῖσθαι αὐτοῖς."

XI. *Nec bestiarum, nec ignis minae Polycarpum perterrent.*

Ὁ δὲ ἀνθύπατος πρὸς αὐτὸν εἶπε· „θηρία ἔχω, τούτοις σε παραβαλῶ, ἐὰν μὴ μετανοήσῃς." Ὁ δὲ εἶπεν· „κάλει, ἀμετάθετος γὰρ ἡμῖν ἡ ἀπὸ τῶν κρειττόνων ἐπὶ τὰ χείρω μετάνοια· καλὸν δὲ μετατίθεσθαί με ἀπὸ τῶν χαλεπῶν ἐπὶ τὰ δίκαια." Ὁ δὲ πάλιν πρὸς αὐτόν· „πυρί σε ποιῶ δαπανηθῆναι, εἰ τῶν θηρίων καταφρονεῖς, ἐὰν μὴ μετανοήσῃς." Ὁ δὲ Πολύ-

1) Ita Jacobsonus e cod. Vindob. Editi: λέγων.

2) I. e. *Unacum paganis Christianorum optes interitum.*

3) I. e. *paganos persecutores.*

4) Ita Jacobsonus e codd. Barocc. et Vindob. Editi: προσποιεῖς, male.

De cetero adductum eum interrogavit proconsul, an ipse esset Polycarpus. Cumque annueret, hortabatur ille, ut negaret, dicens: *reverere aetatem tuam*, aliaque his consentanea, quae isti [1] proferre solent: *jura per fortunam Caesaris, resipisce,* [2] *conclama: tolle impios.* Tunc Polycarpus gravi ac severo vultu turbam omnem sceleratorum, qui in stadio erant, gentilium contuens, manumque in eos porrigens, simulque gemens ac coelum suspiciens dixit: *tolle* [3] *impios.* Urgente vero proconsule atque dicente: *jura, et dimitto te, maledic Christo;* Polycarpus respondit: *octoginta et sex anni sunt, ex quo servio ei, nec me ulla affecit injuria; et quomodo possim maledicere regi meo, qui salvum me fecit?*

X. *Polycarpus se Christianum profitetur, et de Christo loqui vult.*

Urgente rursus illo et dicente: *jura per fortunam Caesaris,* respondit: *si vanam ex eo quaeris gloriam, ut ego per Caesaris fortunam, ut tu ais, jurem,* [4] *simulas autem nescire, quis sim; palam audi: Christianus sum. Si vero christianae doctrinae rationem vis discere, da diei spatium et audi.* Proconsul dixit: [5] *persuade populo.* Polycarpus respondit: *te quidem sermone dignum puto; edocti enim sumus,* [6] *principibus et potestatibus, a Deo ordinatis, prout decet, honorem nobis non nocentem deferre; illos vero indignos puto, quibus rationem reddam.*

XI. *Nec bestiarum, nec ignis minae Polycarpum perterrent.*

At proconsul ad ipsum dixit: *bestias habeo; his te objiciam, nisi converteris.* Ipse vero respondit: *arcesse eas, nos enim mutari non possumus conversione a melioribus ad deteriora; bonum autem est, me a malis ad justa transire.* Rursus iste ad Polycarpum: *quandoquidem bestias spernis, igni te tradam consumendum, nisi sententiam mutes.* Cui Poly-

5) I. e. *audire te volo, si a populo prolationem supplicii poteris impetrare.* Neandro proconsul Ignatium servare voluisse videtur. Vide ejus Historiam eccles. I. 1. p. 189.

6) Cfr. Rom. 13, 1. 7. Tit. 3, 1.

καρπος· „πῦρ ἀπειλεῖς τὸ πρὸς ὥραν καιόμενον, καὶ μετ᾽ ὀλίγον σβεννύμενον· ἀγνοεῖς γὰρ τὸ τῆς μελλούσης κρίσεως καὶ αἰωνίου κολάσεως τοῖς ἀσεβέσι τηρούμενον πῦρ. Ἀλλὰ τί βραδύνεις; Φέρε, ὃ βούλει."

XII. *Polycarpus ad rogum damnatur.*

Ταῦτα δὲ καὶ ἄλλα πλείονα λέγων, θάρσους καὶ χαρᾶς ἐνεπίμπλατο, καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ χάριτος ἐπληροῦτο, ὥστε οὐ μόνον μὴ συμπεσεῖν, [1] ταραχθέντος ὑπὸ τῶν λεγομένων πρὸς αὐτὸν, ἀλλὰ τοὐναντίον τὸν ἀνθύπατον ἐκστῆναι, πέμψαι τε τὸν ἑαυτοῦ κήρυκα, ἐν μέσῳ τῷ σταδίῳ κηρῦξαι τρίτον· „Πολύκαρπος ὡμολόγησεν ἑαυτὸν Χριστιανὸν εἶναι." Τούτου λεχθέντος ὑπὸ τοῦ κήρυκος, ἅπαν τὸ πλῆθος ἐθνῶν τε καὶ Ἰουδαίων τῶν τὴν Σμύρναν κατοικούντων, ἀκατασχέτῳ θυμῷ καὶ μεγάλῃ φωνῇ ἐπεβόα· „οὗτός ἐστιν ὁ τῆς [2] ἀσεβείας διδάσκαλος, ὁ πατὴρ τῶν Χριστιανῶν, ὁ τῶν ἡμετέρων θεῶν καθαιρέτης, ὁ πολλοὺς διδάσκων μὴ θύειν, μηδὲ προσκυνεῖν τοῖς θεοῖς." Ταῦτα λέγοντες ἐπεβόων καὶ ἠρώτων τὸν [3] Ἀσιάρχην Φίλιππον, ἵνα ἐπαφῇ τῷ Πολυκάρπῳ λέοντα. Ὁ δὲ Φίλιππος ἔφη, μὴ εἶναι ἐξὸν αὐτῷ, ἐπειδὴ [4] πεπληρώκει τὰ κυνηγέσια. Τότε ἔδοξεν αὐτοῖς ὁμοθυμαδὸν ἐπιβοῆσαι, ὥστε τὸν Πολύκαρπον [5] ζῶντα κατακαυθῆναι. Ἔδει γὰρ τὸ τῆς φανερωθείσης ἐπὶ τοῦ προσκεφαλαίου ὀπτασίας πληρωθῆναι, ὅτε ἰδὼν αὐτὸ καιόμενον προσευχόμενος, εἶπεν ἐπιστραφεὶς τοῖς σὺν αὐτῷ πιστοῖς προφητικῶς· „δεῖ με ζῶντα κατακαυθῆναι."

XIII. *Rogus exstruitur.*

Ταῦτα οὖν μετὰ τοσούτου τάχους ἐγίνετο, θᾶττον τοῦ λεχθῆναι, τῶν ὄχλων παραχρῆμα συναγόντων ἔκ τε τῶν ἐργα-

1) Ita Jacobsonus e codd. Vindob. et Paris. Editi: ταραχθέντα.

2) Pro ἀσεβείας restituendum esse Ἀσίας, Eusebii, Rufini et veteris Interpretis consentiens hic evincit auctoritas. USSER.

3) *Asiarchae* erant, qui ludos sacros in honorem Deorum pro salute provinciae suae statis temporibus procurabant. Quod vero spectacula, quae ab illis dabantur, sacra erant, inde *sacerdotes* sunt appellati. MADER. Valde onerosum erat hoc sacerdotium, atque idcirco nonnisi opulentiores ad

carpus: *ignem minaris, qui ad horae spatium ardet, ac paulo post exstinguitur; ignoras enim illum futuri judicii et aeternae poenae ignem, qui impiis reservatur. Verum quid moraris? Profer, quodcunque volueris.*

XII. *Polycarpus ad rogum damnatur.*

Haec vero atque alia plura cum diceret, fiducia et gaudio replebatur, illiusque vultus plenus gratiae erat, adeo, ut non solum non concideret, ipso per dicta [1] conturbato; sed contra proconsul stuperet, suumque mitteret praeconem ter in medio stadio proclamaturum: *Polycarpus confessus est, Christianum se esse.* Quod ubi pronuntiasset praeco, universa multitudo gentilium ac Judaeorum, qui Smyrnam incolebant, effrenata ira et magna voce conclamabat: *hic* [2] *impietatis est praeceptor, pater Christianorum, Deorum nostrorum eversor, qui multos docet, ne sacrificent, neve Deos adorent.* Haec dicentes clamabant rogabantque Philippum [3] Asiarcham, ut leonem adversus Polycarpum emitteret. At Philippus id sibi licere negavit, quia ludum bestiarium jam [4] explevisset. Tunc placuit illis, uno consensu clamare, ut Polycarpus [5] vivus combureretur. Necesse enim erat, ut visio illa de cervicali impleretur, quae ei ostensa fuerat, cum inter orandum illud ardens videret, et conversus ad fideles adstantes prophetice diceret: *oportet me vivum comburi.*

XIII. *Rogus exstruitur.*

Haec porro citius peracta sunt, quam pronuntiata, cuncta plebe confestim ex officinis ac balneis ligna et sarmenta con-

id gerendum eligebantur. Hinc est, quod Strabo observat, Asiarchas fere ex Trallianis desumtos fuisse, propterea, quod ejus urbis cives totius Asiae opulentissimi essent. VALESIUS. Idem iste Philippus infra c. 21 ἀρχιερεὺς Τραλλιανὸς appellatur. JACOBSON.

4) Ita codices, teste Jacobsono, omisso augmento plusquamperfecti, quod saepius fieri testatur *Winer, Gramm.* §. 12. N. 8. p. 69. ed. IV.

5) E codd. Vind. et Parisiensi Jacobsonus reposuit ζῶντα.

στηρίων καὶ βαλανείων ξύλα καὶ φρύγανα· μάλιστα Ἰουδαίων προθύμως, ὡς ἔθος αὐτοῖς, εἰς ταῦτα ὑπουργούντων. Ὅτε δὲ ἡ πυρκαϊὰ ἡτοιμάσθη, ἀποθέμενος ἑαυτῷ πάντα τὰ ἱμάτια, καὶ λύσας τὴν ζώνην αὐτοῦ, ἐπειρᾶτο καὶ ὑπολύειν ἑαυτόν· μὴ πρότερον τοῦτο ποιῶν, διὰ τὸ ἀεὶ ἕκαστον τῶν πιστῶν σπουδάζειν, ὅστις τάχιον τοῦ χρωτὸς αὐτοῦ ἅψηται· [1] παντὶ γὰρ καλῷ, ἀγαθῆς ἕνεκεν πολιτείας, καὶ πρὸ τῆς μαρτυρίας ἐκεκόσμητο. Εὐθέως οὖν αὐτῷ περιετίθετο τὰ πρὸς τὴν πυρὰν ἡρμοσμένα [2] ὄργανα. Μελλόντων δὲ αὐτῶν καὶ [3] προσηλοῦν, εἶπεν· „ἄφετέ με οὕτως· ὁ γὰρ δούς μοι ὑπομεῖναι τὸ πῦρ, δώσει καὶ χωρὶς τῆς ὑμετέρας ἐκ τῶν ἥλων ἀσφαλείας, ἀσάλευτον ἐπιμεῖναι τῇ πυρᾷ."

XIV. *Polycarpi precatio.*

Οἱ δὲ οὐ καθήλωσαν μὲν, ἔδησαν δὲ αὐτόν. Ὁ δὲ ὀπίσω τὰς χεῖρας ποιήσας καὶ προσδεθεὶς, ὥσπερ [4] κριὸς ἐπίσημος ἐκ μεγάλου ποιμνίου εἰς προσφορὰν, [5] ὁλοκάρπωμα δεκτὸν τῷ Θεῷ ἡτοιμασμένον, ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν, εἶπε· „κύριε ὁ Θεὸς, ὁ παντοκράτωρ, ὁ τοῦ ἀγαπητοῦ καὶ εὐλογητοῦ παιδός σου Ἰησοῦ Χριστοῦ πατὴρ, δι' οὗ τὴν περὶ σοῦ ἐπίγνωσιν εἰλήφαμεν, ὁ Θεὸς ἀγγέλων καὶ δυνάμεων, καὶ πάσης τῆς κτίσεως, καὶ παντὸς τοῦ γένους τῶν δικαίων, οἳ ζῶσιν ἐνώπιόν σου· εὐλογῶ σε, ὅτι ἠξίωσάς με τῆς ἡμέρας καὶ ὥρας ταύτης, τοῦ λαβεῖν με μέρος ἐν ἀριθμῷ τῶν μαρτύρων σου, ἐν τῷ [6] ποτηρίῳ τοῦ Χριστοῦ σου, εἰς ἀνάστασιν ζωῆς αἰωνίου, ψυχῆς τε καὶ σώματος, ἐν ἀφθαρσίᾳ πνεύματος ἁγίου· ἐν οἷς προσδεχθείην ἐνώπιόν σου σήμερον ἐν θυσίᾳ πίονι καὶ προσδεκτῇ, καθὼς προητοίμασας καὶ [7] προεφανέρωσας καὶ ἐπλήρωσας, ὁ ἀψευδὴς καὶ ἀληθινὸς Θεός. Διὰ τοῦτο καὶ περὶ πάντων αἰνῶ σε, εὐλογῶ σε, δοξάζω σε, σὺν τῷ αἰωνίῳ καὶ ἐπουρανίῳ

1) Praepositio ἐν, quae legitur in Editis, abest a Msto, et plane mihi redundare videtur. JACOBSON.

2) E. g. *palus, catenae, funes* etc.

3) Non videntur haec ita intelligenda, quasi Polycarpi manus clavis transfixuri essent, et palo adfixuri; non fuisset enim haec exigua pars supplicii [quam carnifices non remisissent]. Crediderim ergo, catenas, quibus revinctae erant ad tergum manus, palo clavis adfixas fuisse, ne

gerente; praecipue Judaeis, alacri animo, ut solent, ad ista juvantibus. Quum autem rogus apparatus esset, Polycarpus sibi detractis omnibus vestimentis et cingulo soluto, conabatur etiam se excalceare; quod prius non faciebat, quia semper cuncti fideles contendebant, quisnam celerius corpus ejus tangeret; [1] omni enim bono propter sanctos mores suos ille etiam ante martyrium ornatus erat. Illico nunc ille omnibus [2] instrumentis circumdabatur, quae pro rogo parata erant. Cum vero et [3] clavis ipsum affigere vellent, dixit: *sinite me sic; qui enim mihi dat, ignem pati, dabit et sine vestra ex clavis cautione, immotum in pyra permanere.*

XIV. *Polycarpi precatio.*

Illi ergo non quidem clavis defixerunt, sed ligaverunt eum. Hic vero manibus in tergum rejectis ac vinctus, tanquam [4] aries insignis ex magno grege ad oblationem, [5] victima acceptabilis Deo praeparata, coelum intuitus dixit: *Domine Deus omnipotens, pater dilecti ac benedicti filii tui Jesu Christi, per quem tui notitiam accepimus, Deus angelorum et virtutum, ac universae creaturae, totiusque generis justorum in conspectu tuo viventium; benedico tibi, quoniam me hac die atque hac hora dignatus es, ut partem acciperem in numero martyrum tuorum, in* [6] *calice Christi tui, ad resurrectionem in vitam aeternam, animae et corporis, in incorruptione per Spiritum sanctum; inter quos utinam suscipiar hodie coram te in sacrificio pingui et accepto, quemadmodum praeparasti et mihi* [7] *praemonstrasti et nunc adimplevisti, Deus, mendacii nescius ac verax. Quapropter de omnibus laudo te, benedico tibi, glorifico te, cum sempiterno et coelesti Jesu*

moverentur. Clericus. Sed revera nonnunquam manus Martyris clavis perforatae et lignis affixae sunt. Cfr. Acta martyr. S. Pionii c. 21 (*Ruinart*, Acta SS. ed. *Galura*, T. I. p. 346).

4) Similia in Martyrio Ignat. c. 2.

5) A graecis Interpretibus Hebraeorum עֹלָה non per *ὁλοκαύτωμα* solum redditur, sed interdum etiam per *ὁλοκάρπωμα*, ut Lev. 1, 14. 16, 24. Usser.

6) Matth. 20, 22. 26, 39. Marc. 10, 38.

7) Patefecerat enim ei Deus ignem martyrii. Cfr. supra c. 5.

Ἰησοῦ Χριστῷ, ἀγαπητῷ σου παιδί· μεθ᾽ οὗ σοι καὶ πνεύματι ἁγίῳ ἡ δόξα, καὶ νῦν και εἰς τοὺς μέλλοντας αἰῶνας. Ἀμήν."

XV. *Polycarpus igne non laeditur.*

Ἀναπέμψαντος δὲ αὐτοῦ τὸ Ἀμὴν, καὶ πληρώσαντος τὴν εὐχὴν, οἱ τοῦ πυρὸς ἄνθρωποι ἐξῆψαν τὸ πῦρ. Μεγάλης δὲ ἐκλαμψάσης φλογὸς, θαῦμα μέγα εἴδομεν, οἷς ἰδεῖν ἐδόθη· οἳ καὶ ἐτηρήθημεν, εἰς τὸ ἀναγγεῖλαι τοῖς λοιποῖς τὰ γενόμενα. [1] Τὸ γὰρ πῦρ καμάρας εἶδος ποιῆσαν, ὥσπερ ὀθόνη πλοίου ὑπὸ πνεύματος πληρουμένη, κύκλῳ περιετείχισε τὸ σῶμα τοῦ μάρτυρος· καὶ ἦν μέσον οὐχ ὡς σὰρξ καιομένη, ἀλλ᾽ ὡς ἄρτος ὀπτώμενος, ἢ ὡς χρυσὸς καὶ ἄργυρος ἐν καμίνῳ πυρούμενος. Καὶ γὰρ [2] εὐωδίας τοσαύτης ἀντελαβόμεθα, ὡς λιβανωτοῦ πνέοντος, ἢ ἄλλου τινὸς τῶν τιμίων ἀρωμάτων.

XVI. *Polycarpus pugione transfigitur.*

Πέρας οὖν ἰδόντες οἱ ἄνομοι, οὐ δυνάμενον αὐτοῦ τὸ σῶμα ὑπὸ τοῦ πυρὸς δαπανηθῆναι, ἐκέλευσαν προσελθόντα αὐτῷ [3] κομφέκτορα παραβῦσαι ξιφίδιον. Καὶ τοῦτο ποιήσαντος, ἐξῆλθε [4] περιστερὰ καὶ πλῆθος αἵματος, ὥστε κατασβέσαι τὸ πῦρ, καὶ θαυμάσαι πάντα τὸν ὄχλον, εἰ τοσαύτη τις διαφορὰ μεταξὺ τῶν ἀπίστων καὶ τῶν ἐκλεκτῶν· ὧν εἷς καὶ οὗτος [5] γεγόνει ὁ θαυμασιώτατος μάρτυς Πολύκαρπος, ἐν τοῖς καθ᾽ ἡμᾶς χρόνοις διδάσκαλος ἀποστολικὸς καὶ προφητικὸς γενόμενος, ἐπίσκοπός τε

1) Quod ignis fornicis praebens speciem steterit, id causis physicis tribui posse censet Dalrymplius. Jacobson.

2) Inter ligna, e balneis et officinis comportata, fortasse nonnulla fuisse odorata et aromatica suspicatur Jacobsonus.

3) *Confectores* = qui bestias in amphitheatro *conficiebant;* si quando enim bestiae efferatae stragem populo minarentur, ii immittebantur, qui eas *conficerent* et occiderent. Jacobson.

4) De hac columba ne verbum quidem legitur apud Eusebium, Rufinum et Nicephorum; quo fit, ut falsa a multis lectio codicum sit putata. Moynius pro περιστερὰ conjecit ἐπ᾽ ἀριστερᾷ = *a sinistra.* Ipsi accesserunt complures viri docti. Ruchatus scribendum censuit περὶ στέρνα, Editor Bibliothecae Bremensis Cl. III. p. 429 conjicit περὶ στέρνου vel περὶ στέρνων. Heumannus in *Exam. fabulae de columba, e Polycarpi rogo evolante*, statuit, monachos hoc prodigio Acta nostra auxisse. Mihi quidem longe verisimilius vide-

Christo, dilecto tuo filio, cum quo tibi et Spiritui sancto gloria, et nunc et in futura secula. Amen.

XV. *Polycarpus igne non laeditur.*

Et postquam *Amen* emisisset, precationemque complevisset, ministri ignis ignem accenderunt. Cum vero ingens flamma emicasset, grande miraculum vidimus, nos, quibus illud spectare concessum fuit, qui et ideo reservati sumus, ut aliis, quae contigerunt, annuntiaremus. [1] Ignis enim fornicis speciem praebens, tanquam navis velum a vento repletum, in circulo corpus martyris circumdedit; quod, in medio positum, non ut caro assa videbatur, sed veluti panis coctus, vel sicut aurum et argentum in fornace candens. Tantam autem nos percepimus suavitatem [2] odoris, ac si thus aut aliud quoddam pretiosorum aromatum oluisset.

XVI. *Polycarpus pugione transfigitur.*

Tandem igitur cernentes improbi, corpus ejus ab igne non posse consumi, jusserunt [3] confectorem propius accedere pugioneque eum transfigere. Quod cum ille fecisset, evolavit [4] columba et effluxit tanta sanguinis copia, ut ignem exstingueret, utque universa plebs miraretur, tantum esse discrimen inter infideles et electos; quorum unus hic [5] fuit maxime admirandus martyr Polycarpus, qui nostris temporibus apostolicus et propheticus doctor exstitit, atque catholicae ecclesiae Smyrnensis epi-

tur, lectorem quempiam in animo habuisse, ad oram codicis notare locum epistolae, ubi animam suam efflavit b. Polycarpus; ideoque, mori ecclesiae veteris obsecutum, vocem περιστερά margini adscripsisse, qua scilicet significaret, animam B. Martyris illo temporis momento e corpore liberatam, sub columbae specie ad coelum evolasse. Columbarum enim imagines etiam Christianorum sepulchris frequenter exsculptae sunt. Jacobson. Imago columbae apud veteres signum erat animae e corpore migrantis et in epitaphiis etc. saepe depingebatur, quo factum, ut temporum progressu de multis Martyribus fama divulgaretur, ipsorum animas sub specie columbarum e corporibus mortuis evolasse. Cfr. *Döllinger*, Hippolyt etc. 1853. p. 63. — Nolte conjicit: ἐξῆλθε περί πτερα αἵματος κατὰ πλῆθος = **scintillarum** *instar sanguis spargebatur versus multitudinem.* Cfr. Cantic. cantic. 8, 6.

5) Ita Jacobsonus e codicibus. Plusquamperf. sine augmento ut supra c. 12. Vulg. γέγονεν.

τῆς ἐν Σμύρνῃ καθολικῆς ἐκκλησίας. Πᾶν γὰρ ῥῆμα, ὃ ἐξαφῆκεν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ ἐτελειώθη καὶ τελειωθήσεται.

XVII. *Polycarpi corpus Christianis non traditur.*

Ὁ δὲ ἀντίζηλος καὶ βάσκανος καὶ πονηρὸς, ὁ [1] ἀντικείμενος τῷ γένει τῶν δικαίων, ἰδὼν τό τε μέγεθος αὐτοῦ τῆς μαρτυρίας, καὶ τὴν ἀπ' ἀρχῆς ἀνεπίληπτον πολιτείαν, ἐστεφανωμένον τε τῷ τῆς ἀφθαρσίας στεφάνῳ, καὶ βραβεῖον ἀναντίῤῥητον ἀπενηνεγμένον, ἐπετήδευσεν, ὡς μηδὲ τὸ λείψανον αὐτοῦ ὑφ' ἡμῶν [2] ληφθῆναι, καίπερ πολλῶν ἐπιθυμούντων τοῦτο ποιῆσαι, καὶ κοινωνῆσαι τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ σαρκίῳ. Ὑπέβαλε γοῦν Νικήτην τὸν τοῦ Ἡρώδου πατέρα, ἀδελφὸν δὲ [3] Ἄλκης, ἐντυχεῖν τῷ ἄρχοντι, ὥστε μὴ δοῦναι αὐτοῦ τὸ σῶμα ταφῇ· „μὴ, φησὶν, ἀφέντες τὸν ἐσταυρωμένον, τοῦτον ἄρξωνται σέβεσθαι.“ Καὶ ταῦτα εἶπον, ὑποβαλλόντων καὶ ἐνισχυόντων τῶν Ἰουδαίων, οἳ καὶ ἐτήρησαν, μελλόντων ἡμῶν ἐκ τοῦ πυρὸς λαμβάνειν· ἀγνοοῦντες, ὅτι οὔτε τὸν Χριστόν ποτε καταλιπεῖν δυνησόμεθα, τὸν ὑπὲρ τῆς τοῦ παντὸς κόσμου τῶν σωζομένων σωτηρίας παθόντα [[4] ἄμωμον ὑπὲρ ἁμαρτωλῶν], οὔτε ἕτερόν τινα σέβεσθαι. Τοῦτον μὲν γὰρ, υἱὸν ὄντα τοῦ Θεοῦ, προσκυνοῦμεν· τοὺς δὲ μάρτυρας, ὡς μαθητὰς καὶ μιμητὰς τοῦ κυρίου, ἀγαπῶμεν ἀξίως, ἕνεκα εὐνοίας ἀνυπερβλήτου τῆς εἰς τὸν ἴδιον βασιλέα καὶ διδάσκαλον· ὧν γένοιτο καὶ ἡμᾶς [5] συγκοινωνούς τε καὶ συμμαθητὰς γενέσθαι.

XVIII. *Polycarpi corpus comburitur. Reliquiae.*

Ἰδὼν οὖν ὁ [6] [ἑκατόνταρχος] κεντυρίων [7] τὴν τῶν Ἰουδαίων γενομένην φιλονεικίαν, θεὶς αὐτὸν ἐν μέσῳ τοῦ πυρὸς ἔκαυσεν. Οὕτω τε ἡμεῖς ὕστερον ἀνελόμενοι τὰ τιμιώτερα λίθων πολυτελῶν καὶ δοκιμώτερα ὑπὲρ χρυσίον ὀστᾶ αὐτοῦ, ἀπεθέμεθα ὅπου καὶ ἀκόλουθον ἦν. Ἔνθα ὡς δυνατὸν ἡμῖν συναγομένοις ἐν ἀγαλλιάσει καὶ χαρᾷ, παρέξει ὁ κύριος ἐπιτελεῖν τὴν τοῦ

1) Cfr. I Clem. c. 51.

2) Ita Jacobsonus e cod. Paris. Vulg. ληφθείη.

3) *Alce* notum est mulieris inter Smyrnaeos nomen. Cfr. Ignat. ad Smyrn. c. 13. ad Polyc. c. 8.

scopus. Omne enim verbum, quod ore suo emisit, aut impletum est aut implebitur.

XVII. *Polycarpi corpus Christianis non traditur.*

Sed cum aemulus ille et invidus et malus, justorumque generi [1] adversus, insigne illius martyrium cerneret, moresque ab ineunte aetate irreprehensos, et eum corona immortalitatis coronatum, praemiumque sine controversia reportantem; operam dedit, ne reliquiae ejus a nobis [2] aufferrentur, quamvis multi id facere et sancto illius corpore participes fieri cuperent. Suggessit ergo diabolus Nicetae, Herodis patri, fratri autem [3] Alces, adire proconsulem, ne corpus illius ad sepeliendum traderet: *ne*, inquit, *relicto crucifixo*, *hunc colere incipiant.* Atque haec dicebant, suggerentibus et instantibus Judaeis, qui quoque observaverant nos, ex igne eum extracturos; ignari, quod nec Christum, qui pro salute omnium, qui in toto mundo salvi fient, passus est [[4] inculpatus pro peccatoribus], unquam derelinquere poterimus, neque alium quemquam colere. Illum enim, utpote filium Dei adoramus; martyres vero tamquam Domini discipulos et imitatores merito diligimus, propter illorum eximiam erga regem ac magistrum suum benevolentiam; quorum utinam et nos fiamus [5] consortes ac condiscipuli.

XVIII. *Polycarpi corpus comburitur. Reliquiae.*

Videns autem [6] centurio a Judaeis ortam contentionem, corpus in medio ignis positum exussit. Atque ita nos postea ossa illius gemmis pretiosissimis exquisitiora et super aurum probatiora tollentes, ubi decebat, deposuimus. Quo etiam loci nobis, ut fieri poterit, in exsultatione et gaudio congregatis, Dominus praebebit, natalem martyrii ejus diem celebrare, tum

4) Parenthesis ista neque in Eusebio habetur, neque in Rufino, neque in vetere nostro Interprete. Usser. Interpolata fuisse videtur a librario quopiam, qui in animo habebat I Petr. 3, 18. Jacobson.

5) Ita Jacobsonus e cod. Paris. Vulg. κοινωνούς.

6) Codex Vindob. vocem ἑκατόνταρχος non agnoscit. Jacobson.

7) Articulum e codice Vindobonensi restituit Jacobsonus.

μαρτυρίου αὐτοῦ ἡμέραν γενέθλιον, εἴς τε τὴν τῶν ἠθληκότων μνήμην, καὶ τῶν μελλόντων ἄσκησίν τε καὶ ἑτοιμασίαν.

XIX. *Laus Polycarpi martyris.*

Τοιαῦτα τὰ κατὰ τὸν μακάριον Πολύκαρπον, ὃς σὺν τοῖς ἀπὸ Φιλαδελφίας [1] δωδέκατος ἐν Σμύρνῃ μαρτυρήσας, μόνος ὑπὸ πάντων [2] μνημονεύεται, ὥστε καὶ ὑπὸ τῶν ἐθνῶν ἐν παντὶ τόπῳ λαλεῖσθαι· οὐ μόνον διδάσκαλος γενόμενος ἐπίσημος ἀλλὰ καὶ μάρτυς ἔξοχος, οὗ τὸ μαρτύριον πάντες ἐπιθυμοῦσιν μιμεῖσθαι, κατὰ τὸ εὐαγγέλιον Χριστοῦ γενόμενον. Διὰ τῆς ὑπομονῆς γὰρ καταγωνισάμενος τὸν ἄδικον ἄρχοντα, καὶ οὕτως τὸν τῆς ἀφθαρσίας στέφανον ἀπολαβὼν, σὺν τοῖς ἀποστόλοις καὶ πᾶσι δικαίοις ἀγαλλιώμενος, δοξάζει τὸν Θεὸν καὶ πατέρα, καὶ εὐλογεῖ τὸν κύριον ἡμῶν [3] Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν σωτῆρα τῶν ψυχῶν ἡμῶν, καὶ κυβερνήτην τῶν σωμάτων ἡμῶν, καὶ ποιμένα τῆς κατὰ τὴν οἰκουμένην καθολικῆς ἐκκλησίας [4].

XX. *Mittite hanc epistolam fratribus.*

Ὑμεῖς μὲν οὖν ἠξιώσατε διὰ πλειόνων δηλωθῆναι ὑμῖν τὰ γενόμενα· ἡμεῖς δὲ κατὰ τὸ παρὸν ἐπὶ κεφαλαίῳ μεμηνύκαμεν διὰ τοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν Μάρκου. Μαθόντες οὖν ταῦτα, καὶ τοῖς ἐπέκεινα ἀδελφοῖς τὴν ἐπιστολὴν [5] διαπέμψασθε, ἵνα καὶ ἐκεῖνοι δοξάζωσιν τὸν κύριον, [6] τὸν ἐκλογὰς ποιοῦντα ἀπὸ τῶν ἰδίων δούλων. [7] Τῷ δυναμένῳ πάντας ἡμᾶς εἰσαγαγεῖν ἐν τῇ αὐτοῦ χάριτι καὶ δωρεᾷ εἰς τὴν αἰώνιον αὐτοῦ βασιλείαν, διὰ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ τοῦ μονογενοῦς Ἰησοῦ Χριστοῦ· ᾧ ἡ δόξα, τιμὴ, κράτος, μεγαλοσύνη, εἰς αἰῶνας. Ἀμήν. Προςαγορεύετε πάντας τοὺς ἁγίους. Ὑμᾶς οἱ σὺν ἡμῖν προσαγορεύουσιν, καὶ Εὐάρεστος, ὁ γράψας, πανοικεί.

XXI. *Martyrii tempus.*

Μαρτυρεῖ δὲ ὁ μακάριος Πολύκαρπος μηνὸς [8] Ξανθικοῦ

1) Eusebius habet δώδεκα. Apud Eusebium Strothius et Heinichenius exhibent δώδεκα τοῖς ἐν Σμύρνῃ μαρτυρήσασι. JACOBSON.

2) Eusebius addit μᾶλλον.

3) Ἰησοῦν — ψυχῶν ἡμῶν e codice Parisiensi restituit Jacobsonus.

4) Codex Vindob. addit: καὶ τὸ

in memoriam eorum, qui certamina pertulerunt, tum ut posteri exercitati sint et parati (ad eadem sustinenda).

XIX. *Laus Polycarpi martyris.*

Haec de beato Polycarpo, qui cum iis, qui ex Philadelphia, [1] duodecimus Smyrnae martyrium est passus, sed solus ab omnibus celebratur, ita, ut a gentilibus quoque ubique locorum [2] memoretur; qui non solum doctor insignis exstitit, sed etiam martyr eximius, cujus martyrium, evangelio Christi congruum, omnes imitari desiderant. Postquam enim sustinendo injustum praesidem vicit, sicque immortalitatis coronam recepit, cum apostolis omnibusque justis exsultans, Deum ac patrem glorificat, et benedicit Domino nostro [3] Jesu Christo, animarum nostrarum salvatori, et corporum nostrorum gubernatori, nec non pastori catholicae in toto orbe ecclesiae [4].

XX. *Mittite hanc epistolam fratribus.*

Vos quidem petieratis, ut cuncta, quae gesta sunt, fusius vobis exponerentur; nos vero impraesentiarum summatim indicavimus per fratrem nostrum Marcum. Quae quidem cum legeritis, epistolam fratribus remotioribus [5] transmittatis, ut et ipsi glorificent Dominum, [6] qui ex suis famulis delectum facit. [7] Ei, qui omnes nos gratia sua atque indulgentia in regnum suum aeternum potest inducere per unigenitum filium suum Jesum Christum, ipsi sit gloria, honor, imperium, majestas, in secula. Amen! Salutate omnes sanctos. Vos, qui nobiscum sunt, salutant, et qui scripsit haec, Evarestus cum omni domo sua.

XXI. *Martyrii tempus.*

Martyrium autem passus est beatus Polycarpus [8] Xanthici

πανάγιον καὶ ζωοποιὸν Πνεῦμα. Jacobson. In veteri Int. legitur: *et Spiritum sanctum, per quem cuncta cognoscimus.*

5) Usserius et Smithius mallent *διαπέμψατε.* Jacobson.

6) I. e. *qui nonnullos e numero fidelium ad martyrium vocavit.*

7) *Τῷ — ᾧ.* Simili constructione utitur D. Paulus Rom. 16, 25—27. Jacobson.

8) Smyrnaei a 25 die Martii Xan-

δευτέρᾳ ἱσταμένου, πρὸ ἑπτὰ καλανδῶν [1] Μαΐων, σαββάτῳ [2] μεγάλῳ, ὥρᾳ [3] ὀγδόῃ. Συνελήφθη [4] δὲ ὑπὸ Ἡρώδου, ἐπὶ [5] ἀρχιερέως Φιλίππου Τραλλιανοῦ, ἀνθυπατεύοντος [6] Στατίου Κοδράτου, βασιλεύοντος δὲ εἰς τοὺς αἰῶνας Ἰησοῦ Χριστοῦ· ᾧ ἡ δόξα, τιμὴ, μεγαλοσύνη, θρόνος αἰώνιος, ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. Ἀμήν.

XXII. *Salutatio. Epistolae transscriptores.*

Ἐῤῥῶσθαι ὑμᾶς εὐχόμεθα, ἀδελφοὶ, στοιχοῦντας τῷ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον λόγῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ· μεθ' οὗ δόξα τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ καὶ ἁγίῳ πνεύματι, ἐπὶ σωτηρίᾳ τῇ τῶν ἁγίων ἐκλεκτῶν· καθὼς ἐμαρτύρησεν ὁ μακάριος Πολύκαρπος, οὗ γένοιτο ἐν τῇ βασιλείᾳ Ἰησοῦ Χριστοῦ πρὸς τὰ ἴχνη εὑρεθῆναι ἡμᾶς.

Ταῦτα μετεγράψατο μὲν [7] Γάϊος, ἐκ τῶν Εἰρηναίου, μαθητοῦ τοῦ Πολυκάρπου, ὃς καὶ συνεπολιτεύσατο τῷ Εἰρηναίῳ. Ἐγὼ δὲ Σωκράτης ἐν Κορίνθῳ ἐκ τῶν Γαΐου ἀντιγράφων ἔγραψα. Ἡ χάρις μετὰ πάντων.

Ἐγὼ δὲ πάλιν Πιόνιος ἐκ τοῦ προγεγραμμένου ἔγραψα, ἀναζητήσας αὐτὰ, κατὰ ἀποκάλυψιν φανερώσαντός μοι [8] τοῦ μακαρίου Πολυκάρπου· καθὼς δηλώσω ἐν τῷ καθεξῆς· συναγαγὼν αὐτὰ ἤδη σχεδὸν ἐκ τοῦ χρόνου κεκμηκότα, ἵνα κἀμὲ συναγάγῃ ὁ κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς μετὰ τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ, [9] εἰς τὴν οὐράνιον βασιλείαν αὐτοῦ, ᾧ ἡ δόξα, σὺν πατρὶ καὶ ἁγίῳ πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

thicum suum inchoarunt. Usser. De chronologia hujus capitis cfr. *Ideler*, Handb. der Chronol. T. I. p. 419. 430.

1) Longe meliori codice usus est Constantinopolitanus Chronographus, Siculorum Fastorum auctor, qui legit Ἀπριλλίων. Verum enim Polycarpi natalem in 26 Martii esse statuendum, et Asiani anni ratio et magni Sabbati character evincit, licet apud Latinos 26 Jan., apud Graecos 23 Febr. celebretur. Ex quibus etiam characteribus manifeste deprehenditur, anno vulgaris aerae christianae 169, et imperii M. Aurelii nono passionem ejus contigisse. Usser., cui adstipulatur Pagius ad ann. 167. n. 3 et 4. Anni 161 rem agit **Stieren**, über *das Todesjahr Justins*, in *Illgenii Zeitschrift für die hist. Theol.* 1842. fasc. I. p. 34. cfr. supra p. LXXVI.

2) I. e. Sabbatum, quod Paschalem

mensis ineuntis die secundo, ante septimum Calendas [1] Maias, [2] magno sabbato, hora [3] octava. Captus est [4] autem ab Herode, sub [5] pontifice Philippo Tralliano, proconsule [6] Statio Quadrato, regnante autem in secula Jesu Christo; cui sit gloria, honor, majestas, thronus sempiternus, a generatione in generationem. Amen!

XXII. *Salutatio. Epistolae transscriptores.*

Optamus, fratres, vos valere ac incedere in evangelico sermone Jesu Christi; cum quo gloria sit Deo, et Patri et Spiritui sancto, ob sanctorum electorum salutem; quemadmodum beatus Polycarpus martyrium pertulit, ad cujus vestigia utinam inveniamur in regno Jesu Christi!

Atque haec ex codice Irenaei, discipuli Polycarpi, descripsit [7] Cajus, qui et ipse cum Irenaeo conversatus est. Ego vero Socrates Corinthi ex Caji exemplari haec descripsi. Gratia sit cum omnibus.

Et posthaec ego Pionius ex suprascriptis haec exaravi, postquam illa perquisivissem, et [8] beatus Polycarpus ea per revelationem mihi manifestasset, ut in sequentibus declarabo. Collegi ea, propemodum ex temporis diuturnitate fatiscentia, ut me quoque cum electis suis [9] in regnum suum coeleste colligat Dominus Jesus Christus, cui sit gloria, cum Patre et Spiritu sancto, in secula seculorum. Amen!

solemnitatem antecedit = Sabbatum sanctum. Pagi.

3) I. e. ante meridiem; non enim de Romana, sed de Asiatica horas computandi ratione hic est sermo, eadem scilicet, qua nos hodie utimur. Jacobson.

4) Particulam *δὲ* addit Jac. e cod. Paris.

5) Qui prius (c. 12.) *ἀσιάρχης*, nunc *ἀρχιερεὺς* appellatur. Usser.

6) Ms. male *Στρατίου*.

7) Fortasse Cajus, presbyter ille Romanus.

8) Haec verba *τοῦ μακαρίου* e codd. Paris. et Barocc. restituit Jacobsonus.

9) Verba *εἰς τὴν — αὐτοῦ* praetermiserat Usserius. Jacobson.

ANONYMI VIRI APOSTOLICI
EPISTOLA AD DIOGNETVM.

I. *Diogneti quaestiones.*

Ἐπειδὴ ὁρῶ, [1] κράτιστε Διόγνητε, ὑπερεσπουδακότα σε τὴν θεοσέβειαν τῶν Χριστιανῶν μαθεῖν, καὶ πάνυ σαφῶς καὶ ἐπιμελῶς πυνθανόμενον περὶ αὐτῶν, τίνι τε Θεῷ πεποιθότες, καὶ πῶς θρησκεύοντες, αὐτόν τε κόσμον ὑπερορῶσι πάντες, καὶ θανάτου καταφρονοῦσι, καὶ οὔτε τοὺς νομιζομένους ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων θεοὺς λογίζονται, οὔτε τὴν Ἰουδαίων δεισιδαιμονίαν φυλάσσουσι, καὶ τίνα τὴν φιλοστοργίαν ἔχουσι πρὸς ἀλλήλους, καὶ τί δή ποτε [2] καινὸν τοῦτο γένος ἢ ἐπιτήδευμα εἰσῆλθεν εἰς τὸν βίον νῦν, καὶ οὐ πρότερον· ἀποδέχομαί γε τῆς προθυμίας σε ταύτης [3], καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ, τοῦ καὶ τὸ λέγειν καὶ τὸ ἀκούειν ἡμῖν χορηγοῦντος, αἰτοῦμαι δοθῆναι, ἐμοὶ μὲν, εἰπεῖν οὕτως, ὡς μάλιστα [4] τὸν ἀκούσαντα βελτίω γενέσθαι· σοί [5] τε, οὕτως ἀκοῦσαι, ὡς μὴ λυπηθῆναι τὸν εἰπόντα.

II. *Vanitas idolorum.*

Ἄγε δὴ, [6] καθάρας σεαυτὸν ἀπὸ πάντων τῶν προκατεχόντων σου τὴν διάνοιαν λογισμῶν, καὶ τὴν ἀπατῶσάν σε συνήθειαν ἀποσκευασάμενος, καὶ γενόμενος, ὥσπερ ἐξ ἀρχῆς, καινὸς

1) De persona Diogneti cfr. supra, Proleg. p. XCII.

2) Hinc viri docti collegerunt, epistolam nostram jam *primis* temporibus esse scriptam. Sed cfr. *Theol. Quartalschrift,* Tübing. 1825. p. 448., ubi Möhlerus epistolam nostram Trajani temporibus exaratam esse monet.

3) Sc. ἕνεκα. Boehl.

4) Ita conjicit *Otto* (Epist. ad Diogn. ed. II. 1852. p. 83). Ms. ἂν ἀκοῦσαί σε,

ANONYMI VIRI APOSTOLICI
EPISTOLA AD DIOGNETVM.

I. *Diogneti quaestiones.*

Quum te, [1] amplissime Diognete, valde videam studiosum, divinum Christianorum cultum cognoscendi, et accurate diligenterque percontantem de illis, cui Deo confidentes, quamque religionem colentes, mundum ipsum aspernentur omnes, mortemque contemnant, nec eos, qui a Graecis dii putantur, pro diis habeant, nec Judaeorum superstitionem observent, quaque charitate mutua commoveantur, et cur [2] novum hoc genus aut institutum nunc demum apparuerit, ac non prius; acceptum certe habeo tuum hoc desiderium [3], Deumque rogo, qui et loquendi et audiendi nobis facultatem suppeditat, ut ab eo detur, mihi quidem, ita verba facere, ut [4] is qui audivit utique melior fiat; [5] et tibi, ita audire, ut tristitia non afficiatur is, qui verba fecit.

II. *Vanitas idolorum.*

Age igitur, [6] postquam teipsum a cunctis cogitationibus, mentem tuam praeoccupantibus, purgaveris, et consuetudinem te decipientem abjeceris, et factus fueris, velut ab initio, novus

quod defendit *Maranus* in editione Operum S. Justini.

5) *Σοί τε.* Ita codices msti. In editione secunda *τε* in *δὲ* mutavimus. Sed apud scriptores quoque classicos *μὲν* saepe sequentem habet particulam *τε.* Cfr. *Hermann.* ad Viger. p. 836 et *J. C. Th. Otto* (in edit. Operum *S. Justini* T. II. p. 464. Not. 7.), et in libro *Epistola ad Diogn.* ed. II. 1852. p. 83.

6) Cfr. Ephes. 4, 21 sqq.

ἄνθρωπος, ὡς ἂν καὶ λόγου καινοῦ, καθάπερ καὶ αὐτὸς ὡμολόγησας, ἀκροατὴς ἐσόμενος· [1] ἴδε μὴ μόνον τοῖς ὀφθαλμοῖς, ἀλλὰ καὶ τῇ φρονήσει, τίνος ὑποστάσεως, ἢ τίνος εἴδους τυγχάνουσιν, οὓς ἐρεῖτε καὶ νομίζετε θεούς. Οὐχ ὁ μέν τις λίθος ἐστὶν, ὅμοιος τῷ πατουμένῳ, ὁ δ' ἐστὶ χαλκὸς, οὐ κρείσσων τῶν εἰς τὴν χρῆσιν ἡμῖν κεχαλκευμένων σκευῶν, ὁ δὲ ξύλον, ἤδη καὶ σεσηπὸς, ὁ δὲ ἄργυρος, χρῄζων ἀνθρώπου τοῦ φυλάξαντος, ἵνα μὴ κλαπῇ, ὁ δὲ σίδηρος, ὑπὸ ἰοῦ διεφθαρμένος, ὁ δὲ ὄστρακον, οὐδὲν τοῦ κατεσκευασμένου πρὸς τὴν ἀτιμοτάτην ὑπηρεσίαν εὐπρεπέστερον; Οὐ φθαρτῆς ὕλης ταῦτα πάντα; Οὐχ ὑπὸ σιδήρου καὶ πυρὸς κεχαλκευμένα; Οὐχ ὁ μὲν αὐτῶν λιθοξόος, ὁ δὲ χαλκεὺς, ὁ δὲ ἀργυροκόπος, ὁ δὲ κεραμεὺς ἔπλασεν; Οὐ πρὶν ἢ ταῖς τέχναις τούτων εἰς τὴν μορφὴν τούτων ἐκτυπωθῆναι, ἦν [2] ἕκαστον αὐτῶν ἑκάστῳ, [3] ἔτι καὶ νῦν, μεταμεμορφωμένον; Οὐ τὰ νῦν ἐκ τῆς αὐτῆς ὕλης ὄντα σκεύη γένοιτ' ἂν, εἰ τύχοι τῶν αὐτῶν τεχνιτῶν, ὅμοια [4] τοιούτοις; Οὐ ταῦτα πάλιν, τὰ νῦν ὑφ' ὑμῶν προσκυνούμενα, δύναιτ' ἂν ὑπὸ ἀνθρώπων σκεύη ὅμοια γενέσθαι τοῖς λοιποῖς; Οὐ κωφὰ πάντα; Οὐ τυφλά; Οὐκ ἄψυχα; Οὐκ ἀναίσθητα; Οὐκ ἀκίνητα; Οὐ πάντα σηπόμενα; Οὐ πάντα φθειρόμενα; Ταῦτα θεοὺς καλεῖτε, τούτοις δουλεύετε, τούτοις προσκυνεῖτε, [5] τέλεον δ' αὐτοῖς ἐξομοιοῦσθε. Διὰ τοῦτο μισεῖτε Χριστιανοὺς, ὅτι τούτους οὐχ ἡγοῦνται θεούς. Ὑμεῖς γὰρ, οἱ νῦν νομίζοντες καὶ οἰόμενοι, οὐ πολὺ πλέον αὐτῶν καταφρονεῖτε; Οὐ πολὺ μᾶλλον αὐτοὺς χλευάζετε καὶ ὑβρίζετε, τοὺς μὲν λιθίνους καὶ ὀστρακίνους σέβοντες [6] ἀφυλάκτως, τοὺς δὲ ἀργυροῦς καὶ χρυσοῦς ἐγκλείοντες ταῖς νυξὶ, καὶ ταῖς ἡμέραις

1) Hellenistae ἴδε, non ἰδὲ scribere solebant. Cfr. *Winer*, Gramm. des neutestamentl. Sprachidioms. p. 49. edit. IV.

2) Codd. msti habent ἕκαστος. Msti lectionem defendit Hoffmannus p. 22 (vide Praefat. p. VI. nr. 11).

3) Ante ἔτι Nolte (in *Scheiner*, Zeitschrift für kathol. Theol. Wien 1854. p. 135) supplet ὡς, quod propter Homoioteleuton post ἑκάστῳ incuria librarii omissum putat.

4) Stephanus legendum monet τούτοις; quod quidem minime necessarium existimaverim. Maran.

5) *Τέλεον δ' αὐτοῖς.* Ita ad fidem codicis Argentoratensis legit *Otto,* Opp. S. Justini (l. c. p. 468. et epist. ad Diogn. ed. II. p. 84), qui primus hoc codice est usus; codex Stephani

homo, cum et doctrinae novae, sicut ipse confessus es, auditor eris; non solum oculis, sed et mente [1] conspicias, cujus sint substantiae aut cujus formae illi, quos vocatis et putatis deos. Nonne hic lapis est, ei, qui calcatur, similis; alius autem aes, nihilo melius, quam quae in usum nostrum fabricata sunt vasa; alius lignum, et quidem jam putridum; alius autem argentum, cui opus est custode, ne furto auferatur; alius ferrum, rubigine corruptum; alius testa, nihilo praestantior ea, quae ad abjectissimum ministerium facta est? Nonne ex materia corruptioni obnoxia sunt haec omnia? Nonne ferri et ignis ope fabricata? Nonne illud sculptor lapidum, hoc faber aerarius, hoc argentarius faber, hoc figulus finxit? Nonne, priusquam horum artificum artibus in formas illorum Deorum effingerentur, [2] singula a singulis artificibus, [3] id quod adhuc fit, transformabantur? Nonne, quae nunc eadem e materia sunt vasa, similia his diis reddi possent, si eosdem artifices nanciscerentur? Nonne haec omnia, quae a vobis adorantur, possent ab hominibus vasa rursum fieri, [4] reliquis similia? Nonne surda sunt omnia? Nonne caeca? Nonne inanima? Nonne sensus omnis expertia? Nonne immobilia? Nonne omnia putrescunt? Nonne omnia corrumpuntur? Haec deos vocatis, his servitis, haec adoratis; [5] et omnino similes istis reddimini. Idcirco odistis Christianos, quia hos esse deos non arbitrantur. Vos autem, qui illos esse deos nunc putatis et existimatis, nonne multo magis, quam illi (Christiani) eos contemtui habetis? Nonne multo magis eos irridetis et injuria afficitis, dum lapideos quidem et testaceos sine [6] custodibus veneramini, argenteos autem et aureos nocte

habet τέλεόν τε * ἐξομοιοῦσθε, et lacuna ejus in apographo Beureri expleta est pronomine αὐτοῖς: *et omnino similes istis reddimini.* Böhlius ἐξομοιοῦσθαι activa significatione accipit, et lacunam aut verbis τῷ τῶν ὅλων Θεῷ explet: *omninoque illa Deo ... aequatis*, aut verbis τούτοις τὸ θεῖον: *omninoque divinum numen his simile redditis*, i. e. his rebus repraesentari putatis; sicut est Act. 17,29.

6) Ἀφυλάκτως. Stephanus dedit ἀφυλάκτους, eamque lectionem omnes editores retinuerunt. Sed vereor, ne ille V. D. in culpa sit, non cod. mstus quo usus est. Certe scripturam a nobis receptam (eamque non contemnendam) praebet Beureri apographon, eamdemque cod. Argentor. indicat. Otto.

φύλακας παρακαθίσαντες, ἵνα μὴ κλαπῶσιν; Αἷς δὲ δοκεῖτε τιμαῖς προσφέρειν, εἰ μὲν αἰσθάνονται, κολάζετε μᾶλλον αὐτούς· εἰ δὲ ἀναισθητοῦσιν, [1] ἐλέγχοντες, αἵματι καὶ κνίσαις αὐτοὺς θρησκεύετε. Ταῦθ᾽ ὑμῶν [2] τις ὑπομεινάτω. Ταῦτα ἀνασχέσθω τις ἑαυτῷ γενέσθαι. Ἀλλὰ ἄνθρωπος μὲν οὐδὲ εἷς ταύτης τῆς κολάσεως ἑκὼν ἀνέξεται, αἴσθησιν γὰρ ἔχει καὶ λογισμόν· ὁ δὲ λίθος ἀνέχεται, ἀναισθητεῖ γάρ. [3] Οὐκ οὖν τὴν αἴσθησιν [4] αὐτοῦ ἐλέγχετε. Περὶ μὲν οὖν τοῦ μὴ δεδουλῶσθαι Χριστιανοὺς τοιούτοις θεοῖς, πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα εἰπεῖν ἔχοιμι· εἰ δέ τινι μὴ δοκοίη [5] κἂν ταῦτα ἱκανὰ, περισσὸν ἡγοῦμαι καὶ τὸ πλείω λέγειν.

III. *Judaei superstitiosi sunt, Deum aliqua re indigere putantes.*

Ἑξῆς δὲ, περὶ τοῦ μὴ κατὰ τὰ αὐτὰ Ἰουδαίοις θεοσεβεῖν αὐτοὺς, οἶμαί σε μάλιστα ποθεῖν ἀκοῦσαι. Ἰουδαῖοι τοίνυν, [6] εἰ μὲν ἀπέχονται ταύτης τῆς προειρημένης λατρείας, καὶ [7] εἰ Θεὸν ἕνα τῶν πάντων σέβειν καὶ δεσπότην ἀξιοῦσι φρονεῖν· εἰ δὲ τοῖς προειρημένοις ὁμοιοτρόπως τὴν θρησκείαν προσάγουσιν αὐτῷ ταύτην, διαμαρτάνουσιν [8]. Ἃ γὰρ τοῖς ἀναισθήτοις καὶ κωφοῖς προσφέροντες οἱ Ἕλληνες ἀφροσύνης δεῖγμα παρέχουσι, ταῦθ᾽ οὗτοι καθάπερ προσδεομένῳ τῷ Θεῷ λογιζόμενοι παρέχειν, μωρίαν εἰκὸς μᾶλλον ἡγοῖντ᾽ ἂν, οὐ θεοσέβειαν. Ὁ γὰρ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, καὶ πᾶσιν ἡμῖν χορηγῶν, ὧν προσδεόμεθα, οὐδενὸς ἂν αὐτὸς προσδέοιτο τούτων, ὧν τοῖς οἰομένοις διδό-

1) Accuratius scripsisset: ἐλέγχετε — θρησκεύοντες. BOEHL.

2) Editi male habent τίς interrog. cum Imperativo.

3) Stephanus e suo codice msto edidit οὐκοῦν τὴν αἴσθησιν * ἐλέγχετε, et lacunam hujus codicis olim cum Stephano et Boehlio explevimus verbis οὐκ ἔχειν αὐτούς. Sed V. D. OTTO ex apographo Beureri et e codice Argentoratensi, in quibus illa lacuna non comparet, restituit: Οὐκ οὖν τὴν αἴσθησιν αὐτοῦ ἐλέγχετε. Sensus est: *revera, sensu eum praeditum esse, vos factis vestris, e. g. aspersione sanguinis, non demonstratis.*

4) Hoffmannus conjicit αὐτῶν i. e. Deorum paganorum.

5) Ita ex Codice Argentoratensi et ex apographo Beur. restituit *Otto.* Codex Stephani habet καί.

6) Εἰ μὲν saepe elliptice ponitur,

includitis, ac interdiu custodes apponitis, ne furto auferantur? Et vero illis honoribus, quibus vos prosequi eos existimatis, potius supplicio eos afficitis, siquidem sensu sunt praediti; sin expertes sunt sensus, hujus rei [1] eos convincitis, sanguine et nidoribus eos colentes. [2] Haec vestrum aliquis sufferto! Haec patitor aliquis sibi fieri! Sed nullus quidem hominum hoc supplicium, nisi invitus, patietur, sensu enim et ratione est praeditus; at lapis id patitur, sensu enim caret. [3] Revera, sensu [4] eum praeditum esse, vos non demonstratis. Ac de eo, quod Christiani diis hujusmodi in servitutem addicti non sint, multa quidem et alia haberem dicere; si cui tamen haec ipsa sufficere non videantur, supervacaneum arbitror et plura dicere.

III. *Judaei superstitiosi sunt, Deum aliqua re indigere putantes.*

Deinceps autem de eo, quod non est illis idem cultus divinus, qui Judaeis, te maxime cupidum esse audiendi puto. Judaei igitur, [6] si quidem abstinent cultu supra memorato, et [7] Deum unum venerari, dominumque omnium existimare volunt, (recte sentiunt); si eodem tamen modo, quo supra dicti, Deum colant, in errore versantur [8]. Nam quae Graeci sensus expertibus et surdis offerentes, dementiae dant argumentum; haec illi Deo, tanquam iis indigenti, praebere putantes, stultitiam potius quam cultum divinum id forte existiment. Qui enim coelum et terram, atque omnia, quae in iis sunt, condidit, nobisque omnibus ea suppeditat, quibus indigemus, certe nullo eorum indiget, quae ipse iis largitur, qui ei haec dare exi-

et ἀπόδοσις, e. g. καλῶς ἔχει, eleganter reticetur. *Viger*. p. 509. Not. †. Post φρονεῖν igitur, ut monet *Otto*, supplendum est ὀρθῶς φρονοῦσι, vel simile quidpiam.

7) Ms. εἰς. Nolte conjicit: καὶ εἰ Θεὸν ἕνα τῶν πάντων δεσπότην σέβειν ἀξιοῦσι, εἰ δὲ κ. τ. λ. Ipsi καὶ post σέβειν et verbum φρονεῖν Glossema esse videntur. *Otto* pro καὶ εἰς Θεὸν legit καὶ ὡς Θεὸν κ. τ. λ. Hoffmannus pro φρονεῖν legendum suadet φρονοῖεν ἄν.

8) Inde ex eo, quod auctor tempore praesenti utitur, nonnulli conjecere, ipsum templo Judaeorum adhuc superstite scripsisse. Sed ad *legem* mosaicam respiciens, etiam deletis Hierosolymis ita loqui poterat. Cfr. Tübing. *Quartalschrift*, l. c. p. 449.

ναι παρέχει αὐτός. Οἱ δέ γε θυσίας αὐτῷ δι᾽ αἵματος καὶ κνίσης καὶ ὁλοκαυτωμάτων ἐπιτελεῖν οἰόμενοι, καὶ ταύταις ταῖς τιμαῖς αὐτὸν γεραίρειν, οὐδέν μοι δοκοῦσι διαφέρειν τῶν [1] εἰς τὰ κωφὰ τὴν αὐτὴν ἐνδεικνυμένων φιλοτιμίαν, τὰ μὴ δυνάμενα τῆς τιμῆς μεταλαμβάνειν· [2] τῷ δὴ δοκεῖν τινα παρέχειν τῷ μηδενὸς προσδεομένῳ.

IV. *Cetera Judaeorum instituta non aptiora sunt ad Deum colendum.*

Ἀλλὰ μὴν τό γε περὶ τὰς βρώσεις αὐτῶν ψοφοδεὲς, καὶ τὴν περὶ τὰ σάββατα δεισιδαιμονίαν, καὶ τὴν τῆς περιτομῆς ἀλαζονείαν, καὶ τὴν τῆς νηστείας καὶ νουμηνίας εἰρωνείαν, καταγέλαστα καὶ [3] οὐδενὸς ἄξια λόγου, [4] οὐ νομίζω σε χρῄζειν παρ᾽ ἐμοῦ μαθεῖν. Τό τε γὰρ τῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κτισθέντων εἰς χρῆσιν ἀνθρώπων, ἃ μὲν ὡς καλῶς κτισθέντα παραδέχεσθαι, ἃ δ᾽ ὡς ἄχρηστα καὶ περισσὰ παραιτεῖσθαι, πῶς [5] θέμις ἐστί; Τὸ δὲ καταψεύδεσθαι Θεοῦ, ὡς κωλύοντος ἐν τῇ τῶν σαββάτων ἡμέρᾳ καλόν τι ποιεῖν, πῶς οὐκ ἀσεβές; Τὸ δὲ καὶ τὴν [6] μείωσιν τῆς σαρκὸς μαρτύριον ἐκλογῆς ἀλαζονεύεσθαι, ὡς διὰ τοῦτο ἐξαιρέτως ἠγαπημένους ὑπὸ Θεοῦ, πῶς οὐ χλεύης ἄξιον; Τὸ δὲ παρεδρεύοντας αὐτοὺς [7] ἄστροις καὶ [8] σελήνῃ [9] τὴν παρατήρησιν τῶν μηνῶν καὶ τῶν ἡμερῶν ποιεῖσθαι, καὶ τὰς [10] οἰκονομίας Θεοῦ καὶ τὰς τῶν καιρῶν

1) Sic legendum esse monent Steph., Beur. et Sylburgius. Ms. *τῶν τὰ κωφὰ τὴν αὐτὴν ἐνδεικνυμένοις φιλοτιμίαν, τῶν μὴ δυναμένων .... τὸ δέ.* Nolte conjicit: *τῶν τοῖς κωφοῖς τὴν αὐτὴν ἐνδεικνυμένων φιλοτιμίαν, τῶν μὴ δυναμένων.* Ad defendendum Genitivum absolutum *τῶν μὴ δυναμένων* Nolteus ad *Winer*, neutest. Gramm. p. 236. Not. edit. V. nos delegat.

2) Ita Otto et Nolte. Ms. *τὸ δὲ*, Sylburgus *τῷ γε.* Hoffmann.: *τὸ δὲ δοκεῖν* ... addens *γελοῖον καὶ ἄτοπον ἂν εἴη.* Otto *τῷ γὲ (δὴ) — προσδεομένῳ* Glossema esse putat.

3) *Οὐδενός.* Hoc e codice Argentoratensi reposuit *Otto.* Codex Stephani habet *οὐδέν.*

4) Stephanum secutus negationem *οὐ* addidi. Omissionem negationis defendit *Otto*, Opp. S. Justini p. 474. Not. 3. epist. ad Diogn. p. 87 et 102.

5) Ms. *οὐ θέμις.* Stephanus et Boehlius: *οὐκ ἀθέμιτον.*

6) I. e. *circumcisio.*

7) Hoc eo refertur, quod Judaei, à nocturno tempore diem latiore sensu sic dictum (*νυχθήμερον*) inchoantes, initium diei adeoque etiam sabbati

stimant. At ii, qui per sanguinem et nidorem et holocausta illi sacrificia conficere, hisque honoribus eum ornare putant, hi nihil ab iis differre mihi videntur, qui eandem munificentiam praestant [1] sensu carentibus, quae percipere honorem hunc non possunt; [2] cum revera nullius rei indigo ipsi aliquid praebere putent.

IV. *Cetera Judaeorum instituta non aptiora sunt ad Deum colendum.*

At vero eorum quoad cibos timiditatem, et superstitionem circa sabbata, et jactantiam de circumcisione, et quae de jejunio et noviluniis celebrandis simulant, quae ridicula sunt et [3] nulla memoratione digna, tibi a me discenda esse [4] non arbitror. Nam eorum, quae a Deo in usum hominum creata sunt, alia quidem tanquam recte creata accipere, alia vero, ut inutilia et supervacanea recusare, quomodo [5] fas sit? De Deo autem mentiri, vetare eum boni aliquid die sabbati peragere, quomodo impium non sit? Et de carnis [6] imminutione, tanquam electionis testimonio, gloriari, quasi ob eam eminenter dilecti sint a Deo, quomodo derisione non sit dignum? Eos autem versantes [7] in contemplatione stellarum et [8] lunae, [9] observationi mensium et dierum deditos esse, et Dei [10] oeconomias ac temporum vicis-

et dierum festorum in ortu stellarum statuunt, hoc modo, ut, cum tres stellae mediocris magnitudinis comparuerint, noctem esse dicant: cum duae, tempus esse, quod vocant *inter soles:* cum una, diem proprie sic dictum nondum exiisse contendant. Quapropter haec lex apud Judaeos obtinuit: quicunque die Veneris exeunte, circa initium sabbati, stellis tribus mediocribus conspectis operatus fuerit, eum peccasse, adeoque teneri sacrificio piaculari offerendo: qui visis duabus, cum dubitetur, utrum dies sit an nox, teneri eum victimae pro delicto dubio immolandae: qui conspicata una, hunc liberum esse a sacrificio. Boehl.

8) Novilunia celebrandi causa. Boehl.

9) Verba haec petita sunt ex ep. ad Galat. 4, 10.

10) Ordinationes in rerum universitate a Deo factas: et hoc quidem loco tempestatum vicissitudines a Deo sic dispositae hac voce significantur, quas statim dicit καιρῶν ἀλλαγάς. Boehl.

ἀλλαγὰς [1] καταδιαιρεῖν πρὸς τὰς αὐτῶν ὁρμὰς, ἃς μὲν εἰς [2] ἑορτὰς, ἃς δὲ εἰς [3] πένθη· τίς ἂν θεοσεβείας καὶ οὐκ ἀφροσύνης πολὺ πλέον ἡγήσεται τὸ δεῖγμα; Τῆς μὲν οὖν [4] κοινῆς εἰκαιότητος καὶ ἀπάτης, καὶ τῆς Ἰουδαίων [5] πολυπραγμοσύνης καὶ ἀλαζονείας ὅτι ὀρθῶς ἀπέχονται Χριστιανοὶ, ἀρκούντως σε νομίζω μεμαθηκέναι· [6] τὸ δὲ τῆς ἰδίας αὐτῶν θεοσεβείας μυστήριον μὴ προσδοκήσῃς δύνασθαι παρὰ ἀνθρώπου μαθεῖν.

V. *Christianorum mores.*

[7] Χριστιανοὶ γὰρ οὔτε γῇ, οὔτε φωνῇ, οὔτε ἔθεσι διακεκριμένοι τῶν λοιπῶν εἰσιν ἀνθρώπων. Οὔτε γάρ που πόλεις ἰδίας κατοικοῦσιν, οὔτε διαλέκτῳ τινὶ παρηλλαγμένῃ χρῶνται, οὔτε βίον παράσημον ἀσκοῦσιν. Οὐ μὴν ἐπινοίᾳ τινὶ καὶ φροντίδι πολυπραγμόνων ἀνθρώπων [8] μάθημα τοῦτ᾽ αὐτοῖς ἐστιν [9] εὑρημένον, οὐδὲ δόγματος ἀνθρωπίνου προεστᾶσιν, ὥσπερ ἔνιοι. Κατοικοῦντες δὲ πόλεις Ἑλληνίδας τε καὶ βαρβάρους, ὡς ἕκαστος ἐκληρώθη, [10] καὶ τοῖς ἐγχωρίοις ἔθεσιν ἀκολουθοῦντες ἔν τε ἐσθῆτι καὶ διαίτῃ καὶ τῷ λοιπῷ βίῳ, θαυμαστὴν καὶ ὁμολογουμένως παράδοξον ἐνδείκνυνται τὴν κατάστασιν τῆς ἑαυτῶν πολιτείας. Πατρίδας οἰκοῦσιν ἰδίας, ἀλλ᾽ ὡς [11] πάροικοι. Μετέχουσι πάντων ὡς πολῖται· καὶ πάνθ᾽ ὑπομένουσιν ὡς ξένοι. Πᾶσα [12] ξένη πατρίς ἐστιν αὐτῶν, καὶ πᾶσα πατρὶς ξένη. Γαμοῦσιν ὡς πάντες, τεκνογονοῦσιν· ἀλλ᾽ οὐ ῥίπτουσι τὰ γεννώμενα. Τράπεζαν κοινὴν παρατίθενται, ἀλλ᾽ [13] οὐ κοίτην

1) Ita lacunam codicis Argentoratensis, qui habet καταδ — ειν explet *Otto*. In codice Stephani nil nisi κατα legitur, ex quo Stephanus putavit καταῤῥυθμίζειν faciendum esse.

2) Huc referenda sunt Judaeorum festa majora, Paschatis, Pentecostes et Tabernaculorum, quae in ipsas tempestatum mutationes incidebant; quibus addi potest dies festus ineuntis anni. Boehl.

3) Dies expiationis (Levit. 23, 27—32) luctu, maxime jejunio agendo, celebratur; unde factum est, ut diceretur νηστεία, jejunium magnum. Boehl.

4) I. e. *quae paganis et Judaeis communis est vanitas.*

5) Respicit scriptor noster ad curiosum Judaeorum studium, varia ad Dei cultum pertinentia coacervandi. Otto.

6) I. e. „nur durch Gottes Gnade wird der Mensch in dieses Geheimniss eingeweiht, durch Theilnahme daran, durch Leben in der Gemeinschaft der Christen.“ *Karker,* die Schriften der apost. Väter, übersetzt etc. 1847.

situdines pro suo arbitratu [1] distribuere, alias ad [2] festos dies, alias ad [3] luctum; quis hoc cultus divini, et non dementiae multo magis indicium existimabit? [4] Communi igitur vanitate et errore, et Judaeorum [5] operositate atque jactantia jure Christianos abstinere, te abunde didicisse existimo; [6] sed divini cultus illis proprii mysterium ne te ab homine ullo doceri posse speres.

V. *Christianorum mores.*

[7] Christiani enim neque regione, neque lingua, neque vitae institutis a ceteris hominibus sunt distincti. Nam neque proprias civitates incolunt, neque lingua utuntur peculiari, neque vitam degunt discretam. Neque cogitatione quadam et hominum curiosorum sollicitudine haec [8] disciplina ab eis est [9] inventa, neque alicui dogmati humano patrocinantur, sicut nonnulli. Sed incolentes partim graecas, partim barbaras civitates, prout cujusque sors tulit, [10] et indigenarum instituta sequentes in vestitu victuque et ceteris, quae ad vitam pertinent, mirabilem et haud dubie incredibilem vitae suae rationem oculis nostris proponunt. Patrias proprias inhabitant, sed tanquam [11] inquilini. Omnia cum aliis habent communia ut cives; et omnia patiuntur ut peregrini. Omnis [12] peregrina regio eorum est patria; et omnis patria peregrina. Uxores ducunt ut omnes, et liberos procreant; sed non abjiciunt foetus. Mensam communem habent, non vero [13] lectum

7) Cfr. *Neander*, Kirch.-Gesch. edit. II. T. I. 1. p. 118.

8) Codices habent *μαθήματι*.

9) Ms. *εἰρημένον* = *iis nuntiatum*, quod defendit *Otto* (Opp. S. Justini p. 477. et Epist. ad Diogn. p. 88). Sed cfr. locum parall. c. 7: *οὐ γὰρ ἐπίγειον, ὡς ἔφην, εὕρημα τοῦτ' αὐτοῖς παρεδόθη.*

10) Ms. *ἐν τοῖς*.

11) *Πάροικοι*. Cfr. *I Clement.* ad Corinth. c. 1. Not. 3.

12) *Ξένη*, sc. *χώρα* sive *γῆ*. Otto.

13) *Οὐ κοίτην*. Ita Maranus lacuna codicis explet. Simili modo *Tertullianus* quoque (Apolog. c. 39) dicit: *Omnia indiscreta sunt apud nos praeter uxores*. *Otto* (Opp. S. Justini p. 478, Epist. ad Diogn. p. 89) ad fidem codicis Argentoratensis legit: *ἀλλ' οὐ κοινήν*, i. e. *non vulgarem, non pollutam*. Si ipsum audias, Anonymus noster voci *κοινὴν* duplicem dedit sensum: *α*) = *communis*, *β*) = *impurus, pollutus*. Germanice hunc locum vir doct. vertit: *Sie haben einen gemeinsamen Tisch, aber nicht einen gemeinen.*

κοινήν. [1] Ἐν σαρκὶ τυγχάνουσιν, ἀλλ᾽ οὐ κατὰ σάρκα ζῶσιν. [2] Ἐπὶ γῆς διατρίβουσιν, ἀλλ᾽ ἐν οὐρανῷ πολιτεύονται. Πείθονται τοῖς ὡρισμένοις νόμοις, [3] καὶ τοῖς ἰδίοις βίοις νικῶσι τοὺς νόμους. Ἀγαπῶσι πάντας, καὶ ὑπὸ πάντων διώκονται. Ἀγνοοῦνται, καὶ κατακρίνονται· [4] θανατοῦνται, καὶ ζωοποιοῦνται. [5] Πτωχεύουσι, καὶ πλουτίζουσι πολλούς· πάντων ὑστεροῦνται, καὶ ἐν πᾶσι περισσεύουσιν· ἀτιμοῦνται, καὶ ἐν ταῖς ἀτιμίαις δοξάζονται[6]· βλασφημοῦνται, καὶ δικαιοῦνται· [7] λοιδοροῦνται, καὶ εὐλογοῦσιν· ὑβρίζονται, καὶ τιμῶσιν. Ἀγαθοποιοῦντες, ὡς κακοὶ κολάζονται· [8] κολαζόμενοι χαίρουσιν, ὡς ζωοποιούμενοι. Ὑπὸ Ἰουδαίων ὡς ἀλλόφυλοι πολεμοῦνται, καὶ ὑπὸ Ἑλλήνων διώκονται· καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἔχθρας εἰπεῖν οἱ μισοῦντες οὐκ ἔχουσιν.

VI. *Quod est anima in corpore, id in mundo Christiani.*

Ἁπλῶς δ᾽ εἰπεῖν, ὅπερ ἐστὶν ἐν σώματι ψυχή, τοῦτ᾽ εἰσὶν ἐν κόσμῳ Χριστιανοί. Ἔσπαρται κατὰ πάντων τῶν τοῦ σώματος μελῶν ἡ ψυχή, καὶ Χριστιανοὶ κατὰ τὰς τοῦ κόσμου πόλεις [9]. Οἰκεῖ μὲν ἐν τῷ σώματι ψυχή, οὐκ ἔστι δὲ ἐκ τοῦ σώματος· καὶ [10] Χριστιανοὶ ἐν κόσμῳ οἰκοῦσιν, οὐκ εἰσὶ δὲ ἐκ τοῦ κόσμου. Ἀόρατος ἡ ψυχὴ ἐν ὁρατῷ φρουρεῖται τῷ σώματι· καὶ Χριστιανοὶ γινώσκονται [11] μὲν ὄντες ἐν τῷ κόσμῳ, ἀόρατος δὲ αὐτῶν ἡ θεοσέβεια μένει. Μισεῖ τὴν ψυχὴν ἡ σὰρξ καὶ πολεμεῖ, μηδὲν ἀδικουμένη, διότι ταῖς ἡδοναῖς κωλύεται χρῆσθαι· μισεῖ καὶ Χριστιανοὺς ὁ κόσμος, μηδὲν ἀδικούμενος, ὅτι ταῖς ἡδοναῖς ἀντιτάσσονται. Ἡ ψυχὴ τὴν μισοῦσαν ἀγαπᾷ σάρκα καὶ τὰ μέλη· [12] καὶ Χριστιανοὶ τοὺς μισοῦντας ἀγαπῶσιν. Ἐγκέκλεισται μὲν ἡ ψυχὴ τῷ σώματι, συνέχει δὲ αὐτὴ τὸ σῶμα· καὶ Χριστιανοὶ κατέχονται μὲν ὡς ἐν φρουρᾷ τῷ κόσμῳ, [13] αὐτοὶ δὲ συνέχουσι τὸν κόσμον. Ἀθάνατος ἡ ψυχὴ ἐν θνητῷ σκηνώματι κατοικεῖ· καὶ Χριστιανοὶ παροικοῦσιν ἐν φθαρτοῖς, τὴν ἐν οὐρανοῖς ἀφθαρσίαν προς-

1) Cfr. II Cor. 10, 3. Rom. 8, 12 sqq.
2) Cfr. Philipp. 3, 18—20.
3) Christiani dicuntur ipsas leges superasse, quod non solum ea, quae jubebant leges, sed majora etiam praestarent. Otto.
4) Cfr. II Cor. 6, 9.
5) Cfr. II Cor. 6, 10.

communem. [1] In carne sunt, sed non secundum carnem vivunt. [2] In terra degunt, sed coeli cives sunt. Obsequuntur legibus latis, [3] et vitae suae genere leges superant. Amant omnes, et omnes eos persequuntur. Ignorantur, et condemnantur; [4] morte afficiuntur, et vivificantur. [5] Mendici sunt, et multos ditant; rebus omnibus indigent, et omnia illis redundant; dedecorantur, et inter dedecora afficiuntur gloria [6]; fama eorum laceratur, et justitiae eorum testimonium perhibetur; [7] maledicitur eis, et benedicunt; contumelia afficiuntur, et honorem deferunt. Bona facientes ut improbi puniuntur; [8] dum puniuntur, gaudent, tanquam vivificentur. Adversus eos, tanquam alienigenas, Judaei bellum gerunt, et Graeci eos persequuntur; causam inimicitiarum autem osores dicere nequeunt.

VI. *Quod est anima in corpore, id in mundo Christiani.*

Atque ut semel omnia complectar: quod est in corpore anima, hoc sunt in mundo Christiani. Anima dispersa est per omnia corporis membra, et Christiani per mundi civitates [9] dispersi sunt. Habitat quidem anima in corpore, sed non est e corpore; sic et [10] Christiani in mundo habitant, sed e mundo non sunt. Invisibilis anima in visibili corpore custoditur; sic et Christiani in mundo [11] degentes conspiciuntur, sed invisibilis eorum est pietas. Caro animam odio prosequitur et bello, nulla affecta injuria, quia voluptatibus frui prohibetur; et Christianos odit mundus, nulla affectus injuria, quia illi voluptatibus repugnant. Anima carnem amat, quae ipsam odit, et membra; [12] et Christiani amant osores. Inclusa quidem est anima corpore, sed ipsa continet corpus; et Christiani detinentur quidem in mundo sicut in custodia, [13] sed ipsi continent mundum. Immortalis anima in mortali tabernaculo habitat; et Christiani ut inquilini corruptibilia inhabitant, incorruptibilitatem coelestem

6) Sc. ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.
7) Cfr. I Cor. 4, 12.
8) Cfr. II Cor. 6, 10.
9) Scil. ἐσπαρμένοι εἰσίν. Otto.
10) Joh. 17, 11. 14. 16.
11) Ita Steph. Ms. μένοντες.
12) In animo hic habet scriptor effatum Domini apud Matth. 5, 44.
13) Cfr. *Justini* Apol. II. n. 7. p. 93. ed. Maran.

δεχόμενοι. [1] *Κακουργουμένη σιτίοις καὶ ποτοῖς ἡ ψυχὴ βελτιοῦται· καὶ Χριστιανοὶ κολαζόμενοι καθ' ἡμέραν* [2] *πλεονάζουσι μᾶλλον. Εἰς τοσαύτην αὐτοὺς τάξιν ἔθετο ὁ Θεὸς, ἣν οὐ θεμιτὸν αὐτοῖς παραιτήσασθαι.*

VII. *Religio christiana a Deo instituta, qui non creaturam, sed proprium filium misit. Parusia Christi.*

[3] *Οὐ γὰρ ἐπίγειον, ὡς ἔφην, εὕρημα τοῦτ' αὐτοῖς παρεδόθη, οὐδὲ θνητὴν ἐπίνοιαν φυλάσσειν οὕτως ἀξιοῦσιν ἐπιμελῶς, οὐδὲ ἀνθρωπίνων οἰκονομίαν μυστηρίων πεπίστευνται· ἀλλ' αὐτὸς* [4] *ἀληθῶς ὁ παντοκράτωρ καὶ παντοκτίστης καὶ ἀόρατος Θεὸς, αὐτὸς ἀπ' οὐρανῶν τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸν Λόγον τὸν ἅγιον καὶ ἀπερινόητον ἀνθρώποις* [5] *ἐνίδρυσε, καὶ ἐγκατεστήριξε ταῖς καρδίαις αὐτῶν· οὐ, καθάπερ ἄν τις εἰκάσειεν, ἀνθρώποις ὑπηρέτην τινὰ πέμψας, ἢ ἄγγελον, ἢ ἄρχοντα, ἤ τινα τῶν διεπόντων τὰ ἐπίγεια, ἤ τινα τῶν πεπιστευμένων τὰς ἐν οὐρανοῖς διοικήσεις, ἀλλ' αὐτὸν τὸν τεχνίτην καὶ δημιουργὸν τῶν ὅλων, ᾧ τοὺς οὐρανοὺς ἔκτισεν, ᾧ τὴν θάλασσαν ἰδίοις ὅροις ἐνέκλεισεν· οὗ τὰ* [6] *μυστήρια πιστῶς πάντα φυλάσσει τὰ* [7] *στοιχεῖα· παρ' οὗ τὰ μέτρα τῶν τῆς ἡμέρας δρόμων εἴληφε* [8] *ὁ ἥλιος φυλάσσειν· ᾧ πειθαρχεῖ σελήνη νυκτὶ φαίνειν κελεύοντι· ᾧ πειθαρχεῖ τὰ ἄστρα, τῷ τῆς σελήνης ἀκολουθοῦντα δρόμῳ· ᾧ πάντα διατέτακται καὶ διώρισται καὶ* [9] *ὑποτέτακται, οὐρανοὶ καὶ τὰ ἐν οὐρανοῖς, γῆ καὶ τὰ ἐν τῇ γῇ, θάλασσα καὶ τὰ ἐν τῇ θαλάσσῃ, πῦρ, ἀὴρ, ἄβυσσος, τὰ ἐν ὕψεσι, τὰ ἐν βάθεσι, τὰ ἐν τῷ μεταξύ. Τοῦτον πρὸς αὐτοὺς ἀπέστειλεν. Ἆρά γε, ὡς ἀνθρώπων ἄν τις λογίσαιτο, ἐπὶ*

1) *„Die Seele, wenn man sie schlecht mit Speise und Trank bedient, wird besser.“* De anima, h. e. sede appetituum, dicitur quod de corpore dici consuevit. Otto.

2) I. e. *numero crescunt.* Hanc explicationem impugnat Dr. Otto, quia sententia praecedens ipsi postulare videtur, ut verbum *πλεονάζουσι* de incremento capiatur interno = *augentur, confirmantur, wachsen innerlich an Kraft.*

3) Conjunge haec cum fine capitis IV, et initio c. V.: *οὐ . . . φροντίδι . . . ἀνθρώπων μάθημα τοῦτ' αὐτοῖς ἐστιν εὑρημένον.*

4) *Ἀληθῶς.* Hanc vocem, in vulgato textu omissam, ope codicis Argentoratensis reposuit Otto.

5) *Ἐνίδρυσε.* Ita legitur in apo-

exspectantes. [1] Anima, quoad cibum et potum male tractata, melior fit; et Christiani, suppliciis affecti, quotidie [2] numero crescunt. Tam insignem illos Deus tenere locum voluit, quem illis nefas est defugere.

VII. *Religio christiana a Deo instituta, qui non creaturam, sed proprium filium misit. Parusia Christi.*

[3] Non enim terrenum, ut dixi, inventum hoc illis traditum est, neque mortalem cogitationem tam accurate custodiendam sibi censent, neque humanorum mysteriorum oeconomia illis commissa est; sed ipse [4] vere omnipotens Deus, omnium creator et invisibilis, e coelis veritatem et Verbum sanctum ac incomprehensibile inter homines [5] locavit, et in cordibus eorum firmam habere sedem voluit; non, quemadmodum aliquis conjicere possit, hominibus ministrum aliquem mittens, aut angelum, aut principem, aut aliquem eorum, qui terrena gubernant, quibusve commissa est cura rerum in coelis administrandarum; sed ipsum opificem et creatorem omnium, per quem coelos condidit, per quem mare suis terminis conclusit; cujus [6] mysteria fideliter ab omnibus [7] astris observantur; a quo [8] sol mensuras diurnorum cursuum observandas accepit; cui paret luna, jubenti eam lucere nocti; cui astra obtemperant, lunae cursum sequentia; a quo omnia disposita sunt, et suis limitibus circumscripta, [9] eique subdita: coeli et quae in coelis sunt, terra et quae in terra sunt, mare et quae in mari, ignis, aër, abyssus, quae in altitudine, quae in profundis, quaeque in medio locata sunt. Hunc ad eos misit. Num, ut quisquam cogitare possit, tyrannidis

grapho Beureri et in codice Argentoratensi. Codex Stephani male habet ἐνίδρυται.

6) I. e. leges, quibus Creator rerum naturam moderatur, quaeque hominum intellectum latent. Boehl.

7) Στοιχεῖα = *astra*, praesertim *duodecim signa Zodiaci*, ut saepius apud Patres, tum latinos, tum graecos. Cfr. *Marani* adnot. ad Libr. *Theophil.* ad Autol. I, 4. Nota f. et *Galland.* Bibl. T. II. p. 160. Not. b.

8) Addendum esse ἥλιος, jam vidit Stephanus.

9) Hanc versionem impugnat Otto, vertens: *a quo* (*Deo*) *hominibus subjecta sunt* omnia, coeli et quae in coelis etc.

τυραννίδι καὶ φόβῳ καὶ καταπλήξει; Οὐ μὲν οὖν· ἀλλ' ἐν ἐπιεικείᾳ, πραΰτητι [1]. *Ὡς βασιλεὺς πέμπων υἱὸν βασιλέα ἔπεμψεν· ὡς Θεὸν ἔπεμψεν, ὡς πρὸς ἀνθρώπους ἔπεμψεν,* [2] *ὡς σώζων ἔπεμψεν, ὡς πείθων, οὐ βιαζόμενος· βία γὰρ οὐ πρόσεστι τῷ Θεῷ.* [3] *Ἔπεμψεν ὡς καλῶν, οὐ διώκων· ἔπεμψεν ὡς ἀγαπῶν, οὐ κρίνων. Πέμψει γὰρ αὐτὸν κρίνοντα· καὶ τίς αὐτοῦ τὴν παρουσίαν ὑποστήσεται;* [4] *Οὐχ ὁρᾷς παραβαλλομένους θηρίοις, ἵνα ἀρνήσωνται τὸν κύριον, καὶ μὴ νικωμένους; Οὐχ ὁρᾷς, ὅσῳ πλείονες* [5] *κολάζονται,* [6] *τοσούτῳ πλεονάζοντας ἄλλους; Ταῦτα ἀνθρώπου οὐ δοκεῖ τὰ ἔργα· ταῦτα δύναμίς ἐστι Θεοῦ· ταῦτα τῆς παρουσίας αὐτοῦ δείγματα.*

VIII. *Quam miser hominum status ante Verbi adventum fuerit.*

Τίς γὰρ ὅλως ἀνθρώπων ἠπίστατο, τί ποτ' ἐστὶ Θεὸς, πρὶν αὐτὸν ἐλθεῖν; Ἢ τοὺς κενοὺς καὶ ληρώδεις ἐκείνων λόγους ἀποδέχῃ τῶν [7] *ἀξιοπίστων φιλοσόφων, ὧν οἱ μέν* [8] *τινες πῦρ ἔφασαν εἶναι τὸν Θεὸν (οὗ μέλλουσι χωρήσειν αὐτοὶ, τοῦτο καλοῦσι Θεόν), οἱ δὲ ὕδωρ, οἱ δὲ ἄλλο τι τῶν στοιχείων τῶν ἐκτισμένων ὑπὸ Θεοῦ; Καίτοι γε, εἴ τις τούτων τῶν λόγων ἀπόδεκτός ἐστι, δύναιτ' ἂν καὶ τῶν λοιπῶν κτισμάτων ἓν ἕκαστον ὁμοίως ἀποφαίνεσθαι Θεόν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν τερατεία καὶ πλάνη τῶν γοήτων ἐστίν· ἀνθρώπων δὲ οὐδεὶς οὔτε εἶδεν, οὔτε ἐγνώρισεν·* [9] *αὐτὸς δὲ ἑαυτὸν ἐπέδειξεν. Ἐπέδειξε* [10] *δὲ διὰ πίστεως, ᾗ μόνῃ Θεὸν ἰδεῖν συγκεχώρηται.* [11] *Ὁ γὰρ δεσπότης καὶ δημιουργὸς τῶν ὅλων Θεὸς, ὁ ποιήσας τὰ πάντα καὶ κατὰ τάξιν διακρίνας, οὐ μόνον φιλάνθρωπος ἐγένετο, ἀλλὰ*

1) Scil. *misit eum.*

2) Joann. 3, 17.

3) *Ἔπεμψεν — διώκων* deest in editione Maranea operum S. Justini et apud Gallandium, incuria, ut videtur, librarii.

4) Ita lacunam Msti explevit Stephanus.

5) *Κολάζονται.* Ita e codice Argentoratensi restituit Otto. Codex Stephani habet *κολάζοντες.*

6) Haec non ante Trajani tempora scripta esse possunt. Cfr. *Tübing. Quartalschrift*, 1825. p. 447. Otto vertit: *„siehst du nicht, dass je mehr Christen gestraft werden, desto mehr andere Christen im Innern erstarken.“ Πλεονάζουσι* = egregium illorum exemplum alii ad imitandum sibi sumunt. Cfr. supra c. 6. p. 308. not. 2.

7) *Ἀξιόπιστος = qui fide dignus*

exercendae et terroris incutiendi causa? Minime; sed in clementia, in lenitate [1]. Ut rex filium regem, misit eum; ut Deum misit eum, ad homines eum misit, [2] servans nos misit eum, persuadens, non violentiam adhibens; violentia enim Deo non inest. [3] Misit ut vocans, non persequens; misit ut amans, non judicans. Mittet enim eum judicaturum, et quis ejus adventum sustinebit? [4] Nonne vides objectos feris, ut abnegent Dominum, sed non victos? Nonne vides, quo plures supplicio [5] afficiantur, [6] tanto majorem fieri numerum reliquorum? Haec non videntur ab homine fieri; haec sunt Dei potentia; haec adventus ejus sunt indicia.

VIII. *Quam miser hominum status ante Verbi adventum fuerit.*

Quis enim hominum Deum cognoverat, priusquam ipse Deus venerat? An vana et nugacia effata philosophorum istorum approbas, qui fide [7] perperam digni sunt habiti, quorum [8] aliqui ignem esse Deum dixerunt (id Deum vocantes, in quod profecturi sunt ipsi); alii aquam; alii aliud ex elementis a Deo creatis. Sed tamen, si horum dictorum aliquod approbatione dignum est, illi et ceterarum rerum, quae sunt creatae, unamquamque similiter Deum pronuntiare possint. Verum hi sermones sunt prodigiosa mendacia et imposturae praestigiatorum; hominum vero nemo vidit, nemo notum fecit eum; [9] sed ipse seipsum ostendit. Ostendit [10] se autem per fidem, cui soli Deum videre concessum est. [11] Nam Dominus et opifex omnium Deus, qui omnia fecit et suo quaeque ordine disposuit, non solum hominum

est, et *qui fide dignus tantum putatur*. Cfr. *Ignat.* ad Philad. c. 2. Not. 3; ἀξιοπίστων *ironice* dictum esse monent *Otto* et *Hoffmannus* l. c. p. 25.

8) In codice Stephani post μὲν est lacuna, in codice autem Argentoratensi Otto adhuc vestigia verbi τινες detexit.

9) Hunc locum contra Patripassianismi suspicionem defendit *Dorner*, Lehre von der Person Christi ed. II. P. I. p. 413.

10) Scil. ἑαυτόν. Otto.

11) His verbis transit ad quaestionem eam tractandam, cur Deus ultimo demum tempore gratiam et benignitatem suam hominibus patefecerit. Boehl. Cfr. *Neander*, K.G. I. 1. p. 1108. edit. II. et *Quartalschrift*, l. c. p. 460.

καὶ μακρόθυμος. Ἀλλ' οὗτος ἦν μὲν ἀεὶ τοιοῦτος, καὶ ἔστι, καὶ ἔσται, χρηστὸς καὶ [1] ἀγαθὸς καὶ ἀόργητος καὶ ἀληθής· [2] καὶ μόνος ἀγαθός ἐστιν· ἐννοήσας δὲ μεγάλην καὶ ἄφραστον ἔννοιαν, [3] ἣν ἐκοινώσατο μόνῳ τῷ παιδί. Ἐν ὅσῳ μὲν οὖν κατεῖχεν ἐν μυστηρίῳ καὶ διετήρει τὴν σοφὴν αὐτοῦ βουλὴν, ἀμελεῖν ἡμῶν καὶ ἀφροντιστεῖν ἐδόκει· ἐπεὶ δὲ ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ ἀγαπητοῦ παιδὸς, καὶ ἐφανέρωσε τὰ ἐξ ἀρχῆς ἡτοιμασμένα, πάνθ' ἅμα παρέσχεν ἡμῖν, καὶ μετασχεῖν εὐεργεσιῶν αὐτοῦ, καὶ ἰδεῖν [4] καὶ ποιῆσαι. Τίς ἂν πώποτε [5] προσεδόκησεν ἡμῶν; Πάντ' οὖν ᾔδει παρ' ἑαυτῷ σὺν τῷ παιδὶ οἰκονομικῶς.

IX. *Cur filius sero missus.*

[6] Μέχρι μὲν οὖν τοῦ [7] πρόσθεν χρόνου εἴασεν ἡμᾶς, ὡς ἐβουλόμεθα, ἀτάκτοις φοραῖς φέρεσθαι, ἡδοναῖς καὶ ἐπιθυμίαις [8] ἀγομένους· οὐ πάντως ἐφηδόμενος τοῖς ἁμαρτήμασιν ἡμῶν, ἀλλ' ἀνεχόμενος· οὐδὲ τῷ τότε τῆς ἀδικίας καιρῷ συνευδοκῶν, ἀλλὰ τὸν [9] νῦν τῆς δικαιοσύνης δημιουργῶν· ἵνα ἐν τῷ τότε χρόνῳ ἐλεγχθέντες ἐκ τῶν ἰδίων ἔργων ἀνάξιοι ζωῆς, νῦν ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ χρηστότητος ἀξιωθῶμεν· καὶ τὸ καθ' ἑαυτοὺς φανερώσαντες [10] ἀδύνατον εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, τῇ δυνάμει τοῦ Θεοῦ δυνατοὶ γενηθῶμεν. Ἐπεὶ δὲ πεπλήρωτο μὲν ἡ ἡμετέρα ἀδικία, καὶ τελείως πεφανέρωτο, ὅτι ὁ μισθὸς [11] αὐτῆς κόλασις καὶ θάνατος προσεδοκᾶτο, ἦλθε δὲ ὁ καιρὸς, ὃν Θεὸς προέθετο λοιπὸν φανερῶσαι τὴν ἑαυτοῦ χρηστότητα καὶ δύναμιν, ὡς [12] τῆς ὑπερβαλλούσης φιλανθρωπίας μία ἀγάπη

1) Hoffmannus conjicit *ἀγανός* = *mitis*.

2) Cfr. Matth. 19, 17.

3) Pro *ἣν* Otto conjicit *ταύτην*.

4) *Καὶ ποιῆσαι.* Ita lacunam codicis Stephaniani explevit Otto, ad fidem apographi Beureriani et codicis Argentoratensis. Boehlius: [*καὶ ψηλαφ*]*ῆσαι* [*αὐτόν. Ταῦτα*]. Est autem *ποιῆσαι* = *efficaciam exhibere*, germanice *wirken*, *wirksam sein*, et Anonymus noster respicere videtur ad egregias Christianorum primi aevi virtutes. Otto vertit: *sowohl Theil zu nehmen an den von ihm dargebotenen Wohlthaten, als auch ihn (mittelst des Glaubens) zu schauen, und (nach diesem Schauen) unser Leben zu gestalten.*

5) Scil. *ταῦτα*. Pronomen saepe omissum est.

6) De doctrina hujus capitis cfr. *Neander*, Kirchengesch. ed. II. T. II.

amator, sed patiens etiam fuit. Erat autem semper talis, et est, et erit, benignus et [1] bonus et irae expers et verax; [2] et solus bonus est; concepit autem mente magnum aliquid et ineffabile, [3] quod cum solo filio communicavit. Quamdiu igitur prudens suum consilium in occulto retinebat et custodiebat, nos negligere, nullamque nostri curam gerere videbatur; at postquam per dilectum filium revelavit et patefecit, quae jam inde ab initio erant praeparata, omnia simul praebuit nobis, et frui suis beneficiis, et videre [4] et facere. Quis nostrum [5] haec exspectabat? Omnia igitur una cum filio suo sciebat juxta oeconomiam divinam.

IX. *Cur filius sero missus.*

[6] Ceterum tempore [7] priori pro lubitu inordinatis motibus agitari nos sivit, voluptatibus et cupiditatibus [8] ductos; non quidem, quod ullo modo peccatis nostris gauderet, sed ea tolerans; neque illud tempus iniquitatis approbans, sed [9] praesens tempus justitiae creans; ut, quum eo tempore e propriis operibus vitae indigni fuerimus inventi, nunc Dei benignitas nos ea dignaretur; et, quum manifestum fecissemus, ex eo, quod in nobis est, [10] nos ingredi non posse in regnum Dei, potentia Dei fieremus compotes. Quum autem completa esset nequitia nostra, pleneque esset manifestum, mercedem [11] ejus supplicium et mortem imminere, advenissetque tempus a Deo praestitutum ad suam deinceps benignitatem ac potentiam declarandam, [12] quum ob immensam in homines benevolentiam unicus sit amor Dei, nos odio non

p. 1108 sq. et *Möhler*, in Tübing. theol. Quartalschr. 1825. p. 460.

7) Scil. quo Deus filium misit. Otto. De duobus his temporibus ratione prorsus simili S. Paulus loquitur in Ep. ad Rom. 3, 21-26. 5, 20. et ad Gal. 4, 4.

8) Codex Argentoratensis habet ἀπαγομένους, quod in textum reposuit Otto.

9) Ms. νοῦν. In priori editione conjeci νῦν, quod Ottoni et Nolteo placuit. Sensus est: *Sed praesens tempus justitiae creans*. Qui νοῦν legit, cum Böhlio vertat: *conscientiam sanctitatis, quam Deus postulat, in hominum animis excitans.*

10) Joann. 3, 5.

11) Αὐτῆς. Ita Beurerus lacunam explevit, et in codice quoque Argentoratensi αὐτῆς legitur.

12) Verba τῆς et τοῦ Θεοῦ in codice Stephani desunt; sed leguntur in apographo Beureri et in codice Ar-

τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἐμίσησεν ἡμᾶς, οὐδὲ ἀπώσατο, οὐδὲ ἐμνησικάκησεν, ἀλλὰ ἐμακροθύμησεν, ἠνέσχετο, [1] αὐτὸς τὰς ἡμετέρας ἁμαρτίας ἀνεδέξατο· [2] αὐτὸς τὸν ἴδιον υἱὸν ἀπέδοτο λύτρον ὑπὲρ ἡμῶν, τὸν ἅγιον ὑπὲρ ἀνόμων, τὸν ἄκακον ὑπὲρ τῶν κακῶν, τὸν δίκαιον ὑπὲρ τῶν ἀδίκων, τὸν ἄφθαρτον ὑπὲρ τῶν φθαρτῶν, τὸν ἀθάνατον ὑπὲρ τῶν θνητῶν. Τί γὰρ ἄλλο τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἠδυνήθη [3] καλύψαι ἢ ἐκείνου δικαιοσύνη; Ἐν τίνι δικαιωθῆναι δυνατὸν τοὺς ἀνόμους ἡμᾶς καὶ ἀσεβεῖς, ἢ ἐν μόνῳ τῷ υἱῷ τοῦ Θεοῦ; Ὢ τῆς γλυκείας ἀνταλλαγῆς, ὢ τῆς ἀνεξιχνιάστου δημιουργίας, ὢ τῶν ἀπροσδοκήτων εὐεργεσιῶν· ἵνα ἀνομία μὲν πολλῶν ἐν δικαίῳ ἑνὶ κρυβῇ, δικαιοσύνη δὲ ἑνὸς πολλοὺς ἀνόμους δικαιώσῃ. Ἐλέγξας οὖν ἐν μὲν τῷ πρόσθεν χρόνῳ τὸ ἀδύνατον τῆς ἡμετέρας φύσεως εἰς τὸ τυχεῖν ζωῆς, νῦν δὲ τὸν σωτῆρα δείξας, δυνατὸν σώζειν καὶ τὰ ἀδύνατα, ἐξ ἀμφοτέρων ἐβουλήθη πιστεύειν ἡμᾶς τῇ χρηστότητι αὐτοῦ, αὐτὸν ἡγεῖσθαι τροφέα, πατέρα, διδάσκαλον, σύμβουλον, ἰατρὸν, νοῦν, φῶς, τιμὴν, δόξαν, ἰσχὺν, ζωήν· [4] περὶ ἐνδύσεως καὶ τροφῆς μὴ μεριμνᾶν.

X. *Quanta bona Diogneto affluant, si fidem suscipiat.*

Ταύτην καὶ σὺ τὴν πίστιν ἐὰν [5] ποθήσῃς, καὶ λάβῃς πρῶτον μὲν ἐπίγνωσιν [6] πατρός. Ὁ γὰρ Θεὸς τοὺς ἀνθρώπους ἠγάπησε, δι᾽ οὓς ἐποίησε τὸν κόσμον, οἷς ὑπέταξε πάντα τὰ ἐν [7] τῇ γῇ, οἷς [8] λόγον ἔδωκεν, οἷς νοῦν, οἷς μόνοις [9] ἄνω πρὸς αὐτὸν ὁρᾶν ἐπέτρεψεν, οὓς ἐκ τῆς ἰδίας εἰκόνος ἔπλασε,

gentoratensi. Ὡς = *quoniam, quum;* post μία subaudiendum est ἐστί. Sensus est: *quum Dei amor, qui ab eximia erga homines benevolentia* (φιλανθρωπίας) *proficiscitur, unicus sit*, i. e. sibi *semper constet quoad abundantiam = semper summus sit* etc. Otto. *Prudentius Maranus* conjecit: ὢ ὑπερβαλλούσης φιλανθρωπίας, οἵα ἀγάπη!

1) In Ms. additur λέγων, quod adjectum videtur ab aliquo existimante, verba Isaiae 53, 4 aut 11 citari. Maran. Nolte pro λέγων conjicit ἑκών. Otto delet ἠνέσχετο et sequentia Glossema reputat ex Isai. 53, 4. 11 desumtum.

2) Cfr. Rom. 8, 32.

3) Cfr. Jac. 5, 20.

4) Cfr. Matth. 6, 25 sqq. Περὶ — μεριμνᾶν Otto Glossema esse putat.

5) Dubitat Stephanus, utrum ποθῇς an ποθήσῃς in Msto legatur. In

habuit, neque rejecit, neque improbitatis nostrae memorem se ostendit, sed patienter eam tulit ac sustinuit, [1] ipse peccata nostra suscepit; [2] proprium ipse filium pretium redemtionis pro nobis dedit, sanctum pro iniquis, mali expertem pro malis, justum pro injustis, incorruptibilem pro corruptibilibus, immortalem pro mortalibus. Quid enim aliud peccata nostra potuit [3] tegere, quam ejus justitia? In quo alio nos iniqui et impii justificari possumus, quam in solo filio Dei? O dulcem permutationem, o impervestigabilem institutionem, o beneficia exspectationem omnem superantia: ut iniquitas quidem multorum in uno justo abscondatur, justitia autem unius multos injustos justificet! Quum igitur superiori tempore nos convicisset, non posse naturam nostram vita potiri, nunc autem servatorem ostendisset, qui servare potest ea etiam, quae servari non poterant; per utrumque voluit, nos benignitati suae credere, ipsumque existimare nutritorem, patrem, magistrum, consiliarium, medicum, sapientiam, lumen, honorem, gloriam, robur, vitam; [4] de vestitu et victu sollicitos non esse.

X. *Quanta bona Diogneto affluant, si fidem suscipiat.*

Hanc si tu quoque [5] expetiveris fidem, etiam adipisceris primum quidem agnitionem [6] patris. Deus enim homines dilexit, propter quos mundum creavit, quibus omnia subjecit, quae in [7] terra sunt, quibus [8] rationem, quibus mentem dedit, quibus solis [9] sursum ad ipsum oculos attollere permisit, quos ad imaginem

Beureri autem apographo et in codice Argentoratensi evidenter scriptum est ποθήσης. Otto.

6) Ita lacunam codicis Stephaniani explevit *Otto*, ad fidem apographi Beureriani et codicis Argentoratensis, vertens: „*Hast du Sehnsucht nach jenem Glauben, so wirst du auch Gottes Wesen erkennen, dass es nämlich Liebe sei.*" *Böhlio* placuit: ἐπίγνωσιν π[ροσλήψῃ τοῦ Θεοῦ χρηστότητος]; *Sylburgio:* ἐπίγνωσιν πατρός σοι παρέξει. Cfr. *Quartalschrift*, 1825. p. 455.

7) Ita lacunam codicis explet Otto; alii legunt ἐν αὐτῷ.

8) Ita codices. Male Maranus λόγιον exhibuit.

9) Post vocem μόνοις erat in Msto litera, quam Stephanus initium esse putat vocis ἄνω aut ἀτενές. Habebat ἄνω apographon Beureri. Maran. Primam literam vocis ἄνω etiam in codice Argentoratensi detexit Otto,

πρὸς οὓς ἀπέστειλε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ, οἷς τὴν ἐν οὐρανῷ βασιλείαν ἐπηγγείλατο, καὶ δώσει τοῖς ἀγαπήσασιν αὐτόν. Ἐπιγνοὺς δὲ [1], *τίνος οἴει πληρωθήσεσθαι χαρᾶς; Ἢ πῶς ἀγαπήσεις τὸν οὕτως προαγαπήσαντά σε; Ἀγαπήσας δὲ, μιμητὴς ἔσῃ αὐτοῦ τῆς χρηστότητος. Καὶ μὴ θαυμάσῃς, εἰ δύναται μιμητὴς ἄνθρωπος γενέσθαι Θεοῦ. Δύναται, θέλοντος αὐτοῦ. Οὐ γὰρ τὸ καταδυναστεύειν τῶν πλησίον, οὐδὲ τὸ πλέον ἔχειν βούλεσθαι τῶν ἀσθενεστέρων, οὐδὲ τὸ πλουτεῖν καὶ βιάζεσθαι τοὺς ὑποδεεστέρους, εὐδαιμονεῖν ἐστιν· οὐδὲ ἐν τούτοις δύναταί τις μιμήσασθαι Θεόν. Ἀλλὰ ταῦτα ἐκτὸς τῆς ἐκείνου μεγαλειότητος. Ἀλλ' ὅστις τὸ τοῦ πλησίον ἀναδέχεται βάρος, ὃς, ἐν ᾧ κρείσσων ἐστὶν, ἕτερον τὸν ἐλαττούμενον εὐεργετεῖν ἐθέλει,* [2] *ὅς, ἃ παρὰ τοῦ Θεοῦ λαβὼν ἔχει,* [3] *ταῦτα τοῖς ἐπιδεομένοις χορηγῶν Θεὸς γίνεται τῶν λαμβανόντων· οὗτος μιμητής ἐστι Θεοῦ.* [4] *Τότε θεάσῃ τυγχάνων ἐπὶ γῆς, ὅτι Θεὸς ἐν* [5] *οὐρανοῖς πολιτεύεται· τότε μυστήρια Θεοῦ λαλεῖν ἄρξῃ· τότε τοὺς κολαζομένους ἐπὶ τῷ μὴ θέλειν ἀρνήσασθαι Θεὸν καὶ ἀγαπήσεις καὶ θαυμάσεις· τότε τῆς ἀπάτης τοῦ κόσμου καὶ τῆς πλάνης καταγνώσῃ, ὅταν τὸ ἀληθῶς ἐν οὐρανῷ ζῆν ἐπιγνώσῃ, ὅταν τοῦ δοκοῦντος ἐνθάδε θανάτου καταφρονήσῃς, ὅταν τὸν ὄντως θάνατον φοβηθῇς, ὃς φυλάσσεται τοῖς κατακριθησομένοις εἰς* [6] *τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, ὃ τοὺς παραδοθέντας αὐτῷ μέχρι τέλους κολάσει. Τότε τοὺς ὑπομένοντας ὑπὲρ δικαιοσύνης θαυμάσεις τὸ πῦρ τὸ* [7] *πρόσκαιρον, καὶ μακαρίσεις, ὅταν ἐκεῖνο τὸ πῦρ ἐπιγνῷς.*

XI. *Quae mihi, Apostolorum discipulo, tradita sunt, aliis subministro. Haec scitu digna sunt; nam fideles mysteria Patris cognoverunt, et quem ad finem Christus venerit, sciunt.*

Οὐ ξένα ὁμιλῶ, οὐδὲ παραλόγως ζητῶ· ἀλλὰ ἀποστόλων γενόμενος μαθητὴς, γίνομαι διδάσκαλος ἐθνῶν. Τὰ παραδο-

1) Scil. *τὸν πατέρα.* Otto.

2) Ita Hengel et Otto. Ms. *ὅσα.*

3) *Ταῦτα — χορηγῶν* deest apud Maranum et Gallandium, incuria librarii.

4) Prius, i. e. prima parte hujus capitis, Noster dixerat, vitam virtutibus plenam e vera fide profluere; jam contra docet, veram cognitionem e vita proba oriri; quod utrumque jure

suam formavit, ad quos filium suum unigenitum misit, quibus coeleste regnum promisit, et dabit iis, qui ipsum dilexerunt. Postquam autem [1] illum cognoveris, quanta te impletum iri laetitia existimas? Aut quomodo diliges eum, qui prior te ita dilexerit? Si autem eum diligas, imitator benignitatis ejus eris. Ac ne mireris, posse hominem esse imitatorem Dei. Potest, eo volente. Non enim imperium in proximos obtinere, neque velle infirmiores superare, neque divitem esse et vim inferre inferioribus, beatum hominem reddit; neque in his Deum imitari quisquam potest. Sed nec majestas Dei in his rebus consistit. At qui proximi onus in se recipit, qui, qua in re superior est, alium inferiorem beneficio vult afficere, [2] qui, quae habet a Deo accepta, [3] indigis suppeditans Deus fit accipientium; is Dei est imitator. [4] Tunc perspicies, in terra degens, Deum in [5] coelis mundum, velut aliquam rempublicam, gubernare; tunc mysteria Dei loqui incipies; tunc eos, qui puniuntur, quod abnegare Deum nolint, et diliges et miraberis; tunc imposturam mundi et errorem damnabis, quum vere in coelo vivere didiceris, quum eam, quae heic mors esse censetur, contemseris, et mortem veram formidare coeperis, quae servatur iis, qui ad [6] ignem aeternum damnabuntur, qui sibi traditos supplicio afficiet ad finem usque. Tunc admiraberis eos, qui pro justitia ignem patiuntur [7] temporarium, et beatos eos praedicabis, quum ignem illum cognoveris.

XI. *Quae mihi, Apostolorum discipulo, tradita sunt, aliis subministro. Haec scitu digna sunt; nam fideles mysteria patris cognoverunt, et quem ad finem Christus venerit, sciunt.*

Non de rebus peregrinis loquor, neque temere aliis persuadere studeo; sed Apostolorum factus discipulus, gentium

dici potest. Cfr. *Quartalschrift*, l. c. p. 456.

5) Fortasse ἀνθρώποις. STEPH.

6) Articulum e codice Argentor. restituit Otto.

7) Ita lacunam codicis Stephaniani explevit Otto, quum in codice Argentoratensi vestigia aliqua vocis προς detexisset. Böhlio placuit ἐπίγειον.

θέντα ἀξίοις ὑπηρετῶ γινομένοις ἀληθείας μαθηταῖς. Τίς γὰρ ὀρθῶς διδαχθεὶς, καὶ Λόγῳ [1] προσφιλεῖ γεννηθεὶς, οὐκ ἐπιζητεῖ σαφῶς μαθεῖν τὰ διὰ Λόγου δειχθέντα φανερῶς μαθηταῖς, οἷς ἐφανέρωσεν ὁ Λόγος φανεὶς, παῤῥησίᾳ λαλῶν, ὑπὸ ἀπίστων μὴ νοούμενος, μαθηταῖς δὲ διηγούμενος, οἳ, πιστοὶ λογισθέντες ὑπ' αὐτοῦ, ἔγνωσαν πατρὸς μυστήρια; Οὗ χάριν ἀπέστειλε Λόγον, ἵνα κόσμῳ φανῇ· ὃς, ὑπὸ λαοῦ ἀτιμασθεὶς, διὰ ἀποστόλων κηρυχθεὶς, ὑπὸ ἐθνῶν ἐπιστεύθη. Οὗτος ὁ ἀπ' ἀρχῆς, ὁ καινὸς φανεὶς, καὶ [2] παλαιὸς εὑρεθεὶς, καὶ πάντοτε νέος ἐν ἁγίων καρδίαις γεννώμενος. Οὗτος ὁ ἀεὶ, σήμερον υἱὸς λογισθείς· [3] δι' οὗ πλουτίζεται ἡ ἐκκλησία, καὶ χάρις ἁπλουμένη ἐν ἁγίοις πληθύνεται, παρέχουσα νοῦν, φανεροῦσα μυστήρια, διαγγέλλουσα καιροὺς, χαίρουσα ἐπὶ πιστοῖς, ἐπιζητοῦσι δωρουμένη, οἷς ὅρια πίστεως οὐ θραύεται, οὐδὲ [4] ὅρια πατέρων παρορίζεται. Εἶτα φόβος νόμου ᾄδεται, καὶ προφητῶν [5] χάρις γινώσκεται, καὶ εὐαγγελίων πίστις ἵδρυται, καὶ ἀποστόλων παράδοσις φυλάσσεται, καὶ ἐκκλησίας χάρις σκιρτᾷ. Ἣν χάριν μὴ λυπῶν ἐπιγνώσῃ, ἃ Λόγος ὁμιλεῖ, δι' ὧν βούλεται, ὅτε θέλει. [6] Ὅσα γὰρ θελήματι τοῦ κελεύοντος λόγου ἐκινήθημεν ἐξειπεῖν μετὰ πόνου, ἐξ ἀγάπης τῶν ἀποκαλυφθέντων ἡμῖν γινόμεθα ὑμῖν κοινωνοί.

XII. *Vehementer interest hominum, veram cognitionem percipere, quae cum vera vita conjuncta esse debet.*

Οἷς ἐντυχόντες καὶ ἀκούσαντες μετὰ σπουδῆς, εἴσεσθε, ὅσα παρέχει ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν ὀρθῶς, [7] οἱ γενόμενοι παράδεισος [8] τρυφῆς, πάγκαρπον ξύλον εὐθαλοῦν ἀνατείλαντες ἐν ἑαυτοῖς, ποικίλοις καρποῖς κεκοσμημένοι. Ἐν γὰρ [9] τούτῳ τῷ χωρίῳ ξύλον γνώσεως καὶ ξύλον ζωῆς πεφύτευται· ἀλλ'

1) Maranus conjicit: προσφιλὴς γενηθεὶς, *et Verbo amicus factus.*

2) Ita lacunam codicis Stephan. explevit *Otto* ex codice Argentoratensi et apographo Beureri; ἐν χρόνῳ *Maran.*; ἐν σαρκί *Böhl.*

3) Vide *Quartalschrift,* l. c. p. 457.

4) I. e. decreta, facta unanimi consilio patrum ecclesiae. Boehl. Ex his et sequentibus elucet, epistolam exaratam fuisse, quum jam nonnulli haeretici existerent, qui libros Veteris Testamenti, partim quoque Novi, recusabant. Cfr. *Quartalschrift,* 1825, p. 458 sq.

doctor fio. Quae mihi tradita sunt, subministro iis, qui discipuli fiunt digni veritate. Quis enim recte edoctus et ab [1] amico Verbo generatus, non studeat accurate discere, quae per Verbum clare ostensa sunt discipulis, quibus ea declaravit Verbum ipsum apparens, libere loquens, ab incredulis non intellectum, discipulis autem colloquens; qui, fideles ab eo existimati, Patris mysteria cognoverunt? Cujus rei gratia hic Verbum misit, ut mundo appareret; quod, a populo contemtum, ab Apostolis praedicatum, a gentibus est creditum. Hic ab initio erat, qui novus apparuit, et [2] vetus inventus est, et semper recens in sanctorum cordibus nascitur. Hic sempiternus, hodie filius est nuncupatus; [3] per quem ecclesia ditatur, et gratia expansa in sanctis augetur, praebens intellectum, patefaciens mysteria, annuntians tempora, gaudens super fidelibus, quaerentibus donans, a quibus limites fidei non perfringuntur, neque [4] limites patrum transiliuntur. Deinde metus legis decantatur, et prophetarum [5] gratia cognoscitur, et evangeliorum fides stabilitur, et apostolorum traditio custoditur, et ecclesiae gratia exsultat. Quam gratiam non contristans ea, quae verbum loquitur, cognosces per eos, quos vult, et quando ei lubet. [6] Quaecunque enim voluntas jubentis Verbi nos cum studio eloqui excitavit, ex dilectione eorum quae revelata sunt nobis vobiscum communicamus.

XII. *Vehementer interest hominum, veram cognitionem percipere, quae cum vera vita conjuncta esse debet.*

Quae quum legeritis et audieritis studiose, scietis, quanta praebeat Deus iis, qui recte ipsum diligant, [7] quippe qui facti sitis paradisus [8] deliciarum, arborem fructibus plenam belleque germinantem in vobis ipsis producentes, variis fructibus ornati. In [9] hoc enim loco lignum cognitionis et lignum vitae plantatum

5) I. e. gratia, qua Prophetae illuminati sunt.

6) Otto vertit: „*Denn was wir nach dem Willen und im Auftrag des Logos mit aufopferndem Eifer verkündigen, das theilen wir mit euch zufolge unserer Hingabe an das uns vom Logos Geoffenbarte.*"

7) *Oi*, quod Maranus delendum putat, defenditur a Nolteo.

8) Hoffmannus conjicit: τρύγης = *messis*.

9) Sc. in paradiso. Boehl.

οὐ τὸ τῆς γνώσεως ἀναιρεῖ, ἀλλ' ἡ παρακοὴ ἀναιρεῖ. Οὐδὲ γὰρ ἄσημα τὰ γεγραμμένα, ὡς Θεὸς ἀπ' ἀρχῆς ξύλον ζωῆς ἐν μέσῳ παραδείσου ἐφύτευσε, [1] διὰ γνώσεως ζωὴν ἐπιδεικνύς· [2] ᾗ μὴ καθαρῶς χρησάμενοι οἱ ἀπ' ἀρχῆς πλάνῃ τοῦ ὄφεως γεγύμνωνται. Οὐδὲ γὰρ ζωὴ ἄνευ γνώσεως, οὐδὲ γνῶσις ἀσφαλὴς ἄνευ ζωῆς ἀληθοῦς. Διὸ πλησίον ἑκάτερον πεφύτευται. [3] Ἣν δύναμιν ἐνιδὼν ὁ ἀπόστολος, τήν τε ἄνευ ἀληθείας προστάγματος εἰς ζωὴν ἀσκουμένην γνῶσιν μεμφόμενος, λέγει· [4] „ἡ γνῶσις φυσιοῖ, ἡ δὲ ἀγάπη οἰκοδομεῖ." Ὁ γὰρ νομίζων εἰδέναι τι ἄνευ γνώσεως ἀληθοῦς καὶ μαρτυρουμένης ὑπὸ τῆς ζωῆς, οὐκ ἔγνω, [5] ὑπό τε τοῦ ὄφεως πλανᾶται, μὴ ἀγαπήσας τὸ ζῆν. Ὁ δὲ μετὰ φόβου ἐπιγνοὺς καὶ ζωὴν ἐπιζητῶν ἐπ' ἐλπίδι φυτεύει, καρπὸν προσδοκῶν. [6] Ἤτω σοὶ καρδία γνῶσις· ζωὴ δὲ λόγος ἀληθής, χωρούμενος. Οὗ ξύλον φέρων, καὶ καρπὸν [7] αἱρῶν, τρυγήσεις ἀεὶ τὰ παρὰ Θεῷ ποθούμενα· ὧν ὄφις οὐχ ἅπτεται, οὐδὲ πλάνη συγχρωτίζεται· [8] οὐδὲ Εὔα φθείρεται, ἀλλὰ παρθένος πιστεύεται· καὶ σωτήριον δείκνυται, καὶ ἀπόστολοι συνετίζονται, καὶ τὸ κυρίου πάσχα προέρχεται, καὶ [9] χοροὶ συνάγονται, καὶ μετὰ κόσμου [10] ἁρμόζονται, καὶ διδάσκων ἁγίους ὁ Λόγος εὐφραίνεται, δι' οὗ πατὴρ δοξάζεται· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

1) I. e. per veram cognitionem Deus protoplastis veram quoque vitae rationem revelavit; sed illi vera cognitione sincere non sunt usi.

2) Scil. *γνώσει*. Otto.

3) I. e. quum perspexisset Apostolus, quam vim habeat illa utriusque ligni, cognitionis et vitae, conjunctio. Maran.

4) I Cor. 8, 1.

5) *Τε* deest in Ms. Ante *ὑπὸ* Beurerus addit: *καί*. Tafel conjecit *ὑπὸ δὲ*, Nolteus *ὑπό τέ*.

6) Vide *Tübing. theol. Quartalschrift*, 1825. p. 457. De forma imperativi *ἤτω* pro *ἔστω* cfr. *Winer*, neutest. Gramm. ed. IV. p. 76. Otto ita explicat hunc locum: *cognitio*

fuit; verum non lignum cognitionis perdit, sed inobedientia perdit. Neque enim sunt obscura, quae scripta sunt, Deum ab initio lignum vitae in medio paradisi plantasse, [1] per cognitionem vitam monstrantem, [2] qua quum sincere usi non essent primi homines, fraude serpentis nudati fuerunt. Neque enim vita sine cognitione, neque cognitio sine vera vita est tuta et firma. Ideo in propinquo utrumque plantatum fuit. [3] Vim hujus conjunctionis perspiciens, cognitionem autem, quae sine veritate doctrinae ad vitam transfertur, reprehendens dicit Apostolus: [4] *cognitio inflat, dilectio autem aedificat.* Qui enim sine cognitione vera, cui testimonium perhibetur a vita, aliquid se scire putat, non cognoscit, [5] *a serpente* decipitur, qui vitam non dilexit. At qui cum timore cognitionem est adeptus, et vitam quaerit, in spe plantat, fructum exspectans. [6] Cor tuum tibi sit sapientia tua; vita autem sit verbum verum, intus receptum. Hujus arborem ferens, et fructum [7] adipiscens, semper metes, quae a Deo desiderantur; quae serpens non attingit, et quibus fraus se non applicat; [8] neque Eva tunc corrumpitur, sed virgo creditur; et salus apparet, et Apostoli sapientia replebuntur, et Domini pascha advenit, et [9] chori congregantur, et decenter [10] *ordinantur*, et Verbum sanctos docens laetatur, per quod Pater glorificatur; cui sit gloria in secula. Amen.

rerum divinarum cor tuum perfusum habeat, vel *sit intimo pectori insitum.*

7) Ms. Stephani habet *ῥῶν*, Codex Argentoratensis *ευρῶν*, ita tamen, ut syllaba *ευ* a secunda manu sit praemissa. Otto et Nolte conjiciunt *αἱρῶν*; Böhlius *φανερῶν*, Sylburgus *ἐκπληρῶν*.

8) Quodsi arborem verae cognitionis et vitae in te plantaveris, absque delictis peccatisque manebis.

9) Ita Sylb. et Maran. Ms. *κηροὶ* = *cerei*, quod Otto defendit, monens: Christianos potissimum tempore paschali cereis usos esse.

10) Ita Sylburgius et Maran. Ms. *ἁρμόζεται.*

HERMAE PASTOR.

LIBER PRIMUS,

QUI INSCRIBITUR:

VISIONES.

Visio I.

Contra turpes et elatas cogitationes, et negligentem Hermae filiorum castigationem.

I. Qui enutriverat me, vendidit quamdam puellam [1] Romae. Post multos autem annos hanc visam ego recognovi, et coepi eam diligere ut [2] sororem. Exacto autem tempore aliquo, lavari eam in flumine Tiberi vidi, et porrexi ei manum, et eduxi eam e flumine. Visaque ea cogitabam in corde meo, dicens: „felix essem, si talem uxorem, et specie et moribus, sortitus essem.“ Hoc solum, nec ultra quidquam cogitavi. Post tempus autem aliquod, cum iis cogitationibus proficiscens, honorificabam creaturam Dei, cogitans, quam magnifica et pulchra sit. Et dum ambulassem, obdormivi. Et spiritus me rapuit, et tulit me [3] per quemdam locum ad dexteram, per quem non poterat homo iter facere. Erat autem locus ille in rupibus, et abruptus, et invius

1) Hermam *Romae* vixisse, non solum hoc loco indicatur, sed et infra: *in flumine Tiberi,* et Vis. IV, 1: *via Campana,* et Vis. II, 1: *Cumis.*

2) Prisci fideles uxores suas *sorores* nominabant, ut Fellus ad h. l. annotavit. Sed hic de *sorore* proprio sensu cogitandum est.

3) Sc. in visione.

[1] ab aquis. Quumque transissem locum illum, veni ad planitiem, et genibus positis coepi orare Dominum, et confiteri peccata mea. Et orante me apertum est coelum, et video mulierem, quam concupiveram, salutantem me de coelo et dicentem: „Herma, ave.“ Et ego prospiciens illam, dico ei: „domina, quid tu heic facis?“ At illa respondit mihi: „recepta sum huc, ut peccata tua arguam apud Dominum.“ „Domina,“ inquam, „num tu me argues?“ „Non,“ inquit. „Sed audi verba, quae tibi dictura sum. Deus, qui in coelis habitat, et [2] condidit ex nihilo ea, quae sunt, et multiplicavit propter sanctam ecclesiam suam, irascitur tibi, quoniam peccasti in me.“ Respondens dico ei: „domina, si in te ego peccavi, ubi, aut quo in loco, aut quando tibi turpe verbum aliquod locutus sum? Nonne semper te quasi dominam arbitratus sum? Nonne semper te reveritus sum velut sororem? Quid in me comminisceris haec tam nefanda?“ Tunc illa arridens mihi ait: „in corde tuo ascendit concupiscentia nequitiae. An non videtur tibi, viro justo rem iniquam esse, si ascenderit in corde mala concupiscentia? Peccatum est ei, et quidem grande. Justus enim vir justa cogitat. Cogitante ergo illo, quae justa sunt, et recte eo incedente, in coelis propitium habebit Dominum in omni negotio suo. Qui autem nefanda cogitant in cordibus suis, mortem et captivitatem assumunt; maxime ii, qui seculum hoc diligunt, et gloriantur in divitiis suis, et qui non exspectant futura bona: vacuantur animae eorum. Haec autem faciunt [3] dubii, qui non habent spem in Domino, et contemnunt et negligunt vitam suam. Sed tu ora ad Dominum, et sanabit peccata tua, totiusque domus tuae, et omnium sanctorum.“

II. Postquam autem locuta est verba haec, clausi sunt coeli. Et ego totus eram in moerore et metu, et dicebam intra me: „si hoc mihi peccatum adscribitur, quo modo potero salvus esse, aut quo modo exorabo Dominum pro peccatis meis abundantissimis? Quibus verbis rogabo Dominum, ut mihi propitius sit?“ Haec me recogitante et discernente in corde meo, video

1) I. e. *propter aquas.*

2) Creatio ex nihilo infra quoque docetur L. II. Mand. I. Hunc locum laudat *Origenes* Tom. I. comment. in Joann. I, 1. T. 2. p. 17. ed. Huet.

3) *Δίψυχοι.* Cfr. infra Vis. III, 4.

[1] contra me cathedram de lanis candidis, sicut nix, factam magnam. Et venit mulier [2] anus in veste splendida, habens librum in manu; et sedit sola, et salutavit me: „Herma, ave." Et ego moestus et plorans dixi: „domina, ave." Et illa dixit mihi: „quid moestus es, Herma, qui eras patiens et modestus et semper hilaris?" Respondens dico ei: „domina, contumelia mihi objecta est a muliere optima, dicente, quod peccavi in eam." At illa dixit mihi: „absit a servo Dei res ista. Sed forte in corde tuo ascendit illius [3] concupiscentia. Est quidem in servis Dei talis cogitatio peccatum inferens. Non enim debet haec cogitatio abhorrenda esse in servo Dei, neque [4] spiritus probatus concupiscere malum opus; et praecipue [5] Hermas, qui est continens ab omni concupiscentia scelesta, et est omni simplicitate plenus et innocentia magna."

III. „Verumtamen non causa tui irascitur Dominus, sed propter [6] domum tuam, quae nefas admisit in Dominum et in parentes suos. Et tu quum sis amator filiorum, non commonuisti domum tuam, sed dimisisti illos conversari violenter. Propter hoc enim irascitur tibi Dominus; sed sanabit omnia, quae ante gesta sunt mala in domo tua. Propter illorum enim peccata et iniquitates consumtus es a [7] secularibus negotiis. Jam enim

1) I. e. *ex adverso positam sellam.* FABRICIUS.

2) I. e. *ecclesia.* Ad hunc locum respicit *Hieron.* in Oseo (ad cap. VII, 9).

3) *Concupiscentiae* voce utitur ex notione in scholis recepta. OXONIEN. EDIT.

4) Cod. Carmelit. Paris. habet: *spiritu.*

5) Hanc laudem sui ipsius contradicere scriptoris modestiae, fortasse et authentiae libri, monet *Jachmannus* (Der Hirte des Hermas, Königsberg 1835) p. 25.

6) Filii Hermae (Vis. II, 2) nequitiae accusantur, quippe qui in Deum et in parentes peccaverint. Verum et uxor Hermae vituperatur.

7) Hinc et ex verbis: *negotiationibus implicitus es* (Vis. II, 3) conjecerunt *Cotta* (Kirchengesch. I. p. 648), *Mosheim* (instit. major. p. 225) et *Hilgenfeld* (apost. Väter, p. 128), Hermam exercuisse mercaturam, divitiasque suas filiorum nequitia perdidisse. Cfr. Vis. III, 11: *secularia negotia*, et Mandat. X, 1: *negotia hominum ethnicorum. Fleury* (hist. eccl. T. I. Lib. II. §. 44) suspicatur, Hermam fuisse *laicum*, a filiis ad inopiam redactum (*consumtus a secularibus negotiis*). Similiter Hilgenfeldus (l. c. p. 127) Hermam *lai-*

misericordia Dei miserta est tui et domus tuae, et conservavit te in gloria. Tu tantum noli [1] vagari, sed animaequus esto, et conforta domum tuam. Tamquam aerarius [2] producens opus suum exponit ei, cui vult, sic et tu verbum quotidianum justum docens abscindes grande peccatum. Ne desinas ergo commonere natos tuos; scit enim Dominus, quod poenitentiam agent ex toto corde suo, et [3] scribet te in libro vitae." Quumque finisset verba haec, ait mihi: „vis audire me legentem?" Dico ei: „domina, volo." „Esto ergo auditor." Et revoluto libro legebat gloriose, magnifice et mirifice, quae non poteram in memoria retinere. Erant enim verba [4] terrifica, quae non poterat homo sustinere. Novissima tamen verba memoriae mandavi; erant enim pauca et utilia nobis: „ecce Deus virtutum, qui invisibili virtute et magno sensu suo condidit mundum, et honorifico consilio circumdedit decorem creaturae suae, et fortissimo suo verbo confixit coelum, et fundavit terram [5] super aquas, et virtute sua potenti condidit sanctam ecclesiam suam, quam benedixit; ecce, transferet coelos ac montes, colles ac maria, et omnia [6] plana fient [7] electis ejus, ut reddat illis repromissionem, quam repromisit, cum multo honore et gaudio, si servaverint legitima Dei, quae acceperunt in [8] magna fide."

IV. Quumque consummasset legendo, exsurrexit de cathedra; et venerunt quatuor juvenes, et tulerunt cathedram ad orientem. Et vocavit me ad se, et tetigit pectus meum aitque mihi: „placuit tibi lectio mea?" Dico ei: „domina, haec mihi novissima

cum fuisse putat, a filiis proditum et apud magistratus paganos denuntiatum. Contra *Dodwellus* et *Tillemontius* Hermam *clericum* fuisse opinantur. Cfr. *Jachmann*. l. c. p. 26 et 27.

1) *Prens courage.* FLEURY l. c.

2) Cfr. Matth. 13, 52. 25, 27. Luc. 19, 13.

3) Lege: *scribentur in.* GALLAND. Cfr. Phil. 4, 3. Apoc. 20, 15.

4) Similem annuntiationem terrificam invenies in libro apocrypho IV Esdrae 6, 17. Cfr. *Jachmann* p. 65, qui scriptorem nostrum Esdrae librum imitari voluisse contendit.

5) Cfr. II Petr. 3, 5.

6) Ita Codices. Editi: *plena.* Cfr. *Jachmann* p. 86.

7) Ut hic *electionem* justorum, ita *libertatem* hominis docet Hermas Lib. III. Sim. 8, 6. 11. Cfr. *Jachmann* p. 78.

8) I. e. *firme credentes.*

placent; priora autem saeva et dura sunt.“ At illa ait mihi: „haec novissima justis, priora autem refugis et ethnicis.“ Et quum loqueretur mecum, duo quidam viri apparuerunt, et sustulerunt illam humeris, et abierunt, ubi et cathedra erat, ad orientem. Hilaris autem discessit. Et cum abiret, ait mihi: „confortare, Herma!“

Visio II.

Rursum de negligenti uxoris loquacis et filiorum libidinosorum castigatione, et ejus moribus.

I. Quum vero proficiscerer [1] cum his, circa illud tempus, quo et anno priore, ambulans commemoratus sum anni prioris visionem. Rursumque me [2] abstulit spiritus, et duxit me in eumdem locum, quo anno primo. [3] Quumque venissem ad illum locum, positis genibus coepi orare Dominum, et honorificare nomen ejus, quod dignum me arbitratus sit, et manifestaverit mihi peccata pristina. Et quum surrexissem ab oratione, video contra me anum [4] illam, quam et anno superiore videram, ambulantem et legentem libellum aliquem. Et ait mihi: „potes haec electis Dei renuntiare?“ Dico ei: „domina, tanta in memoria retinere non possum; da autem mihi libellum, et describam.“ „Accipe,“ inquit, „et restituas mihi illum.“ Ut autem accepi, in quemdam locum agri secedens, descripsi omnia ad litteram; non inveniebam enim syllabas. Quumque consummassem scripturam libelli, subito de manu mea raptus est libellus; a quo autem, non vidi.

1) *Cum his* = ἐν τȣ́τοις. Simili modo Vis. I, 1 scribitur: *cum iis cogitationibus proficiscens.* Cotelerius conjicit: *Cumis.* Infra enim Vis. II, 4 Hermas hanc mulierem *Sibyllam* reputat et Vis. IV, 1 legitur: *proficiscebar in illa via Campana.*

2) Cfr. Vis. I, 1.

3) *Quumque venissem — Dominum* restituit Gallandius ex cod. Carmel.

4) I. e. *ecclesiam.* Cfr. Vis. I, 2. Haec et sequentia laudat Clemens Alex. Strom. VI, 15. p. 806 edit. Ven., ubi notat Potterus, hoc modo cum marmora et nummos, tum etiam libros vetustissimos scriptos conspici, perpetua scilicet litterarum serie, nulla vocum distinctione facta.

II. Post quindecim autem dies, quum jejunassem, multumque rogassem Dominum, revelata est mihi scientia [1] scripturae. Erat autem scriptura haec: „semen tuum, Herma, deliquit in Dominum, [2] et prodiderunt parentes suos in nequitia magna. Et [3] audierunt proditores parentum, et prodentes [4] profecerunt. Sed etiamnunc adjecerunt peccatis suis libidines et commaculationes nequitiae, et sic impleverunt iniquitates suas. Sed impropera verba haec filiis tuis omnibus et conjugi tuae, quae futura est [5] soror tua. Et ipsa enim compescat linguam suam, in qua malignatur; et auditis verbis his continebit se, et consequetur misericordiam. [6] Erudietur enim, postquam improperaveris illi haec verba, quae mandavit ille dominator, ut tibi revelentur. Tunc remittentur illis peccata, quae jampridem peccaverunt, et omnibus sanctis, qui peccaverunt usque in hodiernum diem, si ex toto corde suo egerint poenitentiam, et abstulerint a cordibus suis dubitationes. Juravit enim dominator ille per gloriam suam super electos suos, [7] praefinita ista die, etiamnunc si peccaverit aliquis, non habiturum illum salutem. Poenitentiae enim justorum habent fines. Impleti sunt dies poenitentiae omnibus sanctis; gentibus autem poenitentia usque in novissimo die. Dices ergo eis, qui praesunt ecclesiae, ut dirigant vias suas in justitia, ut recipiant in pleno repromissionem cum multa gloria. Permanete ergo, qui operamini justitiam, et sic facite, ut sit [8] transitus vester cum sanctis angelis. Felices vos, qui-

1) Sc. illius libelli, mihi dati.

2) Forte filii isti parentes suos denunciarunt apud magistratus paganos. Cfr. *Hilgenfeld*, l. c. p. 127 sq. Cfr. Vis. II, 3: *noli meminisse injuriarum filiorum tuorum.*

3) I. e. *nominabantur.*

4) I. e. *auxerunt nequitiam suam.*

5) Scil. per continentiam. Cfr. *Tertull.* Lib. I. ad uxor. c. 6: *quot item* (sunt), *qui consensu pari inter se matrimonii debitum tollunt?* Cfr. cap. seq. et Lib. III. Sim. IX, 11.

6) I. e. *se corriget.*

7) Die judicii nemo fidelium salutem consequetur, qui nunc adhuc peccat. Cfr. Vis. III, 2: *in hunc diem*, et Vis. III, 5: *si nunc poenitentiam egerint, dum aedificatur turris, nam si consummata fuerit structura, jam quis non habet locum.*

8) I. e. *ut mortui cum angelis congregemini*, seu *ut angeli vos portent in sinum Abrahami.* Luc. 16, 22.

cumque sustinetis pressuram supervenientem magnam, et quicumque non negaverit vitam suam. Juravit enim Dominus per Filium suum: [1] qui denegaverint Filium et [2] se, [3] despondentes suam vitam, illi et ipsi denegaturi sunt illum in advenientibus diebus. Ii autem, qui numquam denegaverint, ob [4] nimiam misericordiam propitius factus est illis."

III. „Tu autem, Herma, noli meminisse injuriarum filiorum tuorum, sed nec [5] sororem tuam negligas; sed cura, ut emendentur a pristinis peccatis. Erudientur enim doctrina ista, si tu jam non fueris memor injuriae illorum. Memoria enim injuriarum mortem operatur, oblivio vero earum vitam aeternam. Tu autem, Herma, magnas [6] tribulationes seculares sustinuisti propter praevaricationes domus tuae, quoniam illas, ut ad te nihil pertinentes, neglexisti, et in negotiationibus tuis malignis implicitus es. Sed illud te salvum faciet, quod non discesseris a Deo vivo. [7] Et simplicitas tua et singularis continentia salvum facient te, si permanseris. Et omnes salvos facient, quicumque hujuscemodi operantur, et ingrediuntur in innocentia et simplicitate. Hi, qui hujusmodi sunt, invalescent adversus omnes nequitias, et permanebunt in vitam aeternam. Felices omnes, qui operantur justitiam; non absumentur [8] usque in vitam aeternam. Dices autem: [9] ecce magna tribulatio venit. Si tibi videtur,

1) Ita cum Angero (Synopsis Evang. p. 92) legendum puto, qui codice Dresden. usus est. Textus receptus habet: *qui denegaverit Filium et se, spondentes se vitam illius* etc. Cfr. Matth. 10, 33.

2) I. e. Patrem.

3) *Despondentes vitam suam* etc. = qui tempore persecutionis fidem abnegantes vitam suam veram perdunt, ii etiam a Patre filioque denegabuntur. — Cfr. Lib. III. Simil. IX, 28. Textum receptum: *spondentes se vitam illius*, ita explices: *qui* (Pater et Filius) *promittunt et annuntiant, ipsos esse vitam hominum*.

4) *Nimia* idem valet, quod *summa*. Oxon. Edit.

5) I. e. *uxorem*. Cfr. cap. antecedens p. 327. not. 5.

6) Cfr. supra Vis. I, 3. p. 324. not. 7.

7) Ex immodesta hac laude nonnulli viri docti authentiam libri negarunt. Cfr. Vis. I, 2 et *Jachmann* l. c. p. 25. Hermas vero et ea profert, quae ipsi non possunt laudi esse. Vis. III, 1. 2.

8) I. e. *non peribunt*, *et permanebunt in vitam aeternam*.

9) Fortasse aliquis respondebit: quomodo firmus esse potero in fide, cum magna persecutio instet?

iterum [1] nega. Prope est Dominus convertentibus, sicut scriptum est in [2] Heldam et Modal, qui vaticinati sunt in solitudine populo."

IV. Revelatum autem est mihi, fratres, dormienti a juvene specioso et dicente mihi: „anum illam, a qua accepisti libellum, quam putas esse?" Et ego dixi: [3] „Sibyllam." „Erras," inquit, „non est." „Quae est ergo, Domine?" Et dixit mihi: „ecclesia Dei est." Et dixi ad illum: „quare ergo anus est?" „Quoniam," inquit, [4] „omnium prima creata est, ideo anus; et propter illam mundus factus est." Post haec autem visionem vidi in domo mea, et venit illa anus, et interrogavit me, si jam [5] libellum dedissem senioribus. Et respondi: „adhuc non." At illa dixit: „bene fecisti; habeo enim quaedam verba edjcere tibi. Quum autem consummavero omnia verba, aperte scientur ab electis."

[6] *Γράψεις δύο βιβλία, καὶ δώσεις ἓν Κλήμεντι* [7], *καὶ ἓν*

[6] „Scribes ergo duos libellos, et mittes unum Clementi [7], et

1) I. e. *iterum abnega Dominum, fretus sponsionibus de misericordia divina, quas temere adhibet liber apocryphus, sub Eldadi et Medadi nomine conscriptus.* Oxon. Edit.

2) Istorum prophetarum nomina Num. 11, 26, 27. in Hebraeo et in Vulgata sunt Eldad et Medad. Sub illorum nomine apocryphus liber circumferebatur, nunc deperditus. *Semlerus* temere suspicatur, Judaeum aliquem Alexandrinum librum istum confecisse, ideo et Hermam, hoc libro usum, Alexandrinis esse adscribendum (Hist. doctr. chr. in *Baumgarten*, theol. Streit. T. II. p. 7. Not. 8). Sed cfr. *Jachmann* l. c. p. 66.

3) Non inde sequitur, Hermam libros nostros Sibyllinos legisse. Cotelerius putat, in Graeco exstitisse *προφῆτιν*, quam latinus interpres verterit *Sibyllam*; sicut infra Lib. II. Mand. VI. *ἀγγέλους Genios* reddidit. Sed si supra Vis. II, 1 *Cumis* legendum est, obvia satis est causa, quare Hermas anum Sibyllam esse conjecerit. Galland. Oxon.

4) Ut Clemens Alexandrinus ecclesiam coelestem et terrestrem discernit, ita et Hermas; cui ecclesia coelestis quasi Aeon quidam est, prima Dei creatura, cujus gratia mundus creatus est. Cfr. *Rothe,* Anfänge etc. p. 612. Not. 42, ubi Jachmanni sententia (p. 86) emendatur.

5) Cfr. supra c. 2: *Dices ergo eis, qui praesunt ecclesiae.*

6) Graeca haec exstant in *Orig.* Philocal. c. 1. ex lib. IV. c. 2 de Princ. *Scribes duos libellos* = scribes duo exemplaria libri hujus, cui titulus Pastor.

7) Sine dubio *Romano*, patri apostolico. Simile mandatum S. Joannes accepit in Apocalypsi 1, 11. Cfr. *Jachmann* p. 61.

[1] *Γραπτῇ. Καὶ Γραπτὴ μὲν νουθετήσει* [2] *τὰς χήρας καὶ τοὺς ὀρφανούς. Κλήμης δὲ πέμψει εἰς τὰς ἔξω πόλεις. Σὺ δὲ ἀναγγελεῖς* [3] *τοῖς πρεσβυτέροις τῆς ἐκκλησίας.*

unum [1] Graptae. Mittet autem Clemens in exteras civitates; illi enim permissum est. Grapte autem commonebit [2] viduas et orphanos. Tu autem leges in hac civitate cum [3] senioribus, qui praesunt ecclesiae.“

Visio III.

De triumphantis ecclesiae structura et variis hominum reproborum ordinibus.

I. Visio, quam vidi, fratres, visio talis erat. Quum jejunassem frequenter, et precatus essem Dominum, ut mihi ostenderet revelationem, quam pollicitus est ostendere per anum illam; eadem nocte apparuit mihi anus illa, et dixit mihi: „quoniam sic langues et sollicitus es ad sciendum omnia, veni in [4] agrum, ubi vis, et circa horam sextam manifestabo me tibi, et ostendam tibi, quae oporteat te videre.“ Rogavi illam, dicens: „domina, in quem locum agri?“ „Ubi,“ inquit, „vis, elige locum bonum, secretum.“ Antequam autem loqui coepissem, et dicere ei locum, ait mihi: „veniam, ubi vis.“ Fui ergo, fratres, in agro, et observavi horas, et veni in locum, ubi constitueram ei venire. Et video subsellium positum; erat cervical lineum, et super linteum expansum carbasinum. Videns haec posita, et neminem esse in loco, stupere coepi, et capilli mei exsurrexerunt, et quasi horror me comprehendit, quum essem solus. Ad me autem reversus, et memoratus gloriam Dei, et accepta audacia, [5] positis genibus confitebar Deo iterum peccata, quae prius. Ecce venit

1) Grapte diaconissa fuisse videtur. Cfr. *Mosheim*, Comment. de rebus Christ. p. 167. Nomen *Grapte* reperies quoque in Josephi bell. jud. V, 9.

2) Propter imbecillitatem ecclesiam intrare, et ibi lectionem libri audire non valentes.

3) Inde non consequitur, Hermam presbyterum fuisse. *Jachmann.* l. c. p. 26.

4) Esdras quoque (IV Esdr. 9, 26) in campum aliquem, Ardath nomine, ire jubetur. *Jachmann* l. c. p. 65.

5) Ita peccatores et poenitentiam agentes orare consueverant, ceteri stantes.

illuc cum juvenibus sex, quos et ante videram, et stetit post me orantem, et audiebat me orantem, et confitentem Domino peccata mea. Et tangens me dixit: „desine jam pro peccatis tuis tantum orare. Ora et pro justitia, ut accipias partem ex ea in domo tua.“ Et erexit me de loco, et apprehendit manum meam, et adduxit me ad subsellium, et ait illis juvenibus: „ite et aedificate.“ Postquam autem discesserunt juvenes, et nos soli fuimus, ait mihi: „sede heic.“ Dico ei: „domina, sine seniores ante sedere.“ „Quod tibi dico,“ inquit, „sede.“ Quumque vellem sedere ad dexteram partem, non est passa, sed annuebat mihi manu, ut ad sinistram partem sederem. Cogitante autem me, et moesto existente, quod non sivit me ad dextram partem sedere, ait mihi: „quid moestus es, Herma? Locus, qui est ad dextram, illorum est, qui jam meruerunt Deum, et [1] passi sunt causa nominis ejus. Tibi autem superest multum, ut cum illis sedeas. Sicut manes, in simplicitate tua permane, et sedebis cum illis, et quicumque fuerint operati illorum opera, et sustinuerint, quae illi sustinuerunt.“

II. Dico ei: „domina, vellem scire, quae sustinuerunt.“ „Audi,“ inquit: „feras bestias, flagella, carceres, cruces, causa nominis ejus. Propter hoc illorum sunt dextrae partes sanctitatis, et quisquis patietur propter nomen Dei; reliquorum autem sinistrae partes sunt. Sed utrisque eis, et qui ad dextram, et qui ad sinistram sedent, sunt dona et promissiones; tantum quod ad dextram sedentes habent gloriam quamdam. Tu autem cupidus es sedere ad dextram cum eis; sed exiguitates tuae multae sunt. Emundaberis autem ab exiguitatibus tuis. [2] Sed et omnes, qui dubii non fuerint, emundabuntur ab omnibus peccatis [3] in hunc diem.“ Et cum haec dixisset, volebat abire. Et procidens illi ad pedes, rogavi illam per Dominum, ut mihi demonstraret, quod repromiserat visum. At illa rursus apprehendit manum meam, et erexit me, et fecit sedere super subsellium ad sinistram, et elevata virga quadam splendida, dixit mihi:

1) Laureolam martyrum gloria peculiari praefulgere, studiose docent omnes scriptores veteres. Oxon. Edit.

2) Paene eadem legimus Vis. II, 2.

3) Sc. in diem judicii, cfr. supra p. 327. not. 7.

„vides rem magnam?“ Dico ei: „domina, nihil video.“ „Ecce, non vides contra te [1] turrim magnam, quae aedificatur super aquas, lapidibus quadris splendidis?“ In quadrato enim aedificabatur turris ab illis sex juvenibus, qui venerant cum illa. Alia autem multa millia virorum adportabant lapides. Quidam autem de profundo trahebant lapides; alii de terra transferebant, et porrigebant illis sex juvenibus. Porro illi accipiebant, et aedificabant. Eos autem, qui de profundo extrahebantur lapides, omnes sic [2] ponebant in structuram; politi enim erant, et convenientes commissurae cum illis lapidibus, sicque conjungebantur alius ad alium, ita ut commissurae eorum non paterent. [3] Et in hunc modum apparebat structura turris tamquam ex uno lapide aedificata. Caeteros autem lapides, qui adferebantur de terra, quosdam quidem rejiciebant, quosdam vero adaptabant in structuram. Alios excidebant et projiciebant longe a turri. [4] Alii autem lapides multi circa turrim positi erant, et non utebantur illis ad scructuram. Erant enim quidam ex illis scabrosi; alii autem scissuras habebant, alii vero candidi et rotundi, non convenientes in structuram turris. Videbam autem alios lapides projici longe a turri, et incidentes in viam, et non manentes in via, sed volvi de via in locum desertum; alios autem in ignem incidentes et ardentes; alios cadentes secus aquam, nec posse volvi in aquam, volentibus quidem eis intrare in aquam.

III. Et quum haec mihi demonstrasset, volebat recedere. Dico ei: „domina, quid mihi prodest haec vidisse, et non scire, quae sint hae res?“ Respondens dixit mihi: „versutus es homo, volens scire ea, quae circa turrim sunt.“ „Ita,“ inquam, „do-

1) Turris haec ecclesia est in terris apparens. Sed visibilis haec ecclesia eadem est, quae et coelestis; haec enim cap. seq. ita loquitur: *turris quidem, quam vides aedificari, ego sum ecclesia, quae tibi apparui, et modo et prius.* Cfr. Vis. II, 4. p. 329. not. 4.

2) Ita Cod. Bodl.; *imponebant* Carm. et Lamb.; Editi: *ponebantur.*

3) Hunc locum respicit *Origenes*, Philocal. c. 8 (Comment. in Osee). T. II. p. 439. ed. Ruae. Explicationem hujus visionis reperies infra c. 3 et sqq. Similia leguntur lib. III. Sim. IX. c. 6. 7. 31.

4) Hunc locum laudat Didymus in Catena ad Jobi 8, 17. 18. p. 202. ed. Lond. 1637.

mina, ut fratribus annuntiem, et hilariores fiant, et haec audientes honorificent Dominum cum multa gloria." Et illa ait: „audient quidem multi; et quum audierint, quidam ex eis gaudebunt, quidam autem flebunt. Sed et isti audientes, si poenitentiam egerint, et ipsi gaudebunt. Audi nunc de similitudine turris omnia haec, et hactenus mihi de revelatione molestior esse noli. Revelationes enim istae finem habent; impletae sunt enim. Sed tu non desinis in petendo revelationes; [1] improbus enim es. Turris quidem, quam vides aedificari, ego sum ecclesia, quae tibi apparui, et modo et prius. Quodcumque igitur volueris, interroga de turri, et revelabo tibi, ut gaudeas cum sanctis." Dico ei: „domina, quoniam me semel dignum arbitrata es, ut omnia mihi reveles, revela." Ait mihi:

ὃ ἐὰν ἐνδέχεται σοι ἀποκαλυφθῆναι, ἀποκαλυφθήσεται,	[2] „quodcumque oportuerit tibi revelari, revelabitur,

tantum ut cor tuum apud Dominum sit, et ne dubites, quodcumque videris." Interrogavi illam: „quare turris aedificata est super aquas, domina?" Respondit: „dixeram tibi et prius, versutum te esse, circa structuras diligenter inquirentem; igitur invenies veritatem. Quare ergo super aquas aedificatur turris, audi: quoniam vita vestra per aquam salva facta est, et fiet. Fundata est enim [3] verbo omnipotentis et honorifici nominis; continetur autem ab invisibili virtute Dei."

IV. Respondens dico ei: „magnifice habent se res hae. Illi autem juvenes sex, qui aedificant, qui sunt, domina?" „Hi sunt angeli Dei, qui primo constituti sunt, quibus tradidit Dominus universam creaturam suam, struendi, aedificandi et dominandi creaturae illius. [4] Per hos enim consummabitur structura turris." „Caeteri autem, qui adportant lapides, qui sunt?" „Et

1) I. e. *vehemens, cupidus.* Editi: *importunus.* Oxon.

2) Hunc locum laudat *Clemens* Alex. Strom. II, 1. p. 430.

3) Sc. *vita vestra per baptismum; quae, quum ita sit fundata sicque contineatur, ideo turri est similis.* Alii verba *fundata est* etc. ad turrim referunt.

4) Ab angelis, quibus Deus curam populorum tribuit, ecclesia aedificatur, quippe qui populos suos ad fidem adducant.

ipsi sancti angeli Domini; sed illi sunt his [1] excellentiores. Quum ergo consummata fuerit structura turris, omnes simul epulabuntur juxta turrim, et honorificabunt Dominum, quoniam consummata erit structura turris.“ Interrogavi eam, dicens: „vellem scire exitum lapidum, et vim eorum, qualis sit.“ Respondens autem dixit mihi: „numquid tu prae omnibus melior es, ut tibi id reveletur? Alii enim priores te sunt et meliores te, quibus oportebat revelari visiones has; sed ut honorificetur nomen Dei, tibi revelatum est, et revelabitur

[2] διὰ τȣ̀ς διψύχȣς, τȣ̀ς διαλογιζομένȣς ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, εἰ ἄρα ἐστὶ ταῦτα, ἢ ȣ̓κ ἔστιν.	[2] propter dubios, qui cogitant in cordibus suis, utrumne sint haec, an non sint.

Dic illis, quod haec omnia sunt vera, et nihil extra veritatem est; sed omnia firma, certeque fundata sunt.“

V. „Audi nunc et de lapidibus, qui sunt in structura. Lapides quidem illi quadrati et albi, convenientes in commissuris suis, ii sunt apostoli [3] et episcopi et doctores et ministri, qui ingressi sunt in clementia Dei, et episcopatum gesserunt, et docuerunt, et ministraverunt sancte et modeste electis Dei, qui dormierunt, quique adhuc sunt, et semper cum [4] illis convenerunt, et in se pacem habuerunt, et se invicem audierunt. Propter hoc et in structuram turris conveniunt commissurae eorum. Qui vero de profundo trahuntur, et imponuntur in [5] structuram, et conveniunt commissurae eorum cum caeteris lapidibus, qui jam aedificati sunt; ii sunt, qui jam dormierunt, et passi sunt causa nominis Domini.“ „Caeteri autem lapides, qui adportabantur a terra, volo scire qui sint, domina.“ Ait: „eos quidem, qui [6] in

1) Differentia dignitatis inter angelos a libris quoque sacris agnoscitur. Cfr. I Thess. 4, 16. Ephes. 1, 21. 3, 10. I Petr. 3, 22.

2) Haec exstant apud *Clem. Alex.* Strom. I, 29. p. 426 ed. Venet.

3) Hic habes distinctos hierarchiae ordines. *Doctores* sunt presbyteri docentes, διδάσκαλοι; *Ministri* = διάκονοι. Cfr. *Rothe*, Anf. p. 408. *Ittig*, Hist. eccl. primi seculi p. 176. Forte *doctores* = discipuli Apostolorum, praedicatores divinae veritatis. Cfr. *Döllinger*, Hippolyt etc. 1853. p. 341 et Similit. IX, c. 4 et 15.

4) I. e. *cum electis Dei*, seu *cum ovibus suis*.

5) Ita Cod. Bodl. Alii: *structura*.

6) I. e. *qui*, *quasi fundamentum*, *in terra collocantur*.

terram vadunt, et non sunt [1] politi, illos Deus probavit, quoniam ingressi sunt in [2] aequitatem Domini, et direxerunt vias in mandatis ejus. Qui autem adferuntur, et ponuntur in structura turris, ii sunt novelli in fide, et fideles. Commonentur autem ab angelis ad benefaciendum, propterea quod non est inventa nequitia in illis." „Quos autem rejiciebant et ponebant juxta turrim, qui sunt illi?" Ait mihi: „ii sunt, qui peccaverunt, et voluerunt poenitentiam agere; propter hoc non sunt longe projecti a turri, quoniam utiles erunt in structura, si poenitentiam egerint. Qui ergo poenitentiam acturi sunt, si egerint poenitentiam, fortes erunt in fide, si nunc poenitentiam egerint, dum aedificatur turris. [3] Nam si consummata fuerit structura, jam quis non habet locum, ubi ponatur, sed erit reprobus; solummodo autem [4] hoc habebit, qui jam ad turrim positus est."

VI. „Qui autem recidebantur, et longe projiciebantur a turre, vis scire, qui sunt?" „Volo," inquam, „domina." „Ii sunt filii iniquitatis, et qui crediderunt in simulatione, et omnis nequitia non discessit ab eis. Propter hoc non habent salutem, quoniam non sunt utiles in structura, propter nequitias suas. [5] Quapropter excisi sunt et longe projecti propter iram Domini, quia exacerbaverunt eum. Caeteros autem lapides, quos vidisti complures positos, non euntes in structuram, ii quidem, qui scabrosi erant, hi sunt, qui cognoverunt veritatem, et nec [6] permanserunt in ea, nec conjuncti sunt sanctis; propter hoc inutiles sunt. Qui autem scissuras habebant, hi sunt, qui alius adversus alium in cordibus discordiam habent, et non habent pacem inter se; in praesentia quidem pacem habentes, quum autem unus ab alio discesserit, nequitia eorum in cordibus permanet. Hae sunt ergo scissurae, quas habent lapides. Qui vero curti sunt, ii sunt,

1) I. e. *qui nec apostoli, episcopi* etc., *nec martyres sunt;* hi enim, prae ceteris egregii, politi sunt.

2) *Aequitas* = δικαίωμα, *praeceptum;* cfr. Ep. Barn. c. 2. p. 3. not. 5.

3) Hermas docet, extra ecclesiam non essè salutem. Cfr. Ep. I Clem. c. 57 et *Rothe*, Anf. p. 579 sq.

4) Is tantum locum habebit in ecclesia, qui, dum turris aedificatur, poenitentiam agit.

5) Qui fidem tantum simulant, excludentur ab ecclesia, quae est *sancta.* Cfr. *Rothe*, Anf. p. 600.

6) Hermas de haereticis loquitur. Cfr. supra not. 3.

qui crediderunt quidem, plurimam partem habentes iniquitatis; propter hoc curti et non integri sunt." „Candidi autem et rotundi, et non convenientes in structuram turris, qui sunt, domina?" Respondens mihi dixit: „usquequo stultus es et insensatus, et omnia interrogas, et nihil intelligis? Hi sunt habentes quidem fidem, habentes autem et divitias hujus seculi. Quum ergo venerit tribulatio, propter divitias suas et negotiationes abnegant Dominum." Respondens dico ei: „domina, quando ergo utiles erunt Domino?" „Quum circumcisae," inquit, „fuerint divitiae eorum, quae eos delectant, tunc erunt utiles Domino ad aedificium. Sicut enim lapis rotundus, nisi decisus fuerit et abjecerit ab se aliquid, non potest quadratus fieri; [1] *sic et, qui divites sunt in hoc seculo, nisi circumcisae fuerint* divitiae eorum, non possunt Domino utiles esse. [2] A te primum scito. Quando dives fuisti, inutilis eras; nunc vero utilis es et aptus vitae tuae; nam et tu ipse ex eis lapidibus fuisti."

VII. „Caeteros autem lapides, quos vidisti longe projectos a turri, et currentes in via, et volvi de via in loca deserta, ii sunt, qui crediderunt quidem, dubitatione autem sua [3] reliquerunt viam suam veram, putantes, se meliorem viam posse invenire. Errant autem, et miseri sunt, ingredientes in desertas vias. Qui autem cadebant in ignem, et ardebant, ii sunt, qui in perpetuum abscesserunt a Deo vivo, nec amplius illis ascendit in corda, poenitentiam agere, propter desideria libidinum suarum et scelerum, quae operantur." „Caeteri vero, qui cadebant juxta aquas, et non poterant volvi in aquas, qui sunt?" „Ii sunt, qui verbum audierunt, volentes baptizari in nomine Domini; quibus quum venit in memoriam sanctitas veritatis, retrahunt se, ambulantque rursus post desideria sua scelesta." Consummavit igitur enarrationem turris. Ego vero, quum adhuc essem [4] *improbus, interrogavi illam*: „an iis omnibus lapidibus, qui projecti sunt, nec conveniebant in structuram turris, an est

1) Cfr. Matth. 19, 21—24.
2) Hermas, antea dives, ob filios prodigos ad inopiam erat redactus. Cfr. Vis. I, 3. p. 324. not. 7.
3) Cfr. II Petr. 2, 15.
4) I. e. *vehemens*, *cupidus*, ut supra Vis. III, 3.

poenitentia, et habebunt locum in turre hac?" [1] „Habent," inquit, „poenitentiam; sed in hac turre non possunt [2] convenire; alio autem loco ponentur multo [3] inferiore; et hoc, quum cruciati fuerint, et impleverint dies peccatorum suorum. Et propter hoc transferentur, quoniam perceperunt verbum justum. Et tunc illis continget transferri de poenis, si ascenderint in corda ipsorum opera, quae operati sunt scelesta. Quodsi non ascenderint in corda ipsorum, non erunt salvi propter duritiam cordis sui."

VIII. Quum ergo destiti interrogare illam de omnibus istis, ait mihi: „vis aliud videre?" Quumque cupidus essem ad videndum, hilaris factus sum vultu. Respiciens me subrisit, et ait mihi: „vides septem mulieres circa turrim?" „Video," inquam, „domina." „Turris haec," inquit, „ab iis supportatur secundum praeceptum Domini. Audi nunc effectus earum. [4] Prima quidem earum, quae continet [5] manu, *fides* vocatur; [6] per hanc salvi

1) Dubium est, utrum haec de poenitentia in terris, an de poenitentia post mortem in purgatorio sint intelligenda. Priorem opinionem defendunt *Bullius* (Def. fidei Nic. p. 32), *Nourrius* (Apparat. p. 115), *Cotelerius* (a. h. l.) et *Jachmannus* (l. c. p. 85). Posteriori interpretationi favent *Rothe*, Anf. d. K. p. 624 et Editores Bibl. max. P. P. Lugd. T. II, qui ad p. 27 annotant: *perperam* (Hermas) *existimare videtur, in purgatorio locum esse merito et demerito*; *quod est haeresis manifesta* (cfr. *Bellarm.* de purgat. L. II. c. 2).

2) I. e. a) aut: *non possunt*, *poenitentia in terris peracta*, *iterum recipi in visibilem hanc ecclesiam*, b) aut: *non possunt poenitentia in purgatorio peracta coetui fidelium sanctorum adjungi* (*Rothe* l. c.), c) aut: *non possunt*, *poenitentia in terris peracta*, *ejusdem in coelis beatitudinis fieri participes*, *qua ii gaudent*, *qui numquam in magna peccata sunt delapsi* (*Nat. Alexander*, H. E. T. III. p. 54. ed. Venet. 1778.). Primam hujus loci interpretationem (lit. a) rejiciendam esse, ex libro II. Mand. IV, 1 conjicio, ubi docetur, servis Dei unam esse poenitentiam, qua peracta iterum recipiendi sint.

3) I. e. beatitudinem quandam consequentur post mortem, sed inferiorem et adumbratam. Cfr. *Rothe*, l. c. *Nat. Alexander*, l. c.

4) *Clem. Alex.* Strom. II. 12. p. 458 ed. Venet. hunc locum de septem virtutibus citat; non quidem iisdem apicibus, sed eodem sensu.

5) Sc. *ecclesiam*. Ita jam *Clemens Alex.* haec interpretatus est; aliter Editor Oxoniensis, qui annotat, manum contractam seu clausam symbolum esse fidei, divina promissa apprehendentis.

6) Cfr. Matth. 9, 22. Marc. 5, 34. 10, 52. Luc. 7, 50. 8, 48. 17, 19. Act. 26, 18. Rom. 3, 22. 28. 5, 1.

fient electi Dei. Alia vero, quae succincta est, et viriliter agit, *abstinentia* vocatur; haec filia est fidei. Quisquis ergo secutus fuerit illam, felix fiet in vita sua, quoniam ab omnibus operibus malis abstinebit, credens, quod, si se continuerit ab omni concupiscentia, haeres erit vitae aeternae.“ „Caeterae autem,“ inquam, „domina, quinque quae sunt?“ „Filiae,“ inquit, „invicem sunt. Vocatur autem quaedam *simplicitas*, alia *innocentia*, alia *modestia*, alia *disciplina*, alia autem *charitas*. Quum ergo servaveris opera matris earum, omnia poteris custodire.“ „Volebam scire, domina, quam quaeque earum habeat virtutem.“ „Audi,“ inquit: „virtutes aequales habent, connexae autem ad invicem sunt virtutes earum, et sequuntur se invicem sicut natae sunt. [1] Ex fide nascitur abstinentia, de abstinentia simplicitas, de simplicitate innocentia, de innocentia modestia, de modestia disciplina et charitas. Harum ergo opera sancta et pudica et recta sunt. Quicumque ergo servierit his, et invaluerit tenere opera earum, in turri habebit habitaculum cum Sanctis Dei.“ Interrogavi illam de temporibus, si jam consummatio est? Illa autem exclamavit voce magna, dicens: „insensate homo! [2] nonne vides turrim semper aedificari? Quando ergo consummata fuerit turris et aedificata, habet finem; sed et cito consummabitur. Noli me amplius interrogare quidquam. Sufficiat tibi et omnibus Sanctis commemoratio ista, et renovatio spirituum vestrorum. Sed non tibi haec soli revelata sunt, sed ut omnibus demonstres ea. Post triduum enim intelligere te oportet, Herma, verba haec, quae tibi incipio [3] dicere, ut loquaris ea in auribus Sanctorum, ut audientes ea, quum fecerint, emundentur a nequitiis suis, sed et tu cum illis.“

IX. [4] „Audite me ergo, filii: ego vos enutrivi in multa

1) Sensum hujus loci putat Cl. ***Potterus*** expressisse Clementem Alex. l. c. hisce verbis: *Καὶ πάλιν· Προηγεῖται* (***praecedit***) *μὲν πίστις· φόβος δὲ οἰκοδομεῖ, τελειοῖ δὲ ἡ ἀγάπη.* Gall.

2) Dicere illa (Ecclesia) voluit: quomodo putare potuisti, jam esse consummationem, quum turrim adhuc aedificari, et nondum perfectam esse ipse perspexeris?

3) Sc. capite sequenti.

4) Haec omnia, quae hoc capite continentur, Ecclesia ad Hermam loquitur, eo fine, ut ipse aliis ea annuntiet. ***Filii illi*** non sunt filii Hermae, sed ecclesiae.

simplicitate et innocentia et modestia, propter misericordiam Dei, quae super vos stillavit in justitia, ut sanctificemini et justificemini ab omni nequitia et omni pravitate; vos autem non vultis requiescere a nequitiis vestris. Nunc ergo audite me, et pacem habete alius cum alio, et [1] visitate vos alterutrum, et suscipite vos invicem, et nolite soli [2] creaturas Dei percipere; abundantius etiam impertite egentibus. Quidam enim compluribus cibis infirmitatem carnis suae contrahunt, et violant carnem suam. Aliorum autem, qui non habent escas, marcescit caro ipsorum, propter id, quod non habent sufficientem cibum; et consumitur corpus eorum. Haec igitur intemperantia nociva est vobis, habentibus et non communicantibus iis, qui egent. Attendite judicium superveniens. Qui eminentiores estis, inquirite esurientes, dum adhuc turris non est consummata. Postquam enim consummata fuerit turris, voletis benefacere, et [3] non habebitis locum. Videte ergo vos, qui gloriamini in divitiis vestris, ne forte [4] ingemiscant ii, qui egent, et gemitus eorum ascendat ad Dominum, et excludamini cum bonis vestris extra januam turris. Nunc itaque vobis dico, qui praeestis ecclesiae, et [5] amatis primos consessus: nolite similes fieri maleficis. Et malefici quidem venena sua in pixidibus bajulant; vos autem venenum vestrum et pharmacum in corde continetis, et non vultis purgare corda vestra, et permiscere sensum vestrum puro cordi, ut habeatis misericordiam a rege magno. Videte ergo, filii, ne forte hae dissensiones vestrae fraudent vitam vestram. Quomodo vos erudire vultis electos Dei, quum ipsi non habeatis disciplinam? Commonete ergo vos invicem, pacatique estote inter vos, ut et ego coram patre vestro adstans, rationem reddam pro vobis Domino."

X. Quumque desiisset mecum loqui, venerunt illi sex juvenes, qui aedificabant, et tulerunt illam ad turrim, et alii quatuor

1) Similia leguntur in Ep. Barn. c. 19: *ἐκζητήσεις καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὰ πρόσωπα τῶν ἁγίων.*

2) I. e. *dona.* Cfr. Job. 31, 17.

3) Consummatio turris simul est consummatio seculorum. Vide cap. antecedens p. 338. not. 2.

4) Cfr. Jac. 5, 4.

5) Cfr. Matth. 23, 6. Marc. 12, 39. Luc. 11, 43. 20, 46.

sustulerunt subsellium, et abierunt ipsi iterum in turrim. Horum faciem non vidi, quoniam adversi erant. Euntem illam rogabam, ut mihi revelaret de tribus figuris, in quibus mihi apparuit. Respondens autem mihi dixit: „de his alium te oportet interrogare, ut tibi reveletur.“ Apparuit autem mihi, fratres, [1] prima visione, anno superiore, valde anus, et in cathedra sedens. [2] Alia autem visione faciem quidem juvenilem habebat, carnem autem et capillos aniles, et stans mihi loquebatur; hilarior autem erat, quam primum. [3] Tertia autem visione tota junior erat et aspectu decora, tantum quod capillos aniles habebat; hilaris autem facie erat, et super subsellium sedens. De his ipsis moestus eram valde, donec cognoscerem visionem hanc. Video anum illam in visu noctis dicentem mihi: [4] „omnis rogatio humilitate eget; jejuna ergo, et percipies a Domino, quod postulas.“ Jejunavi ergo diem unam. Eadem nocte apparuit mihi juvenis, et ait: „quid tu frequenter petis revelationes in oratione? Vide, ne multa postulans noceas carni tuae. Sufficiant tibi revelationes hae. Numquid poteris fortiores revelationes videre, quam quas vidisti?“ Respondens ei dico: „domine, hoc solum peto pro tribus figuris illius anus, ut integra fiat revelatio.“ Respondit mihi: „vos non insensati estis; sed dubitationes vestrae vos insensatos faciunt, eo quod non habeatis cor vestrum ad Dominum.“ Respondi illi et dixi: „sed a te ea diligentius cognoscemus.“

XI. „Audi,“ inquit, „de figuris, quas inquiris; in prima quidem visione quare anus tibi apparuit super cathedram sedens? [5] Quoniam spiritus vester antiquior etiam marcidus est, et non habens vim a vestris infirmitatibus et dubitatione cordis. Sicut enim seniores, qui non habent spem renovandi, et nihil aliud exspectant nisi dormitionem suam; sic et vos infirmati a secularibus negotiis tradidistis vos in socordiam, et non projecistis

1) Vis. I, 2 sq.

2) Vis. II, 1 sq.

3) Vis. III, 1 sq.

4) *Antiochus* hom. 106: *χωρὶς δὲ ταπεινοφροσύνης οὐκ ἔστιν εὐπρόσδεκτον γενέσθαι προσευχήν.*

5) Aliam senectutis Ecclesiae explicationem legimus Vis. II, 4: *quoniam omnium prima creata est, ideo anus.*

a vobis sollicitudinem in Domino, et confusus est sensus vester, et inveterastis in tristitiis vestris." „Quare ergo super cathedram sedebat, volebam cognoscere, domine?" Respondit: „quoniam omnis infirmus super cathedram sedet propter infirmitatem suam, ut contineatur infirmitas ejus. Ecce habes figuram primae visionis."

XII. „Secunda autem visione vidisti illam stantem, et juvenilem faciem habentem, et hilariorem quam pristinam; carnem autem et capillos aniles. Audi, inquit, et hanc parabolam. Quum senior jam fuerit aliquis, desperat de se ipso propter infirmitatem suam et paupertatem, et nihil aliud exspectat, nisi diem extremum vitae suae. Deinde subito illi relicta est hereditas, et audiens exsurgit, hilarisque factus induit virtutem; et jam non discumbit, sed stat, et liberatus est a prioribus moeroribus, et jam non sedet, sed viriliter agit. Ita et vos, audita revelatione, quam Deus vobis revelavit. Quia misertus est Dominus vestri, et renovavit spiritum vestrum, et deposuistis infirmitates vestras; accessit vobis fortitudo, et invaluistis in fide, et visa Deus fortitudine vestra gavisus est. Propter hoc demonstravit vobis structuram turris; et alia ostendet, si ex toto corde pacem habueritis inter vos."

XIII. „Tertia autem visione vidisti illam adolescentiorem, honestam et hilarem, et serenum vultum ejus. Sicut enim, si alicui moesto supervenerit nuntius bonus aliquis, statim oblitus est moeroris, nihilque aliud expectat, nisi annuntiationem, quam audivit, et confortatur de cetero, et renovatur spiritus ejus propter gaudium, quod accepit; sic et vos renovationem accepistis spirituum vestrorum, videntes haec bona. Et quia super subsellium vidisti sedentem, fortis positio est, quoniam quatuor pedes habet subsellium, et fortiter stat. Nam et mundus per quatuor elementa continetur. Qui ergo poenitentiam egerint [1] integre, juniores erunt; et qui ex toto corde poenitentiam egerint, erunt fundati. Habes in pleno revelationem; nihil amplius postules de revelandis. Si quid autem oportuerit, revelabitur tibi."

1) In codice Lambeth. deest *integre*. Et recte, ut videtur; nam paullo post, ad distinctionem: *ex toto corde*. GALLAND.

Visio IV.

De tentatione et tribulatione hominibus superventura.

I. Visionem vidi, fratres, post dies viginti pristinae visionis, figuram [1] tribulationis superventurae. Proficiscebar in illa via [2] Campana; a via autem publica in [3] villam sunt fere stadia decem. Raro autem iter fit per locum illum. Et solus ambulans rogabam Dominum, ut revelationes ejus, quas mihi ostendit per sanctam ecclesiam suam, confirmaret, et daret poenitentiam omnibus servis suis, qui [4] scandalizati sunt; ut honorificetur nomen ejus magnum et honorificum; [5] et, quia me dignum existimavit, ut ostenderet mihi mirabilia sua, et eum honorificarem, et gratias agerem. Tamquam vox mihi respondit: „ne dubites, Herma!" Intra me ergo coepi cogitare et dicere: „ego quid habeo dubitare, sic fundatus a Domino, et qui vidi honorificas res?" Progressus sum paululum, fratres, et ecce video pulverem usque ad coelum. Coepi dicere intra me: „numquid jumenta veniunt, et pulverem excitant?" Distabat autem a me tamquam stadium. Et ecce, video magis magisque pulverem exsurgentem, adeo ut suspicarer, esse aliquid divinitus. Pusillum autem resplenduit sol, et ecce video bestiam magnam veluti [6] cetum, et ex ore ejus locustae igneae procedebant. Erat autem statura bestiae illius pedes fere centum, caput autem habebat tamquam vas urnale. Coepi flere et invocare Dominum, ut me liberaret ab illa. Deinde recordatus sum verbi, quod audieram: „ne dubites, Herma." Indutus ergo, fratres, fidem Dei, et memoratus, quis docuit me magnalia, audenter in bestiam me tradidi. Sic autem veniebat bestia illa, ita ut posset in ictu civitatem delere. Veni prope illam, et tam grandis bestia extendit se in terram, et nihil nisi linguam pro-

1) Tribulationem intelligit sub Domitiano. OXON. EDIT.

2) I. e. *Appia*, quae Cumas (Vis. II, 1) ducit.

3) Cfr. Vis. III, 1: *in agrum*.

4) Σκανδαλίζομαι = *peccare*, *delinquere*, *in errores incidere*. SCHLEUSNER.

5) Construe: *orabam*, *ut* [et in posterum] *mihi mirabilia sua ostenderet*, *quia* [adhuc] *me dignum existimavit*. Gallandio magis placet lectio Felli: *Et quum honorificarem et gratias agerem*, *tamquam vox* etc.

6) Cfr. Apoc. 11, 7. 12, 3. 13, 1 sq. 17, 8 sq. et *Jachmann* p. 58. 59.

ferebat, et in totum non movit se, donec pertransissem illam totam. Habebat autem bestia illa super caput colores quatuor: nigrum, deinde rubeum et sanguinolentum, inde aureum, deinde album.

II. Postquam autem pertransivi illam, progressus sum fere pedes triginta; et ecce occurrit mihi [1] virgo quaedam exornata, tamquam de thalamo prodiens, tota in albis, et calceamentis albis circumdata, et usque ad faciem mitram habens; pro tegumento autem habebat capillos nitidos. Cognovi ergo a pristinis visionibus, quoniam ecclesia est; et hilarior factus sum. Salutavit autem me dicens: „ave tu, homo." Et illam resalutavi dicens: „domina, ave." Respondens autem dixit mihi: „nihil tibi occurrit, homo?" Dico ei: „domina, occurrit mihi talis bestia, quae possit populum consumere; sed virtute Dei et singulari ejus misericordia evasi illam." „Bene effugisti," inquit, „quoniam solitudinem et [2] sollicitudinem tuam ad Dominum projecisti, et cor tuum aperuisti ad eum, credens, [3] quod per nullum alium poteris salvus esse, nisi per magnum et honorificum nomen ejus. Propter hoc misit Dominus angelum suum, qui est super bestias, cui nomen est [4] Hegrin, et obturavit os ejus, ne te dilaniaret. Magnam tribulationem effugisti propter fidem tuam, et qui talem bestiam non

1) Cfr. Apoc. 21, 2 et *Jachmann.*, l. c. p. 61.

2) Cfr. I Petr. 5, 7.

3) Cfr. Act. 4, 12.

4) *Hieronymus* in Comment. ad proph. Habac. 1, 14 Hermae librum stultitiae condemnandum esse censet, cum angelum quemdam, nomine Tyri, reptilibus praeesse scribat. Sed angelus ille non *Tyrus*, sed *Hegrin* ab Herma appellatur, et procul dubio *Tyri* vox apud Hieronymum librariorum vitio ortum debet. Cotelerius duas conjecturas ad nomen *Hegrin* explicandum nobis reliquit: 1) Fortasse scriptum fuisse εγρηγ i. e. compendiosa scriptura pro ἐγρήγορος, *vigil*, עִיר, quo nomine apud Danielem 4, 10 et 20 angelus significatur; pro εγρηγ autem scriptum seu lectum fuisse εγρην. 2) Fortasse Hermam hoc fere modo scripisse: ἔπεμψε κύριος ἄγγελον αὐτοῦ, ὅς ἐστιν ἐπὶ θηρίον, ᾧ ὄνομα ἄγριον, *misit Deus angelum suum super bestiam, cui* (bestiae) *nomen est τὸ ἄγριον*, i. e. *ferum*. Huic interpretationi favet *Clem. Alex.* (cfr. notam seq.), eique adstipulantur *Nourrius* et *Hilgenfeld*, l. c. p. 138; priori autem patrocinatur *Lücke* (Einleit. in die Offenbarung Johannis) p. 145. Not. 2. Cfr. quoque *Illigium*, l. c. p. 168. Cfr. Apoc. 9, 11: ἄγγελος Ἀββαδών.

dubitasti. Vade ergo, et enarra electis Dei magnalia ipsius, et dices illis, quod bestia haec figura est pressurae superventurae. Si ergo praeparaveritis vos,

[1] *ἐκφεύξεσθε τὴν ἐνέργειαν τȣ̃ ἀγρίȣ, ἐὰν ἡ καρδία ὑμῶν γένηται καθαρὰ καὶ ἄμωνος,*	[1] poteritis effugere illam, si cor vestrum fuerit purum ac sine macula,

et reliquos dies vitae vestrae servieritis Deo sine querela. [2] Immittite sollicitudines vestras super Dominum, et ipse [3] diriget eas. Credite Deo, qui estis dubii, quoniam omnia potest, et avertere iram suam a vobis, et mittere vobis praesidia. Vae dubiis iis, qui audierint verba haec, et contemserint; [4] melius erat illis non nasci."

III. Interrogavi eam de illis quatuor coloribus, quos habebat bestia in capite. At illa respondit mihi dicens: „iterum tu curiosus es, de rebus hujusmodi interrogans." Et dixi: „domina, demonstra mihi, quid sint illa." „Audi," inquit: „illud nigrum mundus est, in quo commoramini: igneum autem et sanguinolentum, quoniam oportet seculum hoc per sanguinem et ignem deperire; aurea autem pars vos estis, qui [5] effugistis seculum hoc. [6] Sicut enim per ignem aurum probatur et utile fit; sic et vos probamini, qui habitatis in [7] illis. Qui igitur permanserint et perseveraverint et probati fuerint ab [8] eis, purgabuntur. Et sicut aurum emundatur, et remittit sordem suam; sic et vos abjicietis omnem tristitiam et angustiam, et emundabimini in structuram turris. Alba autem pars superventuri est seculi, in quo habitabunt electi Dei, quoniam immaculati et puri erunt electi Dei in vitam aeternam. Tu ergo ne desinas loqui haec auribus sanctorum. Habetis et figuram tribulationis superventurae magnae. Nam si vos volueritis, [9] nihil erit. In mente habete ista, quae praescripta sunt." Haec quum dixisset, discessit. Non vidi autem,

1) *Clem. Alex.* Strom. IV, 9. p. 596. ed. Venet.
2) Ps. 54, 23. Matth. 6, 25. Luc. 12, 22. Phil. 4, 6.
3) Ita codex Lambeth. Alii: *dirigat.*
4) Matth. 26, 24. Marc. 14, 21.
5) Cfr. II Petr. 2, 20.
6) Cfr. I Petr. 1, 7.
7) I. e. hujus mundi hominibus.
8) Sc. hominibus hujus seculi.
9) I. e. non vobis nocebit, sicut Hermae bestia illa non nocuit.

quem in locum abierit. [1] Strepitus autem factus est, et aversus sum retrorsum metuens; et putabam bestiam illam advenire.

LIBER SECUNDUS,

QUI INSCRIBITUR:

MANDATA.

Prooemium.

[2] Quum orassem domi, et consedissem supra lectum, intravit vir quidam reverenda facie, habitu pastorali, pallio albo amictus, [3] peram in humeris, et virgam in manu gestans, et salutavit me. Et ego resalutavi eum. Protinusque consedit juxta me, et ait mihi: „missus sum ab eo [4] venerabili nuntio, ut habitem tecum reliquos dies vitae tuae." Et ego putabam, ipsum ad tentandum me venisse. Et dico ei: „tu enim quis es? Ego enim novi, cui traditus sum." Ait mihi: „non cognoscis me?" „Non," inquam. „Ego," inquit, „sum *pastor* ille, cui traditus es." Adhuc loquente eo figura ejus mutata est. Quumque cognovissem, esse eum, cui traditus fueram, confusus sum, protinusque metus me subiit, et totus moerore confectus sum, quia sic ei responderam insipienter. Ait mihi: „noli confundi, sed virtutem concipe animo in mandatis meis, quae daturus sum tibi. Missus sum

1) De simili strepitu cfr. IV Esr. 10, 26. *Jachmann.*, l. c. p. 65.

2) Notat hunc locum *Tertullianus*, de Orat. c. 12, conjiciens, hinc nonnullos morem derivasse sedendi, dum orarent. *Jachmannus* annotat (p. 65), etiam Esrae *recumbenti* visionem contigisse. IV Esr. 3, 1. Cfr. supra Vis. I, 3. p. 325. not. 4.

3) Cfr. Matth. 10, 10.

4) *Venerabilis ille nuntius*, qui Pastorem (angelum poenitentiae) ad Hermam misit, ipse *Christus* est, cfr. Simil. IX, 1; *Pastor* autem qui ad Hermam venit, non alius erat ac ille juvenis speciosus, quem Hermas jam prius (Vis. II, 4 et III, 10) viderat, et cui ipse traditus erat. Quum vero nunc angelus hic habitu pastorali esset indutus, Hermas eum non statim recognovit.

enim, inquit, ut, quae vidisti superius, omnia tibi rursus ostendam; praecipue quae ex eis utilia sunt vobis. Primum omnium mandata mea et species similitudinum scribe; [1] reliqua autem, sicut ostendero tibi, sic ea scribes. Ideo autem praecipio tibi, primum mandata mea et similitudines scribere, ut subinde legendo facilius ea custodire possis.“ [2] Scripsi igitur mandata et similitudines, ita ut praecepit mihi. Quae audita si custodieritis, atque in his ambulaveritis, et exercueritis ea mente pura, recipietis a Domino, quae pollicitus est vobis. Sin autem iis auditis non egeritis poenitentiam, sed adhuc adjeceritis ad delicta vestra, a Domino adversa recipietis. Haec omnia praecepit mihi scribere *pastor* ille, [3] nuntius poenitentiae.

Mandatum I.

De fide in unum Deum.

[4] *Πρῶτον πάντων πίστευσον, ὅτι εἷς ἐστιν ὁ Θεὸς, ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ καταρτίσας, καὶ ποιήσας ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα.* [5] *Εἷς Θεὸς μόνος ὁ πάντα χωρῶν, μόνος δὲ ἀχώρητος ὤν,*

[4] „Primum omnium crede, quod unus est Deus, qui omnia creavit et consummavit, et ex nihilo omnia fecit. [5] Ipse capax universorum solus immensus est,

1) *Reliqua.* Inde colligitur, Hermam libris nostris (II et III, qui de *mandatis* et *similitudinibus* agunt), librum quemdam quartum, qui *reliqua* contineret, addere voluisse.

2) Liber Hermae quodammodo Ethica christiana nominari potest. Cfr. *Jachmann.*, l. c. p. 44.

3) *Ἄγγελος τῆς μετανοίας* etiam apud *Clem. Alex.* (quis dives c. 42 ad fin. p. 961. ed. Venet.) nobis occurrit.

4) Graeca nostra desumta sunt ex *Athanasii* lib. de Decret. Nic. Syn. n. 4. T. I. p. 211. ed. B. B. Nonnulla his similia scripserat Hermas L. I. Vis. I, 1: *condidit ex nihilo ea, quae sunt.* Sapientissimo Mandato hoc usi sunt olim S. S. Patres; usi et haeretici Ariani, Hermam docere affirmantes, Filium quoque *ex nihilo* a Patre *creatum* esse. Haereticos hos castigat *Jachmann.*, l. c. p. 69. 70. Cfr. *Ittig,* hist. eccl. primi sec. p. 157 et *Semleri* hist. doctr. christ. in *Baumgarten*, theol. Streitigkeiten, T. II. p. 13. Not. 15.

5) Hoc, et multa alia Pastoris fragmenta exhibet Auctor *Doctrinae ad Antiochum Ducem*, a Cl. Montfauc. editae T. III. Opp. S. Athanasii. p. 252. n. 1.

qui nec verbo definiri, nec mente concipi potest. Crede igitur in eum, et time eum, et timens habe abstinentiam. Haec custodi, et abjice abs te omnem concupiscentiam et nequitiam, et indue virtutem justitiae, et vives Deo, si custodieris mandatum hoc.“

Mandatum II.

De fugienda obtrectatione, et eleemosyna facienda in simplicitate.

[1] Ἁπλότητα ἔχε, καὶ ἄκακος γενοῦ, καὶ ἔσο ὡς τὰ νήπια τὰ μὴ γινώσκοντα πονηρίαν, τὴν ἀπολοῦσαν τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων. Πρῶτον μὲν μηδενὸς καταλάλει, μηδὲ ἡδέως ἄκουε τοῦ καταλαλοῦντος· εἰ δὲ μὴ καὶ σὺ ἀκούων, ἔνοχος ἔσῃ τῆς ἁμαρτίας τοῦ καταλαλοῦντος.... Πονηρὸν γὰρ πνεῦμά ἐστιν ἡ καταλαλιά, καὶ ἀκατάστατον [2] δαιμόνιον, μηδέποτε εἰρηνεῦον, ἀλλὰ πάντοτε ἐν διχοστασίαις κατοικοῦν. Ἄπεχε οὖν ἀπ᾽ αὐτοῦ, καὶ εἰρήνην ἕξεις μετὰ πάντων. Ἔνδυσαι δὲ τὴν ἁπλότητα καὶ τὴν σεμνότητα, ἐν οἷς οὐδέν ἐστι πρόσκομμα πονηρὸν, ἀλλὰ πάντα ὁμαλὰ καὶ ἱλαρά·

Dixit mihi: [1] „simplicitatem habe, et innocens esto; et eris sicut infans, qui nescit malitiam, quae perdidit vitam hominum. Primum de nullo male loquaris, neque libenter audias male loquentem. Sin vero et tu audieris, particeps eris peccati male loquentis; et credens, tu quoque peccatum habebis, quia credidisti male loquenti de fratre tuo. Perniciosa est detractio, inconstans [2] daemonium est; numquam in pace consistit, sed semper in discordia manet. Contine te ab illa, et semper pacem habe cum fratre tuo. Indue constantiam sanctam, in qua nulla sunt peccata, sed omnia laeta sunt;

et benefac de laboribus tuis. [3] Omnibus inopibus da simpliciter, nihil dubitans, cui des. Sed omnibus da; omnibus enim Deus dari vult de suis bonis. Qui ergo accipiunt, reddent rationem Deo, quare acceperunt, et ad quid. Qui autem accipiunt ficta

1) Ex *Doctr. ad Antioch.* n. 2. p. 253. Eadem paucis mutatis habet *Antiochus*, homil. 29.

2) Vitia a Patribus saepe vocantur daemonia.

3) Similia habet *Antioch.* hom. 98.

necessitate, reddent rationem; qui autem dat, innocens erit. Sicut enim accepit a Domino, ministerium consummavit, nihil dubitando, cui daret et cui non daret; et fecit hoc ministerium simpliciter et gloriose ad Deum. Custodi ergo mandatum hoc, sicut tibi locutus sum, ut poenitentia tua simplex inveniatur, et possit domui tuae bene fieri; et cor mundum habe."

Mandatum III.

De fugiendo mendacio, et Hermae poenitentia ob simulationem.

[1] Ἀλήθειαν ἀγάπα, καὶ πᾶσα ἀλήθεια ἐκ τȣ̃ στόματός σȣ ἐκπορευέσθω, ἵνα τὸ πνεῦμα τȣ̃ Θεȣ̃ κατοικῇ σοι... Οἱ γὰρ ψευδόμενοι ἀθετȣ̃σι τὸν Θεόν.... Ἔλαβον γὰρ πνεῦμα ἀληθείας, καὶ ἐγένοντο οἰκητήρια τȣ̃ ἀληθινȣ̃ πνεύματος.

Iterum mihi dixit: [1] „veritatem dilige, et omnis sermo verus ex ore tuo procedat; ut spiritus, quem Dominus constituit in carne tua, verax inveniatur apud cunctos homines, et Dominus magnificetur, qui dedit spiritum in te; quia Deus verax est in omni verbo, et non est mendacium in ipso. Qui ergo mentiuntur, abnegant Dominum, non reddentes Deo depositum, quod acceperunt. Acceperunt enim spiritum sine mendacio. Hunc si mendacem reddunt, coinquinant mandatum Domini, et fraudatores fiunt." His auditis ego vehementer flevi. Qui quum flentem me videret, dixit mihi: „quid ploras?" Et dixi: „quoniam, domine, nescio, an possim salvus esse." „Quare?" inquit. Et dixi: „quia numquam, domine, verum locutus sum verbum in vita mea, sed semper in [2] simulatione vixi, et mendacium pro veritate affirmavi omnibus; et non mihi quisquam contradixit, sed fides habita est verbo meo. Quo modo ergo potero vivere, quum sic egerim?" Et dixit mihi: „tu quidem bene et vere sentis; oportebat enim te, sicut Dei servum, in veritate ambulare, et malam conscientiam cum spiritu veritatis non conjungere, nec [3] tristitiam Spiritui Dei sancto et vero facere." Et

1) Ex *Doctr. ad Antioch.* n. 3.

2) Vide infra: *locutus es falsa pro negotiis tuis.* Cfr. quae supra p. 324. not. 7 monuimus: *Hermam fuisse mercatorem.*

3) Ephes. 4, 30.

dixi illi: „numquam, domine, haec verba tam diligenter audivi." Et dixit mihi: „nunc audis; cura deinceps, ut et illa, quae prius locutus es falsa pro negotiis tuis, his verbis et illa fidem recipiant. Possunt enim et illa fidem recipere, si vera locutus fueris deinceps;

[1] ἐὰν ἐν τὴν ἀλήθειαν φυλάξῃς, δυνήσῃ σεαυτῷ ζωὴν περιποιήσασθαι.

[1] et si veritatem servaveris, poteris vitam consequi.

Et quicumque audierit hoc mandatum, et fecerit, et recesserit a mendacio, vivet Deo."

Mandatum IV.

De dimittenda adultera.

[2] Φύλασσε τὴν ἁγνείαν, καὶ μὴ [3] ἀναμενέτω ἐπὶ τὴν καρδίαν σου περὶ γυναικὸς ἀλλοτρίας, ἢ περὶ πορνείας τινὸς, ἢ περὶ τοιούτων ὀνομάτων· τοῦτο γὰρ ποιῶν ἁμαρτίαν μεγάλην ἐργάζῃ . . . Βλέπε οὖν· ἀπέχου ἀπὸ τῆς ἐνθυμήσεως ταύτης.

I. „Mando," ait, „tibi, [2] ut castitatem custodias, [3] et non ascendat tibi cogitatio cordis de alieno matrimonio, aut de fornicatione; haec enim parit peccatum magnum. Tu autem semper memor esto Domini, omnibus horis, et numquam peccabis. Si enim haec cogitatio in cor tuum ascenderit tam mala, magnum peccatum facis; et qui haec faciunt, viam mortis sequuntur. Vide ergo tu; abstine te ab hac cogitatione. Ubi enim castitas manet in corde hominis justi, numquam ibi ascendere debet cogitatio mala." Et dixi illi: „domine, permitte me pauca verba tecum loqui." „Dic," inquit. Et dixi illi: „domine, si quis habuerit uxorem fidelem in Domino, et hanc invenerit in adulterio, numquid peccat vir, si convivat cum illa?" Et dixit mihi: „quamdiu nescit peccatum ejus, sine crimine est vir vivens cum illa. [4] Si autem scierit vir, uxorem suam deliquisse, et non egerit

1) Ex *Doctr. ad Antioch.* l. c.
2) Ex *Doctr. ad Antioch.* n. 4.
3) Forte leg. ἀναβαινέτω, ut Graeca versioni antiquae cohaereant.

4) Citatur noster locus a *Petro Lombardo* (Sent. l. IV. dist. 35. n. 5.) et a *Gratiano* c. 7 (Caus. 34, q. 1), mutatusque in Canonem cernitur apud

poenitentiam mulier, et permanet in fornicatione sua, et convivit cum illa vir; reus erit peccati ejus, et particeps moechationis ejus." Et dixi illi: „quid ergo, si permanserit in vitio suo mulier?" Et dixit: „dimittat illam vir, et vir per se maneat. [1] Quodsi dimiserit mulierem suam, et aliam duxerit, et ipse moechatur." Et dixi illi: „quid si mulier dimissa poenitentiam egerit, et voluerit ad virum suum reverti, nonne recipietur a viro suo?" Et dixit mihi: „imo, si non receperit eam vir suus, peccat, et magnum peccatum sibi admittit; sed debet recipere peccatricem, quae poenitentiam egit; sed non saepe. [2] Servis enim Dei poenitentia una est. Propter poenitentiam ergo non debet, dimissa conjuge sua, vir aliam ducere. Hic actus similis est et in viro et in muliere. Non solum moechatio est illis, qui carnem suam coinquinant; sed et is, qui simulacrum facit, moechatur. [3] Quodsi in his factis perseverat, et poenitentiam non agit, recede ab illa, et noli convivere cum illa; alioquin et tu particeps eris peccati ejus. Propter hoc praeceptum est vobis, ut coelibes maneatis, tum vir, tum mulier; potest enim in hujusmodi [4] poenitentia esse. Sed et ego non do [5] occasionem, ut haec ita agantur; sed ne amplius, qui peccaverit, peccet. De prioribus autem peccatis ejus Deus, qui potestatem habet sanitatem dandi, dabit remedium, quia ipse est, qui habet potestatem omnium."

II. Iterum interrogavi, et dixi: „quoniam dominus existi-

Gregorium IX, c. 3. X. de adulteriis et stupris (V, 16). Similia decreta invenies apud Patres et Concilia antiqua. Cfr. *Cotelerii* notas ad h. l.

1) Matth. 5, 32. 19, 9. Marc. 10, 11. I Cor. 7, 11. Cfr. *Ittig*, l. c. p. 175, *Jachmann*., l. c. p. 84 et *Cotelerii* notas.

2) De hac Hermae doctrina videantur *Ittig*., l. c. p. 172. *Münscher*, (Lehrb. der Dogmengesch. ed. von Coelln, ed. III.) T. I. p. 451. *Jachmann*., l. c. p. 81. et *Cotelerius* a. h. l.

3) De divortio in casu idololatriae cfr. *Augusti*, Handb. d. chr. Archaeol. T. III. p. 151. Hic agitur de conjuge christiana, in idololatriam *relapsa*; non de conjuge infideli, ut I Cor. 7, 15.

4) I. e. potest enim moechus seu moecha poenitentiam agere, qua peracta iterum recipiatur ab altera parte; ideo posterior non alio matrimonii vinculo ligari debet.

5) I. e. Recipiendam esse adulteram docens, absit, ut adulterii occasionem praebeam.

mavit me dignum esse, ut mecum habites semper; pauca verba mihi edissere, quia non intelligo quidquam, et cor meum obturatum est a pristina conversatione; et sensum mihi aperi, quia vehementer obtusus sum, et in totum nihil intelligo." Et respondens dixit mihi: „ego [1] praepositus sum poenitentiae, et omnibus poenitentiam agentibus sensum do. [2] An non tibi videtur, poenitentiam agere magnam sapientiam esse; quoniam, qui poenitentiam agit, sensum magnum adipiscitur? Sentit enim se peccasse et fecisse nequiter in conspectu Domini, et recordatur intellectu, quod deliquit, et poenitentiam agit, et amplius non operatur nequiter, sed operatur bene, et humiliat animam suam, et torquet eam, quia peccavit. Vides ergo, quod poenitentia sensus est magnus." Et dixi illi: „propter hoc, domine, diligenter inquiro omnia, quoniam peccator sum; ut sciam, quae operer, et vivam; quia multa sunt peccata mea." Et dixit mihi: „vives, si haec mandata mea custodieris; et quicumque audierit et fecerit mandata haec, vivet Deo."

III. Et dixi illi: „etiam nunc, domine, audivi a quibusdam doctoribus, quod [3] alia poenitentia non est, nisi illa, cum in aquam descendimus et accipimus remissionem peccatorum nostrorum, ulterius non peccare, sed in castitate permanere." Et ait mihi: „recte audisti. Nunc autem, quia diligenter omnia [4] inquiris, et hoc tibi demonstro, non dans occasionem [5] illis, qui credituri sunt, aut qui [6] modo crediderunt Domino. [7] Qui enim jam crediderunt, aut qui credituri sunt, poenitentiam peccatorum non habent, sed remissionem. Illis [8] enim, qui vocati sunt ante hos

1) Cfr. supra *Prooem.* hujus libri.

2) Haec ad sensum profert *Clem. Alex.* Strom. II, 12. p. 458 ed. Venet.

3) Ab Herma distinguitur inter *remissionem* peccatorum et *poenitentiam.* Prior per *Baptismum* tribuitur, posterior *semel* iis conceditur, qui post baptismum in peccata sunt delapsi. Hanc distinctionem jam Clemens Alex. agnovit, qui locum nostrum laudat l. c. p. 459. ed. Venet.

4) Ita Lamb. Alii: *quaeris.*

5) Sc. *saepius peccandi*, ut supra c. 1. p. 350. not. 5.

6) *Modo* addit Lamb.

7) I. e. baptizati vel baptizandi non habent *poenitentiam*, sed *remissionem* peccatorum, quia absque laboribus ac poenis satisfactionis consequuntur veniam. Cotel.

8) Expectes: *autem.* Particulam male vertit vetus Interpres. Sensus

dies, posuit Dominus poenitentiam; quoniam cogitationes omnium praecordiorum novit Deus, et scit infirmitatem hominum, et multiplicem nequitiam diaboli, qua molitur aliquid sinistri servis Dei, et maligne insidiatur illis. Misericors ergo Dominus misertus est figmenti sui, et posuit poenitentiam istam, et potestatem poenitentiae hujus mihi dedit. Et ideo dico tibi, quod post [1] vocationem illam magnam et sanctam, si quis tentatus fuerit a diabolo et peccaverit, unam poenitentiam habet. Si autem subinde peccet, et poenitentiam agit, [2] non proderit homini talia agenti; difficile enim vivet Deo.“ Et ego dixi: „domine, revixi, ubi tam diligenter audivi haec mandata. Scio enim, si postea nihil adjecero peccatis meis, salvus ero.“ Et dixit: „salvus eris, inquam; et omnes, quicumque fecerint haec mandata, salvi erunt.“

IV. Et iterum dixi illi: „domine, quoniam patienter me audis, etiam hoc mihi demonstra.“ „Dic,“ inquit. Et dixi: „si vir vel mulier alicujus decesserit, et nupserit aliquis illorum, numquid peccat?“ [3] „Qui nubit, non peccat,“ inquit; „sed si per se manserit, magnum sibi conquirit honorem apud Dominum. Serva ergo castitatem et pudicitiam, et vives Deo. Haec, quae tecum loquor et mando tibi, custodi deinceps, ex quo tibi traditus sum, et in domo tua habito; et prioribus peccatis tuis erit remissio, si haec mandata mea custodieris. Sed et omnibus erit remissio, qui mandata mea custodierint.“

Mandatum V.

De tristitia cordis et patientia.

[4] *Φύλασσε τὴν ἀνίαν καὶ μακροθυμίαν καὶ γίνου συνετὸς,*	I. [4] „Aequanimis,“ inquit, „esto et patiens; et omnium

est: iis autem, qui *post* baptismum in peccata sunt delapsi, misericors Deus poenitentiam concessit.

1) I. e. post baptismum.

2) I. e. non in ecclesiam est recipiendus, et vix salutem consequetur.

3) Cfr. *Ittig*, l. c. p. 174. De nuptiis secundis cfr. *Binterim*, Denkwürd. T. VI. P. I. p. 354, 371.

4) Graeca exstant in *Doctrina ad Antioch.* n. 5. *᾿Ανία* = sollicitudo. Mss. et Editi male: *ἄνειαν*.

καὶ πάντων τῶν πονηρῶν ἔργων κατακυριεύσεις, καὶ ἐργάσῃ πᾶσαν δικαιοσύνην. Ἐὰν γὰρ μακρόθυμος ἔσῃ, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, κατοικοῦν ἐν σοὶ, καθαρὸν ἔσται, μὴ σκοτούμενον ὑπὸ πονηροῦ πνεύματος, μὴ μιούμενον [f. μειούμενον] ὑπὸ τῆς ὀξυχολίας. . . .

operum nequissimorum dominaberis, et operaberis omnem justitiam. Quodsi patiens fueris, Spiritus sanctus, qui habitat in te, mundus erit, et non obscurabitur ab aliquo nequissimo spiritu; sed gaudens dilatabitur, et epulabitur in vase, in quo inhabitat, et apparebit Domino hilaris in pace magna [1]. Quodsi iracundia aliqua supervenerit, continuo Spiritus sanctus, qui in te est, angustiabitur, et quaeret discedere. Suffocatur enim a spiritu nequissimo, et non habet locum apparendi, sicut vult; tribulatur enim ab iracundia.

Ἀμφότερα οὖν τὰ πνεύματα ἀσύμφορόν ἐστιν ἐν ταὐτῷ κατοικεῖν. Ἐὰν γὰρ λαβὼν ἀψινθίου μικρὸν, εἰς κεράμιον μέλιτος ἐπιχέῃς, οὐχὶ ὅλον τὸ μέλι ἀφανίζεται; καὶ τοσοῦτον μέλι ὑπὸ τοῦ ἐλαχίστου ἀψινθίου ἀπόλλυται . . .

Utrique ergo spiritus quum pariter inhabitant, perniciosum est homini. Si quis enim assumat absinthii pusillum, et mittat in amphoram mellis; nonne totum mel exterminabitur? Et tantum mellis a modico absinthio disperit, et perdit dulcedinem mellis; et jam non habet gratiam apud dominum suum, quoniam totum mel amarum factum est et usum perdidit.

Ἐὰν δὲ εἰς τὸ μέλι οὐ βληθῇ τὸ ἀψίνθιον, γλυκὺ εὑρίσκεται τὸ μέλι, καὶ εὔχρηστον πάντως γίνεται τῷ δεσπότῃ. Βλέπε οὖν, [2] ὅτι ἡ μακροθυμία γλυκυ-

Sed si in mel non mittatur absinthium, dulce erit, et in usu domino suo. Vide enim, [2] quam sit aequanimitas dulcior melle, et utilis erit domino, qui

1) Ex his consequitur, Spiritum sanctum in nobis bona operari.

2) Hunc locum laudat et illustrat *Clem. Alex.*, oppresso Hermae nomine, in c. 45 Eclog. ex Script. Proph., p. 1000 ed. Venet.

τάτη ἐστὶν ὑπὲρ τὸ μέλι, καὶ εὔχρηστός ἐστι τῷ κυρίῳ, καὶ ἐν αὐτῇ κατοικεῖ· ἡ δὲ ὀξυχολία τὴν μακροθυμίαν μιαίνει.	in ipsa commoratur; nam iracundia inutilis est. Si ergo mixta fuerit iracundia aequanimitati, contribulatur animus,

et non est utilis Deo oratio illius.“ Et dixi illi: „vellem scire, domine, nequitiam iracundiae, ut custodiam me ab illa.“ Et dixit mihi: „scies; et si non custodieris te ab illa, perdes spem tuam cum tota domo tua. Sed recede ab illa. Ego enim tecum sum nuntius aequitatis, et omnes, qui ab ea recedunt, quicumque poenitentiam egerint ex totis praecordiis suis, vivent Deo; sed et cum illis ero, et conservabo omnes; justificati enim sunt omnes, qui poenitentiam egerint, a sanctissimo nuntio.“

[1] Ἄκουε δὲ καὶ τὴν ἐνέργειαν τῆς ὀξυχολίας, πῶς πονηρά ἐστιν, καὶ πλανᾷ τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ, καὶ καταστρέφει τῇ ἑαυτῆς ἐνεργείᾳ· οὐκ ἀποπλανᾷ δὲ τοὺς ὄντας πλήρεις ἐν τῇ πίστει, οὐδὲ ἐνεργῆσαι δύναται εἰς αὐτοὺς, ὅτι ἡ δύναμις τοῦ κυρίου μετ' αὐτῶν ἐστιν· ἀλλὰ ἀποπλανᾷ τοὺς διψύχους [2]. Ὅταν γὰρ ἴδῃ τοὺς τοιούτους ἀνθρώπους εὐσταθοῦντας, παρεμβάλλει ἑαυτὴν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου· [3] καὶ οὕτως πικραίνεται ἄνθρωπος ἕνεκεν βιωτικῶν πραγμάτων, ἢ φίλου τινὸς, ἢ περί δόσεως καὶ λήψεως, ἢ περὶ τοιούτων μωρῶν πραγμάτων. Ταῦτα πάντα μωρά ἐστιν καὶ κενὰ καὶ ἀσύμ-	II. [1] „Audi nunc,“ inquit, „nequitiam iracundiae, quam prava quamque noxia est, et quo pacto servos Dei evertit. Qui enim pleni sunt fide, non potest nocere illis, quoniam virtus Dei est cum illis; evertit enim dubios et [2] vacuos. Quoties autem viderit tales homines, injicit se in corda eorum, [3] et de nihilo aut vir aut mulier amaritudinem percipit propter res, quae sunt in usu, aut pro convictu, aut pro aliquo verbo, si quod forte incidit, supervacuo, aut pro amico aliquo, aut debito, aut pro his similibus rebus supervacuis. Haec enim stulta sunt et supervacua et vana

1) Ex *Doctr. ad Antioch.* n. 5. p. 253 seq.

2) Sc. *fide.*

3) I. e. propter res minimi vel nullius momenti homines exacerbantur, e. g. propter res, quae ad quotidianum vitae usum, aut victum etc. pertinent.

φορα τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ. Ἡ δὲ μακροθυμία μεγάλη ἐστὶ καὶ ὀχυρὰ, ἔχουσα τὴν δύναμιν ἰσχυρὰν καὶ καθημένην ἐν [1] πλατυσμῷ μεγάλῳ· ἱλαρὰ, ἀγαλλιωμένη, καὶ ἀμέριμνος οὖσα δοξάζει τὸν κύριον ἐν παντὶ καιρῷ, μηδὲν ἔχουσα ἐν ἑαυτῇ πικρὸν, παραμένουσα διὰ παντὸς [ἐν] πραότητι καὶ ἡσυχίᾳ. Αὕτη οὖν ἡ μακροθυμία κατοικεῖ μετὰ τῶν πίστιν ἐχόντων ὁλόκληρος· ἡ δὲ ὀξυχολία πρῶτον μὲν μωρία ἐστὶν καὶ ἐλαφρία φρενῶν, εἶτα ἐκ τῆς ἀφροσύνης γίνεται πικρία, [ἐκ δὲ τῆς πικρίας] θυμὸς, ἐκ δὲ τοῦ θυμοῦ ὀργὴ, ἐκ δὲ τῆς ὀργῆς μῆνις. Εἶτα ἡ μῆνις ἐκ τοσούτων κακῶν συνισταμένη, γίνεται ἁμαρτία μεγάλη καὶ ἀνίατος. Ὅταν γὰρ πάντα τὰ ἀνθρώπινα ταῦτα ἐν ἑνὶ [2] ἀγγείῳ κατοικεῖ, ὅπου καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐ χωρεῖ ἐκεῖνο τὸ ἄγγος, ἀλλ' ὑπερπλεονάζει τὸ τρυφερὸν πνεῦμα, μὴ ἔχον συνήθειαν μετὰ πονηροῦ πνεύματος καὶ σκληρότητος κατοικεῖν· ὑποχωρεῖ οὖν ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου τούτου, καὶ ζητεῖ κατοικεῖν μετὰ [3] πραότητος καὶ ἡσυχίας. Εἶτα ὅταν

servis Dei. Aequanimitas autem valida est et fortis, et habet virtutem magnam, et sedet in [1] amplitudine magna, hilaris, in pace gaudens, et honorificans Dominum in omni tempore mansuete. Haec enim aequanimitas habitat cum benefidentibus; nam iracundia stulta est et levis et fatua. De stultitia vero nascitur amaritudo, et ex amaritudine iracundia, ex iracundia vero furor.

Hic ex tot malis creatus furor operatur peccatum magnum et insanabile. Quum enim haec omnia in uno [2] vase sunt, ubi et Spiritus sanctus moratur, non capit hoc vas, sed supereffluit; quoniam tener spiritus non potest cum malo spiritu immorari, recedit et habitat cum [3] mansueto.

Deinde, quum recesserit ab

1) *Amplitudo*, πλατυσμὸς apud Patres *laetos animi affectus* denotat. Cfr. I *Clem*. ad Cor. c. 3 supra p. 56. not. 4.

2) I. e. *anima hominis*. Cfr. Mand. XI: *Vacuis enim vasis quod committitur, non effluit* etc.

3) I. e. *in animam iracundiae expertem se recipit.*

ἀποστῇ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, οὗ κατοικεῖ, γίνεται ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος κενὸς ἀπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, καὶ λοιπὸν [1] πεπληρωμένος τῶν πνευμάτων τῶν πονηρῶν, καί ὅλος ἀποτυφλοῦται ἀπὸ τῆς διανοίας τῆς ἀγαθῆς· οὕτως οὖν συμβαίνει πᾶσι τοῖς ὀξυχόλοις. Ἀπέχου οὖν ἀπὸ τῆς ὀξυχολίας τοῦ πονηροῦ δαίμονος· ἔνδυσαι δὲ τὴν μακροθυμίαν, καὶ ἀντίστηθι τῇ ὀξυχολίᾳ, καὶ ἔσῃ ἐπαινούμενος μετὰ σεμνότητος τοῖς ἠγαπημένοις ὑπὸ κυρίου. Βλέπε οὖν, μὴ παραλογήσῃ τὴν ἐντολὴν ταύτην· ἐὰν γὰρ ταύτην φυλάξῃς, δυνήσῃ καὶ τὰς λοιπὰς τηρῆσαι· ἴσχυε οὖν ἐν αὐταῖς καὶ ἐνδυναμοῦ, καὶ νικήσεις, καὶ ζήσεις.

homine, in quo habitabat, fit homo vacuus a Spiritu sancto, [1] et postea repletur spiritibus malignis, et obcaecatur a cogitatione mala. Sic omnibus iracundis contingit.

Recede ergo tu ab iracundia, et indue animaequitatem, et resiste iracundiae; et invenieris cum pudicitia et castitate a Deo.

Vide ergo, ne forte negligas hoc mandatum; si enim huic mandato obedientiam praestiteris, caetera mandata mea, quae tibi mandaturus sum, poteris servare. Confirma ergo nunc te in mandatis istis, ut vivas Deo; [2] et quicumque servaverint haec mandata, vivent Deo."

Mandatum VI.

De agnoscendis uniuscujusque hominis duobus Geniis, et utriusque inspirationibus.

[3] Ἐνετειλάμην σοι ἐν τῇ πρώτῃ ἐντολῇ, ἵνα φυλάξῃς τὴν πίστιν καὶ τὸν φόβον, καὶ [4] ἐγκρατεύσῃ. Ἀπεκρίθην· ναί, κύριε, οὕτως ἐστίν. Λέγει· ἀλλὰ νῦν θέλω σοὶ δηλῶσαι καὶ τὰς

I. [3] „Praeceperam," inquit, „tibi in primo mandato, ut custodires fidem et timorem et [4] poenitentiam." „Etiam," inquam, „domine." Et dixit: „sed nunc tibi volo monstrare vir-

1) Cfr. Luc. 11, 26.
2) Cfr. Matth. 19, 17. I Joh. 3, 24.
3) Ex *Doctr. ad Antioch.* n. 6. p. 254.

4) Lege cum Graeco: *abstinentiam*, vel *continentiam*. Fabric.

δυνάμεις αὐτῶν, ἵνα νοήσῃς τὴν δύναμιν, ἣν ἔχουσι καὶ ἐνέργειαν· διπλαῖ γάρ εἰσιν· [1] κεῖνται γὰρ ἐπὶ δικαίῳ καὶ ἀδίκῳ. Σὺ οὖν πίστευε τῷ δικαίῳ, τῷ δὲ ἀδίκῳ μηδὲν πιστεύσῃς. Τὸ γὰρ δίκαιον ὀρθὴν [2] ὁδὸν ἔχει, τὸ δὲ ἄδικον στρεβλήν.

tutes horum mandatorum, ut scias effectus illorum, quo modo ipsa [1] posita sunt ad justum pariter et injustum. Tu itaque crede justo, injusto autem nihil crede. Justitia enim rectam [2] viam habet, at injustitia pravam.

Sed tu rectam viam custodi, pravam autem relinque. Prava autem via non habet exitum bonum, sed offendicula multa; aspera est et spinosa, et ducit ad interitum, et noxia est hominibus ambulantibus in illa. Qui autem viam rectam petunt, aequaliter ambulant sine offensione, quia non est aspera neque spinosa. Vides igitur, quod melius est per hanc viam incedere. Ibis enim," inquit, „et quicumque ex toto corde crediderint in Domino, ibunt per illam."

[3] Δύο εἰσὶν ἄγγελοι μετὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἷς τῆς δικαιοσύνης, καὶ εἷς τῆς πονηρίας· καὶ ὁ μὲν τῆς δικαιοσύνης ἄγγελος τρυφερός ἐστι καὶ αἰσχυντηρὸς καὶ πρᾶος καὶ ἰσχυρός. Ὅταν οὖν [4] οὗτος ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ, εὐθέως λαλεῖ μετὰ σοῦ περὶ δικαιοσύνης, περὶ ἁγνείας, περὶ σεμνότητος, καὶ περὶ αὐταρκείας, καὶ περὶ παντὸς ἔργου δικαίου, καὶ περὶ πάσης ἀρετῆς ἐνδόξου. Ταῦτα πάντα ὅταν

II. „Audi nunc," inquit, „primum de fide. [3] Duo sunt Genii cum homine: unus aequitatis, et unus iniquitatis." Et ego dixi illi: „quo modo, domine, scire potero, quod duo sunt Genii cum homine?" „Audi," inquit, „et intellige. Aequitatis Genius lenis est et verecundus, mansuetus et quietus. Quum [4] ergo in cor tuum ascenderit, continuo loquitur tecum de justitia, de pudicitia, de castitate, de benigni-

1) I. e. *attinent.*

2) De duabus viis cfr. Ep. *Barn.* c. 18—20.

3) Ex *Doctr. ad Antioch.* l. c. Laudant hunc Hermae locum *Origenes*, hom. 35 in Luc. et de Princ. III, 2.; *Cassianus*, Collat. 8, 17. et 13, 12. Hanc Pastoris doctrinam de duobus angelis, quam inter errores rejicit *Bellarminus* de script. eccl., receperunt Origenes, Cassianus et Gregorius Nyssenus. Cfr. *Ittig*, l. c. p. 165—168, *Jachmann.*, l. c. p. 73, 74 et *Münscher*, Handb. der Dogm. Gesch. T. II. p. 20. ed. III.

4) Ita Gall. Editi: οὕτως.

εἰς τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ, γίνωσκε, ὅτι ὁ ἄγγελος τῆς δικαιοσύνης μετὰ σοῦ ἐστιν· [1] τούτῳ οὖν πίστευε καὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ, καὶ ἐγκρατὴς αὐτοῦ γενοῦ. Ὅρα οὖν καὶ τοῦ ἀγγέλου τῆς πονηρίας τὰ ἔργα· πρῶτον πάντων ὀξύχολός ἐστι καὶ πικρὸς καὶ ἄφρων, καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ πονηρὰ καταστρέφοντα τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ. Ὅταν αὐτὸς ἐπὶ τὴν καρδίαν σου ἀναβῇ, γνῶθι αὐτὸν ἐπὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ. — Πῶς κύριε νοήσω αὐτόν; — Λέγει· ἄκουε λεπτομερῶς καὶ [προσεχὴς] γίνου· ὅταν ὀξυχολία σοί τις προσέλθῃ ἢ πικρία, γίνωσκε, ὅτι αὐτός ἐστιν ἐν σοί· εἶτα λοιπὸν ἐπιθυμίαι πράξεων πολλῶν, καὶ πολυτέλεια ἐδεσμάτων καὶ κραιπαλῶν πολλῶν, καὶ ποικίλων τροφῶν, καὶ οὐ δεόντων, καὶ ἐπιθυμίαι [2] γυναικῶν, καὶ πλεονεξίαι, ὑπερηφανία τε καὶ ἀλαζονεία, καὶ ὅσα τούτοις παραπλήσια. Ταῦτα οὖν ὅταν ἐπὶ τὴν καρδίαν σοῦ ἀναβῇ, γίνωσκε, ὅτι ἄγγελος τῆς πονηρίας ἐστὶν ἐν σοί. Σὺ οὖν ἐπιγνοὺς τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἀπόστα ἀπ᾽ αὐτοῦ,

tate, de venia, de charitate et de pietate. Haec omnia quum ascenderint in cor tuum, scito, quod Genius aequitatis tecum est; [1] huic ergo Genio crede et operibus ejus. Accipe nunc et Genii iniquitatis opera. Primum amarus, iracundus et stolidus est; et opera illius perniciosa sunt, et evertunt servos Dei. Quum ergo in cor tuum ascenderint haec, intelliges ab operibus ejus, hunc esse Genium iniquitatis.“ Et dixi ei: „quomodo, domine, intelligam?“ „Audi,“ inquit, „et intellige. Quum iracundia tibi accesserit, aut amaritudo, intellige, eum in te esse; deinde cupiditas multorum operum et optimorum ciborum et ebrietatum, et appetentia [2] multarum rerum alienarum, et superbia et multiloquia et ambitio, et quaecumque iis similia sunt. Haec ergo quum in cor tuum ascenderint, intellige, Genium iniquitatis tecum esse. Tu ergo quum cognoveris opera illius, recede ab illis omnibus, et nihil illi crede; quia mala sunt opera illius, et non conveniunt servo

1) Cassianus hinc conjecit, in *solo* hominis arbitrio esse positum, cuinam Genio velit obedire. Cfr. *Ittig*, l. c. p. 171 et *Jachmann.*, p. 78. Ittigius Pastorem Pelagianismi suspectum habet. Non jure, ut Nourrius docuit, Appar. p. 114. Cfr. supra Vis. 1, 3. p. 325. not. 7.

2) Graeca legendum suadent: *mulierum et rerum.* Cotel.

καὶ μηδὲν αὐτῷ πίστευε. Ἔχεις οὖν ἀμφοτέρων τῶν ἀγγέλων τὰς ἐνεργείας.

Dei. Habes ergo utrorumque Geniorum opera.

Intellige nunc, et crede Genio aequitatis, quia doctrina illius bona est. Licet enim sit felicissimus homo, et cogitatio alterius Genii ascendat in cor illius; oportet illum virum aut mulierem peccare. Si autem etiam nequissimus vir fuerit aut mulier, et ascenderint in cor illius opera Genii aequitatis; necesse est, illum aut illam aliquid boni facere. Vides ergo, quod bonum est, Genium aequitatis sequi. Si ergo illum secutus fueris, et credideris operibus illius, vives Deo; et qui crediderint operibus illius, vivent Deo."

Mandatum VII.

De Deo timendo et Daemone non metuendo.

[1] *Φοβοῦ τὸν κύριον καὶ φύλασσε τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ· καὶ ἔσῃ δυνατὸς ἐν πράξει, καὶ ἡ πρᾶξίς σου ἀσύγκριτος ἔσται. Φοβούμενος τὸν κύριον, πάντα καλὰ ἐργάσῃ· οὗτός ἐστιν ὁ φόβος, ὃν δεῖ σε φοβηθῆναι· τὸν διάβολον μὴ φοβηθῇς, ὅτι δύναμις ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν, οὐδὲ φόβος· ἐν ᾧ δὲ ἡ δύναμις ἢ ἔνδοξος, καὶ φόβος ἐν αὐτῷ. Πᾶς γὰρ ὁ δύναμιν ἔχων καὶ φόβον ἔχει· ὁ δὲ μὴ ἔχων δύναμιν ὑπὸ πάντων καταφρονεῖται.*

[1] „*Time*," inquit, „*Dominum, et mandata ejus custodi.* Servans enim praecepta Dei, eris potens in omni actu, et omne negotium erit incomparabile. Timens enim Dominum, omnia bona operaberis. Hic est timor, quo timere oportet, ut salvus esse possis. Diabolum autem ne timeas; timens enim Dominum, dominaberis illius; quia virtus in illo nulla est. In quo autem virtus non est, is ne timendus quidem est. In quo vero virtus gloriosa est, is etiam timendus est. Omnis enim virtutem habens etiam timendus est; nam qui virtutem non habet, ab omnibus contemnitur.

1) Ecclesiastes 12, 13. Graeca sunt ex *Doctr. ad Antioch.* n. 7. p. 255. Exhibet ea et *Antiochus* hom. 127. Huc autem respexit *Clem. Alex.* Strom. II, 12. p. 458 ed. Venet.

Time plane facta diaboli, quoniam maligna sunt; metuens enim Dominum, timebis, et opera diaboli non facies, sed abstinebis te ab eis. Duplex enim timor est. Si enim malum operari volueris; timens Dominum, ne id quidem facias. Si autem bonum operari volueris;

[1] Ὁ δοῦλος οὖν τοῦ κυρίου ἰσχυρός ἐστι καὶ [ἔνδοξος]. Φοβήθητι οὖν τὸν κύριον καὶ ζήσῃ αὐτῷ, φυλάσσων τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, εἰς τοὺς αἰῶνας.	[1] timor utique Domini validus et ingens et gloriosus est. Time igitur Deum, et vives. Et quicumque eum metuerint, custodientes mandata ejus, eorum vita est apud

Dominum; non custodientium autem, nec vita in illis est."

Mandatum VIII.

Declinandum est a malo, et facienda bona.

„Dixi tibi," inquit, „quod creaturae Domini duplices sunt, et

[2] Ἡ ἐγκράτεια διπλῆ ἐστι. Ἐπί τινων γὰρ δεῖ σε ἐγκρατεύεσθαι, ἐπί τινων δὲ οὐ δεῖ.	[2] abstinentia duplex est. A quibusdam ergo abstinere oportet, a quibusdam vero non."

„Manifesta," inquam, „mihi, domine, a quibus abstinere oportet, et a quibus non." „Audi," inquit:

[3] Τὸ πονηρὸν ἐγκρατεύεσθαι καὶ μὴ ποιεῖν αὐτό· τὸ δὲ ἀγαθὸν μὴ ἐγκρατεύου, ἀλλὰ ποίει αὐτό.	[3] „a malo abstine, et noli illud facere; a bono autem abstinere noli, sed fac illud.

Si enim abstinueris a bono, et non id feceris, peccabis. Abstine igitur ab omni malo, et [4] scies omnem justitiam." „Quales," inquam, „malignitates sunt hae, a quibus abstinere oportet?" „Audi," inquit:

[5] Ἐγκρατεύου ἀπὸ πάσης πονηρίας, ἀπὸ μεθύσματος, ἀνομίας, ἀπὸ τροφῆς πονηρᾶς, ἀπὸ ἐδεσμάτων πολλῶν καὶ πολυ-	[5] „ab adulteriis, ebrietatibus et comessationibus malignis, ab esca nimia, a lautitia et inhonestate, a superbia, ab abnegatione,

1) Ex *Doctr. ad Antioch.* l. c.
2) Ex *Doctr. ad Antioch.* n. 8. Eadem habet *Antiochus*, homil. 79.
3) Ibid.
4) Forte: *facies*. Antiochus: ἐργαζόμενος. GALLAND.
5) Ex *Doctr. ad Antioch.* l. c.

τελῶν, πλούτου, καυχήσεως, ὑψηλοφροσύνης καὶ ὑπερηφανίας, καὶ ψεύδους, καὶ καταλαλιᾶς, καὶ ὑποκρίσεως, καὶ μνησικακίας, καὶ πάσης βλασφημίας. Ταῦτα τὰ ἔργα πονηρά ἐστι τῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων. Τούτων οὖν τῶν ἔργων δεῖ ἐγκρατεύεσθαι τὸν δοῦλον τοῦ Θεοῦ. Ὁ γὰρ μὴ ἐγκρατευόμενος τούτων οὐ δύναται ζῆσαι τῷ Θεῷ. Ἄκουε δὲ καὶ τὰ ἀκόλουθα τούτων. — Καὶ πολλά εἰσιν, ἀφ' ὧν δεῖ τὸν δοῦλον τοῦ Θεοῦ ἐγκρατεύεσθαι· κλοπὴ, ψεῦδος, ἀποστέρησις, ψευδομαρτυρία, πλεονεξία, ἀλαζονεία, καὶ ὅσα τούτοις ὅμοια. Εἰ οὖν δοκεῖ σοι πονηρὰ εἶναι ταῦτα; — Καὶ λίαν πονηρὰ τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ. — Ἐγκράτευσαι οὖν ἀπὸ πάντων, ἵνα ζήσῃς τῷ Θεῷ, καὶ ἐγγραφήσῃ μετὰ τῶν ἐγκρατευομένων. Ἃ μὲν οὖν δεῖ ἐγκρατεύεσθαι, ταῦτά ἐστιν. Ἃ δὲ δεῖ σε μὴ ἐγκρατεύεσθαι, ἀλλὰ ποιεῖν, ἄκουε· πάντων πρῶτον πίστις, φόβος κυρίου, ὁμόνοια, ἀγάπη, ῥήματα δικαιοσύνης, ἀλήθεια, ὑπομονή· τούτων ἀγαθώτερον οὐδέν ἐστιν ἐν τῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων· ταῦτα ἐάν τις φυλάσσει, καὶ μὴ ἐγκρατεύεται ἀπ' αὐτῶν, μακάριός ἐστιν ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ. Εἶτα τούτων τὰ ἀκόλουθα ἄκουε·

a mendacio, a detractione, a nequitia ficta, a recordatione injuriae et a fama pessima. Haec enim sunt opera iniquitatum, a quibus abstinere oportet servum Dei. Qui enim ab iis abstinere non potest, vivere Deo non potest. Audi nunc, inquit, et sequentia eorum. Et quidem multa sunt adhuc, a quibus abstinere debet servus Dei: a furto, ab abnegatione, a falso testimonio, a cupiditate, a superbia, et quaecumque iis similia sunt. Videntur ergo tibi haec mala esse, an non? — Equidem valde mala sunt servis Dei. — Ab his ergo omnibus debet abstinere servus Dei. Abstine ergo ab omnibus his, ut vivas Deo, et scribaris cum abstinentibus. A quibus ergo debeas abstinere, illa sunt. A quibus autem non debeas abstinere, audi. Ab omnibus bonis operibus noli abstinere, sed fac illa. Audi, inquit, virtutem bonorum operum, quae debeas operari, ut salvus esse possis. Primum omnium est fides, timor Domini, charitas, concordia, aequitas, veritas, patientia, castitas. Iis nihil est melius in vita hominum, qui haec custodierint et fecerint in vita sua. Deinde horum sequentia audi.

[1] χήραις ὑπηρετεῖν, καὶ ὀρφανοὺς ὑστερουμένους ἐπισκέπτεσθαι, ἐξ ἀνάγκης λυτρώσασθαι τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ, φιλόξενον εἶναι (ἐν γὰρ τῇ φιλοξενίᾳ εὑρίσκεται ἀγαθοποίησις)· ἡσύχιον εἶναι, [2] ἐνδεέστερον γενέσθαι, πάντα ἄνθρωπον πρεσβύτην σέβεσθαι, ἀσκεῖν δικαιοσύνην, ἀδελφότητα συντηρεῖν, ὕβριν ὑποφέρειν, μακρόθυμον εἶναι, ἀμνησίκακον, κάμνοντας τῇ ψυχῇ παρακαλεῖν, ἐσκανδαλισμένους ἀπὸ τῆς πίστεως μὴ ἀποβαλέσθαι, ἀλλ' ἐπιστρέφειν καὶ ἐνθύμους ποιεῖν, ἁμαρτάνοντας νουθετεῖν, χρεώστας μὴ θλίβειν, ἐνδεεῖς μὴ λυπεῖν, καὶ ὅσα τούτοις ὅμοιά ἐστιν. Δοκεῖ σοι ταῦτα ἀγαθὰ εἶναι; — Τί γὰρ δύναται τούτων ἀγαθώτερον εἶναι; — Γύμναζε σεαυτὸν ἐν τούτοις, καὶ μὴ ἐγκρατεύου πάντων, [3] καὶ ζήσῃ τῷ Θεῷ.

[1] Viduis administrare, orphanos et pauperes non despicere, et servos Dei ex necessitate redimere, hospitalem esse (hospitalitate enim invenitur aliquando fructus bonus) non contradicere; quietum esse, [2] humillimum fieri omnium hominum, majores natu colere, studere justitiae, fraternitatem conservare, contumelias sufferre, aequanimem esse, lapsos a fide non projicere, sed aequanimes facere, peccantes admonere, debitores non premere, et si qua iis similia. Videntur tibi haec esse bona, an non?" „Quid enim melius est," inquam, „verbis istis?" „Vive ergo," inquit, „in his mandatis, et noli ab eis recedere. Si enim custodieris haec omnia mandata, vives Deo; [3] et omnes, qui custodierint haec mandata, vivent Deo."

Mandatum IX.

Postulandum a Deo assidue et sine haesitatione.

[4] Ἆρον ἀπὸ [5] σοῦ τὴν διψυχίαν, καὶ [6] μηδενὸς ὅλως διψυ-

Iterum dixit mihi: [4] „tolle a [5] te dubitationem, et [6] nihil omnino

1) Vide discrimen inter *mandata* et *consilia ecclesiastica*. Cfr. *Jachmann.*, l. c. p. 82.

2) Vetus Interpres forte legit: ἐνδεέστερον γενέσθαι πάντων ἀνθρώπων. Sic et *Antiochus*. Aliter Pseudo-Athanasius. GALLAND.

3) Cfr. supra Mand. V in fine p. 356.

4) Ex *Doctr. ad Antioch.* n. 9. p. 256. Eadem exscripsit *Antiochus* hom. 85. Hujus mandati fragmentum edidit Grabius in *Spicileg. Patrum* T. I. p. 303.

5) Grab. σεαυτοῦ, absque ἀπό.

6) Grab. μηδέν.

χήσῃς, αἰτήσασθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ, λέγων ἐν σεαυτῷ, ὅτι πῶς [1] δυνήσομαι αἰτήσασθαι παρὰ τοῦ κυρίου [καὶ] λαβεῖν, ἡμαρτηκὼς τοσαῦτα εἰς αὐτόν; Μὴ διαλογίζου ταῦτα, ἀλλ' ἐξ ὅλης καρδίας σου ἐπίστρεψον πρὸς κύριον, καὶ αἰτοῦ παρ' αὐτοῦ ἀδιστάκτως, καὶ γνώσῃ τὴν [2] πολυευσπλαγχνίαν αὐτοῦ, ὅτι οὐ μή σε ἐγκαταλείπῃ, ἀλλὰ τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς σου πληροφορήσει. Οὐκ ἔστι γὰρ ὁ Θεὸς ὡς οἱ ἄνθρωποι [3] μνησικακοῦντες, ἀλλ' αὐτὸς ἀμνησίκακός ἐστι καὶ σπλαγχνίζεται ἐπὶ τὴν ποίησιν αὐτοῦ [4]. Σὺ οὖν καθάρισον τὴν καρδίαν σου ἀπὸ πάντων τῶν ματαίων τούτων, καὶ τῶν προειρημένων σοι ῥημάτων, καὶ αἰτοῦ παρὰ τοῦ κυρίου, [5] καὶ λήψῃ, καὶ ἀπὸ πάντων τῶν αἰτημάτων σου ἀστέρητος ἔσῃ, ἐὰν ἀδιστάκτως αἰτήσεις. Ἐὰν δὲ διστάσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, οὐδὲν οὐ μὴ λήψῃ τῶν αἰτημάτων σου. Οἱ γὰρ διστάζοντες εἰς τὸν Θεὸν, οὗτοί εἰσιν ὡς δίψυχοι, καὶ οὐδὲν ὅλως λαμβάνουσι τῶν αἰτημάτων αὐτῶν. Οἱ δὲ ὁλοτελεῖς ὄντες ἐν τῇ πίστει πάντα αἰτοῦνται, πεποι-

dubites. Petens aliquid a Domino, ne dicas intra te: quo modo vero [1] possum aliquid petere a Domino, et obtinere, quum sim peccator tantorum malorum in Dominum? Noli hoc cogitare, sed ex totis praecordiis convertere ad Dominum. Pete sine dubitatione, et scies [2] misericordiam Domini, quod non te derelinquet, sed petitionem animae tuae adimplebit. Non est enim Deus sicut homines [3] memores injuriarum; sed est immemor injuriarum, et miseretur figmenti sui [4].

Ergo purifica cor tuum ab omnibus vitiis hujus seculi, et observa praedicta verba tibi a Deo data, et [5] accipies omnia bona, quae petis, et ex omnibus petitionibus tuis nihil deerit tibi, si sine dubitatione petieris a Domino.

Qui ergo tales non sunt, omnino nihil impetrant eorum, quae petunt. Nam qui pleni sunt fide, omnia petunt fidentes, et accipiunt a Domino, quia sine dubitatione petunt. Omnis enim du-

1) Grab. *δύναμαι αἰτήσασθαί τι.*
2) Grab. *πολυσπλαγχνίαν.*
3) Grab. *οἱ μνησικακοῦντες ἀλλήλους.*
4) Hucusque fragm. Grabii.

5) Cfr. Matth. 7, 11. 21, 22. Hermam ab oratione nimia fiducia opes terrestres expectasse putat *Jachmannus,* l. c. p. 84.

θότες ἐπὶ τὸν Θεὸν, καὶ λαμβάνουσιν, ὅτι ἀδιστάκτως αἰτοῦνται, μηδὲν διψυχοῦντες. Πᾶς γὰρ δίψυχος ἀνὴρ, ἐὰν μὴ μετανοήσει, δυσκόλως σωθήσεται. Καθάρισον οὖν τὴν καρδίαν σου ἀπὸ τῆς διψυχίας· ἔνδυσαι δὲ τὴν πίστιν, ὅτι ἰσχυρά ἐστι, καὶ πίστευε τῷ Θεῷ, ὅτι πάντα τὰ αἰτήματα σου, ἃ αἰτῇ, λήψῃ. Καὶ ἐὰν αἰτησάμενός ποτε παρὰ τοῦ κυρίου αἴτημά τι, καὶ [μὴ ἀπολήψῃ], μὴ διψυχήσεις, ὅτι τάχιον οὐκ ἔλαβες τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς σου· πάντως γὰρ διὰ πειρασμόν τινα ἢ παράπτωμά τι, ὅ συ ἀγνοεῖς, οὐκ ἔλαβες. Σὺ οὖν μὴ διαλίπῃς εὐχόμενος τὸ αἴτημα τῆς ψυχῆς σου, ἕως οὗ ἀπολήψῃ αὐτό. Ἐὰν δὲ ἐκκακήσῃς καὶ διψυχήσῃς αἰτούμενος, ἑαυτὸν αἰτιῶ, καὶ μὴ τὸν διδόντα σοι.... Βλέπε οὖν τὴν διψυχίαν ταύτην· πονηρὰ γάρ ἐστι καὶ ἀσύνετος, καὶ πολλοὺς ἐκριζεῖ ἀπὸ τῆς πίστεως, καὶ γε λίαν πιστοὺς καὶ ἰσχυρούς...

Καταφρόνησον οὖν αὐτῆς ἐν παντὶ πράγματι, ἐνδυσάμενος τὴν πίστιν τὴν ἰσχυρὰν καὶ δυνατήν· ἡ γὰρ πίστις πάντα ἐπαγγέλλεται, πάντα τελειοῖ· ἡ δὲ διψυχία, μὴ καταπι-

bitans homo, si non poenitentiam egerit, difficile Deo vivet.

Purifica ergo cor tuum a dubitatione, et indue fidem, et crede Deo; et omnia, quae petieris, accipies. Sed si petas aliquando petitionem, et non accipias, noli dubitare, quia non cito acceperis petitionem animae tuae. Forsitan enim propter tentationem, aut pro peccato tuo, quod tu ignoras, tardius accipies petitionem tuam. Sed tu noli desinere petendo petitionem animae tuae, et accipies. Si autem cessaveris petendo, de te queraris, non de Deo, quod non dederit tibi. Vide ergo dubitationem hanc, quam perniciosa sit et saeva, et multos radicitus evellat a fide, etiam valde fideles et firmos. Etenim [1] haec dubitatio filia est diaboli, et valde nequiter agit cum servis Dei.

Contemne ergo dubitationem; et dominaberis illius in omni re. Indue firmam fidem et potentem. Fides enim omnia repromittit, et omnia consummat; dubitatio autem non credit, se aliquid impe-

1) Laudat h. l. *Athanas.* de Decr. Nic. Syn. n. 4. T. I. p. 211.

στεύουσα ἑαυτὴν, πάντων ἀποτυγχάνει ἔργων αὐτῆς, ὧν πράσσει. . . .

traturam omnibus operibus suis, quae agit. Vides ergo, inquit, quod fides desursum est a Deo, et habet virtutem magnam. Dubitatio autem terrenus spiritus est, et a diabolo, virtutem non habens.

Σὺ οὖν δούλευε τῇ εὐχῇ σου, τῇ δυνάμει τῆς πίστεως, καὶ ζήσῃ τῷ Θεῷ, καὶ πάντες οἱ [1] καταφρονήσαντες.

Tu igitur serva virtutem fidei, a dubitatione autem recede, quae non habet virtutem; et vives Deo, et omnes vivent Deo, quicumque haec egerint.“

Mandatum X.

De animi tristitia, et non contristando Spiritum Dei, qui in nobis est.

[2] Ἆρον ἀπὸ σοῦ τὴν λύπην· καὶ γὰρ αὕτη ἀδελφή ἐστι τῆς διψυχίας καὶ τῆς ὀξυχολίας. Πῶς, κύριε, ἀδελφή ἐστιν αὐτῆς; Ἄλλο γάρ μοι δοκεῖ ὀξυχολία, καὶ ἄλλο διψυχία, καὶ ἄλλο λύπη. Λέγει· — διὰ τί οὐ νοεῖς τὰ λεγόμενά σοι; Οὐ νοεῖς, ὅτι ἡ λύπη πάντων τῶν παθῶν πονηροτέρα ἐστὶν καὶ δεινοτάτη τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ, καὶ [3] παρὰ πάντα τὰ πνεύματα καταφθείρει τὸν ἄνθρωπον; . . .

I. [2] „Longe fac a te omnem tristitiam; etenim haec soror est dubitationis et iracundiae.“ „Quo modo,“ inquam, „domine, soror est harum? Aliud mihi videtur tristitia, aliud iracundia, aliud dubitatio.“ Et ait: „sine sensu non intelligis. Tristitia enim omnium spirituum nequissimus est, et pessimus servis Dei; et [3] omnium spiritus exterminat, et cruciat Spiritum sanctum; et iterum salvum facit.“ „Ego,“ inquam, „domine, insipiens sum, et non intelligo [4] quaestiones istas: quo modo possit cruciare, et iterum [5] salvum facere, non

1) Sc. τῆς διψυχίας.

2) Ex *Doctr. ad Antioch.* n. 11. p. 257.

3) Graeca sic vertas: *quae plus quam omnes aliae* (nequitiae) *spiritus hominum corrumpit.*

4) I. e. *sermones.*

5) Quia tristitia ad poenitentiam

intelligo." „Audi," inquit, „et intellige. Hi, qui numquam exquisierunt veritatem, neque inquisierunt de majestate, sed tantum crediderunt, sunt involuti in [1] negotiis hominum ethnicorum. Et alius [2] mendax Prophetes est, qui perdit sensus servorum Dei, dubiorum autem, non illorum, qui fidunt in Domino plene. Illi ergo dubii quasi ad divinum Spiritum veniunt, et interrogant illum, quid illis futurum sit. Et ille mendax Prophetes, nullam habens in se virtutem Spiritus divini, loquitur illis secundum interrogationem illorum, et implet animas illorum promissis, sicut illi volunt. Ille autem Prophetes inanis est, et inania respondet inanibus. Quidquid enim interrogatur a vanis hominibus, vana respondet illis. [3] Quaedam autem verba vera loquitur. Diabolus enim implet eum spiritu suo, ut dejiciat aliquem ex justis."

II. „Quicumque ergo fortes sunt in fide Domini, et induti sunt veritatem, talibus spiritibus non junguntur, sed discedunt ab illis. Quotquot autem dubii sunt, et subinde poenitentiam agunt, consulunt [4] tanquam ethnici, et permagnum sibi peccatum congerunt, idolis servientes. Quicumque ergo tales sunt, interrogant pro negotio quolibet, simulacra colunt, et stulti sunt et inanes a veritate. Omnis enim spiritus a Deo datus non [5] interrogatur; sed habens virtutem divinitatis, a se omnia loquitur, quia desursum est a virtute divini spiritus. Qui autem interrogatus, loquitur secundum desiderium, et [6] aliis multis rebus hujus seculi. Hujusmodi non intelligunt [7] quaestiones divinitatis; obscurantur enim iis negotiis, et corrumpuntur, et confringuntur. Sicut vites bonae, quae negliguntur, ab herbis et spinis premuntur et necantur; sic et homines, qui talibus crediderunt, ii negotiis

ducit, ut c. 3, praesertim in Graeco demonstratur: *αὕτη οὖν ἡ λύπη δοκεῖ σωτηρίαν ἔχειν, ὅτι τὸ πονηρὸν πράξας μετενόησεν.* Cfr. II Cor. 7, 10.

1) Terrestria curant sicut ethnici.

2) De duplici Prophetia cfr. infra Mand. XI. et Homil. *Pseudo-Clement.* II, 15 et III, 22 sq.

3) Laudatur hic locus a *Clem. Alex.* Strom. I, 17. p. 369 ed. Venet. Eandem doctrinam reperies in *Clementis Recogn.* IV, 21. 22. VIII, 60. *Pseudo-Ambros.* ad I Thess. 5, 21. COTEL.

4) Sc. *hosce prophetas.*

5) I. e. *ipse loquitur*, non a quopiam prius interrogandus est.

6) Fortasse: *de aliis.* FELLUS.

7) Cfr. supra c. 1. p. 365. not. 4.

et actionibus multis inciderunt, et evacuantur a sensu suo, et nihil omnino intelligunt, de divitiis cogitantes. Sed si quando audierint de Domino, sensus eorum [1] in negotiis ipsorum est.

[2] Οἱ δὲ φόβον ἔχοντες Θεοῦ, καὶ ἐρευνῶντες περὶ Θεοῦ ἔργων καὶ ἀληθείας, καὶ τὴν καρδίαν ἔχοντες πρὸς κύριον, πάντα τὰ λεγόμενα αὐτοῖς τάχιον νοοῦσι καὶ συνιοῦσιν, ὅτι — τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς. Ὅπου γὰρ ὁ κύριος κατοικεῖ, ἐκεῖ καὶ σύνεσις πολλή. Κολλήθητι οὖν τοῦ κυρίου, καὶ πάντων νοήσεις.

[2] Qui autem timorem Domini habent, et scrutantur de Deo veritatem, cogitationem omnem habent ad Dominum. Omnia, quae dicuntur eis, percipiunt, et statim intelligunt, quia habent timorem Domini in se. Ubi enim Spiritus Domini inhabitat, ibi et sensus multus adjungitur. Adjunge ergo te Domino; et omnia intelliges ac senties.“

[3] Ἄκουε οὖν, πῶς ἡ λύπη ἐκτρίβει τὸ πνεῦμα, καὶ πάλιν σώζει. Ὅταν ὁ δίψυχος ἐπιβάληται πρᾶξαί τι, καὶ ἀποτύχῃ διὰ τὴν διψυχίαν αὐτοῦ, ἡ λύπη ἐκπορεύεται εἰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ λυπεῖ τὸ [4] πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ στενοχωρεῖ αὐτό. Εἶτα πάλιν ὀξυχολία ὅταν κολληθῇ τῷ ἀνθρώπῳ περὶ πράγματός τινος, καὶ λίαν πικρανθῇ, καὶ ποιήσῃ τι κακὸν, πάλιν ἡ λύπη εἰσπορεύεται εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου τοῦ ὀξυχολήσαντος, καὶ λυπεῖται ἐπὶ τῇ πράξει αὐτοῦ, ᾗ ἔπραξεν, καὶ μετανοεῖ, ὅτι πονηρὸν εἰργάσατο. Αὕτη οὖν ἡ λύπη

III. [3] „Audi nunc, insipiens, quemadmodum tristitia cruciat Spiritum sanctum, et quo modo salvum facit. Quum dubius inciderit in negotium aliquod, et non provenit illi propter dubitationem; tristitia haec intrat in hominem, et tristem facit [4] Spiritum sanctum, et vexat eum. Deinde iterum iracundia quum accesserit homini pro negotio aliquo, vehementer irascitur; et haec ira intrat in praecordia irascentis, et vexatur in negotio suo, quod agit, et postea poenitet, quod male fecerit.

1) Ergo non audiunt, quae quis forte de Deo loquitur.

2) Ex *Doctr. ad Antioch.* l. c. n. 11.

3) Ibidem.

4) Hermas non de tertia persona SS. *Trinitatis* loquitur, sed de spiritu divino, fidelibus infuso.

δοκεῖ σωτηρίαν ἔχειν, ὅτι τὸ πονηρὸν πράξας μετενόησεν. [Ἀμφότεραι δὲ τῶν] πράξεων λυποῦσι τὸν ἄνθρωπον· [ἡ μὲν λύπη, ὅτι] ἀπέτυχε τῆς πράξεως, ἡ δὲ ὀξυχολία, ὅτι ἔπραξε τὸ πονηρόν. Ἀμφότερα οὖν λυπηρά ἐστι τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ. [1] Ἆρον οὖν ἀπὸ σοῦ τὴν λύπην, καὶ μὴ θλίβε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ ἐν σοὶ κατοικοῦν, μήποτε [2] ἐντεύξηται τῷ Θεῷ, καὶ ἀποστῇ ἀπὸ σοῦ. Τὸ γὰρ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, τὸ δοθὲν εἰς τὴν σάρκα ταύτην, λύπην σαρκικὴν οὐχ ὑποφέρει, οὐδὲ στενοχωρίαν. — Ἔνδυσαι οὖν τὴν ἱλαρότητα, τὴν πάντοτε ἔχουσαν χάριν παρὰ τῷ Θεῷ, καὶ εὐπρόσδεκτον οὖσαν αὐτῷ, καὶ ἐντρύφησον ἐν αὐτῇ. Πᾶς γὰρ ἱλαρὸς ἀνὴρ ἀγαθὰ ἐργάζεται, καὶ ἀγαθὰ φρονεῖ, καὶ καταφρονεῖ τῆς ματαίας [3] λύπης. Ὁ δὲ λυπηρὸς ἀνὴρ πάντοτε ὀργίζεται καὶ ἀνομίαν ἐργάζεται, μὴ ἐντυγχάνων, μηδὲ [5] ἐξομολογούμενος τῷ Θεῷ. Πάντοτε γὰρ λυπηροῦ ἀνδρὸς ἡ ἔντευξις οὐκ ἔχει δύναμιν τοῦ

Utraeque ergo res laedunt Spiritum sanctum, dubitatio et tristitia: dubitatio, quia non successit actus ejus; et tristitia, quia fecit iracundiam Spiritui.

[1] Aufer ergo tristitiam a te, et noli offendere Spiritum sanctum, qui in te habitat; ne [2] roget Dominum, et discedat a te. Spiritus enim Dei, qui datus est in carnem, tristitiam non sustinet.

Indue te ergo hilaritate, quae semper habet gratiam apud Dominum; et laetaberis in ea. Omnis enim hilaris vir bene operatur, et bona sapit, et contemnit [3] injustitiam. Vir autem tristis male facit, quia tristem facit Spiritum sanctum, qui datus est homini [4] hilari. Et iterum male facit, quod tristis orat Dominum, et non ante facit [5] exomologesin, et non impetrat a Deo, quod petit. Semper enim oratio tristis hominis non habet virtutem, ut

1) Haec item habet *Antioch.* homil. 25.

2) Ἐντυγχάνειν, compellare, colloqui, orare, non more indigi et auxilium quaerentis. Cotel.

3) Forte: *tristitiam.* Ita Graeca; quod sane contextus postulare videtur. Galland.

4) F. *hilaris.* Fabric.

5) I. e. confessio *laudis* divinae, non peccatorum. Cotel.

[1] ἀναβῆναι ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ.
. . . ὅτι ἡ λύπη ἐγκάθηται εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ. Μεμιγμένη οὖν ἡ λύπη ἡ κοσμικὴ μετὰ τῆς ἐντεύξεως, οὐκ ἀφίησι τὴν ἔντευξιν ἀναβῆναι καθαρὰν εἰς τὸ θυσιαστήριον. Ὥσπερ γὰρ ὄξος οἴνῳ μεμιγμένον τὴν αὐτὴν ἡδονὴν οὐκ ἔχουσιν [leg. ἔχει]· οὕτως καὶ λύπη μεμιγμένη μετὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος, τὴν αὐτὴν ἔντευξιν [οὐκ ἔχει]. Καθάρισον οὖν ἑαυτὸν ἀπὸ τῆς λύπης πονηρᾶς ταύτης, καὶ ζήσῃ τῷ Θεῷ.

[1] accedat ad altare Dei.“ Et dixi illi: „domine, quare non habet virtutem oratio tristis hominis, ut ascendat ad altare Domini?“ „Quoniam,“ inquit, „tristitia sedet in corde ejus. Quum ergo mixta fuerit oratio viri cum tristitia, non patietur orationem mundam ascendere ad altare Dei. Sicut enim vinum aceto mixtum, eamdem suavitatem non habet; sic et tristitia Spiritui sancto mixta eamdem orationem mundam non habet. Munda ergo te a tristitia mala, et vives Deo; et omnes vivent Deo, qui projecerint a se tristitiam, et induerint hilaritatem.“

Mandatum XI.

Spiritus et Prophetas probari ex operibus; et de duplici spiritu.

Ostendit mihi sedentes in subselliis homines, et unum sedentem in cathedra. Et dixit mihi: „vides illos, qui in scamnis sedent?“ „Video,“ inquam, „domine.“ „Illi,“ inquit, „sunt fideles; et ille, qui in cathedra sedet, [2] spiritus terrestris est. Nam in ecclesiam vivorum non accedit, sed refugit; applicat autem se dubiis et vacuis, et in angulis et abditis locis divinat illis, et delectat illos, loquendo secundum omnia desideria cordis eorum. Vacuis enim vasis quod committitur, non effluit; sed conveniunt alius ad alium. Quum autem venerit in turbam

1) Forte: *ascendat.* GALLAND.

2) Qui libros Pastoris a Montanista quodam conscriptos putant (e. g. *Ritschl*, altkath. Kirche 1850. p. 553) locum hunc de *spiritu terrestri in cathedra sedenti* de *clero ecclesiae catholicae* intelligunt, cum Montanistae praesertim *clericos* ecclesiae odio habuerint. Sed cfr. *Hilgenfeld,* apostol. Väter 1853. p. 143.

virorum justorum, habentium spiritum divinitatis, et oratio illorum fit ad Dominum, exinanitur homo ille, quoniam spiritus ille terrestris fugit ab illo, et obmutescit, nec quidquam potest loqui. Sicut in apotheca, si [1] obturaveris vinum vel oleum, et inter illa vasa posueris amphoram vacuam, [2] et rursum obturamentum deponere volueris, amphoram illam, quam posuisti, vacuam invenies; sic et Prophetae vacui, quum venerint inter spiritus justorum, quales veniunt, tales inveniuntur. [3] [Spiritus omnium hominum terrestris est et levis, et virtutem non habet in totum, et multa loquitur." Et dixi: „quo modo igitur scire potest aliquis [4] eos?" „Audi," inquit, „de utrisque vasis; et sicut dico tibi, sic probabis Prophetam Dei, et falsum Prophetam. Primum itaque proba hominem, qui habet spiritum Dei; quia spiritus, qui desursum est, quietus est et humilis, et recedit ab omni nequitia et desiderio vano hujus seculi, et omni homine se facit humiliorem, et nemini respondet interrogatus, nec singulis respondet; neque quum vult, homini loquitur spiritus Dei, sed tunc loquitur, quum vult Deus. Quum ergo venerit homo, qui habet spiritum Dei, in ecclesiam justorum, habentium fidem Dei, et oratio fit ad Dominum; tunc nuntius sanctus divinitatis implet hominem illum spiritu sancto, et loquitur in turba, sicut Deus vult. Sic ergo dignoscitur spiritus divinitatis [5] in quocumque spiritus divinitatis loquitur. [6] Audi nunc et de spiritu terrestri, vacuo et fatuo, virtutem non habente. [7] Primum autem

1) I. e. in vasis reclusum posueris.

2) I. e. si amphoram vacuam postea aperies, eam adhuc vacuam reperies.

3) *Spiritus — Dei Prophetam.* Haec uncis inclusa in Mstis (uno excepto) et in Editis infra leguntur Mand. XII, c. 1 et 2, post verba: *morti tradit servos Dei.* Hic ea esse inserenda jam Wakius vidit, e Graeco Pseudo-Athanasii et ex Cod. Lamb. id colligens. Adstipulatur ei Gallandius, monens, utriusque sane loci contextum (Mand. XI et XII) id non postulare tantum, sed et flagitare. — Mss. Angl. exhibent: *Primum omnium.*

4) Sc. Prophetas.

5) Bodl. et Lamb. *quia, quicumque spiritu divinitatis loquitur, loquitur, sicut Dominus vult.*

6) Hic in Editis incipit c. 2. Mand. XII.

7) Codex Bodl. sic habet: *Primum enim homo, qui putetur spiritum habere, exaltat se.*

hunc homo putatur spiritum habere; [1] exaltat enim se, et vult primam cathedram habere; et improbus est et verbosus, et in deliciis conversatur, et in voluptatibus multis, et mercedem accipit divinationis suae. Quodsi non acceperit, non divinat. Itane spiritus Dei potest mercedes accipere et divinare? Non convenit haec facere Dei Prophetam]. Habes utrorumque Prophetarum vitam. Proba ergo de vita et operibus hominem, qui dicit, se spiritum sanctum habere. Tu autem crede spiritui venienti a Deo, habenti virtutem. Spiritui autem terrestri vacuo, qui a diabolo est, in quo fides non est neque virtus, credere noli. Audi ergo similitudinem, quam tibi dicturus sum. Accipe lapidem, et mitte in coelum; aut iterum accipe siphonem aquae, et ejacula in coelum; et vide, si possis pertundere coelum." „Quo modo," inquam, „domine, haec fieri possent? Utraque enim, quae dixisti, fieri non possunt." „Sicut ergo," inquit, „haec fieri non possunt; sic spiritus terrestris sine virtute est, et sine effectu. [2] Accipe nunc virtutem, desursum venientem, in hac similitudine. Grando minimum granum est; et quum cadit super caput hominis, quomodo dolores praestat? Aut iterum, vide stillicidium, quod a tegula cadit in terram, et cavat lapidem. Sic igitur minima, quae desursum cadunt super terram, magnam habent virtutem. Adjunge te ergo huic habenti virtutem, et ab illo vacuo recede."

Mandatum XII.

De duplici cupiditate. Dei mandata non esse impossibilia, et diabolum non metuendum credentibus.

[3] Ἆρον ἀπὸ σοῦ πᾶσαν ἐπιθυμίαν πονηρὰν, ἔνδυσαι τὴν ἐπιθυμίαν τὴν ἀγαθὴν καὶ σεμνήν. Ἐνδεδυμένος γὰρ τὴν ἐπι-

I. Iterum dixit mihi: [3] „tolle a te omnem cupiditatem malam, et indue cupiditatem bonam et sanctam. Indutus enim cupidi-

1) Eadem vitia in mendacibus Montanistarum Prophetis redarguuntur apud *Eusebium*, hist. eccl. V, 16 et 18. Cotel.

2) *Accipe* = *aspice, perspice.*

3) Ex *Doctr. ad Antioch.* n. 10. p. 256.

θυμίαν ταύτην, μισήσεις τὴν πονηρὰν ἐπιθυμίαν.

Ἀγρία γὰρ ἐπιθυμία εἰς τάδε ἀνεμπεσεῖ, εἰς λύπην [— ἐὰν μὴ ᾖ] συνετὸς, δαπανᾶται ὑπ' αὐτῆς δεινῶς.

Δαπανᾷ δὲ τούτους, μὴ ἔχοντας [1] ἔνδυμα ἐπιθυμίας ἀγαθῆς, ἀλλ' ἐμπεφυρμένους τῷ αἰῶνι τούτῳ· τούτους οὖν παραδίδωσιν εἰς θάνατον. — Ποῖα, κύριε, εἰσι τῆς ἐπιθυμίας τῆς πονηρᾶς, τὰ παραδιδόντα τοὺς ἀνθρώπους εἰς θάνατον; Γνώρισόν μοι, ἵνα φύγω ἀπ' αὐτῶν. Ἄκουσον.

[2] Πρῶτον πάντων ἐπιθυμία γυναικὸς, καὶ πολυτέλεια πλούτου, ἥ ἐστι φιλαργυρία, καὶ ἐδεσμάτων πολλῶν καὶ ματαίων, καὶ μεθύσματος πολλοῦ, διαφόρων γεύσεων, καὶ ἑτέρων τρυφῶν πολλῶν, καὶ μωρῶν, καὶ δόξης ἀνθρωπίνης καὶ ματαίας. Πᾶσα τρυφὴ μωρά ἐστι καὶ κενὴ τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ.

tatem bonam, oderis malam, et refrenabis eam, sicut volueris. Horrenda est enim cupiditas mala, et difficile mitigatur. Horribilis est valde et fera, et feritate sua consumit homines; maxime si inciderit in eam servus Dei, et nisi sapiens fuerit, consumetur ab illa pessime. Consumit autem tales, qui non habent [1] vestem cupiditatis bonae, et implicat illos negotiis hujus seculi, et tradit illos morti.“ „Quae sunt,“ inquam, „domine, opera cupiditatis malae, quae tradunt homines morti? Demonstra mihi, ut recedam ab illis.“ „Audi,“ inquit, „in quibus operibus cupiditas mala morti tradit servos Dei.“

II. [2] „Sed cupiditas mala est, concupiscere uxorem alienam, vel mulierem concupiscere virum alienum, et lautitias concupiscere divitiarum, et multitudinem ciborum supervacuorum, et ebrietatem multam, et delicias multas. Fatuae enim sunt deliciae multae, et voluptates multae supervacuae sunt servis Dei. Haec ergo cupiditas mala est perniciosa, quae mortificat servos Dei. Haec enim cupiditas a diabolo est. Quicumque ergo recesserint a cupiditate mala, vivent Deo. Nam quicumque sub-

1) Matth. 22, 11.

2) Ex *Doctr. ad Antioch.* l. c. Cfr. supra Mand. XI. p. 370. not. 3. Male in Codicibus *sed* legitur, pro: *Primum omnium*, quod in Mss. Angl. adhuc reservatur, sed loco mutato, in superiori Mandato, Not. 3.

jecti fuerint cupiditati malae, in perpetuum morientur; mortifera enim est haec cupiditas mala. Tu ergo indue cupiditatem justitiae, et armatus timore Domini, resiste cupiditati malae. Timor enim habitat in cupiditate bona. Et cupiditas mala, quum viderit te armatum timore Domini, resistentem sibi, fugiet a te longe, et non comparebit ante te, timens arma tua, et obtinebis victoriam, et coronaberis ob illam, et pervenies ad cupiditatem bonam, et trades victoriam Deo, quam acceperis, et servies ei operando, sicut ipse volueris.

[1]Ἐὰν δὲ δουλεύσῃς τῇ ἐπιθυμίᾳ τῇ ἀγαθῇ, καὶ ὑποταγῇς αὐτῇ, δύνασαι κατακυριεῦσαι τῆς ἐπιθυμίας τῆς πονηρᾶς, καὶ ὑποτάξαι αὐτὴν, καθὼς βούλει.

[2]Ἤθελον γνῶναι, ποίοις τρόποις δεῖ με δουλεῦσαι τῇ ἐπιθυμίᾳ τῇ ἀγαθῇ. Ἄκουε· ἔργασαι δικαιοσύνην καὶ ἀρετὴν ἀληθείας, καὶ φόβον κυρίου, καὶ πίστιν, καὶ ἀγάπην. Ταῦτα ἐργαζόμενος εὐάρεστος ἔσῃ δοῦλος Θεοῦ. —

[3] Καὶ συντελέσας τὰς δώδεκα ταύτας ἐντολὰς λέγει· — πορεύου ἐν ταῖς ἐντολαῖς ταύταις, καὶ παρακάλει καὶ τοὺς ἀκούοντας πορεύεσθαι ἐν αὐταῖς, ἵνα ἡ μετάνοια αὐτῶν καθαρὰ γένηται τὰς λοιπὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτῶν.

[1] Si autem servieris cupiditati bonae, et subditus ei fueris; poteris dominari super cupiditatem malam, et erit subdita tibi, sicut volueris.“

III. [2] „Vellem scire, domine, quo modo servire debeam cupiditati bonae.“ „Audi,“ inquit: „habe timorem Dei et fidem in Deo, et veritatem ama, et justitiam dilige, et fac bonum. Haec operando probatus eris servus Domini, et servies Deo; et omnes, quicumque servierint cupiditati bonae, vivent Deo.“ [3] Consummatis his mandatis duodecim dixit mihi: „habes haec mandata, ambula in his; et audientes homines hortare, ut poenitentiam agant, et poenitentia eorum munda fiat reliquis diebus vitae eorum.

Et ministerium hoc, quod tibi do, explica diligenter; et multum consequeris fructum, et invenies gratiam apud omnes, qui poeni-

1) Ibidem.
2) Ex *Doctr. ad Antioch.* l. c.
3) Ex *Doctr. ad Antioch.* n. 13. p. 259.

tentiam agent et credent verbis tuis. Ego enim tecum sum, et cogam illos credere.“ Et dixi illi:

[1] *Κύριε, αἱ ἐντολαὶ αὗται μεγάλαι καὶ καλαὶ καὶ δυναταί εἰσιν, δυνάμεναι εὐφρᾶναι τὴν καρδίαν τοῦ δυναμένου τηρῆσαι αὐτάς.* [2] *Οὐκ οἶδα, κύριε, εἰ δύνανται αἱ ἐντολαὶ αὗται ὑπὸ πολλῶν φυλαχθῆναι, διότι σκληραί εἰσιν. Ἐμβλέψας δὲ αὐτὸν ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ μετὰ πολλῆς αὐστηρίας εἶπεν· ἄνανδρε, ἀκηδιαστά, ῥάθυμε καὶ ὀλιγόψυχε, οὐκ οἶδας, ὅτι, ἐὰν ἐν σοὶ ἑαυτῷ προθῇ, ὅτι δύνανται φυλαχθῆναι, εὐκόλως αὐτὰς φυλάξεις, καὶ οὐκ ἔσονται σκληραί; Εἰ δὲ ἀναβῇ ἐπὶ τὴν καρδίαν σου, οὐ δύνασθαι αὐτὰς ὑπὸ ἀνθρώπων φυλαχθῆναι, οὐ φιλάξεις αὐτάς.*

[1] „domine, haec mandata magna et praeclara sunt, et exhilarare cor hominis possunt, qui potuerit custodire mandata haec. [2] Sed nescio, domine, an possint mandata haec ab homine custodiri.“

Ait mihi: „haec mandata facile custodies, et non erunt dura; sed si tamen in cor tuum posueris, non posse ab homine custodiri, non custodies ea.

Nunc autem dico tibi: si non custodieris haec mandata, et omiseris, non eris salvus, neque filii tui, neque domus tua; quia ipse judicaveris, quod non possint haec mandata ab homine custodiri.“

IV. Haec mihi vehementer iracunde locutus est, ita ut conterreret me valde. Vultum enim suum mutaverat, ita ut non posset homo sustinere iram ejus. Et quum vidisset me conturbatum totum et confusum, coepit loqui moderatius et hilarius, dicens: „stulte et insensate, inconstans et

[3] *Οὐ νοεῖς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, πῶς μεγάλη ἐστὶ καὶ ἰσχυρὰ καὶ θαυμαστή· ὅτι ἔκτισεν τὸν*

[3] ignorans majestatem Dei, quam magnus quamque mirabilis sit, qui orbem creavit propter homi-

1) Ibid. n. 21. p. 263.

2) Simili errore Trypho Judaeus, disceptans cum Justino Martyre, praecepta Evangelica, quae admiratur et praedicat, a nemine posse servari suspicatur. Cotel.

3) Ex *Doctr. ad Antioch.* l. c.

κόσμον διὰ τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὴν ἐξουσίαν ἅπασαν ἔδωκεν αὐτῷ κυριεύειν πάντων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς; Εἰ οὖν πάντων τούτων ὁ ἄνθρωπος κύριός ἐστι, καὶ πάντων δύναται κατακυριεῦσαι, πῶς οὐ δυνήσεται καὶ τούτων τῶν ἐντολῶν κατακυριεῦσαι; — Ὥστε πασῶν τῶν ἐντολῶν τούτων κατακυριεῦσαι ὁ ἄνθρωπος, ὁ ἔχων τὸν κύριον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Οἱ δὲ ἐπὶ τὰ [1] χείλη ἔχοντες τὸν κύριον, τὴν δὲ [2] καρδίαν πεπωρωμένην, καὶ μακρὰν ὄντες ἀπὸ τοῦ κυρίου διὰ τὴν ἑαυτῶν ῥαθυμίαν, ἐκείνοις αἱ ἐντολαὶ αὗται σκληραί εἰσιν καὶ δυσκατόρθωτοι. Θέσθε οὖν ὑμεῖς, οἱ ὀλιγόψυχοι καὶ ἐλαφροὶ τῇ πίστει, τὸν κύριον ἀδιαλείπτως εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν, καὶ γνώσεσθε, ὅτι οὐδέν ἐστιν εὐκολώτερον τῶν ἐντολῶν τούτων, οὔτε γλυκύτερον, οὔτε ἡμερώτερον. — [3] Βλέπε στερεῶς, καὶ ἐξ ὅλης τῆς καρδίας ἐπίστρεφε πρὸς κύριον, καὶ μὴ φοβηθῇς τὸν διάβολον· δύναμις γὰρ ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν κατὰ τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς γάρ ἐστιν ὁ παρέχων τὴν νίκην. Ὁ διάβολος μόνον φόβον ἔχει· ὁ δὲ φόβος αὐτοῦ τόνους οὐκ

nem, et omnem creaturam subjecit homini, et omnem potestatem dedit illi, ut dominetur horum mandatorum.

Dominari, inquit, potest omnium horum mandatorum, qui habet Dominum in corde suo.

Qui autem habent Dominum in [1] labiis suis, et [2] cor illorum obtusum est, et longe sunt a Domino, illis mandata haec dura sunt et difficilia.

Ponite ergo vobis, qui vacui et leves estis in fide, Dominum Deum vestrum in corde habere; et intelligetis, quod nihil facilius est his mandatis, neque dulcius, neque mansuetius, neque sanctius; [3] et convertite vos ad Dominum Deum, et relinquite diabolum et voluptates ejus, quia malae sunt et amarae et immundae, et nolite timere diabolum, quia in vobis potestatem non habet. Ego enim vobiscum sum nuntius poenitentiae, qui dominor illius. Diabolus autem timorem facit, sed timor

1) Isai. 29, 13. Matth. 15, 8.
2) Joh. 12, 40. II Cor. 3, 14.
3) Ex *Doctr. ad Antioch.* n. 12. p. 258.

ἔχει. Μὴ φοβηθῇς οὖν αὐτὸν καὶ φεύξεται ἀπὸ σοῦ.

illius vanus est. Nolite ergo timere eum, et fugiet a vobis."

V. Et dixi illi: „domine, audi me pauca verba dicentem tibi." „Dic," inquit. „Homo," inquam, „cupit quidem mandata Dei custodire, et nemo est, qui non petat a Domino, ut possit mandata ejus servare; sed diabolus durus est, et potentia sua dominatur in Dei servos." Et dixit:

[1] Οὐ δύναται γὰρ καταδυναστεύειν τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ, τῶν ἐξ ὅλης καρδίας ἐλπιζόντων ἐπ' αὐτόν. Δύναται οὖν ὁ διάβολος παλαῖσαι· καταπαλαῖσαι δὲ οὐ δύναται. [2] Ἐὰν οὖν ἀντιστῇς αὐτὸν, νικηθεὶς φεύξεται ἀπὸ σοῦ κατῃσχυμμένος.

[1] „non potest dominari in Dei servos, qui ex totis praecordiis in Dominum credunt. Potest autem diabolus luctari, sed vincere non potest. [2] Si enim restititis illi, fugiet a vobis confusus.

Nam quicumque fide pleni non sunt, timent diabolum, quasi potestatem habentem. Diabolus enim tentat servos Dei, et si invenerit vacuos, exterminat. [3] Sicut enim homo, quum implevit amphoras bono vino, et inter illas amphoras paucas semiplenas posuit, et venit, ut tentet et gustet amphoras, non tentat plenas; scit enim, quod bonae sunt; semiplenas autem gustat, ne sint acidae factae, cito enim semiplenae amphorae acescunt, et perdunt saporem vini; sic et diabolus venit ad homines servos Dei, ut tentet illos. Quicumque autem pleni sunt fide, resistunt ei fortiter; et ille recedit ab eis, quia non habet locum intrandi. Tunc vadit ad illos, qui non sunt in fide pleni, et quoniam habet locum, inde intrat in illos, et quaecumque vult, facit illis, et fiunt famuli ejus."

VI. „Sed vobis dico ego nuntius poenitentiae: ne timeatis diabolum. Missus enim sum, ut vobiscum sim, quicumque ex totis praecordiis egeritis poenitentiam; ut confirmem vos in fide. [4] Credite ergo, qui propter delicta vestra obliti estis Deum, [5] et

1) Ex *Doctr. ad Antioch.* n.12. p.258.
2) Jac. 4, 7.
3) Hunc locum laudat *Origenes*, Comment. in Matth. 24, 42.
4) Ista exscripsit *Antiochus homil.* 77.
5) Wakius ita hunc locum restituit: *Obliti estis Deum et salutem ve-*

qui salutem vestram objicientes peccatis vestris, gravatis vitam vestram: quodsi conversi fueritis ad Dominum ex totis praecordiis vestris, et servieritis ei secundum voluntatem ipsius, dabit remedium animabus vestris, posthabitis peccatis vestris prioribus; et habebitis potestatem dominandi omnibus operibus diaboli.

[1] *Μηδὲ τὴν ἀπειλὴν αὐτοῦ δειλιάσῃς· ἄτονος γάρ ὡς νεκροῦ νεῦρα. —* [2] *Μᾶλλον φοβήθητι τὸν κύριον, τὸν δυνάμενον σῶσαι καὶ ἀπολέσαι.*

[1] Minas autem illius in totum timere nolite, sine virtute enim sunt, sicut hominis mortui nervi. Audite ergo me, et [2] timete Dominum omnipotentem, qui potest vos salvos facere et perdere;

et custodite mandata ejus, ut vivatis Deo." Et dixi illi: „domine, modo confirmatus sum in omnibus mandatis Domini, quamdiu mecum es; scio, quod confringes omnem virtutem diaboli. Sed et nos exsuperabimus illum, si possumus mandata haec, quae praecepisti, Domino confirmante custodire." „Custodies," inquit, „si cor tuum purificaveris ad Dominum. Sed et omnes custodient, qui purificaverint corda sua a vanis cupiditatibus hujus seculi, et vivent Deo."

LIBER TERTIUS,

QUI INSCRIBITUR:

SIMILITUDINES.

Similitudo I.

Nos, quia in hoc mundo permanentem civitatem non habemus, debere inquirere futuram.

Et dixit mihi: „scitis vos, Domini servos in [3] peregrinatione morari? Civitas enim vestra longe est ab hac civitate. Si

stram; et qui adjicientes peccatis vestris, gravatis vitam vestram. Fortasse leges: *qui salutem vestram abjicientes . . . gravatis vitam vestram.*

1) Ex *Doctr. ad Antioch.* n. 12. p. 258.

2) Matth. 10, 28. Luc. 12, 5.

3) Hebr. 13, 14. Haec laudat *Antiochus* homil. 15.

ergo scitis civitatem vestram, in qua habitaturi estis; quid heic emitis agros, et apparatis lautitias et aedificia et habitationes supervacuas? Haec enim qui comparat in hac civitate, non cogitat in suam civitatem redire. O stulte, o dubie et miser homo, qui non intelligis, haec omnia aliena esse, et [1] sub alterius potestate! Dicit enim tibi dominus civitatis hujus: aut legibus utere meis, aut recede de civitate mea. Tu ergo quid facies, qui habes legem in civitate tua? Numquid propter agros tuos, aut propter aliquos apparatus tuos, poteris negare legem tuam? Quodsi negaveris, et volueris redire in civitatem tuam, non recipieris, sed excluderis inde. Vide ergo, [2] ut, sicut peregre consistens, nihil amplius compares tibi, quam sit necessarium et sufficiens tibi; et paratus esto, ne, quum voluerit dominus civitatis hujus expellere te, contradicas legi ejus; et eas in civitatem tuam, ut utaris lege tua, sine injuria hilaris. Vos igitur videte, qui servitis Deo, et habetis eum in cordibus vestris: operamini opera Dei, memores mandatorum et promissorum ejus, quae promisit; et credite ei, quod faciet vobis, si mandata ejus custodieritis. Pro agris ergo, quos emere volueritis, redimite animas de necessitatibus, prout quisque potest; [3] et viduas absolvite, orphanis judicate, et opes ac divitias vestras in hujusmodi operibus consumite. In hoc enim vos Dominus locupletavit, ut hujusmodi ministeria expleatis. Multo melius est haec facere, quam agros aut domos emere; quoniam haec omnia peribunt in seculo; at quae pro nomine Dei feceris, invenies in civitate tua, et habebis gaudium sine tristitia et timore. Divitias ergo gentium nolite cupere; perniciosae sunt enim servis Dei: de propriis autem, quas habetis, ea agite, quibus possitis consequi gaudium. [4] Et nolite adulterare, nec alterius uxorem tangere, neque concupiscere: concupisce [5] tuum opus, et salvus eris."

1) De Hermae doctrina, *bona terrestria sub potestate Diaboli esse*, cfr. *Semler*. (in Baumgarten, theol. Streit. T. II. p. 14).

2) Ita Editi. Codd. *tu*.

3) Isai. 1, 17. Cfr. supra Mand. VIII.

4) Matth. 5, 27. 28.

5) I. e. *quod tuum est.*

Similitudo II.

Ut vitis ulmo fulcitur, sic dives oratione pauperis juvatur.

Quum ambularem in agrum, et considerarem ulmum et vitem, et cogitarem intra me de fructibus earum, apparuit mihi angelus, et dixit mihi: „quid tu intra te cogitas?“ Et dixi illi: „de hac vite et ulmo disputo, domine, quoniam fructus illarum decori sunt.“ Et dixit mihi: „hae duae arbores in exemplum positae sunt servis Dei.“ Et dixi illi: „vellem scire, domine, harum arborum exemplum, quod dicis.“ „Audi,“ inquit: „vides hanc vitem et hanc ulmum?“ „Video,“ inquam, „domine.“ [1] „Haec vitis,“ inquit, „fructifera est, ulmus autem lignum sine fructu est; sed vitis haec, nisi [2] applicita fuerit ulmo, et super illam requieverit, non potest multum fructum facere. Jacens enim in terra malos fructus dat, quia non pendet super ulmum; sed si suspensa fuerit vitis super ulmum, et pro se et pro ulmo fructum dat. Vide ergo, quod ulmus fructum dat non minorem, quam vitis, sed potius majorem.“ „Quo modo,“ inquam, „domine, majorem, quam vitis?“ „Suspensa,“ inquit, „ad ulmum fructum multum et bonum dat; jacens autem in terra exiguum et pessimum fructum dat. Haec igitur similitudo posita est servis Dei, pauperi et diviti.“ Respondi inquiens: „domine, demonstra mihi.“ „Audi,“ inquit: „dives habet opes, a Domino vero pauper est; distrahitur enim circa divitias suas, et valde exiguam habet orationem ad Dominum; et quam habet, inertem habet, et non habentem virtutem. [3] Quum igitur dives praestat pauperi, quae illi opus sunt; pauper orat ad Dominum pro divite, et Deus praestat diviti omnia bona, quia pauper dives est in oratione, et virtutem magnam habet apud Dominum oratio ejus. Tunc ergo dives praestat omnia pauperi, quia sentit illum exaudiri a Domino, et libentius ac sine dubitatione praestat ei omnia,

1) Laudat haec *Origenes* homil. X. in Josuam. T. III. p. 423. ed. Ruae.

2) Ex his quoque verbis elucet, librum nostrum in Italia scriptum esse, cfr. supra p. 326.

3) De satisfactione per eleemosynam cfr. *Münscher*, Lehrbuch der Dogmengeschichte T. I. p. 447.

et curat, ne quid ei desit. Pauper Deo gratias agit pro divite, quia opus faciunt a Domino. Apud homines ergo ulmus non putatur dare fructum, et nesciunt, neque intelligunt, quod, si societas advenerit viti, et vitis duplum dat fructum, et pro se et pro ulmo. Sic et pauperes pro locupletibus orantes ad Dominum exaudiuntur, et augentur opes eorum, quoniam praestant pauperibus ex opibus suis. Sunt igitur ambo consortes bonorum operum suorum. Quicumque igitur haec fecerit, non deseretur a Domino, ac erit scriptus in libro vitae. Felices igitur, qui possident, et sentiunt se locupletari; qui hoc enim senserit, poterit aliquid administrare."

Similitudo III.

Ut hyeme virides arbores ab aridis, sic in hoc seculo justi ab injustis internosci non possunt.

Ostendit mihi arbores multas abjectis foliis, quae mihi velut aridae videbantur; omnes enim similes erant. Et dixit mihi: „vides arbores has?" „Video," inquam, „domine, similes aridis." Respondens dixit mihi: „hae arbores in similitudinem sunt hominum, qui in seculo morantur." Respondi, inquiens: „domine, cur velut aridis similes sunt?" „Quoniam," inquit, „nec justi, nec injusti cognoscuntur, sed similes sunt in hoc seculo. Hoc enim seculum justis hyems est, qui non agnoscuntur, cum peccatoribus habitantes. Sicut in hyeme omnes arbores abjectis foliis aridis similes sunt, nec potest cognosci, quae sunt aridae, aut quae virides; sic et in hoc seculo nec justi nec injusti cognoscuntur, sed similes sunt omnes."

Similitudo IV.

Ut aestate vividae arbores ab aridis fructu et viventibus foliis internoscuntur, sic in futuro seculo justi ab injustis beatitudine differunt.

Ostendit mihi iterum arbores multas, quarum aliae frondes emittebant, aliae aridae erant. Et dixit mihi: „videsne has

arbores?“ Respondi: „video, domine, alias aridas, et alias frondentes.“ „Hae arbores,“ inquit, „quae virides sunt, justi sunt, qui habitaturi sunt in futuro seculo. Illud enim futurum seculum aestas est justis; peccatoribus autem hyems. Quum ergo illuxerit misericordia Domini, tunc declarabuntur, qui serviunt Deo, et omnibus perspicui erunt. Sicut enim in aestate fructus arboris cujuscumque declaratur et patet; sic et justorum factum declarabitur et patebit; et omnes hilares et gaudentes in illo seculo restituentur. Nam caeterae gentes, peccatores scilicet, sicut arbores, quas vidisti aridas, tales inveniuntur aridi, et sine fructu in illo seculo, et sicut arida ligna comburentur [1]; et palam fiet, quoniam male fecerunt in omni tempore vitae suae; [2] et comburentur ideo, quia peccaverunt, et peccatorum suorum non egerunt poenitentiam. Sed et caeterae gentes comburentur, quia [3] non agnoverunt Deum creatorem suum. Tu ergo fac fructum bonum, ut in aestate cognoscatur fructus tuus, et abstine te a multis negotiis, et nihil delinques. Quicumque enim multa negotia agunt, multa delinquunt; quia constricti sunt circa negotia sua, et non serviunt Deo. Nam quo modo potest homo, qui non servit Deo, aliquid petere et accipere a Deo? Qui enim serviunt Deo, petunt et accipiunt sua desideria. Quodsi unum negotium tractat aliquis, poterit servire Deo; quoniam non alienatur animus ejus a Domino, sed pura mente servit Deo. Hoc ergo si feceris, poteris in venturo seculo habere fructum; sed et omnes, qui fecerint haec, fructum ferent.“

Similitudo V.

De vero jejunio et ejus mercede; tum et de corporis munditia.

I. Quum jejunarem et sederem in monte quodam, et gratias agerem Deo pro omnibus, quae fecerat mecum, video pastorem illum sedentem juxta me ac dicentem mihi: „quid tam mane huc venisti?“ Respondi: „quoniam, domine, [4] stationem habeo.“

1) Scil. in inferno. *Jachmann.*, l. c. p. 88.

2) Matth. 3, 10. 7, 19.

3) Cfr. Rom. 1, 20 et *Jachmann.*, l. c. p. 79.

4) Inter Latinos vivens Hermas

„Quid est," inquit, „statio?" Et dixi: „jejunium." Et dixit: „quid est illud jejunium?" „Sicut solebam," inquam, „sic jejuno." „Nescitis," inquit, „Deo jejunare; [1] neque est jejunium hoc, quod jejunatis, Deo, nihil proficientes." „Quare," inquam, „domine, ita dicis?" „Dico certe," inquit, „non esse jejunium hoc, quod putatis vos jejunare; sed ego te docebo, quod sit jejunium plenum acceptumque Deo. Audi," inquit: „Dominus non desiderat tale jejunium supervacuum; sic enim jejunando nihil praestas aequitati. Jejuna certe verum jejunium tale. [2] Nihil in vita tua nequiter facias; sed mente pura servi Deo, custodiens mandata ejus, et in praecepta ejus ingrediaris, neque admiseris desiderium nocens in animo tuo. Crede autem Domino, si haec feceris, timoremque ejus habueris, atque abstinueris ab omni negotio malo, Deo te victurum. Haec si feceris, jejunium magnum consummabis acceptumque Domino."

II. „Audi similitudinem, quam dicturus sum tibi, ad jejunium pertinentem. Quidam, quum haberet fundum servosque multos, in quadam parte fundi sui posuit [3] vineam successoribus; deinde peregre profectus elegit servum, quem habebat fidelissimum ac sibi probatum; eique assignavit vineam, praecipiens, ut vitibus jungeret palos; quod si fecisset, et mandatum suum consummasset, libertatem eidem se daturum promisit. Nec praeterea quidquam aliud praecepit illi, quod in ea faceret; atque ita peregre profectus est. Postquam autem servus ille curam apprehendit, fecit, quaecumque praeceperat dominus. Quumque depalasset vineam illam, et animadvertisset eam herbis repletam; coepit secum ita cogitare, dicens: peregi, quod mihi praeceperat

στάσεως (*stationis*) vocabulum more illorum usurpavit. Non enim memini me legere jejunium in Graecia sic vocatum fuisse. Interdum *stationem* a *jejunio* distingui, ut speciem scilicet a genere, atque accipi pro jejunio quartae feriae et sextae, colligitur ex multis locis Tertulliani. Cotel. Cfr. *Augusti*, Handb. d. chr. Archaeologie, T. III. p. 320.

1) De jejuniis falsis cfr. Barn. Ep. c. 3.

2) De spirituali jejunio Pastoris cfr. infr. c. 3.

3) Parabolas de vinea reperies in Novo Test. Matth. 20 et Luc. 20. In sequentibus similitudo haec duplici modo explicatur: a) sensu morali in capite 3tio et b) sensu mystico in capite 5.

dominus; fodiam nunc vineam hanc, et erit formosior, quum fuerit fossa, et extractis herbis majorem dabit fructum, et non suffocabitur ab herbis. Adgressus deinde fodit, et omnes herbas, quae in ea erant, extraxit; atque ita evasit vinea speciosissima ac laeta, non suffocata ab herbis. Post aliquantum vero temporis venit dominus ejus, et ingressus est vineam. Quam quum depalatam vidisset decenter, ac circumfossam, et extractas herbas ab ea, et laetas esse vites, ex facto hoc servi sui gaudium cepit. Adhibito itaque filio, quem charum et haeredem habebat, et amicis, quos in consilio advocabat, indicat ea, quae servo suo facienda mandasset, quae praeterea ille fecisset. At illi protinus gratulati sunt servo illi, quod tam plenum testimonium domini sui assecutus fuisset. Ait deinde illis: ego quidem huic servo libertatem promisi, si custodisset mandatum meum, quod dederam; et custodivit illud, et praeterea opus bonum adjecit in vineam, quod mihi quam plurimum placuit. Pro hoc igitur opere, quod fecit, volo eum filio meo facere cohaeredem; quoniam, quum sensisset, quid esset bonum, non omisit, sed fecit illud. Hoc consilium domini et filius et amici ejus comprobaverunt, ut fieret scilicet hic servus cohaeres filio. Post dies deinde non multos, convocatis amicis, paterfamilias misit de coena sua servo illi cibos complures. Quos quum accepisset ille, sustulit ex eis, quod sufficiebat sibi; reliquum autem conservis suis distribuit. Quibus acceptis illi laetati sunt, et coeperunt illi optare, ut majorem gratiam apud dominum inveniret ob ea, quae fecerat ipsis. Haec omnia quum audisset dominus ejus, percepit iterum maximum gaudium; et convocatis rursum amicis et filio, exponit factum servi sui de cibis suis, quos ei miserat. Illi itaque tanto magis assenserunt patrifamilias, ipsum servum cohaeredem filio debere fieri."

III. Dico ei: „domine, has similitudines non novi, neque intelligere possum, nisi eas tu mihi exponas." [1] „Omnia," inquit,

1) In hoc capite *moralis* sensus similitudinis illius explanatur. Quemadmodum servus ille, quia plus peregerit, quam quae ipsi jussa erant, a Domino majori praemio ornatus erat, ita et omnes, qui opera supererogatoria, e. g. jejunia, peragunt, magnam apud Deum gratiam obtinebunt.

„exponam tibi, quaecumque locutus fuero tecum, aut ostendero tibi. Mandata Domini custodi, et eris probatus, et scriberis in numero eorum, qui custodiunt mandata ejus. Si autem praeter ea, quae mandavit Dominus, [1] aliquid boni adjeceris, majorem dignitatem tibi conquires, et honoratior apud Dominum eris, quam eras futurus. Igitur si custodieris mandata Domini, et adjeceris etiam ad ea stationes has, gaudebis; maxime, si secundum mandatum meum servaveris ea.“ Dico ei: „quidquid mihi praeceperis, domine, servabo; scio enim te mecum futurum.“ „Ero,“ inquit, „tecum, qui tale propositum habes. Sed et cum omnibus ero, quicumque idem propositum habuerint. Jejunium hoc, inquit, custoditis mandatis Domini, valde bonum est. Sic igitur servabis illud.

[2] *Πρῶτον πάντων φύλαξαι νηστεύειν ἀπὸ παντὸς ῥήματος πονηροῦ καὶ ἀκοῆς πονηρᾶς· καὶ καθάρισόν σου τὴν καρδίαν ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ, καὶ μνησικακίας, καὶ αἰσχροκερδίας.*

Καὶ ἐν ἡμέρᾳ, ᾗ νηστεύεις, ἀρκέσθητι [3] ἄρτῳ καὶ λαχάνοις καὶ ὕδατι, εὐχαριστῶν τῷ Θεῷ· [4] συμψηφίσας δὲ τὴν ποσότητα τῆς δαπάνης τοῦ ἀρίστου, οὗ ἔμελλες ἐσθίειν κατ᾽ ἐκείνην τὴν ἡμέραν, δὸς χήρᾳ ἢ ὀρφανῷ ἢ στερουμένῳ, πρὸς ὃν δὴ σαφῶς ἐμπλήσας τὴν ἑαυτοῦ ψυ-

[2] Primum omnium cave ab omni probro et turpi verbo, et ab omni noxia cupiditate, et purifica sensum tuum ab omni vanitate seculi hujus. Si haec custodieris, erit hoc jejunium justum. Sic ergo facies. Peractis, quae supra scripta sunt, illo die, quo jejunabis, nihil [3] omnino gustabis, nisi panem et aquam; [4] et compulata quantitate cibi, quem ceteris diebus comesturus eras, sumptum diei illius, quem facturus eras, repones, et dabis viduae, pupillo aut inopi; et sic consummabis humilitatem animae

1) Hermam opera supererogatoria docere annotant *Ittig*, l. c. p. 173; *Münscher*, Lehrb. d. D.G. T. I. p. 475; *ejusdem* Handb. d. D.G. T. II. p. 256 et *Jachmann.*, l. c. p. 82.

2) Ex *Doctr. ad Antioch.* n. 16. p. 261. Doctrinam Hermae de spirituali jejunio laudibus extollit *Neander,* Kirch.Gesch. edit. II. T. I. p. 479.

3) Pastor maxime austerum genus *Xerophagiae* praecipit. Cotel.

4) Hunc locum respicit *Antiochus,* homil 7. Nihil frequentius inculcant sancti patres, quam praeclaram hanc jejunii cum eleemosyna consociationem. Cotel.

χὴν, εὔξεται ὑπέρ σου πρὸς κύριον. Ἐὰν οὖν τελέσῃς τὴν νηστείαν, ὡς ἐνετειλάμην σοι, ἔσται ἡ θυσία σου δεκτὴ ἐνώπιον κυρίου, καὶ ἐγγεγραμμένη ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἐν ἡμέρᾳ τῆς ἀνταποδόσεως τῶν ἡτοιμασμένων ἀγαθῶν τοῖς δικαίοις.

tuae, ut qui ex eo acceperit, satiet animam suam, et pro te adeat Dominum Deum oratio ejus. Si igitur sic consummaveris jejunium tuum, quemadmodum praecipio tibi, erit hostia tua accepta Domino, et scribetur hoc jejunium tuum.

Haec statio sic acta est bona, hilaris et accepta Domino. Haec tu si servaveris cum liberis tuis et toto domo tua, *custoditis* his, felix eris. Et quicumque haec audita custodierint, felices erunt; et quidquid petierint a Domino, obtinebunt."

IV. Et precatus sum eum, ut mihi explanaret hanc similitudinem de fundo et domino, ac vinea et servo, qui depalaverat vineam, et herbis, quae extractae de vinea erant, et de filio, et de amicis, quos in consilio adhibuerat. Intellexi enim, esse illud similitudinem. Ait mihi: [1] „valde audax es ad interrogandum. Nihil enim debes interrogare; nam si oportuerit demonstrari, demonstrabitur tibi." Dico ei: „domine, quaecumque ostenderis mihi, nec declaraveris, frustra videro illa, si non intellexero, quidnam sint; et *similitudines*, *si* quas proposueris et non exposueris, frustra audiero eas." Respondit mihi rursus dicens: „quicumque Dei servus est, Dominumque habet in praecordiis suis, petit ab eo intellectum, et obtinet; et omnem similitudinem explicat, et intelligit verba Domini, quae inquisitione egent. Quicumque vero inertes sunt et pigri ad orandum, illi dubitant petere a Domino; quum sit Dominus tam profundae bonitatis, ut petentibus a se cuncta sine intermissione tribuat. Tu ergo, qui confirmatus es ab [2] illo venerabili nuntio, et accepisti orationem tam potentem, quum piger non sis, cur jam a Domino intellectum non petis, et accipis?" Dico ei: „quum te praesentem habeam, necesse est, ut a te petam, et interrogem; tu enim omnia mihi ostendis et loqueris, quum

1) Supra quoque ob interrogationes suas vituperatus est Hermas Vis. III, 3. p. 333.

2) *Venerabilis nuntius* est *Christus*, qui Pastorem ad Hermam misit. Cfr. supra p. 345. not. 4.

ades. Nam si sine te ea viderem vel audirem, tunc Dominum rogarem, ut ostenderet mihi.“

V. Et respondit: [1] „dixeram tibi paulo ante, callidum te esse et audacem, qui solutiones similitudinum interrogas. Sed quia ita es [2] pertinax, solvam tibi hanc, quam desideras, similitudinem, ut omnibus notam facias eam. Audi nunc, inquit, et percipe animo. [3] Orbem terrarum fundus ille significat, qui in

1) Vide cap. anteced.

2) De pertinacia in petendo cfr. Luc. 11, 8.

3) Quod nunc sequitur, est explanatio *mystici* sensus similitudinis illius, quam supra capite 2 legimus. *Dominus fundi* est = *Deus*, qui omnia creavit; *servus*, quem in vineam suam misit, est *Filius Dei* i. e. Christus in terris apparens (de aeterna existentia Filii Dei = τοῦ Λόγου hic non est sermo). Servum illum propter labores suos Dominus fundi exaltavit, i. e. peracto opere redemptionis hominum Christus etiam quoad humanam suam naturam a Patre summo honore affectus est. In similitudine autem illa praeter *Dominum* et *servum* etiam de alia quadam persona fit sermo, quae nominatur *Filius* et *haeres*. In explicatione similitudinis hic Filius et haeres summopere discernitur a Filio Dei (i. e. Christo, servo), et vocatur ille *Spiritus sanctus*. Praesente hoc Spiritu sancto et praesentibus angelis servus ille Christus a Domino exaltatur et cohaeres declaratur, cohaeres spiritui sancto, i. e. Christus assumitur in coelos et humana quoque ejus natura (servus) divini honoris fit particeps. — Ex dictis apparet, valde omnes errare, qui contendere velint, *Filium Dei* et *Spiritum sanctum* ab Herma confundi. — Sed fortasse quis putet, Filium Dei hîc *postponi* Spiritui sancto et declarari inferiorem. Haec suspicio tollitur, si illos locos respicias, in quibus de Filio Dei secundum *aeternam* ejus existentiam, i. e. de Λόγῳ disseritur, e. g. Simil. IX, 12: „Filius Dei omni creatura antiquior est, ita ut in consilio Patri suo adfuerit ad condendam creaturam,“ et ibid. c. 14: „nomen Filii Dei magnum et immensum est, et totus ab eo sustentatur orbis“, et Visio II. 2: „Juravit enim Dominus per Filium suum etc.“ Plura ad explanandam Hermae theologiam et Christologiam infra in notis ad caput sequens demonstrabimus. — Olim cum Grotio, Bullo, Ittigio, Möhlero (Athanas. T. I. p. 17), Baumgarten-Crusio (Lehrbuch der Dogmengesch. T. II. p. 1052), Jachmanno (l. c. p. 70), Schliemanno (die Clementinen etc. p. 423) et aliis sub vocabulo *Spiritus sancti* intelligendam esse putavimus *divinitatem Christi*, τὸν Λόγον, qui et alias e. g. a Tertulliano (de orat. c. 1) ab Hippolyto (adv. Noëtum c. 1) et a Theophilo Antiocheno (ad Autolyc. lib. II. c. 10) Spiritus Dei vocatur. Simili modo B. Paulus ad Rom. 1, 3 et 4 distinguit inter Christum κατὰ σάρκα et κατὰ πνεῦμα ἁγιωσύνης. Ille ὁ κατὰ σάρκα est filius hominis, hic ὁ κατὰ πνεῦμα = divi-

similitudinem est positus. Dominus autem fundi demonstratur esse is, qui creavit cuncta, et consummavit, et virtutem illis dedit. Filius autem Spiritus sanctus est. Servus vero ille Filius Dei est. Vinea autem populus est, quem servat ipse. Pali vero nuntii sunt, qui a Domino praepositi sunt ad continendum populum ejus. Herbae autem, quae evulsae sunt de vinea, admissa sunt servorum Dei. Cibi vero, quos de coena misit illi, mandata sunt, quae per Filium dedit populo suo. Amici autem illi, quos in consilio advocavit, angeli sunt sancti, quos primo creavit. Absentia vero illius patrisfamilias tempus est, quod in adventum ejus restat." Dico ei: „domine, magnifice et mire omnia haec se habent, atque honeste: numquid ergo, domine, inquam, haec poteram intelligere? Ne quidem quispiam praeterea homo, tametsi valde prudens sit, poterit intelligere ea. Sed nunc mihi demonstra, domine, quod quaero." „Quaere, quod vis," inquit. „Quare," inquam, „Filius Dei in similitudine hac servili loco ponitur?"

VI. [1] „Audi," inquit, „in servili conditione non ponitur Filius Dei, sed in magna potestate et imperio." Ei dixi: „quo modo, inquam, domine? Non intelligo." „Quoniam," inquit, „eis, quos Filio suo tradidit, Filius ejus nuntios praeposuit ad conservandos singulos; ipse autem plurimum laboravit, plurimumque perpessus est, ut aboleret delicta eorum. Nulla enim vinea potest fodi sine labore ac dolore. Deletis igitur peccatis populi sui, ipse eisdem monstravit itinera vitae, data eis lege, quam a Patre acceperat. Vides igitur, esse dominum populi, accepta a Patre suo omni potestate. [2] Quare

nitas Christi. Quam sententiam ut teneremus praesertim nos moverunt ea, quae capite sequenti de *incarnatione Spiritus sancti* dicta videbantur. Sed subtilior capitis sequentis explanatio omnem nodum solvet. Cfr. infra p. 388. not. 1 et *Dorner*, Lehre von der Person Christi, edit. II. p. 193—200. *Hilgenfeld*, die apostol. Väter etc. p. 145.

1) Sensus est: Filius Dei speciem quidem servi habebat, revera autem magna potestate erat ornatus. Ipsi enim Pater omnes populos omnemque potestatem tradidit. Ipsi etiam angeli sunt subditi, quos singulis hominibus praeposuit. Speciem autem servi magnus hic Dei filius ideo induendam putavit, ut homines a peccatis et interitu liberaret.

2) Sequentia fortasse varie corrupta

autem Dominus in consilio adhibuerit Filium de haereditate, et bonos angelos? Quia nuntius audit illum Spiritum sanctum, [1] qui

et passim valde obscura sunt. — Pastor nunc respondet secundae interrogationi Hermae. Cum Deus servum (i. e. Christum secundum humanam ejus naturam) exaltaret et divinae gloriae participem faceret, praesentibus Spiritu sancto et bonis angelis id factum est. Quare? Quia servus ille (qui hîc ut saepius *nuntius* vocatur, cfr. p. 385. not. 2) semper *audivit* Spiritum sanctum, i. e. semper obedivit illi. — In sequentibus haec repetens Pastor dicit: „servivit illi Spiritui, neque maculavit illum", et „servivit Spiritui sancto sine querela". Aliter Dornerus (l. c. p. 204) locum nostrum explicat. Ipsi *nuntius* ille est divina Christi natura et persona, ὁ Λόγος, qui Spiritum sanctum *audivit*, i. e. *in consilium vocavit*, cum ipse (ὁ λόγος) corpus humanum (Christi) ad habitaculum Dei (τοῦ λόγου) praepararet. — In prioribus editionibus locum: *audit illum Spiritum etc.* corruptum putantes cum Anonymo quodam (in Halle'sche allg. Literaturzeitung 1840. Nr. 118) restituendum censuimus: *Quia nuntius vadit ille Spiritus sanctus, qui infusus est omnium primo in corpore etc.;* sensum ita explicantes: „Filium in consilium advocavit Pater; nam filius, i. e. Spiritus ille sanctus, advenire (*vadere*) debebat, ut *nuntiaret*, seu (c. 7) testimonium referret, quomodo corpus Domini, spiritui huic junctum, ipsi paruisset."

1) Ad explicanda ea, quae sequuntur, plura moneamus oportet. α) Ut in N. T. ἡ σάρξ, ita apud Hermam vocabulum *corpus* totam humanam Christi naturam denotat (non humanam *personam*, ut Hilgenfeld l. c. p. 146. not. 2) putavit, quod a sensu N. T. et Patrum plane alienum est.

β) In hac humana Christi natura Deum habitasse, edocemur verbis: „*in quo habitaret Deus.*"

γ) Ab hac *inhabitatione Dei* distinguitur *infusio Spiritus sancti*. Deus Spiritum sanctum infudit corpori Christi, i. e. humanae Christi naturae. Hanc sententiam Hermas pluries offert in sequentibus: „*spiritus sanctus infusus est in corpore*", „*in hoc corpus inductus est Spiritus sanctus*", „*hoc corpus possedit in se Spiritum sanctum*", et „*collocavit eum intellectus* (i. e. νοῦς = Deus, seu ὁ λόγος, σοφία) *in corpore.*"

δ) Non a veritate recedere putamus, si ultima haec verba ita intelligimus: *intellectum*, i. e. τὸν Λόγον seu τὴν Σοφίαν infudisse Spiritum sanctum humanae Christi naturae." Cfr. *Dorner*, l. c. p. 204 et 205, praesertim ibid. not. 52.

ε) Ex dictis sub lit. γ et δ elucet, a Nostro non doceri *incarnationem Spiritus sancti*, ut male putarunt Baurius (Trinitätslehre, T. I. p. 136) et alii. Dei enim *inhabitatio* (incarnatio) bene distinguitur ab *infusione* Spiritus sancti; et ὁ λόγος seu ἡ Σοφία infundit Spiritum sanctum. Edocemur itaque: in humana Christi natura *inhabitasse* Deum, et praeterea humanae huic naturae *infusum* fuisse spiritum sanctum, simili quodam modo, quo ille infunditur omnibus

[1] infusus est omnium primus in [2] corpore, in quo habitaret Deus. [3] Collocavit enim eum intellectus in corpore, ut ei videbatur. Hoc ergo corpus, in quod inductus est Spiritus sanctus, servivit illi Spiritui, recte in modestia ambulans et caste, neque omnino maculavit Spiritum illum. Quum igitur corpus illud paruisset omni tempore Spiritui sancto, recteque et caste laborasset cum eo, nec succubuisset in omni tempore; [4] fatigatum corpus illud serviliter conversatum est, sed fortiter cum Spiritu sancto comprobatum Deo receptum est. Placuit igitur Deo hujusmodi potens cursus; quia maculatus [5] non esset in terra, [6] possidens in se Spiritum sanctum. In consilio advocavit ergo Filium et nuntios bonos, ut et huic,

justis ad opera bona peragenda, ut patet ex Mandat. V, 1. et infra ex nota ϑ), et ex p. 390. not. 2. Cfr. *Dorner*, l. c. p. 198.

ζ) Praeterea Hermas aliis locis incarnationem τοῦ Λόγου pronuntiat, praesertim similitudine IX, c. 12, ubi Filius Dei aeternus et Salvator noster in terris clare et plane *una eademque persona* sunt. Filius Dei ibi est illa *vetus petra*, *omni creatura antiquior*, simulque illa *porta nova*, *quae in consummatione in novissimis diebus apparuit*; Filius Dei aeternus simul ille est, *cujus nomen* nos (Christiani) *ferre debemus*, ipse ille est, per quem salvamur. Cfr. *Dorner*, l. c. p. 196 et 197.

η) Plane injuste Doctor Hilgenfeld (apost. Väter etc. p. 146 et 167) Hermam nostrum haereseos Antitrinitariorum suspectum reddere voluit. Si ipsum audias, Hermas non tres divinas *personas*, sed unam tantum *vim* divinam agnoscit, immediate a Deo procedentem = Spiritum sanctum, quamque vim in corpore Christi, i. e. in humana Christi *persona* (ut Hilgenfeldio videtur) efficacem putat. Sed cfr. *Dorner*, l. c. p. 193 sq.

ϑ) Denique investigandum est, quid sibi velint verba Pastoris: „*qui* (Spiritus sanctus) *infusus est omnium primus in corpore*“ etc. Pastor noster Spiritum sanctum distinguit ab aliis spiritibus seu spiritibus sanctis (Simil. IX, 13. 15). Hi spiritus sancti nil sunt nisi *virtutes* hominis Christiani, et *dona* Spiritus sancti (sensu proprio), ideoque Spiritus sanctus primus, i. e. ante hos virtutum spiritus, infusus est humanae Christi naturae.

1) *Infusus*. Plures codices habent *creatus*.

2) *Corpus* = humana natura.

3) Hilgenfeld conjicit: *Collocavit intellectus spiritum* (den Geist der Erkenntniss) in corpore, quod ei videbatur. Forte *intellectus* = Deus, νοῦς, seu = σοφία, λόγος.

4) *Dorner* (l. c. p. 202) vertit: *Jener Körper ist zwar ermattet und in Knechtsgestalt einhergewandelt* (serviliter conversatum).

5) Scil. *Christus*.

6) Dornerus (l. c. p. 203) male legit: *possidens in se Spiritum in consilio*.

scilicet corpori, quod servivit Spiritui sancto sine querela, [1] locus aliquis consistendi daretur, ne videretur mercedem servitutis suae perdidisse. Accipiet enim mercedem omne corpus purum ac sine macula repertum, [2] in quo habitandi gratia constitutus fuerit Spiritus sanctus. Habes et hujus similitudinis expositionem."

VII. „Percepi," inquam, „domine, tuam voluntatem, audita hac expositione." „Audi ulterius," inquit: „corpus hoc tuum custodi mundum atque purum, ut spiritus ille, qui inhabitabit in eo, testimonium referat illi, et tecum fuisse judicetur. Atque etiam vide, ne quando persuadeatur tibi, interire corpus hoc, et abutaris eo in libidine aliqua. Si enim corpus tuum maculaveris, maculabis etiam eodem tempore et Spiritum sanctum; et si maculaveris Spiritum sanctum, non vives." Et dixi: „quid, si per ignorantiam aliquam id admissum est, antequam audirentur verba haec? Quo pacto assequitur salutem is, qui maculavit corpus suum?" „Prioribus," inquit, „rebus, qui per ignorantiam admiserunt, remedium tribuere solus Deus potest; ejus enim est omnis potestas. Sed nunc custodi te; et quum sit Dominus omnipotens et misericors, prioribus admissis remedium dabit, si in futurum non maculaveris corpus tuum et spiritum. Consortes sunt enim ambo, et alteruter sine altero non coinquinatur. Utrumque ergo serva mundum, et vives Deo."

Similitudo VI.

De duplici genere hominum voluptariorum, et eorum morte, defectione et poenarum duratione.

I. Quum sederem domi, et glorificarem Dominum pro omnibus, quae videram, et de mandatis cogitarem, ea valde bona esse et magna et honesta ac laeta, et quae possint salutem hominum afferre; intra me ipsum haec dicebam: „felix ero, si in his mandatis ambulavero; et quicumque in his ambulaverit,

1) *Locus consistendi* = *ἀνάπαυσις*, *selige Vollendung*, ut apud Clementem in II. ad Cor. c. 5. Cfr. Simil. VI. c. 2, ubi graeca verba *ἀνάπαυσιν αὐτοῖς οὐκ ἐδίδου* vertuntur: *nec consistendi eis locum* permittebat.

2) Non solum in corpore Christi, sed et in corporibus hominum Spiritus divinus habitat; cfr. Mandat. V, 1.

vivet Deo." Dum haec loquerer mecum, video eum, quem et prius, sedentem juxta me, et haec mihi dicentem: „quid dubitas de mandatis meis, quae tibi praecepi? Bona sunt, nihil omnino dubitaveris; sed indue fidem Domini, et ambulabis in eis. Ego enim in illis dabo tibi vires. Haec mandata utilia sunt his, qui delictorum suorum ante admissorum acturi sunt poenitentiam, si in futurum in iis ambulaverint. Quicumque igitur agitis poenitentiam, abjicite a vobis nequitiam hujus seculi. Induite vero omnem virtutem et aequitatem, et poteritis custodire haec mandata; neque deinceps peccetis. Si enim deinceps non peccaveritis, plurimum ex prioribus recidetis. In mandatis meis ambulate, et vivetis Deo. Haec a me dicta sunt vobis." Postquam haec mecum locutus est, ait mihi: „eamus in agrum, et [1] pastores pecorum tibi ostendam." „Eamus," inquam, „domine."

[2] *Ἦλθον εἰς πεδίον, καὶ [δείκνυσί μοι] παῖδα νεανίσκον ἐνδεδυμένον* [3] *σύνθεσιν ἐνδυμάτων κροκαίων, βόσκοντα πρόβατα πολλὰ λίαν· καὶ τὰ πρόβατα ταῦτα ἦν ὡσεὶ τρυφῶντα καὶ λίαν σπαταλῶντα, καὶ ἱλαρὰ, σκιρτῶντα ὧδε κἀκεῖ. Καὶ αὐτὸς ὁ ποιμὴν πάνυ ἱλαρὸς ἐπὶ τῷ ποιμνίῳ αὐτῷ ἦν, καὶ περιέτρεχε τὰ πρόβατα.* [4] *Καὶ ἄλλα πρόβατα σπαταλῶντα καὶ τρυφῶντα ἐν τόπῳ ἑνὶ, οὐ μέντοι σκιρτῶντα.*

[2] Et venimus in quemdam campum; et illic ostendit mihi juvenem pastorem, vestitum [3] synthesim vestimentorum colore coccineo. Pascebat autem pecora copiosa, et pecora illa velut in voluptatibus erant, et plurimis deliciis, et hilaritate exsultabant, et exsultantia discurrebant huc atque illuc. Et ipse pastor vehementem ex grege suo percipiebat voluptatem; et vultus pastoris illius valde hilaris erat, inter pecora discurrentis [4].

1) Quia hisce in Visionibus multi *Pastores* apparent, eapropter Hermae opus Origenes appellat librum de *Pastoribus*. Cotel. At Benedictinus editor, lectione hac rejecta, locum Origenis T. I. p. 140. col. 2. D. ex Mss. sic restituit: *sed et Pastoris liber*. Galland.

2) Ex *Doctr. ad Antioch.* n. 18. p. 261. 262.

3) Recte Pastori Angelo illecebrarum, dulcedinis ac voluptatis datur Synthesis coccinea, quam nemo nescit vestem fuisse preciosam, elegantem, coenatoriam, indicem laetitiae, atque a mollioribus solitum indui. Cotel.

4) Ista Pseudo-Athanasii (doctr. ad

[1] Καὶ λέγει μοι· βλέπεις τὸν ποιμένα τοῦτον; Βλέπω, φημὶ, κύριε. Οὗτός, φησιν, ἄγγελος τρυφῆς καὶ ἀπάτης ἐστίν· οὗτος ἐκτρίβει τὰς ψυχὰς τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ, καὶ καταστρέφει ἀπὸ τῆς ἀληθείας, ἀπατῶν αὐτὰς ταῖς ἐπιθυμίαις ταῖς πονηραῖς, ἐν αἷς ἀπόλλυνται ἐπιλανθανόμενοι τῶν ἐντολῶν τοῦ ζῶντος τοῦ Θεοῦ, καὶ πορευόμενοι [ἐν] ταῖς ματαίαις τρυφαῖς καὶ ἀπάταις τοῦ βίου τούτου. Διὸ καὶ ἀπόλλυνται ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου τούτου εἰς [2] θάνατον καὶ [3] καταφθοράν. Λέγω αὐτῷ· οὐ γινώσκω, κύριε, τί ἐστιν εἰς θάνατον καὶ καταφθοράν. Καὶ λέγει μοι· ἄκουε, φησιν. Ἃ εἶδες πρόβατα ἱλαρὰ καὶ σκιρτῶντα, οὗτοί εἰσιν οἱ ἀπεσπασμένοι ἀπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τέλος, καὶ παραδεδωκότες ἑαυτοὺς ταῖς ἐπιθυμίαις τοῦ αἰῶνος τούτου. Ἐν τούτοις μετάνοια ζωῆς οὐκ ἔστιν, ὅτι καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ δι᾽ αὐτοὺς βλασφημεῖται· τῶν τοιού-

II. [1] Ait mihi angelus: „vides autem hunc pastorem?“ „Video,“ inquam, „domine.“ Et dixit mihi: „hic nuntius dulcedinis ac voluptatis est. Hic ergo corrumpit mentes servorum Dei, et avertit eos a veritate, oblectans cupiditatibus; et pereunt. Obliviscuntur enim mandata Dei vivi, et in luxuriis conversantur et deliciis vanis, et corrumpuntur ab hoc nuntio malo, aliqui usque ad
[2] mortem, aliqui vero usque ad
[3] defectionem.“ Dico ei: „domine, non intelligo, quid sit *ad mortem*, et quid *ad defectionem*.“ „Audi,“ inquit: „quaecumque pecora vidisti valde laeta et exsultantia, ii sunt, qui in perpetuum a Deo discesserunt, et tradiderunt se desideriis hujus seculi. Iis ergo non est per poenitentiam regressus ad vitam; quoniam quidem adjecerunt ad reliqua delicta sua, et nomen Domini nefandis insectati sunt verbis. Hujusmodi homines morti

Antioch.): *Aliasque vidi oves, luxuriantes et deliciantes uno in loco, nec tamen exsultantes*, veteri Interpreti restituenda, e cujus versione librarii incuria videntur excidisse. Apud ipsum namque paullo post haec leguntur: *Quae vero vidisti pecora non exsultantia* etc., quae sane omissa praecedentia arguunt. GALLAND.

1) Ex *Doctr. ad Antioch.* n. 18. 19.

2) Sc. ad mortem ii, qui non tantum in *voluptates*, sed et in *abnegationem fidei* sunt delapsi.

3) I. e. qui defecerunt, non a *fide*, sed a *virtutibus* christianis. Καταφθορά enim, quod adhuc in Graeco legitur, est *perversio vitae*, male a veteri interprete versum.

των ἡ ζωὴ θάνατός ἐστιν. Ἃ δὲ εἶδες μὴ σκιρτῶντα, ἀλλὰ καὶ ἐν τόπῳ βοσκόμενα, οὗτοί εἰσιν οἱ παραδεδωκότες μὲν τῇ τρυφῇ καὶ ἀπάτῃ ἑαυτοὺς, εἰς δὲ τὸν κύριον μὴ βλασφημήσαντες. Οὗτοι οὖν κατεφθαρμένοι εἰσὶν ἀπὸ τῆς ἀληθείας· ἐν τούτοις ἐλπίς ἐστι μετανοίας, ἐν ᾗ δύνανται ζῆσαι. Ἡ καταφθορὰ οὖν ἐλπίδα ἔχει ἀναστάσεως ἕως τινός· ὁ δὲ θάνατος ἀπώλειαν ἔχει αἰώνιον. Πάλιν προέβημεν μικρὸν, καὶ δείκνυσί μοι ἕτερον ποιμένα μέγαν, ὡς ἄγριον τῇ ἰδέᾳ, περικείμενον δέρμα αἴγιον λευκὸν, καὶ πήραν τινὰ εἶχεν ἐπὶ τὸν ὦμον, καὶ ῥάβδον σκληρὰν λίαν, καὶ ὄζους ἔχουσαν, καὶ τὸ βλέμμα εἶχεν πικρὸν, ὥστε φοβηθῆναί με αὐτόν. Οὗτος οὖν ὁ ποιμὴν παρελάμβανε τὰ πρόβατα ἀπὸ τοῦ ποιμένος τοῦ πρώτου τοῦ νεανίσκου, ἐκεῖνα τὰ σπαταλῶντα καὶ τρυφῶντα, μὴ σκιρτῶντα δὲ, καὶ ἔβαλλεν αὐτὰ εἰς τινὰ τόπον κρημνώδη καὶ ἀκανθώδη καὶ τριβολώδη· ὥστε ἀπὸ τῶν ἀκανθῶν καὶ τριβόλων μὴ δύνασθαι ἐκπλέξαι τὰ πρόβατα, ἀλλ' ἐμπλέκεσθαι ταῖς ἀκάνθαις καὶ τριβόλοις, καὶ λίαν ἐταλαιπώρουν δερόμενα ὑπ' αὐτοῦ· καὶ ὧδε κἀκεῖ περιέλαυνεν αὐτά· καὶ ὅλως

sunt destinati. Quae vero vidisti pecora non exsultantia, sed uno loco vescentia ii sunt, qui tradiderunt se quidem deliciis ac voluptatibus, nihil vero nefandum in Dominum locuti sunt. Hi igitur non defecerunt a veritate, ideoque repositam adhuc habent spem vitae in poenitentia. Defectio enim habet spem aliquam redintegrationis; mors vero perpetuo tenetur interitu." Rursum progressi sumus paululum, et ostendit mihi pastorem magnum, et velut agrestem figuram habentem, amictum pelle alba caprina, peram gestantem in humero, et manu virgam nodosam et valde duram, et flagellum in manu, aspectum autem trucem et saevum habebat, ut posset terrere aliquos; talis erat aspectus ejus. Hic ergo accipiebat ab illo juvene pastore ea pecora, quae delicias quidem agebant, sed non exsultabant; et compellebat ea in praecipitem locum quemdam ac spinosum tribulisque confertum, usque adeo, ut de spinis et tribulis se non possent explicare; sed implicita ibi pascebantur spinis et tribulis, et graves cruciatus experiebantur ex verberibus ejus; agebat enim ea, et

ἀνάπαυσιν αὐτοῖς οὐκ ἐδίδου, οὐδὲ ἵσταντο.

[1] *Βλέπων οὖν αὐτὰ ἐγὼ οὕτως μαστιζόμενα καὶ ταλαιπωροῦντα, ἐλυπούμην ἐπ᾽ αὐτοῖς, ὅτι οὕτως ἐβασανίζοντο, καὶ ἀνοχὴν ὅλως οὐκ εἶχον. Καὶ λέγω τῷ ἀγγέλῳ τῷ μετ᾽ ἐμοῦ λαλοῦντι· κύριε, τίς ἐστιν οὗτος ὁ ποιμὴν, ὁ ἄσπλαχνος καὶ πικρός; Καὶ λέγει μοι· οὗτός ἐστιν ὁ ἄγγελος τῆς τιμωρίας·* [2] *ἐκ δὲ τῶν ἀγγέλων δικαίων ἐστὶ, τεταγμένος δὲ ἐπὶ τῆς τιμωρίας. Παραλαμβάνει οὖν τοὺς ἀποπλανηθέντας ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ πορευθέντας ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτῶν· καὶ τιμωρεῖται αὐτοὺς, καθὼς ἄξιοί εἰσιν, δειναῖς καὶ ποικίλαις τιμωρίαις. Λέγω αὐτῷ· ἤθελον γνῶναι, κύριε, τὰς ποικίλας ταύτας τιμωρίας, ποταπαί εἰσιν. Ἄκουε, φησιν· αἱ ποικίλαι τιμωρίαι καὶ βάσανοι, βιωτικαί εἰσι βάσανοι. Ἐπὰν γὰρ ἀποστῶσι τοῦ Θεοῦ, νομίζοντες ἐν ἀναπαύσει εἶναι καὶ πλούτῳ, τότε τιμωροῦνται οἱ μὲν ζημιούμενοι, οἱ δὲ ὑστερούμενοι, οἱ δὲ* [3] *ἀσθενείαις ποικίλαις περιπίπτοντες, ἄλλοι*

nec consistendi eis locum aut tempus permittebat.

III. [1] Quum viderem ergo sic ea flagellari et miserias experiri, dolebam pro eis, quia valde cruciabantur, nec ulla requies eis dabatur. Dico ad pastorem illum, qui erat mecum: „quis est, domine, hic pastor tam implacabilis et tam amarus, qui nullo modo miseratione movetur adversus haec pecora?“ „Hic,“ inquit, „pastor, [2] pro justis quidem nuntius est, sed praepositus poenae. Huic ergo traduntur, qui a Deo aberraverunt, et servierunt desideriis ac voluptatibus seculi hujus. Punit ergo eos, sicut meruit unusquisque eorum, saevis variisque poenis.“ „Vellem,“ inquam, „nosse, domine, varias has poenas, cujusmodi sunt.“ „Audi,“ inquit: „variae poenae atque tormenta haec sunt, quae homines quotidie in vita sua patiuntur. Alii enim detrimenta patiuntur, alii inopiam, alii diversas [3] acrimonias; quidam inconstantiam, alii injurias ab indignis patientes, multaque alia exercitia et incommoda.

1) Ex *Doctr. ad Antioch.* n. 19.

2) Vetus interpres vertere debebat: *unus ex justis.* Cfr. graeca: *ἐκ δὲ τῶν ἀγγ. δικαίων.* Ad hunc locum respicit *Origenes* hom. I. in Ps. 37. T. II. p. 681. ed. Ruae.

3) Editio Oxon. habet *aegritudines.* Sic sane Graeca: *ἀσθενείας.* GALLAND.

ἐν ἀκαταστασίαις, ἕτεροι ὑβριζόμενοι ὑπὸ τῶν ἐλαττόνων, καὶ ἑτέραις ποικίλαις πράξεσι. Πολλοὶ γὰρ ἀκαταστάντες ἐν ταῖς βουλαῖς αὐτῶν ἐπιβάλλονται εἰς πολλὰ πράγματα, καὶ οὐδὲν αὐτοῖς ὅλως ὑποβαίνει, καὶ δυσχεραίνουσιν, καὶ οὐ γινώσκουσιν, ὅτι διὰ τὰ πονηρὰ, ἃ ἔπραξαν, οὐκ εὐοδοῦνται· καὶ λοιπὸν αἰ[τιῶνται] τὸν κύριον, καὶ οὐκ ἀνέχονται τὰς λοιπὰς ἡμέρας αὐτῶν ἐπιστρέψαντες δουλεῦσαι τῷ Θεῷ ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ. Ἂν δὲ μετανοήσωσι καὶ ἀνανήψωσι, τότε συνιῶσι, ὅτι διὰ τὰ ἔργα αὐτῶν τὰ πονηρὰ οὐκ εὐοδοῦντο· καὶ οὕτως δοξάζουσι τὸν κύριον, ὅτι δίκαιος κριτής ἐστιν, καὶ δικαίως ἔπαθον, καὶ ἐπαιδεύθησαν κατὰ τὰς πράξεις αὐτῶν.

Plurimi enim inconstanti consilio multa conantur, nec quidquam conducit eis; et dicunt in actibus suis, successum se non habere. Succurrunt iis ea, quae nequiter fecerunt, et Dominum causantur. Quum igitur perpessi fuerint omnem vexationem et omne incommodum, tunc traduntur mihi ad bonam admonitionem, et firmantur in fide Domini, et per reliquos dies vitae serviunt Domino mente pura. Et quum coeperint delictorum agere poenitentiam, tunc ascendunt in praecordia eorum opera sua, in quibus se nequiter exercuerunt; et tunc dant Deo honorem, dicentes, justum judicem eum esse, meritoque se omnia esse perpessos secundum facta sua.

In reliquum vero serviunt Deo mente pura, et successum habent in negotiis suis omnibus, accipientes a Domino, quaecumque poscunt. Et tunc gratias agunt Domino, quod sint mihi traditi; nec jam quidquam crudelitatis patiuntur.“

IV. Dico illi: „etiamnunc, domine, demonstra mihi.“ „Quid, inquiris?“ inquit. Dixi ei: „an per idem tempus crucientur, qui discedunt a timore Dei, quantum usi fuerint falsa dulcedine ac voluptatibus?“ Ait mihi: „per idem tempus etiam cruciantur.“ Et dixi ei: „exiguum igitur cruciantur; oportebat autem eos, qui sic percipiunt voluptates, ut Dominum obliviscantur, septies tantum pati poenarum.“ Ait mihi: „fatuus es, nec intelligis hujus poenae virtutem.“ Et dixi: „si enim intelligerem, domine, non interrogarem, ut demonstrares mihi.“

[1] Ἄκουε οὖν ἀμφοτέρων τὴν δύναμιν, τῆς τρυφῆς καὶ τοῦ βασάνου. Τῆς τρυφῆς καὶ τῆς ἀπάτης ὁ χρόνος ὥρα ἐστὶ μία· τῆς δὲ βασάνου ὧραι τριάκοντα ἡμερῶν δύναμιν ἔχουσαι. [2] Ἐὰν οὖν μίαν ἡμέραν τις τρυφήσῃ καὶ ἀπατηθῇ, μίαν δὲ ἡμέραν βασανισθῇ, ἐνιαυτοῦ ὁλοκλήρου ἰσχὺν ἔχει ἡ ἡμέρα ἐκείνη τῆς βασάνου. Ὅσας οὖν ἡμέρας τρυφήσῃ τις, τοσούτους ἐνιαυτοὺς βασανισθήσεται. Βλέπεις οὖν, ὅτι τῆς τρυφῆς καὶ ἀπάτης ὁ χρόνος οὐδέν ἐστιν, τῆς δὲ τιμωρίας καὶ βασάνου πολύς.

[1] „Audi," inquit, „quanta sit vis utriusque, dulcedinis ac poenae. Dulcedinis una hora suo spatio terminatur; poenae vero una hora triginta dierum vim possidet. [2] Quicumque igitur uno die perceperit fallacem dulcedinem ac voluptatem, unoque die cruciatus sit, anni spatium dies ille cruciatus ejus valebit. Ita, quot dies perceperit quisque voluptatem, totidem annis cruciatur. Vides igitur, inquit, exiguum esse tempus mundanae dulcedinis ac voluptatis, poenae vero tormentorumque amplius."

V. Dixi ei: „domine, quoniam non intelligo omnia tempora haec dulcedinis, voluptatis ac poenae, lucidius mihi de his expone." Respondit mihi dicens: „insipientia tua tibi perseveranter inhaeret. Nonne vis potius mentem tuam purificare, et Deo servire? Vide, ne forte tempore exacto tu insipiens reperiaris. Audi nunc, quemadmodum vis, quo facilius intelligas.

[3] Ὁ τρυφῶν καὶ ἀπατώμενος, καὶ πράσσων, ἃ βούλεται, πολλὴν ἀφροσύνην ἐνδέδυται· ἀντὶ γὰρ τῆς τρυφῆς καὶ ἀπάτης ἑκάστης ἡμέρας ἀποτίσει βάσανον μεγάλην, ἐνιαυτὸν τῇ ἡμέρᾳ.

[3] Qui uno die commiserit se voluptatibus et fecerit, quidquid appetit animus ejus, plurima repletur stultitia, nec intelligit, quid admittat; ac die postero obliviscitur, quid fecerit pridie; dulcedo enim et voluptas mundana nullam memoriam habent propter stultitiam, quae insita est illis. Quum vero uno die accesserit homini cruciatus ac poena, toto anno torquetur; magnam enim memoriam possidet poena. Toto igitur anno dolens meminit, et tunc recordatur dulcedinis illius vanae ac voluptatis, et sentit,

1) Ex *Doctr. ad Antioch.* l. c.

2) Laudat hunc locum *Origenes*, hom. 8 in Num. T. II. p. 294. ed. Ruae.

3) Ex *Doctr. ad Antioch.* l. c.; sed graeca latinis non plane respondent.

propterea se poenas pati. Quicumque igitur se dulcedini et voluptati tali tradiderint, sic puniuntur; quoniam vitam habentes ipsi se reddunt obnoxios morti."

[1] Καὶ λέγω τῷ ἀγγέλῳ· ποῖαι τρυφαί εἰσι βλαβεραί; Λέγε μοι. Πᾶσα πρᾶξις σαρκικὴ τρυφή ἐστιν. Νῦν ἡδέως ποιεῖ αὐτήν. [Ὁ γὰρ] ὀξύχολος τῷ ἑαυτοῦ πάθει τὸ ἱκανὸν ποιῶν τρυφᾷ· ὁμοίως καὶ ὁ μοιχὸς, καὶ ὁ μέθυσος, καὶ ὁ κατάλαλος, καὶ ὁ ψεύστης, καὶ ὁ πλεονέκτης, καὶ ὁ ἀποστερητὴς, καὶ ὅσα τοιαῦτα· τρυφῶσι γὰρ ἐν τῇ αὑτῶν πράξει. Αὗται δὲ αἱ πράξεις βλαβεραί εἰσι τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ. Εἰσὶ δὲ καὶ τρυφαὶ σώζουσαι τοὺς ἀνθρώπους. Πολλοὶ γὰρ ἀγαθὰ ἐργαζόμενοι τρυφῶσιν· αὕτη οὖν ἡ τρυφὴ τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ περιποιεῖται ζωὴν, αἱ δὲ προειρημέναι τρυφαὶ βάσανον.

[1] Dixi ei: „quae sunt, domine, voluptates noxiae?" „Omni," inquit, „homini voluptas est, quodcumque libenter facit. Etenim iracundus, satisfaciens moribus suis, percipit voluptatem suam; et adulter et ebriosus et detractor et mendax et cupidus et fraudator et quicumque iis simile aliquid admittit, morbo suo parens, percipit ex ea re voluptatem. Hae omnes dulcedines ac voluptates noxiae sunt servis Dei. Propter has itaque cruciantur, et patiuntur poenas. Sunt etiam voluptates, salutem hominibus afferentes. Multi enim, opera bonitatis facientes, percipiunt voluptatem, dulcedine sua tracti. Haec ergo voluptas utilis est servis Dei, et vitam parat hujusmodi hominibus. Illae vero noxiae, quae supra dictae sunt, tormenta et poenas pariunt.

Quicumque vero permanserint in illis, nec admissorum suorum egerint poenitentiam, mortem sibi acquirent."

Similitudo VII.

Poenitentibus faciendos esse poenitentiae dignos fructus.

Post dies paucos video illum in eo campo, in quo [2] pastores illos ante videram, et ait mihi: „quid inquiris?" „Veni," inquam,

1) Ex *Doctrina ad Antioch.* l. c. | 2) Vide Simil. VI. c. 1.

„rogare te, domine, ut pastorem illum praepositum poenae jubeas de mea domo exire, quia vehementer me adfligit.“ Et respondens, „necesse est,“ inquit, „patiaris incommoda et vexationes; sic enim praecepit de te ille nuntius bonus, quia tentare te vult.“ „Quod,“ inquam, „domine, tam grave peccatum admisi, ut huic nuntio traderer?“ „Adverte,“ inquit. „Complura quidem habes peccata, sed non tam multa, ut huic nuntio debeas tradi; sed multa delicta et scelera [1] domus tua commisit, ideoque factis eorum ille bonus nuntius exacerbatus jussit te aliquantum temporis vexationem experiri, ut et illi admissorum suorum agant poenitentiam, et abluant se ab omni cupiditate hujus seculi. Quum itaque egerint poenitentiam et purificati fuerint, tunc discedet a te nuntius ille, qui praepositus est poenae.“ Dico ei: „domine, si ita illi se gesserunt, ut exasperarint nuntium bonum, ego quid feci?“ Respondens, „aliter,“ inquit, „non possunt illi vexationem pati, nisi tu, qui caput es totius domus, labores. Quidquid enim tu passus fueris, necesse est, ut et illi sentiant; quamdiu vero tu bene stabilitus fueris, illi nullam vexationem possunt experiri.“ Et dixi: „sed ecce jam nunc, domine, agunt poenitentiam totis praecordiis suis.“ „*Et ego scio,*“ *inquit,* „*totis praecordiis eos agere poenitentiam.* Numquid ergo,“ ait, „protinus putas aboleri delicta eorum, qui agunt poenitentiam? Non proinde continuo; sed oportet eum, qui agit poenitentiam, [2] affligere animam suam, et humilem animo se praestare in omni negotio, et vexationes multas variasque perferre; quumque perpessus fuerit omnia, quae illi instituta fuerint, tunc forsitan, qui eum creavit et qui formavit universa, commovebitur erga eum clementia sua, et aliquod remedium dabit; idque ita, si viderit ejus, qui poenitentiam agit, cor purum esse ab omni opere nequissimo. Tibi autem et domui tuae vexari nunc expedit, et multam vexationem pati necesse est, sicut praecepit nuntius Domini, qui te mihi

1) Vide supra Lib. I. Vis. I, 3 et Vis. II, 2.

2) Locum nostrum laudat *Münscher*, Lehrb. d. Dogm.Gesch. T. I. p. 442 et Handb. d. Dogm.Gesch. T. II. p. 250. Cfr. quoque *Semlerum* in *Baumgarten*, theol. Streit. l. c. p. 14. Not. 16 et 19.

tradidit. Quin potius gratias agas Domino, quod praescius futuri dignum te habuit, cui praediceret tribulationem instare valentibus eam sustinere.“ Dico ei: „et tu, domine, mecum esto, et facile omnem vexationem sustinebo.“ „Ego,“ inquit, ero tecum, sed et rogabo nuntium illum, qui praepositus est poenae, ut levius te affligat; sed et [1] exiguo tempore patieris adversa, iterumque tuo loco restitueris, tantummodo in humilitate animi persevera. Pare Domino mente pura, domusque tua ac nati; et in mandatis ejus ambula, quae praecepit tibi; et poenitentia tua poterit esse firma atque pura. Et si haec custodieris cum domo tua, incommoda a te recedent; sed et ab omnibus, quicumque in his mandatis ambulaverint, omnis vexatio recedet.“

Similitudo VIII.

Electorum et poenitentium peccatorum multa sunt genera; omnes autem pro poenitentiae et bonorum operum suorum modo habebunt mercedem.

I. Ostendit mihi [2] salicem tegentem campos ac montes, sub cujus umbram venerunt omnes, qui vocati erant in nomine Domini. Et juxta salicem illam stabat [3] nuntius Domini valde praeclarus et sublimis; et secabat cum falce magna ab illa [4] salice ramos, et populo illi, qui erat sub umbra salicis illius, exiguas et quasi cubitales virgas [5] porrigebat. Postquam autem accepissent universi, deposuit falcem, et arbor illa integra permansit, sicut antea videram eam; quam ego rem mirabar, atque intra me disputabam. Ait ad me pastor ille: „desine mirari, quod arbor illa tot ramis praecisis permanserit integra; sed exspecta. Nunc demonstrabitur tibi, quid significet angelus

1) Hinc colligit *Morinus*, primis seculis non diuturnam fuisse poenitentiam. Cfr. *Ittig*, l. c. p. 173.

2) Salix haec magna = lex Evangelii, orbi annuntiata.

3) Sc. archangelus Michael, cui Christiani traditi sunt. Cfr. infra c. 3.

4) In Libro IV Esdr. 2, 45 similiter *palmae* populo porriguntur. Cfr. *Jachmann*, l. c. p. 65 et supra Lib. I. Vis. I, 3. p. 325. not. 4.

5) I. e. unicuique Evangelium praedicatum est.

ille, qui populo porrexit virgas." Et rursus eas ab his reposcebat; et quo quisque eas perceperat ordine, eodem etiam vocabatur ad illum, virgasque reddebat; quas quum acceperat ille, considerabat. A [1] quibusdam enim accipiebat aridas et putridas, velut a tinea tactas; et jubebat eos, qui hujusmodi virgas tradiderant, secerni et seorsum statui. [2] Alii porrigebant aridas quidem, sed non tactas a tinea; et hos seorsum statui jubebat. Alii porrigebant [3] semiaridas virgas; et hi quoque seorsum statuebantur. Quidam autem dabant virgas suas [4] semiaridas et scissuras habentes; et hi seorsum statuebantur. [5] Alii virgas suas adferebant, [6] quarum dimidia pars arida erat, dimidia vero viridis; et hi seorsum statuebantur. Alii [7] virgas suas afferebant, quarum duae partes virides erant, tertia vero arida; et hi seorsum statuebantur. Alii [8] virgas suas afferebant, quarum duae partes erant aridae, tertia vero viridis; et hi seorsum statuebantur. Quidam [9] porrigebant virgas suas paululum aridas, exiguissimum enim aridum erat in virgis eorum, id est, ipsarum cacumen, scissuras vero habebant; et hi seorsum statuebantur. Aliorum autem [10] in virgis exiguum erat viride, reliquum vero aridum; et hi seorsum statuebantur. Alii veniebant [11] afferentes virgas suas sicut acceperant virides, maximaque

1) Hi sunt ecclesiae *proditores*, qui reliquis delictis suis abnegationem fidei adjecerunt. Cfr. c. 6.

2) Hi sunt *pseudodoctores*. Cfr. infra c. 6.

3) Hi sunt *dubii*. Cfr. infra c. 7.

4) Hi sunt *dubii et maledici*. Cfr. infra c. 7.

5) Conjicit Wakius, ante ista verba: *Alii virgas suas* etc. excidisse librario sequentia: *Alii virgas adferebant, virides quidem, sed scissuras habentes*. Haec enim memorat Hermas in hac ipsa Similit. cap. 5 et 7. GALLAND.

6) Hi sunt *negotiationibus involuti*, *neque appliciti sanctis*. Cfr. infra c. 8.

7) Hi sunt ii, *qui compluribus modis depravati negaverunt Dominum*, i. e. *vitiis* suis, non abjuratione fidei, negaverunt Dominum. Cfr. infra c. 8.

8) Hi sunt *divites et superbi*, *qui cum paganis convixerunt*. Cfr. infra c. 9.

9) Hi sunt ii, *qui parumper tantum deliquerunt propter inanes voluptates et minutas cogitationes*. Cfr. infra c. 10.

10) Hi sunt *fideles*, *in sceleribus conversati*. Cfr. infra c. 10.

11) Hi sunt *modesti atque justi*, *qui valde pura mente vixerunt*. Cfr. c. 3.

pars populi hujusmodi virgas porrigebat, et magnum ex his nuntius ille gaudium cepit; et hi seorsum statuebantur. Alii [1] adferebant virgas suas virides, et pampinos habentes, et hi seorsum statuebantur. Et hos quoque nuntius ille magna cum hilaritate excipiebat. Alii afferebant virgas suas virides, ex quibus excreverant pampini earum, qui pampini quosdam fructus adferebant. Qui hujusmodi virgas porrigebant, valde hilares erant vultu; sed et nuntius ipse quidem ex eis magnam laetitiam percipiebat; nec minus pastor ille cum eo ex eadem causa hilaritatem capiebat.

II. Tunc nuntius Domini coronas jussit adferri. Allatae sunt autem coronae velut ex palmis factae, et coronavit eos viros nuntius, in quorum virgis pampinos invenerat et fructum; et jussit eos ire in [2] turrim. Sed et illos viros misit in turrim, in quorum virgis sine fructu invenerat pampinos, dato eis sigillo. Nam vestem eamdem habebant, id est, candidam sicut nivem; cum qua jubebat ipsos ire in turrim. Nec minus et eos, qui reddiderant virgas suas sicuti acceperant virides, data eis veste candida; et sic eos dimisit ire in turrim. His consummatis ait ad pastorem illum: „ego vado; [3] tu vero dimitte hos intra muros, in eo loco, quo quisque meruit habitare, consideratis prius virgis eorum diligenter; tamen, ne quis te fallat, considera. Sed et si quis te praeterierit, inquit, ego eos super aram probabo.“ His ad pastorem dictis recessit. Postquam ille discesserat, ait mihi pastor: „accipiamus ab omnibus virgas, et plantemus illas, si possint revirescere.“ Dico ei: „domine, istae, quae sunt aridae virgae, quo modo possunt revirescere?“ Ait mihi: „arbor ista salix est, et semper amat [4] vitam. Si plantatae ergo fuerint hae virgae, exiguumque humoris acceperint, plurimae ex eis revirescent. Tentabo enim et suffundam eis

1) Hi sunt *confessores*, qui vexationes ob fidem perpessi sunt. Cfr. c. 3.

2) Omnes in turrim mittuntur, qui satisfecerunt legi et servaverunt eam. Cfr. c. 3.

3) Pastori, qui est nuntius poenitentiae, ii traduntur, quibus poenitentia est agenda. Cfr. c. 3.

4) I. e. *Lignorum salicum natura ea est, ut arefacta licet, si modo aquis adluantur, virescant.* S. Hilar. ad Ps. 136.

aquam; et si qua earum potuerit vivere, gratulabor ei; quodsi non, certe non videbor ego negligens fuisse.“ Jussit deinde me vocare eos. Et sicut steterunt quisque eorum, venerunt ordine suo, virgasque suas tradiderunt; quas acceptas ille singulas plantavit ordinibus suis. Et postquam plantasset omnes, aquam multam supereffudit illis, ita ut tegerentur ab aqua, neque ab ea exstarent. Deinde, quum irrigasset illas, ait mihi: „eamus, et post paucos dies revertamur, et visitemus eas. Qui creavit enim hanc arborem, vivere vult omnes eos, qui ex ea acceperunt virgas. Ego autem spero, quum sint aqua superinfusae hae virgae, plurimas victuras humore capto.“

III. Dico ei: „arbor haec, domine, demonstra mihi, quid sit; valde enim moveor, quod tot ramis recisis integra videatur esse, nec omnino quidquam de ea minus videtur esse; quo maxime stupeo.“ „Audi,“ inquit: „arbor haec magna, quae campos tegit ac montes totamque terram, lex est Dei in totum orbem terrarum data. Hac autem lege Filius Dei praedicatus est in omnibus finibus orbis terrae. Populi vero stantes sub umbra ii sunt, qui audierunt praedicationes ejus, et crediderunt. Nuntius autem ille magnificus et bonus [1] Michaël est, qui populi hujus habet potestatem, et gubernat eos. Hic enim in corde eorum, qui crediderunt, inserit legem. Visitat igitur eos, quibus dedit legem, si eam custodierunt. Videt autem uniuscujusque virgam, et ex eis multas labefactas. Illae enim virgae [2] Domini lex sunt. Cognoscit autem deinde omnes eos, qui non servaverunt legem, sciens sedem uniuscujusque eorum.“ Dico ei: „quare, inquam, domine, alios dimisit in turrim, alios tibi heic reliquit?“ „Hi,“ inquit, „quicumque supergressi sunt legem, quam ab eo acceperunt, in mea relicti sunt potestate, ut admissorum suorum agant poenitentiam; qui autem satisfecerunt legi et servaverunt eam, sub illius potestate sunt.“ „Qui sunt ergo, domine,“ inquam, „in turrim euntes coronati?“ Ait mihi: „quicumque luctati cum diabolo vicerunt eum, illi sunt coronati. Illi autem sunt, qui, ut servarent legem, perpessi sunt iniqua. Illi vero,

1) Cfr. *Semler.* in Baumgarten, theol. Streit. l. c. p. 8. Not. 10.

2) *Singulae* virgae significant legem Evangelii a *singulis* receptam.

qui virides virgas pampinosque sine fructu habentes tradiderunt, propter eamdem quidem legem vexationem sustinuerunt, non obierunt autem mortem; sed nec abnegaverunt sanctam legem. Hic vero, qui virides, sicut acceperant, tradiderunt, modesti sunt atque justi, et qui valde pura mente vixerunt, et custodierunt mandata Dei. Reliqua autem scies, quum consideravero illas virgas, quas plantavi et irrigavi.“

IV. Post paucos vero dies reversi sumus; eodemque loco consedit nuntius ille magnificus, ego autem adstiti ei. Tunc ait mihi: „succinge te [1] sabano, et ministra mihi.“ Succinxi me sabano mundo, quod erat factum ex sacco. Ut autem vidit me cinctum et paratum illi ministrare, ait: „voca viros illos, quorum virgae plantatae sunt, suo quemque ordine, sicut porrexerunt illas.“ Et duxit me in campum; et vocavi omnes, qui etiam universi constiterunt ordinibus suis. Ait deinde ad illos: „quisque virgam suam extrahat, et ad me afferat.“ Et primo tradiderunt, qui aridas et putridas habuerunt. Et quorum putridae et aridae repertae sunt virgae, jussit eos stare seorsum. Deinde porrexerunt, qui aridas quidem, sed non putridas habuerunt. Aliqui eorum tradiderunt virgas virides, quidam vero aridas et putridas, velut a tinea tactas. Eos, qui virides tradiderunt, jussit seorsum stare; illos vero, qui aridas et putridas tradiderunt, cum primis stare jussit. Porrexerunt deinde illi, qui semiaridas habuerant, et scissuras habentes; multi ex illis [2] virides porrexerunt, nec scissuras habentes; quidam vero virides, pampinos habentes et in pampinis fructum; sicut illi, qui in turrim iverunt, coronati. Alii porrexerunt aridas, et non putridas; quidam vero, sicut fuerant, semiaridas et scissuras habentes. Jussit unumquemque eorum seorsum stare, alios suo quemque ordine, alios seorsum.

V. Deinde porrexerunt, qui [3] habuerant virides quidem virgas, sed scissuras habentes. Hi omnes [4] virides tradiderunt,

1) Usitatam Graecis vocem σάβανον, quae linteum sive linteamen denotat, vetus Interpres heic in sua versione retinuit. GALLAND.

2) Sc. *nunc*.

3) Sc. *prius*.

4) Sc. *nunc* virides virgas *sine* scissuris tradebant.

suoque ordine steterunt. Gaudium autem ex his percepit hic pastor, quod omnes politae essent, et deposuissent scissuras suas. Deinde porrexerunt, qui dimidiam viridem, et dimidiam aridam habuerant; quorumdam vero inventae sunt totae virides, aliorum semiaridae, aliorum virides et pampinos habentes. Hi omnes dimissi sunt, unusquisque in suum ordinem. Tradiderunt deinde, qui habuerant duas partes virgarum suarum virides, tertiamque aridam; multi ex eis virides porrexerunt, multi semiaridas, caeteri vero aridas et non putridas. Hi omnes dimissi sunt in suum quisque ordinem. Deinde porrigebant, qui habuerant in virgis suis duas partes aridas, tertiamque viridem; multi quoque ex eis porrexerunt semiaridas, quidam vero aridas et putridas, alii autem semiaridas et scissuras habentes, pauci vero virides. Hi igitur omnes constiterunt in suo quisque ordine. Deinde porrexerunt, qui tertium habuerant viride, reliquum vero aridum. Horum virgae majori ex parte inventae sunt virides, ramusculos habentes, et in eis ramusculis fructum; et reliquae virides totae. Ex his virgis gaudium vehementer percepit pastor ille, quia sic invenerat eas. Abierunt et illi in ordines suos.

VI. Postquam autem omnium virgas considerasset, ait mihi: [1] „dixeram tibi, arborem hanc diligere vitam. Vides, quod multi egerunt poenitentiam, et assecuti sunt salutem.“ „Video,“ inquam, „domine.“ „Ut scias,“ inquit, „bonitatem et clementiam Domini magnam et honorandam esse, qui dedit spiritum iis, qui digni erant agere poenitentiam.“ Et dixi: „quare ergo, domine, non omnes egerunt poenitentiam?“ Ait mihi: [2] „quorum viderat Dominus puras mentes futuras, et servituros ei ex totis praecordiis, illis tribuit poenitentiam. At quorum aspexit dolum et nequitias, et animadvertit, ad se fallaciter reversuros, negavit

1) Cfr. supra c. 2. p. 401. not. 4.

2) Cfr. Simil. IX, 33: *quumque vidisset Dominus bonam atque puram poenitentiam eorum, et posse eos in ea permanere, jussit priora peccata eorum deleri.* Hermas docet, arbitrium hominis esse liberum, Deumque eos praedestinare, quos gratiae suae assentientes seu cooperantes praesciverit. Cfr. *Ittig*, l. c. p. 171. *Münscher*, Lehrb. d. Dogm.-Gesch. I. p. 358 et 368. *Jachmann*, l. c. p. 76. Theoriam de *scientia media* hunc locum sancti Hermae in suos usus convertere posse monet *Münscher*, Handb. d. Dogm.-Gesch.

iis ad poenitentiam regressum, ne rursus legem ejus nefandis maledicerent verbis.“ Dico ei: „nunc mihi, domine, demonstra, qualis sit locus cujusque eorum, qui virgas reddiderunt, et sedes eorum; ut auditis his et creditis, ii, qui non custodierunt integrum, sed dissipaverunt sigillum, quod acceperunt, agnitis suis factis poenitentiam agant, et accepto a te sigillo Domino dent honorem, quod sit super eos motus clementia sua, et miserit te, ut spiritus eorum renoves.“ „Audi,“ inquit: [1] „quorum virgae aridae et putridae repertae sunt, et velut a tinea tactae; hi sunt transfugae et ecclesiae proditores, qui inter reliqua sua delicta nefandis verbis Dominum insectati, [2] *nomen ejus negaverunt, quod super eos erat invocatum.* Hi igitur omnes mortui sunt Deo, atque etiam neminem eorum vides egisse poenitentiam, tametsi audierint mandata mea, quae tu eis protulisti; ab hujusmodi ergo hominibus abest vita. Hi quoque, qui aridas et non putridas tradiderunt, non procul ab illis fuerunt; ficti enim erant, et doctrinas pravas intulerunt, et perverterunt servos Dei, praecipue eos, qui peccassent, non sinentes eos [3] ad poenitentiam redire, sed doctrinis fatuis detinentes. Hi ergo habent ad spem regressum; atque etiam multos vides agere poenitentiam, ex quo eis mandata mea protulisti; et adhuc agent poenitentiam. Quicumque vero non egerint poenitentiam, ii et [4] patientiam perdiderunt, et vitam suam amittent. At his, qui egerint, murus imprimis coepit esse sedes eorum; quidam vero etiam in turrim ascenderunt. Vides igitur, inquit, in poenitentia peccantium inesse vitam, non agentium vero poenitentiam mortem paratam.“

VII. „De his vero, qui semiaridas virgas porrexerunt, et scissuras habuerunt, audi. Quorum tantummodo semiaridae erant virgae, hi dubii sunt; nec enim vivi sunt, nec mortui. At hi, qui semiaridas et scissuras habentes tradiderant, et dubii sunt et maledici, de absentibus detrahentes, et numquam inter se pacem habentes, et inter se invidentes. Et iis quidem proposita est poenitentia; vides enim ex his aliquos poenitere. Quicumque vero eorum cito egerunt poenitentiam, hi in turri habent sedem;

1) Cfr. supra c. 1. p. 400. not. 1.
2) Jac. 2, 7.
3) Ut Montanistae.
4) Al. *poenitentiam.*

at ii, qui tarde egerunt, in muris habitant. Qui vero non egerunt poenitentiam, sed in suis permanserunt factis, morte morientur. [1] At vero hi, qui virides quidem virgas, sed scissuras habentes tradiderunt, fideles semper fuerunt et boni, sed habentes inter se quamdam invidiam et zelum de principatu et dignitate. Verum omnes hujusmodi insipientes sunt et fatui, qui habent inter se aemulationem de principatu. Attamen hi, quum sint alioqui boni, si auditis mandatis istis emendaverint se, et cito per suasionem meam egerint poenitentiam, in turri denique incipient habitare, sicut et hi, qui egerunt digne poenitentiam. Quodsi quis eorum rursus ad dissensionem redierit, repelletur a turri, et vitam suam perdet. Vita enim eorum, qui custodiunt mandata Domini, in mandatis consistit, non in principatu, aut aliqua dignitate. Per patientiam enim et humilitatem animae vitam homines consequentur; per seditiones vero et contemtum legis mortem sibi acquirent."

VIII. „Qui vero in virgis suis dimidium aridum habebant, et dimidium viride, hi sunt negotiationibus involuti, neque applicit sanctis; ideoque etiam dimidium eorum vivit, dimidium vero mortuum est. Multi igitur ex illis, auditis mandatis, egerunt poenitentiam, et in turri habitare coeperunt; quidam vero eorum in totum destiterunt. His igitur non est locus poenitentiae; [2] a negotiatione enim sua nefanda in Dominum locuti sunt, et eum abnegaverunt. Propter hanc igitur nequitiam amiserunt vitam. Multi vero ex his dubiam mentem induerunt. Adhuc et iis est regressus; qui, si cito poenitentiam egerint, in turri sedem habebunt; si vero tardius egerint, in muris habitabunt; si autem non egerint, mortem sibi acquirent. At hi, qui duas partes virgarum suarum virides habuerunt, et tertiam aridam, compluribus modis depravati negaverunt Dominum. Ex his igitur multi egerunt poenitentiam, atque ita in turri habitare coeperunt; et multi a Deo in perpetuum recesserunt. Illi igitur in totum amiserunt vitam. Quidam vero, dubia mente concepta, dissensiones concitaverunt; iis adhuc regressus est, si cito egerint

1) Cfr. supra c. 1. p. 400. not. 5. | 2) I. e. *ob negotiationem suam.*

poenitentiam, nec voluptatibus suis remorati fuerint; si autem permanserint in factis suis, mortem sibi acquirent."

IX. „Qui vero porrexerunt virgas suas, quarum duae partes aridae fuerant, et tertia viridis, fideles quidem fuerunt, sed locupletati et exsaturati bonis, apud exteras gentes celebriores esse cupierunt, et in superbiam magnam inciderunt, et sublimia coeperunt spirare, et veritatem deserere; neque appliciti sunt justis, sed cum exteris gentibus convixerunt; et haec illis vita dulcior visa est; a Deo tamen non recesserunt, et in fide perseveraverunt, sed opera fidei non exercuerunt. Multi igitur ex illis egerunt poenitentiam, et sedes eorum in turri esse coeperunt. Alii vero viventes cum exteris gentibus, et elati vanitatibus suis, in perpetuum a Deo defecerunt, nationum facinoribus et operibus servientes. Hujusmodi ergo homines adnumerati sunt exteris nationibus. Alii ex his dubiam mentem habere coeperunt, non sperantes, se propter facta sua assequi posse salutem; alii dubii facti, dissensiones excitaverunt. His igitur et illis, qui propter facta sua dubii esse coeperunt, adhuc est regressus; sed haec poenitentia cita esse debet, ut sit in turri sedes eorum. His vero, qui non agunt poenitentiam, sed permanent in voluptatibus suis, mors prope est."

X. „At hi, qui virgas virides porrexerunt, exceptis cacuminibus earum, quae sola arida erant, et scissuras habebant, semper boni atque fideles et probi erga Deum fuerunt, sed parumper deliquerunt propter inanes voluptates et minutas cogitationes, quas intra se habuerunt. Auditis ergo verbis meis plurimi egerunt poenitentiam celeriter, et in turri habitare coeperunt. Quidam autem ex his evaserunt dubii; quidam adjecerunt ad dubiam mentem etiam dissensiones movere. In his igitur etiamnunc spes est regressus, quia boni semper fuerunt; difficile autem movebuntur. Qui vero virgas suas aridas porrexerunt, exceptis cacuminibus earum, quae sola erant viridia, crediderunt quidem Deo, in sceleribus vero conversati sunt, numquam tamen a Deo recesserunt, sed semper nomen Domini libenter tulerunt, et libenter in hospitiis suis Dei servos susceperunt. Audito igitur hoc, regressi, sine mora egerunt poenitentiam, et omnem virtutis

aequitatem exercuerunt. Aliqui vero eorum mortem obierunt, et alii libenter adversa passi sunt, memores factorum suorum.“

XI. Postquam finisset omnium virgarum explanationes, ait mihi: „vade, et dic omnibus, ut agant poenitentiam, et vivent Deo; quia motus dominus magna clementia sua misit me, ut poenitentiam nuntiarem omnibus, his etiam, qui non merentur propter facta sua assequi salutem. Sed patiens est Dominus, et invitationem per Filium suum factam vult conservare.“ Dico ei: „spero, domine, fore, ut auditis his universi agant poenitentiam. Credo enim, unumquemque, agnitis suis factis et accepto Dei timore, ad poenitentiam regressurum.“ Ait mihi; [1] quicumque toto corde egerint poenitentiam, et purificaverint se ab omni nequitia, quae supra dicta est, et non adjecerint adhuc ad delicta sua quidquam, accipient a Domino remedium priorum peccatorum suorum, si nihil dubitaverint de mandatis his; et vivent Deo. Qui vero adjecerint, inquit, ad delicta sua, et conversati fuerint in cupiditatibus seculi hujus, damnabunt se ipsos ad mortem. Tu vero ambula in mandatis istis, et vives Deo; et quicumque ambulaverint in his, et recte ea exercuerint, vivent Deo.“ Postquam vero haec omnia mihi ostendit, ait mihi: „reliqua post dies paucos tibi ostendam.“

Similitudo IX.

Aedificandae militantis et triumphantis ecclesiae mysteria maxima.

I. Postquam scripsi mandata et similitudines pastoris illius, nuntii poenitentiae, venit [2] ad me, et dixit mihi: „volo ostendere tibi, quaecumque [3] spiritus tibi ostendit, qui in effigie ecclesiae

1) Hoc quoque loco libertas humani arbitrii a Patre nostro docetur. Cfr. supra c. 6. p. 404. not. 2 et *Jachmann.*, l. c. p. 77.

2) Sc. *nuntius poenitentiae.*

3) Spiritus Dei, i. e. Filius Dei, in Visionibus per figuram Ecclesiae mysteria sua Hermae aperuisse contenditur. Cfr. Vis. IV, 1: ubi *Dominus* revelationes per *ecclesiam* ostendisse dicitur. Nunc Pastor eadem per figuram *turris aedificandae* (cfr. infra c. 3 sqq.) Hermae ostendit.

locutus est tecum. [1] Ille enim spiritus Filius Dei est. Et quia infirmior eras corpore, [2] non ante per nuntium declaratum est tibi, quam firmatus es a spiritu, auctusque viribus, ut etiam nuntium possis videre. Tunc enim bene quidem ac magnifice aedificatio turris ab ecclesia tibi ostensa est; sed ut a virgine monstrata cuncta vidisti. Nunc autem per nuntium illustraris, [3] per eumdem quidem spiritum. Sed oportet te omnia diligenter videre; idcirco enim in domum tuam missus sum habitare ab illo nuntio [4] venerando, ut, quum omnia potenter videris, nihil ut prius expavescas." Et duxit me in ascensum montis [5] Arcadiae; et consedimus in cacumine ejus. Et ostendit mihi campum magnum, et circa eum [6] duodecim montes, alia atque alia figura. [7] Quorum primus niger erat sicut fuligo; [8] secundus glabrus sine herbis; [9] tertius spinis et tribulis plenus; [10] quartus habebat semiaridas herbas, quarum superior pars erat viridis, proxima autem a radicibus arida; quaedam etiam herbae, quum sol incanduisset, aridae fiebant. [11] Quintus mons asperrimus erat, sed herbas virides habebat. [12] Sextus mons scissuris erat plenus, quibusdam minoribus, quibusdam vero majoribus; sed in illis scissuris erant herbae non valde quidem [13] laetae, sed velut marcidae esse videbantur. [14] Septimus vero mons delectabiles habebat herbas, et totus fertilis erat; et omne genus pecudum et volucrum coeli pabulum carpebant ex illo; et quantum vesce-

1) Spiritus filius Dei = ὁ Λόγος cfr. supra p. 408. not. 3.

2) Sensus est: *priori tempore, antequam firmatus eras a spiritu,* non Dominus *ipse* (venerabilis ille nuntius cfr. p. 345 et 385) tibi apparuit, sed per figuram ecclesiae ille ad te locutus est. Nunc nuntius ille ipse tecum loquetur.

3) I. e. Christus Dominus ipse ὁ Λόγος est.

4) I. e. *Filio Dei.*

5) Similiter Esdras (IV Esr. 2, 33) praeceptum accepit a Domino in *monte Horeb.* Cfr. *Jachmann,* l. c. p. 65. et supra Vis. I, 3. p. 325. not. 4.

6) De his montibus = *gentibus,* quibus Evangelium praedicatum est, cfr. infra c. 17 sqq.

7) Mons hic fusius describitur infra c. 19.

8) Ibidem.

9) Vide infra c. 20.

10) Vide infra c. 21.

11) Vide infra c. 22.

12) Vide infra c. 23.

13) Ita Mss. Lamb. Vict. et Carm. Al. *latae.* GALLAND.

14) Vide infra c. 24.

bantur ex illo, tanto laetiores herbae crescebant. [1] Octavus mons fontibus erat repletus, et ex illis fontibus adaquabatur omne genus creaturae Dei. [2] Nonus mons nullam omnino aquam habebat, et totus destitutus erat; sed et mortiferos serpentes alebat, et hominibus perniciosos. [3] Decimus mons proceras arbores continebat, totusque erat umbrosus; et sub umbra pecudes jacebant requiescentes ac ruminantes. [4] Undecimus mons densissimis arboribus repletus erat; et arbores illae aliis atque aliis oneratae videbantur fructibus, ut, quisquis videret, cuperet ĕdere de fructibus earum. [5] Duodecimus mons candidus erat totus, et aspectum habebat delectabilissimum, et ipse sibi summum praestabat decorem.

II. In medio vero campo candidam et ingentem [6] petram mihi ostendit, quae de ipso campo surrexerat; et petra illa altior montibus illis erat, et quadrata erat, ita ut posset totum orbem sustinere. [7] Vetus autem mihi videbatur esse, sed habebat [8] novam portam, quae nuper videbatur exsculpta. Et porta illa [9] clariorem splendorem quam sol habebat; ita ut mirarer vehementer lumen ejus. Circa vero portam illam stabant [10] virgines duodecim; ex quibus quatuor, quae obtinebant angulos portae, digniores mihi videbantur esse, sed et caeterae dignae erant; stabant autem in quatuor partibus portae. Erat autem et id ad [11] gratiam illarum virginum, quod illae binae et binae vestitae erant linteis tunicis, et decenter succinctae, exertis brachiis dextris, tamquam fascem aliquem levaturae. Sic erant paratae; vehementer enim hilares erant, atque promptae. Haec quum vidissem, mecum ipse mirabar, quod tam magnas et praeclaras

1) Vide infra c. 25.

2) Vide infra c. 26.

3) Vide infra c. 27.

4) Vide infra c. 28.

5) Vide infra c. 29.

6) Petra haec Christus est. Vide infra c. 12.

7) Petra *vetus* dicitur, quia Filius Dei omni creatura antiquior est. Vide infra c. 12.

8) Porta haec *nova* Christus est, in novissimis diebus apparens. Vide infra c. 12.

9) Hic divinitas Christi doceri videtur.

10) Virgines hae dona sunt Spiritus sancti, seu virtutes christianae. Vide infra c. 13 et 15 et Vis. III, 8. Laudant hunc locum *Origenes*, hom. 13 in Ezech., et Auctor *operis imperfecti* in Matth. 19, 28.

11) I. e. *ad decorem.*

res viderem. Et rursus mirabar propter virgines illas, quod tam decorae et delicatae essent, et ita constanter ac fortiter starent, tamquam totum coelum portaturae. Et quum haec intra me cogitarem, ait ad me pastor ille: „quid intra te disputas atque torqueris, et ipse tibi solicitudinem adjicis? Quaecumque non potes intelligere, noli attendere, tamquam si sapiens sis; sed roga Dominum, ut accepto sensu intelligas ea. Quaecumque post te sunt, non potes videre; quae vero sunt ante te, vides. In his igitur, quae non potes videre, noli torqueri; et eorum intelligentiam cape, quae tu vides. Desine esse curiosus. Ego autem demonstrabo tibi cuncta, quaecumque debeo ostendere; nunc autem reliqua considera."

III. Et quum haec dixisset mihi, suspexi; et ecce, vidi venisse [1] sex viros excelsos ac venerandos, et omnes similes vultu; et vocasse [2] quamdam multitudinem virorum; et hi, qui venerant vocati ab illis, et ipsi quoque excelsi et fortes erant. Jusserunt autem illi sex eos [3] turrim quamdam [4] super eam portam aedificare. Magnus vero tunc fremitus coepit esse decurrentium circa portam huc atque illuc, eorum virorum, qui ad aedificandam turrim convenerant. Virgines vero illae, quae stabant circa portam, jubebant eis aedificationem turris accelerare. Ipsae autem exporrexerunt manus suas, tamquam aliquid accepturae ab illis. Tunc illi sex jusserunt, ut ex quodam profundo lapides attollerent, et in aedificationem turris praepararent. Et elevati sunt [5] decem lapides candidi, quadrati, [6] [nec] circumcisi. Postquam vero sex illi advocaverunt has virgines, jusserunt eas universos lapides, quicumque in turris aedificationem mittendi

1) Hi sex viri excelsi = nuntii sunt Filii Dei, ipsum circumstantes. Vide infra cap. 12. De *sex* juvenibus cfr. Vis. III, 2 et 4.

2) Illi sex viri advocarunt multitudinem.

3) Turris haec Ecclesia est. Vide infra c. 13.

4) Turris super petram et portam aedificatur, quia Christus fundamentum est Ecclesiae et omnium fidelium. Cfr. infra c. 14.

5) Hi decem lapides = *viri justi*, primo seculo *mundi* (non ecclesiae) viventes. E *profundo* illi attolluntur, quia hi jam ante adventum Domini sunt mortui. Vide infra c. 15 et 16.

6) Addendum esse *nec* ex cap. 5 et 16 conjecit Cotelerius.

essent, portare, et translatos per portam tradere eis, qui aedificaturi erant turrim illam. Continuo hae virgines eosdem lapides, qui prius elevati erant de profundo, inter se elevare coeperunt pariter omnes.

IV. [1] Qui autem steterunt circa portam, sic etiam portabant [2], ut, qui videbantur esse fortiores, ad angulos ponerentur; caeteri vero lapides ad latera subjiciebantur. Atque ita universos lapides pertulerunt [3], eosque per portam translatos aedificantibus, sicut [4] jussae erant, tradiderunt. Illi vero excipientes exstruxerunt illos. Haec autem aedificatio super illam petram magnam et portam fiebat, atque ab iis tota turris sustentabatur. Horum autem decem lapidum structura totam portam illam replevit, quae in fundamento turris illius esse coepit. Post illos vero decem lapides alii [5] viginti quinque elevati sunt de profundo; et hi structi sunt in aedificationem turris ejusdem, per illas virgines levati, sicut priores. Post hos [6] alii triginta quinque elevati sunt; et hi similiter in eodem opere aptati sunt. Post hos [7] quadraginta lapides ascenderunt, et hi omnes adjecti sunt in structuram turris illius. Quatuor ergo ordines coeperunt esse in fundamento turris illius; desierunt enim lapides extrahi de profundo; paulisper et hi, qui aedificabant, quieverunt. Iterum illi sex viri multitudini illi imperaverunt, ut de illis duodecim [8] montibus adportarent lapides ad aedificationem turris ejusdem. Illi autem excidebant de universis montibus variorum colorum lapides, et deferentes eos porrigebant virginibus; quos illae

1) Et viri et virgines circa portam steterunt. Cfr. supra c. 3.

2) Sc. *lapides.*

3) Sc. virgines, jussae (c. 3) ex profundo lapides attollere.

4) Mss. Angl. *jusserant,* sc. illi sex viri excelsi (c. 3).

5) Hi sunt = *secundum seculum* virorum justorum *ante* Christum. Vide infra c. 15.

6) Hi sunt *Prophetae Dei ac ministri* Veteris Testamenti. Vide infra c. 15.

7) Hi sunt Apostoli et doctores praedicationis Filii Dei. Vide infra c. 15 et Vis. III, 5. p. 334. not. 3.

8) Cfr. supra c. 1. p. 409. not. 6. Postquam ii lapides, qui justos demortuos *ante* adventum Christi significant, in structuram turris positi erant, Dominus etiam lapides e montibus, i. e. fideles e populis christianis, apportari jussit.

accipientes transferebant, et in aedificationem turris porrigebant. In qua quum structi essent illi, candidi variique fiebant; et similiter omnes priores mutabant colores. Quidam vero ab ipsis viris porrigebantur; qui quum in eam aedificationem venissent, quales ponebantur, tales et permanebant. Hi nec candidi fiebant, nec varii; quoniam non erant a virginibus per portam translati. Hi ergo lapides deformes erant in aedificatione. Quos quum animadvertissent illi sex viri, jusserunt tolli, et suo loco reponi, unde delati fuerant. Et dicunt ad illos, qui lapides illos adferebant: „omnino vos nobis ad aedificationem hanc lapides porrigere nolite, sed juxta turrim ponite eos, ut hae virgines translatos porrigant; nisi enim ab his virginibus translati fuerint per hanc portam, colores suos mutare non possunt; nolite igitur frustra laborare."

V. [1] Effecta est autem structura illo die, sed turris consummata non est; futurum enim erat, ut aedificaretur, propterea etiamnunc et quaedam dilatio facta est. Et jusserunt illi sex eos, qui aedificabant, abire, et veluti aliquamdiu quiescere; illis vero virginibus praeceperunt, ne a turri discederent. Propterea autem videbantur mihi relictae, ut custodirent turrim illam. Postquam autem recesserunt, dico ad pastorem illum: „quare, domine, non est peracta aedificatio turris?" „Non enim," inquit, „ante consummari potest, quam veniat dominus ejus, et structuram hanc probet, ut, si quos lapides non bonos in ea invenerit, mutentur; ad voluntatem enim ejus aedificatur haec turris." „Vellem," inquam, „domine, scire, quid significet aedificatio turris hujus, et de hac petra et de hac porta cognoscere, et de montibus et de virginibus et de lapidibus, qui extracti sunt de profundo, nec circumcisi sunt, sed sicut ascenderunt, sic missi sunt in structuram; et quare primum lapides decem in fundamento structi sunt, deinde viginti quinque, deinde triginta quinque, deinde quadraginta; item de illis lapidibus, qui positi sunt in structuram, iterumque sublati, et in locum suum relati. De omnibus his, domine, desiderium animae meae comple, et omnia mihi demonstra."

1) I. e. nunc *incepta* et ad terminum quemdam perducta, sed non *consummata* illo die aedificatio turris erat.

Et dixit mihi: „si arduus non fueris, omnia cognosces, et videbis reliqua, quae futura sunt huic turri, et omnes similitudines diligenter cognosces.“ Et venimus post dies paucos in eumdem locum, ubi sederamus, et dixit mihi: „perveniamus ad turrim; dominus enim ejus venturus est, ut consideret eam.“ Venimus igitur illuc, et neminem alium, quam virgines illas invenimus. Et interrogavit eas, an affuisset ibi dominus turris illius? Et responderunt, continuo eum adfuturum, ut consideret structuram illam.

VI. Post pusillum vero video multitudinem virorum magnam venientem, et in medio eorum ita [1] excelsum virum, ut magnitudine sua ipsam turrim superaret; et circa eum sex illos, quos in aedificatione imperare videram, et eos omnes, qui aedificaverunt turrim illam, et praeterea alios quamplures dignitate splendidos viros. Virgines vero illae, quae custodiebant turrim illam, adcurrerunt, et osculatae sunt eum, et prope eum coeperunt ambulare. Ille autem tam diligenter considerabat structuram illam, ut singulos lapides contrectaret; quin etiam singulos virga, quam in manu tenebat, feriebat. Ex quibus quidam, quum essent percussi, [2] nigri fiebant velut fuligo; quidam autem tamquam scabri; quidam quasi scissuras habentes; quidam curti; quidam nec nigri, nec albi; quidam asperi, nec cum caeteris lapidibus convenientes; quidam plurimas maculas habentes. Hae sunt varietates lapidum illorum, qui in structura illa non idonei reperti sunt. [3] Jussit eos dominus omnes de turri deponi, et juxta eam relinqui, et alios lapides afferri, et loco eorum reponi. Et interrogaverunt eum, qui aedificabant, ex quo monte vellet afferri, et reponi in locum ejectorum? De montibus quidem vetuit afferri, sed ex [4] campo quodam, qui prope erat, jussit afferri. Foderunt enim campum illum, et invenerunt lapides splendidos, quadratos, quosdam vero etiam [5] rotundos. Quicumque autem erant in illo campo, omnes allati sunt, et per portam transportati a virginibus

1) Is est Filius Dei. Vide supra c. 3. p. 411. not. 1 et infra c. 12.

2) I. e. proditores, qui fidem abnegaverunt. Vide infra c. 19.

3) Cfr. infra c. 13. Reprobati hi lapides = fideles vitiis dediti. Cfr. Vis. III, 5. 6.

4) Vide infra c. 29 et c. 30.

5) Vide infra c. 30.

illis; et qui ex eis quadrati erant, [1] deformati sunt, et positi in loco ejectorum. At vero qui rotundi, non sunt adjecti in structuram; quoniam duri erant, et longum esse videbatur, circumcidere eos; sed positi sunt circa turrim, tamquam futurum esset, ut circumciderentur, et in structuram mitterentur; valde enim splendidi erant.

VII. Haec quum vidisset vir ille dignitate praecipuus, et dominus totius turris, vocavit hunc pastorem, et tradidit ei lapides, qui reprobati erant, et positi circa turrim; et ait ad illum; „communda diligenter lapides hos, et apta in structuram turris, ut cum caeteris possint convenire, eos autem, qui non conveniunt, longe a turri projicies.“ Haec quum praecepisset ei, cum omnibus, cum quibus venerat ad turrim, abiit. Virgines autem illae steterunt circa turrim, custodientes eam. Et dixi ad pastorem illum: „quonam modo possunt lapides hi in structuram hujus turris, quum reprobati sint, redire?“ Et dixit mihi: „ego de lapidibus istis majorem partem circumcidam, et adjiciam in structuram, et convenient cum caeteris.“ Et dixi: „quomodo, domine, possunt circumcisi eumdem locum implere?“ „Quicumque,“ inquit, „minores inventi fuerint, in mediam structuram ibunt; majores vero deforis ponentur, et continebunt eos.“ Haec quum dixisset mihi, „eamus,“ inquit, „et post triduum revertamur; et emundatos hos lapides in structuram adjiciam. Ea enim, quae sunt circa turrim, commundari debent omnia; ne forte subito paterfamilias superveniat, et immunda ea, quae circa turrim sunt, inveniat, et ita aspernetur; et hi lapides non mittantur in structuram turris hujus, et ego negligens [2] patrifamilias videar esse.“ Post triduum autem quum venissemus ad eamdem turrim, ait mihi: „consideremus hos lapides omnes, et videamus, qui ex eis possunt in structuram ire.“ Dico ei: „consideremus, domine.“

VIII. Primum omnium coepimus considerare eos, qui nigri fuerant. Quales enim a structura depositi fuerant, tales sunt reperti. Jussit eos a turri moveri, et seorsum reponi. Deinde consideravit eos, qui scabrosi fuerant; et multos ex eis circumcidi

1) I. q. *in formam redacti;* cfr. c. 8. p. 416. not. 1.

2) Ita leg. Codices male habent: *paterfamilias.*

jussit, et per virgines eos in structuram turris aptari; illae autem sublatos eos aptaverunt in media structura. Reliquos autem jussit cum illis nigris reponi; nam et hi evaserunt nigri. Deinde considerabat eos, qui scissuras habebant; et ex illis multos circumcidi jussit, et per illas virgines adjici in structuram. Hi deforis positi sunt, quoniam integri inventi sunt; reliqui autem propter multitudinem scissurarum non potuerunt [1] deformari; propterea projecti sunt ab aedificatione turris. Deinde considerabat eos, qui curti facti erant; multi ex illis scissuras habebant, et nigri evaserant; alii vero scissuras magnas habebant, quos jussit apponi cum illis, qui ejecti erant; reliquos autem commundatos et [2] deformatos adjici jussit in structuram, quos sublatos virgines illae in media structura aptaverunt; infirmiores enim erant. Deinde considerabat eos, qui dimidii quidem albi, dimidii autem nigri fuerant reperti; et multi ex illis nigri inventi sunt. Jussit et hos transferri ad illos, qui rejecti erant. Reliqui vero toti candidi inventi sunt; et hi sublati sunt a virginibus et aptati in eadem turri. Exteriores autem positi sunt, qui integri inventi sunt, ita ut possent continere eos, qui in medio constructi erant; nihil enim eis recisum est. Deinde considerabat eos, qui duri et asperi fuerunt. Pauci ex his adjecti sunt, quoniam non poterant circumcidi, valde enim duri reperti sunt; reliqui autem formati sunt, et in media structura a virginibus aptati; infirmiores enim erant. Deinde considerabat illos, qui maculas habebant; et ex eis pauci reperti sunt nigri, et hi ad caeteros adjecti sunt. Qui vero superfuerant, candidi et integri inventi sunt; et hi a virginibus in structuram aptati sunt, et deforis positi, propter fortitudinem suam.

IX. Venit deinde, ut consideraret eos lapides, qui candidi et rotundi erant; et ait mihi: „quid faciemus de his lapidibus?“ Et ego dixi: „domine, nescio.“ „Nihil ergo,“ inquit, „excogitas de his?“ „Ego,“ inquam, „artem hanc, domine, non novi, nec lapidarius sum, nec possum intelligere quidquam.“ Et dixit:

1) Ita legendum esse monet Clericus, non *afformari*, quae est inepta et inusitata vox. *Deformare* autem = *mutare formam in quamvis aliam.* Cfr. supra c. 6. p. 415. not. 1.

2) Cfr. not. praecedentem.

„non vides, eos valde rotundos esse? Quodsi voluero eos quadratos redigere, plurimum mihi ex his recidendum est; sed necesse est aliquos ex his in structuram turris transire." Et dixi: „si necesse est, quid igitur te implicas, et non eligis, si quos habes eligere, et aptas in structuram illam?" Et elegit, quos vidit maximos et splendidissimos, et [1] deformavit eos; quos sublatos virgines illae in exterioribus partibus structurae posuerunt. Reliqui vero, qui superfuerunt, repositi sunt in eumdem campum, unde sumpti erant; abjecti vero non sunt, „quoniam," inquit, „adhuc exiguum deest huic turri, quod aedificandum erit, et forsitan vult dominus hos lapides aptari in ea structura, quia valde candidi sunt." Vocatae sunt deinde [2] mulieres speciosissimae duodecim, nigra veste vestitae, incinctae, et exertis humeris, capillisque solutis. Videbantur autem mihi hae mulieres agrestes esse. Et jussit eas pastor ille tollere lapides illos, qui de structura ejecti erant, et eos referri in montes, unde ablati fuerant. Et illae gaudentes sustulerunt omnes, et reportaverunt eos, unde extracti fuerant. Postquam autem nullus lapis circa turrim jaceret, ait mihi: „circumeamus hanc turrim, et videamus, numquid aliquid desit illi." Coepimus ergo circumire eam. Et ut vidit eam decenter aedificatam, coepit valde hilaris esse; ita enim decenter aedificata fuerat, ut, qui vidisset, concupisceret structuram ejus; [3] quoniam quasi de uno lapide videbatur esse, nec usquam commissura apparebat, sed ex petra una videbatur exsculpta.

X. Ego autem hujusmodi turrim attente considerans valde laetabar. Et ait mihi: „affer calcem et testas minutas, ut formas eorum lapidum, qui sublati sunt de structura et iterum repositi, expleam; ea enim, quae circa turrim sunt, omnia aequari debent." Et feci, sicut jussit mihi, et attuli ad eum. Et ait mihi: „praesto adsis mihi; et cito hoc opus perficietur." Complevit ergo formas illorum lapidum, et jussit locum mundari circa turrim. Tunc virgines illae apprehenderunt scopas, et mundaverunt totum, et

1) Ita recte codex Lamb. Alii *afformavit*. Cfr. supra c. 6 et 8.

2) Cfr. infra c. 13. p. 421. not. 5, c. 15 et c. 18. Mulieres hae sunt daemones, spiritus maligni = vitia.

3) Laudat h. l. *Origenes*, Comment. in Osee. T. II. p. 439. ed. Ruae.

sustulerunt excrementa, et sparserunt aquam; quo completo factus est locus delectabilis, et turris decora. Ait deinde mihi: „omnia commundata sunt; si venerit Dominus hanc turrim consummare, nihil inveniet, quod de nobis queratur.“ Haec quum dixisset, volebat abire. At ego apprehendi peram ejus, et coepi rogare eum per Dominum, ut mihi omnia, quae ostenderat, explicaret. Ait mihi: „habeo modicam occupationem, at omnia tibi explicabo; exspecta autem me heic, dum venio.“ Dico ei: „domine, quid heic solus faciam?“ Respondit: „non es solus, omnes enim virgines tecum sunt.“ Et dixi: „trade me, domine, ergo eis.“ At ille vocavit illas, et dixit eis: „commendo vobis hunc, donec venio.“ Remansi igitur cum virginibus illis. Illae autem hilares erant, et affabiles mihi, praecipue tamen quatuor, quae caeteras praecedebant dignitate.

XI. Dicunt mihi deinde virgines illae: „hodie pastor ille huc venturus non est.“ Et ego dixi: „quid ergo ego faciam?“ Et dicunt mihi: „usque in vesperam exspecta, si forsan venerit et loquetur tecum; sin minus, nobiscum, dum veniat, manebis.“ Dixi eis: „exspectabo eum usque ad vesperam; quodsi non venerit, domum ibo, et revertar mane.“ Responderunt mihi: „nobis assignatus es; non potes recedere a nobis.“ Et dixi: „ubi manebo?“ Dicunt mihi: „nobiscum [1] dormies ut frater, non ut maritus; frater enim noster es, et de caetero tecum habitare paratae sumus; valde enim charum te habemus.“ Ego autem erubescebam cum eis manere. Ea vero, quae ex illis [2] prima esse videbatur, amplexata me est, et osculari me coepit. Caeterae vero, quum vidissent me amplexari ab illa, et ipsae coeperunt me ut fratrem osculari, et ducere circa turrim, et ludere mecum. Quaedam autem ex illis psalmos canebant, quaedam choros ducebant. Ego autem circa turrim in silentio laetus cum eis ambulabam, et videbar mihi junior factus esse. Postquam vero vespera esse coepit, domum repente abire volebam; illae autem retinuerunt me, et non permiserunt abire. Mansi ergo

1) Hinc colligi potest, morem cum *subintroductis* vivendi jam invaluisse; et librum nostrum non temporibus *apostolicis*, sed *secundo* demum seculo exaratum esse.

2) Haec est *fides*. Vide infra c. 15.

illa nocte cum eis juxta eamdem turrim. Straverunt autem tunicas suas linteas in terram, et me in medio collocaverunt, nec quidquam aliud faciebant, [1] nisi quod orabant. Sed et ego cum illis sine intermissione orabam, neque minus, quam illae. Quae quum me sic orantem vidissent, ingens gaudium perceperunt; et cum eis illic fui usque ad diem posterum. Et quum adorassemus Dominum, tunc venit pastor ille, et ait ad illas: „nullam ei fecistis injuriam?“ Et dixerunt ei: „ipsum interroga.“ Dico ei: „domine, magna voluptas me cepit, quod mansi cum eis.“ Et dixit mihi: „quid coenasti?“ Et dixi: „coenavi, domine, tota nocte verba Domini.“ „Bene,“ inquit, „te acceperunt?“ Et dixi: „bene, domine.“ „Numquid vis nunc audire?“ Et dixi: „volo, domine; et primum, sicut te interrogavero, rogo, ut sic mihi demonstres.“ „Quemadmodum vis,“ inquit, „sic tibi rem explanabo, nec quidquam te celabo.“

XII. „Primum omnium, domine,“ inquam, „hoc mihi demonstra; petra haec et porta quid sunt?“ „Audi,“ inquit: [2] „petra haec et porta Filius Dei est.“ „Quonam pacto,“ inquam, „domine, petra vetus est, porta autem nova?“ „Audi,“ inquit, „insipiens, et intellige. Filius quidem Dei [3] omni creatura antiquior est, ita ut in consilio Patri suo adfuerit ad condendam creaturam. Porta autem propterea nova est, quia in consummatione in novissimis diebus [4] apparuit, ut, qui assecuturi sunt salutem, per eam intrent in regnum Dei. Vidisti,“ inquit, „lapides illos, qui per portam translati sunt, in structuram turris collocatos; eos vero, qui non erant translati per portam, abjectos in locum suum?“ Et dixi: „vidi, domine.“ „Sic,“ inquit,

1) Nonnullos priscos fideles *totas* noctes in oratione et cantu psalmorum transegisse notum est.

2) Sic in sacris litteris Dominus *Petra* et *Janua* dicitur. I Cor. 10, 4. Joh. 10, 7. 9. Galland. *Baumgarten-Crusius* (Lehrbuch der Dogm.-Gesch. T. II. p. 1052. Not. **) male contendit, *filium Dei* hic significare (omnem) hominem a Deo excitatum et virtutibus ornatum. Hermas de *Christo* loquitur.

3) Hermam hic ad modum S. Joannis (1, 1—3, 10) De Filio Dei disserere, monet *Jachmann* l. c. p. 70.

4) Mss. Angl. et Carm. *apparuit.* Vulgata lectio *apparebit* fortasse confirmari potest ex Hebr. 10, 28. Altera vero ex Hebr. 1, 1. 2. Galland. Cfr. *Dorner*, l. c. p. 194.

„nemo intrabit in regnum Dei, nisi qui acceperit nomen Filii Dei. Si enim in civitatem aliquam volueris intrare, et civitas illa cincta sit muro, et unam habuerit tantummodo portam, numquid poteris aliunde intrare civitatem illam, nisi per portam, quam habet?" „Et quonam modo," inquam, „domine, aliter fieri potest?" „Sicut ergo," inquit, „in illam urbem non potest intrari, quam per portam ejus; ita nec in regnum Dei potest aliter intrari, nisi per nomen Filii ejus, qui est ei charissimus." Et dixit mihi: „vidisti turbam eorum, qui aedificabant turrim illam?" „Vidi," inquam, „domine." Et dixit: „illi omnes nuntii sunt dignitate venerandi. His igitur veluti muro cinctus est Dominus. [1] Porta vero Filius Dei est, qui [2] solus est accessus ad Deum. Aliter ergo nemo intrabit ad Deum, nisi per Filium ejus. Vidisti," inquit, „illos sex viros, et in medio eorum praecelsum virum illum ac magnum, qui circa turrim ambulavit, et lapides de structura reprobavit?" „Vidi," inquam, „domine." „Ille," inquit, „praecelsus Filius Dei est; et illi sex nuntii sunt dignitate conspicui, dextra laevaque eum circumstantes. Ex his," inquit, „excellentibus nuntiis nemo sine eo intrabit ad Deum." Et dixit: „quicumque ergo nomen ejus non acceperit, non intrabit in regnum Dei."

XIII. [3] Et dixi: „quid est deinde haec turris?" „Haec," inquit, „ecclesia est." „Et virgines hae, quae sunt, domine?" Et dixit mihi: „hae," inquit, [4] „spiritus sancti sunt; non aliter enim homo potest in regnum Dei intrare, nisi hae induerint eum [5] veste sua. Etenim nihil proderit tibi accipere nomen Filii Dei, nisi etiam et vestem earum acceperis ab eis. Hae namque vir-

1) Hinc nonnulli deducere conati sunt, Hermam doctrinae de ὁμουσίᾳ contradicere. Cfr. *Jachmann* l. c. p. 71. Simili figura de *porta* seu *ostio* Dominus ipse usus est. Joh. 10, 9.

2) Cfr. Joh. 14, 6.

3) Simili modo similitudines in IV Esdrae 2, 44—48 explicantur. Cfr. *Jachmann* l. c. p. 64 et Vis. I, 3. p. 325. not. 4.

4) I. e. dona Spiritus sancti, seu virtutes christianae. Male de hoc loco disputavit *Jachmannus* p. 72, orthodoxiam Hermae in dubium vocans. De virginibus cfr. Vis. III, 8 et infra c. 15, ubi nomina earum reperies.

5) Cfr. de veste nuptiali Matth. 22, 11. Apostolus Paulus jubet *Christum induere*, Rom. 13, 14.

gines potestates sunt Filii Dei. Ita frustra nomen ejus portabit quis, nisi etiam potestates ejus portaverit.“ Et dixit mihi: „vidisti lapides illos, qui abjecti sunt? Illi enim nomen quidem portarunt, vestem autem illarum non induerunt.“ Et dixi: „quae est vestis earum, domine?“ „Ipsa,“ inquit, „nomina vestis earum est. Quicumque ergo,“ inquit, [1] „nomen Filii Dei portat, harum quoque nomina portare debet; nam et Filius nomina portat earum. Quoscumque,“ inquit, „lapides vidisti in structura remansisse per manus harum traditos, earum potestate vestiti sunt. [2] Ideoque totam *turrim* concordem vides cum petra, et velut ex uno lapide factam. Sic quoque ii, qui crediderunt Deo per Filium ejus, *induti sunt* [3] spiritum hunc. Ecce unus erit spiritus, et unum corpus, et unus color vestium eorum; sed et illi assequentur ista, qui portaverint nomina virginum harum.“ Et dixi: „quare ergo, domine, [4] abjecti sunt lapides, qui reprobati fuerunt, quum ipsi per portam translati fuerint, et traditi per manus virginum harum in structuram turris hujus?“ „Quoniam,“ inquit, „cura tibi est, omnia diligenter inquirere, audi de iis lapidibus, qui abjecti sunt. Hi omnes nomen Filii Dei acceperunt, sed et potestatem virginum harum. His ergo spiritibus acceptis consummati fuerunt, et in numerum servorum Dei redacti, et unum corpus eorum esse coepit atque una vestis; eamdem enim sentiebant aequitatem, quam pariter exercebant. At vero postquam viderunt [5] mulieres illas, quas advertisti nigra veste vestitas, exertis humeris et solutis crinibus, concupiverunt solicitare illas ob pulchritudinem earum, et induti sunt potestate earum; virginum vero projecerunt amictum. Hi igitur abjecti sunt a domo Dei, et traditi mulieribus illis. At hi, qui non sunt corrupti pulchritudine earum, in domo Dei re-

1) Cfr. Apoc. 3, 12. 14, 1. Num Hermas apocalypsin S. Joannis imitari voluerit, dubium est. Cfr. *Jachmann.* l. c. p. 62.

2) Hermam de *unitate ecclesiae* loqui monet *Rothe,* Anf. d. christl. Kirche p. 596.

3) I. e. Spiritum *divinum*, qui est fons virtutum christianarum.

4) Cfr. supra c. 6. p. 414. not. 3 et Vis. III, 5.

5) De his mulieribus vide supra c. 9. p. 417. not. 2 et infra c. 15, ubi earum nomina invenies.

manserunt. Habes," inquit, „horum lapidum, qui abjecti sunt, explicationem."

XIV. Et dixi: [1] „si qui ergo, domine, hominum, qui hujusmodi sunt, egerint poenitentiam, et abjecerint cupiditatem mulierum illarum, et conversi redierint ad virgines, et earum potestatem induerint, nonne intrabunt in domum Dei?" „Intrabunt," inquit, „si abjecerint omnia opera mulierum illarum, et harum virginum resumpserint potestatem, et in operibus earum ambulaverint. Et ideo intermissio facta est struendi, ut, si hi egerint poenitentiam, adjiciantur in structuram turris, si autem non egerint poenitentiam, alii struantur loco eorum, et illi tunc abjiciantur in toto." Ad haec omnia gratias egi Domino, quod in omnes, in quibus invocatum est nomen ejus, motus clementia miserit praesidem nuntium poenitentiae ad nos, qui deliquimus ei; et quod renovaverit spiritus nostros jam certe deficientes, neque habentes spem salutis, nunc vero recreatos ad redintegrationem vitae. Et dixi: „nunc, domine, demonstra mihi, [2] quare non in terra aedificatur haec turris, sed supra petram et portam?" „Quoniam," inquit, „insipiens et sine intellectu es, ideo interrogas." Et dixi: „necesse habeo, domine, omnia te interrogare, quoniam nihil omnino intelligo; responsa enim omnia magna et praeclara sunt, et quae homines vix intelligere possunt." „Audi," inquit: [3] „nomen Filii Dei magnum et immensum est, [4] et totus ab eo sustentatur orbis." „Si ergo," inquam, „omnis Dei creatura per Filium ejus sustentatur, cur non et eos sustinet, qui invitati sunt ab eo, et nomen ejus ferunt, et in praeceptis ejus ambulant?" „Nonne etiam vides," inquit, „quod sustinet eos, qui ex totis praecordiis portant nomen ejus? Ipse igitur fundamentum est eorum, et libenter portat eos, qui non negant nomen ejus, sed libenter sustinent [5] illud."

1) Similia leguntur Libr. I. Vis. III, 7.

2) Cfr. supra c. 3.

3) Hic locus testimonium orthodoxiae Hermae nominari potest. *Baumgarten-Crusius* hunc quoque locum male explicat. Cfr. supra c. 12. p. 419. not. 2.

4) Cfr. Hebr. 1, 3.

5) Ita codex Lamb. Ceteri: *illum*.

XV. Et dixi: „demonstra mihi, domine, nomina virginum harum et mulierum illarum, quae nigra veste sunt indutae." „Audi," inquit: [1] „nomina virginum, quae potentiores sunt, quae obtinuerunt angulos portae, haec sunt: prima vocatur *fides*, secunda *abstinentia*, tertia *potestas*, quarta *patientia*. Caeterae autem, quae infra has consistunt, his nominibus vocantur: *simplicitas*, *innocentia*, *castitas*, *hilaritas*, *veritas*, *intelligentia*, *concordia*, *charitas*. Quicumque itaque portant haec nomina et nomen Filii Dei, in regnum Dei poterunt intrare. [2] Audi nunc mulierum nomina, quae nigra veste vestitae sunt. Ex his quatuor potentiores sunt: quarum prima *perfidia*, secunda *intemperantia*, tertia *incredulitas*, quarta *voluptas* nominatur. Sequentes vero harum sic nominantur: *tristitia*, *malitia*, *libido*, *iracundia*, *mendacium*, *stultitia*, *inflatio*, *odium*. Hos spiritus qui portat Dei servus, regnum Dei videbit quidem, sed non intrabit in illud." „Lapides vero illi, domine, qui de profundo in structura aptati sunt, qui sunt?" [3] „Decem," inquit, „qui in fundamentis collocati sunt, primum seculum est; [4] sequentes viginti quinque, [5] secundum seculum est justorum virorum. Illi autem [6] triginta quinque, Prophetae Domini ac ministri sunt. [7] Quadraginta vero Apostoli et doctores sunt praedicationis Filii Dei." Et dixi: „cur ergo, domine, virgines illae etiam hos lapides in structuram turris porrexerunt, translatos per portam?" Et dixit: „hi enim primi spiritus illos portaverunt, et omnino alius ab alio non recesserunt, nec spiritus ab hominibus, nec homines a spiritibus; sed juncti fuerunt hi spiritus eis usque ad diem quietis; qui nisi hos spiritus secum habuissent, non fuissent utiles structurae turris hujus."

1) Cfr. nomina virginum similium Vis. 3, 8. Laudant h. l. *Origenes*, hom. 13 in Ezech. et Auctor operis imperf. in Matth. 19, 28.

2) Cfr. supra c. 13. p. 421. not. 5.

3) Vide supra c. 3.

4) Vide supra c. 4.

5) Hinc concludit *Jachmannus* p. 32, Hermam seculo secundo post Christum vixisse. Male. Non enim de seculo secundo *ecclesiae*, sed de seculo secundo virorum justorum *Veteris Testamenti* auctor noster loquitur, quod facile ex cap. 16 perspicitur.

6) Vide supra c. 4.

7) Ibid. p. 412. not. 7.

XVI. Et dixi: „etiamnunc, domine, demonstra mihi.“ „Quid quaeris?“ inquit. „Quare,“ inquam, „de profundo [1] hi lapides ascenderunt, et positi sunt in structuram turris hujus, [2] quum jampridem portaverint spiritus justos?“ „Necesse est,“ inquit, „ut per aquam habeant ascendere, ut requiescant. Non poterant enim in regnum Dei aliter intrare, quam ut deponerent mortalitatem prioris vitae. Illi igitur defuncti [3] sigillo Filii Dei signati sunt, [4] et intraverunt in regnum Dei. [5] Antequam enim accipiat homo nomen Filii Dei, morti destinatus est; at ubi accipit illud sigillum, liberatur a morte, et traditur vitae. Illud autem sigillum aqua est, in quam descendunt homines morti obligati, ascendunt vero vitae assignati; et illis igitur praedicatum est illud sigillum, et usi sunt eo, ut intrarent in regnum Dei.“ Et dixi: „quare ergo, domine, et illi quadraginta lapides ascenderunt cum illis de profundo, jam habentes illud sigillum?“ Et dixit: [6] „quoniam hi Apostoli et doctores, qui praedicaverunt nomen Filii Dei, quum habentes fidem ejus et potestatem defuncti essent, praedicaverunt illis, qui ante obierunt,

[7] *καὶ αὐτοὶ ἔδωκαν αὐτοῖς τὴν σφραγῖδα τοῦ κηρύγματος. Κατ-*	[7] et ipsi dederunt eis illud signum. Descenderunt igitur

1) Ex profundo allati sunt lapides 10 et 25 et 35 et 40, i. e. viri justi primi et secundi seculi, Prophetae V. T., et Apostoli N. T. Cfr. supra c. 3 et 4. Cur et Apostoli N. T. ex profundo adducti fuerint, mox perspicies.

2) Sensus est: *cur viri probi Veteris Testamenti novae ecclesiae adaptantur, quum ipsi jam dudum ante adventum Christi in justitia sint mortui?* Respondetur: *baptismo illi indigebant.*

3) I. e. *baptizari debebant.*

4) I. q. *ut intrare possent.*

5) Hermas necessitatem baptismi testificatur. Cfr. *Münscher*, Lehrb. der Dogm.Gesch. T. I. p. 464 et *Permaneder*, Biblioth. Patristica T. I. p. 209.

6) Hermas docet, Apostolos ad inferos descendisse, ut viros justos Veteris Testamenti baptizarent. Cfr. *Semler*. in Baumgarten, theol. Streit. T. II. p. 14. Not. 17. *Ittig*, l. c. p. 176. *Tillemont*, Mémoires etc. T. II. p. 521. edit. Venet. *Jachmann*. l. c. p. 87. Hermas male intelligens verba Apostoli I Petr. 3, 19 haec scripsisse videtur. Monendum quoque, auctorem nostrum, de *morte* Apostolorum verba facientem, non ante seculum secundum librum suum exarasse.

7) *Clem. Alex.* Strom. II, 9. p. 452. ed. Venet. Cfr. Strom. VI, 6. p. 764. ed. Venet.

ἔβησαν οὖν μετ' αὐτῶν εἰς τὸ ὕδωρ, καὶ πάλιν ἀνέβησαν. Ἀλλ' οὗτοι ζῶντες κατέβησαν, καὶ πάλιν ζῶντες ἀνέβησαν· ἐκεῖνοι δὲ, οἱ προκεκοιμημένοι, νεκροὶ κατέβησαν, ζῶντες δὲ ἀνέβησαν. Διὰ τούτων οὖν ἐζωοποιήθησαν, καὶ ἐπέγνωσαν τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ Θεοῦ· διὰ τοῦτο καὶ συνανέβησαν μετ' αὐτῶν, καὶ συνήρμοσαν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου, καὶ ἀλατόμητοι συνῳκοδομήθησαν· ἐν δικαιοσύνῃ ἐκοιμήθησαν καὶ ἐν μεγάλῃ ἁγνείᾳ· μόνον δὲ τὴν σφραγίδα ταύτην οὐκ ἔσχον.

in aquam cum illis, et iterum ascenderunt. Sed hi vivi ascenderunt; at illi, qui fuerunt ante defuncti, mortui quidem descenderunt, sed vivi ascenderunt. Per hos igitur vitam receperunt, et cognoverunt Filium Dei; ideoque ascenderunt cum eis, et convenerunt in structuram turris; nec circumcisi, sed integri aedificati sunt, quoniam aequitate pleni cum summa castitate defuncti sunt; sed tantummodo hoc sigillum defuerat eis. Habes horum explanationem."

XVII. Et dixi: „nunc iterum, domine, et de montibus illis mihi demonstra, quare varii, et alia atque alia sunt figura." „Audi," inquit: „hi duodecim montes, quos vides, duodecim sunt gentes, quae [1] totum obtinent orbem. Praedicatus est ergo in eis Filius Dei per eos, quos ipse ad illos misit." „Quare autem," inquam, „varii sunt, et alia atque alia figura?" „Audi: hae duodecim gentes, quae totum obtinent orbem, duodecim nationes sunt; et sicut eos montes vidisti varios, ita et hae gentes. Sensus quoque et actus uniuscujusque montis te docebo." „Prius," inquam, „domine, hoc mihi demonstra: quum sint tam varii hi montes, quonam pacto in structuram hujus turris convenerint, [2] unoque redigantur colore, et non minus splendidi sint, quam qui ascenderunt ex profundo?" „Quoniam," inquit, „universae nationes, quae sub coelo sunt, audierunt et crediderunt, et uno nomine Filii Dei vocati sunt. Accepto igitur ejus sigillo, eamdem omnes prudentiam eumdemque sensum acceperunt; et una fides atque charitas eorum fuit, et spiritus

1) Hermas ecclesiam *universalem* praedicat. Cfr. *Rothe*, Anfänge p. 577. *Hilgenfeld*, l. c. p. 154. not. 17.

2) Cfr. supra c. 4. p. 412 sq.: *illi autem excidebant variorum colorum lapides* etc.

virginum harum cum ejus nomine ferebant. Ideoque structura turris hujus concolor videbatur, et fulgebat usque ad solis claritatem. At vero, postquam ita senserunt, unum corpus eorum coepit esse omnium. Quidam tamen ex eis maculaverunt se, et projecti sunt de genere justorum, et iterum redierunt ad statum pristinum, atque etiam deteriores quam prius evaserunt."

XVIII. „Quo modo," inquam, „domine, deteriores, qui cognoverunt Dominum?" Et dixit: „is quidem, qui non novit Dominum, si nequiter vivit, manet in eo nequitiae suae poena. At qui novit Dominum, omnino abstinere se debet ab omni nequitia, et magis magisque servire bonitati. Nonne ergo ille, qui bonitatem sequi debebat, si nequitiae praeferat partes, plus peccare videtur, quam is, qui deliquit ignorans Dei virtutem? Ideoque hi quidem morti destinati sunt; at vero hi, qui cognoverunt Dominum, atque ejus mirabilia opera viderunt, si nequiter vivunt, duplo amplius punientur, et ipsi morientur in aevum. Sicut ergo vidisti, postquam [1] ejecti sunt lapides de turri, qui reprobati erant, traditi sunt [2] spiritibus perniciosis atque saevis; et ita purificatam turrim vidisti, ut crederetur ex uno lapide esse tota; ita et ecclesia Dei, quum purificata fuerit, ejectis ex ea malis atque fictis, scelestis et dubiis, et quicumque nequiter in ea se gesserunt, ac variis nequitiae peccatorum generibus, erit [3] unum corpus ejus, unus intellectus, unus sensus, una fides eademque charitas; et tunc Filius Dei laetabitur inter illos, et recipiet voluntate pura populum suum." Et dixi: „domine, magnifice et honorifice se habent cuncta. Nunc mihi demonstra effectum et vim uniuscujusque montis, ut omnis anima in Domino fidens auditis his honoret magnum ac mirabile et sanctum nomen ejus." „Audi," inquit, „varietatem horum montium, id est, duodecim gentium."

XIX. „De primo monte nigro: [4] qui crediderunt, transfugae

1) Cfr. supra c. 6.

2) Cfr. supra c. 9. p. 417. not. 2, et c. 15.

3) Hermas de unitate ecclesiae, post purificationem ejus, loquitur. Cfr. *Rothe*, Anf. p. 596.

4) I. e. mons hic eos significat, qui crediderunt, sed postea fidem

sunt, ac nefanda in Dominum loquentes, et proditores servorum Dei. Illis proposita mors est, poenitentia non est; ideoque nigri sunt, quia genus eorum scelestum est. De secundo vero monte glabroso: [1] ficti sunt, qui crediderunt, et doctores sunt nequitiae; et hi proximi sunt superioribus, non habentes inter se fructum aequitatis. Sicut enim mons eorum sterilis est ac sine fructu, ita et hujusmodi homines habent quidem nomen, fide vero inanes sunt, neque est in eis ullus fructus veritatis. His tamen data est poenitentia, si cito eam sequuntur; sin autem tardant, erunt et ipsi mortis priorum consortes." „Quare," inquam, „domine, iis quidem aditus est ad poenitentiam, prioribus vero non est? Paene enim eorum eadem sunt admissa." „Ideo," inquit, „est his per poenitentiam regressus ad vitam, quia nihil in Dominum suum locuti sunt nefandum, neque proditores servorum Dei fuerunt; sed per quamdam habendi cupiditatem fefellerunt homines, ducentes eos secundum cupiditates peccantium; ideo dabunt quamdam ejus rei poenam; sed tamen iis proposita est poenitentia, quia nihil in Dominum suum dixerunt nefandum."

XX. „De tertio vero monte, qui spinas et tribulos habebat: tales sunt, qui crediderunt, divites quidam, quidam autem plurimis obstricti negotiis; tribuli enim divitiae sunt, [2] spinae vero, qui multis obligati sunt negotiis. [3] Hi ergo, qui plurimis obligati sunt negotiis variisque rebus, non adjungunt se servis Dei, sed aberrant, ab his negotiis revocati, a quibus suffocantur. Etiam et hi, qui divites sunt, ipsi difficiles se ad conversationem servorum Dei praebent, metuentes, ne quid poscatur ab illis; [4] hi ergo difficile in regnum Dei intrabunt. Sicut enim excalceatis pedibus difficile in tribulis ambulatur, sic et hujusmodi homines difficile est in regnum Dei intrare. Sed et eis omnibus datur ad poenitentiam regressus, si tamen cito redierint ad illam; ut,

abnegaverunt. De his proditoribus similia leguntur Simil. VIII, 6: *quorum virgae aridae et putridae repertae sunt* etc.

1) Hi sunt *pseudodoctores.* Similia reperies Simil. VIII, 6: *qui aridas et non putridas tradiderunt* etc.

2) Cfr. Matth. 13, 22.

3) Iidem describuntur Vis. III, 6 et Simil. VIII, 8. 9.

4) Cfr. Matth. 19, 23. 24.

quia prioribus diebus cessaverunt ab opere, repetito tempore aliquid boni facere possint. Acta igitur poenitentia, si fecerint opera bonitatis, vivent; sin autem in admissis suis permanserint, tradentur mulieribus illis, quae eis auferent vitam."

XXI. „De quarto vero monte, habente plurimam herbam, cujus superior pars viridis erat, ipsae vero radices aridae, quaedam etiam a solis ardore tactae arescebant: hujusmodi sunt quidam [1] dubii, qui crediderunt, et quidam alii, in labiis Dominum, non in corde ferentes. Ideoque aridae sunt, et nullum fundamentum habentes herbae eorum; verbis enim tantummodo vivunt, opera vero eorum mortua sunt. Hi ergo nec mortui sunt nec vivi, et dubii similiter sunt. Ipsi enim dubii nec virides sunt, neque aridi; id est, nec vivi, nec mortui. Sicut enim herbae eorum sole viso aruerunt; ita et dubii, simul ut audierunt persecutionem, incommoda metuentes, redierunt ad simulacra, et rursus servierunt eis, et erubuerunt Domini sui ferre nomen. Hujusmodi ergo homines nec vivi, nec mortui sunt; sed et hi possunt vivere, si cito egerint poenitentiam; sin minus, jam traditi sunt mulieribus illis, quae auferent vitam eorum."

XXII. „De quinto vero monte aspero et virides herbas habente: hujusmodi sunt, qui crediderunt, fideles quidem, sed difficile credentes, et audaces, ac sibi placentes; volentes videri cuncta scire, nihilque omnino scientes. Propter hanc igitur audaciam sensus discessit ab illis, et intravit in eos temeraria arrogantia. Sublimes autem se gerunt, et veluti prudentes; et quum sint stulti, cupiunt doctores videri. Propter hanc stultitiam, dum se magnificant, multi eorum exinaniti sunt. Magnum enim [2] daemonium est audacia et confidentia inanis. Ex his igitur multi abjecti sunt. Alii autem agnito errore suo poenitentiam egerunt, et subdiderunt se habentibus sensum. Sed et caeteris horum similibus proposita est poenitentia; neque enim mali fuerunt, sed insipientes potius et stulti. Hi ergo, si egerint poenitentiam, vivent Deo; sin minus, habitabunt cum mulieribus illis, quae nequitias suas exercebunt in eis."

1) Iidem describuntur Simil. VIII, 7.

2) Vitia a Patribus saepe vocantur *daemonia*. Cfr. Mand. II. p. 347. not. 2.

XXIII. „De sexto vero monte, habente scissuras majores et minores: hujusmodi sunt, qui crediderunt. [1] Et hi, in quibus scissurae minores erant, hi sunt, qui inter se habent lites; et propter querelas suas in fide languent; sed multi ex iis egerunt poenitentiam, idemque caeteri facient auditis mandatis meis; exiguae enim sunt lites eorum, ac facile ad poenitentiam recurrent. At hi, qui majores habent, sicut lapides pertinaces erunt, simultatum et offensarum sunt memores, iracundiam inter se exercentes. Hi ergo abjecti sunt a turri, et a structura ejus reprobati; hujusmodi ergo homines difficile vivent. Deus et Dominus noster, qui dominator omnium rerum, et creaturae suae universae habet potestatem, offensas meminisse non vult, sed ab his, qui peccata sua confitentur, facile placatur. Homo vero, quum sit languidus, mortalis, infirmus et repletus peccatis, homini [2] perseveranter irascitur, tamquam [3] conservare eum possit aut perdere. Ego autem vos moneo, nuntius et praepositus poenitentiae, ut, quicumque propositum tale habetis, deponatis illud, et ad poenitentiam recurratis; et Dominus medebitur prioribus delictis vestris, si ab hoc daemonio vos purificaveritis; sin minus, ad mortem trademini illi."

XXIV. „De monte vero septimo, in quo [4] virides et hilares erant herbae, et totus mons fertilis erat, omneque genus pecudum carpebant pabulum ex herbis montis ejusdem, et quanto magis herbae illae carpebantur, tanto laetiores revirebant: hujusmodi sunt, qui crediderunt, simplices et boni semper, et nullas habentes inter se dissensiones; sed laetantes semper de servis Dei, induti spiritum virginum harum, et semper in omnes homines ad faciendam misericordiam prompti, et de laboribus suis cunctis hominibus facile tribuentes sine improperio et deliberatione. Visa igitur Dominus simplicitate et omni infantia eorum, auxit eos in laboribus manuum suarum, et dedit eis in omni opere gratiam. Ego autem hortor vos, praepositus poeni-

1) Cfr. de iisdem Simil. VIII, 7 et Vis. III, 6.
2) Eccli. 28, 3.
3) Jac. 4, 12.
4) Cfr. Simil. VIII, 3: *Hi vero, qui virides, sicut acceperant, tradiderunt, modesti sunt atque justi* etc.

tentiae nuntius, in eodem proposito permanere, quicumque estis hujusmodi, ne eradicetur semen vestrum in aevum. Dominus enim vos probavit, et conscripsit in nostrum numerum, et omne semen vestrum cum Filio Dei [1] habitabit; de spiritu enim ejus estis omnes."

XXV. „De octavo vero monte, in quo plurimi erant fontes, in quibus adaquabatur omne genus creaturae Dei; tales sunt, qui crediderunt Apostolis, quos misit Dominus in totum orbem praedicare; et quidam doctores, qui caste et sincere praedicaverunt ac docuerunt, nec quidquam omnino subscripserunt malae cupiditati, sed assidue in aequitate ac veritate ambulaverunt. Hi ergo inter angelos conversationem habent."

XXVI. „De nono autem monte deserto ac serpentes habente: hujusmodi sunt, qui crediderunt, sed et maculas habebant. Hi sunt ministri, male ministerium agentes, diripientes viduarum bona et pupillorum, sibi, non aliis ex his, quae acceperunt, ministrantes. Hi, si permanserint in eadem cupiditate, morti se tradiderunt, nec ulla erit in eis spes vitae; quodsi conversi fuerint, et caste consummaverint ministerium suum, poterunt vivere. Qui vero scabrosi reperti sunt, ii sunt, [2] qui nomen Domini abnegaverunt, nec ad Dominum rursus redierunt, sed agrestes evaserunt atque deserti, non applicantes se ad Dei servos, sed separati ab eis, pro parva sollicitudine vitam suam amiserunt. Sicut enim vitis aliqua derelicta in sepe, cui nulla cultura contingit, disperit et suffocatur ab herbis, et agrestis tempore efficitur (desinit enim utilis esse domino suo), sic et hujusmodi homines de se ipsis desperantes, exacerbati, Domino suo inutiles esse coeperunt. [3] His ergo demum datur poenitentia, si non ex praecordiis inventi fuerint denegasse; quodsi quis ex praecordiis inventus fuerit denegasse, an vitam assequi possit, ignoro. Ideoque dico, ut in his diebus, si quis negavit,

1) Ita codex Bodl.; quam lectionem secutus est Fellus in edit. Oxon. Vulg. *ditavit.*

2) Cfr. Simil. VIII, 6: *hi sunt transfugae, qui . . . nomen ejus negaverunt,* et supra c. 19. p. 426. not. 4.

3) Qui tormentis tantum coactus, non ex corde, fidem abnegavit, ad poenitentiam admittatur.

ad poenitentiam revertatur; nam fieri non potest, ut [1] nunc Dominum suum quis abnegans postea assequi possit salutem; sed illis reputatur proposita poenitentia, qui [2] olim abnegaverunt. Accelerare enim, qui acturus est poenitentiam, debet, antequam peragatur aedificatio turris hujus; sin minus, a mulieribus illis trahetur ad mortem. Qui vero [3] curti, dolosi sunt, et alius in alium comminiscentes, hi sunt serpentes in eo monte mixti. Sicut enim mortiferum est hominibus serpentum venenum, ita et verba talium inficiunt homines, atque perdunt. Curti sunt igitur a fide sua, propter hoc genus vitae suae, in quo morantur. Aliqui vero eorum accepta poenitentia assecuti sunt salutem; sed et caeteri hujusmodi homines aeque assequentur, si egerint poenitentiam; sin minus, morientur cum mulieribus illis, quarum vim possident ac potestatem."

XXVII. „De decimo vero monte, in quo arbores erant tegentes pecora: tales sunt, qui crediderunt, [4] quidam episcopi, id est, praesides ecclesiarum. Alii vero, hi lapides, qui non ficto, sed alacri animo semper in domos suas servos Dei receperunt; et deinde, qui praesides sunt ministeriorum, qui et inopes et viduas protexerunt, et castam perpetuo conversationem habuerunt. Ergo hi homines a Domino proteguntur. Haec quicumque egerint, honorati sunt apud Dominum, et inter nuntios locus eorum est, si perseveraverint usque in consummationem parere Domino."

XXVIII. „De undecimo monte, in quo erant arbores aliis atque aliis [5] fructibus oneratae: hi sunt, qui crediderunt, et propter nomen Domini mortem obierunt, et animo prompto passi sunt, et ex toto corde suo animas suas tradiderunt." Et dixi: „quare

1) I. e. in fine, postquam ecclesiae aedificatio consummata est.

2) I. e. ante consummationem structurae turris.

3) Cfr. Vis. III, 6: *Qui vero curti sunt* etc.

4) Cfr. Vis. III, 5. Hic de *vivis*, capit. vero 15 (ejusdem similitudinis) de *mortuis* ecclesiae praesulibus et patribus sermo erat. Cfr. *Hilgenfeld,* l. c. p. 156.

5) Cfr. Sim. VIII, 1: *Alii afferebant virgas suas virides, ex quibus excreverant pampini earum, qui pampini quosdam fructus adferebant.* Ibid. c. 3: *quicumque luctati cum diabolo vicerunt eum.*

ergo, domine, omnes hae arbores habent quidem fructus, sed earum quaedam pulcriores?" „Audi," inquit: „quicumque propter nomen Domini passi sunt, honorati apud Deum habentur; et omnium eorum deleta sunt delicta, quia propter nomen Filii Dei mortem obierunt. Quare autem fructus earum dispares sint, et excellant quidam inter illos, audi: quicumque enim, perducti ad potestates, interrogati non negaverunt Dominum, sed prompto animo passi sunt, honoratiores sunt apud Deum; qui excellunt igitur fructus, eorum sunt. Qui vero timidi et dubii fuerunt, et deliberaverunt in corde suo, utrumne faterentur an negarent, et passi sunt; horum fructus exiguiores sunt, quoniam haec cogitatio ascendit in corda eorum; mala enim ac nequam est hujusmodi cogitatio, perinde ac si quis servus neget Dominum. Cavete igitur vos, qui hujusmodi cogitationes habetis, ne permaneat haec mens in vobis, et Deo moriamini. Vos igitur, quicumque propter hoc nomen mortem obitis, Dominum honorare debetis; quod dignos vos habet Dominus, ut nomen ejus feratis, et omnia peccata vestra redimantur. Nonne ergo vos potius felices existimatis? Putate potius, si quis ex vobis patitur, magnum opus perficere. Vitam enim vobis donat Dominus, nec intelligitis. Delicta enim vestra vos gravabant; et nisi passi essetis hujus nominis causa, propter peccata certe vestra mortui eratis Deo. Haec igitur vobis dico, quicumque deliberatis de confessione aut de abnegatione. Confiteamini igitur vos habere Dominum Deum, ne forte negantes tradamini in vincula. Si omnes enim gentes servos suos puniunt, quicumque dominum suum negaverunt, quid putatis vos Dominum vobis facturum, qui universorum habet potestatem? Removete igitur de praecordiis vestris has disputationes, ut in perpetuum vivatis Deo."

XXIX. „De duodecimo vero monte candido: tales sunt, qui crediderunt sicut infantes sinceri, quibus nulla malitia ascendit in sensum, nec sciverunt, quid sit malitia, sed semper in sinceritate manserunt. Hujusmodi ergo homines sine ulla dubitatione inhabitabunt regnum Dei, quoniam in nullo negotio mandata Dei maculaverunt, sed cum sinceritate permanserunt

omnes dies vitae suae, eodem sensus tenore. Quicumque ergo permanserint," inquit, „sicut infantes, non habentes malitiam, [1] honoratiores erunt omnibus illis, quos jam dixi. Omnes enim *infantes honorati sunt apud Dominum, et primi habentur.* Felices ergo vos, quicumque removeritis malitiam a vobis, et indueritis innocentiam; quia primi videbitis Deum." Postquam finivit omnium montium explanationem, dico ei: „domine, nunc expone mihi de lapidibus his, [2] qui allati ex campo in locum reprobatorum, ad structuram turris missi sunt; item de lapidibus illis rotundis, qui in structuram turris adjecti sunt, et de his, qui adhuc rotundi remanserunt."

XXX. „Audi nunc," inquit, „de lapidibus. Qui allati de campo in structuram turris positi sunt eorum loco, qui reprobati erant, radices sunt illius [3] candidi montis. Quum igitur hi, qui de illo monte crediderunt, facti sunt innocentes, jussit dominus ejus turris eos, qui de radicibus montis essent, in structuram collocari. Intellexit enim, si ad aedificationem iissent, splendidos illos permansuros, nec ullum de his amplius denigrandum. Quodsi ita de caeteris montibus adjecisset, non necesse habuisset rursus visitare eam turrim atque purgare. Hi autem omnes candidi, juvenes sunt, qui crediderunt, et qui credituri sunt; [4] ex eodem enim genere sunt. Felix hoc genus, quia innocuum est. Audi nunc et de illis rotundis lapidibus et splendidis. Hi omnes de hoc candido monte sunt. Quare autem [5] rotundi sunt reperti, causa est, quia divitiae suae illos pusillum a veritate obscuraverunt atque obfuscaverunt; sed a Deo numquam recesserunt, nec ullum verbum malum processit de ore eorum, sed omnis aequitas, virtus et veritas. Horum ergo mentem quum vidisset Dominus, et posse eos veritati favere, jussit bonos quoque per-

1) In Similitudine octava Hermas *martyribus* primas partes tribuit.

2) Vide supra c. 6.

3) Sc. montis duodecimi. Ad radices hujus montis siti erant lapides illi, de campo allati. Significantur lapidibus illis *juvenes innocentes.*

4) Sc. ex eodem genere cum infantibus capitis antecedentis, i. e. ex genere innocentiae.

5) Vide supra c. 6. p. 414. De lapidibus *rotundis*, cfr. Vis. III, 6. Cfr. quoque de hujusmodi hominibus Simil. VIII, 10.

manere, et opes eorum circumcidi; non enim voluit in totum illas tolli, ut possent boni aliquid facere de eo, quod eis relictum est, et vivent Deo, quoniam et ipsi de genere bono sunt. Ideo ergo pusillum circumcisi sunt, et positi in structuram turris hujus."

XXXI. „Caeteri vero, qui adhuc rotundi permanserunt, neque [1] apti reperti sunt in eam structuram, quia nondum acceperunt sigillum, repositi sunt in loco suo; valde enim rotundi reperti sunt. Oportet autem [2] circumcidi hoc seculum ab illis, et vanitates opum suarum; et tunc convenient in regno Dei. Necesse est enim eos intrare in regnum Dei; hoc enim genus innocuum benedixit Dominus. Ex hoc ergo genere non intercidet quisquam; etenim licet quis eorum, tentatus a nequissimo diabolo, aliquid deliquerit, cito recurret ad Dominum Deum suum. [3] Felices vos judico, ego nuntius poenitentiae, quicumque innocentes estis sicut [4] infantes; quoniam pars vestra bona est et honorata apud Deum. Dico autem omnibus vobis, quicumque sigillum hoc accepistis; simplicitatem habete, neque offensarum memores estote, neque in malitia permanete, neque in memoria offensarum amaritudines in uniuscujusque spiritu fiant; sed his malis scissuris remedia procurate, atque tollite illas a vobis, [5] ut dominus pecorum gaudeat de vobis; gaudebit autem, si omnia invenerit sana. Si autem pecus aliquod ex talibus invenerit dissipatum, vae erit pastoribus. Quodsi ipsi pastores dissipati fuerint, quid respondebunt etiam ei pro pecoribus? [6] Numquid dicent, a pecore se vexatos? Non credetur illis. Incredibilis enim res est, pastorem pati posse a pecore; et magis punitur propter mendacium suum. Et ego sum pastor, et validissime oportet me de vobis rationem reddere."

XXXII. „Consulite ergo vobis, dum adhuc turris aedificatur.

1) Cfr. supra c. 9.

2) I. e. ipsos a mundo, seu mundum ab ipsis disjungi oportet. Vis. III, 6: *nisi circumcisae fuerint divitiae eorum* etc.

3) Hunc locum exscripsit *Antiochus*, homil. 94.

4) De laude innocentiae cfr. caput antecedens, et Matth. 18, 3. 4.

5) *Antioch.* homil. 122.

6) Haec laudat Auctor homiliae *de aleatoribus*, ad calcem Opp. Cypriani.

Dominus habitat in viris amantibus pacem; etenim vera pax chara est, a contentiosis vero et perditis malitiâ, longe abest. [1] Reddite igitur ei spiritum integrum, sicut accepistis. Si enim dederis fulloni vestimentum integrum, idque integrum vis denuo recipere, fullo autem scissum tibi illud reddat, recipies illud? Nonne statim excandesces, et eum convitio prosequeris, dicens: vestimentum meum integrum tibi dedi, quare scidisti illud, et inutile fecisti? Nunc propter scissuram, quam in eo fecisti, usui esse non potest. Nonne haec omnia verba dices fulloni, et de scissura, quam in vestimento tuo fecerit? Si igitur tu doles de vestimento tuo, et quereris, quod non illud integrum recipias; quid putas Dominum tibi facturum, qui spiritum integrum tibi dedit, et tu eum totum inutilem reddidisti, ita ut nullo usui esse possit Domino suo? Inutilis enim coepit esse usus ejus, quum sit corruptus a te. Nonne igitur Dominus de spiritu suo, propter hoc factum tuum, idem faciet?“ „Plane,“ inquam, „omnibus iis, quoscumque invenerit in memoria offensarum permanere, idem faciet.“ „Clementiam,“ inquit, „ejus nolite calcare; sed potius honorificate eum, quod tam patiens est ad delicta vestra, et non est sicut vos. Agite poenitentiam; utile enim id est vobis.“

XXXIII. „Haec omnia, quae supra scripta sunt, ego pastor nuntius poenitentiae ostendi, et locutus sum servis Dei. Si ergo credideritis, et audieritis verba mea, et ambulaveritis in ipsis, et correxeritis itinera vestra; vivere poteritis. Sin autem permanseritis in malitia et memoria offensarum; nullus ex hujusmodi peccatoribus vivet Deo. Haec omnia a me dicenda, dicta sunt vobis.“ Ait mihi ille pastor: „omnia a me interrogasti?“ Et dixi: „ita, domine.“ „Quare ergo non interrogasti me,“ inquit, „de forma lapidum in structura [2] repositorum, ut tibi explicarem formas?“ Et dixi: „oblitus sum, domine.“ „Audi nunc ergo;“ inquit, „et de illis. Hi sunt, qui nunc mandata haec audierunt, et ex totis praecordiis egerunt poenitentiam, [3] quumque vidisset Dominus bonam atque puram poenitentiam eorum, et posse eos in ea permanere, jussit priora peccata

1) Exscripsit hunc locum *Antiochus*, homil. 94.

2) Cfr. supra c. 7 sqq.

3) Cfr. supra c. 10.

eorum deleri. Hae enim formae peccata eorum erant, et exaequata sunt, ne apparerent."

Similitudo X.

De poenitentia et eleemosyna.

I. Postquam perscripseram librum hunc, venit [1] nuntius ille, qui me tradiderat illi pastori, in domum, in qua eram, et consedit supra lectum; et astitit in dextera ejus ille pastor. Deinde vocavit me, et haec mihi dixit: „tradidi te," inquit, „et domum tuam huic pastori, ut ab eo protegi possis." „Ita," inquam, domine." „Si vis ergo protegi," inquit, „ab omni vexatione et ab omni saevitia, successum autem habere in omni opere bono, atque verbo, et omnem virtutem aequitatis; in mandatis iis ingredere, quae dedit tibi, et poteris dominari omni nequitiae. Custodienti enim tibi mandata illa, subjecta erit omnis cupiditas et dulcedo hujus seculi; successus vero in omni bono negotio te sequetur. Maturitatem [2] hujus et modestiam suscipe in te, et dic omnibus, in magno honore esse eum et dignitate apud Deum, et magnae potestatis eum praesidem esse, et potentem in officio suo. Huic soli per totum orbem poenitentiae potestas tributa est. Potensne tibi videtur esse? Sed vos maturitatem hujus et modestiam, quam in vos habet, despicitis."

II. Dico ei: „interroga ipsum, domine, ex quo in domo mea est, anne aliquid extra ordinem fecerim, aut in aliquo eum offenderim." „Et ego," inquit, „scio, nihil extra ordinem fecisse te, neque esse facturum; et ideo haec loquor tecum, ut perseveres; bene enim hic de te apud me existimavit. Tu autem caeteris haec verba dices, ut et illi, qui egerunt, aut acturi sunt poenitentiam, eadem quae tu sentiant, et hic apud me de iis interpretetur, et ego apud Dominum." „Et ego," inquam, „domine, omni homini indico magnalia Dei; spero autem, eos omnes, qui amant ea, et ante peccaverunt, his auditis,

1) Cfr. Prooem. ad Libr. II. | 2) Sc. *pastoris tui.*

acturos esse poenitentiam, vitam recuperantes.“ „Permane ergo,“ inquit, „in hoc ministerio, et consumma illud. Quicumque autem mandata hujus exequuntur, habebunt vitam, et hic et apud Dominum magnum honorem. Quicumque vero hujus mandata non servant, fugiunt a vita sua, et adversantur illi; et qui mandata ejus non sequuntur, morti se tradunt, et unusquisque eorum reus erit sanguinis sui. Tibi autem dico, ut serves mandata haec, et remedium peccatorum tuorum omnium habebis.“

III. „Misi autem tibi has [1] virgines, ut habitent tecum; vidi enim, eas valde affabiles tibi esse. Habebis igitur tu eas adjutrices, quo magis possis hujus mandata servare; non potest enim fieri, ut sine his virginibus haec mandata serventur. Vides autem eas libenter esse tecum; sed et ego praecipiam eis, ut omnino a domo tua non discedant. Tu tantum communda [2] domum tuam; in munda enim domo libenter habitabunt, mundae sunt enim, atque castae et industriae, et omnes habentes gratiam apud Dominum. Igitur si habueris domum tuam puram, tecum permanebunt. Si autem pusillum aliquid inquinationis acciderit, protinus a domo tua recedent; hae enim virgines nullam omnino diligunt inquinationem.“ Dico ei: „spero me, domine, placiturum eis, ita ut in domo mea libenter inhabitent semper. Et sicut is, cui me tradidisti, nihil de me queritur; ita neque illae querentur.“ Ait ad pastorem illum: „video servum Dei velle [3] videre et custodire haec mandata, et virgines has munda habitatione collocaturum.“ Haec quum dixisset, iterum pastori illi me tradidit, et vocavit virgines, et dixit eis: „quoniam video vos libenter in domo hujus habitare, commendo eum vobis et domum ejus, ut a domo ejus non recedatis omnino.“ Illae vero libenter haec verba audierunt.

IV. Ait deinde mihi: „viriliter in ministerio hoc conversare, omni homini indica magnalia Dei, et habebis gratiam in hoc ministerio. Quicumque ergo in his mandatis ambulaverit, vivet, et felix erit in vita sua; quicumque vero neglexerit, non vivet, et erit infelix in vita sua. Dic omnibus, ut non cessent,

1) Cfr. supra Simil. IX, 15.
2) Cfr. supra Vis. I, 3. II, 2.
3) Fellus aliique conjiciunt legendum: *vivere*. Galland.

quicumque recte facere possunt; bona opera exercere, utile est illis. Dico autem, [1] omnem hominem de incommodis eripi oportere. Is enim, qui eget, et in quotidiana vita patitur incommoda, in magno tormento est ac necessitate. Quisquis igitur hujusmodi animam eripit de necessitate, magnum gaudium sibi acquirit. Nam is, qui hujusmodi vexatur incommodo, pari tormento cruciatur, atque se torquet is, qui in vinculis est. Multi enim propter hujusmodi calamitates, quum eas sustinere non possunt, mortem sibi consciscunt. Qui novit igitur calamitatem hujusmodi hominis, et non eripit eum, magnum peccatum admittit, et fit reus sanguinis ejus. Facite igitur opera bona, quicumque accepistis a Domino, ne, dum moramini facere, [2] consummetur structura turris; propter vos enim intermissum est opus aedificationis ejus. Nisi igitur festinaveritis facere recte, consummabitur turris, et excludemini.“ Postquam vero locutus est mecum, surrexit de lecto, et apprehenso pastore et virginibus abiit. Dixit autem mihi, remissurum se pastorem illum et virgines illas in domum meam.

1) Commendat eleemosynam etc. | 2) Cfr. Simil. IX, 5.

INDEX
LOCORUM SACRAE SCRIPTURAE.

Vet. Test.

Apocryph.

INDEX
RERUM ET PERSONARUM.

N.

Q.

R.

14930

Apostolic fathers.
Patrum apostolicorum opera.

[illegible] J. [illegible]
[illegible] Ill.
[illegible]Williams

Apostolic fathers.
Patrum apostolicorum opera.

14930

FEB 2	Robert S. Locke
MAR	Becker, Jr.
JUL 8	R Williams